

ББК 4У (03)

С 48

П'ятнадцятий випуск — частина “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.”. Випуск містить 1176 слів: 979 – на літеру **К** і 197 – на літеру **Л**. Подано семантичну, граматичну і стилістичну характеристику лексем. Ілюстративний матеріал наведено з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. У цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Відповідальні редактори: Дмитро Гринчишин, Марія Чікало

Редакційна колегія: Уляна Єдлінська, Лев Полюга, Ганна Войтів, Ганна Дидик-Меуш,
Ольга Кровицька (секретар)

Укладачі випуску: Ольга Кровицька (*конь – которыйсь*),
Мирон Онишкевич (*которыйко левекъ – кторый, л – легковѣрны*),
Дмитро Гриничишин, Уляна Єдлінська (*ку – кулька, куплений – кюфаръ*),
Ірина Черевко (*кулько – купленина*)

Рецензенти: Михайло Худаш

Консультанти: академік НАНУ Ярослав Ісаєвич, Ярослав Книш, Іван Паславський

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 978-966-02-5906-5 (Вип. 15)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, 2010

КОНЬ, КУНЬ ч. 1. (*свійська тварина*)
кінь: вели ми привести конь. ат(ъ) поедѣ
самъ искати є(г). и всѣдъ на конь. самъ
погналъ. поискати ѡвчати погибше(г) х(с̄)ва
(1489 *Чет.* 63); велиш дей им ѡ поли сторо-
жѡ стеречи и кони дей в них береш и в
подводы до Браслава посылаеш (Мель-
ник, 1501 *AS I*, 146); Ещѣжъ взяли есмо ѡ
нее с тоє(и) ма(и)ности (!) небожьчика па-
на гневошовы шаты серебра конєи седель
(Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II, 4043, 25); передъ
тыми людми добрыми: кунь съ плеснива
строкатый..., который былъ украденъ зъ
ыншими коньми (Житомир, 1590 *АрхЮЗР*
6/I, 212); за ѡце(т) конєви на ноги по(л)-
гр(ш) ко(н)скомѡ лѣкарѡ (Львів, 1592 *ЛСБ*
1037, 79); напервѣй отдал коней трое (Бо-
риспіль, 1638 *АБМУ* 26); дня двадцетъ ос-
мого окътобра, назад до дому свого до Ра-
довичъ ехалъ колясою парою коней (1650
АрхЮЗР 3/IV, 531); *У порівн.*: Не бѣдѣте
яко ко(н) и мѡ(л), которы розѡма нѣ має(т)
(Височани, 1635 *УС* № 62, 56 зв.); **колес-
ничный конь** – кінь, назначений для
запряганья в колісницю: колеснї(ч)ны(и)
кѡнь, во(з)ни(к), взовый (1596 *ЛЗ* 77);
Съкѡздницъ: Колеснїчны(х) кѡнїй, воз-
нїкѡ(в), взовы(х) (1627 *ЛБ* 128); **конемъ
служити, служить конем** – виконувати

повинність кінно чи запряженим возом: съ
чого они повинѣни будутъ конемъ служити,
яко иншие земяне повѣту Володимирского
(Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); Яцко Лес-
неш, служит конем, подачки никоторое не
дает (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); тыхъ
боярь повинностъ конемъ служити, ехати –
где роскажутъ (Володимир, 1585 *АрхЮЗР*
6/I, 149); **конь взовый** – кінь, призна-
чений для запряганья у віз: в. м(с)... у
Миха(и)ла Голубъченъка – коня взово-
(го),... взя(в)ши..., на сво(и) вла(с)ны(и)
пожитокъ ѡбе(р)нулъ (Володимир, 1628 *ТУ*
284); **конь дворный** – кінь, назначений
для роботи у дворі: пани Свинуская... ко-
ни дворные, свини, гуси, куры, побрати
казала (1650 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); **конь єзд-
ный (єзный, єздчалый, єздъный, єздъ-
ный, ѣздный)** – верховий кінь: малжонокъ
мой,... злото, серебро,... кони єздные и воз-
ники... записалъ мне на вечностъ (Сільце,
1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); кнѡ(з) ку(р)пски(и)
взѡ(л)... жеребцо(в) и сверепо(в) три(д)-
це(т) и двое кони є(з)ные (Володимир, 1578
ЖКК I, 133); а в ста(и)нѣ конє(и) єздчалы(х)
ше(ст) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс,
1921, 6 зв.); меновите взято... // ...Конє(и)
єздъныхъ шестъ Кѡплєные по золотыхъ
пятисо(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105-

105 зв.); побралъ... в дворе коней ездных чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); иноходники и иные кони мои ѳздные,... маєть въцалѣ оддати до рукъ дочѣѣ моей (Краків, 1595 *АСД* I, 199); **конь почтовый** – кінь, призначений для поштових потреб: ты матею я(р)моли(н)ски(и) с помо(ч)никами своими... зброи па(н)церы... к тому кони почтовые... побрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); **конь робочий** – робочий кінь: Цена конемъ робочимъ: ...за сверепу робочую копа гроше(и) (1566 *ВЛС* 99); **конь солнечный** – кінь, запряжений у колісницю Геліуса: eous, конь со(л)нечны(й) (1642 *ЛС* 180); **конь стадный** – кінь, який перебуває в стаді: жаловала на ва(с) зема(н)ка гдр(с)кая... што(ж)... вра(д)никъ... наславши мо(ц)но... по(д)даныхъ ваши(х)... и каза(в)ши нагнати кони ваши ста(д)ные дво(р)ные (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIс, 1572, 24); коне(и) ста(д)ныхъ – два(д)ца(т) пятьро: быдла рогато(г)[о] воло(в) и коровъ – ше(ст)деся(т)..., з собою взяли (Житомир, 1584 *АЖМУ* 80); **служивати на конех** – те саме, що **конемъ служити**: перед тым с того сѣла слѣживано чотыри слѣги на конех (Львів, 1509 *АС* III, 70);

(зди́чаві́лий кінь) дикий кінь: А хто кона з диковъ выбѣтъ еси на г(с)дрѣско(и) земѣли тогды половицы замокъ са деѣлитъ с тымъ хто его выбилъ (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); по(д)старостемъ с корованъ ѱ(т) чѣлка по грошѣ, коні з дико(в) и шляховые (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); equiterus, дікі кон (I пол. XVII ст. *Сем.* 78).

2. Зображення коня: ѱ(т)мъ што на коні. Тоуъ геѳргіи змію оубиваеъ ѱбрѣнцею, бѣа тогъ домъ маєтъ (Дермань, 1605 *Нал. На г. Остр.* 6); На кони рыцерь з мечемъ значи(т) мѣзство (Острог, 1607 *На г. Остр. Лѣк.* 1 зв.); **конь троанский** – тро-

янський кінь: кнйги... за исправленіемъ Людей учѣныхъ, ѱ(т) негожъ на тоѣ мѣсце звѣденыхъ, порѣдне... якъ нѣколись людъ з^с Кона Троанского на пораженіе невѣрныхъ... албо якъ з жрѣдла потоки на обмыте грѣхѣвъ каючимъса выхѣдатъ и выплывають (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 26).

3. Особова вл. н.: Ярема Ку(н) (1649 *РЗВ* 31 зв.).

КОНЬЕКТУРА *див.* **КОНЪЕКТУРА.**

КОНЬСКИЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНЬТЪ *див.* **ГОНТЪ.**

КОНЪЧНЫЙ *див.* **КОНЕЧНЫЙ.**

КОНЮРОВАТИ *дієсл. док. (лат. con-jugo)* (з ким) (*вступити у змову*) змовитися: во(и)ско по(л)ское ква(р)цяное, которое на козаки было пошло скоро на весну, на україну, Богда(н) Хме(л)ницкий з реестровыми козаками ребѣ(л)лѣзовавши и з о(р)дою ко(н)юровавши тата(р)скою, по(д) Жо(л)тыми водами збили..., ѱбозъ... захватили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КОНЮХЪ *ч. 1.* Конюх: hipposomi, конюхи (1642 *ЛС* 218); pegotiga, конюхъ (Там же, 310).

2. *мн.* Конюхи. Топонімічна вл. н.: село конюхи тамъ кони гдрские стоивали (1552 *ОВол.* 3. 202); Ознаймуемъ... симъ нашимъ арендовнымъ листомъ ижъ... арендовали есмо имена наши,... то есть: место Горуховъ... дворъ и село Конюхи (Полоня, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284).

КОНЮШИ *ч. (стп. koniuszy)* те саме, що **конюший** у 2 знач.: у kotoryi sluha, abo czlowek kniazski y panski a lubo zemianski ubiet koho, ino starosty y namestniki naszy,... y koniuszy na nich holowszczyzny birali (Вільна, 1547 *ЇД* VI, 146).

КОНЮШИЙ, КОНЮШІЙ, КОНЮШІЙ *прикм. у знач. ім. 1.* Конюх: лавринъ показ(л) ли(ст)... абы ѣхавъши до грѣбешова

кони кѡпи(л) и конюшомѡ за вѣдомо(ст)ю кнѣзя... ты(х) гроше(и) не заплачено (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 265); конюшомѡ призвоїто єсть кѡждого коня добротѣ оумѣти познавати. а мыслївцєви кѡторый пѣсь дѡбре догонає(т) вѣдати. а гѣтманови тє(ж) абѣсѣ знѣль на лѡдє(х) рыцѣрскихъ (Острог, 1614 *Тест.* 155); Архїппъ: Начѣлникъ кѡнїй, конюшїй, ѡбо кнѣжа або прєложбны(и) на(д) кѡ(н)ми (1627 *ЛБ* 181); кухонный цукѣ в подѣль чєляди дробной стаєнной с конюшим,... хлопцу моему (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); Старець соборный Езекиїль казначїй, старець соборный Дементїй конюшїй (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

2. (*придворный титул*) конюший: Панѣ адамъ янови(ч) Га(и)ко конюши(и) городє(н)ски(и) спусти(л) рекою Буго(м)... жита своего вла(ст)ного вѣрожаю... бочо(к) тл (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68); панѣ Вацѣлав Орловський,... протєстовалѣ се протївѣко урожонымъ паномъ Ерошу Тхорєвському, конюшому, и Кгабриєлеви Кгромадському, капитанови (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); **конюший великого князства литовского** – (*придворный титул*) литовський конюший: на свадє(ц)ство и вѣоцнєнє того запису моего просило(м) ѡ приложєнє печати... Єго мл(с)ти пнѣ єронима хо(д)кєвичѣ конюшего великого кнѣзства лито(в)ского (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 27); **конюшїй дворный** – те саме, що **конюший коронный**: Я, Василїй Богдановичъ Чижѣ, конюшїй дворный господѣра короля его милости,... визнаєамѣ сами на себе симъ нашимъ листомъ (Чорторїйськ, 1537 *АрхЮЗР* 7/І, 23); **конюший коронный (корунный)** – (*придворный титул*) коронный конюший: маючи при собє... лѡдє(и)

добри(х)... с кѡторими єзди(л) до мѣста Ви(л)ска, має(т)ности на то(т) ча(с) его м(л). пана Алє(к)санѣдра Цвєкли(н)ского аренѣдовѣнє(и), а дєдично(и) ясѣнє-ѡ(с)вєцѡного... кнѣжати его мѣсти Влади-слава Домѣника на Ѡстрогу и Заславю... конюшиго коро(н)ного лу(ц)кого старости (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); Янѣшѣ Корѣбѣтъ... и Вышѣнє(в)цѣ-Вышѣнєвєцѣки(и) Конюши(и) Корѣнѣнны(и)... Анѣдрєєви Краєвському Янови вєлятицѣкомѡ... Приказѣмо... абѣ(с)тє // прєдѡ мѣною Самымъ... На рочѣкахъ Кгро(д)скихъ... Сталы (Кременєц, 1636 *ЛНБ* 103, 1959, 127-127 зв.).

Див. щє **КОНЮШИ.**

КОНЮШИНАЯ ж. ♦ **конюшиная коронная** – дружина коронного конюшого: шляхє(т)ны(и) панѣ Стани(с)лавѣ Тва(р)-довски(и), слуга я(с)нєѡ(с)вєцѡное кнє(ж)-ны єє м(л) панєє Катѣрины... конюшиное коро(н)ное,... имєнє(м) тоє(ж) єє м(лс)ти панєє своеє про[ти]вѣко урожѡному є(го) м(лс)ти пану Андрєєви Суходѡ(л)скому свє(т)чи(л) и протє(с)това(л)сє (Володимир, 1638 *ТУ* 310).

КОНЮШІЙ *див.* **КОНЮШИЙ.**

КОНЮШІЙ *див.* **КОНЮШИЙ.**

КООПЕРАТОРЪ ч. (*лат.* cooperator) спїльник: шляхє(т)ная Пни ѡдарїя... Ска(р)жила и солєнитє(р) сє протє(с)товала... напроти(в)кѡ вѣрожѡно(и) є м(л) Пни(и) Катѣринє... сидѡрови луко(м)скому... и и(н)шы(м) мє(с)чанѡ(м)... яко помѡчѣнико(м) и того злѡго непри(с)то(и)ного... вѣчи(н)ку коѡперѣторѡ(м) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); За чимъ поменєный протєстантѣ,... поменєному возному Снєцинскому, яко коѡперѣторови... протївѣко пану Алєксандрѡви Дидковскому... протєстѣцию... чинитѣ

офероваль (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 543).

КОПА ж. 1. (*одиниця лічби, що дорівнює 60*) копа: а от скор лосих, зубринихъ, ланячих, шацуючи на копу от грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); сал две; кунцев пят; колбас три; яецъ копа (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); 13 1/2 копъ гво(з)ди(и) ла(т)ны(х) ве(л)ки(х): два ива(н)ко(ве) кова(лѣ): з и(х) желѣза ѿроби(ли)... далемъ зло(т) 6 и 9 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); взяли: конопляного поло(т)на аршино(в) двесте, сыра копъ две, жита мирокъ ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204-205).

2. (*стіжок із 60 снопів хліба*) копа: (з)нако(в) немало на то(м) поли по(д)за-че(р)нече(м) где копы жи(т)ные стояли виде(л) есми (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 61); ро(з)ные грабежи та(к) в побра(н)ю дерева на... бѣдованья яко в побра(н)ю на поли збожа в копа(х) немолоченого (Київ, 1591 *ЦНБ ДА/П-216*, № 27, 1); всѣ збожа та(к) пожатые што в копа(х) стояли яко и непожатые на нива(х)... на пожито(к) сво(и) ѿбе(р)нути веле(л) еси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); того рѣкоу пово(д) бѣла велікаа и з оустави(ч)ны(х) дождѣвъ. и збожа на полю вѣ копа(х) порѣста(ли) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 58 зв.); не маючы и на томъ досыт,... збожа розные в копахъ... въ нивечъ оборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 240);

(*60 снопів хліба*) копа: збожа моего на Єго Милость вжато, жита полтора ста копъ, а пшеницы сорок коп (Берестя, 1512 *АС* III, 98); Митько ды(н)ченокъ на воли сидеть и еще до годѣ сѣдети маеть, а коли высѣдять маеть жати є копъ збожѣа (1552 *ОКЗ* 43 зв.); взато 8 мене з гу(м)на стогъ жита в кото-

ро(м) было 1 копъ жита (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 1); Панъ Юре(и) Макаровичъ ...зграби(л)... // ...жита в сты(р)тахъ копъ триста (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 29).

3. (*стіг*) копиця: в тѣхъ краѣхъ кѣда ишла бѣра таа пашна в копахъ – кѣжаа кѣлка со(т) кѣпъ рознесло не знати где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.).

4. (*збори сільської громади для розв'язування судових або громадських справ*) копа: Тыи два человеки Смѣдинский на той копе были и вызнали перед стороною (Шайно, 1538 *АС* IV, 174); естли дей на немъ чего не домучимо, мы дей то гораздъ заплатимо; чего дей копа имъ забороняла и прочъ пошла (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); Климъ Усь, Кузма Бобруенко... вся копа места Житомирского, судили мене... о покрадене грошей моихъ (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 6/І, 155); а такъ року и дня звышь помененого, кгда мы, вся копа, особы вышь помененные, водлугъ звычайу давного купного зехавшися на копу в кгрунтъ пана Липленского судеревный, на островъ Крумники, тамъже в томъ острове подъ сосною,... заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 78); **копу вести** (з ким) *див. ВЕСТИ*.

5. Особова вл. н., ч.: васи(л) Копа (1649 *РЗВ* 177 зв.).

КОПАЛО с. Лопата; мотика: rutrum, лопата, ри(с)ка(л), копало (1642 *ЛС* 358); мага, ѿгородникъ, риде(л), копало (Там же, 264).

КОПАНЕ див. КОПАНА.

КОПАНИЦА ж. Копаница: взято, и копаницу, и свердель, и долото, и мясо все (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 88); Леца збито, змордовано и маетность взято:... сокирь две, копаницу и косъ две (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/І, 391).

КОПАННЫЙ див. **КОПАНЫЙ**.

КОПАНЬ див. **КОПАТЬ**.

КОПАТЬСЯ див. **КОПАНА**.

КОПАНЫЙ, КОПАННЫЙ дієприкм. у ролі прикм. Копаний: pasfinatum, копа(н)ная зе(м)ля (1642 ЛС 302); **копана (копанна)** могила, могила **копана** див. **МОГИЛА**.

КОПАТЬ, КОПАТЬ ж. (штучне водоймище для господарських потреб) копань, копанка: чере(з) тѣю рѣ(ч)кѣ липѣ... дорогою мимо копань ва(н)ковѣ мимо долиноѣ... до греблѣ ставѣ (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1); пань Иванъ Гулевичъ а пань Янь Быстрыковский, пытали зъ околичныхъ сель старцовъ и иныхъ людей добрыхъ: если бы были сведому чия то копань и чые уживанье тая помененая нива? (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 6/I, 215); Панюта Микитич... со(з)на(л)... и(ж)... прода(л) є(с)ми нивѣ... лежачѣю за рекою... копа(н) свою вла(с)ноѣ еще недокопанѣю (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 15 зв.).

КОПАНА, КОПАТЬСЯ, КОПАТЬСЯ с. Копання: А дрѣгаа тамъ же подале(и) выпѣша на (и)ма вздыхальнеа але таа ѡстра можеть быти ѡнижена копаньемъ (1552 ОКЗ 34); А такъ штобы ты кнаже старосто... приказѣмъ, ажбы... великѣю бы есте пилность ѡколо копанѣа стѣдни чинили конечно (Вільна, 1561 АС VII, 67); Тѣ, тѣна ѡбразъ сполнѣло мешка(н)цемъ абовѣмъ людѣ и вѣ невѣли оу єгипѣтчиковъ бѣлѣ, гліны копанѣмъ, и цѣглы робѣтою трапѣный (Вільна, 1627 Дух. б. 364); **копана учинити** – приступити до копанья: и помѣлившиа іюда взалѣ мотѣкѣ ѣ ѡпоасѣвши(с) яко строкѣй рѣцѣрь яко авраамъ, копанѣа ѡучинилѣ (XVI ст. УС № 29519, 165).

Пор. **КОПАТИ**.

КОПАТЕЛЬ ч. (той, хто копає) копач: pasfinator, oris, копатє(л) (1642 ЛС 302).

КОПАТИ, КОПАТИ дієсл. недок. 1. (що і без додатка) (розпушувати землю заступом, лопатою) копати: коли южъ господарь мои ѡ(т) мене тоє старѣшинѣство ѡ(т)имоує. Копати, не могуу. а просити сѣромѣю(с) (1556-1561 ПЄ 291 зв.); Семен Несын показав то людми же то его нива власная. До которой нивы,... посылалисмо присежѣного Данила, перед которым признав Лысковский стадникъ, же тую ниву Семен Несын копав (Бориспіль, 1614 АБМУ 6); Нѣе напѣрве наоучѣлѣ людѣи скотѣмъ орати, што пѣрвѣе зѣмлю бѣлѣи нежѣ в лѣтѣ рукама своїма копѣли (серед. XVII ст. Хрон. 13); *Образно:* и прошѣ ба... на(м) абы рачи(л) работнико(в) зослати: которѣи бы вѣ выногра(д). в лѣдѣхъ мовлю его копѣли и робилѣи, абовѣмъ барѣзо и запѣстѣ(л) и засо(х) (1598 Розм. пап. 2).

2. (що) (робити заглиблення, виймаючи, відкидаючи землю заступом, лопатою) копати: вземъ лыскаръ нача(л) копати. ископа(л) л. локоть во глубину (1489 Чет. 203 зв.); вышо(л) стѣи ива(н). на ѡдѣно мѣсто. повелѣлѣ копатѣ ровъ глубокой (1489 Чет. 195); Маєт кназ Єго Милость... на томъ селищи людѣи садити и ставы копати (Острог, 1514 АС III, 113); гдѣ крѣше(н) золоты(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѣбѣ(и) копає(м) ты(м) собѣ бо(л)ше бога(т)ства зна(и)дѣє(м) (Київ, 1623 Мог. Кн. 2 зв.); якож менованный дякъ из своими коагдѣренѣтами,... до менованого костела прышедшы, шукал, копал по всем костеле, цмынтару и плебаниєи, навет и под самым дахом костелным (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 269); **копати яму, яму копати** (на кого) – копати яму (кому, під ким): Отож,

небоже страдний! Тотъ долъ, которыесь былъ подъ другими выкопалъ, самесь ся въ него увалилъ, водлугъ оное прыгчи “хто копаеъ яму, самъ въ нее упадеъ” (Вильна, 1599 *Ант.* 949); ктѣ на кого амоу копае(т), са(м) въ на въпадеъ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121).

3. (копаючи, вивільняти що-небудь від засипаної землі) відкопувати: Въ лѣто по томъ погребѣ его тр(е)тъе... подъ часъ розбираня той церкви, гды были фундаменты на заложене, теперъ поднесеной, церкви копаны, откопана была съ припадку и тая яма, въ которой той священникъ лежалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470).

КОПАТІ див. **КОПАТИ**.

КОПАЧЕВЪЦЫ мн. (мешканці с. *Копачів*) копач: Ѡ повиноватъстве по(д)данныхъ повелили тѣбыльцы старъшие... села... // ...копачевъцы есачъники... пашѣтъ а живѣтъ в горо(д)нѣ (1552 *О Чорн. З.* 54 зв.-55).

КОПАЧЪ ч. 1. Рудокон: иберове язытицы которы(и) те(ж) въ свои(х) краина(х) маю(т) досы(т) всего крѣщѣ, и ты(м) ся баве(т) ѡ(т)толя маю(т) и прозви(з)ска власные, бо ибери выкладаю(т)ся на лати(н)ское fostores по нашому копачы (1582 *Кр. Стр.* 31).

2. (той, хто розкопує давні поховання, могили) копач: А еще перекажаютъ... таковымъ же обычаемъ копачи з драбовъ которые по городищамъ и селищамъ ѡнымъ ходачи могилы роскопываютъ и ищѣчи тамъ ѡбрѣче(и) а пе(р)стене(и) мощи погребеныхъ выкидываютъ (1552 *О Кан. З.* 30).

КОПЕЙНО присл. Зі списками: тѣды то(т) ба(л)це(р)... догожаючи непри(с)то(й)но(мѣ) и з(л)о(мѣ) ѡмы(с)лови свое(мѣ)... збро(й)но копе(й)но наеха(в)ши кѣва(л)-

то(в)нѣ на до(мѣ) шляхе(ц)ки(й)... стѣрѣля(л) и кѣва(л)то(в)нѣ в до(м) мо(й) добыва(л)се (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 48).

КОПЕЙНЫЙ прикм. Списовой: и такъ нѣб(с)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копейного. далъ дѣшу свою в рѣки бѣжи (1489 *Чет.* 59 зв.).

КОПЕНЕКЪ див. **КОБЕНЯКЪ**.

КОПЕНЯКЪ див. **КОБЕНЯКЪ**.

КОПЕНАКЪ див. **КОБЕНЯКЪ**.

КОПЕЦЪ¹, КОПЕЦЪ ч. Копецъ: и в том Его Милост до нас в листѣ своимъ наѣдъ свою господарскѣю выписан: кѣды князь василей, присагнѣвши, повѣдет, абыхмо тѣда грани поклали и копцы покопали (Ковель, 1519 *АС* III, 188); якож и копецъ есмо в тоѣ дороги великое закопали (Звиняча, 1549 *АС* VI, 98); Копе(ц) те(ж) на(д) смѣгоу чалою по(д) со(с)нами (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99 зв.); не конътентуючисе перед тым, иж давныхъ часовъ... в забераню кѣрунътовъ власныхъ Былицьких, поорано границъ и копцовъ, от летъ ста и килку ограничоных... наступила ребеллия хлопъская (Володимир, *АрхЮЗР* 3/IV, 469-470).

КОПЕЦЪ² ч. Куприк: видѣлъ есми: на по(д)даны(м) его... рану стрѣленую в лоно, у копецъ, а(ж) в стѣгно лѣвое ту(т) же по(д) тоѣ(ж) лоно куля навывле(т) прошла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87).

КОПЕЯ¹ див. **КОПИЯ¹**.

КОПЕЯ² див. **КОПИЯ²**.

КОПЕЯНЫ мн. (назва осіб за місцем проживання) копеяни: панъ староста Берестѣ(й)ски(и)... тые копцы казалъ усыпати во(й)няномъ ѡ(т) копеянь земянъ великого кнѣзства (1546 *ОГ* 3).

КОПЕА див. **КОПИЯ²**.

КОПИА див. **КОПИЯ¹**.

КОПИЄ, КОПЄ, КОПЇЄ, КОПЪЄ, КОПЬЄ, КОПЪЄ *с. (цсл. копие)* спис, піка, *діал.* копіє: в ребра копъє(м) прободень бы(л). а намъ да(л) стоую свою кровь. на ѡчищеніє д̄шамъ и т̄ѣломъ ѡ(т) греховъ наши(х) (1489 *Чет.* 176 зв.); Келихъ великій сребренный позлотистый, ... и копъє все сребренное позлотистое (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 6); Емѡ же жидове крестъ ѡготовали и те(р)новы(м) в̄ѣнце(м) с копие(м) витали (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64); на проу(д)комъ кони с коп̄ѣм и з меч̄ѣмъ стойшъ в гер̄бѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); lancea, lanceola, ратище, копіє (1642 *ЛС* 250); и оучинілъ т̄ѣды соломо̄нь с̄ копіи золот̄ыхъ, с̄ммы шесті с̄бтъ черв̄бныхъ золот̄ыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 299); *Образно:* Ѡ ко̄піє, ты Цр̄кви в̄ѣчне перебува̄ешъ, Ты непріа̄тель на̄ши(х) за̄вше поб̄ѣжда̄ешъ (Львів, 1631 *Волк.* 31).

Див. ще КОПИЯ¹.

КОПИЙНИКЪ *ч.* Воїн, озброєний пікою, списом: Староста тежъ ѡказалъ др̄ги(и) почотъ драбо(в)... по два копи(и)ники в зброа̄хъ зъ ѡ(ш)чепы с ко(р)ды (Черкаси, 1552 *ОЧерк.* 3. 16); lancearius, копи(й)никъ, ратникъ (1642 *ЛС* 250).

Див. ще КОПИСНИКЪ.

КОПИЛЕЦЪ *ч. (незаконнонароджена дитина, байстрюк)* копилецъ. Особова вл. н.: Семень копилецъ (1649 *РЗВ* 190 зв.).

КОПИРВАСЪ *див. КУПЕРВАСЪ.*

КОПИРОВЫЙ *прикм.* Мідяний: лини копировыи, поторжи, линъ до неводовъ, постронки, ... латное и кгонтовое гвоздя побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

КОПИСНИКЪ *ч.* Те саме, що **копийникъ**: hastatus, копи(с)никъ во̄ѣнь (1642 *ЛС* 215).

КОПИСТКА *ж. (дерев'яна лопатка для розмішування чого-небудь)* копистка: spathula, мечикъ, копи(с)тка (1642 *ЛС* 376).

Див. ще КОПИСТЪ.

КОПИСТЪ *ч.* Те саме, що **копистка**: rudicula, вареха, копи(с)т(ъ), кочерга (1642 *ЛС* 357).

КОПИТО *див. КОПЫТО.*

КОПИЦА, КОПЪЦА *ж. 1. (невеликий стіжок сіна, соломи тощо)* копиця: и сена дей в стогах и копицах попалили (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); сеножати покошоны и сено стоитъ въ коп̄цахъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 6/I, 54); тьи помененыє сл̄дги... кгва(л)-тов̄не пограбили... ѡ романа ивъчиного сена копиць пя(т)десять и три (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 35).

2. (одиниця поземельної міри) копиця: зачым сеножати барзо веле, то естъ на копиць сто, тым незвычайным переездом выездил и в нивечъ обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

3. Особова вл. н., *ч.*: Жада(н) Копица (1649 *РЗВ* 106).

КОПИЯ¹, КОПЕЯ¹, КОПИА, КОПЬЯ, КОПЪЯ, КОПЪА *ж. (стп. коріја) 1.* Те саме, що **копие**: даль ми еси смерть ѡ(т) копеи (1489 *Чет.* 59 зв.); мы на добрый конє(ц) хотачи привести спра̄вы не моу-сомъ, ани коп̄ѣми, але пок̄брою и... щодроблівостью, и ро(з)рад̄ити м̄ешкаючихъ в̄ пад̄бл̄к̄ сиріи (Острог, 1598 *Отп. КО* 9); Петра Шевца забитого, которого копиею на вылетъ пробии, до возу мертвого взяли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); меновите взято... рышт̄б̄ньк̄ до во(и)ны належачого копия ѡ(д)на (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); и оучинілъ т̄ѣды соломо̄нь. с̄ копіи золот̄ыхъ с̄ммы шесті с̄бтъ

червѣныхъ золотѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 299); **копию скрушити** (о що) – (*вступити в бій*) зламати списи: ѿ(з)на(и)мѣю(чи) емѣи(ж) маєть на мо(с)квѣ бы(ти) нижъ(ли) зга(с)не(т), а ѿ замокъ его столечны(и) копию скрѣши(ти) (1582 *Кр. Стр.* 4 зв.).

2. Одиниця лінійної міри: пана Якуба Корманского... на звонѣнни хотели замордовати, сколь хотел выскочити и так завязлъ на окне, сколь южъ для десперации на долъ на полторы копыи од земле, спуститисе мусель и зъдоровя до толь небезпечень (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682).

КОПИЯ², КОПЕЯ², КОПЕА, КОПІА, КОПІА, КОПѢА, КОПѢА, КОПѢА ж. (*лат. соріа*) 1. (*точно відтворення оригіналу*) копія: Которыхъ же де привильевъ копію его милость до Насъ прислать (Петрів, 1526 *РЕА* I, 140); каноникъ... до ру(к) мои(х) ѿного листа ани копѣи з него да(ти) не хоте(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 63); ѿто (в)сихъ мѣща(н) киевски(х) в которого с ни(х) зъ сего листу нѣшго копѣа по(д) пѣча(т)ю и(х) мѣ(с)скою буде(т)... мыта нового в ни(х) брати не велели (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, 11, 1136, 27); є(с)ли бѣде(т) ва(м) потреба и ле(п)шо(г) тѣди нара(ди)вши(с) мѣ(ж) собою ра(ч)те ѣчинити копію а до на(с) пошлите (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Зводъ: Прѣписъ, форма... копѣа (1627 *ЛБ* 163); Апографъ: Перепісъ зъ кнѣгъ, екстрактъ, копѣа (Там же, 185); Тая копіа самого запису слово в слово є(ст) выписана (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 48); я возъны(и)... тыѣ вси лисьты с подѣписомъ рѣки мое(и) на кожъдо(и) Копіе(и) лисьтѣ зарѣчного... ихъ мл(с)ти Паномъ Трипольскимъ ѿдѣдалъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 137); **копию (копею, копію, ко-**

пѣю) списати, списати копею (з чого) – скопіювати: Копію з ли(с)ту сѣѣ(и)шаго патріа(р)ха по грецк(и) и по словє(н)ски(и) списа(в)ши по(д) пѣча(т)ю цє(р)ковною... намѣстнику в рѣки подали (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); тогды князь подяканный лист его королевское милости почтively принял и вычитавши мне его отдал, а копею, с тогож листа списаную, себе взял (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 123); для лѣпшое вѣры съ того реестру моего копіе списавши, заставиломъ одну у володимѣрской ризницы (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); А за тымъ оный листъ пану Угриновскому отдала, а копѣю с того листа списаную себе взяла (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53); Войтъ, бурмистры, радцы,... списавши тую копею зъ листу господарьского, дали есмо мѣщанину его королевское милости (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 300).

2. Один із примірників документа: тамже rozmaitye отповеди, прегродки // чинечи, студентовъ усих соромотили; которую протестацию дадут ширей на копии (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584-585); О што теды все менованный его мил. панъ Лайчевъский тое оповѣдане свое, вкратце // занесшы, оферовалсе протестациею шырей на копии подати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282-283).

КОПИЯ¹ *див. КОПИЯ¹.*

КОПІЄ *див. КОПИЄ.*

КОПІА *див. КОПИЯ².*

КОПІЄ *див. КОПИЄ.*

КОПІЯ¹ *див. КОПИЯ¹.*

КОПНИКЪ, КОПЪНИКЪ, КУПНИКЪ ч., юр. (*член копного суду*) копник: Ижъ, поведаютъ, панове копники! Не пооднокротъ от килка легъ становятся намъ шкоды въ подраню злодейскимъ способомъ пчоль

нашихъ,... о што есмо и не пооднокротъ копу зберали и о тыхъ шкодахъ своихъ опытъ чинили (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/I, 78); правда, поведаетъ, панове копъники! жесмы и тые пчолы выдралисмь, але се то омылкою стало (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 84); а мы, з розныхъ сель и местечокъ... купники (Там же, 77).

КОПНЫЙ, КОПЪНЫЙ *прикм.* (який стосується копи – зборів сільської громади) копний: а подданомъ дей Его Милости Лѣсковскомъ, на има Жданєви с копного найденьа на подъданных Вашей Милости Четвертенских копа присѣдили кона платити (Луцьк, 1562 *АС VI*, 64); Копа вся пытали межи собою, абы тыхъ речей не таили... абы тутъ на копе положили. Подданные... принявъши всказане копное, пытали... где бы иншие речи поделѣ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 63); за позволенемъ копнымъ, одлоговъ на прослухане о тые шкоды свои и дѣлящѣи заживали есмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); **копный записъ** – (записи юридичних документів копи) копна книга: с̄нове ва(с)кови... впу(с)тили са // до права домагаючи са пасѣки... по ѡцу свои(м) ко(т)ры(и) записа(л) в ко(п)ну(м) записѣ свои(м) тоту пасѣку (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 7-7 зв.); **копное (копъное) право, право копное** *див.* ПРАВО; **мыто копное** *див.* МЫТО.

КОПОЛИПОВЪ *прикм.* Лишайний. ◇ **кополиповая болєсть** *див.* БОЛѢСТЬ.

КОПОРУЛЯ *ж.* Шпулька для намотування ниток: раpus, і, копоруля, цѣвка тка(ц)кая (1642 *ЛС* 299).

КОПОТЬ, КОПОТЬ *ч.* Кіпотъ, кіптява. Особова вл. н.: богданъ копотъ (1552 *ООЗ*-1, 49 зв.); тамъ же, на помененой ниве, зъ обохъ рукъ полюбовне панове приятели,

ихъ милость: панъ Миколай Семашко,... панъ Остафей Коровай, панъ Василей Копотъ... пытали... людей добрыхъ: если бы были сведому чия то копанъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215); Грицько Копотъ (1649 *РЗВ* 40).

КОПРЪ *ч.* (*стп.* kopr) (Anethum L.) кріп: Горе вамъ к'ниж'ници и фарисее лицемѣр'ници иже даеѣ десатиноу з' маты, и копроу, и к'миноу (1556-1561 *ПЄ* 99); **копръ конский** – назва дикої рослини: marathis копръ ко(н)ский (1642 *ЛС* 263).

КОПЪНИКЪ *див.* КОПНИКЪ.

КОПЪНЫЙ *див.* КОПНЫЙ.

КОПЫЛО *с.* Копил, *діал.* копило. Особова вл. н., ч.: Копы(л)о трохи(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27).

КОПЫЛЬ *ч.* Особова вл. н.: Андре(и) Копы(л) (1649 *РЗВ* 311).

КОПЫРВАСЪ *див.* КУПЕРВАСЪ.

КОПЫСТЬ *ж.* Те саме, що **копистка**: копысть железнаа што спѣжу мешають (1552 *ОКр. З.* 148); Яцько Каленский тутъ же подъ тоєю сосною на колоде сидѣть и медъ отеребливаетъ, чистый особно, а з пчолами особно отбираючи, копыстю третъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

КОПЫТКО, КОПЫТЬКО *с.* Копитко. Особова вл. н., ч.: миско копытько (1552 *ОВін. З.* 136); Луци(к) Копытко (1649 *РЗВ* 188 зв.).

КОПЫТО, КОПИТО *с.* 1. (*рогове утворення в кінці ніг деяких тварин*) копи-то: заповѣдалъ гъ бѣ на(м)... и(ж) всакого звѣра и скѣтиноу кѣторѣи имѣють копыта ра(з)дѣленны повелѣ асті и(х) крѣмѣ сви-нѣ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 99 зв.); Копысѣю: Копѣю зѣмлю копѣтомъ (1627 *ЛБ* 54); Потѣмъ рѣшивши людѣ, прѣѣхалъ дѣ нѣкотороѣ мѣста, гдѣ бѣло велмѣ мноѣ

дивной гадины, котѳри бы мѳли гѳловы и копы (!) яко бы вепри, а копыта бѳли ширѳки нѳ трѳ стопы (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.); **коневье копыто** – назва певної рослини: унговлабалина по латы(н)ски... коневье копыто по рѳ(с)ски... та трава имѳеть листвие широко, подобно кѳвши(н)цовѳ травѳ (XVI ст. *Травн.* 472).

2. Перен. Форма, модель: formula, образець, копыто (1642 *ЛС* 200).

3. мн. Копыта. Топонімічна вл. н.: Врадѳникъ пѳни воеводиное... поведилъ штомъ менилъ пе(р)ве(и) того посередъ болота границѳ пѳна своего села Лещетова... тѳтъ тежѳ здавамъ... панѳ воеводичѳ равѳскомѳ селомъ его... хлопимъ рогомъ стрелѳчѳ копытомъ (1546 *ОГ* 65).

КОПЫТЬКО див. **КОПЫТКО**.

КОПЬЕ див. **КОПИЕ**.

КОПЬЯ див. **КОПИЯ**¹.

КОПѢА див. **КОПИЯ**².

КОПѢЯ² див. **КОПИЯ**².

КОПѢС див. **КОПИЕ**.

КОПѢЙНЫЙ прикм. (зроблений списом) списовой: Пристѳпї прѳтоѳ и доткнїса рѳкою, и досвѳдчѳ... и не бѳдѳ недовѳркомъ, але бѳдѳ вѳрнымъ... Якъ вѳ тѳлѳ хѳвомъ... знѳки... бѳгїи моглїи тѳ естѳ рѳны гѳвѳздыѳ и рѳна копѳйнаѳ? (Киѳв, 1637 *УЄ Кал.* 219).

КОПѢТАНЪ див. **КАПИТАНЪ**.

КОПѢЦА див. **КОПИЦА**.

КОПѢЯ¹ див. **КОПИЯ**¹.

КОПѢА¹ див. **КОПИЯ**¹.

КОПѢА² див. **КОПИЯ**².

КОРА ж. **1.** (верхня оболонка деревних рослин) кора: сре(д)нюю корѳ дѳбѳвѳю вара(т) в водѳ (XVI ст. *Травн.* 38); А якъ финїкъ простѳ и корѳю обрѳслый... // ...на само(м) верхѳ ѳвоцы своѳ рѳдитѳ, и трѳд-

ное естѳ, дла высѳкости, до прїстѳпѳ злодѳемъ (Киѳв, 1637 *УЄ Кал.* 184-185); corteks, corticula, кора, ѳброщенїе (1642 *ЛС* 145).

2. Особова вл. н., ч.: Хома Кора (1649 *РЗВ* 432 зв.).

КОРАБЕЛНИКЪ, КОРАБЛЬНИКЪ ч.

1. (той, хто керує, править кораблем) кормчий корабля: а прѳто набывѳй має(т)-ности слѳва, нескоѳпо, але ѳбфїте. А нѳбовѳ(м) корѳбльникови повѳраю(т) справѳване корабля, если недѳбре прѳвити оумѳе(т) (Острог, 1614 *Тест.* 179); помѳръ нѳѳкїй старчикъ, корѳблѳникъ грѳшны(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 357 зв.); ratiari(us), корабѳ(л)никъ (1642 *ЛС* 345).

2. (той, хто будує кораблі) корабельник: ѳнї бовѳ(м), кг(д)ы таки(х) же того(ж) ремесла корабльниковѳ ѳбѳча(т) жѳса ихъ корѳбль ѳ(т) вѳтровѳ и волнѳ розби(л), и на дощка(х) волнѳ ихъ нѳси(т) (Острог, 1607 *Лѳк.* 115).

КОРАБЕЛЬНЫЙ, КОРАБЕЛНЫЙ прикм. (який стосується корабля) корабельный: вѳтрила корабельнаѳ разодрало наполю. и оуврѳгло в море (1489 *Чет.* 93); Кормїло, или кормїлце: Рѳде(л) правїлце, кѳрма, весло корабельное котѳрымъ стырѳютѳ (1627 *ЛБ* 54); bolis, olis оловѳянка корабѳ(л)ная, водоискусїте(л)ница (1642 *ЛС* 105).

Див. ще **КОРАБЛЕННЫЙ**.

КОРАБЕЛЬ див. **КОРАБЛЬ**.

КОРАБЛЕННЫЙ прикм. Те саме, що **корабелный**: lia(e), agu(m), в по(с)тавѳ кораблен(н)омъ дири (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **КОРАБЕЛНЫЙ**.

КОРАБЛЕЦЪ ч. Кораблик: стѳи же глѳбѳ пошо(л) во корабльци. и стрѳтили его на оустѳи реки смадыни. глѳ(бѳ) (ж)

ка(к) оузрѣлъ ихъ. возрадова(л)са дшею (1489 *Чет.* 244 зв.); ratis, кораблець, ладия (1642 *ЛС* 345).

КОРАБЛѢ *див.* **КОРАБЛЬ.**

КОРАБЛЬ, КОРАБЛѢ, КОРАБЕЛЬ *ч.* (*цсл.* корабль) **1.** Корабель, судно: дьяволъ воздвиглъ боурю на мори. волны возмѣтилъ. хотачи потопити корабль (1489 *Чет.* 89); просиль его абы мало ѡ(т)стѣпиль ѡ(т) землѣ и сѣдачи наоучаль с корабла народы (1556-1561 *ПС* 227); Та знаменіе имоуѣт мѡрѣстїи пловцї, на кораблѣхъ свѡихъ и рѣбные ловцї (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); гдѣ ѡна са прилѣпитъ са до корабла // ...не постоупитъ корабль зъ своего мѣста... аже корабниці спущаються во глоубїноу мѡрскѣю по(д) днѡ корабла и ѡ(т)рываютъ ей (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.-155); градъ бовѣмъ срѡгїи и навѣлный зъ нѡа спѣдши, и горѣчость на мѡри оучинївши смолѣ кораблѣй розварїлъ, и такъ многое а прѣве незлїчѡное бное вѡйско со всѣми своїми ѡкрѣтами погїнѣло (Київ, 1627 *Тр.* 583); buce(n)taur(us) корабе(л) велики(и) (1642 *ЛС* 105); жадень не мѡгль и(х) минѡути тѡю дорѡгою... а та(м) боура велїкаа былѣ на мори, и(ж) ѡнѡнъ корабль покрыва(л)са волнѣми (1645 *УЄ* № 32, 89);

(судно *Ноя* за бїблїйним переказом) ковчег: или и пили и жены поймали и замоужъ ѡ(т)даваны были ажъ до тог[о] [д]на (!) которого вшолъ ное въ корабль и пришо(д)ши потопъ и потопи(л) // всѣ(х) (1556-1561 *ПС* 297 зв.-298); Казаль емѣ г(с)дѣ бгѣ ковчегъ то естъ корабль бѣдовѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 14); корабль бѣлъ оуже оурѡбленъ: т локтѣй вѣ дѡлгость н локтѣй в ширѡкость а л локтей высѡкость егѡ (Там же, 14 зв.).

2. *Перен. (місце порятунку)* пристановище: И для того церковъ Его зоветьсе въ писме (светомъ) теломъ,... и домомъ однимъ, и овъчарнею одною, и войскомъ // однимъ, и кораблемъ однимъ, где згода все держитъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 306-308); Ѡ таемници! ѡ чоудѡвные спрѣвы! абы са наоучили вѣры... в корабли цркви боудѣчїи вѣ фрасоунка(х) и бѣда(х) до ба оутѣкати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); корабль то(т) ничѡго не значи(т) єдно црквь (1645 *УЄ* № 32, 89 зв.).

3. *Перен. (релїгїйний світогляд)* кредо: на(м) ѡставленни два кораблѣ єдины корабль... то старыи законъ а друуги корабль то нѡвыи законъ (XVI ст. *УЄ Триг.* 97); Смѡтрїжъ иже оу того ѡзера сего соуетнаго свѣта соутъ на(м) ѡставлени ты два кораблѣ. Єдїны корабль зако(н) старыи а друуги законъ нѡвыи (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73).

КОРАБЛЬНИКЪ *див.* **КОРАБЕЛНИКЪ.**

КОРАБНИКЪ *ч.* Моряк: гдѣ ѡна са прилѣпитъ са до корабла // ...не постоупитъ корабль зъ своего мѣста... аже корабниці спущаються во глоубїноу мѡрскѣю по(д) днѡ корабла и ѡ(т)рываютъ ей (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.-155); По тѣхъ велїкихъ мѡрахъ корабниці плаваючи дивы велїкїи видѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.).

КОРАЛНЫЙ *прикм. (який має колір коралів)* кораловий: Дѣйте мѣ вѣроку зъ оустъ своїхъ коралныхъ, Зѣчачы зѡѡровъ вѣ своєй єнерѣлныхъ Дїѡцѣзїи (Львів, 1642 *Бут.* 8).

КОРАЛЬ *ч. (стп. koral, лат. corallum, гр. χοράλλιον)* **1.** (*вид морських полінів*) корал: gorgonia, кора(л) (1642 *ЛС* 210).

2. (коралова намистина) коралина: на то(м)же образъ крѣжико(в) сребрни(х) два ...А коралей велики(х) $\overline{\text{лс}}$ (Луцьк, 1627 ПВКРДА I-2, 263); Неслі Пánò подáрокъ, з' скáрбò даровáнымъ... Шафъры, Діамѣнты, Корáлѣ неслі тáмъ безмѣры (Київ, 1632 Євх. 304);

лише у мн. (намисто з коралів) коралі: Моністо: Клейнóт⁵ котóрого на шиі нóсать,... корáлѣ, á(л)бо манѣллѣ (1627 ЛБ 65).

3. Особова вл. н.: Фе(с)ко Кораль (1649 РЗВ 340).

КОРАМАНЪ ч. (гр. $\chi\epsilon\rho\alpha\mu\iota\omicron\nu$) (міра місткості) кораймон: а если игумень а любо брата которое осѣни не пойдуть к ним полюдовати, ино имъ за тое привезти к монастиру кораманъ меду и тыи подарки и што на слуги идетъ (Київ, 1507 АрхЮЗР 1/VI, 10).

КОРБА ж. (рослина з родини гарбузових) диня: cucurbita бана, ко(р)ба (I пол. XVII ст. Сем. 62).

КОРБЪ ч. (рослина з родини гарбузових) заморське яблуко, віслячий огірок: somphos, корбъ лѣсни(й) (1642 ЛС 375).

КОРГАНЪ див. **КУРГАНЪ**.

КОРДИКЪ ч. (малий палаш, малий меч) кордик. Особова вл. н.: Демко Ко(р)ди(к) (1649 РЗВ 160).

КОРДЪ, КОРДЪ, КРЪДЪ ч. (цсл. кордъ, тур. kard) 1. Палаш, меч: Староста тежъ ѡказалъ дрѣги(и) почотъ драбо(в)... которые тамъ по(д) его мощью слѣдили шесть десатъ ихъ збро(и)не личачи в десаткѣ... по два копи(и)ники в зброхъ зъ ѡ(ш)чѣпы с ко(р)ды (1552 ОЧерк. З. 16); єдинъ пакъ з' ты(х) которы(и) то около его стояли вынавшы ножъ [крѣдъ] и оударилъ на слоу(г)[оу] архієр(є)ѡво(г)[о] // и ѡ(т)талъ ємоу оухо

(1556-1561 ПЄ 188-188 зв.); а меновите... взяли... ѡ слѣги... // ...ку(р)ту єдамашки гво(з)диковое... ко(р)дѣ... боты сафьяновыє (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88-88 зв.); У Микиты ту(р)чына: коня рыжого за золоты(х) сто, шабелъ две, ко(р)дѣ, срыбро(м), ѡпра(в)ны(и), сага(и)да(к) (Житомир, 1650 ДМВН 194).

2. Особова вл. н.: Иванъ Кор'дѣ (1649 РЗВ 337).

КОРЕЛКОВЫЙ прикм. (оздоблений коралами) кораловий: Чаша корелковая серебромъ оправена (Київ, 1554 КМПИ I, дод. 7).

КОРЕНЄ див. **КОРѢНЯ**.

КОРЕНЕЦЪ ч. Корінець. Особова вл. н.: Корінець (1649 РЗВ 184 зв.).

КОРЕНИСТИЙ прикм. Коренистий: radicos(us), корени(с)ти(й) (1642 ЛС 344).

КОРЕНИТИ дієсл. недок., перен. (що і без додатка) (міцно встановлювати) вкорінювати: Але далєко суть от святого пѹти, и в безаконный навыкнули пребыти. Свою честь и славу на земли коренятъ, а божей славы любити не хотятъ (к. XVI ст. Укр. п. 84); Єсли ѡ(т) Злѣхъ до дѡбрыхъ рѣчи, преносити Звѣкли люде не трѣба злѡго коренити (Київ, 1632 Євх. 303); И ѡвшемъ ты(м) ба(р)зѣ(й) ѡны вывы(з)шаєтъ и корени(т) не ѡ речы здалося и мнѣ ити ты(м)-же торо(м) мѡ(д)ры(х) наслѣдѡючи (1636 Лям. о пр. 2).

КОРЕНИТИСЬ див. **КОРЕНИТИСЯ**.

КОРЕНИТИСЯ, КОРЕНИТИСЬ дієсл. недок., перен. Поширюватися, вкорінюватися: Рачи(ж) на(м) оузыбити мл(с)рдны(и) ги бє на(ш) абы в на(с) твоя стá наоука ро(с)ла и кореніла(с) áко на зє(м)ли добро(и) (XVI ст. УЄ № 29519, 124); Припатрѣ же ся, челоувѣче христіанскій, той всей спра-

ве, отколь початокъ взяла, яко исперва діавол межи Русю забѣгалъ, абы православіе не коренилося (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

КОРЕНІЄ, КОРЕНІЄ *с., одн., зб. (цсл. корение)* (частина рослини, що міститься в землі) корінь, коріння: Знають же зелія и коренія и камени, что где ражається, и на которую хоробу потребується (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); дєвасилово кореніє... выгони(т) и(з) нѣтри гѣстѣю вре(ди)те(л)нѣю мокрость (XVI ст. *Травн.* 187 зв.); сама та трава, тако(ж) и кора тѣ(х) вѣтве(и) тако(ж) и кореніа со всѣми и(х) полагає(м) ко всакои потребности ко врачеванію (Там же, 206); brent-[h]ia(e) кореніє лицерумяннїте(л)ное (1642 *ЛС* 104).

Див. ще КОРѢНЯ.

КОРЕННЫЙ *див. КОРѢННЫЙ.*

КОРЕНЬ *див. КОРѢНЬ.*

КОРЕНЬ *див. КОРѢНЬ.*

КОРЕНЬЄ *див. КОРѢНЯ.*

КОРЕСПОНДОВАТИ, КОРЕСПОНДОВАТИ, КОРЕСПОНДОВАТИ, КОРЕСПОНДОВАТИ, КОРЕСПОНДОВАТИ *дієсл. недок. (слат. correspondeo) (бути відповідним, дорівнювати чому-небудь) відповідати:* Панове Голѣбове... в посєсыю прє(з) рєчно(г) во(з)-но(г) єнерала... для ѡтѣбиранѣя добрѣ в ынѣтромаисыю ихъ м(л) чере(з) декрєтъ трибѣна(л)ски(и) належачы(х) и тоє(и) сѣме корє(с)понѣдѣючы(х) посыланомѣ не допѣ(с)-тили и моцѣно заборонили (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); въ вере старожитной греческой, сумы поменєное ровно уделяти, або маєтностъ якую, суме той корєспондуючю, на имя их вечисто купивши, въ ровный дел межи них пустити и роздати маюут (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84); ма(л)жонѣка

моя... маєтъ... поля моє(г)[о]... и сєножа-тє(и) такъ мно(г)[о], жебы за тую суму пятьдєся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)-рє(с)понѣдовало и(х) м(л) уконѣте(н)това-ли(с) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212); о чомъ протєстация о то учинєная,... до которое поводиовє прихилияючис, вас всих с поменєных сєль подданных,... на терминѣ выжєй менєванный позычають, абыстє тєды стали винамъ правѣнымъ, учинѣкови вашому годнымъ и корєсѣпондуючимъ, присѣлухали и припатрили, и оныє на сєбє однесли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

КОРЕСПОНДУЮЧИЙ *див. КОРЕСПОНДУЮЧИЙ.*

КОРЕЦЬ, КУРЕЦЬ *ч. (міра ваги сипких тїл) корець:* Продамъ... Ѡлєхно... Дѣхов... // ...у дворцы... Быдла, коров... Свиной... а єснокѣ с корєц (Володава, 1553 *AS* VI, 12-13); И кды южѣ годїна ратоункуу пришла, по той дорогости По солодѣ такъ велїкїй всѣ(х) рєчїй достѣтокъ, такъ все станѣло,... же корє(ц) або мѣра моуѣки в брама(х) самарїи по динарѣ продавано (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157 зв.); за поу (!) // коурыѣ пшеницѣ гро(ш) х̄ и с̄ (Одрєхова, серед. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); шѣли нєха(и) справєдлївыє бѣдѣтъ, и єднѣкое вагї, рѣвный корєцѣ, и справєдлївыє квѣрты, и єстѣ ошѣка(н)є такѣ бѣрзо бри(д)кое Бгу (Львів, 1645 *О тайн.* 108); не чинїтє ничѣгѣ преврѣтногѣ, в сѣдѣ, вѣ прѣвилѣ, вѣ вѣзѣ, и вѣ мѣрє, шѣли справєдлївы и рѣвны нєха(и) бѣдѣ(т), кгвїнты справєдлївый корє(ц), и квѣрты справєдлївы (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); **корєц берєстєйский** – (корєцѣка міра ваги, прийнята в Берєсті) берєстєйський корєц: а князь... тєж того попєлѣ з ыменѣ сєвоего не выдал и на тот єщє попєл, робачи, Дѣцко взѣл Єго Ми-

лости жита сорок корцей Берестейских (Краків, 1531 *AS* III, 390); **корець мери володимерское** – (*корець як міра ваги, прийнята у Володимирі*) володимирський корець: з спижарни: муки три корци мери володимерское, соли бочьку... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

КОРЕЦЬ ч. Кухоль; ківш: запалю(т) свечки и кладѣ(т) єе по(д) коре(ц) але в свечни(к) и свети(т) всимъ которые су(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); спудъ, корецъ, або нѣакаа корбѣка (1596 *ЛЗ* 79); По правої сторони монастирѣ келий чорных... з сѣми три четвертая поварная, в которой естъ котель... корецъ мѣдьяный еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КОРЖИКЪ, КОРЪЖИКЪ ч. Коржик. Особова вл. н.: а по(д)даны(х) бело(ц)ки(х) дѣся(т)ни(к) пра(д)ка... ко(р)жи(к) тимо(н) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Фе-доръ Коръжикъ (1649 *РЗВ* 358).

КОРЖЪ, КОРЪЖЪ ч. Корж. Особова вл. н.: Миха(и)ло Коржъ (1649 *РЗВ* 186 зв.); Иванъ Коръжъ (Там же, 173).

КОРЗУНЪ ч. Кошик, *діал.* корзун. Особова вл. н.: Ра(д)ко Ко(р)зѣнъ (1649 *РЗВ* 407).

КОРИАНДРЪ ч. (*лат.* coriandrum) коріандр: Тако(ж) и хлѣбъ котѣрї(й) гѣ бѣгъ ѡбѣца(л) споустити. і яко зѣрна // коріандроу. не знаѣли жи(д)ѡе што то бѣло. прѣто мѡвїли мѡнгоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19-19 зв.).

Див. ще КОРЫОНЪ.

КОРИГОВАТИ, КГОРИКГОВАТИ, КО-РЫГОВАТИ, КОРЫКГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* когуговаѣ, *лат.* corrigere) (що) (*виправляти друкований текст*) коригувати, коректувати: Корыкговал с книгѡми Зановичъ (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); Адамови Прокѣраторови що Протѣстацію ко-

ригова(л) далѣ(м) чи(р)воны(и) злоты(и) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); далѣ(м) на Прокѣраторы що кгорикговали Протѣстацію злоты(х) по(л)ски(х) ѣ (Там же, 8); тоѣй Кнїзѣ видїмой ѡ(т) Іѡанна, оуподобїтисѡ мѡжетъ, ижъ яко ѡнои жадѣнь не вѡжилъ-сѡ розгїнѡти и читѡти..., такъ и тоѣи Кнїги Слѣжѣбника, жадѣнь неналѣжный тѣкатисѡ и корыговѡти немѡетъ (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

КОРИЗНА ж. Приниження, зневага, *діал.* укоризна: лепѣй єстѣ стратїти живѡтъ за ѡйчїзнѣ, Нѣжли неприѡтелю достѡтъ сѡ вѣ корїзнѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.).

КОРИКГОВАТЕЛЬ ч. (*той, хто вносить якїсь змїни у чому-небудь*) корегувальник: Не вѣдати чи звѣздны(и) бѣгъ єго в томъ омыли(л)... Чи па(к) звѣ(з)дамъ творѣ(ц) Чи па(н) звѣ(з)дамъ творѣ(ц) спротїви(л)-сѡ бномѣ свѡво(л)номѣ корїкговѡтелеви, абы в тоѣ сѡ што ємѣ не порѣчено не вѣда-ва(л), кгда(ж) на томъ яко вїдимъ и на- (з)бы(т) шванкова(л) (Острог, 1587 *См. Кл.* 12 зв.).

КОРИНЄ *див.* **КОРЪНЯ.**

КОРИНТИ, КОРИНФИ *мн.* 1. (*жителї м. Коринта*) коринтяни: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел пренїя о вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвають; Павел к Титу и коринфом тако рече (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); Слѣхаймѡ ѡ то(м) надки Велїкогѡ ѣчтлѡ нѡродѡвъ стѣгѡ Ап(с)ла Пѡвѡла, котѣрый пїшѣчи до Корїнтѡвъ, такъ до Архїєрѣѡвъ мѡви(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

Див. ще КОРИНТІЙЧИКИ, КОРИН-ФАНИ, КОРИНЧИКИ.

КОРИНТІЙЧИКИ *мн.* Те саме, що **коринти**: дхъ стѣ(и) пр(ѡ)рѣкы(х) видѡковъ и слѡвъ єсть причїною, в лїстѣ котѣрого

до корин^тійчиковъ писаль мбвигъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.).

Див. ще **КОРИНФАНИ, КОРИНӨЧИКИ. КОРИНФИ** *див. КОРИНТИ.*

КОРИНФАНИ *мн.* Те саме, що **коринти**: не види(ш) ли што ре(ч) паве(л) кори(н)фа-но(м), молоко(м) ва(с) ре(ч) напоиле(м), а не цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кѣсо(м) стрѣвы (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); А в^ь Послѣніи а до Кори(н): гла(в): а, тогъ же Ап(с)ль твер-дѣтъ: Ижъ крестѣлъ домъ Стефанѣнов^ь (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

Див. ще **КОРИНТІЙЧИКИ, КОРИНӨ-ЧИКИ.**

КОРИНӨСКИЙ *прикм. (який стосується м. Коринта)* коринтійський: Попяте Павель вѣдомость взявши о ростеркахъ въ церкви Коринѣской, пишеть до нихъ на-поминаючи, абы того понехали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 464).

КОРИНЬ *див. КОРѢНЬ.*

КОРИСТ *див. КОРИСТЬ.*

КОРИСТИТИ, КОРИСТИТЬ, КОРЫС-ТИТИ *дієсл. недок. 1.* (що, з чого, в чому) (*уживати що-небудь для власних потреб, діставати матеріальну вигоду з чого-небудь*) користати (з чого), використовувати (що): тогды(ж) ѡповеда(л) и к томѣ... и вла(с)ти-вое маєтно(с)ти єго што ѡкраде(н)но або згорєло, тогды маєтъ на то(м) самъ приса(г)-нѣти и(ж) ѡны(х) рече(и) не корысти(л) (1566 *ВЛС* 74); Тамъже взяли есмо ведо-мость, ижъ были речи въ той скрыни,... и не хотечи въ томъ, яко особы духовные, користить, писали есмо разомъ... до ка-питулы Володимерское (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 345); Остроухъ, самъ отъ себе и от пасербици своеє справуючисе того ижъ жадные речи Сасковы в дому єго не зоста-ли ани он в них корыстил, боронилсе вы-

светченъем и листьями некоторых обыва-телев... киевских (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 13).

2. (у кого, з чого) (*черпати користь, запозичувати що-небудь*) користати (з ко-го, чого): але, же скоу^ткѣ не оупатрѣемо и нѣмнѣй оу вѣсъ не корѣстимѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); вшакъ же и съ самага (!) надпису єе [книжки] яко найяс-нѣй быти можетъ, заразъ се показуетъ, а жебы каждый зъ неє корыстилъ, нехайже пильности приложить къ прочитанью єе (Єгипет, 1602 *Діал.* 51).

КОРИСТИТЬ *див. КОРИСТИТИ.*

КОРИСТОВАТИ, КОРЫСТОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (в чому) (*вбачати, мати користь*) користати (з чого), користуватися (чим): я, корыстуючи себе в приязни пана Бал-цера Мартишевского... а ку тому иже пре-зрене Божее надышло,... другую дочку мою... пану Балцеру... доброволне... по-шлюбили (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 437);

(в чому) (*черпати відомості, здобувати інформацію*) користати (з чого): И для тогѣ конє(ч)не не треба снѣмъ вѣрити: а еслѣ ктѣ во сна(х) корыстѣтъ, то такѣй со діѣ-воло(м) радѣ маєтъ (Устрики, І пол. XVII ст. УЄ № 29515, 408 зв.).

2. (кого в чому) бути корисним, при-носити користь (кому в чому): а ты(х)са выстерѣгаѣ, котѣрые и по(д)дѣнымъ шко-да(т), и тебѣ нѣ в чѣмъ, не корѣстоую(т) (Острог, 1614 *Тест.* 177).

КОРИСТОВАТИСА, КОРИСТОВАТСЕ *дієсл. недок. (в чому, чим) (уживати що-небудь для власних потреб)* користуватися (чим): Я, Максимъ Михайловичъ,... грунтъ зо всѣми угодіями продаемъ (!) єго ми-лости пану Волювачу,... тежъ себе, жену

и потомковъ моихъ..., вечъне отдаляю, а ему пану Волювичу... во всѣх тамо приналежностяхъ, якъ хотя користоватсе, надъ поселеніємъ..., над полем пахатним (!) и степним, и сеножатми (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Если не вѣдають ѿ злодѣи, пана дѣмъ ставають прѣдъ судъ бѣвъ и присагне же са не користоваль имъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

КОРИСТОВАТСЕ *див. КОРИСТОВАТИСА.*

КОРИСТЬ *див. КОРИСТЬ.*

КОРИСТЬ, КОРИСТЬ, КОРИСТ, КОРЫСТ, КОРЫСТЬ *ж. 1. (добрі наслідки для кого-, чого-небудь) користь, пожиток: а інде глеть возрадѣюса о словесѣхъ твои(х) яко обрѣтаа корысть многѣ тѣм же слышащїи словесѣ гна оумакчїте зѣмлю ср(д)ца вашого (Заблудів, 1568 УЄ № 552, 2); Тых тогда всѣх плодов, пожитков и корыстей духовных не видѣвши, мы, глупая Русь, мудрый латинниче, в твоего костела мудрости и разумѣ того ради преступити до едности не хочемо (1608-1609 Виш. Зач. 206); Пытаю тя, убо, кая польза кому альбо пожиток или корысть, или хвала богу от погибели и пакости с многими? (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 243); Духъ то абовѣмъ есть гордовысокой думы, славолубїя и сребролюбїя – надъ всѣмъ свѣтомъ пановати, зо всего свѣта корысть брати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 692).*

2. (захоплене в бою) здобич: По звїта(ж)ствѣ шатана прѣстые ѿныє лоупы або кѣристи на горѣ ѿаво(р)стей ѿкладаючого и бо(з)ство прїймоуючого, в славоу на ѿстатокъ такъ коштовней приоблеченного, ѿ которой читаемъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 261 зв.); титоу(с)... даковаль рыцѣрствѣ своемѣ з доброй послѣги и коры(ст) межи

нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); spoliū, плѣн(ъ), кори(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 378); вѣлчилъ проти емѣ а зоставши звитежцею, побрѣль зъ негѣ корысти (серед. XVII ст. *Хрон.* 140).

3. (зручність) вигода, власна вигода: правда то есть, жемъ я волосы и потъ твоєжъ дочки брала, которые же зъ користи бабе отдала (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449); Що(ж) вжды с того за коры(ст) повѣжте ми прошѣ, Неха(и) я за тоє нела(с)ки ѿ(т) ва(с) не ѿ(т)ношѣ! (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

♦ **въ корист свою обернути, на свою корыст обернути** – привласнити: шаблю оправъную срибъную... оборвавъши, въ корист свою обернули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); намовили тоєжъ хлопъство свовольное, удаючы, же зошѣлый панъ Ясчурский религии котолицкое есть... абы оногѣ с того света знесли, абы тым снадней оны тые добра по его смерти на свою корыст обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332); **на корысть побрати** – загарбати, привласнити: помененые подданные... што колвекъ се позостало въ гумнахъ... // ...вкладаючи тотъ свой учинокъ на козаковъ, и на свой пожитокъ и корысть побрали (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166-167).

КОРИТИ *дієсл. недок.* Принижувати: Корѣ humilio (Уж. 1645, 66 зв.).

КОРИТИСЬ *див. КОРИТИСА.*

КОРИТИСА, КОРИТИСЬ *дієсл. недок.*

1. (кому і без додатка) (виявляти покору, покірливість) коритися, підкорятися: твоемоу корюса ѿбещанью (1489 *Чет.* 58 зв.); Смѣрѣюса: Смѣрѣнъ бываю корѣса, понижаюса (1627 *ЛБ* 118); ѿказѣтъ тѣды прїповѣсть, же жаденъ не маѣтъса выносіти, хотъ бѣдѣтъ добрыи оучинки полначїи. але завше знижаѣтиса и корити, и млїтиса зо

всѣи д̄ши Гъ Бѣ (Київ, 1627 *Тр.* 11); сѣтъ людѣ... што мнѣ корат̄са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 618); Корѣся humilior (*Уж.* 1645, 66 зв.).

2. (з чого) Дорікати, докоряти собі (чим): и ѿбычає(м) но(ч)ны(м)... принѣ(с)ши ме(р)твого ѿ(д)би(л) дверѣ це(р)ковныи внѣ(с) (!) го до новомѣрванной це(р)кви до самого ѿ(л)таря и не корячи(с) с того вы(с)тѣпкѣ своего... покѣси(л)ся еще по(в)торити тако(вого) выстѣпкѣ своего (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038).

КОРИТНИКЪ ч. Перевізник: *lintrarius*, кори(т)никъ превозникъ (1642 *ЛС* 255).

КОРИТО див. **КОРЫТО**.

КОРИЦА ж. Кориця: синамомѣ(с)... корица по рѣс(ски)... // ...корицѣ сохраняє(м) на деса(т) лѣтъ... корицоу толченю дає(м) пити с водою жо(н)ка(м) после родѣ (XVI ст. *Травн.* 135 зв.-136); Koryca: Сунатон (Жовква, 1641 *Dict.* 65).

КОРИНѠЧИКИ мн. (жителі м. Коринта) коринтяни: Мѣвитъ бовѣмъ Ап̄(с)лѣ до КоринѠчиковъ пѣшѣчи. Поневѣжъ не гѣдне прѣймѣете, дла тѣго межы вами мнѣгѣи недѣжѣи, и хѣрыхъ заснѣло дѣсытъ, ѡлбо оумирают̄ мнѣгѣи (Київ, 1627 *Тр.* 40).

Див. ще **КОРИНТИ**, **КОРИНТѢЙЧИКИ**, **КОРИНФАНИ**.

КОРѢАНДРОВЪ прикм. КорѢандровий: А была мѡнна ѡкѣ насѣньє корѢандрово бѡрвы ѡкѣ бѣсера свѣтлогѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133).

КОРКОВИЙ прикм. (який стосується корка) корковий: *subereus*, коркови(й) (1642 *ЛС* 383).

КОРМА ж. (кермо, стерно) кормило, *діал.* корма: анкиры котвы или кормы (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Кормѣло, или кормѣлце:

Рѣде(л) правѣлце, кѣрма, весло корабельное котѣрымъ стѣрѣют̄ (1627 *ЛБ* 54).

КОРМЕНЬЄ с. Те саме, що **кормленіє**: Самъ Господь нигдежъ мяса не предлагалъ на корменье людѣмъ: народъ насытивъ хлѣбомъ и рыбами, а не мясомъ (Супрасльський монастир, 1680 *Пис. пр. лют.* 163).

КОРМИЛНИЦА ж. Годувальниця: Питѣтелница: Дѣйлица, мѡмка, кормѣлница (1627 *ЛБ* 82).

КОРМИЛО с. **1.** (весло, кормове стерно) кормило: *gubernaculum*, ко(р)мило, ко(р)-ми(л)це (1642 *ЛС* 212); Кормило *Gubernaculum* (1650 *ЛК* 460).

2. *Перен.* (символ влади) кормило, стерно: Пять патриарховъ ся зовет (посполу з римским будучи), пятоперстная рука в тѣлѣ церковном под главою самым Христом, спасителем нашим, основана, правящая и содержащая кормила всемирнаго християнства – корабля Христова (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

КОРМИТЕЛНИЦА ж. Опікунка: ты бо оспоже бѣче честителе(м) честь... немощнымъ сила. нагимъ ѿдѣние оубожьства бѣгѣтство. болнымъ исцѣлѣние. недоужны(м) помощница. сиротамъ кормителница (1489 *Чет.* 80 зв.).

КОРМИТЕЛЬ див. **КОРМИТЕЛЬ**.

КОРМИЛЦЕ с. Мале кормило: *gubernaculum*, ко(р)мило, ко(р)ми(л)це (1642 *ЛС* 212).

КОРМИТЕЛЬ, КОРМИТЕЛЪ ч. (той, хто кормить, годує) годувальник: кр̄(с)тъ живы(м) кормитель. заблужьшимъ направитель (1489 *Чет.* 21); и бѣдѣтъ царіє доители твое, и княгини кормители твое (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1075); праведен буди... и милостив, нищим кормитель (Віль-

за́чного небора́къ свѣнѣ па́сти моуѣ(л), и з ними са ко(р)ми́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 290 зв.); Теды тутъ на томъ мѣйцу Христосъ до жи́довъ оныхъ, которіи ся манною кормили, рѣчь прова́дитъ (1603 *Пит.* 50); А што о бы́дло рачили́сте писати до го́сударя воеводы и до насъ, и то не подобно, бо штобы́смо до сего́ часу тутъ живу́чи корми́лись, але мусили́смо прода́вши страво́ватися и одегну́тися (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); почто́же ты сѣ́атный міролю́бче грѣ́хами са ко(р)мышъ, понева́жъ бы́стримъ бѣ́гомъ, бѣ́жимъ непосто́а(н)-нимъ; я́ко ка́мѣнь згоры́ на́долъ (Черні́гів, 1646 *Перло* 126 зв.).

КОРМИТИСА *див. КОРМИТИСЯ.*

КОРМЛЕНІЄ, КОРМЛІНІЄ *с.* Харчування, годування: Це(р)ковное бога(т)ство нищи(х) бога(т)ство... нищи(х) ко(р)мли́ние (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); црковное бога(т)ство нищи(х) бога(т)ство... нищих ко(р)мленіе (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

Див. ще КОРМЕНЬЄ.

КОРМЛЕНІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (відгодований) вгодований: бра(т) твои пришо́ль. и забилъ ѿте́ць твои телѣ́ца кормленого. для́ того и́же са к не́моу здоро́вь наврѣ́ноуль (1556-1561 *ПС* 290).

Див. ще КОРМНЫЙ.

КОРМЛІНІЄ *див. КОРМЛЕНІЄ.*

КОРМЛІОВАТИСА *дієсл. недок., многокр.* (харчуватися, годуватися) кормитися: Пе́ре(д) ты(м) бовѣ́(м) я́(к) многокро́(т) в Вре́таніи чо́ловѣ́чими ко́рмліовали са тѣ́лы: а ннѣ́ Пѣ́стомъ ѡ́крѣ́плѣ́ютъ дѣ́шу свою (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.).

Див. ще КОРМИТИСЯ.

КОРМЛЯ, КОРМЛА, КОРЪМЛА *ж.* (цсл. крѣмля) 1. Їжа, харч, страва: Пі́ща: Жѣ́вность, стра́ва, по́кармъ, ко́рмла, по-

тра́ва. Оупи́таніе: укормѣ́(н)е (1627 *ЛБ* 82); Звѣ́рѡве гды наѣ́дѣ́тъса ѡ(т) лѣ́пѣ и ко́рмлѣ ѡ(т)хо́дѣтъ, а ла́комцы нѣ́гды сѣ́ти не ма́ють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 650); *Образно:* иза́ли не всѣ́кого грѣ́ха скверна ѡ(т)ти́на́ється, кгда́ дѣ́ша не́бескою ко(р)млею тѣ́чи(т)са (Київ, 1619 *Аз. В.* 307).

2. Годування: мудрая же прѣ́ца е́лена. много́ золота и срѣ́бра. ѡ(т)дала на служѣ́бу цркви. и поручила на ко́рѣмлю нищи(х) (1489 *Чет.* 205 зв.).

КОРМЛА *див. КОРМЛЯ.*

КОРМНИКЪ¹ *ч.* (той, хто кормить, годує) годува́льник: і́мена бо тво́а мно́га и ве́лика сѣ́т,... мі́ръ моли́твенникъ, подража́тель г(с)днѣ́, ап(с)лскі́й подо́бни(к) // ко́рмни(к), и исто́чни(к) воды (Львів, 1642 *Жел. П.* 6-6 зв.).

Див. ще КОРМИТЕЛЬ.

КОРМНИКЪ² *ч.* Керманич, стерновий: пауагсh(us), ко(р)мчи́(й), ко(р)мникъ (1642 *ЛС* 278); *Образно:* Если Петро́вымъ ко́раблемъ называ́ется церко́вь, въ то́мъ ко́рабли на стѣ́ру покла́даеть Златоу́сть св. Па́вла Кормни́комъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 444).

КОРМНИКЪ³ *ч.* (приміщення для відгодовлі свиней) хлі́в, діал. кормник: в кормнику ве́провъ чо́тыри; та́кже у дво́ре: гу́си, ку́ры (Володимир, 1642 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

КОРМНЫЙ, КОРМЪНЫЙ, КОРЪМ-НЫЙ *прикм.* (відгодований) вгодований, діал. кормний: у за́городѣ бы́дла... Во́лов ко́рмных чо́тыри. Сви́ней ко́рмных па́теро (Ябло́нь, 1551 *АС VI*, 111); ве́про(в) ко(р)мны(х) ѡ(с)мѣ́ (Кремене́ць, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); взѣ́ли... // ...ѡ́ жѣ́ка я́ловиць чо́тыри... ве́пра ко́рѣмного за ко́пу гроше́(и) (Лу́цьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-89); А бѣ́на же́на мѣ́ла те́ла ко́рѣмное вѣ́домѣ́ (серед.

XVII ст. Хрон. 238 зв.); У Федора Я(н)че(н)-ка... вепро(в) два ко(р)мьныхъ (Житомир, 1650 ДМВН 205).

Див. ще **КОРМЛЕННЫЙ**.

КОРМЧЕСТВО с. (цсл. крѣмьчество) перен. влада, уряд, керівництво: gubernatio, правите(л)ство, ко(р)мче(с)тво (1642 ЛС 212).

КОРМЧИЙ прикм. (цсл. крѣмьчий) 1. (який стосується кормового весла, стерна) стерновий: ерісорі, ве(с)лничий и ко(р)мчий (1642 ЛС 180); **кормчая книга** див. **КНИГА**.

2. У ролі ім., перен. Управитель, керівник: gubernator, ко(р)мчи(й), управите(л) (1642 ЛС 212).

КОРМЪ ч. Їжа, харч: Тамъ ти(м) дѣшамъ не потреба їсти и питі, бо кто їсть и петь, то мѣситъ кормѣ заживати (серед. XVII ст. Луц. 528).

КОРМЪННЫЙ див. **КОРМНЫЙ**.

КОРМЫТИСА див. **КОРМИТИСЯ**.

КОРМАЧИЙ дієприкм. у знач. ім. Годувальник: ме(д)вѣ(д) котѡраа бѣстїа естъ окрѣтнаа и нелютоствиваа, не ты(л)ко ко(р)мачоמוу поблажаєтъ, але те(ж) з ни(м) и скѣчетъ и в пласы иде(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 226).

КОРНЕТИСТА ч. Корнетист: Сопѣць: Игрѣчь, пыщѣлн(к), сѣрмѣчь, корнетїста (1627 ЛБ 119).

КОРНЕТЬ¹ ч. (фр. cornette) (підрозділ рейтарів, загін кінноти) корнет: панове поручники оденъ козацкое а другий дракганское компании, тотъ зъ хорогвою Польскою, а овъ зъ корнетомъ Немецкимъ, скочивши до брамы и браму выбивши, вуйшли (Володимир, 1645 АрхЮЗР 3/І, 392); якожь, за таковою ихъ милости пановъ Подорепкихъ инъстанцію,... такъже тежь его милости

пана воеводы Подолского компания, албу рачый корнетъ реименту пана // Маирового... значне и барзо великие шкоды мешчаномъ Вилейскимъ починили (Житомир, 1646 АрхЮЗР 6/І, 541-542).

КОРНЕТЬ² ч. (смп. kornet, ім. cornetto, фр. cornet) (духовий музичний інструмент) корнет: вмѣсто пищѣлокъ, трѣбъ, корнетѡвъ и шаламаєвъ, оуставїчное вздыханїе (Київ, 1637 УЄ Кал. 604).

КОРНОУХЪ прикм. у знач. ім. Карнаухий. Особова вл. н., ч.: Жаданъ Ко(р)ноухъ (1649 РЗВ 398 зв.).

КОРОБА ж. Скринька, шкатулка: у Степка с того же села побрано... бо(д)ни и коро(б)ы, в которо(и) было коро(б)и: наперве(и) было готовыхъ гроше(и) копъ ше(ст)деся(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 107).

Див. ще **КОРОБКА**.

КОРОБЕЙНИКЪ ч. 1. (майстер, який виготовляв дерев'яні предмети, посудини) бондар: Пударъ: Коробейникъ, или бѡднаръ (1627 ЛБ 103).

2. Особова вл. н.: онъ профрима(р)чилъ клячу гнѣдую..., за коня пле(с)нивого у славетного Олешка Коробе(и)ника (Володимир, 1631 ТУ 296).

КОРОБКА, КОРОБЪКА ж. 1. (дерев'яний або металевий виріб чотирикутної форми, який використовували для зберігання чого-небудь) коробка: знашли: въ корыте рантухъ, а въ хмели, у коробци, знашли полтретѣ скуры зъ шерстю выправеныхъ, козиныхъ (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 6/І, 62); татари(н)... ме(л)... това(р) сво(и) ѡ коробце невелико(и) (Берестя, 1583 Мит. кн. 43); ку(з)ма... взалъ стали до млына ѡблапско-го на веретена на коробкѣ, по(д) веретена (Володимир, 1590 ЖКК І, 311); у Гаврила взели... мацу луку, овса полмаца, семени

конопьяго коробекъ две (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 284); Хто жъ свѣчѣ зажѣгши, по(д) коробкѣ по(д)кладаетъ, а не рачей на лихтарѣ еѣ ставитъ, абы всѣмъ въ домѣ бѣдѣчимъ свѣтила (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665).

2. (*міра сипких тіл*) мірка: Спѣдъ: Мѣра, корѣць, чвѣртна, або нѣакаа коробка (1627 *ЛБ* 120).

3. Особова вл. н., ч.: Коробъка Онопре(и) (1552 *ОЧорн. З.* 58); панъ Рафакъ Давидовичъ... протѣ(с)товалъся проти(в)-ко..., pracowity(м) Иванови Коро(бъ)це, Василови (Київ, 1643 *ДМВН* 160); Манѣйло Коробъка (1649 *РЗВ* 343 зв.).

Див. ще **КОРОБА**.

КОРОБОЧКА ж. Коробочка: на другомъ возѣ зна(ш)ли... коробочку крохмалю невеликую (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); маку коробочка (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); медѣ пресного коробочка (Там же, 350).

КОРОБЪ, КОРОБЪ ч. 1. (*вириб з лубу, бересту, лози тощо для зберігання чи перенесення чого-небудь*) короб, козуб: кнзъ Воронецкий... взялъ то естъ: рече(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ... кадолбовъ, коробе(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а потомъ тотъ Давидъ Каленский, выбравши медъ, коробы повные меду с тоѣ сосны спустилъ и самъ з оной сосны злезши, и тотъ медъ ести почалы (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81).

2. Особова вл. н.: Левъко Коробъ (1649 *РЗВ* 324 зв.).

КОРОБЪКА див. **КОРОБКА**.

КОРОВА ж. (*свійська тварина*) корова: У дворци быдла рогатого: коров и быков всих сорок и пѣт (Яблонь, 1551 *АС VI*, 111); побра(л)... два кони... коро(в) до(и)ны(х) ше(ст) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75); Уляне, тежъ Ивановой дяковой коня,

дви корови... дарую (Луцьк, 1641 *ПККДА* І-1, 74); И рѣклъ г(с)дѣ до Моисѣа: прикажи снѣмъ Гилевымъ абы привелі до тебѣ коровѣ рѣжѣю лѣтъ зѣполныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.); У Бакия Высо(ц)кого: ...коро(в) две (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОРОВАЙ ч. Коровай. Особова вл. н.: А при томъ были и того добре сведоми братья моя... а пан Тихно Кисиль... а... пан Андрей Коровай (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 11); панъ Остафей Коровай (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/І, 215).

КОРОВАНЪ див. **КАРАВАНЪ**.

КОРОВАТЫЙ прикм. (*шорсткий, шкарубкий*) корявий, діал. короватий: Коравъ: Короватый, кѣръ (1627 *ЛБ* 54).

КОРОВИЙ, КОРОВЬИЙ, КОРОВЪИЙ прикм. Коров'ячий: пшеница варена с молоко(м) коро(в)имъ, по подобію каши, и прията, велми тѣло питае(т), пачѣ нежели инья брашна (XVI ст. *Травн.* 455); трава аронова то(л)чена и смѣшена с кало(м) коровьи(м)... ѿто(к) выгане(т) (Там же, 22); Рѣгъ: ѣкѣ, кѣзѣй, баранѣй, корѣвѣй, елѣнѣй (1627 *ЛБ* 109).

КОРОВЪКА ж. Корівка. Особова вл. н., ч.: Иванъ корѣвѣка (1649 *РЗВ* 42).

КОРОВЬИЙ див. **КОРОВИЙ**.

КОРОВЪИЙ див. **КОРОВИЙ**.

КОРОГВА, ХОРОГВА, ХОРОГЪВА, ХОРУГВА, ХОРУГЪВА ж. 1. Корогва, прапор: которые то при(н)ципаловѣ... ко(н)но збрѣ(и)но и пешо з хоро(г)вами з бѣбънами трѣбами... до за(м)кѣ припѣ(с)тили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5); Въ той часъ татаринъ указался исъ чарами, кгдажъ на корогви была написана литера якася (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Пуше(ч)ка срібнозлочѣстая... и накрывка бара(н)ка з хорѣгвою

звє(р)ху (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 18 зв.); А ѿ сла́вѣ Рице(р)ско(и) и ѿ ме(з)твѣ Самоѣла Яхімовича... кто не вѣдаєть: // якѡ былъ за животá своѣго пѣстрахо(м) пѡгáн(с)твѣ бисѣрм(а)нскомѣ; оумѣт' ѿ ти(м) повѣсти Тагина, ... мѣста тѣре(ц)кіє, Гды вѣдѣли при брáма(х) свои(х) корѡгвѣ росто́чѡны (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.).

2. (церковне знамено із зображенням священної особи) коро́гва: а у церкви книг... пояс сукна чорного сплетеный; свеч две; хорогов две... малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

3. (військовий кінний підрозділ) коро́гва: п(н) кири(к) ко́ждѡховски(и) и п(н) сѣмѡ(н) томашовѣски(и) товариство во(и)ска кро(л) его м(сти) зпо(д) хорѡгви пна жулто(в)ско-го... на це(р)ковѣ ѡ(т)дали зло(т) 30 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); Сла́вным' та в' то́мъ ѡрша́кѣ, оучини(л) Рице́рем', Коро́гви его бы(с) былъ мо́цнымъ Кавалеремъ (Львів, 1642 *Бут.* 5); панъ ротмистръ зъ хоро́гвою своєю... до местечка Острозца... прышедшы ...збожа разъные... в месчань... с коморъ кгвалтом брали и вытягали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 94); теперь... для спустошеня неприятельского, яко и для уставичных становискъ хоругвы войскъ его кор. милости, наибольшей тым тракѣтом... тягнучих, болшая част халупъ пустѣками стоить (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 231).

♦ **под хоругвою** – **а)** під егідою: Кгды и Аггельскіє хоры будутъ дръжати... Тогда и мене рачъ Пáne домѣстити: Под хоругвою ся Креста находить (Львів, 1630 *Траг. п.* 171); **б)** (про Друге пришествіє Ісуса Христа) зі славою: Под котрою хоругвою кгды засъ прійдешъ: И зъ небесъ, всѣхъ судити, на землю зыйдешъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170-171); **подъ хоругвою** (чиєю)

стоати – під знаменом (чийм) стояти: зачи(м) до того одного костѣла налѣжать такъ тѣє, котѡрыє тоу́тъ еще на то́мъ свѣте по(д) хоро́гвою х̄а г̄а стоачи в смертѣльномъ тѣлѣ с шата́номъ, // с тѣломъ и (з) свѣтомъ воюють, и напото(м) воева́ти боудѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162-162 зв.).

Див. ще **КОРОГОВЪ.**

КОРОГОВЪ, КОРОГОВ, КОРОГОВЪ, КОРУГОВЪ, ХОРОГОВЪ, ХОРОГОВЪ, ХОРУГОВЪ ж. **1.** Те саме, що **коро́гва** у 1 знач.: ознаймуємо, иж се намножило веле людей, которые своволне, ... вают се в громадах немалых... подъ хоро́гвьями, ... до панствъ чужеземских выходить (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); Александр Кушка, взрушаючи покой посполитый, поднес хоро́гов в листе Граеновце (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); кгда якій рѣцерь во́жа хоро́говъ розвинѣвши на неприяте(л)-скіє мѣры вѣдитъ встѣпѣющо́го, має(т) на дѣю... ижъ проу(д)ко в мѣсто ввійде́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.); Зна́меніє... та́кже: гáсло, якѡ: побѣда б̄жїа, или пропѡ́ре(ц), ил(и) хоро́говъ, ѡ(т)нѣдѣже знамено́бсець (1627 *ЛБ* 44); И южъ хоруговъ звѣтязства, естъ поднесена (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); тѣє то насланъцы помене́ныє... зъ гарматою Коро(г)вьями роспрос-терѣтьми... // ...проте(с)тѣючо(г) с тыхъ добръ... вибили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); сторона позваная... зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) ѡсмьсотъ... зъ стре(л)бою ручьницами, ... зъ ро(з)винеными хоро(г)вьями, бубнами, трубами, яко противко неприятеля крыжа святого (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

2. Те саме, що **коро́гва** у 2 знач.: лих-таръ мосендзовый, ... кадило мосендзовое,

хорогвей две, образовъ усихъ сорокъ три (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); у томъ же скарбу свечъ восковыхъ великихъ 2,... картынь 2, железа белого бочулкъ 3, хоруговъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 368); Знамя тежъ албо хоруговъ креста Господня предъ собою носити увезде имъ вольно, опрочъ въ граде Рымъскомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 513); мѡви(т) васілій с(т̄). Хвѣ Мѣниці, якъ хорѡгѡвю въѡрѡжѣвшисѧ, и ѡгорожѧючисѧ кр(с̄)томъ, звѣтажили діавѡла (Київ, 1619 *О обр.* 73).

3. Перен. Символ християнства: Завираючи тое короткое писанье мое, утверждаю оное знаменіемъ креста Господня, которое есть хоругвею нашею и памятою страсти и смерти хрыстовы (Вільна, 1608 *Гарм.* 221); Тѡ є Сѣмволонъ вѣры, єсть скарбъ дорогій збавѣна нашего. Єсть Корѡгѡвъ и Гѣрбъ Правѡсѡлѡвнѣхъ Христіа(н) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); Трѣтаѧ причѣна, абѣсмо знѧкъ, албо Хорѡгѡ(в) Пѧна и Крѡла Нѡба... відачі якѡ найбѡрзѣй Пѡстомъ, Мл(с̄)тинѣю, и Мл̄твами въѡрѡжѣвшисѧ... Діавѡла звѣтажили (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); **стати подъ хороговъ** (кого) – стати під знамено (чїє): кто станѣтъ по(д) тою хороговю звѣтажѣства єго тѣи прѣїдетъ на ѡнни вѡдачнѣй процвѣтающѣй вѣкъ зѧконоу новѡго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77).

4. Те саме, що **корогва** у 3 знач.: оные вси люду розного конного, в збрѡях ѡ петсѡт, або и болѣй, корогве чѡтыри, полкомъ спѡсобившисѧ... вси гумна, подворки наші, зѡ всими достатки, живнѡсть ѡгорнули (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150); поменѣная хоругѡвъ єго милѡсти пѧна ѡстрѣского старѡсты кварѣцяная... нѡчлег в сѣле Блудѡве ѡдѣправѡвала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 45); пѧновѣ При(н)ципѡловѣ // ...ко-

рогѡ(в) з мѣста з ы(н)шими товариство(м)... выпрѡвадили (Житомир, 1650 *ДМВН* 200-201); **подъ хороговю (короговѣю)** – (у *загоні, вѣйськовѡму підрѡзділі*) під штандартом: Также... ѡфѡльѣ(м) абѣ двѡранѣ наші которіє... с по(ч)тами за пѣзи служѡ(т)... абѣ почты свої з ыменѣ(и) до во(и)ска слѡли и становили и(х) в поветѣ(х) ко(ж)ды(и) по(д) своєю хорогѡ(в)ю (1566 *ВЛС* 33); подъ часъ замѡрѡванѣя небѡжчика пѧна Григорѣ Пѡшкевича, сѣ которымъ якѡ слуги Єго... подъ ѡдною короговѣю въ полку єго служѡчи, поспѡлу ку домовы зѣ нимъ єхѡли (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/І, 179); **подъ (своими) хорогвами** – під (своїм) командувѡнням: Вѣлѣкѣй ѡнъ іѣлтанѡвъ вѡжѣ хѡлѣ(в) шѣ(ст)со(т) тѣсѡчѣй лѣюдѡ мѡючѣй по(д) своїми хорогѡвѡми, и з нѣми ѡ(т)ишѣдши прѣ(з) поустѣнѣю сѣнаѣскѣю, абѣ до землѣ хѡнаѡнскѡи на бытѧ и до выкорѣнѣна мѣче(м) єи лю(д) свой побѡуди(л), велѣкое имъ грѡно поѡзѡ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

Див. ще КОРОГВА.

КОРОКЪ ч. Корковѣ дерево: suber, rıs, корѡкъ, древо желудѡродное (1642 *ЛС* 383).

КОРОЛЕВА ж. (*монарх*) королева: а єстли бы не достѡло сто коп грошѣй, ино то кнѡзь Жѡславскѣй мѡѣт принѡти, а королева Єѣ Милѡсть не мѡѣт шѡковѡти (Тѡрчин, 1540 *АС* IV, 258).

Див. ще КОРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВА, КРОЛЕВАЯ.

КОРОЛЕВАТИ, КОРОЛЮВАТИ *дієсл. недок. 1. (правити корѡлѣвством)* корѡлювати: корѡлѣ нѣкоторѣи въ єропѣ (!) а(н)-тѣхрѣ(с)тѡви мо(ц) сво(ю) по(д)дали бѡ пу(д)лу(г) воли єго и ро(с)каза(н)я корѡлюю(т) (II пол. XVI ст. *КАЗ* 644, на полях).

2. (володарювати у Царстві Божім) царювати: хотя са сторона вельми са спротив^{ла}е(т) правде ѿ(д)на(к) хс королевати муси(т) (II пол. XVI ст. КАЗ 626, на полях);

перебувати у Царстві Божім: чере(з) ко-руны розумѣ(т)са то и(ж) вѣрныи буду(т) королевати с хри(с)то(м) паномъ (II пол. XVI ст. КАЗ 605, на полях).

Див. ще **КРОЛЕВАТИ**.

КОРОЛЕВАЯ, КОРОЛЕВАА ж. (монарх) королева: При томъ будѣ чимъ велможнымъ вроженымъ: ...маршалок и ѿхмистръ ко-ролевой Єе Милости, намѣстник Ковенский и Бѣлский, пан Войтѣх Янович (Городно, 1507 АС III, 50); Росѣходъ пнѣ(и) на замокъ Што платитъ королеваа єе мл(с)ть с тыхъ же доходовъ и волостныхъ и мѣстскихъ... Плебанѣ тамошнемѣ к копѣ грш^а (1552 ОКр. З. 156 зв.); королеваа єе мл(с)т) бо-на до воли и ласки своеє г(с)дрѣское то-мѣ яцкѣ... во(л)кѣ ѿсовецкѣю да(т) рачила (1582 ЖКК II, 109); великий ра(д)ца ка(н)-дакий королево(и) єѿиѿ(п)ско(и) которого была поставила над ѿсими ска(р)бы... при-єха(л) помолитиса до єрѣсалима (II пол. XVI ст. КА 42); **седѣти королевою** див. **СИДѢТИ**.

Див. ще **КОРОЛЕВА, КРОЛЕВА, КРО-ЛЕВАЯ**.

КОРОЛЕВАА див. **КОРОЛЕВАЯ**.

КОРОЛЕВИЧЪ ч. Королевич. Особова вл. н.: тамъже вси люди дворища и земѣли менованы которые на которѣю рѣкѣ доста-лися ставиль же свѣдоки подѣданныхъ кѣневскихъ... Кѣ(ц)ка иванъковича а васѣка королевича люде(и) старыхъ (Кунів, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 25).

Див. ще **КРОЛЕВИЧЪ**.

КОРОЛЕВСКИЙ, КОРОЛЕВСКИЙ, КОРОЛЕВЪСКИЙ, КОРОЛЕВЪСКИЙ,

КОРОЛЮВСКИЙ, КОРОЛЮВСКИ, КО-РОЛЮВСКИ прикм. 1. (який належить королю) королівський: вра(д)ни(к) че(р)ни-хо(в)ски(и) є(р)мола єха(л) до пуши королев-ское доброво(л)ною дорогою и трафилосе ему ѿ(б)ночова(т) (Київ, 1501 ЦНБ II 21039, 1); Подпис рѣки королевское (Вільна, 1507 АС III, 43); а... чере(з) дорогѣ... до... села королю(в)ского идѣчѣю просто // до рѣчки липи на которо(и) рѣ(ч)це изи и стави монастырские сѣ(т) (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1-1 зв.); Корона королевскаа (Уж. 1645, 75 зв.); королю(в)скі basilicus (I пол. XVII ст. Своб. 30);

(який стосується короля) королівський: коли са мо(и)се(и) народи(л) схова(н) бы(л) чере(з) три месеци ѿ(т) родичо(в) свои(х) для то(г) и(ж) єго видели хороши(м) дѣта-те(м) а не боалиса ро(с)казанѣа королев-ского (II пол. XVI ст. КА 578-579); А склети-вши тую унѣю и выдруковавши тамъже ка-лендар новый... и скрите межи собою то ховали, а ласку королевскую ку собѣ зво-дили розмаитими дарунками (Львів, 1605-1606 Перест. 33);

(у сполуч. із займенниками **єго, ваша, ихъ** та іменниками **милость, величество** уживається як іменування монарха) королів-ський: а тым ниже ѿписаным ѿпекѣном... ѿбороною Вашею Королевскоєй Милости могли ѿстаточнѣю волю маю сполнити (Острог, 1539 АС IV, 209); што Их королев-скаа Милость рачили писати до нас (Тор-чин, 1540 АС IV, 257); Для чого не смѣючи болшей и доктора вашего найяснѣйшого королевского величества при собѣ удержо-вати (Київ, 1622 АЮЗР II, 73); Божию мило(с)тию велико(г) короля и великого князя Іѿана Казимера по(л)ского князя литовско(г) рѣского и и(н)ны(х) єго ко(р): величе(с)тва Богда(н) Хме(л)ни(ц)ки(и)

ге(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)скомъ... запоро(з)-ки(м) воеводѣ города во(л)ного... здравіе (Чигирин, 1649 ЦДАДА 124, 3, 33, 1).

2. (написаний, виданий від імені короля) королівський: А што са князь... // описал, почон от Устилѣга до Береста от того попелѣ застѣпати мыта, для того послал (есми) слѣжебника княза... на тыхже комагах з листомъ королевским, добровольнымъ, от тых мыт застѣпаючи (Володимир, 1545 АС IV, 420-421); Ко тому что се дотычетъ листовъ и привилеевъ..., до тое единости належачихъ, яко суть листы и привилейя папезскіе и королевскіе, тое всѣ зложилемъ въ особливую скрынку (Володимир, 1609 АСД X, 231).

3. (призначений королем) королівський: На враде королевскомъ в замку... Кіевскомъ передо мною Станиславомъ бочковскимъ... шляхетній панъ Янъ Яцковскій... протестовалъ напротивно врожоному... панѣ Теодорови Мировицкому (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2011, 1).

4. (який перебуває на королівській службі) королівський: А при то(м) с нами были лю(ди) почесны(и) Матеребозкі(и) по(п)я(ц)ко... а бояри(н) короле(в)ски(и) манько (Київ, 1508-1523 ПИ № 5); теды, заковавши обе стороны при их привилеях..., даемо повагою сеймовою з раменя нашего королевского комисары... секретаров наших (Варшава, 1613 ЧИОНЛ XIV-3, 112); а прито(м)у наданьи былъ тивоунъ королевски на има михалко (I пол. XVII ст. УИ 1911/9, 13).

Див. ще **КРАЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ**.

КОРОЛЕВСТВО с. 1. (держава, верховним правителем якої є король) королівство:

Не зъ особами, до собору належачими, але зъ... геретиками и зъ выволанцами, и съ посторонныхъ иныхъ королевствъ збигами, и зъ выклятыми сполки мели (Вільна, 1597 РИБ XIX, 320); Змилуйтеся о свободѣ зневоленныхъ братьи нашихъ и церквей православныхъ ве Львовѣ, въ Перемышлю, // у Берестью, у Вильни, у Могилевѣ и по всемъ королевствѣ подѣ королемъ Польскимъ, рачте ваша милость хрестіянско обмышляти (Київ, п. 1621 АСД I, 265-266); ♦ **королевство божє** – Царство Боже: то є(ст) обыходы зако(н)ныи для того ж су(т) не пожито(ч)ныи на(с) чи(с)тыми и светыми вчинити не могу(т) ани го(д)ными короле(в)ству божєму (XVI ст. КАЗ 562); **королевство Полское** – Польське королівство: тѣжъ и в^с полетѣях^с експерсєнція знаменїтаа, не тѣлько в^с тѣм^с презацном^с королѣвствѣ Пѣлском^с, але и по ѣных^с многїх^с кролѣвствахъ и пѣнствахъ вѣдомы и знакомїты сѣтъ (Київ, 1623 МКСВ 71); **королевство Шведское** – Шведське королівство: Писанъ у Кракови, року тисеча пятьсотъ деветдесять пятого, мѣсяца Сентября двадцать второго дня, а панования королевствъ нашихъ Польского осмого, а Шведского второго року, – што мы... листъ...выдати есмо розказали (Краків, 1595 АСД I, 200).

2. (монархічне правління, трон) королівства: которые присяги не деръжать, каждый монарха приплачетъ того здоровьемъ, альбо страченьемъ королевства (Вільна, 1599 Ант. 645); Року 1386 Якгайло, Виленскій князь, на королевство полское обранъ (поч. XVII ст. КЛ 73); Року 1520 Августъ король Польскій родился и былъ коронованъ на королевство року 1530 (Там же,

75); тая звѣзда не зяви(т)ся, толко гди ся перемѣна та естъ на королевство (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

Див. ще **КРОЛЕВСТВО, КРУЛЕВСТВО.**

КОРОЛЕВЪ *прикм.* Королів, королівський: жалова(ли) на(м) старци пѣсты(н)ски... на людеи г(с̄)дрьски(х) королевы(х) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); не в п(а)пежа бо вы кр(с)т'лїса и не в королеву вла(ст) (1599 *Виш. Кн.* 225 зв.); **за (славное) памети крелевое** *див.* **ПАМЯТЬ.**

КОРОЛЕВЪСКИЙ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЕЦЪ *ч.* Королик. Особова вл.н.: Лукянъ Королець (1649 *РЗВ* 401).

КОРОЛИЦА *ж.* (*дружина короля*) королева, *діал.* королиця: И опять каравъ жиды, што были почали бѣчеловати одну королицу за Бога (XVI ст. *НЄ* 210).

КОРОЛИЧЕВЫЙ *прикм.* (*належный королевичеві, синові короля*) королевичів: С короличевой роты стала в лѣ(ц)кѣ... ѡкрѣ(т)неся перехваляла гды ся ве(р)немо, вши(ст)ки(х) ва(с) в пясти мѣти бѣдемо (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

КОРОЛЬ, КОРОЛЬ, КОРОЛ *ч.* **1.** (*титул монарха, а також особа, що носить цей титул*) король: Списана бы(ст) кнїга сия нарицаемаа чѣтя. въ градѣ оу каманци. при великомъ короли андрѣи (1489 *Чет.* 286 зв.); Александръ божею м(и)л(о)стью корол полский, великий кн(а)зъ лит(о)вский рѣский, кн(а)жа прѣское, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Писа(л)... па(н)... езе(р)ски(и)... з униве(р)сало(м) поборовы(м) по(д) печатью короля (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); Божию мило(с)тию велико(г) короля и великого князя Іюана

Казимѣра... Богда(н) Хме(л)ни(ц)ки(и) ге(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)скомъ... запо-ро(з)ки(м) воеводѣ города... а(р)сеньеву... здравіе (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1); Рокѣ ахлѣ: коро(л) еше в Москви бы(л), бо такїи та(м) и зимовалѣ, ѡ(т)бивши москву ѡ(т) смоле(н)ска (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. Особова вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Іва(н)... и кайданувский Король Ігна(т) (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 222); Стецко Коро(л) (1649 *РЗВ* 391 зв.).

Див. ще **КРАЛЬ, КРОЛЬ, КРУЛЬ.**

КОРОЛЮВАТИ *див.* **КОРОЛЕВАТИ.**

КОРОЛЮВСКИ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЮВСКИЙ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРОЛЮВСКИ *див.* **КОРОЛЕВСКИЙ.**

КОРЪ *див.* **КУРЪ.**

КОРОМОЛА *див.* **КРАМОЛА.**

КОРОМОЛИТИ *див.* **КРАМОЛИТИ.**

КОРОНА, КОРУНА, КАРУНА *ж.* (*стп.* *corona, corona, лат.* *corona, гр.* *χρῶν*)

1. (*головний убір і символ влади монарха*) корона: Выйдете, дщери Иерусалимския, а огладайте царя Соломона въ корунѣ, которою жь естъ короновала мати его въ день веселїа сердца его (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); корѡна бовѣ(м) ест' знѣкъ крѡлѣвства, але потреба абы мѣло справедливѡсть (Острог, 1614 *Тест.* 179); Сцѣптра тѡтъ zostавѣтъ, Шарлатъ и Корѡны, Когѡ Бгъ взывѣтъ до свѡи ѡборѡны (Київ, 1632 *Євх.* 293); Алексѡндеръ рѣклъ: Ворѡтїса на столѣць твоѡй, а вѣложи на гѡловѣ твою корѡнѣ, я (!) сѣдъ ѣкѡ црѣ, а повѣдай се бѣтъ алексѡндрѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 459);

(головний убір пап, єпископів та ін.; символ їхнього сану) корона, митра: Пишется папа – слуга слуг Божиихъ, А чомужь въ каруне трегубей пануе? Троистая на (па)-пежи коруна, по выкладе Римскомъ, знаменуется троецарство, то есть: земное, небесное, пекелное (1582 *Посл. до лат.* 1128); А неволно при папезу, его милости, жадному кардиналови в короне инакшой быти, толко адамашки белое, прото безъ золота и безъ всякое коштовное оправы, а бискупы съ полотна белого короны мають (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 484); До того убирь мой епископскій новый съ короною... и посохъ оправный, крестъ... мають отда-ти до церкви соборное Луцкое, кгдажь будеть (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); Василій... ω(т)правла(л) слѣдѣбы въ зацнны прѣзникъ. В свѣтлыхъ рѣзахъ, и вѣ бѣрзо коштовной коронѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 43); новина была принесена ω(т) Рыму же тамъ до(щ) пада(л) крѣвы(й)... и перѣнъ ѿдари(л) на каплицѣ где є(ст) ѿ схованю папезкая ко-рона (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174);

(прикраса на голову) корона: діадіма, корѡна (1596 *ЛЗ* 43); Панъ Юре(и) Макаровичъ... // ...пограби(л)... Корѡна Перѣлова дияме(н)тами сажоная Кошѣтовала золо-ты(х) ωсмѣсо(т) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24-24 зв.); *diadema*, діадима, вѣнецъ, коро-на (1642 *ЛС* 162);

(прикраса на голову під час церковного обряду вінчання) корона: Корѡ(н) двѣ вѣн-ча(л)ны(х)... нецо з смѣ(л)цомъ (!) в кож-до(и) корѡнѣ по 16 камене(и) про(с)тыхъ ро(з)но(и) фа(р)бы (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 13); *Образно*: Где зась вѣвѣтю єго Корѡны положѣ слѣзъ ѡногѡ жрѣдло; рѣчь вѣправ-дѣ рѣдкѡ, и котѡраа // вѣ мнѡгихъ нелѣт-вѡса знайдѣ(т) (Київ, 1627 *Тр.* 555-556);

оздоба, прикраса: За ωбразо(в) ω(с)мѣ ѡправны(х) срѣбро(м) позлоти(с)тыє с ко-ронами злоцѣсты(ми) и с каме(н)ми и пер-лами дали(с)мо злоты(х) по(л)ски(х) м̄ (Львів, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); и оучинишь ємѣ ліштѣвѣ золотѡ в кѡло, а на ліштѣвѣ ко-рѡнѣ мѣстцами гладкѣ на чотѣри пѣлцы высѡкѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); короны срібные позлотистые з образа На-святѣшого Панѣны, лыхѣтари срібные... сполни забрали и межи себе менованные ѡбвиненные поделили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430);

вінок, вінець: выддасть имѣ, якъ мовить Павелъ апостолъ, коруну славную царства небеснаго (XVI ст. *НС* 162 зв.); звичай же-бы полѡжни(ц) з надвѡра коронами и квѣтка(ми) накрывѣлися подѡба (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259); *Образно*: Корѡны зѣ Лѣвровѣ нехѣй Вѣѡтъ Могила, Всѣ, всѣ, котрѣє сердѣчне хотѣли (Київ, 1633 *Евфон.* 308);

терновий вінок: корѡноу с терна на гѡ-ловоу вложѣли, и в рѣки мѣсто королевского сѣптра черетѣноу, и на наколѣника впа-даючи крѡле(м) єго звали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); зѣ ѡстрѡбѡлѣного тѣрна ко-рѡнѣ оувѣли. На пречѣстѡ глаѣвѣ ѡкрѣтне възложѣли (Львів, 1631 *Волк.* 11 зв.);

(элемент герба) корона: Янъ з барле-монъ сынъ твои кохѣны(и) мешкаючи(и) в брѣкѣга(х) на рынкѣ по(д) знако(м) Корѡны... // ...тобѣ завше готовый (к. XVI ст. *Розм.* 63-63 зв.); *Орле*: пилнѣй Презѣцныхъ Моги-ловѣ Корѡны. Бѡ тотъ знѣкъ всѣй Цркви єсть знѣкомѣ ѡборѡны (Київ, 1632 *Євх.* 292); Страшлиѣва єсть вѡрогѡ(м) телѣснымъ ѡбрѡна, Страшлиѣва и дѣшѣвнымъ, на Гел-мѣ корѡна (Львів, 1642 *Бут.* 1 зв.).

2. (держава) корѡлѣвство: дозволили ємѣ ...ты(м) сѣ право(м) доброво(л)но справо-

ва(ти) ка(к) и инѣ мѣста спра(в)ѣются в корѣне и велико(м) кнѣзствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); єсть добра рє(ч) за ча(с) упокою намышляти и становити ѿ непокою ѿбычає(м) стародавы(м) яко в кро(н)икахъ читаю(т) и(ж) тє(ж) бывала корона без короля в покою заде(р)жана (XVI ст. *ЦНБ П*, 22641, 5); Идѣшъ ѿ(т) насъ Гетмане мѣлый, Корѣнѣ тѣмъ вѣще зычливый (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Александеръ вѣ тѣмъ дѣмъ дигнитаръ велможный Мѣжъ въ корѣнѣ валѣчный и въ цѣркви побѣжный (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); **корона (коруна) полская** – Польське королѣвство: во(л)но будє(т) є(и) м(л) пнє(и) крѣше(л)ни(ц)ко(и) ...мєнє само(г) ... до сѣдѣ ... яки(и) на ѿ(н) ча(с) в коронѣ по(л)ско(й) ѡхвалєны(и) и по(с)тановлєны(и) будє(т) ... // ...по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, II 4057, 30 зв.); Што перво сего жаловали нам ѿчєвисто в Мѣлникѣ, какъ ехали єсмо з отчизны нашеє великого князьства Литовского до панства нашего, корѣны Полское, зєманє Волинскихъ (Вільна, 1507 *АС III*, 44); **Корона Кролевства Полского** – (*Corona Regni Poloniae, назва польської держави*) Польське королѣвство: тѣды... Прѣдковє и Рѣдичовє мои в ты(м) дознѣли, кѣды по(д) чѣсѣ прѣймова(н)ѣ Индѣнатѣ вѣ Корѣнѣ Кролѣвства По(л)ского до Своѣго Клє(и)нѣтѣ припѣсѣтити зєзвѣлилѣ и ѿнымъ мѣдрою рѣдою своєю... Яко влѣсный ѿ(т)цѣ во все(м) ласкавє и зычливє стѣвилѣсѣ (Київ, 1631 *Тр. П.* 6 нєнум.).

3. Перен. Нагорода: То лѣ є(ст) мѣти сѣбѣнѣ, тѣ лѣ є(ст) корѣна, слава, и потѣха все(й) зє(м)лѣ, што(ж) мѣємо днѣ котѣрого(с)мо ождѣдали (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); жѣдєнѣ рѣцєрь кѣды с плѣцѣ зѣдє(т) ...вѣйграти корѣны ю(ж) нє можє(т) (Ост-

рог, 1607 *Лѣк.* 114); потрѣба ти всюды мѣти тє(р)пливо(ст) єсли хочє(ш) мѣти внѣтрный поко(и) и вѣчнѣю заслѣжити корѣнѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5 зв.); то(и) котѣры(и) мѣслилѣ чинити ѿ чє(ст) корѣнѣ... во(л)ности звитѣжцо(м) на игрѣска(х) котѣрыє бѣли вѣ ѿли(м)пѣ... дѣвтѣпѣ рѣцєрьсѣтва своѣго в запѣсахъ, або сѣлѣ своѣю в ширѣмѣрсѣтвѣ показати мѣсѣлѣ (сєред. XVII ст. *Кас.* 69);

перен. нагорода за мучєництво: захѣ(д)нѣй ѿ(т)ци востѣчныхъ ѿ(т)цѣ // дѣшѣли, давѣли вѣ котѣрѣмъ вєзѣнѣю тѣє моуѣчени(ч)скѣє корѣны приналѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50 зв.-51); єсли ѿны(м) до вѣлки дѣхѣвной гѣтѣючимѣсѣ Хѣвой крѣвѣ дѣти нє хѣчємо, Або Яко до ѿтримѣнѣ мѣченичєской корѣны гѣднѣмы ѿныхъ чѣнимѣ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 222);

(найвища чєстѣ, заслуга, вартѣстѣ) вершина: напѣсана єстѣ всѣ твоѣ вѣрность ма(л)жє(н)ства... твоѣ во(з)дє(р)жливѣсть ...а мєжи всѣ(м) ты(м), пєрє(д)нѣ(и)шѣю корѣнѣ має(т) панѣ(н)ство и чѣстѣсть (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); Бы(л) ли єси в то(и) ска(р)бѣниці, гдє ч(с)ти Корѣны слава вѣчнаѣ, въ мѣрѣ сємѣ стра(ж)дѣщи(м) лєжи(т) (1599 *Виш. Кн.* 218 зв.); рѣзбѣйник... за тѣлькѣю мѣнѣютѣ щѣкѣльвєкѣ прє(з) оувѣсѣ вѣкѣ грѣшѣвъ оулѣчѣвъ // и впро(д) на(д) ап(с)ловѣ заслѣугѣ корѣнѣ ѿдє(р)жалѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); трєтѣє при спѣрѣжѣнѣю є(ст), а вѣлка єгѣ албо корѣнамѣ, албо мѣкамѣ бѣдє(т) причѣною (Київ, 1625 *Кіз. о стєп.* 205); Корѣнѣ Злѣтѣю; ѿ(т) Рѣкѣ прѣ Нѣ(с)ногѣ вѣзѣли. И тоѣ Корѣною нѣнѣ корѣновѣни (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 53);

(про божєства, свѣтых) найвища чєстѣ, свѣтѣстѣ: Тысѣ бѣвѣмѣ ѿ Дѣво Мѣти наша корона: Тысѣ всѣмѣ вѣрны(м) по Снѣ, мѣцнаѣ обрѣна (Лѣвѣв, 1616 *Бєр. В.* 74); Стє-

фа́нъ всѣмъ мѣнѣмъ свѣтлаа Корѡна, И всѣмъ вѣрнымъ по Хр(с)тѣ пѣвнаа обрѡна (Там же, 85); хр(с)те ты на́ша сла́ва, ты Корѡна, Ты ѡборѡна (Київ, 1633 *Евфон.* 308);

символ влады Всевишнього: Або што за ровность короны его золотое, троистое до вѣнца тернового, которого на собѣ носилъ (1603 *Пит.* 32);

символ небесного і земного царства: а Корѡна знаменѣтъ, пр(с)тво егѡ вѣчное Нб(с)ное, и земное (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.);

велич, розкіш, благополуччя: Лѣпше бы кр(с)тъ Хвѣ нѡсити на собѣ // въ житїи тогѡсвѣтнемъ, нежели дорогѡю шацовными каменми насаженѡю золотѡю коронѡ (поч. XVII ст. *Пчела* 30).

4. Високоякісний сорт: А при тымъ шкуты того попелу его милость згорѣлого ѡтъдано бочокъ двѣ, с которыхъ ѡдна бочка – коруна, а другая – бракъ (Гданськ, 1606 *ТУ* 241).

КОРОНАТЬ ч. (стп. *koronat*) західноєвропейська монета зі зображенням корони: якъ веле пенишь локе(т) той чарной? прошу абы(с) не назбы(т) цени(л) хочешъ повѣмъ словомъ бѣде(т) коштовати корона(т) кожды(и) локеть (к. XVI ст. *Розм.* 50); той корона(т) фляндрьскій не естъ звычайный той рекгаль зѣ подлого злота кованы(и) е(ст) (Там же, 57 зв.).

КОРОНАЦИЯ, КОРОНАЦІЯ, КОРОНАЦЫЯ, КОРУНАЦІЯ, КОРУНАЦІА ж. (стп. *koronacija*, лат. *coronatio*) 1. Коронація: Скѡро по коронаціи самайлъ (!) зборовскїи чекано(м) вапѣского рани(л) зѣ чого мѣсѣлъ оумѣрти (1509-1633 *Остр. л.* 127); а потомъ, кгда суды земские, по коронации короля его милости новообра-ного, будут сужоны и справованы... вол-

но будет малжонковы моему... оный выпис... до книг судовыхъ... перенести и дати записати (Локачі, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 259); Ажъ тепе(р) зновѡ по коронацы(и) короля... коли ся права и суды земьские ѡтворили янъ васи(л)євичъ жоравницки(и) ...кнзя фѣдора и а(н)дрея... буре(м)ски(х)... позыва(л) (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9); В то(м) же рокѡ лѣ: коро(л) владиславъ скоро по коронаціи поихаль до Москви, з воиско(м) велики(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. *Перен.* (визнання величі, слави) звеличання: днѣ заисте оутѣхы и радости полный лю(д)ское ср(д)це и хѡры аггльскїи дла коронации црцы нѡа и земли ѡвеселяющїи! (поч. XVII ст. *Проп. р.* 272 зв.); а ѡжъ писмо стѡе, и црковное преданїе, оуказѣ(т) мѣсто на нѡси стымъ дшамъ,... тогда ѡмъ ѡное // мѣсто, тилко єсть, мѣсто покѡа; а не корунаціи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45 зв.-46); В тѡи ѡснѡсти бо(з)кой, постигнѣтъ всю премѡ(д)рость Нб(с)нѡю, и ѡбѣимѣтъ рѡзѣмами своѣими, котѡрѡю Аггль-ве стѣи, сѣдѣржать в ѡбѣ, и то естъ власнаа корѡнаціа стѣхъ; якѡ ихъ Бгѣ црѣ Аггльскїй прослѡвитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164).

КОРОНАЦІЯ див. **КОРОНАЦИЯ.**

КОРОНАЦЫЙНЫЙ прикм. (стп. *koronacyjny*) (який стосується коронації) коронаційный: того(ж) дня... гды всѣ братїя... з годны(м) ѡпоромъ ѡхвалили до кракова на се(и)мъ коронацы(и)ны(и) посла(ти) тро(х) з бра(т)ства мѣща(н) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

КОРОНАЦЫЯ див. **КОРОНАЦИЯ.**

КОРОНКА, КОРОНѢКА, КОРУНКА, КОРУНѢКА ж. 1. Мереживо, *діал.* коронка: Табли(ч)ка срѣбрнаа злотїстаа с кору(н)ками на тре(х) ла(н)цѡшко(х) ѡбра(з) прѣ(с)тоє

на не(и) нарисовано (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 262); обои наволочки с форботами и с коронками венецкими... што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); Стиха(р) то(н)кого поло(т)на коле(н)ского трафлены(и) з корѣ(н)ками пякне ѓроблены(и) до ты(х) же оде(ж)дѣ належачы(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 53); А оучинишь емѣ корѣ(н)кѣ золотѣю в кѣло и два пѣрстни золотѣи под корѣною (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

2. Чотки, вервичка: два студеньтов (!)... без жадных брони, только короньки а книжечки въ руках маючи приступили приятелско их пытаючи: чому бы не казали яко въ других // церквях звонити въ своимъ монастыре (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681-682).

3. Особова вл. н., ч.: П. Сѣмиѡ(нѣ) Корѣнька сестрѣнца своего ѡ(т)да(л) до наѣки (Львів, 1589 *ЛСБ* 91, 4); посылаю п(н) ле(с)ка ку(ш)нѣ(р) и и(н) ива(н) кору(н)ку на се(и)микѣ више(н)ски(и) (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КОРОННЫ *див.* **КОРОННЫЙ.**

**КОРОННЫЙ, КОРОНЪННЫЙ, КОРУН-
НЫЙ, КОРУНЪННЫЙ, КОРОННЫ, КОРО-
ННЫЙ** *прикм. (стп. koroenny, korunny) (який належить Польсько-литовській державі) державний, урядовий:* А тыи подданыи мои повѣдили, же они зѣ воли своими шли черезъ Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звычайныхъ мыто Корунное сполна заплатили (1537 *РЕА* I, 209); Яко(ж) з росказа(н)я нѣшого тая справа с кни(г) ка(н)целярьи коронное вписана є(ст) в се(с) на(ш) ли(ст) (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); И ѡ еденѣ Бокѣ з Народо(м) По(л)скимъ становши, Завше вѣ(р)не И менѣжне вшеляки(х) Неприятеле(в) Коронны(х), и маѣстату в(ш)

К(р) М(л) громятѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Ба и вѣ такѣрѣчной войнѣ бѣ вѣть, якѣ бы было, Кгдѣби запорозское войско не прибыло. Котѣрое сѣ корѣнны(м) вѣйскомѣ ѡбокѣ стѣвши, Мѣнжне погѣнѣ разѣло (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); и кгда мы до преречено(г) мѣсте(ч)ка борода(н)ки... приехавшы а не ѡлекѣшыча то(л)ко... стра(ж)-ника коро(н)но(г) ѡ(в)рѣцко(г) канѣ(в)ско(г) старосты... пытали(с)мы (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1); маючи при собе... люде(и) добри(х)... с которыми ездѣ(л) до мѣста Ви(л)ска, маѣ(т)ности... аренѣдовѣне(и), а дѣдичѣно(и) ясѣнеѡ(с)вецоного... княжати єго мѣсти Владислава Домѣника... конюшого коро(н)ного лу(ц)кого старости (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **коронны гетманѣ, гетманѣ коронный (корунный)** *див.* **ГЕТМАНѢ; конюший коронный (корунъный)** *див.* **КОНЮШИЙ; трибуналѣ коронный (коронъный, коронный)** *див.* **ТРИБУНАЛѢ.**

2. *У знач. ім.* **корунный** – придворный, -ого: панове Анѣдрѣевѣские... повѣдили ижѣ намѣ корѣнного ѡ(т)нято кѣ великомѣ кня(з)ствѣ ѡ(т) короля александра (1546 *ОГ* 12).

3. Столичный: За чим церкви божіє з их окрасами на лупѣ приходили: злото, сребро... и книги зобрано, яко то на око обачишь у самом Краковѣ корунном и в костелах рымских полно того (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

КОРОНОВАНѢ, КОРОНОВАНЬЄ *с.*

1. Коронування: Звыкли бѣвѣмѣ крѣлеве вѣ днѣ короновѣна своего на па(н)ство себе щодроблѣвыхъ показовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209).

2. Вінчання: Вѣнчѣне: Короновѣнѣ (1627 *ЛБ* 24).

3. Перен. Величання, звеличування: Тогды бовѣмъ вкупѣ зъ нами и они досконалыми явятся, хотяй насъ въ бою упередили, але в коронованю не впередятъ, и Богъ не чинитъ имъ въ томъ уближеня (1603 *Пит.* 66).

КОРОНОВАНЫЙ дієприкм. у знач прикм. Коронований: Каждый свое бремя понесет. И сггеловъ и апостолов и святых злых Богъ не щадит, коро(но)ванных вельможных становъ змѣтует под ноги (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

♦ оселъ коронованый див. **ОСЕЛЪ.**

КОРОНОВАНЬЕ див. **КОРОНОВАНЄ.**

КОРОНОВАТ див. **КОРОНОВАТИ.**

КОРОНОВАТИ, КОРОНОВАТ, КОРУНОВАТИ дієсл. недок. (стп. *koronować*, лат. *coronare*) **1.** (кого і без додатка) Коронувати: Крѡль генрикъ до полщи прїеха(л)... и коронованъ в костелѣ стаго станислава на замкѣ (1509-1633 *Остр. л.* 127); Онъ... Жйкгмоунта цѣсара не хотѣ(л) // короновати, а(ж) моуѣсалъ его в колѣно целовати (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49 зв.-50); Саоуль... не маючи жадны(х) заслуѣгъ и скарбовъ... за црѣ иил(с)кого обрѣаны(и), и коронованный естъ на цр(с)тво (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183); Царъ Константинъ... възгордивши Марією женою, взялъ другую **Оеодору** и короновалъ ей презъ Юсифа (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 652); Ото Соломѡнъ котрѡго вѣнчала Мѣтка, в женитвы днь короновала. Окрутне збитый (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.);

(чим) (*прикрашати вінком*) вінчати: до котѡрого «мѣста» прїимѣтъ дворѣне, ѡ(т) почѣткѣ свѣта... и до конца свѣта такѡвыхъ прїимѣтъ, и на дворѣ своѣмъ свѣтлымъ вѣнцемъ корѣнуе(тъ) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); двѣсти вѣнцы: Короновати (1627 *ЛБ* 24).

2. Перен. (чим і без додатка) (*визнавати велич, славу кого-небудь*) величати, звеличувати: Та(к)же и котѡрїй стѡи(т) не ѡ свое(и) то(л)ко добродѣтели коронова(н) бывае(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211); и ка(р)ѡаге(н)скїй еп(с)кпъ, котѡрый по(д) часъ Пановѣна валерїана цѣсара побѣдоноснымъ мѣнчества вѣнцемъ коронованный естъ, а в цѣ(р)кви бже(и)... свѣти(л)са своѣми цнѡтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 232 зв.); и засъ кгда ся зъ нимъ стоваришитъ, и оное доброе конца своего допроводитъ, знову ласка Божѣа корунуетъ его (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); бѣчимо те(ж) и моученико(в), котѡрыє... в малы(х) днѡхъ и часо(м) за еди(н) тѣлько дѣнь свѣтлыми корѡнами коруновани (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); Якъ с пакнои рѡжѣ квѣтамъ посыпѡватъ Такъ естъ Стефѣана, хвалами короноват (Львів, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 84); Бѣ еслї не встанѣ(т) тѣло, не корѡнована пребывае(тъ) дша, бѣ(з) принѣта щасливѡсти ѡнои, котѡраа естъ в небесѣхъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 130); Самъ Црѣ Аггскїй Главо твою Корѣнѣе(тъ) (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.).

КОРОНОВАТИСА, КОРОНУВАТИСА дієсл. недок. (стп. *koronować się*) **1.** (чим) Коронуватися: и ѡ(т) тогоу часѣ тоѣю Корѡною Цѣрскою Корѣнѣютъса Великїи Кназѣ гды поставлѣни бывають на Великое княжанїе Рѡссїйское (Київ, 1623 *МКСВ* 70).

2. Перен. (чим) Величатися, звеличуватися: «Не вм(с) ли» славою вѣка сего корунуетеса, в достатка(х) беспѣча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в ма(с)лѣ пливѣете (1598 *Виш. Кн.* 274).

3. Перен. (для чого) (*повністю віддаватися чому-небудь*) присвячуватися: Котры(х) крв[ї] своѣи, длѣ вѣры не лѣтовалъ: И длѣ гѡнїтвѣ ме(н)жны(х), са(м)са впро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

КОРОНОДАВЕЦЪ ч. (про Бога) той, хто надає життя. *Образно:* (Але неха(и) то(л)ко ѿ(т) сѣа жизни и(з)гнани будете) // тог(д)а будете видѣти коронода(в)ца жи(з)ни сѣа (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.).

КОРОНОНОСЕЦЪ ч. Той, хто носить корону: А хочеш^с єгѡ огладѣти Корононо́сца. Наѡста́ток^с пред^слѣжит^с ми Корѡна справе(д)лївости (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

КОРОНЪКА див. **КОРОНКА.**

КОРОНЪНЫЙ див. **КОРОННЫЙ.**

КОРОНЫЙ див. **КОРОННЫЙ.**

КОРОПЪ ч. 1. Короп: черкашене... даивали с того старосте с каждое ватаги великое або малое... пол рыбъ яко щѣкъ короповъ лещовъ (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.); А w toim sia zwaryt tysto w toim koropy roz-pysto (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

2. Особова вл. н.: Гринєць Коропъ (1649 *РЗВ* 181).

КОРОСТА ж. Короста: Бо и на тѣле чл̑чемъ бываючіе ро(з)ныє вроды струпы и коросты, кгда́сѣ на верхъ оука́ждѣтъ, вы́стоятъ и вы́плывѣтъ с тѣла пречъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7 зв.); коли боуде(т) комоу парали(с) ци а(л)бо якако(л)векъ коро(с)та кды боуде(т) пи (!) здра(в) боудеть (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); im̑bгex, токъ, коро(с)та, кровъ (1642 *ЛС* 226).

КОРОСТАВЫЙ прикм. Коростявий. *Образно:* Тогдѣ были правдѣвыи хр(с)тї́ане, але ннѣ̑, дарѣмно имѣ́ Х̑во нѡсатъ, мнѡзи такѡвыи, слѣбы оу вѣрѣ̑ сѣтъ, гдѣбы ємѣ̑ зловѣр̑ный, не // неживѡ́тъ и Крѡвъ, але поросѣ́ корѡставѡе (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.-134).

КОРОСТѢЛЪ ч. Коростій (людина, хвора на коросту) коростявий, -ого, *діал.* коростій: Семень Коростѣ(л) (1649 *РЗВ* 382 зв.).

КОРОТЕНКИЙ прикм. Коротенький. *Образно:* А мы ѿ(т) тои прѣ́вды блища́чѡмѣ сѣ склѣ̑ корѡте(н)кой пы́ха свѣ́цкой мѣ̑ли быхмо сѣ да́ти ѿ(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.).

КОРОТКИЙ, КОРОТКІЙ, КОРОТКІЙ, КОРОТКИЙ, КОРОТЪКИЙ, КОРОТЪ-КЫЙ прикм. 1. (який має малу довжину) короткий: гаковницъ старыхъ короткихъ... двѣ̑ (1552 *ОКан. З.* 20 зв.); Тая(ж) марѣ̑(ш)-ка сеньковая сама зєзнавае(т) же ю(и) тая ѡлехшая ѿ(т)да(ла) тои роботы кошуло(к) коротки(х) бѣ̑логоло(в)ских колѣ̑(н)ски(х) г̑ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); тыи унѣ̑я-тове подобныи тымъ ремесникомъ, которыи сѣ̑ долгои сукни короткую чинятъ (1625 *Кир. Н.* 18); Але в того дитяте есть такая твар и постава: напрод маеть короткую шию, колчистую голову, и долгие уха и долгие уста, а зубы маеть острые барзо (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710);

(невеликий за обсягом, розміром) короткий: До нарѣ̑довъ рѣ̑скихъ, корѡ́тка̑я а пѣ̑лнаа прѣ̑(д)мовка (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); Єжелибы хто зась не перестаючи на тѡ́мъ корѡ́ткомъ Собра́нїю, на́дки ѿ̑ Вѣ̑рѣ̑ Правосла́внокаѡ́ліческои, потребова́ль, бѡ́л̑шеи вѣ̑домости з̑ пѣ̑сма стѡ́гѡ... тако-вый неха́й терплѣ̑ве на малый часъ вы́тра-вае(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.); по(д) тѡ̑й же влѣ̑сне часъ, роблѣ́на была ѣ̑ншаа работа, то єсть, Зо́бра́нїє Корѡ́ткоє ѿ̑ Ар-тыкѣ̑ла(х) Вѣ̑ры Правосла́вно Каѡ́ліцкоѣ̑ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

2. (який триває недовго) короткий, короткочасний, недовговічний: игуменъ ва-шей милости Выдубицкїй, позва́ль̑ мя перед вашу милость позвы на короткїй̑ рокъ на чотыри недѣ̑ли... становитися (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); По прѣ̑жнѣ̑ фрасѣ̑тъ сѣ̑ всѣ̑къ живѣ̑ый чело́вѣ̑къ, Поне́ва́жъ ко-

рѡткѣй ѣсть егѡ на свѣтѣ вѣкѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Абовѣмъ при старости часъ корѡткѣй, придкѣй, несподѣванѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); в **короткомъ (короткимъ) часе (часѣ)** – у недалекому майбутньому, якнайшвидше: присылали... мѣща(н)... поведая(чи) ѡ томъ што(ж) цркви ѡспения прч(с)тоє бгѡмѣтри в мѣсте лво(в)-скомъ му(р) роспадалсѧ на полы и чого бже вхова(л) абы в короткомъ часе то(т) мѡрѣ на кгрѡ(нт) не па(л) (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); а є(с)чє є(г) м(с) ѡбеца(л) се в коро(т)ки(м) часе такю сѡмѡ по(с)ла(т) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371); А Пілатъ дивовальсѧ еслї бы южѣ такъ // вѣ корѡткомъ чѧсѣ... оумѣрлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 226-227); **на короткий (короткѣй) часъ** – ненадовго, коротко: Але оу ни(х) не та(к)сѧ захѡвѣть, бо нѣжѣ сѧ оуклона(т), хви(л)кѡ сѧ млѧть... на корѡтки(и) ча(с) оупа(д)ши на землю, ꙗкобы поклѡнѣ... чїначи, прѣдко по(в)стаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.); Нѣчого бо(л)шѣ с тыхъ квѣточковъ не маючи то(л)ко на бѣрзо коро(т)кѣй ча(с) ѡчи нїми потѣшаючи во(н)ности заживаючи(ч) (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 78); **на часъ короткѣй** – недовго: безъ иншихъ всѣхъ члонковъ чловѣкѣ уломный хотѣ въ моци ослабѣть, еднакѣ здоровѣ и живѣ зостати можетѣ; але кому голову одотнуть, и на часъ короткѣй живѣ не будетѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 860).

3. (стисло викладений, висловлений) короткий: а то для того же теперїшны(х) часо(в) лѡде звѣкли короткими аркѣмѣнты посполите бавїтисѧ (1598 *Розм. пап.* 7); Але тѡє такъ, и до тѡла, бо корѡткаѧ мѡва всюди потрібна и пригѡжа єсть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Апофѡѣгма: Корѡткаѧ а мѡдраѧ ѡ(т)повѣдѣ (1627 *ЛБ* 185);

Лечѣ трѣднаѧ рѣчѣ єсть такъ старожитность Презѧцного Дѡмѡ, ꙗкѡ тыжѣ Мѡжство и Дѣлность Вм(ст): мое(г) мл(ст): Пѣна, кѡроткою мѡвою нѧшею ѡграничити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); **короткими (короткими) словами (слова)** – коротко, стисло: Слово: Росправа оумѣслова сѡмма корѡткими словами огѡрненаѧ, рѡзмѣ, дѡвтѣпѣ (1627 *ЛБ* 116); которы(и) на(ш) ли(ст) коро(т)кими слова єсмо росказа(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); азажѣ с ты(х) всѣ(х) рѣчѣй не свѣтатсѧ бо(з)скѣй прѡмѣнѣ: Бѣрзо коро(т)кими слѡвы тѡє рѡжєство ѡбѡє псалмїста вѣрази(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 6).

4. У знач. ім. Короткий. Особова вл.н.: Люди... Петрѣ Толѣсты(и)... Коротки(и) Павѣловичѣ (1552 *ОЖЗ* 126); Ва(с)ко Коротѣкы(й) (1649 *РЗВ* 38 зв.).

КОРОТКѢЙ див. **КОРОТКИЙ.**

КОРОТКѢЙ див. **КОРОТКИЙ.**

КОРОТКО, КОРОТѢКО, КОРОТѢКО

присл. **1.** Недовго, короткочасно: єдїны корѡтѣко ли дѡлго ли на свѣтѣ, побыва(в)ши, до о(б)щє(и) мѡтере своеє ворѡчаю(т)сѧ а їные на мѣстѣа и(х) настѣпаю(т) и такъ в томъ вола бжїѧ дѣтсѧ (Острог, 1587 *См. Кл.* 1); коротко *curtus* (I пол. XVII ст. *Сем.* 63); Тамъ кѡро(т)ко прѣтрѣвѣвши... ѡглѣдѣвши чѧсѣ вночї, та(к) и(м) оубѣглѣ, же не до бли(з)кои гдє, але до далѣкой и чѡжеи переню(с)лѣ краины (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

2. Швидко, скоро: и мы не хотачи им так коротко вдѣлати, ѡтложили єсмо тѡє дѣло до того соймѡ (Вільна, 1507 *AS III*, 44); Мы, выслухавши жалобы ихъ и не чїнечи того коротко, зложили єсмо имъ рокѣ тамъ на тую землю выехати и справедливость вчинити (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV,

167); копа дей, не чинечи коротько сказа-
ла дей боярину моему еще копу збирати
(Луцьк, 1570 *Ив.* 266); Первый тогда раздѣл
о отступлению греков и Руси от костела
латинскаго... а я его минаю – чем и для
чего, коротко разумѣйте! (1608-1609 *Виш.*
Зач. 213).

3. Стисло, коротко, небагатослівно: На
тоє ти коро(т)ко ѿ(т)повѣ(м), и то(т) оуз-
ликъ скоро ро(з)ва(ж)оу (1596 *Виш. Кн.*
239); а тоу(т) в то(м) паракграфы нѣкоторыи
зъ статоуѣтъ и зъ конститѣи корѣтко припо-
манѣ, и дла вѣдомости читѣлникови при-
пишѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); князь
Семень Михайловичъ Лыко... съ тымъ се
светомъ пожегналъ, где забавы и некото-
рые sprawy риперские виршами коротко
выписую, чога самъ, при боку его будучи,
почасти естемъ сведомъ (поч. XVII ст. *КЛ*
91); **коротко (коротько) мовечи (мовачи)**
– у ролі вставн. сл. коротко кажучи: коротко
мовечи – найспроснѣйшымъ геретикомъ и
блюзнерцомъ имени Божого вольно о по-
радку своемъ погибелномъ промышляти!
(Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Але не хочу ся
долгимъ выличаньемъ бавити. Коротько
мовечи: яко много доброго имъ не доста-
ваеѣ, а злого засѣ (у нихъ) избываеѣ
(Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1099);
познаѣшь те(ж) и животá лю(д)ского роз-
майтѣ ѿдмѣны... и кѣро(т)ко мѣвачи,
ѿбáчишь злы(х) людѣй карáньа, а дѣбры(х)
за справы дѣбрыѣ нагорѣды (Острог, 1614
Тест. 173); и кѣротко мѣвачи, прѣдко бнѣю
оздѣбнѣю и нѣвѣю шáтѣ, не(д)бáлствомъ
неѿсторѣжностью, и лѣннѣвствомъ своймъ
псѣеѣшь (Вільна, 1627 *Дух. б.* 27); **коротко**
рекши – те саме, що **коротко мовечи**: И
корѣткѣ рѣкши, гдѣ всю зѣмлю обышли

плюндрѣючи, Индію, Єѿиѣпїю, Испáнїю...
наконѣць и на тоє самѣе царствѣющее мѣс-
то оузбрѣилися и оушиковáли, хотачѣ егѣ
въ моцѣ своѣю взáти (Київ, 1627 *Тр.* 666);
коротко сказываючи – те саме, що **ко-**
ротко мовечи: некоторые пробаторы вѣ-
ры,... взявшися от Святой горы, пошли
искати и видѣти в родѣ латынскомъ мошей,
либо тѣла, реку, какие освященные и, ко-
ротко сказываючи, окружили всѣ прѣдѣла
латынские (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

4. Близько, недалеко: польланки, кото-
римъ коротко надѣдатки дано, при границы
Туровицкое, одѣ Сычиня (Володимир, 1606
АрхЮЗР 6/1, 326).

КОРОТКОСТ див. **КОРОТКОСТЬ**.

Див. ще **КРАТКО, КРОТКО**².

КОРОТКОСТЬ, КОРОТКОСТ, КОРОТЬ-
КОСТЬ ж. 1. Короткѣсть, недовговѣчнѣсть,
недовготривалѣсть: мы... постерегаючи то-
го, абы в той речы, яко великой, важной,
а мало слыханой што коротькостью часѣ
и недосегненьем в ней ведомости... князю
Романѣ и Желѣхѣ, прѣложили // и помкнѣ-
ли есмо рокъ (Вільна, 1565 *AS VI*, 279-280);
Брата часѣ короткы(и) естѣ... которые
ѣжывають того свѣта, такъ акабы не ѣжи-
вали, бо минаеѣ ѿбразъ свѣта того то естѣ
пожыточное розмысланїе, и воспоминанїе
на смерть, и на короткост ннѣшного часѣ
(Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); ѿ корѣткости
ли живота людского мѣвити бѣдѣ (Київ,
1625 *Кон. Каз.* 4); Я Гальшка Гулевичовъ-
на... маршалъковая Мозырская, упатруючи
на томъ свити короткость живота людского
и непевнѣсты години розлученя души с
тиломъ... остатнею тоєю волею моею рос-
поражаю (Луцьк, 1641 *ПККДА I-1*, 71); в
короткости – недовзѣ, незабаром: що жъ

ках друкарського тексту) коректура: Котб-
раа «книга» прбмысломъ и стара(н)емъ ещё
Бл̑жѣннаѣ Пáмáти Ки(р) Єліссѣа Плетенѣ-
цкаго Архѣмáндрита Антецѣссора моѣго дб
Корректѣры и Дрѣкарнѣ бѣвши подáна, те-
пѣрь... доконче(н)є своѣ... одѣржала (Ки-
їв, 1625 *Коп. Апок.* 4); вʹ рѣхломъ часѣ,
за... неоспáлымъ старáніємъ, стáнетъ єднá
якáа статѣчнаа и не ѿ(т)мѣннаа, такъ ста-
ропреплѣмачѣныхъ Кнѣгъ Корректѣра, я́ко
и вʹ нáшомъ словѣнʹскомъ язѣшѣ ещё не
былыхъ прѣтлѣмачѣніє (Львів, 1645 *Жел.*
Тр. 3 зв.).

КОРРЕКТЪ ч. Коректор: У того экс-
тракту при печати, подпис руки писарское
и корректа тыми словы: Андрей Внучокъ-
Передилский (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-
3, 188).

Див. ще **КОРРЕКТОРЪ**.

КОРРЕСПОНДОВАТИ *див.* **КОРЕС-
ПОНДОВАТИ**.

КОРРУПТОРЪ ч. (*лат.* corruptor) спо-
творювач, фальсифікатор: А понева(ж) нѣ-
ма(ш) причѣны... бы тѣи слова на тѣмʹ
мѣстѣ быти могли: тѣды яснаа рѣчь ижъ
не ѿ(д)мѣна, але ѿ(д) недодковъ... Львѣв-
скихъ Ко(р)рѣкторѣвʹ, албо рáчей Коррѣп-
торѣвʹ, вʹложѣногѣ ерѣрѣ попрáва (Київ,
1639 *МІКСВ* 218).

Див. ще **КОРУПТЪ**.

КОРСАКЪ ч. (*невелика лисиця*) корсак.
Особова вл. н.: лета бли(з)ко прошло(г)
шо(л) з москвы до туро(к) коро́ва(н) дали
старостѣ петрѣ ко(р)сакѣ товарѣ за десе(т)
копѣ гроше(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2 зв.);
Иванъ Ко(р)сакъ (1649 *РЗВ* 423).

КОРСУНЕЦЪ ч. (*житель м. Корсуня*)
корсунець. Особова вл. н.: Ива(н) Ко(р)су-
не(ц) (1649 *РЗВ* 17).

КОРТАТИ *дієсл. недок.* (за що) Карати:
Имъ ся видитъ, ажъ Бг̑ъ не кортаетъ ни

за што за инъшее, лише за грѣхы (XVI ст.
НЄ 66); якъ дуже кортае Христосъ тыхъ,
котрыи не хотятъ просити вины сусѣдови
(Там же, 121).

КОРТАНЬ ж. Кара: на насъ напускаетъ
Бг̑ъ кортань за нашѣ грѣхы (XVI ст. *НЄ*
61); дѣля того Бг̑ъ посылаетъ усякую кор-
тань на насъ, шѣто бесме познали тяготу
грѣхумъ своимъ (Там же, 70 зв.).

КОРТЕЗІА ж. (*смп.* kortezja, *ім.* cog-
tesia) (*надмірне упадання*) підлабузництво,
підлещування: Не вʹ слѣвахъ тѣлʹко и кор-
тѣзіа(х) позвѣрхѣвныхъ, але вʹ самѣй рѣчи
скѣткомъ показѣючи я́къ Ап(с)лѣ наѣчаѣтʹ,
мѣвачи: Не любѣмʹ слѣво и язѣко(м), но
дѣло(м) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

КОРТИНА ж. (*смп.* kortyna) Заслона:
Принеси мою подѣшкѣ и прикры(и) мя доб-
ре // кортины запѣсти и ѿныи шпи(л)кою
зтягни (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.-45).

КОРУГОВЪ *див.* **КОРОГОВЪ**.

КОРУНА *див.* **КОРОНА**.

КОРУНАЦІЯ *див.* **КОРОНАЦИЯ**.

КОРУНАЦІА *див.* **КОРОНАЦИЯ**.

КОРУНКА *див.* **КОРОНКА**.

КОРУНКОВАТЫЙ *прикм.* Мережчатый,
коронковый: s. Корѣна на ѿбра(з)... по всю
(и) квѣты з шме(л)це(м) // 6 Корѣна кору(н)-
коватая (Львів, 1637 *Інов. Усп.* 12-12 зв.).

КОРУННЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ**.

КОРУНОВАТИ *див.* **КОРОНОВАТИ**.

КОРУНОЧКА ж. Короночка, корононь-
ка: Прѣймѣ ласкáве корѣночку моѣу, Пáче
злáта и кáменѣй драгѣхъ многѣцѣнныхъ,
Пáче фѣгуръ старозáконотлѣнныхъ (Чер-
нігів, 1646 *Перло* 38 зв.).

КОРУНКА *див.* **КОРОНКА**.

КОРУННЫЙ *див.* **КОРОННЫЙ**.

КОРУПТЪ *дієприкм.* Підкуплений: Янъ
Циминский... самъ присегу на выведенє
свѣтѣковъ учинилъ, ижъ ихъ не перенялъ,

и не суть черезъ него корупты (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 404).

КОРЦИРЪ ч. (*лат. carcer*) Карцер: Кнжа ...по ты(х) корціра(х)... не быва(л) ани дындова(л) и мблості лѣтъ свойхъ по ма(р)нотравствѣ и рбѣста(х) на бѣркѣ не трѣти(л) (Острог, 1598 *Отк. КО* 17 зв.).

КОРЧАГА ж. (*глиняна посудина*) корчага, глечик: они оувидели поло(н) гробъ мура: почали ильяти во корчагы (1489 *Чет.* 196); а с тыхъ же людей подати:... а ловчому куница да корчага меду, а бобровнику куница да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10).

Див. ще КОРЧАГЪ.

КОРЧАГЪ ч. (*цсл. кърчагъ*) те саме, що **корчага**: кѣкшинъ, зба(н) или корчагъ (1627 *ЛБ* 218).

КОРЧАКЪ ч. Дерев'яна посудина для черпанья води: mixtari(us) или mistari(us), сосудъ, ко(р)чакъ, кели(х) (1642 *ЛС* 270).

КОРЧЕМНЕ присл. (*як в корчмах*) по-корчмарськи: (якъ са показало...) ижъ вы многіе соборища чините и единомысленныхъ на злое ко собѣ избираете и противъ братству са корчемне застановляете и люди посполитые погоршаєте и цркъвъ возмущаєте (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142).

КОРЧЕМНИЙ див. **КОРЧЕМНЫЙ**.

КОРЧЕМНИК див. **КОРЧЕМНИКЪ**.

КОРЧЕМНИКЪ, КОРЧЕМНИК ч. Корчмар, шинкар: естли бы те(ж) хто на кого не довелъ то што на него ѡщи(п)ливо-го мови(л) а то(т) бы ѡвинены(и) бы(ла) ѡсоба легка злого захова(н)я – посполиты(и) ко(р)чѣ(м)ни(к) кгра(ч) подозрены(и) ...проти(в) // таковому не маеть тотъ хто его помовиль жадное тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)виненого терпети (1566 *ВЛС* 110 зв.); вѣ цркви недажд(д)ъ бѣсѣду творѣти нѣже

прѣемли принѡсы въ бжій жертѡвникъ ѡ(т) невѣрныхъ, ѡ(т) еретѣкъ,... ѡ(т) корчѣмника (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.).

КОРЧЕМНЫЙ, КОРЧЕМЪНИЙ, КОРЧЕМНИЙ, КОРЧОМНЫЙ, КОРЪЧЕМЪНИЙ, КОРЪЧОМЪНИЙ прикм. 1. (*призначений для корчми*) корчемний, корчмарський: тамъ же тежъ свирѣ(н) и и(з)ба коръчомнаа гри(д)на (1552 *ОКан. З.* 19); Впроваже(н)е вѣ костѣль свѣтской мѣзѣки, ѡ(р)гано(в)... и иныхъ тогожъ рѡда корчѣмныхъ и скоморѡскихъ дѣдгъ... вѣ котѡрихъ не тѡкмо абы блгволилѣ Бгъ, але и ненавидѣтъ того всего – по свѣдѣтельствѣ Св(г)лскомѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 29); tabernaculi(us), корчѣ(м)ни(й), го(с)ти(н)ни(й) (1642 *ЛС* 392); *Образно*: а ты всегды в ко(р)чмѣ живѣши и са(м) // шинкарем ѣси: кор(ч)мы запродаѣши, лю(д)скіе сѣмнѣна ѡпѣчваеши скѣпостію ко(р)чѣмного то(р)гѣ з афраймами жидовськими лю(д)ское чрево ѡпѣчеваеши (1596 *Виш. Кн.* 255);

(*який стосується корчми*) корчмарський: ѡ(т) корчѣмно(г) питѣя воздержѣмса (1489 *Чет.* 298 зв.); А платъ корчомный велѣлъ его милость имъ давати въ каждый годъ, водлѣ давного обычая (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъщи(з)на Коръчѣмъны(и) платъ на вра(д)ника иде(т) (1552 *ОЧорн. З.* 56); а дотого золотыхъ полскихъ сто на кождый рокъ з аренды моей мѣсцкой корчѣмное и млиновой от арендара кождого до рукъ отца игумена завше доходити мает (Четвертна, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); **люди корчѣмные** див. **ЛЮДИ**.

2. *Перен. (властивий корчмі)* корчмарський, грубий, лайливий, образливий: слова непотребны ко(р)чѣ(м)ныи хто бы мовиль в бра(т)ствѣ вины фѣнѣтъ воскѣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); «мещане...» вѣбгли до цркве

зо орѣжиємъ и стрѣльбою грозачи ко(р)-
чемными неѣчтивыми словы, не поматаючи
на мѣ(ст)це стое (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136,
32, 1); была се(с)сия брати(и), при котро(и)
братия ѣчинили ска(р)гѣ на пана Мигала
алѣвзого и пана Яна Афѣ(н)дика... кото-
риє премовивши(с) словы неѣчтивыми и
ко(р)чемными еде(н) до дрѣгого по(р)ва-
ли(с) и бы и(х) были братия... не гамовали
бгѣ знае(т) до чого бы пришло (Львів, 1633
ЛСБ 1043, 35); всѣ зго(д)не братия в ча(с)
забѣгаючи злomu абы болше неря(д)ны(х)
ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чемъни(х) зва(д) и
би(т)въ в дому бжомъ не было (Там же).

КОРЧИКЪ ч. 1. Кущик. *Образно*: А
кѣрчикъ ѡлѣвы, дѣхѣвного ѡлѣйкѣ знакъ
есть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693).

2. У складі топонімічної н. **Малый
Корчикъ**: и тую дорогу и гостинець одъ
пререченого миста Красного // Ставу од-
ворочаетъ и губить, а до местечка прере-
ченого Малого Корчика и на инъшии села
наворочаетъ, ку великой кривде и шкоде
(Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/І, 440-441).

КОРЧИТИ дієсл. недок. Судомити:
Єв(г)листа выписоує, иже хс в притѣчи
зморьдованѣныхъ, галилеискихъ напомина-
етъ, абы чинили покааніє, приводачи на-
пло(д)ноюю смоковницоу. якъ тыжъ женоу,
котораа лѣ(т) ѡи ко(р)чена была, оуздоров-
лѣвае(т) (1556-1561 *ПС* 279); якъ тыжъ женоу
которая лѣ(т) ѡи корченна бѣла оуздоров-
лювает (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78); лѣ-
котъ: ѡ(т) ежѣ лѣмитса и кѣрчи(т) (1627
ЛБ 59).

КОРЧИТИСА дієсл. недок. Судомитися:
тогда и дѣхъ нашъ весели(т)са и высла-
ветъ: не корчитса аѣ замираетъ (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 244).

КОРЧМА, КОРЧЪМА, КОРЧЬМА, КОРЪЧМА, КОРЬЧМА ж. 1. Корчма:

пожаловати єсмо єго имѣнемъ... Чѣдновъ,
гдежъ перво того былъ замокъ и мѣсто и до-
зволили єсмо ємѣ заса там замокъ бѣдовати
и мѣсто ѡсадити и торгъ и мыта и корчмы
метѣ (Городно, 1507 *АС* ІІІ, 49); и те(ж)...
маю(т) они дава(ти) съ каждое корѣчмы на
кожѣдны (!) гѡ(д) по двѣ копѣ гро(ш)и
(Київ, 1518 *Арх. Р.* фотокоп. 29); Корчмѣ
староста держить (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.);
вси... села... съ корѣчмами... малѣжонку //
моему... записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР*
8/ІІІ, 353-354); у день святочный што бе-
сме не пушли у корчму, што бесме сѣ не
упивали, якъ одны свинѣ (XVI ст. *НЄ* 164);
шо(с)ти(и) позо(в) ѡ на(з)дѣ на село на
по(д)даны(х) и ѡ кѣва(л)то(в)ное нахоже-
(н)є на ко(р)чму (Житомир, 1609 *ЦДІАК*
11, 1, 5, 13); виделъ фунѣдитусъ дворъ, бу-
дыньки розныє на Дворцѣ, стодолю, обѡры,
корчму (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/ІV, 428);
Образно (про минуций свѣт): и всѣ шо в
нѣмъ подѣбенъ естъ Корчмѣ, а Господѣрь
въ ней гнѣвлѣвый (Чернігів, 1646 *Перло*
122); *Образно (про церкву)*: ты(ж) ѡва прѣс-
то оучѣнили есте дѡ(м) бжѣи кѣрчмоу
спрѣсноу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 147).

2. Міцний напѣй: они дей колъкъсь не-
дѣль тоє корчмы не варили для переказы
поганства Татаръ, бо дей поганство Татарѡве
приходши въ землю, шкоды имъ великіє
починили (Краків, 1507 *АЮЗР* ІІ, 117).

КОРЧМАРЪ див. **КОРЧМАРЪ**.

КОРЧМАРЪ, КОРЧЪМАРЪ ч. Корч-
мар, шинкар: не днѣ(с) ли каштеланы, дво-
раны, жо(л)нѣрми,... ко(р)чмара(ми), кѣп-
ца(ми)... а подѣрѣ бискѣпа(ми)... починѣлиса
естѣ (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.); Вѣсепрѣятникъ:

Гостѣнникъ корчмаръ (1627 ЛБ 22); Ппри (!) то(м) правѣ бы(л)... сорока фѣдоръ гриць ко(р)чма(р) (Одрехова, 1635 ЦДИАЛ 37, 2, 51); ко(р)чма(р) (I пол. XVII ст. Сем. 46).

Див. ще **КОРЧМИТЬ**.

КОРЧМИТЬ, КОРЪЧМИТЬ, КОРЧЪМИТ ч. 1. Те саме, що **корчмаръ**: Капѣщинѣ Ко(р)чмиты тымъ ѡбычаємъ хто ѡ своемъ домѣ властномъ ши(н)кѣть медомъ и пивомъ тотъ даеъ г̃ копы... г(рошеи) (1552 ОЛЗ 179); Коръчмитовъ мѣстскихъ м̃з а иногда бываетъ бо(л)шѣ (1552 ОВол. З. 201 зв.); А солоду старости Луцкому тыежъ мѣщане Луцкіе, естъ постановено, ижъ корчмиты не мають давати (Вільна, 1556 РЕА II, 53); Мы(т)ни(к), де(и), ко(р)чми(т) тутошни(и) затуре(ц)ки(и) Якубъ загамова(л) бы(л) тые вси по(д)воды..., хотечи з ни(х) нѣякое мыто мѣ(т) (Володимир, 1578 ТУ 169).

2. Особова вл. н.: по(д)даные... паве(л) ко(р)чъми(т) паве(л) бо(н)да(р) (Житомир, 1609 ЦДИАК 11, 1, 5, 27).

КОРЧМОЛЮБНЫЙ прикм. Такой, що любить відвідувати корчму: Виждѣ, коли имѣет кто два сына или отрочища, и един...домѣстится на службу царскую..., а другой отрок, взлюбив домовую лежню, печь тѣплюю..., игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев... не лучше ли радуешися и веселишися... о оном, при цари обрѣтающимся нежели о домолѣжни (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 243).

КОРЧОВЪЕ с., зб. (пні, викорчовані з корінням) корчі: а при немъ дей в тотъ час былъ сестринецъ его Кожуховъский, который ся тогож часу скрылъ и аж его назавтрее в копешни, межи корчовъемъ нашли (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 381).

КОРЧОМНЫЙ див. **КОРЧЕМНЫЙ**.

КОРЧУВЯ с., зб. Куші, корчі: и пакъ є(м) наяль 3 парубкы, та копали ко(р)чува

за три дны (Бенедиківці, 1603 НЗ Ужг. XIV, 222).

КОРЧЪ ч. 1. Корч, куш: пчолы у пасеци видели есмо улѣи подранные,... у виноградѣ вина въ корчахъ, въ гронахъ, порубали (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 161);

У складі мікротопонімічної н. **Олховый Корчъ**: зачав отъ дуба у дороги Селецкое до Войковичъ, и другое от боку грани Хмелевское от дуба по Олховый Корчъ, по Красный Дубъ и... к болоту великому (Земно, 1516 АрхЮЗР 8/IV, 30).

2. Пень: Посполите съ пустого корча альбо сова, албо пугачъ вылетаетъ (Вільна, 1599 Ант. 923); Если ѡгнь бѣлъ, ѣкъ не спалилъ Корча по́длого дѣреванѡго (Київ, 1625 Злат. Н. 128).

КОРЧЪМА див. **КОРЧМА**.

КОРЧЪМАРЪ див. **КОРЧМАРЪ**.

КОРЧЪМИТЬ див. **КОРЧМИТЬ**.

КОРЧЪМА див. **КОРЧМА**.

КОРШОВАТИ дієсл. недок. Корчувати: Коршова(л) помежи ко(р)чува, лишився на Костя Гу(д)цового (Бенедиківці, 1603 НЗ Ужг. XIV, 222).

КОРЪ ч. 3 кори: Корѣвъ: Коровѣтый, кбрь (1627 ЛБ 54).

КОРЪДЫБАНОВЫЙ прикм. Сап'яновий: кресло кгданъское коръдыбановое, коштуючое золотых чотырнадѣцатъ выбрали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 96).

КОРЪЖИКЪ див. **КОРЖИКЪ**.

КОРЪЖЪ див. **КОРЖЪ**.

КОРЪМИТИСА див. **КОРМИТИСЯ**.

КОРЪМЛЕВАТИ дієсл. недок. (кого) (про тварин) годувати: Быдѣло рогатое малое и великое ѡсе тамъ коръмлевано вса волость ключеваа тамъ сено кошивали на быдѣло королевъское (1552 ОЛЗ 190 зв.).

Див. ще **КОРМИТИ**.

КОРЪМНЫЙ див. **КОРМНЫЙ**.

КОРЪСУНЕЦЪ див. **КОРСУНЕЦЪ**.
КОРЪЧЕМЪННЙ див. **КОРЧЕМННЙ**.
КОРЪЧМА див. **КОРЧМА**.
КОРЪЧМИТЬ див. **КОРЧМИТЬ**,
КОРЪЧОМЪННЙ див. **КОРЧЕМННЙ**.
КОРЫГОВАТИ див. **КОРИГОВАТИ**.
КОРЫГОВАНЄ, КОРЫКГОВАНЄ с. (стп. *korugowanie*) (*виправляння друкованого тексту*) коригування, коректування: вси епискове... звод книг повинни спробовавши с подписами рук своих... до друку отдати, на што нынѣ з сего собору на корыкгованє тых книг особ их мѣсти братю отца Кирила... отца Никифора Тура... и друкарьни двѣ уфалаяем (Берестя, 1591 *ПФ* 104); єдна(к) же сѧ знашли... люде... котѣрыи тѣмъ... смѣють не тѣлко до попрѣвы лимы, и корыкгова(н)ѧ, але и до чита(н)ѧ самѣго (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

Пор. **КОРЫГОВАТИ**.

КОРЫКГОВАТИ див. **КОРИГОВАТИ**.

КОРЫНЄ див. **КОРѢНЯ**.

КОРЫОНЪ ч. Коріандр: *coriandrum*, корыонъ трава (1642 *ЛС* 144).

КОРЫСТ див. **КОРИСТЬ**.

КОРЫСТЕЙ ч. Здатний приносити користь, вигоду: *manubriari(us)*, коры(с)те(й) прича(ст)никъ (1642 *ЛС* 263).

КОРЫСТИТИ див. **КОРИСТИТИ**.

КОРЫСТНЙ прикм. Корисний, вигідний: *manubialis*, коры(ст)ны(й) (1642 *ЛС* 263).

КОРЫСТОВАТИ див. **КОРИСТОВАТИ**.

КОРЫСТЬ див. **КОРИСТЬ**.

КОРЫТКО с. 1. Жолобок, канавка: *canalis*, коры(т)ко, приятелище, то(к), потокъ (1642 *ЛС* 110).

2. Особова вл. н., ч.: семе(н) коры(т)ко (1552 *ОКЗ* 40а); ма(р)ти(н) Коры(т)ко (1552 *Оовр.* 3. 107).

Див. ще **КОРЫТЦЕ**.

КОРЫТО, КОРИТО с. 1. (*видовженої форми довгаста посудина для різних господарських потреб*) корито: *tyi puszkary poroch robliat y saletru umiejut robyty, nizli dostatku kotlow, koryt, najmytow nie maju* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 21); отець епископъ на себе пограбити и побрати велелъ... // ...у коморахъ его... корытъ шесть, што пашню въ нихъ ховають (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240-241); Особливе... по ее милости паней воеводичовой при монастыру осталая:... // ...со солєня мяса полци корито едно (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296-297); пошло: корѣто гдє поѧ(т) (1627 *ЛБ* 86); тѣе то насланъцы... // ...рѣдни з начи(н)ями вшелякими бѣды поташовые С корытами. Поташами з начи(н)ємъ... неправъне... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); взяли... волов... в дворе и въ винъницы вси начиня домовые; кади, прикадки, бочъки, корыта (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405); (*міра місткості*) корито: В тот час в том дворе было: пшеницы мац пят, жита мац десет, муки житное корыто (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163).

2. Судно, човен: *linter*, ладия, корито (1642 *ЛС* 255).

КОРЫТЦЕ с. Жолобок, канавка: *canaliculus*, коры(т)це (1642 *ЛС* 110).

Див. ще **КОРЫТКО**.

КОРЪМИТИ див. **КОРМИТИ**.

КОРЪМННЙ див. **КОРМННЙ**.

КОРЪЧМА див. **КОРЧМА**.

КОРѢНЄ див. **КОРѢНЯ**.

КОРѢННЙ, КОРЕННЙ прикм. (*про траву*) (*виготовлений із додаванням прянощів*) пряний, діал. корінний: сла(д)ко(ст), корѣнъныи дорогиі рѣчї (1596 *ЛЗ* 77); где нѣчого не ѡбѣчишь тѣлько хвалѣтисѧ

спа(н)кности и довѣпоу... где достѣтн(х) и корѣнны(х) розмаиты(х) потрѣвъ заживаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); Сладкости: Конфѣкты, корѣнныи дорогіи рѣчи (1627 *ЛБ* 115); Есть то... справедливое, // взаимное, нелицестивомѣ богачѣви, ѿ(т)дѣнїе: вмѣсто корѣнныхъ потрѣвъ, смаковитыхъ напѣевъ... огнѣ неоугасяющій, азѣкъ вѣсхлый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603-604).

2. Особова вл. н.: ма(л) Корѣ(н)ны(й) (1649 *РЗВ* 17).

КОРѢНОКЪ ч. Корінець: Так же те(ж) ты(ж) и то(т) стѣ(и) члѣкъ іѡа(н) и(ж) боудучи на пѣщи ти(л)ко, корѣ(н)ко(в), а междѣ лѣсного оужива(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 49 зв.); Тѣ тѣды само,... якъ вѣ часехъ мѣсаца апрѣла корѣни землѣю прикрѣтыи, своѣ ѡвоцѣ и свои зѣлка и ѡздѣбы выдають, вѣходятъ корѣнкѣ оужитѣчныи и терновыи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 112).

КОРѢНЪНЪЙ див. **КОРѢННЪЙ**.

КОРѢНЬ, КОРИНЬ, КОРЕНЬ, КО-РЕНЬ ч. 1. (підземна частина рослини) корінь: вже бо сокира при корѣни дрѣва лежить. так же лѣта наша прихода(т). и житѣе наше соуѣтное мимо иде(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); рано оученици идоучи оузд(д)рѣли смоковницоу, а ѡна оусхла ис коренемъ (1556-1561 *ПЄ* 172 зв.); чомъ уже сокира при корѣни дерева лежитъ (XVI ст. *НЄ* 20); Та(к)же кого оукоуси(т) скаженаа котюга. кропив(н)ыи корѣ(н) гризи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.); и кто корѣ(н) кропи(в)ныи гризе(т), то гри(з) минае(т) (Там же, 10); И дождѣ падающій зѣ Нѣба, и зстѣпѣющій до нѣнизшѣхъ землѣ частїи, ѿ(д)вѣлжи(в)ши // и ѡживѣвши засхлыи корѣни, чїнитъ плѣдъ нѣвый (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100-101); где есть выворо(т) дѣрева та(м)... зостати му-

си(т), то є(ст) албо пѣ(н) с корѣнями своими, а(л)бо долина, якая (Житомирщина, 1639 *ККПС* 210); садїте вѣнницы и ѣжте ѡвоцы ѣхъ а што кѣлвекъ зостѣне(т) з дѣмѣ Іѣдїна пѣститъ корѣнь надѣлѣ и ѣчинїлѣ ѡвоцѣ кѣ горѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); **корѣнь сладкий** – (назва рослини) солодець, локриця: by[b]iestason, лакрация, корѣ(н) сла(д)кий (1642 *ЛС* 259).

2. *Перен.* Джерело, основа, початок: ѿ(т) блѣженна бо корѣне блѣгїи прозабѣ плѣдѣ, Яко бо бл(с)ви(т)са ѿ(т) бѣ православныи рѣдѣ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); пѣнство є(ст) корѣнь всемоу злоу (XVI ст. *УЄ* № 29519, 224); И ижѣ она є(ст) коренемъ всѣхъ добродѣтелей, вшелакой заслѣги (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); Корѣнь умѣтности пѣршїй. Граммѣтика, ѣчитъ Слѣвъ и мѣвы (Київ, 1632 *Євх.* 294); Горѣ грѣшнымъ, але бѣлшее немѣлостивымъ... любовъ... є(ст) коренемъ всѣхъ цнѣтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 51); почѣ(т)-комъ бѣ(з) почѣткѣ, жрѣдло(м) коренемъ и причїною єсть ѿ(т)цѣ снѣви вѣ роженїю, и дѣхови стѣлѣ вѣ похоженїю (Львів, 1646 *Зобр. Н.* 3 зв.); **вѣ корѣни** – в самїи основї: Прїїмї насадї, вѣ корѣнї, и оумножї; вѣ дѣша(х) любѣщихъ та вѣ всѣмъ мїрѣ, всѣхъ дѣбрѣ насадїтелю (Чернїгїв, 1646 *Перло* 170).

3. Рїд, плем'я: азѣ бо єсмь // рода чѣстїте(л)ска и црѣска. ѿ(т) плѣмени арѣна. ѿ(т) корѣне дв(д)ва (1489 *Чет.* 78 зв.-79);; зостѣвилемъ вамъ по собѣ подѣбныхъ собѣ чѣтыри лѣторѣстѣки, с корѣне дѣмоу моѣго с тѣла и крѣве мѣе вырѣстки (Дермань або Острог, 1603 *Лям. Остр.* 17); Стѣтѣчность вѣ вѣрѣ ѿ(т) корѣна дѣброго, ѡвоцѣ особлѣвый, Бѣлѣ родїте(л) побѣ(ж)ный, сы(н) є(ст) свѣтоблѣвыи (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Крѣвнѣсть албо сре(д)ство єсть зѣвѣзокъ тѣхъ котѣрыє з однѣе вѣсѣ

тоєѣж^с крови оуча́стниками были, и до од-
нобо́жъ корена албо пна стага́лиса (Львів,
1645 *О тайн.* 169); **съ (изъ) коренемъ**
(**коринемъ**) – цілком, повністю: Къ тому,
того дня, въ свирнѣ, речи рухомые: цинь,...
орѣхи волоские, сухие и чорные въ меду
съ коринемъ рыто (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР*
1/І, 302); Сватокоупѣство прѣчь с^с коре-
немъ высѣ́каючи, Зара́зѣ тѣи зѣйдлівѣи
не допѣщаючи Вта́жъ по тѣлѣ Церко́вномѣ
са расходіти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405);
оумертвѣніе во́лѣ нѣща(т)са всѣ злѣсти,
кото́рые соу(т) в члѣвѣ, и з корене(м) са
викида́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 61); **но-
вый корень** – інше, нове місце поселення:
поставиле(м)... црко(в) и монасты(р)...
на ново(м) кореню заложити и фѣ(н)дова-
ти (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 643-
644); **серый корень** – те саме, що **сырый
корень**: Писа(л) па(н) Миха(л) Сыла Но-
вицки(и)... и(ж)... кнѣзь Рѣжи(н)ски(и)...
заве(л) се(л)це новопочатое ѡсажова(т) на
серо(м) кореню прозываемое Селезеневкѣ
(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 54); **сы-
рый корень** – ділянка лісу, призначена
для корчування: А волны будут князь Ва-
силей и князь Марко... в тых именах...
прибавлят и розширят, на сырых коренех,
и кгдеся их милости подобает, воли садити,
на реках гребли сыпати, ставы займовати
(Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50).

4. Особова вл. н.: Хвил Корень (Воло-
димир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393); Федоръ
Корень (1649 *РЗВ* 194 зв.).

♦ **в корень** – цілком, повністю: Вы-
следивши дозна́ли же вже и секіра, З
да́вныхъ ча́совъ ѡстритѣса, е́сть в корень
оутата (Вільна, 1620 *Лям. К.* 18); **на ко-
рень (корень)** – до тла, повністю, цілком:
Штожъ они,... тыхъ часовъ отъ огню ку
великому впадку пришли и што мѣли до-

мовъ и статковъ, то все на корень въ мес-
тѣ Нашомъ выгорѣло (Краків, 1527 *РЕА* І,
148); На дворе и во горо(д)цы ѡле(и)ни(ц)
со пѣчочами і на коре(н) вы(д)ра(ли) (1571
ЛНБ 103, 15/Іс, 1855, 2 зв.); две избе не-
малы(х) ѡдна подле дрѣгое на коре(н) сви-
жо спалены (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046,
148); пасеку, в которой пниѡвъ сто тридцат,
пчочами ѡсажонных, было, на корень, всю
выбили и на пожитокъ свой обернули
(Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470); **на
корень уничтожити** див. **ЗНИЩИТИ**; **не
оставити корена** а́нѣ розки див. **ЗО-
СТАВИТИ**¹.

КОРѢНЄ див. **КОРѢНЯ**.

**КОРѢНА, КОРѢНЄ, КОРѢНЬЄ, КО-
РЕНЄ, КОРЕНЬЄ, КОРЫНЄ** с., зб.
1. (*підземна частина рослини*) коріння: а
коли вѣзиш'ло слнѣе оуваноуло прото иже
не мало корене и оусхло (1556-1561 *ПС*
139 зв.); В^с рѣчахъ прирѣжѣныхъ дѣрево
е́сть, жебѣ могло приноси́ти ѡвоцы, и для
тѣго ма́етъ, корѣ(н)е в^с землі кѣ высѣса́-
ню вѣлѣгѣтности (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 167);
Томашъ Каминський... противко... // Хвес-
кови Куликови... сведчыл... же козаков...
переховуючы... шпихлирь одбили... коры-
ня розного скриню, воску каменей три...
межи себе поделили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 48-49); е́дѣн^с з домовои брѣтии ледве
его позна́ль... бо ри(д)лем... зѣмлю ѡколо
деревъ выкѣпова(л), и гно(и) на ра́менахъ
самъ нѣсачи корѣна ѡкладáль (серед.
XVII ст. *Кас.* 53).

2. (*приправи*) прянощі, коріння: Тогды
панъ Угриновский показовалъ намъ... пер-
цу, шафрану и иншого кореня полну скри-
ню (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 55); аро-
маты, за́пахи, и дорогіи ма́сти, и ты(ж)
корѣньє, а́лѣбо зѣльє пахнѣчее (1596 *ЛЗ* 24);
повезъ до Крупое Иванъ Дирбахъ: ...пе-

рець, цукоръ и иншое корене (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 459); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... кореня ро(з)но(г) в скрини и въ коробци бѣдѣчого (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.); ажъ з промыслѣ бѣжескогоу трапилися кѣпцы... и велблѣуды ихъ несѣчи коренье и ресинѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.).

3. Рід, плем'я: И если твоѣ зданіе // повѣлитъсѣ, якъ мѡва сѣ(т) Діонісія зостає(т), котѡраа назвала Сѣна и Дѣха ѡ(т)рѡстками и цвѣтами ѡ(т) ѡцѣвского кѡрене вѣрослы(х) ѡбѣ(д)вѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 208-209).

♦ **зъ (ис) корене вырвати** – знищити, викоринити що-небудь: таковѡу Приповѣсть тѣтъ, по пѣр'вой спорадили, ѡ(т)чаѣніа страсть зъ кѡрене вырываючи (Київ, 1627 *Тр.* 28); мойсѣй... // ...повѣдаєтъ заправды Право и законъ абы(м) вшѣлакоюу незбѣжности мѣтерію ис кѡрене вѣва(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132 зв.-133); **на корене** – цілком, повністю, дотла: с которо(г) то ме(с)та а и за(м)кѣ... ѡгнемъ на коре(н)е спалєнного збѣре(н)ого... и (в)ниве(ч) ѡбе(р)нено(г) то(т) ѣве(с) лѣпъ має(т)ности... княжатъ Коре(ц)ки(х)... на пожито(к) сво(и) ѡбе(р)нѣли (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5).

КОС див. **КОСЪ**.

КОСА¹ ж. **1.** *Перев. мн. (заплетене довге волосся)* коси: В по(д)зѣмнии, Титане и ты злотовлѣсы, Тѣмнии краи, пѣсти свѣтло твои кѡсы (Львів, 1631 *Волк.* 25).

2. *Перен. (заплетений так, як коса)* шнурок, мотузок: Плєніца: Силѣ, поворозѣкъ, косѣ, ланцѣхъ (1627 *ЛБ* 82).

КОСА² ж. **1.** *(сільськогосподарське знаряддя)* коса: Ви(н)ность Железа дають на замокъ на дѣ плѣги на лето а косъ дѣ се(р)повъ

вѣ (1552 *ОЛЗ* 190); тые поменєнные слѣги... кѣва(л)товѣне пограбили... // ...ѣ семена саланьского... косѣ хомѣ(т) ѣ(з)дѣ две се(р)повѣ два (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-33 зв.); Прѣто хѡдилъ вѣсь Израїль до фїлистїновъ острїти лѣмѣши свой и мотѣйки, сѣкѣры косы, и серпы, и мечы ковати (серед. XVII ст. *Хрон.* 212); пограбили... у Ти(ш)ка Бабича: клячу половую доморо(с)лую... // ко(с) двѣ,... сокѣ(р) будни(ц)ки(х) две (Житомир, 1650 *ДМВН* 205-206); *Образно:* Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнѣть, благочестіе псують Косою, лукавствомъ вытинають квѣты, Ослою наострены богу не пѣты? (Слущк, 1616 *Укр. п.* 221); Арсєній враговъ Кр(с)томъ побѣждаєтъ. Жезломъ ѡ(т) прѣкви волковъ ѡ(т)пѣжаєтъ. Хвѡстъ безчїннихъ плєвъ зчищаєтъ косѣми (Львів, 1642 *Еп. Жел.* тит. зв.); *У порівн.:* а оружья... инии ро(ж)ны желѣзныи. инии. ка(к) косы на-ражены. а инии тризубо(м) подобны (1489 *Чет.* 56 зв.).

2. *Перен. (символ смерті, загибелі)* коса: Твоѣ матка... крѣла на(д) кро(л)ми... по(д) ѡстрѣю кѡсѣ сѣтѣрновѣтого їрода поѣтала и выросѣла (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Лѣдво ѣкомъ мгнѣшъ, ѣли(ж) вѣне(т) голова спѣде(т) Кѣдѣ зъ своѣю косѣю смѣрть на та напѣде(т) (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); са(м)псонъ, котѡрїй брѣмы пекелные поламѣвши, и всю мо(ц) цербѣровѣ, и кѡсѣ смѣрти зѡпсовѣвши, на на(и)-вы(ш)шее нѣа встѣпи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201); А гѣдѣ ѡтворївъ Печѣтъ четвѣртѣю; тѣйніхъ сѣдѣвъ показатѣль, и вивѣдитъ Конѣ блѣдѣгѣ, плѣгѣвогѣ... на котѡромъ ездѣць сѣдїтъ; з остроу Косѣю, а има егѣ смерть (Чернігів, 1646 *Перло* 135); **коса смертнаа, смертнаа коса** – смерть: Кот-

рымъ троудно са ктѡ мѡжетъ оборонѣти, Альбоса бстрой косѣ Смѣртной оуложѣти (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 3); Оминаетъ [огонь] ...мешканіе наше якъ тѣнь, и коса смѣртнаа тѡжъ на(д) на(д) нами стоить (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 42); штѡ бѡдемъ дѣлати, гды насъ неоукороннаа, смѣртнаа постигнетъ коса, (поч. XVII ст. *Пчела* 26 зв.).

3. Особова вл. н., ч.: Андрѣ(и) Коса (1649 *РЗВ* 375).

КОСАРЬ ч. 1. Косар: Село з болота возать што вѣ косаровъ накосать але сами не косать ѡ(д)но гребѡтъ (1552 *ОЛЗ* 184); Мнѣй тежъ и тогѡ лѣта травы косарѣ кѡсигъ (Киѣв, 1632 *Євх.* 295); **на косара** — міра площі, яку косар викошує за день: а сеножать ему противъ Дубовицы на десять косаровъ, а другая подле Михалины гати, на шестнадцать косаровъ (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/І, 10); сеножати на косаровъ осмьнадцат (Луцьк, 1642 *КМПИ* II, дод. 234).

2. Перен. Смерть: Прето на такѡвѣхъ, настѡпаетъ карана страшноє тѡйто страшливый Косарѣ неспѡдѣване кѡсигъ, вѣ темности ро(с)каи(и) живѡщихъ, и Крѡлювъ, князей (Чернігѡв, 1646 *Перло* 135 зв.).

КОСАТКИ *мн.* (назва рослини) аковѣт, *діал.* касатка: phalangites, га(й)дукъ, коса(т)ки (1642 *ЛС* 314).

КОСАТЫЙ *прикм.* **1.** (про коня з великою гривовою) косатий: И тамъ же въ замку, въ Жеславли, указали намъ коня вороного косатого (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 168); земѣни(н)... ѡповедалъ ѡ то(м), и(ж)... па(н)... Яслико(в)ски(и)... // конѣ(и) моихъ вла(ст)ныхъ три... взялъ и пограбилъ... буры(и) ѡдѣ(н), косаты(и)... (Житомир, 1584 *АЖМУ* 116-117).

2. Серповидный, серпастий: Косатый, *Falcatus* (1642 *ЛС* 460).

КОСАЧЬ ч. (назва птаха) косач. Особова вл.н.: Иванъ Косачъ (1649 *РЗВ* 341 зв.).

КОСЕНЬ *прикм.* Неповороткий, нешвидкий: Яко и гдѣ бѣ та(к) оустави(ч)не а тѡ всѣ на // прѣкла(д) нашъ, чинѣти звѣкль, скор на (з)боудованѣ, а косенъ на разорѣніє а обачъ и(ж) такъ є(ст) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212-213); *impro[p]tus*, неготови(й) косѣ(н) (1642 *ЛС* 228).

КОСИЛО с. Кісся, *діал.* косило. Особова вл. н., ч.: стола(р) Косило (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

КОСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (зрізувати, стинати косою траву, збіжжя) косити: Также и зъ сѣкорою на дѣло не велѣлъ имъ ходити и сѣна косити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Повин(н)и мещане на слѡжѣбѡ воє(н)нѡю є(з)дити збро(и)но при воєводе ...и травѡ по горе то(и) противѣкѡ своихъ ѡбланѡкъ гдѣ ѡсѣдають косити (1552 *ОКЗ* 37 зв.); а и(н)шыє многіє люди вѣше(и) мл(ст) сена кося(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); А ижъ маю вѣдомость, же до пахання хлѣба той кгрунтъ барзо тѣсный, теди вольно будетъ монастыреви пахати хлѣба и сѣна косити (Вишнівецъ, 1619 *АЮЗР* II, 71); пновѣ Тишовѣ... на полѣ ро(з)робляючи и сеножати кося(чи)... почавъши ѡ(т) ре(ч)ки Ѡ(л)шаницы... ажъ по место Ѡбуховъ того кгру(н)ту... вниве(ч) обѣ(р)нули (Горошки, 1642 *ДМВН* 222).

2. Перен. (кого) (позбавляти життя) косити: Рече Чловекъ: слиши(м) косити своею косою плодъ земни(и) ї кропивѡ, а ти мене не коси (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Кѡсигъ ѡна и Княжатъ, спѡлъ зъ и(ж) Княгѣнами, Громѡдитъ Кашталѡновъ і зъ

Воеводами (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); Коса́рь ...богатырьѡвъ вѣ́ка сегѡ; немѣлѡстивихъ, роско́шникѡвъ, ко́ситъ всѣхъ⁵ заро(в)но (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

КОСКА ж. Кіска: в той коморе... // ...прадѣла чесаного кружелю, косок две плетеных (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350-351).

♦ **пойти в коски** – почати танцювати: Кгды же были в костелѣ. И зайграно в пища́ли. Па́нны слѣжѣ́бницы ей. вси подна́вши подѡлки по пѡ́сѣ, и пошли в та́не(ц) в ко́ски в костѣ́лѣ. А(ж) вси полака́лиса ви́дачи то́е (1509-1633 *Остр. л.* 132).

КОСИЧКА ж. Косичка: посоромочаю(т) са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣ́ны ча́сто́е в кѡ́пова(н)ю шапо(к) и в⁵ вибираню котораа красѣ́шаа и на голо́вѣ кшта(л)то(в)нѣ́(и) стои(т) (да са зрите́ле(м) припо́добае(т), косичкѡ́ ѡ́ли пѣ́(р)це запа́(в)ши) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КОСЛЕКЪ ч. Назва певно́ї рослини: hiberis, кослекъ трава (1642 *ЛС* 217).

КОСМАТИ див. **КОСМАТЫЙ**.

КОСМАТИЙ див. **КОСМАТЫЙ**.

КОСМАТИИА ж. Перший заріст, пух: lanugo, ginis, косматина, мо(х) (1642 *ЛС* 250); Косма́тины Capillamenta radicum. Fibra[e] herbarum. Lanugo frondium (1650 *ЛК* 460).

КОСМАТЫЙ, КОСМАТИ, КОСМАТИЙ прикм. **1.** (*покрытый шерстью*) хутрянний: Сати́ри лю(де) лѣ́сныи... наго хѡ́да(т) звѣ́рми са жи́ваѣть косма́ти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); космати асерсесомес (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); в... и(н)дии сѣ́т⁵ люде... а маю́тъ песі́й голо́ви, ѡ́дѣ́ваю́тся ко(с)матими скѡ́рами (серед. XVII ст. *Луц.* 532); Косма́тый. Villosus. Hirsutus. Hispi-

d(us). Fibrat. Comat(us). Capillatus (1650 *ЛК* 460); **зверъ косматый** див. **ЗВѢРЪ**; **косматый товаръ** див. **ТОВАРЪ**; **речь косматая** див. **РЕЧЬ**.

2. (*покрытый волоссям*) волосатий: Того́ же ро́кѡ ди(в) члѣ́чи оуро́дѣ́лоса дѣ́та. голова лѡ́ва. пе́рсы косма́тые. скрыгита́ло зѡ́бами голосо(м) стра́шны(м) ричѣ́чи (1509-1633 *Остр. л.* 126); голаа голова ѡ(т) космато(и); мыслѣ́ю, достои(н)нство(м) го(д)но́стю, и оучтѣ́востю пре́(д) бѣ́гмъ дале́(ч)е ѡ(т)стои́тъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 230 зв.); кожда́я жена мае́тъ коморку, которая сло́ве(т)-ся матра́ксѣ тая вну(т)рѣ́ косматая е́сть, для́ того аби мѣ́ла пло́(д) лѣ́пше держа́ти (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

3. *У ролі ім.* Особова вл. н.: Конѣ́драть Косматы(и) (1649 *РЗВ* 178).

КОСМОКЪ ч. Волосинка; пушинка: Pocculus, ко(с)мокъ (1642 *ЛС* 199).

КОСМЫ мн. (*цсл. космы*) **1.** (*волосся*) кудли: инии же космы из бра́ды торго́хѡ (1489 *Чет.* 9 зв.).

2. (*жорстка шерсть тварин*) космаки: пастѣ́(х) я́къ ро(з)дѣ́лае́(т) смѡ́три(т) ли в⁵ ре́е́стрѣ́, а́лбо в кнѣ́ги, ко́е е́сть ѡ́вѣ́ца а ко́е коза́, ѡ́ли звѣ́рѣ́хѡ ра(з)сѣ́жѣ́дае́(т). аза́ли не вѡ́(в)на овѣ́ оука́зѣ́е(т), я́къ и козѣ́ ѡ́стрые ко́смы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.).

КОСНЕНИЕ, КОСНЕНІЄ с. (*цсл. коснѣ́ние*) затримка, забара, запі́знє́ння: коснє́нїє, заба(в)лѣ́ньє (1596 *ЛЗ* 53); Тая те́ды власна́я причи́на, правосла́внии хри́стіяне, коснє́ния на ска́ржину ху́лу, – да знае́те, бо не до чю́жих плеток чело́вѣ́ку заба́ва и о́пыт, коли в сво́ем до́му бѣ́да ся дѣ́ет (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

КОСНЕНІЄ див. **КОСНЕНИЕ**.

КОСНИЙ прикм. (*цсл. косный*) **1.** Повѣ́льний: tardus, лѣ́нливъ, ко(с)ни́(й) (1642 *ЛС* 393).

2. Тонкий як волос, дрібний, малий: trichi-
n(us), те(н)кий, ко(с)ний, сухий (1642 ЛС
402).

КОСНИТИ дієсл. недок. (цсл. коснити)
(що і без додатка) затримувати; уповіль-
нювати: тогог, бавлюся, ме(д)лю, ко(с)ню,
бавлю, временю (1642 ЛС 273); Прето
недалеко сѣдъ Бжїй оуставѣчне віси(т)
на(д) тоббю; сынѣ члвчєскїй, якѡ Пётрѣ
стѣй рекъ, не коснїтъ Бгѣ; обѣтницѣ своѣ,
але долгѡ терпїтъ грѣшникѡмъ; щобїса
покаали (Чернігів, 1646 Перло 130 зв.).

КОСНО присл. (цсл. косно) повільно:
tarde, лѣниво, ко(с)но (1642 ЛС 393).

КОСНОГЛАСНЫЙ прикм. Недорікува-
тий, недовмний: Медленоазычны(и): Кос-
ногласны(и), гдгнївый, заикаючїйса, ше-
пе(т)лївый, момотливы(и) (1627 ЛБ 62).

КОСНОХОДЕЦЪ ч. Той, хто повільно
ходить: segnipes, лѣниви(й), ко(с)ноходецъ
(1642 ЛС 367).

КОСНОЯЗИЧНИЙ див. **КОСНОАЗЫЧ-
НЫЙ**.

КОСНОАЗЫЧЕНЪ див. **КОСНОАЗЫЧ-
НЫЙ**.

**КОСНОАЗЫЧНЫЙ, КОСНОЯЗИЧ-
НИЙ, КОСНОАЗЫЧЕНЪ** прикм. (цсл.
косноазыченъ) недорікуватий, недовмний:
Немовющї(и): шепѣчѣчі(и), гдгнївы(и),
пре(з) нѡсъ мѡвачїй, косноазычнїй, заак-
лївый (1627 ЛБ 74); hiulce, косноязични(й)
(1642 ЛС 219); маємѡ... прїкла(д), в^с
оугѡдницѣ Бжомѣ Мѡисѣю, котѡрый гды
самъ вымовлѣлѣса Гдѣ Бгѣ з легѣціи до
фараѡна, ижѣ не естѣ рѣчїстѣ, же естѣ
хѣдогласенъ и косноазыченъ (Київ, 1646
Мог. Тр. 3 зв.).

КОСНУТИСА дієсл. док. (кому) Доторк-
нутися (кого): тогѣды прокаженїи пришолю,
кланаяса ємоу и гла. Гї єсли хочєшь, мо-

жєшѣ ма ѡчистити. и простєрѣши роукоу їс,
косноулѣса ємоу (1556-1561 ПЄ 41 зв.).

КОСТЕЛ див. **КОСТЕЛЬ**.

КОСТЕЛНИЙ див. **КОСТЕЛНЫЙ**.

**КОСТЕЛНЫЙ, КОСТЕЛНИЙ, КОС-
ТЕЛЬНЫЙ** прикм. (стч. kostelny, стп.
kościelny) 1. (який стосується костела як
релїгїйної організації духівництва і віру-
ючих, пов'язаний із релїгїєю) костельний,
костьольний: мы то вже фалѣ Божєй нада-
ли и праву и волности костелной припи-
сали и симѣ листомѣ нашимѣ приписуємѣ
вѣчными часы (Краків, 1549 АЮЗР I, 126);
и скѡро бы нѡмѣ роскѣзано ве(д)лѡгѣ звѣ-
чаю костѣлногѡ, болѡто(м) и сѡлюю крѣще-
ныхѣ мѣзати, то ижѣ стародавнїи цркве
стѡє порѣдокѣ крѣщенїѣ стѡго мѡсѣлѣ бы
бѣти зовѣрженъ (Острог, 1606 Нал. Мол.
3); При(с)мотрѣмосѣ я(к) сво(и) рєчї
ѡздобляємѡ. Та(к) свято(с)ти ко(с)телные
ве(л)цє шанѣмѡ (1636 Лям. о пр. 7); У по-
па пятницкого образѣ светѡго Микѡлая
костельный в цєркве засталѣ онѣ, а инѣшыє
образы похованые (Луцьк, 1649 АрхЮЗР
3/IV, 158); понявѣшы собе за малѣжѡнѣку
поменєную небѡсчѣку... и водлугѣ порѣдку
костельного по шлюбе мешѣкаючы з нею
в станє малѣженѣскомѣ лет килка... коли
...небезпечєнѣства... наступѡвали... умысл-
не в домѡ покинулѣ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР
8/III, 617).

2. (який належить костелу або знахо-
диться в костелі) костельний, костьольний:
По(д)лє тѡє вєжи домѣ костє(л)ны(и) мѣ-
рованы(и) (1552 ОЛЗ 162); Фро(н)цѣ О(л)-
шєвски(и) з многими // помо(ч)никами сво-
ими,... во(з) мо(и)...., до (и)мє(н)ѣ костє(л)-
ного до (д)вѡра Хотєчѡва впрѡвадили (Во-
лодимир, 1587 ТУ 213-214); в скарбѣцу кос-
телнїмѣ апараты и достатѣки великие

козаци, инъ предамъ межы себе пустивши и пожаковавши, склепы при томъ, в которых справы конъвенътове позамурование были, поотвирали (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); нападши, а заставъши пререченого ксенъдза нунциуша у костелных дверей пилнующого, там же, на тымъже местцу убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430);

(який служить при костелі, обслуговує костел) костельний, костьольний: маеть князь бискупъ... и по немъ будучіе бискупове Луцкіе ты села... къ тому костелу Божьему Луцкому мѣти и ихъ держати и уживати, и ку... сторожи костелнои... привлащити (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); бурмистри, радцы и лавники... // похвалки и отповеди на домъ Божий чинили, насъ самыхъ и всѣхъ слугъ костелныхъ имать, забиятъ и всякие противности намъ чинить грозили (Луцьк, 1584-1585 *АрхЮЗР* 1/I, 186).

КОСТЕЛОКЪ ч. Невеличкий костьол, костелик: иванъ косцеві(ц)ки(и)... зозна(л) и(ж)... фо(л)варькъ на пре(д)месті лво(в)-скомъ бли(з) косте(л)ка с̄тои ганны... зо всѣ(м) щоко(л)векъ приналежи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.).

КОСТЕЛЬ, КОСТЕЛ, КОСТЕЛЬ, КОСТѢЛЬ ч. (*стч.* *kostel*, *стп.* *kościół*, *двн.* *Kastel*, *лат.* *castellum*) **1.** (*християнська спільнота з єдиною вірою*) церква: дѣепісь віди(т) же вѣдлє права б̄жего и ведлѣгъ пора(д)кѣ пѣршого костѣла до обира́н̄а, а затѣмъ и до звержѣн̄а преложѣныхъ д̄х̄овныхъ налѣжали вси д̄х̄о(в)ныє, а поготовѣд и попы с̄щенници албо презвітерове (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 75 зв.); Пытаю, чере(з) трѣста лѣгъ по хр̄(с)тѣ г̄(с)дѣ где еще всѣ цѣсарѣ, королѣ, княжата погани

были, кѣды оно в рѣмѣ преслѣдованье бывало, чи бѣлъ чѣли не бы(л) правдѣвый косте(л) на свѣте (Там же, 157 зв.); Христосъ Панъ обѣцалъ облюбенници своей, костелови, одного пастыра и едину овчарню (1603 *Пит.* 35).

2. (*окрема християнська конфесія*) церква: дчѣтелеве костѣла рѣм'ского, ты(х) звлаща часовъ мнѣгѣе та(к) сло(в)не с ка(з)а(л)ницъ косте(л)ныхъ, яко и пѣсмо(м) з ва(р)стато(в) дрѣка(р)скихъ,... минаючи свои(х), котѣрыє ѿ(т) костѣла... ѿ(т)ступѣли, оудаю(т)са до ва(с) нарѣдове рѣскіе (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); Оѳанасей Великий... до папы Ѳеликса въ листе мовить: “для того васъ и продки ваши, то естъ апостолские епископы Панъ Богъ на выскости замку поставиль, и старанье // вамъ о всихъ костелахъ розказалъ, абы есте намъ помагали” (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 253-254); Если, ведлугъ твоей повѣсти, костель Римский не естъ продкующимъ всѣмъ *костеломъ* по всемъ христѣанствѣ,... поготову, Ваши патриархове и церковъ Восточная, которыхъ перемогли брони пекелные, або вѣмъ ихъ осягнула безбожная Тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ, ани ряженя и справованя,... ани розширеня хвалы Божее Турчинъ не допускаеть (1603 *Пит.* 85); Власне той хитры, а неиначей, Скарго, твоему костелу щастье даровал (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); а сии тежъ, ослѣпившиися тоею манѣєю, тиснутся до костела, хочай ижъ бы намнѣй костель не потребуеть (бл. 1626 *Кир.Н.* 13); **грецький костель** – православна церква: Што потопляеть и чымъ ся брыдитъ костель Рымський, звлаща одщепенства и блуды, для которыхъ ся Грецький костель отъ Рымського одълучиль, потопляти обещали (Вильна, 1599 *Ант.* 709); **за-**

ходный (заходѣний, заходний, заходній) костелъ, костелъ заходний – католицька церква: Если бовѣмъ коли тысяща лѣтъ доходило и выполнилось, межи Восточнею Церквою и Заходнымъ Костеломъ розервация ся стало (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); всѣхъ вѣсходѣньхъ и полуденѣньхъ сторонѣ, или црѣвей пастѣреве мѣсели опѣстити заходѣного костела вожа (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); И отъ того // часу опрѣснкомъ жидовскимъ,... по всѣхъ заходнихъ костелахъ оферу святую отпраовати росказалъ (1603 *Пит.* 42-43); весь заходній костелъ, тяжко стогнуци, обтяжливе нарекаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 716); Прикладомъ давное и старожитѣное згоды костела восточного съ костеломъ заходнимъ, за которою панства... до великое а незвижежное славы приходили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 501); **костелъ восточный** – православна церква: не взгляды на право якое, которе бы до догляданья костеловъ восточныхъ мѣлъ бы(л) мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 118 зв.); **костелъ греческий** – православна церква: а хтобы въ томъ переказу якую его церкви Божей надъ записъ его чинити хотѣлъ, на таковыхъ всихъ клятву звыклую въ костелѣ Греческомъ положилъ (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); **костелъ католический (католицький)** – католицька церква: Але не дивъ збегови костела католического, якимъ онъ есть (Вильна, 1599 *Ант.* 911); Бовѣмъ той на горѣхъ высѣкши моу(д)рѣости лѣтае гдѣ В костелѣ католицькомъ Вѣрѣ правдѣвѣю має (Чернігів, 1646 *Перло* 1); **костелъ латино-римскій** – католицька церква: Вѣдати и то потреба, ижъ предъ крещеніемъ Россіи, костелъ Латино-Римскій отъ церкви восточной отщепился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734); **костел (костѣлъ) латинский (латын-**

ский), латинский костелъ – католицька церква: Отож в том еси не солгал, Скарго, ижъ есть щасливый костел латинский (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); Аже хвалишися щастиемъ ради фундования наукъ в родѣ и костѣле латынскомъ папѣжскаго послушенства (Там же, 224); **Озна(и)мѣю ваши(м) мѣ(л) и(ж) достигло ма вашего по(д)вига... писаніе, зовѣмое оборѣна згѣды зъ лати(н)-ски(м) костело(м)** (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); **костелъ римский, римский костелъ** – католицька церква: не почали священники... службы Божей отпраовати, прето, ижъ митрополитъ Игнатій присталъ до костела римского (поч. XVII ст. *КЛ* 78); где, же тежъ и насъ тыхъ Дѣхѣвныхъ которѣи при Старожитѣности застающѣ. съ Костеломъ Римскимъ Оунѣи не принѣли-смо, вложено, а жебѣсмо сѣ зъ собою сѣми... порозѣмѣли (Київ, 1628 *Апол.* 1); Мамы о томъ справу, жъ попове вѣры и закону Греческого... людемъ вѣры Римского костела дѣти хрыстятъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/1, 117).

3. (сакральна будівля) церква, храм, дім Божий: С того села хоживало дани по(л)кади медѣ а тепе(р) ижъ костела нѣтъ тогды тые которые на(и)миты ходатѣ тѣю по(л)кади на замокъ даютъ (1552 *ОЖЗ* 129); выдачи же ихъ мало в костелѣ на такъ // великое свѣто было, не противѣтеса томѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.-18); въ Костелахъ засе въ дни стѣе, абѣмъ Казанья мевѣлъ чѣсто крѣтъ хотѣли (Свѣе або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.); Первый – надѣсѣтъ артикуль. Внесеніе в Костелъ свѣцкой мусики, органной и пищальное (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 785);

католицький храм: **ѡфѣд.** Крѣлъ генрикъ до полщи прѣеха(л) и коронованъ в костелѣ стѣго стѣнислава на замѣкѣ (1509-

1633 *Остр. л.* 127); А вы еще в костелѣхъ папезских и на олтарях их службы вашѣ служите без всякого встыду (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

4. (окрема церковна інституція) церква: И тежъ которая дань медовая съ того села нашего Прилѣпа шла плебану къ церкви Божьей нашей Жукгоетской, и съ тою данью... и съ всимъ правомъ и пожиткомъ, ничего не оставляючи на себе и на тотъ костель и на прироженни наши (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); мы,... зъ ласки наше господарское... тые два села наши ...князю бискупу Луцкому... на костель Луцкій головный, на свѣтники, дали есмо (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Помирное ѿ збожѣа идеть на клашторъ тамошъни(и) костела свѣое тро(и)цы (1552 *ОКЗ* 38); панъ Киевъски(и) зоставивъши... ѿпекуномъ вшелякихъ добръ лежакихъ рѣхомыхъ и сѣмъ пѣнежныхъ тестаменътомъ записанымъ сѣмъмѣ певнѣю презъ тогожъ пана столъника на костель селиськи(и)... конвентови вѣницькомѣ ѿ(т)даль (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.).

КОСТЕЛЬ *див.* **КОСТЕЛЬ.**

КОСТЕЛЬНЫЙ *див.* **КОСТЕЛНЫЙ.**

КОСТЕНЫЙ *див.* **КОСТЯНИЙ.**

КОСТИВАЛЪ *ч. (назва рослини)* живокіст: symphiton petra(e)on, ко(с)тива(л), живоко(с)тъ, ѿма(н) трава (1642 *ЛС* 391).

КОСТИРА *див.* **КОСТЫРА.**

КОСТИРКА *див.* **КОСТЫРКА.**

КОСТІРА *див.* **КОСТЫРА.**

КОСТКА, КОСТЪКА *ж. 1. (частина людського кістяка)* кістка: и кгдажъ тую форѣту на вылетъ постреляли, тамъ же и... Василя Кграбовъского в руку правую зверѣху од костѣки ку члонкомъ постреле-

но (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); parapetition, ко(с)тка раменѣ (1642 *ЛС* 300);

(зчленування кісток гомілки з кістками стопи) кісточка, щиколотка: на лево(и) нозѣ рана тятаа, шкодливая, ниже(и) костки, и на само(м) перегибѣ, не ведати, чи не буде(т) ѿ(т) того хромъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); то(т) тѣды переходи(л) за розказана(м) бѣжи(м) вѣды Первѣ(и) по костки, поты(м) по колѣна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 3 зв.); Глѣзна: кѣстка на(д) стопѣю ногѣ чловеcheи нѣжеи гѣлени (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

2. (частина скелету риби) кістка, кісточка: Баязитъ, цѣсаръ турецкій, ѿ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманный и въ клѣтце замкнennyй и завжды былъ вожонъ, ажъ косткою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

3. (насіння з твердою оболонкою в плодах деяких рослин) кістка, кісточка: ругенес ко(с)тки сливнии (1642 *ЛС* 340).

4. Лише у мн. (вид азартної гри) кості: не мови(т) иди в дома преложѣны(х) и шлахѣ(т)ски(х), бо в то(и) шкѣлѣ оучатса играти, або в ко(ст)ки, або в шахи ѿ(т) вѣчера ажъ до свѣтана (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); ѿто ѿнъ вѣ Вѣрѣ своѣй стѣби трвалъ статѣчне,... И маѣтностью дѣбре своѣю шафовалъ, Нѣ на кѣстки, и кѣрты, и збѣтки ѿберталъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); Хартіи и тавліа оупотребляю(т): вѣ кѣстки играю(т) и вѣ карты (1627 *ЛБ* 143); Кѣстки, Гра абѣ Грѣнѣ кѣстокъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

5. Гральна кістка; шашка: Жрѣбіа: Кѣстки, бѣрки, лѣосы (1627 *ЛБ* 38); аврالیасъ, штѣчка нѣкотра а и верже(н)ѣ до игри

косткою (Там же, 171); **костка варцаб-ная** — шашка: зѣрїѧ, кости ва(р)ца(б)ныи (1596 ЛЗ 47).

6. Прикраса; гудзик: фѣ(д)ко кравецъ взѧлъ бакгази(и) на ко(л)ни(р) по(л)локта гр̑ше(и) три костокъ до шабалташа шесть гроше(и) полтора (Володимир, 1590 ЖКК I, 312).

♦ **жабія костка** — назва певної рослини: супатї[s]a, жабія ко(ст)ка (1642 ЛС 151); **кости вмѣтовати** (між кого) *див. ВМѢТОВАТИ*; **костку перекусити** *див. ПЕРЕКУСИТИ*.

КОСТОГРИЗ *ч. Бідняк, діал. костогриз. Особова вл. н.: Пилипъ Костогри(з) (1649 РЗВ 159 зв.).*

КОСТОЛОМНИЙ *прикм. Який ломить кості: ossifragus, ко(с)толо(м)ни(й) (1642 ЛС 296).*

КОСТОЧКА, КОСТОЧЬКА *ж. Кісточка. Особова вл. н., ч.: Я(н)ко Ко(с)то(ч)ка Ки(р)я(ш) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11); Богдшъ Косточька (1649РЗВ 37).*

КОСТОЧЬКА *див. КОСТОЧКА.*

КОСТРИШЕВЫЙ *прикм. (який виготовлений із грубого сукна) костришевий: че(т)ве(р)ты(и) жупа(н) взя(л) шары(и), ко(с)тришевы(и)... убране белое (Житомир, 1582 АЖМУ 44).*

КОСТРОВАТЫЙ *прикм. Засмічений кострицею, повний костриці: жито маю пану Прусино(в)скому выставити, жита... свежего и добре выпра(в)леного, не куколеватого ани костроватого (Коблин, 1566 ТУ 116).*

КОСТРУБАТЫЙ *прикм. Кострубатий: Żółuiu se nǎ bisowoho Popǎ Mikitu Szto nǎ sobi máiet Kostrubátuiu switu (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 6 зв.).*

Див. ще КОСТРУБОВАТЫЙ.

КОСТРУБОВАТЫЙ *прикм. Те саме, що кострубатый: З воза моего речи па(н)ские родзино(к) по(л)трѣта ѳу(н)та ѳикго(в) три ѳу(н)ты к тому ко(ц)белы(и) кострубоваты(и) взѧли (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 50).*

КОСТРЪ *ч. (цсл. костырь) стіс, купа, діал. костер: тии люде... оучинятъ за мѣ(с)-томъ костръ дровъ и запаля(т) и ззовуть приятеле(и) и ѳчинятъ калацію и вложать родичи на тий дрова и спяляютъ ихъ (серед. XVII ст. Луц. 532).*

КОСТУРЪ *ч. (груба палиця) костур, ціпок: ѱ(т)ць вл̑(д)ка ве(р)гъ ся на мене рѣкою и ко(с)туро(м) свои(м) в лице мало мя не проколо(л) (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1 зв.); Костуръ. Scipio (1650 ЛК 460).*

КОСТЪ *див. КОСТЬ.*

КОСТЬКА *див. КОСТКА.*

КОСТЫРА, КОСТИРА, КОСТІРА *ч. (цсл. костырь) 1. Гравецъ у кості, діал. костир, костирник: надъ то дей люди розные: костыри, пѣяницы и иные збыточные, в мѣстѣ без службы мѣшкают, — то дей войт с повинности вряду своего, не по-стерегает (Луцьк, 1566 СИМКЦА 60); aleator ко(с)тіра (I пол. XVII ст. Сем. 19); aleator, ко(с)тоиграте(л), ко(с)тыра (1642 ЛС 77).*

2. Особова вл. н.: Петро Костира (1649 РЗВ 427 зв.); Яско Костыра (Там же, 448).

Див. ще КОСТЫРКА, КОСТЫРЪ.

КОСТЫРКА, КОСТИРКА, КОСТЫРЬКА *ч. Те саме, що костыра. Особова вл. н.: Феско Костырька (1649 РЗВ 374); И(л)-ляшъ Косты(р)ка (Там же, 396 зв.); Симонъ Костирка (Там же, 431 зв.).*

Див. ще КОСТЫРЪ.

КОСТЫРСТВО, КОСТЫРЬСТВО *с.* (*цсл.* костырьство) гра в кості, *діал.* костирство: другий отрок, взлюбив домовую лежню, ... игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев, и в прожноти всѣ часы жития изнурити любячего костырствы (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243); на́ши тера(з) кна́зи и вла́стѣтелѣ... маѣтностъ... ро(з)точо́ую(т)... на // ко́стыръства, ... збы́тки, а слѣги х̄вы и наг̄и ѿ(т) морѣзѣ померѣзѣють (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 99-100).

КОСТЫРЬ *ч.* (*цсл.* костырь, костарь) те саме, що **костыра** у 1 знач.: До тѣго(ж) Стого Іакова пришли два костырове оубо́гїи (поч. XVII ст. *Пчела* 4 зв.).

Див. ще КОСТЫРКА.

КОСТЫРЬКА *див.* **КОСТЫРКА.**

КОСТЫРЬСТВО *див.* **КОСТЫРСТВО.**

КОСТЬ, КОСТЬ *ж.* 1. (*частина людського кістяка*) кість: плоть єе с кровію паде на землю. до кости прострогаша язвы. и страшни быша слѣги мѣчителєвы (1489 *Чет.* 63); а невѣстка тивонова збита, рана криваваа на брови аж до кости и ѿ той раны око вонъ вылезло (Луцьк, 1560 *AS VII*, 60); виде(л) єсми въ... бе(р)ната пре-мы(с)ко(г) на лево(и) руцѣ выше(и) локта ра(н)у простреленую на обе стороны по(д)-ле самое кости (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); пото(м) кия(ми) ѿ(к)рѣ(т)не зби(в)ши ко(сти) полама(в)ши, зве́за(в)ши до до(мѣ) свое(г) до везе(н)я взя(в) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); ossilegi(us), ко(с)те(й) собирате(л) (1642 *ЛС* 296); якож одному з нихъ... правую руку выбили ко́сть по кгру оттяли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465);

(*частина кістяка тварин, риб*) кість: Мьно́го въ ислáндіѣи найде домо(в) з ры-

бѣхъ кѣстѣй... збѣдова(н)ны(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); Ано прѣстало бы намъ... наслѣдовати... и ѡного преслáвно-го стáрца Сисѣа // Котѣрый идѣчи в пѣсты-ни, нашо́лѣ кѣсти ве(л)блѣюжїи, и зломѣлѣ ихъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175-176); моисѣй бовѣмъ впрѣдѣ вѣдачи же не бо́уду(т) по́ламаны колѣ́на ісѣ́вы: и в за́ко́нѣ рос-ка́здетъ не крѣ́шити кѣстей ба́ра́нковы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108 зв.); Михай́лѣ при са(м)со́нѣ, невидѣмо двѣ тѣ́сащи фи-ли́стѣмѣ(в) оуби(в), Чѣ́люстію ѿсло́вои Кѣ́сти (Чернігів, 1646 *Перло* 42); **кость слонова (слонева)** – (*бывні слонів*) слоно-ва кість: сподію(м) по латы(н)ски... ко́сть слѣ́нова жженная по рѣ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 425); к тому и купци зе(м)ныи буду(т) плакати и наре́кати по не(м) дла́ того и(ж) товаро(в) и(х) жа́де(н) не купуе(т)... и вса́кого дере́ва ты́нового и вса́кого начи(н)а́ ко(с)ти(и) сло́новое (II пол. XVI ст. *КА* 647); соломѣ́нѣ збоудовалѣ пр(с)то(л) пр(с)кѣй з кости слонѣ́вой, и збо́лото(м) чѣ́сты(м) то(т) трѣ́нѣ на́кры(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273 зв.); ане́ктана́въ... вѣ́налѣ зъ па́зѣхи своѣй вѣ́лыми дѣ́внѣю та́блїцѣ оучи́нѣнѣю з мо́сажѣ, и з кѣ́сти слонѣ́вой (серед. XVII ст. *Хрон.* 396); **костью въ горлѣ стати** *див.* **ГОРЛО; мозукъ кости** *див.* **МОЗОКЪ.**

2. *Перен.* Лю́дська істо́та в ці́лому: ни-кита... похвали́лѣ г(с)а ба́ реку́чи. бл̄́года-рю та́ г(с)и б̄́е мои. яко мла́дая мо́а ко́с(т)ъ же́лѣ́зом по́гибае. и то́нкое моѣ́ тѣ́ло оува́дае (1489 *Чет.* 31); Пра́гнѣ́ла та́ дѣ́ша на́ша, пра́гнѣ́ли та́ и кѣ́сти моѣ́ (Львів, 1591 *Просф.* 65); Є́сли бо́ цр̄́їе, дв(д)ѣ́; и и(н)ш̄́їе, по́пе-ло(м) го́ловы своѣ́и по́сыпо́вали // ...и ко́сти своѣ́и сѣ́шили... то́бѣ́ ли по́каа́нїа не́ тре́ба (1596 *Виш. Кн.* 233-233 зв.); лѣ́пше мо́ви(т) пи́смо бе́(з) пото́(м)ковъ бѣ́ити, Ані́жли по-

то(м)ство зоста́вити в злѡстехъ, бо и па́ма(т)ка згѣне́тъ и покѡй в кѡстехъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184).

3. Лише мн. кости – (*прах, останки*) кості, кістки: А кнѣжна, кѡсти пере́мѣла золками пахнѣчими пере́клѣла. Єзѣиты кр(с)ті́ли во своѣю вѣрѣ кѡсти и водо́ю покро́пили (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); В Египтѣ при берегахъ Нила рѣки, пирамидъ недалеко, бываетъ на каждый рокъ кості́й тѣ́ль мертвыхъ зъ гробовъ на верхъ земли выступоване (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); А мы ты(л)ко з грѣ́хами ѡ(т)йде́мъ, тѣ́ла на́ши хрѡбакомъ на зѣ́дѣ́на гробовымъ пре́дадутса; кѡсти спѡелѣ́ють, и росыплутса (поч. XVII ст. *Пчела* 10); Поводовая..., хотѣла ту́ю моги́лу роскопати и костями ты(х) не́бо(ж)чи́ковъ забиты(х) довести,... и лю́д)ми старыми доводила, то(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211); пѣ́ни воєводи́ная... казала собѣ́ грубъ ѡтворити и добыти скле́пѣ, гдѣ лежало тѣ́ло ѡ(т)ца єи и казала єго взяти, которое ю(ж) было згнило, ти(л)ко кости, которыи... казала... помыти и ѡ(т)везла до Яросла́вля (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173); **кости (свои) покладати** – помирати: ѡ́то лю́бѣ́й ѡте́ць, ва́сь дѣ́токъ ѡпѣ́щаєтъ, в то́мъ зѣ́мномъ грѡ́бѣ́ кѡсти свои покладáєтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8);

мо́щи свѣ́тых: собра́ша неч(с)тѣ́выи и мѣ́чители кости стѣ́(х). и мѣ́сто метлами пометше. всы́паша... и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.); взяли... скрынку сребрную з реликві́ями и ко́стми свѣ́тыми (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 143); Увы, свѣ́тыи мо́щи, кости свѣ́тыхъ... зъ ко́штовныхъ трунъ на мѣ́стца нечисті́и выкидали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); Мо́щи: Сі́ла, мо́ць нѣ́а́каа, и ты(ж) тѣ́ла стѣ́(х), или кѡ́сти и(х) (1627 *ЛБ* 65); та́къ вѣ́лі́кіи на(д) ѣ́ншіи Прр(о)ки

и справе́(д)лі́выи лю́де, чѡ́да чині́ли, але и по смѣ́рти кѡ́сти и(х), оу́мерлыє воскрѣ́шати, я́ко Є́ліссѣ́ѡви, го́дными́са ста́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924).

4. Перен. Рід, плем'я: За́нна кровъ мужного князя Лы́ка кости Рыце́рь неѡша́пованный жалости Кня́зь Семенъ Лы́ко (поч. XVII ст. *КЛ* 91); **кость отъ кости, и плоть отъ плоти** – (*про рідну людину*) кістка від кості, плоть від плоти: Котѡ́раа по́мѡщница та́къ припа́ла до ср(д)ца єко́но́мови тогѡ́ свѣ́та члове́кови, же те́жъ завола́ль, мо́вачи: Се́ нѣ́нѣ́ ко́сть ѡ(т) кѡ́сти, и плоть ѡ(т) плѡ́ти мо́еа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 916).

5. (оправа, прикраса, виготовлені з кості) кість: а за двадцат пѣ́т гаркабузов коротших с ко́стми, по ко́пе (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); кнѣ́гня ма(р)я... ѡ́ мене́ заста́вила... бо(л)ши(и) крестъ сребро(м) ѡ́правлены(и) позлоти(с)ты(и) в которого ко(с)ти резаныє бѣ́лыє зве́зда сребрена́а (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); Ле́бко Лазарови́чь... ме́ль... но́жовъ з ме́(д)ю и с ко(ст)ю за ко́пѣ́ми (Берестя, 1583 *Митн. кн.* 50); взято... пу́лгакѡвъ, ко́стю о́правныхъ, ге́цованыхъ де́ветъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 82).

КОСТЬЛЪ див. **КОСТЕЛЬ**.

КОСТЯНЕЦ ч. (*Holosteum* L.) ко́стянець: holosteon, ко(с)тя́не(ц) тра́ва (1642 *ЛС* 219).

КОСТЯНИЙ, КОСТЕНЫЙ, КОСТАНЫ прикм. **1.** (який складається з самого кістяка, скелета) ко́стяний: или а́че(и) ты ко́станы та(к) бе́(з) тѣ́ла, роди(л)са є́си, да(и) мы зна́ти ѡ́ то(м) (1598 *Виш. Кн.* 287).

2. (*зроблений із кістки*) кі́стяний: о́бразъ пана́гия ко́стєная, сребро́мъ о́правный, на то́мъ о́бразцю ма́тица перло́вая (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366).

3. Який стосується гри в кості: talari(us), тожъ, ко(с)тяний (1642 ЛС 393).

4. У складі мікротопонімної вл. н. **Костеная могила** – назва кургану: Потом... панъ Кгесинский... взявши понедалеку от тоежъ дороги, откол панъ Загоровский початок обвоженъя вчинил, показал курганъ великий, который назвал Костеная могила (Свищів, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 29).

КОСТЯНИЦА ж. (призначений для кісток, праху) урна: ossuaria, ко(с)тяница (1642 ЛС 296).

КОСТАНЫ див. **КОСТЯНИЙ**.

КОСЪ, КОС ч. (назва птаха) чорний дрізд, діал. кос: Иныи же на оутѣхъ яко соколѣ, ѣстребы; ѣныа ж(е) птіца слѣдко пѣснѣвыа, на весѣліе слоѣхъ, яко слѣвѣи, лѣстовицы, кѣсы (Почаїв, 1618 Зерц. 17); mecula, ко(с) птица (1642 ЛС 268).

КОСЫЙ прикм. 1. (зроблений криво) косий, скривлений, перекошений: третяя скринка малая косая, обита железомъ (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 350).

2. Косий, зизий, зизокий: Косвѣный: Оукѣсый, кѣсый, зызовѣтый, кривоѣкій (1627 ЛБ 55); Kosyi: zyzowaty (Жовква, 1641 Dict. 65).

3. У ролі ім. **Косий**, -ого. Особова вл.н.: Иванѣ(ц) косы(и) (1552 ОВін. 3. 133 зв.); шляхѣ(т)на(я) Пни ѡдаряя яновая Ко(з)-ловѣская... Ска(р)жила... напроти(в)ко... иванови косому (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164); Васи(л) Косый (1649 РЗВ 14).

КОТВА ж. Кітва, якір: и наѣ(д)шисѣ по-лѣ(г)чало кораблю // ...выкидаючи пшеницю в море... и вытегну(в)ши котвы пу(с)-тилисѣ на море (II пол. XVI ст. КА 152); Анкіра: ко(т)ва, ко(т)вица (1627 ЛБ 177); Нѣкоторыѣ выкладѣють влѣблѣюда того, быти лѣнѣ грѣбѣю вѣ кораблѣи на котѣрой

кѣтвы спусчѣны бывѣють для задерживѣ-на кораблѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 480); Кѣт-ва. Anchora. Ancora (1650 ЛК 460).

Див. ще **КОТВИЦА**¹.

КОТВИЦА¹ ж. 1. Те саме, що **котва**: ѡколо по(л)ночи видѣлосѣ жекларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораѣ краина, ко-торыи... вкину(в)ши чотыри ко(т)вицы с кораблѣи просили абы де(н) наста(л) (II пол. XVI ст. КА 159); Анкіра: Ко(т)ва, ко(т)-вица (1627 ЛБ 177);

(геральдичний знак) якір: и ѡ(т)чѣзна вѣдитъ то ѡздѣба вѣша Стѣткѣвичовѣ... ѡ(т)чѣзна васѣ хвалитъ, недарѣмно, Бо стрѣла и Кѣтвица сѣ Кр(с)томѣ сѣ скѣпили (Київ, 1637 На г. Стетк. тит. зв.).

2. Перен. (підтримка, захист) опора: вѣ-ѣвни(к) пѣвѣ(л)... // ...причини(л) присѣ-гоу, абѣсмо кѣ тѣмѣ бѣгѣчи, мѣцное потѣ-ше(н)ѣ мѣли, и зложѣную надѣю одрѣжали, котѣрѣю маѣмо, я(к) анѣгирѣ або кѣтвицѣ дѣшѣ, мѣцнѣ и пѣвноу (Острог, 1599 Кл. Остр. 202-203); Кѣтвица. Преноснѣ, дер-жѣва, ѡтвержѣнѣе, вѣспоможѣнѣе, потѣше-(н)ѣ, ѡтѣчка (1627 ЛБ 55); Котвѣицы тѣжѣ вѣры статѣчнои знѣкомѣ, Якѣ гдѣ ѡкрѣтѣ на вѣтры оумоцнѣ(н) троигакомѣ. А крѣстѣ цркви похвалѣа, кр(с)тѣ вѣрнымѣ ѡборона (Київ, 1630 Соб. На г. Стетк. тит. зв.).

КОТВИЦА² ж. (дошки, по яких скочують воза до річки для перевезення на дру-гий берег) діал. кітвиця: Я... дерево все што на будованѣ комаги належит то є(ст)... ко(т)ви(ц) два(д)ца(т) и (т)ри на то(м) бе-регу у Ву(сти)лозе, звѣзши, зложи(л) (Во-лодимир, 1575 ТУ 160).

КОТЕЛ див. **КОТЕЛЪ**.

КОТЕЛЕК ч. Котелок, казанок: шабел чотыри, каптан, котелек кухенный, саквы, то все од мала до вѣля побравши и погра-

бивши, его милости отцу архимандриту... оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617).

Див. ще КОТЕЛЕЦЪ, КОТЕЛОКЪ.

КОТЕЛЕЦЪ ч. Котелок, казанок: злодей..., взялъ изъ жертвенника серебряный котелецъ и иные сосуды побралъ, и за пазуху заклалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

Див. ще КОТЕЛЕК, КОТЕЛОКЪ.

КОТЕЛНИКЪ *див.* **КОТЕЛЬНИКЪ.**

КОТЕЛНЯ ж. Котельня. Топонімічна вл. н.: Мел ее по тум часу в оним везеню аж до недели квитной в тым то Чорторыску, с которого места ее до Котелни пересадил и везенем огледѣл (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487); и на то(т) ча(с) пере(д) забитье(м) ко(л)ко дне(и) шес(т)со(т) золоты(х) при(с)ла(л) бы(л) с которыми до Коте(л)-ни для кѣпова(н)я легѣми(н) небо(ж)чикъ Тѣ(р)ски(и) приеха(л) бы(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 52).

КОТЕЛОКЪ ч. Котелок, казанок: на другомъ возе зна(ш)ли... мису мѣденую и котело(к) невелики(и) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); взято..., // ...Котелокъ серебряны(и) в которомъ гривень девят(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); кѣва(л)то(в)не выдравъ... коте(л)ко(в) тры, коневокъ двѣ (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще КОТЕЛЕК, КОТЕЛЕЦЪ.

КОТЕЛЧЫКЪ ч. Котельчик: дали зробити... коте(л)чыкъ поясувъ два (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

КОТЕЛЪ, КОТЕЛ, КОТѢЛЬ ч. Котел, казан: помыслилъ прѣ дьяволимъ наоучѣніемъ. вчинити ко(т)ѣль мѣдень (1489 *Чет.* 181 зв.); сокиры три коте(л) епа(н)ча ко(ц) белы(и) струковаты(и) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1 зв.); мис великих циновых взято

шест..., котлов кухонных чотыри (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); и той прѣ осудилъ егѣ, на моукоу и вѣвръгли егѣ в^с котѣль кипѣчій ѿлѣ(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 2915, 352 зв.); такъже неконътентуючисе взятемъ котѣла и инъных речей барзо велю в дворе пана Кгавловъского литовизкомъ, забранемъ и на свой пожитокъ обороченъемъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

КОТЕЛЬНИКЪ, КОТЕЛНИКЪ ч. 1. Котельник, казаняр: Такожъ въ томъ мѣстѣ которомъ будутъ реместники, кравцы, кушеры, котелники, шевцы, рымары,... тымъ всимъ казалъ его милость под тымъ правомъ Нѣмецкимъ быти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

2. Особова вл. н.: Павѣ(л) котельникъ (1552 *ОЧерк.* 3. 14); тамже пошедши за Глушець, у Клима Котельника взяли барило меду съ пивницы (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 114).

КОТЕРА ж. (*смп.* kotara, *там.* kotar) намет, *діал.* котара: Kotoryże tu domek twoy? Hen kothera rozbitaia, Oponczoiu przykrytaia, To moy cherem, To moy terem (1625 *П. про Кул.* 24).

КОТЕЦЪ ч. (*загорода з очерету для ловіння риби*) *діал.* котець, кутець: а потом привели нас до озера... и до жерела... и повѣдил Василей, якобы на том жерелѣ и котци ставливали митропольи люди аж до сих часов (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42).

КОТИК ч. Котик. Особова вл. н.: гри(ц)-ко Коти(к) (1649 *РЗВ* 160).

КОТКА ж. (*смп.* kotka) кіт, кішка: Около замѣкѣ на некоторыхъ мѣстѣцахъ дири по(д) стѣнѣ што ко(т)ка або те(ж) и пѣсь по(д) стѣнѣ влѣзти можеть (1552 *ОЖЗ* 117 зв.);

в' запѣстѣлом' абовѣмъ домѣ посполите, котки, псы, и вшелѣкое плюгавство залегаетса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 304); aclurus, котѣ ли ко(т)ка (1642 *ЛС* 72).

Див. ще КОТЬ.

КОТЛЯРСТВО с. Котлярство: chalceutice ко(т)ля(р)ство (1642 *ЛС* 119).

КОТЛЯРЪ, КОТЛЯРЬ, КОТЛАРЪ, КОТЪЛЯРЪ ч. 1. Котляр, казаняр: Ковѣчь мѣди: Котлѣрь, мѣса(ж)ни(к) (1627 *ЛБ* 53); excutor, печата(р), ко(т)ляръ, ковачъ мѣди (1642 *ЛС* 187); Подданный... па на старосты... зъ волости Черниговское зъ деревни Бекровици... дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157).

2. Особова вл. н.: Они(с)ко котляръ (1649 *РЗВ* 189 зв.); шляхетный панъ Самуель Радоловичъ... противко славетнымъ... Василеви Кольбасе Федорови Котлярови... // именами и назвисками декларовати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОТЛЯРЪ *див. КОТЛЯРЪ.*

КОТЛАРЪ *див. КОТЛЯРЪ.*

КОТОВЫЙ *прикм. (виготовлений із шкіри, хутра тварини з родини котячих)* котячий: въ Ровномъ, въ сестры Маріи Семеновое, образъ, серебромъ оправленный, два золотыхъ чирвоныхъ, кожухъ котовый подъ Муравскимъ сукномъ чернымъ (Клеванъ, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 33); котового футра бламъ – золотыхъ петнадаць (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

КОТОКЪ ч. Кісточка, щиколотка, *діал.* коток, котик: Мица Борсуковича збито, и на нозе левой рана рубаная над котком (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

КОТОРИЙ *див. КОТОРЫЙ.*

КОТОРИЙКОЛВЕКЪ *див. КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.*

КОТОРІЙ *див. КОТОРЫЙ.*

КОТОРІЙКОЛВЕКЪ *див. КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.*

КОТОРЫ *див. КОТОРЫЙ.*

КОТОРЫЙ, КОТОРИЙ, КОТОРІЙ, КОТОРЫ, КОТРЫЙ, КОТРИЙ, КЪТОРІЙ *займ. I. 1. (питальный)* котрий, який: Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ (XVI ст. *НЄ* 134); што(ж) хоче(ш) да ино(к) говори(т) с тобою; или котрое м(д)рости прем(д)рѣ(и)шое, ѿ(т) йнока слѣхати хочеши (п. 1596 *Виш.Кн.* 246 зв.); але и(ж) ѿні того зрозумѣти не могли... хотяй же и(м) то самъ оусты своими выкладалъ... але про що и я(к) с котры(х) причинъ то бы(л) на ни(х) троу(д)ный оузо(р) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76); є(ст) ли часъ встана котораа є(ст) годїна дрѣгаа била (к. XVI ст. *Розм.* 46); А которого жъ, родзая естєсь християнинъ? кгдажъ многихъ націй суть християне? (Єгипет, 1602 *Малиш.* 52); якоую обмѣвою кг(д)ы тамъ оувѣденый боудѣ оучиню; котѣрое на помѣчь собѣ тамъ добродѣйство възмоу; котѣраа цнѣта причинѣтса за мною боуде(т) кг(д)ы бѣдѣ соуже(н) (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); На многѣ частїи мѣтвы са дѣлатъ... Котѣраа естъ мѣтва найпевнѣйшаа и найпобожнѣйшаа (Львів, 1646 *Зобр.* 58);

2. (*неозначений*) котрийсь, котрий-небудь, якийсь, який-небудь: поведаете ми котрый бѣ си(м) знаменїе(м) являється (1489 *Чет.* 199 зв.); естлижбы ѿн ещо к томѣ которое дѣло мѣл, ино мы права никомѣ не боронили (Вільна, 1506 *AS I*, 134); а похочеть-ли котрый человекъ зостати на том селищи, тот має Єго Милости дати выходѣ зъ

дворища копѣ грошей (Острог, 1514 *АС* III, 113); тамъ роди(ть) збожѣ всакоє за(в)жды лепє(и) нижѣли при которомъ и(н)шомъ замѣкѣ (1552 *ОБрац.З.* 143 зв.); ѣставує(м) и(ж) кгда бы покраде(н)но которому па(н)у... сви(р)ны скарбѣныє а(л)бо спжа(р)-ныє... тогды за таковы(и) свирє(н) будєть повинє(н) заплатити дванадцать рублє(в) гроше(и) (1566 *ВЛС* 105); А гдє бы-мъ я которого артикулу... не выпо(л)нилъ..., то(г)ды... волно будє(т) пану писару... мє-нє само(г)[o]... позвати до суду (Житомир, 1584 *АЖМУ* 140); кгда жъ не мнѣй вчас-нє и достатєчнє тѣ бѣдєшъ частованы(и) анижли в которомъ домѣ Антвє(р)пски(м) (к. XVI ст. *Розм.* 60); А єсли з допѣщєня божого будє(т) на которого брата яковы(и) ѡпадо(к), или нємо(ч)..., маю(т) ему братя помагати бра(т)скими пѣнзи и в нємочы єго призирати (Львѣв, 1602 *ЛСБ* 369); Єсть обычай мудрыхъ людєй; кгда описують которого святого живогъ, висоцє выносятъ и похваляють єго (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); єсли... снѣ твѣй проси(т) хлѣба въ котѣрого члѣка, ци бы(л) жє бы тѣкѣи, и(ж) бы снѣви свѣмоу кѣмєнь да(л) мѣстѣ хлѣ-ба (1645 *УЄ* № 32, 82);

хтось, хто-небудь: А хтѣб з нас который хотѣл тѣю мєнѣ зрѣшити..., тот маєт госпо-дарю, королю Єго Милости тисѣчѣ коп грошей заплатити (Камѣнь, 1523 *АС* III, 256); А єсли которы(и) бѣдє вола мети тогды винєнъ ѣ плѣгъ пѣщати на ротѣ старостє дєнь (1552 *ОЛЗ* 188); а хотѣя которы(и) рѣ(д)ко про(с)куры принєсє(т) ано та(к) велики я(к) яблоко и ты(х) єщє половину додому несєтє (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); гдибы и на дрѣги(и) ро(к) которы(и) з на(с) не прибы(л)..., таковы(и) кажды(и) бє(з) ми-

лосє(р)дѣя з столицы скинє(н) быти має(т) (Берєстя, 1590 *ЛСБ* 141); А єсли бы кото-рый з них упором от сатаны связан был и проститися не хотѣл, такового не с христи-яны, але с еретики вметити достойно єсть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); А єсли бы Которий упорнымъ былъ а сєго Листу на-шє(го) не слухалъ Таковый Ко(ж)дый... срокго каранный будє(т) (Київ, 1649 *ЦНБ* ДА/594, 1);

щось, що-небудь: И мы того межи ними смотрѣвши казали єсмо кнѣзю... Жа-славскомѣ (*в ориг. Жаславского. – Прим. вид.*) тот листъ наш перед нами положить або свѣдомє которое доброе на то вчинити (Вильна, 1506 *АС* I, 133).

3. (*відносний*) цей, цей самый: которы послове кролѣ єго мл(с)ти сѣ наши(м) г(с)п(д)рє(м), воєводою... дє(н) и мѣсто назнаменѣю(т)... та(к) я(к) быто... слѣш-но могло бы быти (Люблѣн, 1506 *Cost. DB* 440-441); Которое имѣнє небожчик мѣж єй Милости... кѣпил в кнѣза Василя Четвер-тенского (Луцьк, 1520 *АС* III, 197); При ко-тором постановєню нашомъ был... кнѣз богѣш Любецкий (Вишкѣв, 1557 *АС* VI, 23); которы(х) то вси(х) бу(д)нико(в) и бо(н)-даро(в)... в будє... побито, помо(р)довано (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); При котором писанію и справованію сєєй духовници мо-єє были люди добріє вери годніє козаки и мещанє чигринскіє (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); Который то протосингел... добре был цесарови турскому знаємый (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 33); которое то ѡчєви(с)-тое созна(н)є возно(г) до кни(г) я вря(д) записати каза(л) (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1748); при котором фрмарку нашомъ были люди добрыє мещанє (Бориспѣль, 1638

АБМУ 25); Которую то суму... пото(м)ки мои... мають... ѿ(д)да(т) (Тригорськ, 1648 ДМВН 218); Которы(и) же то те(с)там(є)нтъ ...до кѣни(г) єсѣтъ вписаны(и) (Житомир, 1650 ДМВН 214).

II. 1. (у ролі спол. сл.) (зв'язує речення) (приєднує підрядну означальну частину до головної) котрий, який: А та(к) а ѿ томъ люде(и) добры(х) стары(х) черкаски(х)... которые бы то достато(ч)не ведали... ѿпы- тива(л) (Черкаси, 1544 ЦНБ ДА/П-216, 101); отъ полѣночье стороны... прилегла го- ра... с которое ви(д)но все посере(д) замѣкѣ (1552 ОКЗ 34); стоялъ пакъ тамъ з ними їюда. который его выдавалъ (1556-1561 ПЄ 425); а ѿни де(и) заста(в)ши при возе хло(п)- ца моего игна(т)ца которы(и) на кони се- ди(л) збили (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 50); Котѣрогоса м(с)ца што за старыхъ вековъ дѣло корѣткое описаніе (Острог, 1581 Римша Хрон. 33); непрелѣстный, котѣ- рій не дастъ са зради(т)и (1596 ЛЗ 62); за- правды зле чинишъ которы(и) такъ доброе товариство ѿпѣцаешъ (к. XVI ст. Розм. 41 зв.); Зымайте намъ лисенята малии, ко- торыи жъ то казять винници (поч. XVI ст. Песн. п. 51); неѣки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... пя(л) в головѣ... Пана хлебо(в)ского кото- ры се хотѣ(л) боронити (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 3); тая се(с)сия має(т) быти... для пилныхъ потребъ... на про(з)бу... игѣмена, котри(и) бо(л)шъ и(з)рекался игѣме(н)- ствовати (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 40); Кот- рые муки таковыхъ ожидаютъ, и дѣаблы зъ отхланій на нихъ выглядатъ (Львів, 1630 Траг. п. 164); Бѣлъ єди(н) члѣкъ госпо- дарѣ кѣтѣрїи насади(л) ви(н)ницѣ (1645 УЄ № 32, 122);

(зі співвідносним словом у головному реченні) котрий, який: а повѣда(л) на(м) штѣ(ж) де(и) тоє селище пѣсто лежитъ

ни(ж)ли де(и) тѣ(л)ко два ты(х) члѣвки которыи на то(м) селищи сѣдѣли тыми ра- зы мешкаю(т) в Жасла(в)ли (Краків, 1505 Арх. Р. № 35); а такъ мы, яко тѣю сто копъ зарѣки, которая // в листе господарьском єсть описана... на князи Андреи... князю Василью... єсмо всказали (Ковель 1537 AS IV, 112-113); И мовиль и(м)... Которою мѣрою мѣрите. тою(ж) ва(м) боуде(т) ѿ(т)- мѣрено (1556-1561 ПЄ 141); Стѣ(ц)... зе- зна(л) и(ж) прода(л) часть ролѣ своеѣ И тоту часть котороую о(д)платили спулѣ(ч)не тоты брата два(и)є бра(т)оу своему (Одре- хова, 1579 ЦДІАЛ 37, 1, 10); А ты(х) здра(и)- цѣвъ А винова(и)цѣвъ которы(х) ѿ(н) ва(м) ѣсне повѣ(л)... до на(с) ѿ(т)сыла(и)те (Кор- сунь, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113); пода(и) што- ко(л)векъ кгдажъ не продамъ за тѣю це- нѣ которѣю дѣешъ (XVI ст. Розм. 27 зв.); а у котруй церкви не проповѣдаютъ сло- во Божіе... такой то не єсть церковь Бо- жая (XVI ст. НЄ 421); Справѣ ми ѿні такоу ѿ рѣчахъ дѣли, котроу в Виѣлѣемѣ ѣчне огладѣли (Львів, 1616 Бер. В. 71); Мнѣгѣ такїхъ было, которыи смерть... по(д)нати волѣли, нѣжли хорѣбѣ свою всѣмъ ѿ(т)- крыти (Київ, 1637 УЄ Кал. 107); они вла(с)- не до ты(х) має(т)но(с)те(и) належа(т) ко- торые надано ѿ(д) право(с)лавъны(х) про(д)- ковъ наши(х) (Чигирин, 1650 Гр. Хм. М. 1);

(із повторенням означуваного слова в підрядному реченні) котрий, який: и тот лист перед нами поклат, которым жо ли- стом записано было тоє подворье брату (Луцьк, 1503 AS I, 150); повѣкали єсте з церкви по переносѣ, оставивши келих серебряный... который келих... вино на ол- тары от себе выпустилъ на ваше обличеніе (Львів, 1605-1606 Перест. 44); А которыи єсмо души родителей своихъ и сами себе уписали у поминникъ святого Николы...

тымъ душамъ вѣчно память дѣлати (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46); тѣмже пришла земля пана Стецка... от липок по долину глѣбоку, которая долина пришла к болоту (Торговица, 1527 *АС* III, 304); Притомъ дворъ в замку Луцкомъ, в которомъ дворе изба (Луцк, 1570 *АрхЮЗР* 7/И, 382); Взяли(с)мо ѡ(т) бабы злоты(х) дѣ котрые ѡ(т)казала на це(р)ковъ котраа баба ме(ш)кала ѡ(р)ма(н) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); навѣрхъ онаго мѣрѣ нащепилъ всякого... деревъа которое деревье вѣмѣсто тѣнемъ окривало (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) котрий, який: Кназь Андрѣи рек: не вѣмъ, которымъ обычаемъ держитъ князь Федоръ тоє подворье (Луцк, 1503 *АС* I, 150); А протож, какъ тебѣ владыка... и князи... обошлут и кажутъ тобѣ на который рокъ передъ собою стати (Краків, 1525 *АС* III, 273); Чоуйте жъ коли не вѣдаете. которой години господинъ вашъ прїиде(т) (1556-1561 *ПС* 104); Дѣля того берѣтъ собѣ на разумъ гораздъ, котрымъ кѣпомъ годить ся хрестіанинови постити (XVI ст. *НС* 13); Пытаю тебѣ, Скарго, которая мудрѣйшая наука быти можетъ надъ тоє; которая спасетъ и освящаетъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 217); теперь не познаешь, который вызвита, а который манѣта (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); Фрїдерикъ Цѣсарь третій Рїмскій аппробѣтъ, Котрый Гѣрбъ оказалый Дрѣкарни дарѣтъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

КОТОРЫЙКОЛВЕ *див.* **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ.**

КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛЪВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ, КОТОРЫЙКОЛВЕ, КОТОРЫЙКОЛВЪ, КОТОРЫЙКОЛЪВЕКЪ, КОТРЫЙКОЛ-

ВЕКЪ *займ. (неозначений) (смп. którykolwiek) будь-який:* и дал... емѣ тоє имѣне... // ...со всеми иными подачки... котрымколве именемъ могѣтъ названы... быти (Краків, 1507 *АС* III, 39-40); Маєтъ он... тые... села держати... со всеми платы... котрымколвѣ именемъ могѣтъ названы быти (Львів, 1509 *АС* III, 70); Которые колвекъ ѡхо(д)ники ходать на бобровые гоны по днепрѣ... тые делятъ бобры ѡловѣ своего з воеводою на полы (1552 *ОКЗ* 35); даю волно(ст) и(х) мл(с)ти мене позвати до которого колвекъ повету пере(д) су(д) (Луцк, 1585 *ЛСБ* 5, II 4044, 146 зв.); И те(ж) если бы где в которо(м) колвекъ мѣсте было братство а не справовали бы ся водле права сего це(р)ковного братьского... не таити но епископѣ своемѣ ѡповѣдати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); к(д)ы боуде и(з) ни(м) захована мѣти которїи ко(л)ве(к). та(к)же и тоуть прїиметь оулѣчѣше за вѣроу з(д)оровѣю (к. XVI ст. *УС* № 31, 128); **Ѡ** которѣю зарѣкѣ дае(м) во(л)но(ст) ѡ(д)на сторона дрѣго(и) стороне... позвати до котро(г) ко(л)векъ права и сѣдѣ (Луцк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); во(л)но буде(т) е(и)... мене само(г) до сѣдо(в)... в котори(и) ко(л)ве(к) поветъ по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Если бы которыи ко(л)векъ доброво(л)не поустил... // ...вши(т)ко право... было при томъ (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45 зв.-46); Шафаро(в) обрала дво(х)... до ка(с)си це(р)ковной... з прыданя(м) братїи моло(д)шы(х), которы(х) ко(л)векъ ве(з)вѣтъ собѣ та(к) до... личиня су(м) це(р)ковны(х) (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63); дѣтатко осми дней бѣде ѡбрѣзано межи вами каждый мѣжчїзна... и который колвекъ не есть зъ поколѣньяа вашѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 28 зв.).

КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ див. **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ**.

КОТОРЫЙКОЛВЪ див. **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ**.

КОТОРЫЙКОЛЪВЕКЪ див. **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ**.

КОТОРЫЙКОЛЬВЕКЪ див. **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ**.

КОТОРЫСЬ займ. (неозначений) (певний) котрийсь, якийсь: а та(к) проме(ж)ку ва(с) мусы(т) быти которы(с) сѣяте(л) што такову рѣ(ч) неслу(ш)ную на ва(с) выносы(т) до такового человека (Стратин, 1561 ЛСБ 35).

КОТОРЫСЬ див. **КОТОРЫЙСЬ**.

КОТРИЙ див. **КОТОРЫЙ**.

КОТРИЙ див. **КОТОРЫЙ**.

КОТРИЙКОЛВЕКЪ див. **КОТОРЫЙКОЛВЕКЪ**.

КОТЧИЙ, КОТЧІЙ, КОТЧЫЙ, КОТЬЧИЙ, КОЧЪЧЫЙ ч. (смп. koczy, мад. kotsi) 1. (вид коляски, фаетона) коч: Или не вѣдаешъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣа(х),... бро(ж)ка(х), карыта(х), котчій(х) трѣ(п) сво(и) пременаючи(и) ѿ животѣ вѣ(ч)но(м) мѣслити вѣмѣстити не може(т) (1596 Виш. Кн. 238 зв.); котъчихъ старыхъ два, возовъ роботныхъ четыре... // ...Который инвентар... собе есмо zostавили (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 298-299); масъла, сыры, солонины, сала и весь спрятъ домовый побрала, и з кареты, рыдъвана и кочъчого зелиза вси поодъдирала (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 434); **возъ котчий** див. **ВОЗЪ**¹.

2. Екіпажний, запряжний кінь: побрал...возниковъ чтыры плеснивых... котчий, куплений за золотыхъ пятнадцатъ (Луцьк, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 316); панъ Вилгорский, видечи на себе квалтъ, которому жаднымъ способомъ отпору не могъ дать, будучи на

котчомъ, не на войну приготованымъ,... оборонною рукою... ледве здраве свое и остатокъ челядки... зъ собою... // взялъ былъ (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/I, 365-366); Тамъ же колясу зъ однимъ конемъ, которая не могла надолжить за котчимъ, кгда поводъ оборонною рукою южъ уходилъ зъ здоровьемъ своимъ,... ты, Межинский, взялся самъ (Там же, 366); а пѣ(р)це... дрѣгдо половицѣ ѿ(т)чи(з)ны моеѣ... до то(г) рече(и) рѣхомы(х) бра(м)кѣ пе(р)ловѣю... во(з)ныки чотири с ко(т)чи(м) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 6).

КОТЧИКЪ, КОТЬЧИКЪ ч. (маленький екіпаж) коч: побрала... котъчикъ зовсімъ нарядомъ кованый, справлений за золотыя десет, возовъ простыхъ три (Луцьк, 1567 ВІАС I, 11); взяли... котчикъ, который кошовалъ золотыхъ пятнадцать (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 138).

КОТЧІЙ див. **КОТЧИЙ**.

КОТЬ ч. 1. Кіт: кгда есмо пошли до избы въ дворе, тамъ одно... ката есмо знашли (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 6/I, 76); звѣрата за(с) домовый яко соу(т) псы, коты и конѣ,... знаки мѣ(с)ти пану(м) свѣи(м) показѣю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 226); Пото(м) знову облегла и(х) была Москва и такъ и(х) трапили, же нѣ мали що исти ани пити, же до того пришло было же не то(л)-ко пѣ(в) албо котовъ, албо щѣрѣвъ але и люде(и)... рѣзали (серед. XVII ст. ЛЛ 166); **котъ дикий** – дикий кіт: Левъко... мель... това(р) сво(и)... тхоро(в) сороки вѣ/дѣ... кото(в) дики(х) дѣ (Берестя, 1583 Мит. кн. 16); **котъ лесный** – те саме, що **котъ дикий**: василе(и) Андриевичъ... ме(л)... кото(в) лесны(х) еі (Там же, 26); **котъ морскій** – морська промыслова тварина: Піѣикъ: Котъ морскій, ма(л)па ко(ч)коданъ, ѿбезана (1627 ЛБ 227).

2. Шкурка кота: пограбили... ѿ аренъ-дара лыси(н)ского... ѿднѣ котами по(д)шитю файлю(н)дышо(м) крытѣю... дрѣгѣю мѣравскѣю с кроликами (Луцк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 96).

3. Особова вл. н.: ѿласъ котъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); Карпъ Котъ (1649 *РЗВ* 442).

Див. ще **КОТКА**.

КОТЪЛЯРЬ *див.* **КОТЛЯРЬ**.

КОТЪЧИЙ *див.* **КОТЧИЙ**.

КОТЪЧИКЪ *див.* **КОТЧИКЪ**.

КОТЪЧОВЫЙ *прикм. (про коня)* возовый, запряжный, каретный: Коней глинястых цукгъ с каретою пану Заневичови; с тисавых коней котъчовых архиidiaконови чтыри (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629).

КОТЪЧИЙ *див.* **КОТЧИЙ**.

КОЧЪЧИЙ *див.* **КОТЧИЙ**.

КОТЮГА *ж.* Собака, *діал.* котюга: Та(к)-же кто кого котюга скаженаа оукѣси(т). то(г)гды (!) сто(л)кши и оувари дягилю с прѣсны(м) медомъ (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3 зв.); Та(к)же кого оукоуси(т) скаженаа котюга кропив(н)ыи корѣ(н) гризи (Там же, 9 зв.).

КОФТАН *див.* **КАФТАНЪ**.

КОХАНЄ, КОХАНЬЄ, КОХАНА *с.*

1. (*почуття глибокої сердечної прив'язаності до когось*) любов: Персѣны в котѣрыхъ кохан'є. Своє мѣвалъ по Бѣѣ, любое оуфанѣ. Гвалтѣвнаа, наглая, по мѣсѣ оутрата. ѿ(т)ца, мат'ки, сына(ч)ка єдиного, брата (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3); маючи з' собою Г(с)да в' многомъ коханью досконале змоцнит'са (Вільна, 1627 *Дух. б.* 119); **коханье тримати** – зберігати любов: Мило ми люблю тѣе коханье тримати (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.).

2. Потіха, радість, насолода: Албо радъшей самъ до него едь... и то очима своими

огледалъ, чого многие господари... жедаютъ видети, а видевши великое коханье съ того мають (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1013); где в' сребрѣ кохана са, и з набѣт-ко(в) кохана, и ѿ(т) нѣхъ нѣзлѣтованаса (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); до ѿслѣгована... слабѣго тѣла склонитиса мѣсимо... бо... // потѣхъ и кохана възбродити не бѣде(м)... могли (серед. XVII ст. *Кас.* 71-71 зв.); **коханє (свое) покладати** (в чому) – мати радість (від чого), мати замилювання (до чого): теперѣшны(х) часо(в) люде звыкли короткими аркѣменты посполите бавѣтиса; а на(д)то в дѣспоутациа(х)... коханє свое поклѣдати (1598 *Розм. нап.* 7).

Див. ще **КОХАНЕСА, КОХАНІЄ, КОХАНІЕСА**.

КОХАНЕСА, КОХАНЬЕСА, КОХАНАСА *с. (стп. kochanie się) (пристрасть, потяг до чого-небудь, захоплення чимсь)* любов: трѣдолюбіє, коханняса в прѣци (1596 *ЛЗ* 81); злѣ то жѣ васъ стѣнъ мѣлость обдѣржитъ, и коханняса в ни(х) ого(р)нѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.); Трѣдолюбіє: коха(н)еса в' прѣци, працовѣтость (1627 *ЛБ* 134); покараѣмо смѣслы порѣжнеи хвали... сердѣтость оубѣемъ, тросклѣвость змакчи(м), в' сребрѣ кохана са вѣсѣшѣмъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 278).

Див. ще **КОХАНЄ, КОХАНІЄ, КОХАНІЕСА**.

КОХАНИЙ *див.* **КОХАНЫЙ**.

КОХАНІЄ *с.* Те саме, що **коханє** у 2 знач.: Вѣдимѣ Книгѣ новѣю... зо всѣхъ сторѣнь позолочѣнѣю... на видѣніє и коханіє всемѣ свѣтѣ вѣставленѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754).

Див. ще **КОХАНЕСА, КОХАНІЕСА**.

КОХАНІЕСА *с.* Те саме, що **коханеса**: Лѣкомство, або сребролюбіє [то єст', коха-

нієса в^с скѣрбахъ] многіѣ домы в^с нѣвеч^с обернѣло (Київ, 1637 УЄ Кал. 359).

Див. ще **КОХАНЄ, КОХАНІЄ.**

КОХАНКА ж., перен. (потяг до чого-небудь) пристрасть: Для чо́го мене бага(т)-ство коха́нки мои поу́таєте. чому ма якъ това́рыша облаплáете, а якъ злодѣа важе́те (Острог, 1607 Лѣк. 128).

КОХАНОКЪ ч. 1. (чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою) коханок: От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго есть, але бабских богословцев и домолѣжнев, коханков плотолюбных (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240); А котѣрый пона(л) жонѣ, роскошникъ есть, и коха́нокъ распѣсты (Київ, 1637 УЄ Кал. 678).

2. Улюбленець: с того ся лѣпше онъ бѣгобины(и) члѣкъ ѡвеселяєть, анежели иншии зо всѣхъ роскоше(и)..., бо тыи добра... мѣзерны(х) люде(и), коханковъ свои(х), часъ смерти... нагле ѡпѣщаютъ (Корець, 1618 З. Поуч. 172); Любѣмый: Дрѣгъ, коха́нокъ (1627 ЛБ 60); Вдѣ́чность... мѣловникѡвъ своѣхъ, ро(з)сѣдными и оува́жными чѣнितъ, а невдѣ́чность коха́нкѡвъ своѣхъ небѣ́чными стрѣитъ и бе(з)розѣмными (Київ, 1637 УЄ Кал. 688); В тѡй часъ ѡдѣ́дичимо бные добра́, котры́е ни око вѣдѣло, ни оухо слѣ́шало, нѣ на ср(д)це члѣвкѡ не припа́ли: яковѣ́е зготовѣ́ль Бѣ́гъ коха́нкомъ (Львів, 1642 Час. Слово 271).

3. Любитель; знавець: А са́мъ... тѣмъ бѣдѣчи чѣмъ ест^с (в) зѡ́лото мѣ́жи крѣшцами, чѣмъ Дѣ́амѣнтъ ме́жи камѣ́ньемъ коха́нкѡвъ наѣ́къ з^с мѣ́лости кѡ Црѣ́кви Ма́тце своѣ́й за таки(х) же дрѣ́жѣшь бѣ́ти (Київ, 1632 Євх. 292).

КОХАНЪ див. **КОХАНЫЙ.**

КОХАНЫЙ, КОХАНИЙ, КОХАНЫ,
КОХАНЪ прикм. 1. (якого кохають) коханий: Ахъ смѣткѡ мой незно́сий, жалю оплаканний, Где то мой ѡблѡбенецъ подѣ́лся коханий? (I пол. XVII ст. Рѣз. 174); Та не zury sia hołubie kochany Budum z toboiu zyty ne z iynszemi Pany (серед. XVII ст. ЗНТШ LXXIV, 132).

2. (якого люблять) коханий, любий: лечъ хотѣ́ль бы(м) абы(с) то вѣ́да(л) коха́ны(и) ѡ(т)че ижъ я барзо прагнѣ // вѣ́дати што са с тобою дѣ́еть (к. XVI ст. Розм. 61 зв.-62); якъ з барлѣмонъ сынъ твои коха́ны(и) мешкаючи(и) в брѣ́кга(х) на рынкѡ по(д) знако(м) Короны (Там же, 63); Іоаннъ евагелиста, Учень коханий: от Христа, за опекуна Матце, приданий (Львів, 1630 Траг. п. 175); Лечъ Гды Ша́тѡ влѣ́снѣю коха́ного сѣ́на Конспектови... презентѣю (Київ, 1641 МІКСВ 363);

(якого уподобали) улюблений, любий: Борецѣ́кимъ на(д)деръ апѡ́льлови коха́нымъ, и в парнѣ́ссе на лѡ́не моу́зъ выховѣ́нымъ (Дермань, 1605 Нал. Л. 44 зв.);

3. (який викликає задоволення, насолоду) приємний: Нащо ѡ(т)повѣ́дають. ижъ тотъ виногра́дъ Навѣ́ѡѡвъ ба́рзо былъ мѣ́лый и коха́ный Іезавѣ́лѣ (Київ, 1646 Мог. Тр. 941).

4. У знач. ім. Особова вл. н.: Иванъ Коханъ (1649 РЗВ 171 зв.); грыцько Коханъ (Там же, 194).

КОХАНЬЄ див. **КОХАНЄ.**

КОХАНЬЄСА див. **КОХАНЄСА.**

КОХАНА див. **КОХАНЄ.**

КОХАНАСА див. **КОХАНЄСА.**

КОХАТИ дієсл. недок. 1. (що) (ви)кохувати, плекати) любити: Твоє тѣ́ло, ко-

торое(с) такъ роскошне и кошовне... коха(ль), вже тепе(р), бѣднѣй члѣвче, слабѣеть (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 267).

2. (подобатися робити що-небудь) любити: любовь длѣго трѣпѣть мл(с)тивѣи бываеѣт ѣкомоу не завидѣ(т). не превоз(з)носите(с) го(р)дитѣса не кохаеѣт (XVI ст. УѢ № 31, 13).

КОХАТИСЕ див. **КОХАТИСЯ**.

КОХАТИСЬ див. **КОХАТИСЯ**.

КОХАТИСЯ, КОХАТИСЕ, КОХАТИСА, КОХАТИСЬ дієсл. недок. 1. (у кому, в чому) (виявляти сердечну прихильність) любити (кого, що): кохайса в пожиточны(х) тобѣ товарышохъ лѣпше, а нѣжли вѣ крѣви родзау тобѣ // повѣнны(х) крѣвныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А найпервѣй Млодѣнци до васъ моа мѣва. Паматайте на мои зычливѣи слѣва: Якомѣса а вѣ васъ кохаль... додавалъ вѣ побѣжность охѣты (Вильна, 1620 *Лям. К.* 22); Блѣгволю: Зезволаю, кохайюса албо зычѣ, спрѣаю, албо дѣбре комѣ прѣаю, хвалю (1627 *ЛБ* 7); переминаеѣт кштатлѣ свѣта того, а хочѣ абѣсте были бѣ(з) печалованѣа. Тѣесть, абѣсте ни в чѣмѣ са бѣрзѣи не кохали, єдно вѣ само(м) Пѣнѣ (Київ, 1632 *МКСВ* 286).

2. (в чому) (виявляти замилювання, пристрасть до чого-небудь, захоплюватися чим) кохатися: С тоє причины згѣды є(ст) потреба в которо(и) // вѣм(с) кохати(с) зачни (Кореличѣ, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); богобойные разумные люди кохаютсе в згоде и едности, которая еѣт всего доброго маткою (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 190); архидіаконѣ Александрійскій, всѣмѣ вообще православнымѣ, вѣ наукахъ кохаючимся, чителникомѣ книги тоє збавеня жычитѣ (Єгипет, 1602 *Диал.* 49); Нѣронѣ... половѣцѣ сенатоу пѣби(л). вѣ плюгавости телѣснѣи вѣ(л)ми са кохаль (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 35 зв.);

Часѣ тыжѣ южѣ и ѣ(т) поєдѣнкѣ ѣ(т)почѣнѣти томѣ, которѣи вѣ молчаню кохаеѣтса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 305); Трѣдолюбѣзныи: Працовѣтый, кохайючѣйса в прѣци (1627 *ЛБ* 134); Кохатѣса за(с) вѣ мыслѣхъ скверныхъ, еѣт грѣхъ велѣкѣи (Львѣв, 1645 *О тайн.* 62).

3. (з кого) Тѣшитѣся (ким), радѣти (з кого): кохальса непомаль Пентѣфрѣи сѣ слѣги таковогѣ смѣтрачи на вѣрность и дѣлность єгѣ велѣкѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

КОХАТИСА див. **КОХАТИСЯ**.

КОЦ див. **КОЦЪ**.

КОЦАК¹ ч. Коцик: anaphalis, коца(к), плато(к) (1642 *ЛС* 82).

КОЦАК² ч. Назва рослини: anaphalis, коца(к)... зелѣе (1642 *ЛС* 82).

КОЦЪ, КОЦ ч. (стп. кос, нѣн. Kótze) (грубе вовняне покривало) коц: ко(ц) бѣлы(и) струковаты(и)... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 20651, 1 зв.); к тому ко(ц) бѣлы(и) кострубоваты(и) вѣзали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); кды кобѣрѣе(м) албо кѣцо(м) оумрѣлого приѣдѣешѣ... бы намѣи не зогрѣешѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); побитого на улицу з бурсѣ // ...выкинули... ажѣ люде... змиловавѣшѣсе вложѣвѣши в коцѣ, до манаѣтыра принесли (Луцѣк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); коц взорѣстыи фарбованыи, полотномѣ подшитѣи, новѣи, за золотыхъ десѣт (Луцѣк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730); три рѣчи бѣлы, в которѣи(х) ѣсѣжалѣ(м) братѣю... жѣ вѣ свои(х) кѣлиа(х) кѣца оуживали (серед. XVII ст. *Кас.* 81);

попона: маѣ(т)ность мою всю, которую єсми при собѣ на то(т) час мелѣ, побрали... коцѣ бѣлы(и), которѣи(и) на то(м) конѣ бы(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 78).

КОЧАНЪ див. **КАЧАНЪ**.

КОЧАНЪТИ дієсл. недок. Дубіти, клякнути, *діал.* качаніти, коченіти: caulesko, кочанѣю (1642 ЛС 116).

КОЧЕРГА ж. 1. (знаряддя для перемішування і вигрібання жару в печі) кочерга: rudicula, вареха, копи(с)т(ъ), кочерга (1642 ЛС 357).

2. Особова вл. н., ч.: Ива(н) Кочє(р)га (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11); Рома(н) Кочє(р)га (1649 РЗВ 364 зв.).

КОЧКОДАНЪ ч. (Cerkopithecus sebaeus) мавпа зелена, *діал.* кочкодан: Піѡикъ: Котъ морскій, ма(л)па ко(ч)коданъ, ѡбезана (1627 ЛБ 227).

КОЧОВАТИ дієсл. недок. (жити мандрівним, неосілим життям) кочувати: которіє люди цара Перекопського з быдломъ своимъ кочѣють ѡ поли, тыхъ... людей єго многихъ частокротъ казаки наши бѣють и статки ихъ ѡтбирають (Вільна, 1541 АС IV, 296); то(л)ко за ты(х) своєво(л)по(в) нага(и)цовъ не (ш)любує(м) которіє ѡ(д) грани(ц) недалеко кочую(т) (Чигирин, 1649 ЦДАДА 124, 3, 33, 1); Пише(ш) до на(с) ѡ вѣдомо(ст) цариковъ которіє на поля(х) наши(х) кочую(т), жебы ѡни мѣли помы(с)лѣ в го(с)пода(р)ство єго ца(р)ского величе(с)тва (Там же).

КОЧОВИЩЕ с. (стоянка кочовиків) кочовище: Маємъ... ведомост, иж вы... на ѡлѡсы и кочовища их находєчи, великии шкоды и лѡпєзства имъ чините (Варшава, 1568 АС VII, 304); Прото приказѣм вамъ... ажбы єсте тымъ своволенством своим панствѡ нашом небезпєчности не чинєчи... зо всих ѡходов до замков и мєстъ наших вышли, а чєрєз то там своволнє не єздили... на ѡлѡсы и кочовища их наєждчати не смєли (Там же, 305).

КОЧЪЧИЙ див. **КОТЧИЙ**.

КОШАРА ж. (рум. coșar, coșară) (загорода або хлїв для овець) кошара: Панъ сємашко з вижѣвенѣскими людѣми... вели насъ... прє(з) по(л)ка и кошары (1546 ОГ 41 зв.); а на кошарѣ ѡве(ц) двєстє (Кременець, 1571 ЛНБ 103, 16/Іс, 1921, 7); уходєчи винъ за тотъ... поступокъ, волошина з села козаками выстрашивъшы, озимъковъ осмѣнадцать до обору и овець недобраных килкадесятъ до кошары запудывши, огню з власного дому... прынесли и менованный дворъ запалили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 49).

КОШАРНЯ ж., перен. Кошара: Наконєц, кгдѣсьмы (ю)ж до кошѡрнѣ свѣи(х) пришли, Тѡмєхмы якъ и пѣрше все зѡсь вѣцѡлє нашли. Гдє тѣжъ и ѡвєчки нѡмъ вєсѣлѡ додѡли (Львів, 1616 Бер. В. 76).

КОШАРЫЩЕ с. Місце, де була кошара, *діал.* кошарище: ѡ(т) тое крыницы повєлѣ князь... логомъ ѡвєрхъ... и... ѡказалъ намъ кошарыще и повєдилъ и(ж) тѡтъ прєдѣковъ єго и єго самого волоштѣя с ѡвѣцами стоивали (1546 ОГ 58).

КОШЕЛНИК, КОШЕЛЪНИКЪ ч. Кошикар: На то(т) частъ бы(л) на роботє пнѣ... Аѡє(н)ди(к), и лукашъ гѡба... приставлєннє ѡ(т) бра(т)ства на дозо(р)... // а(н)дрѣ(и) проховни(к) – г(рѣш) пу(л) г... кошє(л)ни(к) – г(рѣш) по(л) г (Львів, 1591 ЛСБ 1036, 20-26 зв.); ѡнъ... // ...подѣданы(х) поводѡвъ... выкочивалъ... то є(ст) ѡвѣдєя шєвѣца... нєстєра Кошєлѣника (Київ, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 125-125 зв.).

Див. ще **КОШОВНИКЪ**.

КОШЕЛЪ, КОШЕЛЬ, КОШИЛЬ, КОШЪЛЬ ч. 1. Кошіль, кошик: кошелъ великий въ пивницы (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 6/І, 93).

2. Особова вл. н.: євъсе(и) колєсникъ... кошєль Прозвищомъ (1552 *ОЖЗ* 124); Марты(н) Кошилъ (1649 *РЗВ* 404 зв.); Яцъ-ко Кошѣль (Там же, 436).

Див. ще **КОШЕЛЯ, КОШИКЪ.**

КОШЕЛЪНИКЪ див. **КОШЕЛНИКЪ.**

КОШЕЛЬ див. **КОШЕЛЪ.**

КОШЕЛЯ ж. (смп. *koszela*) те саме, що кошєль у 1 знач.: *Ale koliś pierohow nąpromnił, Ja wielikoju koszelu nahotowił* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5).

Див. ще **КОШИКЪ.**

КОШЕНЄ, КОШЕНЬЄ с. (смп. *koszenie*) 1. Косіння: здавна... с того імена мєвали... дерева на будованє и сєна на кошєнє (Луцьк, 1535 *АС IV*, 9); Тежъ ђста-(в)уємъ... абы вси по(с)политые лю(д) тяглые... ѱ(т) кошє(н)я сєна... выняты бы-лє (1566 *ВЛС* 8); У... млынара... косу до кошєня травы за грошей десєть (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 403); яко тежъ и воль-ного кошєнья травъ для сєна... // ...по-зволяю (Загайці, 1637 *ПВКРДА IV*, 75-76); а до кошєня сєна з села Залюбєча и села Лысча толоку з дыму одну придаю в рокъ (Луцьк, 1642 *КМПМ II*, 234).

2. Скошена трава: люди тыє... // ...ви(н)-ни тежъ сєна косити на замокъ дє(н) и по-пратати кошєньє своєє (1552 *ОВін. З.* 138 зв.-139).

Див. ще **КОШЕНІЄ.**

КОШЕНІЄ с. Те саме, що кошєнє у 1 знач.: за кошєніє сѣножати(и) далъ зло(т) 9 и 3 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4 зв.).

КОШИВАТИ дієсл. недок., многокр. (що) (постійно викошувати) косити: вса волость ключєвал тамъ сєно кошивали на быдѣло королевское (1552 *ОЛЗ* 190 зв.); они от границ Бородчинских на землях, в дубровах, и на сєножатах на двор Галичанский орывали и сєна кошивали (Галичани, 1553

АрхЮЗР 8/VI, 13); минувши крыницу и старое греблище, ажъ до сєножати и до островка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475).

КОШИКЪ ч. Кошик: а доротька панє(и) задала в медѣ в кошикѣ текожъ дня в понедѣлокъ вєльконоцъны(и) (Луцьк, 1580 *ЖКК I*, 187); которы(м) недѣсы(т), не ти(л)-ко шѣфлѣда або кошикъ, але анѣ а(л)маріа або шафа до сховѣна // ты(х) рєчи(и) которыє збирѣємо або до пєрєховѣна того щѣсмо... зостѣвили (сєред. XVII ст. *Кас.* 40 зв.-41).

Див. ще **КОШЕЛЪ, КОШЕЛЯ.**

КОШИЛЬ див. **КОШЕЛЪ.**

КОШИЧОКЪ ч. Кошичок: Онѣю цнѣтѣ, з котѣроиса в ни(х) жа(д)номѣ не годѣтъ анѣ шѣфлѣдочки, анѣ кѣшичка мѣти за вла(с)нѣю рєчь свою (сєред. XVII ст. *Кас.* 39 зв.).

КОШИЩЕ с. (назва рослини) кошиці: берѣна кошище, рогожа трава (1642 *ЛС* 102).

КОШКА, КОШЪКА ж. 1. Кішка: Що за єдност рѣсинѣ з римским костелом быти может? Благоверномѣ з ними гератиками, яко кошцѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73).

2. Особова вл. н., ч.: просиломъ о приложєньє печатєй людєй зацныхъ... пана Януша Кошки... и отца Мойсея (Луцьк, 1607 *АСД I*, 235); *Żadał мене ziać... moj Koszka* (Брацлав, 1521 *АС III*, 208); Ва(с)ко Кошъка (1649 *РЗВ* 436).

КОШЛАТЫЙ прикм. у знач. ім. Кошлатий. Особова вл. н.: Гри(ц)ко Кошлаты(и) (1649 *РЗВ* 12 зв.).

КОШНИЦА, КОШНИЦЯ ж. Кіш, діал. кошниця: зобрали изѣбы(т)ковъ окроуховъ сє(д)мѣ кошъницѣ полънихъ (1552-1561 *ПС*

72); Павелъ апостолъ... взбуриль на себе всѣхъ Жидовъ... отколь ажъ оконцемъ въ кошницы былъ спущонъ (1603 *Пит.* 31); Кошница, Кбшъ плѣтєный (1627 *ЛБ* 55); та(к) ты(ж) іѹда... понесе(т) на плѣщѣ свою кошніцѣ с чѣдотвор'ны(м) хлѣбо(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 185); corbula, кошница (1642 *ЛС* 144).

КОШНИЦЯ *див.* **КОШНИЦА.**

КОШНИЧКА *ж.* Кошичок: кошничка, Sportula. Canistellum. Corbula (1650 *ЛК* 460).

КОШОВНИК *ч.* Кошикар. Особова вл. н.: а(н)дре(и) кошо(в)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11).

Див. ще **КОШЕЛНИКЪ.**

КОШОВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кошовий. Особова вл. н.: Кошовый (1649 *РЗВ* 339).

КОШТОВАНЕ *с.* (*смн.* kosztowanie) (*пробування на смак*) куштування: пивничны(и), да(и) конєвъ вина червоного до коштована, панове гости, якъ се вамъ подобає(т) тоє вино? (к. XVI ст. *Розм.* 42).

Пор. **КОШТОВАТИ².**

КОШТОВАТИ¹, КОШЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (*мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні*) коштувати: князь фѣдор... кѣпиль... шѣбѣ ѿдамашковѣю, котораа коштовала пятнадцать копѣ грошей, и... конь, который коштовалъ дванадцать копѣ грошей (Краків, 1539 *AS* IV, 184); всѣ ме(д) коштовала два(д)ца(т) копѣ лито(в)скихъ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 134); каждая ручка меду коштовала по шести копѣ грошей литовскихъ (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 387); третья ѿбрѣчка золотая в серединѣ рѣгъ лоси(и) кошътовала золотыхъ дванадцать (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); ру(ч)ница... кошътовала золоты(х) ѿ(с)мѣ (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОШТОВАТИ², КОШТОВАТИ *дієсл. недок.* (*смн.* kosztować, *смч.* kosztovati)

1. (що, чого) (*з'їдати або випивати трохи для проби*) куштувати, пробувати: которое сма(ч)нѣ(и)шее пиво, ме(д), ѣли вино ко(ш)тѣючи, тоє го(р)ло(м) глытѣеиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); Ѡпы... стѣй пѣстынножѣтелѣ... пѣстилися на пѣстынахъ... рѣбѣ, вина и ѿ(т) животныхъ мѣсла не коштѣючи, кро(м) овоцѣвъ ѿ(т) дрєвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); ко(ш)товати, коштовати – degusto (I пол. XVII ст. *Своб.* 31); Смыслы тѣды // сѣтъ оу чловѣка дверми до грѣха: понева(ж) вѣдачи, слѣшачи, дотыкаѣючисѣ, коштѣючи, и ѿбонаѣючи ѣлбо запахъ прѣймѣючи, в'... мнѣгѣе впадаємо претыканѣа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910-911); А бѣвачисѣ Нѣе робѣтою ѿколо рѣбли. знашѣлъ ягодичины винныи. и в'щепѣлъ виноградъ и вѣтиснѣвши вина коштовѣлъ напѣю оногѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. *Перен.* (чого) (*пізнавати з власного досвіду*) куштувати: Роскошъ абовѣмъ Бѣжаа сыти не маєтъ. Имѣ болєй хто коштѣєтъ и ѣстѣ, тымѣ болшого лакнѣна набываєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 152); розпѣдъ ѣболокѣ и мрѣкѣ котѣрыи ѿблєгли насъ... а згѣла рѣкши, якъ шалѣныи своихъ тѣлѣ коштѣємѣ, не розѣмѣючи повиновѣцтва, и покрѣвности... єдныхъ таємницъ гѣдныи зостѣлисмѣ (Київ, 1627 *Тр.* 670).

3. (*перевіряти на придатність*) пробувати: Коштовано тамѣ стрєлано з дєлѣ и не пробито стєны тоє ани пє(с)кѣ за плотомѣ (1552 *ОВін. З.* 129 зв.); не маючи доброе при(с)тани кѣ зимова(н)ю много и(х) радили жебы сѣ ѿ(т)гола пу(с)тили коштуючи є(с)ли бы ѣ(к) мо(г)лисѣ переплавити к ѣиникѣи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 147); Прєпоѣсавши тѣды дѣ(в)дѣ мѣчѣ

его на шаты свой иналъ коштовати, если бы збрѣйно мѡгъ ходѣть (серед. XVII ст. Хрон. 220).

КОШТОВАТИ див. **КОШТОВАТИ**².

КОШТОВНЕ, КОШТОВѢНЕ присл. (смп. kosztownie) 1. (розкішно, багато) коштовно: гро(б) бѣжи оубрѣнны коштовне на килка а (Острог, 1509-1633 Остр. л. 131 зв.); завѣсь с перлы коштовне оправеный (Київ, 1554 КМПИ I, дод. 7); церков Бою коштовне приоздобилъ так образами, яко и звоном (Кременець, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 122).

2. Перен. (про почуття) (міцно, глибоко) сильно: Твое тѣло которое(с) такъ роскошне и коштовне... коха(лъ), вже тепе(р)... слабѣтъ, а по малой филѣ ї одеревянѣтъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 267).

КОШТОВНЕЙ, КОШТОВНѢЙ присл. в. ст. (смп. kosztowniej) 1. Пишнѣше, багатше: взѣлъ мѣсто визѣнтію. И знѡвѣ збѣдовалъ далѣко коштовнѣй, и бѡлшее мѣсто, нѣжли пѣрвѣй былѡ (Київ, бл. 1619 О обр. 59).

2. Перен. (цінніше, важливіше, яким більше дорожать) дорожче: По звѣта(ж)ствѣ шатѣна прѡстыѣ оныѣ лоупы або кѡристи на горѣ ѡаво(р)стей ѡкладѣющого и бо(з)-ство прѣ(и)моущого, в слѣвоу на ѡстѣтокъ коштовней приѡблечѣннаго, ѡ которой читѣемъ (поч. XVII ст. Проп. р. 261 зв.).

Пор. **КОШТОВНЕ**.

КОШТОВНЕЙШИЙ див. **КОШТОВНѢЙШИЙ**.

КОШТОВНОСТЬ ж. (смп. kosztowność) (висока вартість) коштовність: Многоцѣнность: Дѡрогость, коштовность (1627 ЛБ 64).

КОШТОВНЫЙ, КОШТОВѢНЫЙ прикм. 1. (який має високу вартість, який

дорого коштує) коштовный: Поведилъ староста ижъ недавно... корованъ немалы(и) бли(з)ко сто возовъ с товары коштовными а ижъ воевода киевски(й) пѡстилъ корованъ оны(й) стороною ѡтъ дороги (1552 ОКан 3. 23); Григорей... рухомыхъ речей немало и коштовныхъ побралъ (Берестя, 1590 АрхЮЗР 1/I, 271); коштовные те(ж) оубѣры пого(р)жены были // вшелѣкаа пѣха подоптана была (Острог, 1607 Лѣк. 98-99); Гробъ той и по сѣсь день аляб(аст)ровый коштовный зрится (Київ, 1621 Кон. Пал. 1009); Олѣйки коштовные въ рукахъ маючи: И ту на простирадло выливаючи (Львів, 1630 Траг. п. 170); у арендара челядь пана поручникова обрусъ, фартухъ шытый, коштовный, лыхтаръ мосенѣдзовый взяли (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/I, 569);

(про їжу) вишуканий: Азалисте не вѣдали якъ хс самъ голова цѣкви пожилъ; чили са оздобилъ злото(м)... штоучне бѣдоваными палацы, трапезами коштовными (Острог, 1598-1599 Апокр. 190 зв.); засѣлъ бы оу столѣ и поставлено бы прѣ(д) него потравы и напои коштовны (Вільна, 1627 Дух. б. 66).

2. Перен. (про людей) шанований, достойный, славетный: Честный: оучтѣвый, смѣре(н)ный... коштовный (1627 ЛБ 156); Преимѣай... превѣтажѣющій... зѣцный, коштовны(и), непосполѣты(и), знаменѣтый (Там же, 165).

3. Перен. (який має велике, особливе значення) важливый: А после тыхъ словъ папѣжскихъ такъ мовить ѡилалетъ, насмевающыся съ такового потверженя: “не леда ласка, особливое позволенѣ и коштовное укгрунтованѣ” (Вільна, 1599 Ант. 711); вѣдалъ тежъ авѣдѣстѣнь... малою кнѣжкѣ, рѣчь коштовною, в котѣрой велми

вкорѣтѣ, але... вымѣне и моудре,... о всѣхъ рѣчахъ... набожѣнства... розмовлѣть (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22 зв.); То(и) ко(ш)-то(в)ный а пѣ(в)ны(и) в Св(г)лїи ѿчїте(л)-но(м) Слове(н)ского языка скрїтостю за-копаны(и) клѣ(и)но(т), тепѣ(р) Рѣского языка пона(т)ѣ(м) ѿ(т)копаны(м) и до пѣ(р)шого пожи(т)кѣ и оужива(н)а... поданы(и) (Св'є, 1616 *УЄ Св.* 6).

перен. (яким особливо дорожать, який високо цінується) дорогой: И вышедши з него оуклѣнь мѣ вчинїли. **Ѡ** пр(с)тїй Вертепѣ, коштовный палацѣ (Львїв, 1616 *Бер. В.* 75); тепѣрь в слѣвѣ боудѣчи, во(л)-ны(и) ѿ(т) сле(з) и плѣчоу, причинѣется за нами, ѿ(т)поущенїе грѣховѣ оупрошоуетъ раны свои показѣючи якъ соу(т) // коштовные язвы, которїе на тѣлѣ для гонорѣ ѿ(т)цѣвско прїтрьпѣ(л), кды ѿныѣ для поиднѣна ховаѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 168 зв.).

КОШТОВНѢЙ *див. КОШТОВНЕЙ.*
КОШТОВНѢЙШИЙ, КОШТОВНѢЙ-ШІЙ, КОШТОВНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.*
1. (який дорожче коштує) коштовнїший: пограбили... обряды и образы коштовнейшие (Луцк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 332).

2. *Перен.* (важливіший, цінніший) дорожчий: старый Римский историкъ... пишетъ: "...кождый знати можетъ, ижъ коштовнѣйшие дворы и обѣды папѣжские, нижли цесарские" (1582 *Посл. до лат.* 1130); бо если бы те(ж) хотѣ(л) ихъ досконѣле карати, не ворѣчалъ бы и(х) знѣвѣ до ѿ(т)чїзны, а нѣбы бо(л)шее и коштовнѣишее мѣсто и црковѣ допомагѣль имъ збѣдовати (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); **Ѡ** мѣстѣ на(д) нѣбо бѣрзѣи коштовнѣишее. Котрыи бовѣмъ на Хероувїмохъ почивѣѣтъ, тѣтъ в вертепѣ и яслехъ тѣтъ перебивѣѣ(т) (Львїв, 1616 *Бер. В.* 69);

А вѣ немѣ ср(д)ца оупрѣймость при своемѣ поклѣнѣ, Дѣемъ... то вѣ свѣтѣ оупомїнокъ зѣбла пере(д)нѣ(и)шїи, И на(д) всѣ Пиропѣвы крѣплѣ коштовнѣйшїй (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

Пор. КОШТОВНЫЙ.

КОШТОВНѢ *див. КОШТОВНЕ.*

КОШТОВНѢЙ *див. КОШТОВНЫЙ.*

КОШТЪ, КОШЪТЪ *ч. (стп. koszt, свн.*

kost(e)) 1. (*витрати, видатки*) кошт: К тому те(ж) ѿпѣвна(м) симѣ листо(м) // мо-и(м)... если бы... люде(и) ѿсади(л) дворе(ц) збудова(л)... и яки(и)... пожитокъ привелѣ и кошти для пожи(т)ку... вчини(л)... то его мѣ(с)ти во(л)но то все... пожитки зрѣбити и выжи(ти) (Кременецъ, 1570 *ЛНБ* 103, 26/d, 1814, 3); велебны отецъ... немалым коштомъ... з добръ црковных мост ново-збудовал через всю рекѣ стырѣ (Рожища, 1594 *Свенц.* 75); если дида(с)кала прѣгне-те мѣти, и школѣ фѣндовати, тѣды потре-ба впро(д) коштѣ на то ѣсмѣтрїти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); Котры(и) погребѣ бѣ(з) зволокы и бѣ(з) жадно(г)[о] кошты то(л)-ко во(д)лугѣ звычайо хре(с)тянѣско(г)[о] побо(ж)не... ѿ(д)правленѣ бы(л) (Тригорск, 1649 *ДМВН* 212).

2. (*гроші*) кошт: А ѿбраховавши кошти и(х) знашли пя(т)дѣса(т) тисѣчъ серебрни-ко(в) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 133 зв.); того кошту є(ст) мѣ и ѿсѣмъ золоты(х) (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); якъ они на такїе рѣчи коштѣ даѣтъ и розныѣ Кнїги з дроукѣвъ на свѣтѣ выдаѣтъ (Львїв, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. нenum.-3 нenum.); нашь Гетманѣ пострѣлѣный,... розмаїти(х) лѣкарствѣ дѣлгїй чѣсѣ заживалѣ, На Докѣбры ѿ(т) Кроля самого коштѣ мѣвалѣ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.).

3. (зусилля) кошт: якои же прѣци... коштѣ и накладѣ петрѣ могїла... на тоѣ

наложѣль незличѣнно... пѣки ѡбновѣлася
знѡвѣ прѣко(в) (1509-1633 *Остр. л.* 131); И
трѣ(д)но ве(ль)ми ѡ водѣ з великимъ кош-
томъ можетъ бы(т) колоде(з) або пота(и)-
никъ до речѣки (1552 *ОЖЗ* 119); це(р)ковъ
кошто(м) велики(м) почали єсмо муровати
(Львів, 1593 *ЛСБ* 225); Вѣди(м) кѡштѣ,
здорѡва, збы(т) нешанова(н)є (Київ, 1618
Вѣзер. 15).

4. *У знач. присл.* Коштом: А што бы са
страфило Юску Моишевичу..., ѡ(т) кого
якая кривда, мы во всемъ ѡборону и пра-
ва... коштомъ нашимъ доводити маємъ (1561
ТУ 94); па(н) я(н)... жито... на масопусты
ла(д)ски(и) прошлы(и)... до шпихлера...
кошто(м) и ко(н)ми своими выстави(т) ме(л)
(Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); Яц-
ко Бутовичъ,...забудовавши // коштомъ и
накладомъ своимъ... мѣстечко, назвискомъ
Брусиловъ, осадилъ былъ (Варшава, 1585
АрхЮЗР 7/III, 281-282); я са(м)...//... буду
повинє(н)... кошто(м) и накладомъ свои(м)
...тое име(н)є менованое ѡчищати и волное
чинити (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-
2 зв.).

КУШИЧОК *ч. (древ'яний кухоль)* куш-
ка: звѣздочо(к) иї срѣбрьны(х) позлотис-
ты(х) дереваны(и) кѣшичо(к) срѣбро(м)
ѡправлены(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

КОШУЛКА *ж. (стп. koszulka)* 1. (*бу-
денна сорочка*) сорочечка, *діал.* кошулька:
она мало не всю маєтност мою...полотна,
рантухи, кошулки и иншие речи, выбрала
и до матки своеє отвезла (Гуляльники, 1573
АрхЮЗР 8/III, 281); дрѣгая де(и) скриня
великая... а про(с)тыхъ кошѣлю(к) десєтъ
(1581 *ЖКК* II, 103); марѣша се(н)ковая,...
скаржилася на ѡлекшую вдову... и(ж) дала
ѡлекшо(и)... Просто(г) поло(т)на на ѡсмь
кошуло(к) бѣлоголо(в)ски(х) (Львів, 1607
ЛСБ 1046, 2 зв.);

(*верхня нарядна сорочка*) сорочечка: с
скрыни в мене побрали... // ...кошуле(к)
же(н)ски(х) коле(н)ски(х) ше(ст) (Володи-
мир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); в друго(и)
скрыне... кошуле(к) золоты(х) с пе(р)лы
две (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921,
6 зв.); кошулка перлами сажаная съ фере-
ты золотыми коштовала двадцать копъ
грошей Литовскихъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР*
6/І, 121); Взяли, де(и): скриню... кошулку
золотую с перлы (Житомир, 1583 *АЖМУ*
45); панъ зѣнько... побрати каза(л)... //
...скрынѣкѣ ѣ которо(и) было кошѣлекъ
пя(т) коле(н)скихъ зъ єдваємъ (Володи-
мир, 1585 *ЖКК* I, 271-272);

(*сорочка спеціального призначення*) со-
рочечка: Потомъ... пришовъ єсми до па-
нее,... она кошулки жалобни крає (Луцьк,
1604 *АрхЮЗР* 8/III, 505).

2. Особова вл. н., ч.: Я(ц)ко Кошѣ(л)ка
(1649 *РЗВ* 13); Игна(т) Кошулка (Там же,
446 зв.).

КОШУЛЯ, КОШУЛА *ж. (стп. koszula)*
(*буденний предмет одягу*) сорочка, *діал.*
кошуля: А на кошули двѣ дири видѣль єсми
(Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); у Голенача...
скри(н)ку розлупавши, взяли... просты(х)
кошу(л) – десє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ*
105); А ѣ члѣвка пѣна по(д)коморого... взято...
// ...кошу(л) мужицки(х) две (Брацлав, 1590
ЛНБ 5, II 4047, 23 зв.-24); побрати казалъ...
кошул женскихъ ткацкихъ чотыри – кошуля
по золотому, а простыхъ кошуль шесть –
кошуля по дванадцати грошей; музскихъ
кошуль тонкихъ пят – кошуля по дванад-
цати грошей (Кременець, 1593 *АрхЮЗР*
1/VI, 98); ѣв ы(з)бє та(м)же виде(л) є(с)ми
чотыро(х) чоловеко(в) побито... и в о(д)-
ны(х) кошѣля(х) босы лежа(т) (Житомир,
1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 28); *interula*, сорочка,
рѣба(ш)ка, кошѣла (I пол. XVII ст. *Сем.*

101); а у подданных... домовых спрятов... кошуль... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117);

(верхній нарядний предмет одягу) сорочка: Дванадцять кошуль коленскихъ, шолкомъ вышиваныхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); в то(и) же скрыне было... // ...кошу(л) фля(м)скихъ золото(м) вышиваныхъ три (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); то естъ згынуло в мене с коморы... кошу(л) вышиваны(х) коленъскихъ же(н)скихъ три (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); у Олешка... обрусо(в) коле(н)ски(х) чотыры, кошу(л) едwabны(х) две (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

КОШЬ¹ ч. (плетений виріб господарського призначення) кіш, кошик: они или и насытылиса и набрали избытковъ окроуховъ седмъ кошовъ (1556-1561 *ПС* 156); Павелъ миколаевичъ... ме(л)... това(р) сво(и)... бобро(в) двна(и)ски(х) н... фикгъ кошъ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 32); А гды ю(ж) са и оуѣ найли, и вziali ап(с)ли оста(н)-ки, што оста(л)и, в(и) кошій оброби(н) изали ап(с)ли на рамена свои (XVI ст. *УС* № 29519, 91); А набрали позосталыхъ оулбмковъ двана(д)цать кошбв полныхъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 429); дванадеса(т) кошб(в) оукрхбв Ап(с)ломъ свои(м) взати повелѣль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913);

(плетений виріб для ловіння і зберігання риби) кіш, кошик, рибник: панъ Кгесинский... и потомкове... рыбъ сѣтми и утками, вятерми, кошами, неретами и не жадными // иншими вловками ловити не мают (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30-31).

КОШЬ² ч. 1. (військовий табір, обоз) кіш: пр(о)ркъ оны(х) жлнѣровъ до самарїи запровадилъ: гдѣ прише(д)ши... межи неприяте(л)скими кошами себе быти обѣ-

чили, такъ са збоали, же для страхѣ на землю попадали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189); **кошемъ стояти (стоати)** див. **СТОЯТИ**.

2. (пересувне житло кочових народів) кіш, кибитка: титоу(с) вчини(л) около мѣста шанць і якб греблю. чѣты(р)деса(т) стаанъ вздль(ж). за котбыми стоали с кошѣми. с процами. и изъ иною стрѣлббю, стрѣлаючи дб мѣста (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

КОШЪКА див. **КОШКА**.

КОШЪТАНОВАТЫЙ див. **КАШТАНОВАТЫЙ**.

КОШЪТОВАТИ див. **КОШТОВАТИ¹**.

КОШЪТОВЪННЫЙ див. **КОШТОВНЫЙ**.

КОШЪТЪ див. **КОШТЪ**.

КОШЪЛЬ див. **КОШЕЛЬ**.

КОЩОВАНЕ с. (сmn. kosztowanie) спокуса: нѣякъ не забуде, тай не изненавидитъ нѣ // у вбожествѣ, нѣ у неволи, и нѣ у якумъ кощованю (XVI ст. *НС* 102); Чомъ тотъ члвкъ и нѣ кощованюмъ, али изъ смиреннымъ (сердцемъ) упавъ на колѣна, та такъ его извѣдовавъ (Там же, 123).

Див. ще **КОЩОВАНЬ**.

КОЩОВАНЬ ж. Те саме, що **кощоване**: Дѣля того не естъ намъ ся молити лише на кощовань, и не идѣмъ на кощовань, али молѣмъ ся Богу (XVI ст. *НС* 77); коли имаеме якую кощовань на насъ, а мы лише станѣме на молитву (Там же, 114); вы, ище хрестяне, коли упадете у якую кощовань дяволу, не идѣте ико баилямъ, ... лише учини молитву правую смиреную (Там же).

КОЩОВАТИ дієсл. недок. (кого, що) Випробовувати, перевіряти: нагай знаеть каждый члвкъ, ... чомъ насъ кощуеъ Богъ, ци имаеме вѣру правую (XVI ст. *НС* 61);

Любыи мои, не каждой души вѣруйте, али кошуйте духы (у рукоп. дхъ. – Прим. вид.), ци выдѣ Бога суть (Там же, 83); У сюмъ евангеліи одинъ законоучитель, кошующи Иисуса, извъѣдовавъ его: “Котрая заповѣдь есть май буршая у законѣ” (Там же, 134).

КОЩУННИЙ *прикм. (цсл. кощунный)* блюзнірський, шахрайський: *histic(us)*, кощу(н)ни(й) (1642 ЛС 219).

КОЩУННИК *див. КОЩУННИКЪ.*

КОЩУННИКЪ, КОЩУННИК *ч. (цсл. кощунникъ)* блюзнір; штукарь, блазень: Если бы и са(м) вчитель, или о(т) вчени(к) его нѣкто бы(л) творце(м) рѣче(и) ты(х) и(х) же зако(н) не повелѣваетъ, но обѣче и прети(т), сирѣчь, блѣдникъ, пияница, тать, кощѣнникъ,... таковаго не толико вчителю(м), но нѣже жителю(м) здѣ о(т)инюдь да не бѣдетъ (Львів, 1587 ЛСБ 87); Рѣгѣтель: шидаръ, кощѣнни(к), найгравачъ (1627 ЛБ 110); *ludicer*, кощу(н)никъ (1642 ЛС 258).

Див. ще КОЩУНЪ.

КОЩУНСТВО *с.* Блюзнірство; штукарьство, пустошѣ: Радостотворство: Кощѣнство, жартова(н)є (1627 ЛБ 104); *ludicrum*, игралище, гони(т)ва, кощу(н)ство (1642 ЛС 258).

Див. ще КОЩУНЯ.

КОЩУНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Блазнювати, пустувати: Радостотворѣ(т), кощѣнствѣю(т), любѣзнь и слѣдотню вѣщаю(т) (1627 ЛБ 104); *Koszczunstwuio: trefnuje* (Жовква, 1641 *Dict.* 65).

КОЩУНЪ *ч.* Те саме, що кощунникъ: *inertus*, бля(д), кощунъ, шутъ (1642 ЛС 234); *nasaf(us)*, носа(л), кощунъ, хитръ (Там же, 277).

КОЩУНЯ *ж.* Те саме, що кощунство: Та(к)же и мы братіє... тѣла нашѣ одрѣу-

чаймо посто(м)... а смѣховъ и кощоунъ вѣстерѣгаймоса (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 18).

КОЩЪЧИКЪ *ч. (представник коптської церкви)* копт: атоли оу васъ за патріархѣ єсть, кощѣчикъ, антїпатріарха, которого прѣдковѣ ваши... потопѣли и проклѣли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29).

КОШЫ *мн. (представники коптської церкви)* копт: хѣба подобно онѣю нещотливѣю торгѣвлю которѣюсте зъ бѣными геретиками евтихїаны, которыхъ кошами называю(т) чинѣли (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.).

КРАВЕЦ *див. КРАВЕЦЪ.*

КРАВЕЦКИЙ, КРАВЕЦЪКИЙ *прикм.* Кравецкий: Жидова котораа са ремесломъ кравецкимъ обыхода(тъ) дають на тотъ же рокъ... є копъ грш(и) (1552 ОЛЗ 178 зв.); Привилеио(в)... Набыли Собѣ о(т) него Цехове Львовские, Чого доведено На цехъ Краве(ц)ки(и) во Львовѣ (Львів, 1609 ЛСБ 421, 13 зв.); у Мокрого: сермягъ две,... ножицы кравецкие, то все коштѣвало золотыхъ осмъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 219); пан Теодоръ... именемъ славетныхъ пановъ Алексанѣдра и Гарасима... братѣи цеху кравецкого, сведчил и протестовалсе на... Марцина цехмистра и инѣшихъ братѣи цеху помененого кравецкого (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 736).

КРАВЕЦТВО *с.* Кравецтво: Если на-коне(ц) дѣти на ремесло якѣ прѣстое, яко то мала(р)ство, краве(ц)тво, и пѣлне смотрѣлиса, розоумѣли же са не до высѣкихъ рѣчи(и) але до прѣстыхъ оуродѣль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

КРАВЕЦЪ, КРАВЕЦ, КРАВЕЦЪ *ч.* 1. Кравецъ: Такожъ въ томъ мѣстѣ которыи будутъ реместники, кравцы..., котрые... торгомъ ся обыходятъ, тымъ всимъ казалъ

его милость под тымъ правомъ Нѣмецкимъ быти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А тутъ бы хлопы простые, шевцы, кравцы мели митрополита судити и карати! (Вільна, 1599 *Ант.* 829); Па(н)у Василю Кра(в)цеви по(з)волили(с)мо за ве(р)но(ст) послѣ(г) его на крѣ(н)те мѣ(ш)кана и(з)бѣ с ко(м)на(т)кою подла школы ты(л)ко до при(ш)лого великоднѣ с ко(н)дициею абы(с) и(з) челядю ремесла своего во все(м) скро(м)не захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1046, 7); пни никорычанаа дала на рызы фѣрезью... до ко(т)рой за потреби и кита(и)кѣ кравцѣ по(д)шевѣкѣ *fr.* 18 и 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.); панъ Самуель Радоловичъ,... протывѣко славетнымъ... Иванови Ярынъцы (алиасъ Когутови) кравцови,... Яцькови Скочѣе купѣцеви,... // именами и назвисками декларовати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

2. Особова вл. н.: Сѣкта новокрѣщенцо(в), которыи бѣлъ головою ганѣсь краве(ц) мѣнѣлса кроле(м) израски(м) (!) а товари(ш) его звѣлса дѣо(м) стѣмъ (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); Мещанѣ замѣковыѣ: Данило карѣтавы(и) ѡлѣкѣсе(и) кравецъ (1552 *ОКЗ* 40 зв.); Ставши ѡбличнѣ пре(д) ѡрядо(м) стою(р)ски(м) Ива(н)ѣцъ краве(ц) и(з) жоною своєю тацею и вы(з)нали продали ча(ст) свою (Львів, 1584 *Юр.* 8); Мещанѣ, которыѣ в остроже сѣдя(т)... // ива(н) краве(ц)... ѡпана(с) моска(л) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2 зв.-3); Гри(ц)ко Краве(ц) (1649 *РЗВ* 377).

КРАВЦЕВА, КРАВЦЕВАА ж. Дружина кравця: бра(т)скѣи домъ на(и)мили лѣкашево(и) кра(в)цево(и) ѡ(т) стѣго михала до рокѣ за гѣ зло(т) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3 зв.); Збаномъ ѣ ква(р)тъ горѣ(л)ки межы мѣры сто(л)клѣсмы кра(в)цево(и) крыжа(ч)-

цѣ (Там же, 71); Наѣмнымъ дѣломъ... Пани андреевая намѣсничко(в)на вдова... Парашка кравцеваа вдова Ганна шинка(р)ка (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7).

Див. ще КРАВЧИХА.

КРАВЦОВЪ *прикм.* (який стосується кравця) кравців: ва(с)ко кра(в)цо(в) бра(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 45).

КРАВЧИК *див.* **КРАВЧИКЪ.**

КРАВЧИКЪ, КРАВЧИК ч. 1. Кравчик: до(л)гъ мо(и) котри(и) є(м) винѣ(н) кравчикови я(ц)кови борисовичѣ в яворовѣ три золотыѣ по(л)ски(х) с того(ж) дому заплатити конѣ(ч)но (Львів, 1594 *ЛСБ* 129, 1, 232).

2. Особова вл. н.: во(и)це(х) кравчи(к) г(рш) пу(л) г (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 22).

КРАВЧИХА ж. Кравчиха: злѣты(и) са зоста(л) ѡ(т)дѣ (!) бѣбы що ѡ(т) кра(в)чихи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 13).

Див. ще КРАВЦЕВА.

КРАВЧІЙ ч. Те саме, що **крайчий**: Князь Юрій Александровичъ, воевода кїіовскій, кравчій госьподара нашего великого корола (!) (Київ, 1508-1519 *ТУ* 48).

КРАВЧЫНАЯ ч. Те саме, що **крайчинная**: возний енерал... был на справе и потребе... пана Михала Завадзкого в маестностях, од... паней Кристины кнежъны на Вишъневцу Даниловичовое, кравчыное коронъное (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 119).

КРАГУМЕРЪ, КРАКГУМЕРЪ ч. (*назва птаха*) яструб, *діал.* крагулець, крегулець: То сѣтъ котѣрыхъ зъ пѣаства єсти не маѣте: мѣски, и кракгѣмра, пѣгѣча (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

КРАДЕЖЪ *див.* **КРАДѢЖЪ.**

КРАДЕЖСТВО *див.* **КРАДѢЖСТВО.**

КРАДЕНИНА ж. Украдена річ, крадіжка: естли бы еще што ѡкра(л). бы тежъ

краденина и десяти гроше(и) не стояла то(г)ды вжо горломъ мае(т) кара(и) быти (1566 ВЛС 107 зв.).

КРАДЕННЫЙ див. **КРАДЕНый**.

КРАДЕНый, КРАДЕНный дієприкм. у знач. прикм. 1. Крадений: оста(в)уємъ хто бы хоте(л) ѿ чиемъ дому речи краде(н)ные застати то(г)ды ѿ(т) враду берѣчи возного, мае(т) пере(д) врядо(м) ѿзна(и)мити што ему згинуло (1566 ВЛС 103); Олихверецъ менованный о томъ ведалъ, же то былъ скоть краденый (Мстишин, 1570 АрхЮЗР 6/І, 73); а коня не видилъ, бо-мъ я того не сподивалъ, же бы они возъ складали для краденого коня (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 6/І, 299).

2. (властивий злодієві) злодійський: по сме(р)ти мое(и) и жены моеи и до(ч)ки мое(и)... бе(з) вѣдома брати(и) мои(х) по(д) проклятие(м) стѣ(х) ѿ(т)цѣ не была продана а нѣ заставлена а нѣ крадены(м) обычае(м) взята (1640 УЄ № 236, на полях, 1-4 зв.).

3. (зрадницький, підступний) злодійський: Июда выторгся на диявольскую волю краденым совѣтом (1608-1609 Виш. Зач. 214).

4. У знач. ім. с. р. краденое – (крадена річ) крадене, -ого: мы такъ же маємъ мѣти скрѣхѣ // ...покрѣтѣ прѣймаѣти и поплнити... При то(м) ялмѣжнѣ оубѣги(м) гѣйнѣю давати... краденое и вѣдѣртѣе... вертѣти (Київ, бл. 1619 Аз. В. 30-31).

Див. ще **КРАДѢЖНый**.

КРАДКОМ присл. Крадькома, діал. крадьком: Инѣше за(с) прѣстѣплѣніа... я(в)ные зневаги... // ...та(и)но ядѣніа и бе(з)-врѣменно кра(д)ко(м)... рѣчны(м) караніе(м), або вы(г)наніе(м) ѿчищаю(т) (серед. XVII ст. Кас. 42 зв.).

КРАДОВОДАЙ дієприкм. у знач. ім. Спокусник: Прелщаай: Крадоводай (1627 ЛБ 94).

КРАДУЩИЙ дієприкм. у знач. ім. Злодій, крадій: тages, ѿсязаючи(й), крадущи(й) (1642 ЛС 393).

КРАДЫВАТИ дієсл. недок., многокр. (кого) Обкрадати: тежъ... на рѣдах желе(з)-ныхъ... ѿ(т) мене спра(в)цою и шафаро(м) бы(л)... и ѿсобливе... слѣжечи в мене в многихъ речахъ мене крадывалъ (Ковель, 1574 ЖКК ІІ, 274).

КРАДѢЖНый прикм. Крадений: до ерусалима ѿтслад тое крадѣжное серебро (поч. XVII ст. Вол. В. 90).

Див. ще **КРАДЕНый**.

КРАДѢЖСТВО, КРАДѢЖТВО, КРАДЕЖЬСТВО с. Крадіж, крадіжка: ѿ(т) ср(д)ца бо помышленіа злыи исхода(т). оубійства. прелюбодѣйства. любодѣйства. блоуды. крадежъства... тыи посквернають члѣка (1556-1561 ПЄ 70); ѿ(т)ходи(т) члѣкъ ѿ(т) іер(с)лима въ еріхонь... то є(ст) на пѣа(н)ство... крадѣ(ж)тво. крѣвопрѣса(ж)-ство (XVI ст. УЄ № 77, 159 зв.); Лишѣмѿ-са чѣжолѣжства, забѣйства, крадѣжства (Київ, 1637 УЄ Кал. 711).

КРАДѢЖТВО див. **КРАДѢЖСТВО**.

КРАДѢЖЪ, КРАДЕЖЪ ч. Крадіж, крадіжка: нитѣ видѣма для чого на копахъ минулыхъ самъ ся не становилъ, и Степана Москвитина не видати для чого обвесилъ... штобы не вызналъ – съ кимъ бы бурсовалъ въ томъ крадеже (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 6/І, 60); Туй можеме познати, чомъ одны багатѣють люде правдовъ,... изъ благословенія и изъ даня Божого, а другыи кривдовъ, и крадежомъ,... изъ даня чортового (XVI ст. НЄ 175); ко(ж)дая таковая

справа и постѣпо(к) крадѣжемъ, а затымъ и грѣхо(м) смѣ(р)те(л)ны(м) є(ст) (Луцк, 1624 ПВКРДА I-1, 87); *Образно*: смѣрть вѣ днѣ и в ночи, єднакое своѣго крадежоу заживаєтѣ штоуки (Острог, 1607 Лѣк. 125).

2. (*украдені речі*) крадіжка: всю шкѣдѣ нагрожалъ єсмь. што кѣлве крадежа гѣнуло на мнѣ єсть тогѡ стягалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

Див. ще КРАДѢЖЬ.

КРАДѢЖЬ, КРАДЕЖЬ ж. Те саме, що **крадѣжъ**: за тѣю крадѣ(ж) рѣчей Бѣ приказанныхъ... срокѣю смѣрть... по(д)нѣли и нѣмѣе створѣніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 50); они въ року теперешнемъ... злочинцу не якого Яска... на крадежи пойманого... карати хотели (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 532); люде рѣками рѣны задають, забивають, крадежѣ и лѣпѣзства пополнѣють (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); Не бѣдѣшь крадежи чинилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 97).

КРАЄУГОЛНЫЙ, КРАЄУГОЛНІЙ, КРАЄУГОЛЬНЫЙ *прикм., перен. (дуже важливий, істотний)* наріжний: заистѣ дѣа стѣго єсте насаженѣе, а не трости ѡ(т) вѣтѣрѡ(в) колеблемы хвѣючисѣ, бѣдованье и дѣланье єсте хвѣо, оубѣдовавшисѣ на кѣроунтѣ ап(с)лѡвъ и пр(о)ркѡ(в), соушѣ краєоугольномѣ самомѣ хѣд, якѣ ап(с)лѣ мовить (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); **камень краєугольный** *див. КАМЕНЬ.*

КРАИНА ж. 1. (*територія, місцевість; земля*) край: вѣсть же взавѣши во снѣ ѡ(т) аггѣла, и навратилѣсѣ до краинѣ галилейскы(х). а прише(д)ши жилъ вѣ градѣ реченѣно(м), назаретѣ (1556-1561 *ПС* 25 зв.); Царѣ зась Ираклій, вѣ недостаткѣ зостѣвши... Црѣковныи начинѣа на монѣтѣ перековавши... прѣзѣ Євксійское мѣре вѣ краинѣ Пѣрсїи вшѣдши, тамѣ ѡнѣю монѣтѣ вытрачѣеть

(Київ, 1627 *Тр.* 680); Списана... сѣа книга зовемаѣ Слѣжебникѣ со Молито(в)нико(м)... Маѣєє(м) Мигалѣвичо(м) ієрѣѡ(м) Коло(д)ницки(м), ѡ(т) Рѣской землѣ, а краинѣ Волинской, ѡ(т) бѣгѡспасаемаго града Владимира, на то(и) ча(с) мѣшкаючи в сѣлѣ Коло(д)но(м) (1642 *Яв. ИЗ* 14); Поднѣсши тѣды Лѣтѣ бѣчи свои оуизрѣлѣ всю вѣбѣколо краинѣ Іорданскѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

батькѣвщина: ѡпѣщаєтѣ члѣвкѣ ѡѣа своєго котѣрыи єгѡ выхова(л) и краинѣ свою а прилѣчаєтѣсѣ до жѡны (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

2. Держава: Игнатей-1, Богоносецѣ, вѣ листѣ своємѣ до Рымлянѣ написалѣ: “Игнатей церкви свѣтїйшее, которая старшенствуетѣ вѣ краинѣ Рымской” (Вїльна, 1595 *Ун. гр.* 133); Лїстами посполїтыми пѣанства и крайны собѣ по(д)лѣглыи пробѣ(г), роскѣзѣючи всѣюды... Црѣкѣамѣ... // ...не латїнскимѣ язѣкомѣ, але Грѣцкимѣ... спѣваѣти при слѣжбѣ Бѣжѡй (Київ, 1619 *Гр. Єл.* 226-227); Прѣ(з) што свою ѡздѣбѣ Рѡссїйскаѣ маєтѣ Країна, за штѣ тебе вѣчнѣе выхваляєтѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); оуизрѣлѣ їжѣ пѣназѣй вѣ скѣрбѣхѣ не стѣло, а подѣтки країны мѣлыи дѣла незѣбѣды и мѣрдѣ котѣрыхѣ чинїлѣ, и оупѣло ємѣ ср(д)цѣ велми (серед. XVII ст. *Хрон.* 480).

3. (*місце земного існування*) земля: Привѣрнѣмѣ сѣа до че(с)ти славного гѣтмана, котѣрий ѡпѣстївши гѣмахи нѣб(с)ныє Спѣдстїлѣ сѣа на низкїи країны земнїє (I пол. XVII ст. *Рез.* 173);

потѣйбїчний свѣт: вѣдай..., їжѣ по вѣистю ѡ(т) тѣла вѣ нѣакѣю краинѣ ѡ(т)вѣдатѣсѣ дѣшѣ, не маючи мѣци ѡ(т)бѣль вѣйти, але страшного бѣного дѣна сѣдного ѡжидѣають (Київ, бл. 1619 *О обр.* 129); Здавна

поганіи на́роды... называ́ють ю борётрѣмъ, стра́шнимъ, мѣчимъ мѣстомъ або пѣкломъ, крайна то смѣтнаа и мра́чнаа (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); **небесная краина** – рай: такъ и дѣша взавши крила дѣа, а на высоту нѣ(с)ны(х) краинѣ взлѣтѣвши, и вышеи всихъ ставши зо всего смѣтѣса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 286); дѣша прѣве(д)-ныхъ; оузритъ дѣвнѣю радо(ст) вѣ Нѣсной краинѣ вѣ Цр(с)твѣ Бѣжемъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.); **смерти краина** – смерть: та(к) ты(ж) бѣти не могло, абы справедливости слѣнце хс тѣмною смѣрти краиною, и грѣбо(м) мѣ(л) бѣти затримѣный, и жебы снѣ бѣжѣи ѡ(т) смѣрти до живота не встѣль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.).

КРАИНЕВЪ *прикм.* Те саме, що **крайний** у 1 знач. ♦ **краинево мѣсто** *див. Мѣсто¹.*

Див. ще **КРАНИЄВЪ**.

КРАЙ¹ ч. 1. (*територія, місцевість; земля*) край: просим, абы был посилок послан ѡт Вашой Милости, люд слѣжебный, бо сезде частокрот панове посланцы дают са тѣт, бѣдѣчи здавна незычливими на сес край наш Подолский... и с тымъ пан Потоцкий... до Его Крѣлевской Милости ехал (Вінниця, 1569 *AS VII*, 324); А онѣй... исѣдоръ... оумысли(л) поѣхати до краѣвъ влѣбскихъ на събѡ(р) флорѣ(н)скѣй (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); митрополит кѣвѣ-скѣй... будучи на флоренском соборѣ з руских краѣвъ, призналъ за пастыра повшехнего римского быскупа и ѣму послушенство отдавал (Лѣвѣв, 1605-1606 *Перест.* 42); Фѣбе давцо свѣтлости... Завѣтай до Печѣрскихъ сѣдѡвъ цноторѣднихъ, И до краѣвъ Россѣйскихъ вѣ Наѣкѣ голодныхъ (Кѣвѣ, 1632 *Євх.* 303); тѣды прѣречѣныѣ об-

винѣныѣ... завзявши похѡпъ на выузданую своеволю,... // в полские край, ничего з собою прѣве не взявши, имѡ... вшелякий спрятъ костелный и апѣпараты зоставивъши, одѣхал был (Володимѣр, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 429-430); ♦ **подземный край** – (*пѡтойбѣчний свѣт*) пѣдземный свѣт: В пѣдземный ѡ(т)хожѣ край тѣломъ почивѣти (Кѣвѣ, 1622 *Сак. В.* 48); В по(д)зѣмныи, Тѣтанѣ и ты злѡтовлѣсы, Тѣмныи край пѣсти свѣтло твоѣ косы (Лѣвѣв, 1631 *Волк.* 25); слѣнце прѣ(д)вѣчноѣ зѣ по(д)зѣмныхъ краѣвъ вѣ-никнѣвши, дѣшѣ знѡвѣ на гороу сп(с)нѣа по(д)нѣситъ (Кѣвѣ, 1632 *Євх.* 293).

2. Дѣржава: прѣве невѣдомыи наѣзды ѡт неприятелей татарѡвъ панствамъ нашимъ и подданымъ, тамъ-тымъ краѡмъ прилежымъ... бываѡтъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284); папѣжѣ Римскѣй... будучи увѣденъ ѡт деликатѡвъ Влѡскихъ и помпы своеѣ, которая ижѣ южѣ почала была надымати для осягнѣния многихъ краѣвъ и панствѣ и богатствѣ того свѣта, спѣване зѣ органами вѣ костелѣ постановилъ (1603 *Лит.* 81); мы Россѡве, если для наукъ вѣ краѣ Нѣмецкѣи удаѡмся... по Грецкѣй розумъ удаѡмся, гдѣ якъ свое власное, заходнымъ ѡт Грековъ на часѣ короткѣй повѣреноѣ, ѡтбираѡмо (Кѣвѣ, 1621 *Кон. Пал.* 900-901); под небытност ѣго мл. пана Михѣла Загорѡвского, который... в полских краѣхъ... збожѣ барзо велѣ в гумнах ѡдѣхавшы зоставил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 1/IV, 176).

3. (*кѣнець простѡру*) край: воскресѣтъ всѣа плѡтъ члѣвѣска, ѡ(т) кѡнѣць зѣмла и до краѣ всѣленныѣ (1489 *Чет.* 373 зв.); **краѣ свѣта, свѣта краѣ** – (пѣвнѣч, пѣвденъ, сѣд, захѣд) сторѡны свѣту: На тѣтъ

бовѣмъ мѡва(т), вше(д)ши Г(д)ѣ, зо всѣхъ чотыро(х) крає(в) свѣта, котѡрыхъ хотѣль призвѣль, и ѡправдѣль, и прослѣвилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 57); вса крѡвь на рѡзны(х) свѣта краахъ показѣтсѣ не естъ кро(в) хѡа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164 зв.); слнцѣ... чтыры дѣвны маѣтъ в собѣ власности, напро(д) самоую свѣтло(ст), котѡроу в ѡкомгнѣннѡ чтыры свѣта краи ѡгладѣтъ (Там же, 263 зв.); **на край свѣта** – на краю свѣту: знаю я, що ся дѣе и на край свѣта (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); **край свѣта** – горизонт: hori[z]on кра(й) свѣта ѡко(м) ѡбяти (1642 *ЛС* 219); **от краю до краю** – (на всѡму просторѣ) від краю до краю: Тут же чти, що ездра мовит: землю на водах повѣсил, а небо, як склепѣна над нею ѡт краю до краю простре (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

4. (кінцева лінія певної території і частина поверхні, що прилягає до неї) край: хотарь... монастирѡ... на дѡб знаменан, близ пѣтѣ, ѡт толѣ ѡбернѣвше краєм тои полѣни, по врѣховинах добровѣца, до полѣни седмих липь (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); посередь самого лѣсу по границу Острошицкую, съ того лѣса въ дубѣ, который стоит на краи лѣса (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); они мовили: “Были грани наши в том мѣстцы, але выказали их Порыдѡбцы” и ѡтгѡл повели в край пола (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); позволилисмо... в става(х) належачи(х) до... Монастыра... рыбы лови(т), почавши ѡ(т) Белобережѣа а(ж) до Ѡзера названого Дубкомъ, ле(ч) ты(м) ты(л)ко краємъ ѡ(т) Пивовъ Городишча до Максимовки (Мошни, 1649 *ЦНБ* ДА/13, 103);

(крайній пункт) кінець: поченши рѣчкоу Радункоу ѡт верхнего конца ажъ до нижнего рѣчки Радунки у Черторыю, а другимъ

краємъ къ Днѣпру, который они ѡтъ часовъ немалыхъ за предковъ нашихъ спокойнѣ держали (Київ, 1560 *АЮЗР* I, 151).

5. (крайня частина чого-небудь) кінець: а и завѣса црѣвнаѣа розодраласѣ надвое. зъ вышнѣго краю ажъ до // нижнѣаго (1556-1561 *ПС* 120-129 зв.); папежъ... знашолъ икону,... и листъ Германовъ целъ, сухъ на краи доски знашолъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 65); Которого я выпису,... видячи ни яко нарушного знаки того показують,... же естъ з одное стороны краю спалень (Луцьк, 1581 *АрхЮЗР* 8/VI, 32); если кг(д)ы плѣтъ бачи(т) маючѣй якѡю плюгаѡвостъ, то ѣстъ флѣкгъмѡ а(л)бо слѣнѡ. не те(р)пѣшъ аѣ крає(м) па(л)ца доткнѡтисѣ его (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Ѡбѡшѣе: Край ѡха, наѡшница (1627 *ЛБ* 149); ога, а(е), край, конє(ц), бре(г), страна (1642 *ЛС* 294); **краємъ вухъ слухати** – див. **УХО**;

(про тканину, одяг) край: она... только края ризъ его доткнѡласѣ (1489 *Чет.* 320); К томѡ теж ѡзал, есми ѡ Их Милости рѡхонныхъ рѣчѣй... // ...колдро ѡдамашки на золоти злотоглавом ѡбложены край (Несухѡйж, 1550 *AS* VI, 5-6); и пристѡпила зъадѡ дѡ іса. и прѣткнѡласѣ дѡ краа подѡлка ри(з) его (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 154 зв.); Іѡаннѣ... мѡви(т): Доткнѣмъ же са и мы краю шѣты его (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 186); Поя(с) кита(и)ковы(и) бѣлы(и) туре(ц)ки(и) пстрые краи и ко(н)ци (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 68); Оучини(ш) тѣжъ рѣзѡ подѣ нарамѣнникъ..., ѡу которое бѡдетъ ѡжерельѣ, а брама ѡколо него ткана, якѡ бывѣетъ на краахъ шѣтъ ѡбы са лацнѡ не пошѣрпаль (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.);

(завершальна частина тексту) кінець: еди(н) с таковыхъ оучѣтеле(и)... по то(м)

початкѣ писа(л) што са ємѣ подобало..., а на краіу доложи(л), рѣское глѣпство и блѣды (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.).

КРАЙ² *прийм.* (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце, де відбувається дія) біля, коло: слѣги... разо-жгоша баню стоящою на краі озерѣ то(г) (1489 *Чет.* 144); ѿ того лѣжка по дорожкѣ Охматовскѣю, край пол Охматовских по Хворощѣ (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); по другой сторонѣ тое-жѣ гребелки усыпали єсмо копець; а ѿ-толь... колодезь, край гори виноградное (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369); остатокѣ передѣ дворомѣ старымѣ дадено пану Набялкові край гушака, противѣ гирки (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 317).

КРАЙКА *ж.* 1. (ткана стрічка) тасьма: вышоль то(т) который былѣ оумрѣ. и былѣ ѡбѣваза(н) по роукамѣ, и по ногамѣ, крайками (1556-1561 *ПЄ* 398); при речахѣ покраѣены(х)... кра(и)ки ва(л) и шлакѣ ѡ(т) сукна лю(н)ского (Володимир, 1587 *ТУ* 211); и вѣшолѣ котѣрый былѣ оумѣрѣ маючи звѣзаны рѣки и нѣги краіками (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168).

2. (жіночий пояс) крайка: у Овдухи Скрипки, отбивши скрыню, полотна тонкаго аршиновѣ четырдѣсять..., крайки, боты новыє козловыє – золотыхѣ шѣсть (Кременецѣ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

КРАЙНИЙ, КРАЙНЫЙ, КРАЙНѢЙ *прикм.* 1. (остаточный, завершальный) кінцевий: первы степѣнь – очищение: ѿ очищения входит в просвѣщение; ѿ просвѣщеня – в совѣршеніє и крайнѣе верховнѣйшее благословіє (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); **крайнѣе мѣсто** *див.* **МѢСТО¹**.

2. *У знач. ім., перен.* (найгірший із людей; нікчема) останній, -ого: Я яко всѣхѣ подлѣйшемѣ а кра(и)немѣ налѣжитѣ на-

пере(д) вотѣмѣ сво(и) положѣ. а кого бѣгѣ с пре(д)нихѣ почтѣль прѣвы(м) а досконалымѣ вырозѣме(н)ємѣ, кра(и)немѣ за злѣмѣти не маєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 10).

3. Особова вл. н., ч.: Гаврило Крайный (1649 *РЗВ* 40).

КРАЙНИКЪ *ч.* (волоський воевода) крайник. Особова вл. н.: Яковѣ Крайникѣ (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КРАЙНЫЙ *див.* **КРАЙНИЙ**.

КРАЙНѢЙ *див.* **КРАЙНИЙ**.

КРАЙЧИЙ, КРАЙЧЫЙ *ч.* (стп. kraj-czy) (почесний придворний титул) крайчий: я... воевода кие(в)ски(и) крайчы(и) гдѣра нашего великого короля жикгимѡ(н)-та смотрѣли єсмо того дѣла (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); На Волынь понєсь Масло... // до пана крайчого (1563 *РИБ XXX*, 686-687); На то(м) то(т) ма(н)да(т)... положи(л) абы сѣ бѣ(р)мистрѣ... присяжныє... за неѣ(л) шѣсть становили ѣ дворѣ его кр м(лс)ти... на жалобѣ... Яна Даниловича кра(и)чого корѣ(н)ного ко(р)сѣ(н)-ского (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 31); въ року прошломѣ... въ селѣ Рудцѣ,... мешканя пана манифестантисѣ способомѣ заставнымѣ, певными контрактами одѣ вельможныхѣ... пановѣ Петра зѣ Журова и Кристины зѣ Вишнева Даниловичовѣ, крайчого и крайчиное коронныхѣ, заведе-ное (Кременецѣ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

Див. ще **КРАВЧІЙ**.

КРАЙЧИНАЯ *ж.* (дружина крайчого) крайчина: Я... княжна Острозская, крайчиная Великого Князства Литовского... мал-жонку моему...// вси имена мои... запишю (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 353-354); въ селѣ Рудцѣ,... мешканя пана манифестантисѣ способомѣ заставнымѣ, певными контрактами одѣ вельможныхѣ... пановѣ Петра... и Кристины зѣ Вишнева Данило-

вичовъ, крайчого и крайчиное коронныхъ, заведеное (Кременецъ 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

Див. ще КРАВЧЫНАЯ.

КРАЙЧЫЙ *див. КРАЙЧИЙ.*

КРАКАТИ *дієсл. недок. 1. (про ворон)* каркати: *cornicor*, кракаю (1642 *ЛС* 144); крачѣ *sgocito* (*Уж.* 1645, 68).

2. Перен. (на кого) Лаяти, сварити (кого): Але хотя бисте и хотели, не допустятъ вамъ того патриархове иные... Певне бы на васъ кракали! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1079).

КРАКГУМЕРЪ *див. КРАГУМЕРЪ.*

КРАКОВЯНЪКА *ж. (мешканка м. Кракова)* краков'янка: Игнатъ Калипинъ... побилъ былъ... и подеспектовалъ помененого сознаваючого... // ...упивъшисе у Краковянъки горелки (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 3/I, 385-386).

КРАКЪ *ч. (стп. krzak)* кущ, *діал.* крак: винница Христова, то есть Братство милосердія, годный овощъ з себе выдавала, а не потребное было и остроколючее, терновые ширококорозложистые краки,... выкидала (Київ, 1644 *КМПИ* II, 288).

КРАЛЕВНА *ж. (стп. królowna)* королева: тоуюто пре(д)реченнѣю кралевнѣ сестрѣ кралѣ... вышере(ч)нномѣ... воеводи... маю(т) дати абы емѣ была жена (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440).

Див. ще КРОЛЕВНА.

КРАЛЕВСКИЙ *прикм. (стп. králevský, стп. kralowski, krolewski)* королівський: казали братья да(т) пнѣ иванѣ... и пнѣ лѣкашѣ... зло(т) по(л)скі(х) сї для комисіи крале(в)ско(и) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65).

Див. ще КОРОЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ.

КРАЛКА *ж. (слат. corallus)* **1.** Корал: кралки ростѣ(т) в море в страна(х) африкн-

ски(х)... они бываю(т) черлены, черны и бѣлы (XVI ст. *Травн.* 507); которые члѣк на манисте кралки носи(т), того колдоваиѣ и иное всакоѣ ведовство не име(т) (Там же, 508).

2. Особова вл. н., ч.: Де(м)ко Кра(л)ка (1649 *РЗВ* 84 зв.).

КРАЛЬ *ч. (цсл. кораль, стп. král)* король: такѣю есми ѣмовѣ ѣчинили съ вышере(ч)ны(м) крале(м) (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Списана сіа книга на Ѡпорѣ, ѣ манастири... при градѣ Стрий, при крали Зикмо(н)тѣ (Стрий, 1556 *Яв. ИЗ* 12); Сію книгѣ пнѣ Андреи... даровалъ... вызникоюи церкви... за свое здраві. и ѣ(т)пѣщеніе грѣхов своихъ при державном крали Гіюргіи Ракоцимѣ (Нижня Вишня, 1647 *Паньк.* 24).

Див. ще КОРОЛЬ, КРОЛЬ, КРУЛЬ.

КРАМА *ж.* Магазин, крамница: крама, комора – officina (I пол. XVII ст. *Своб.* 30).

КРАМАР *див. КРАМАРЪ.*

КРАМАРКА *ж.* Крамарка: Ѡ(т) панѣи Лукашевой крама(р)ки золотыхъ ї (Львів, 1605 *ЛСБ* 1044, 1); дали(с)мо крама(р)цѣ марѣхънѣ трѣ(м)но (Львів, 1607-1645 *РДВ* 14 зв.); на... поправу це(р)кве Пни лѣкашевая крама(р)ка ѣ(т)дала... зо(л) по(л)ски(х) пя(т)деся(т) (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.).

КРАМАРСКИЙ *прикм. (товар роздѣбного продажу в крамницѣ)* крамний: в Лю(б)лине на я(р)ма(р)ку... яко чолове(к) то(р)говны(и) накупилъ суко(н), шапо(к), ножо(в) и и(н)ши(х) крама(р)ски(х) рѣче(и) (Луцьк, 1564 *ТУ* 105).

Див. ще КРАМНЫЙ.

КРАМАРЧИКЪ, КРАМАРЧЫКЪ *ч.*

1. (учень, помічник крамаря) крамарчук: Або то крамарчыкове надъ товаромъ сядятъ, (же одѣ церквей, яко отъ купли какое, платити мусятъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 679).

2. Особова вл. н.: Микита Крама(р)чикъ (1649 *РЗВ* 132 зв.).

КРАМАРЧУКЪ ч. (син крамаря) крамарчук, крамаренко. Особова вл. н.: Матыашъ крама(р)чѣкъ (1649 *РЗВ* 200 зв.).

КРАМАРЧЫКЪ див. **КРАМАРЧИКЪ**.

КРАМАРЪ, КРАМАР ч. 1. Крамар: А которы мещане и крамары,... до которыхъ местъ и местечокъ поедутъ, тогды старыи мыта и соленичье въ местехъ нашихъ мають давати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/1, 37); Я ива(нъ) богатырець крама(р) ѿ(т)даю сына своего Миха(и)ла Стефанъ даскалу рѣскому на наѣку словес(н)ского пи(с)ма (Львів, 1586 *ЛСБ* 91, 2); а потомъ учатся того, жебы у купцовъ, у крамаровъ, чого потреба, абы фортелемъ такимъ на костюль достали безъ грошей, за што люде платятъ (1626 *Кир. Н.* 20); закла(д)ка до Євѣліа едwabная з пѣ(р)лами немалыми... тую да(л) пнѣ Ма(т)фе(и) Феодорови(ч) крама(р) за спѣсєніє свое (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 2).

2. Особова вл. н.: в то(т) ча(с) были... па(н) васко тенєвичъ... дмитръ красовски(и)... иванъ крама(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); два чоловики на ймя Панас Дацевичъ а Дмитръ Крамар потаємне попа иншого были до перкви Щуровицкое поставили (Кременецъ, 1597 *АрхЮЗР* 122); Семен Третьакъ... продал огород свой власный,... лежачий подле... огорода Миска Крамара (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 15); Ю(с)ко Крамаръ (1649 *РЗВ* 189).

ГРАММАТИКЪ див. **ГРАММАТИКЪ**.

КРАМНИЦА, КРАМНІЦА ж. Крамница: всимъ онымъ мѣщаномъ и жидомъ, которыхъ дома со всею маєтностью и крамницы съ товаромъ погорѣли, придаемъ таковое жъ вольности, яко въ томъ въ первомъ листѣ Нашомъ есть описано (Виль-

на, 1564 *РЕА* II, 133); Еднакъ же на тотъ долгъ презъ... князя Юрия Пузыну даного полосмандъцати талера, которые вцале суть в крамницы,... панъ Кгабриель Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); крамніца – apotheca (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); то(т) же Ѳеодо(р) юшновичъ по то(м) згореню Коморы... зновѣ себе на то(м)же ме(ст)цѣ волномъ в ры(н)кѣ кра(м)-ницѣ збѣдоваль (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

КРАМНЫЙ, КРАМЪНЫЙ прикм. 1. (який стосується краму) крамний: Клетокъ крамныхъ на ры(н)кѣ кд (1552 *ОВол.* 3. 198 зв.); возъ крамный див. **ВОЗЪ**¹; комора крамная див. **КОМОРА**.

2. (товар роздрібного продажу в крамниці) крамний: также от всехъ едwabныхъ речей и злогоглавов, крамныхъ речей и товаров,... по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* I, дод. 556); тотъ во(и)тъ... // ...наложи(л) бы(л) зо всего (!) маєтностью своею на во(з) всѣ речи свои кра(м)ные (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59-60); забрали... Юди мошковичови... крамные речы (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26).

Див. ще **КРАМАРСКИЙ**.

КРАМОЛА, КОРОМОЛА ж. (цсл. крамола) крамола, бунт, заколот: такъ сѣсь ѡканыи и стопо(л)къ бѣгая. а не вѣда(л) ѿ(т) кого зло смра(д)ноюю смѣрть прїна. и ѿ(т)тола коромола перестала в роуськой земли (1489 *Чет.* 249); крамола, ро(з)рѣхъ, кова(р)ство, хи(т)ро(ст), дѣвѣпъ (1596 *ЛЗ* 52); и рѣкли архієреи... збѣймо его але не оу цркви... ижебы не была мѡва. и крамола въ люде(х) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3); Распрѣваніє, распра: свѣръ, крамола, незгѡда, рѣстырхъ, рѣзрѣхъ)... и пра (1627 *ЛБ* 107); Kramoła: poswarek

(Жовква, 1641 *Dict.* 65); seditio крамола, ковъ (1642 *ЛС* 366).

КРАМОЛИТИ, КОРОМОЛИТИ *дієсл. недок.* Бунтувати, крамолити, робити заколот: г(с)ь... // законъ и врады. оуставливая на(м). и правды. а велерѣчия не имѣти. ни искати. ни оупоминати. ни лишнего ч(р)єсь потрѣбоу. а покорноюю моуд(с)ть имѣтї. ни зрадити ани коромолити (1489 *Чет.* 166-166 зв.); interturbo, возмущаю, крамолю (1642 *ЛС* 243).

КРАМОЛНИКЪ *ч.* Крамольник, заколотник: seditios (us), крамо(л)никъ, ко(в)-никъ (1642 *ЛС* 366).

КРАМОЛНѢ *присл.* Бунтівливо, бен-тежно, неспокійно: sediciose, крамо(л)нѣ (1642 *ЛС* 366).

КРАМЪ *ч.* (*стп.* kram, *свн.* kram(e))
1. (*приміщення для роздрібної торгівлі*) крам, крамница: Того́ же ро́кѣ доро́жина была... оу крама́хъ все под'на́лося до́рого (1509-1633 *Остр. л.* 130); к тому допускаем в том же месте ратушъ збудовати, крамы, вагу,... ятки, лазню (Варшава, 1591 *ЧИОНЛ XIV-3*, 100); кѣпцы еще не ѿтворїли кра́мовъ свои(х) // ани товаровъ розложили (к. XVI ст. *Розм.* 47-47 зв.); их милости... згромадивши немало людей купецких з розных местъ,... там же им дали и позволили крамов, будок на роскладане товаров и продаване их (Житомир, 1618 *АрхЮЗР 1/VI*, 464); 8 мене гонтовъ для кра(мѣ) ко(п) 1 ½ (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3а);

ятка, ларок, рундук: яросла(в)ль го-рїль в^с ярмарокъ, вѣгорило все мѣсто и ярмаро(к) с крама́ми, при шкѣдѣ великой лю́де ѿста́ли (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.).

2. (*предмет торгівлі*) товар: мѣсто Володимірское, што въ парканѣ было, дома... а нѣкоторымъ коморы на местѣ съ кра-

мами, и тежъ одно предмѣстье – Засмочье, погорѣло (Вильна, 1564 *РЕА II*, 131); то́т же квѣсть або зыскъ за това́ры и кра́мы дѣ́ловныхъ рѣчей рїмови прихѣдачїй пере(д)ѣчи кладе(т) самѣе оуваже(н)є того, яко... лю́де... з^с оутра́тою по(д)часть все́хъ... вели́кихъ ма́етностей свои(х) ле́дво прихѣда(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172); побере(ж)ники чѣдно(в)ские... переня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)... которые ехали на то(р)гъ... взяли и пограбили в ни(х) ко-не(и) десе(т) з возами... с крамами кѣпны-ми и набытыми (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44); Кѣпе́ць дне́мъ и нѣчю кра́мѣ сво-ѣго разбира́етъ рахѣѣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40).

КРАМЪНЫЙ *див.* **КРАМНЫЙ.**

КРАНЕЦ *див.* **КРАНЕЦЬ.**

КРАНЕЦЬ, КРАНЕЦ *ч.* (*стп.* kraniec, *свн.* Kranz) (*лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії*) край: Лампа великая фи(р)цико-вано(и) работы з^с кра(н)це(м) ве(р)хни(м) вежы(ч)коваты(м)... накри(в)ка та(к)же з кра(н)це(м) вежы(ч)коваты(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 9); Пѣшка для таи(н) хры(с)то-вы(х)... кра́не(ц) вежы(ч)коваты(и) вколо злоцѣ(с)ты(и) з^с трома но(ж)ками (Там же, 18);

(*крайка тканини*) край: Плященица... ѣмиле(н)но малованая кра́не(ц) злоти(с)-ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ то́ченомъ (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 70).

КРАНИЕВЪ *прикм.* Те саме, що **край-ний** у 1 знач. ♦ **краниєво место** *див.* **МѢСТО¹.**

Див. ще **КРАИНЕВЪ.**

КРАПИВА *ж.* Кропива: коре(н)є то́ѣ крапиви... приято выгонитъ ка́мень ис по-чекъ (XVI ст. *Травн.* 463 зв.); *У порівн.:*

нѣкии же ро(д) то(г) камѣни ожже(т) тѣло
аки крапива (XVI ст. *Травн.* 531 зв.); с той
зѣ(м)лѣ приходитъ каменъ питеръ, той па-
рит якъ крапива (серед. XVII ст. *Луц.* 534);
глуха крапива – (*Lamium L.*) глуха кро-
пива: глухѧ крапѣва... корѣ(н)є тоѣ кра-
пивы... прѣято выгонитъ каменъ ис почекъ
(XVI ст. *Травн.* 463 зв.).

КРАПЛА ж. Крапля: Стакти: Кѧпла,
а(б) Крѧпла, а(б) Олѣекъ бѧрзо пѧхнѣчи(и)
з мѣрры вытиснѣны(и) (1627 *ЛБ* 233).

Див. ще **КРОПЛЯ**.

КРАСА ж. 1. (властивість, якість гар-
ного, прекрасного) краса, красота: На сл(н)ци
єсть, свѣтлост краса и горачос(т) (серед.
XVII ст. *Луц.* 524); *Образно*: кгда цвѣты
красѣ и оутѣхи хр(с)тіанскои жа(р)кимъ
огнѣмъ оусыхалъ. Тогдѣ... пѧпа ри(м)скѣй,
посла(л) до цѣсара... послѣ (Острог, 1598
Ист. фл. син. 33).

2. (те, що красиве, прекрасне) краса,
красота: Блѣголѣнїє: Оздѣба, лѣпотѧ, окрѧса,
пѧкнѣсть, красѧ (1627 *ЛБ* 8); Ковѧрство:
Оухищре(н)є, хѣтро(ст),... пѧкнѣ(ст), красѧ
(Там же, 53); nitela, чти nitog, краса (1642
ЛС 280).

3. (гарна, приваблива зовнішність; уroda)
краса: мають ѡни собѣ... малженства зычи-
ти,... не сквапаючисѧ на красѣ людскѣю,
ани на маєтьность и славу чїєго домѣ (1577
AS VI, 75); Оная краса... твоя первая вся
сщезла! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1027);
Первѧа сибѣ(л)ла... была родо(м) с прѣсѣи
...ходѣла вѣ злѧто(м) ѡдѣѧнїи свѣтло...
цоу(д)ной пѧрсѣны, вѣкѣ молодѣб, красѣ
сѣ цнѣтѣю хѣвалѧ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.*
74 зв.).

КРАСЕЙКО присл. Красенько, гарнень-
ко, *діал.* красейко: Osmotry toiu łysycu Czy
budet pud rukawiciu Tę y pud szepku krasey-

ko Bydnaiasz ma hołowońko (Яворѣв, 1619
Гав. 18).

КРАСЕНЪ див. **КРАСНЫЙ**.

КРАСИЛО с. (темна пурпурѣва фарба)
барвник, *діал.* красило: purpurisum, крас-
ка, красило (1642 *ЛС* 339).

КРАСИТЕЛ див. **КРАСИТЕЛЬ**.

КРАСИТЕЛЬ, КРАСИТЕЛ ч. (той, хто
прикрашає що-небудь) оздоблювач: бы(с)
бо стѣи иванъ поустыни краситель (1489
Чет. 270 зв.); ornator, красите(л) (1642 *ЛС*
295).

КРАСИТИ дієсл. недок. 1. (кого) При-
крашати, прихорошувати: всѣ святѣи... Не
красили себе, якъ блудныи жены, и для
того были Христу прилучѣны (к. XVI ст.
Укр. п. 84); reperio, крашу, ѡчищаю (1642
ЛС 310).

2. Зафарбовувати: крашу rubefacio (*Уж.*
1645, 62 зв.).

КРАСИТИСА дієсл. недок. (видѣлятися
красѣю) красуватися: Чи(м) єсть лѣпѣшѣй
рѧ(д), краснѣи и мно(го)цѣнѣи рѣзами
красѣти сѧ на(д) ѡвы(и) (Острог, 1599 *Кл.*
Остр. 220).

КРАСКА ж. 1. Краска, фарба: дає(м)...
зна(ти) и(ж) вѣша мѣ(с)ть рачѣ(ли)... за
гроши наши прѣквѣ на(ш)у малѣвати... до(б)-
рыми красками штобы пѣ(к)ное малѣва(н)є
было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); от фунѣта крас-
ки белѣе грошѣ одѣнѣ (Вѣльна, 1568-1573
ПККДА II, дод. 560); purpurisum, краска,
красило (1642 *ЛС* 339).

2. Колѣр, барва: ѡ(н)... кра(с)кою цвѣ-
те(н)... па(т) цвѣтко(в) с черленѣстью смѣ-
шѣно (XVI ст. *Травн.* 140 зв.).

КРАСНИЙ див. **КРАСНЫЙ**.

КРАСНО присл. Красно, гарно: то ви-
ди(ш) и(ж) не мѣви(т) ѡѣбра(н) я(к) идо(л)
крѧсно; алѣ просто ѡблѣчѣнѣ (п. 1596 *Виш.*

Кн. 233); Библия славе(н)ская ѿ(с)тро(з)-кого дрѣкѣ Псалты(р) толкована, кра(с)но ѿпра(в)ная (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 27); decen-
t(e)r, лѣпно, красно (1642 *ЛС* 161 зв.);

добре, чудово, надзвичайно: члѣкъ нѣко-
торіи бы(л) барзо богатый. а ѿболока(л)са
оу красныи шаты и весели(л)са на кож-
(д)ый днь завше красно (к. XVI ст. *УЄ* № 31,
208); В тыхъ словѣхъ дѣепісь... прѣвдѣ
пишетъ и виждъ же емѣ ре(ч)а краснѣо плы-
нѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 161 зв.).

КРАСНОГЛАСНЫЙ *прикм.* Суголос-
ний, співзвучний: Знаю и(ж) працю(то)ст)
...ѿ реча(х) хр(с)тія(н)скихъ,... помножа-
є(т)ся “Прапа не рекучи абы(с)те ты(л)ко
здѣние стѣнь по(д)вышѣли и ѿкрашѣли, але
абы и соглашѣние красногласное в то(м)
здѣнии ѿмножѣлосѣ” (Острог, 1633 *ЛСБ*
519).

КРАСНОГЛЯДСТВО *с.* (гарний зовніш-
ній вигляд) пишнота: не вмлѣ(ст) ли... сами
якъ идоли на одно(м) мѣсцѣ присѣдите...
а бѣдныѣ по(д)даные и де(н)и и но(ч)и на ва(с)
трѣда(т)и мѣча(т)и... и нагы(х) вѣ оборѣ и
коморѣ ѿчини(в)ши, вырѣва(н)цо(в) ваши(х)
ва(м) прѣ(д)столицы(х), фалю(н)дышами...
каразіа(ми) ѿдѣваѣте, да кра(с)ногла(д)-
ство(м) ты(х) слѣгови(н) ѿко нако(р)мите
(1598 *Виш. Кн.* 273).

КРАСНОМОВНЫЙ *прикм.* (який володіє
умінням гарно говорити) красномовний: ре-
че бо и о сем Павел до Тимофея... // ...еже
наша Русь пострада и отступлением от вѣ-
ры, лакомячися на поганского красномов-
наго Аристотеля и на вавилонские страсти
музыки (1608-1609 *Виш. Зач.* 202-203).

КРАСНОПЕСТРЕННЫЙ *прикм.* Черво-
нопістрявий: рѣкъ іакимъ, избѣрѣте дѣвки
жидѣвскіи,... и негѣй (!) вѣзмѣтъ ѿдѣна
дорогое кра(с)но пѣстрѣное, и свѣчѣ // за-

палѣніи, и негѣй провадѣте єи въ црковѣ га
ба (XVI ст. *УЄ* № 29519, 155 зв.-156).

КРАСНОПИРКА *ж.* (назва риби) крас-
нопірка, червонопірка. Особова вл. н., ч.:
Ва(с)ко кра(с)нопи(р)ка (1649 *РЗВ* 310).

КРАСНОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Світлонос-
ний; світлий, світляний: вмѣсто красносвѣт-
лой денницы, темный, мрачный и померклы,
лукавый диявол преименован бысть (1608-
1609 *Виш. Зач.* 217).

КРАСНОУТВОРЕННЫЙ *дієприкм.* у ролі
прикм. Який створений для прикраси, по-
казу: которые тым же хитроречеством,
славою, могутством, розширеньем рода и
монахов красноутворенных (в всем том пра-
вославным превышаючи) хвалилися (1610
Виш. Посл. Лв. бр. 233).

**КРАСНЫЙ, КРАСНИЙ, КРАСЬНЫИ,
КРАСЕНЬ** *прикм.* 1. (гарний, прекрасний,
чудовий) красный: радуисѣ мрїе виногра-
дѣ красьныи. веселиши ты дщи. хто(ж) тебе
хвалить (1489 *Чет.* 157); народилсѣ бѣ...
// не стыдилсѣ... в оубѣгомъ вртѣпѣ ро-
дѣти, не ѿбѣравъ зѣмковѣ, ани пола(т) мѣ-
рованы(х) красныхъ (XVI ст. *УЄ* № 29519,
176-176 зв.); горе ва(м) кнѣжнѣици и фари-
сее лицемѣры. иже є(ст) єсѣте по(до)бни
гробѣ(м) побѣлены(м). который то сѣ ви-
да(т) людѣмъ зверѣхоу красны. а вѣноутрѣ
полѣны соутъ костѣи мртвы(х). и вѣсакоѣ
нечистости (1556-1561 *ПЄ* 99 зв.); я(к) пѣ-
ломѣнь по(д)нѣсѣтсѣ, а якъ дѣмъ росхѣ-
ди(т)сѣ, якъ цвѣтъ быває(т) красны(м), а
я(к) трава оусыхѣетъ (Острог, 1607 *Лѣк.*
118); Хвали(м) єдинѣго Ѡ(т)ца и Сѣна...
Котѣрый єсть ѿ(т)всюлѣ дѣбрыи... крас-
ный,... м(д)рыи... їсти(н)ный (Київ, бл.
1619 *Аз. В.* 16); Где вѣ тотѣ часѣ философѣ-
ство мѣдрѣвѣ: где Рѣторѣвъ, бѣрзо краснаѣ
вѣмова (Львів, 1642 *Час. Слово* 278 зв.);

Ѡдѣваѣтъ с̄лнце свѣтлостю,... Нбо ѡбла-
ками ѡдѣваѣтъ, и зѣмнѣю наготѣ Цвѣтами
крáсными покриваѣтъ (Чернігів, 1646 *Пер-
ло* 58 зв.);

у знач. ім. с. р. **красное** – красне, -ого,
гарне, -ого: все чѣстное и крáсное міра
сегб, не єсть єи достбйно (Почаїв, 1618
Зерц. 3 зв. нenum.); смѣрть, прѣдко нáсъ
вигонитъ из дбмѣ свбего, и все крáсное нá-
ше гвáлтомъ ѡ(т)бираѣтъ (Чернігів, 1646
Перло 128 зв.).

2. (про колір) червоний: Цена птаха(м)
хованымъ на мысли(в)ство. Кречетъ крас-
ны(и) двана(д)цать рѣблѣ(и) гроше(и), за
белого кречета деса(т) (1566 *ВЛС* 99 зв.);
блѣдѣа лоуна дбждъ на(м) знаменуєтъ;
краснѣа вѣтры тѣхѣ готоуєтъ (поч. XVII ст.
Проп. р. 270 зв.); А кгды Ахáръ на побби-
скѣ смѣлъ взáти шáтѣ крáснѣю, и двѣстѣ
дидрáгмъ срѣбра,... оукаменбванъ єсть
(Київ, бл. 1619 *О обр.* 50); gubeus, че(р)ле-
ни(й), кра(с)ни(й) (1642 *ЛС* 356).

3. (який має привабливий вигляд, гарний,
красивий) красный: тѣломъ бы(ст) красенъ.
оузрастомъ высокъ (1489 *Чет.* 239); крас-
ны соутъ ягодики лица твоего, яко горъ-
линка, шіа твоя (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50);
брáтъ мой бѣлъ и крáсенъ (поч. XVII ст.
Проп. р. 235 зв.); вѣдаю же сá тепе(р) ди-
воуєшь ерміѡниной поу(д)ности, и протівъ
крáсной твáри єе нѣчого рбвного не при-
знаваєшь быти íа свѣтѣ (Острог, 1607 *Лѣк.*
62); Хотя же заправды она єсть, якъ моло-
да будучи, образом красна и чюдна (1608-
1609 *Виш. Зач.* 201); И бы(л) Іосифъ крáс-
ного обліча, и вда(ч)ный на вейзрѣнію
барзо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173); ознайму-
ємъ, иж єсмо от наших пословъ слыша-
ли,... єдину дивную и барзо чудную новину
о єдной барзо красной и спанѣлой женѣ

жидовцѣ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI,
710); Іáковъ Патріáрха ѡбираючи собѣ жо-
нѣ оуподббалъ Рахи(л) крáснѣю, а не Лію
шпѣтнѣю, що чинілъ безъ грѣхá (Київ, 1646
Мог. Тр. 931).

4. (про одяг) гарний, дорогой: Чи(м) єсть
лѣпшій ра(д), крáсными и мно(го)цѣнны-
ми рíзами красіти сá на(д) бвы(и) (Ост-
рог, 1599 *Кл. Остр.* 220); Ре(к)ль гѣ члкъ
нѣкоторые бы(л) баръзо богатый. а ѡбо-
лока(л)сá оу красныи шаты оу пе(р)фирѣ
и ви(с)со(н) то є(ст) оу дорогіи шаты
(к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208); Тото ище не
усѣмъ гораздъ, чомъ иства многая, и пи-
тва многая, и одежда красная и дорогая
(XVI ст. *НЄ* 168); чоботъ шитыхъ паръ
шестдесять, тимцовъ красныхъ козловыхъ
тридцать (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

5. (про запах) приемный: еще таково бла-
гоухание происходит, иж бы и покарми
телеснаго забыти, толко онаго запаху крас-
наго и сладкаго насытити челѡвѣк лутче
произволил (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); с
твоего... живота ни єдинаго не имѣеш, да-
бы который добровоние и запах, красный
и любимый, от своего тѣла по смерти ис-
пустил (Там же, 220).

6. (важливий за своїм значенням) висо-
кий: знайдеъ тѣжъ сýла такіхъ, котбрыє
пытáючогосá тыми словы ѡ(т)правоуѡтъ,
а што тоутъ кгаоу́рове на такъ красномъ
мѣсци мѣли чиніти (Острог, 1598-1599
Апокр. 178); видѣніє видѣлъ Кирилъ, ижъ
былъ на страшномъ и красномъ мѣсци, гдѣ
мнозство ангелѡвъ Пречистой Богородици
предстояло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 476).

7. (достойный, doskonaлий) прекрасный:
хтб бы крáсного спбльного в брáтерствѣ
мѣшканѣа не мýловалъ (Острог, 1598 *Отп.*
КО 30 зв.); прбсимо васъ Панбѡве надчтѣ-

вшіи... пре(з) вѣтрности Гда на́шего Іса Ха́... вернѣ(м)са до красной оной згбды (Кнѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 169).

8. У знач. ім. с. р. красное. Топонімічна вл. н.: тымъ чотыремъ сторожомъ давано на рокъ з дворовъ г(с)дрѣскихъ с красно-го две колоде жита (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 170); кгру(н)ту ча(ст) великѣю... пово(д) ѡды-(и)скуе... з местечкомъ Кра(с)нымъ (Кнѣвщина, 1600 *ККПС* 134); чернѣцы..., зобравши и прибунѣтовавши до себе людей лю-зних, по месте ходячих, не мало... злодия и здрайцу протестуючого на ймя Ивана Во-лошина с Красного,... окупити хотели (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); позоста-(л)ую дѣдичку..., з доб(р) месте(ч)ка Во-славы и присельковъ до нѣго належачыхъ: Красного, Выгнанец и Слобу(д)ки, до нѣго належачои,... припо(з)валь (Житомир, 1649 *ДМВН* 191);

у знач. ім. ж. р. краснаа. Топонімічна вл. н.: Дворецъ краснаа (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 177); на красно(и) дво(р)цы вышѣше пи-саномѣ тые люди жнѣтъ (Там же, 189); а ѡ(т) тоє могили... у ре(ч)ку Кра(с)ную, копе(ц) по копцу... указовали (Кнѣвщина, 1600 *ККПС* 159); красная дубровѣка див. ДУБРОВѢКА; красная лука див. ЛУКА; Красное село див. СЕЛО; Красный боръ див. БОРѢ; красный дубъ див. ДУБѢ; красный ставъ див. СТАВѢ; борокъ Крас-ный див. БОРОКѢ; островъ Красный див. ОСТРОВѢ.

♦ красные врата див. ВРАТА.

КРАСНѢЙШИЙ, КРАСНѢЙШІЙ прикм. в. ст. Краснѣйший, гарнѣйший: я яко вои(н) або рица(р) котрѣй верѣнѣтьса ѡ(т) побою. и ранами е(ст) ба(р)зо наложены. теды не встыдае(т)са нѣк(д)ы бо соу(т) краснѣйшій нѣжли вѣнець (к. XVI ст. *УС* № 31, 52);

звѣзды на(д) камѣньє соу(т) краснѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 631); Даніи(л) и трѣ-бныи отроки... ѣли покармы ѡ(т) насѣна зѣмного... и краснѣйшими далѣко бѣли ѡ(т) ты(х), котѣрыи ѡ(т) Царского стѣлѣ ѣли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173); снѣ твѣй... на(д)... всѣ сыны краснѣйшій (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.); да(ст) имь г(с)дѣ бгѣ се(д)мѣ даро(в) на тѣли, и засѣ на дѣши бѣдѣтъ се(д)мо разѣ краснѣ(и)ши, нѣжли сло(н)це (серед. XVII ст. *Луц.* 547).

КРАСНѢТИ дієсл. недок. Червоніти, шаріти: еще дѣрево не дошлѣ до своѣѣ сѣ-лы, и ѡвоць егѡ, дойзрѣлости еще не крас-нѣетъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 293).

КРАСОВАТИСА, КРАСОВАТИСЬ дієсл. недок. (привабливо виділятися) красуватися: сѣнце по(д) ѡблако(м) красѣяса любимо бѣвае(т) видащимъ (1489 *Чет.* 338); яко сѣнце і лѣна освѣчиваючи весь мѣръ і роз-множиваючи чѣсы // і дни і лѣта не оскоу(д)-но і вѣчно, своєю наготѣю красѣю(т)са; тѣкже и родоначѣлникомъ на́шимъ попѣ-щено бѣлѣ ро(д)ною, іли, родѣчею охандѣж-ностью красова́ти(с) (Острог, 1588 *Сур.* 4-4 зв.).

КРАСОВИТ див. КРАСОВИТИЙ.

КРАСОВИТИЙ, КРАСОВИТ прикм. Красовитий, гарний: excuratus, красовити(й), ухищре(н)ны(й) (1642 *ЛС* 187); polit[ul](us), красови(т), преудобре(н) (Там же, 320).

КРАСОВИТО присл. Гарно, красно: ро-літе, красовито, бл҃голѣпнѣ (1642 *ЛС* 320).

КРАСОМОВА ж. Красномовство, красо-мовність: Того визна́на вѣры Црковѣ всхѣд-наа и ѡ(т) Костѣла... оупомина́ласа пре(з) ...Ма́рка... Єфѣ́ского. Котѣрого красомѡвы... и солѡ(д)кѣи слѡва тѣ покладѣю (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); не красомѡвы и сѣбѣл-ности яко́и по мнѣ вывытага́етъ, и не йно-

го чого, єно плачѣ и жалости (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8).

Див. ще **КРАСОМОВСТВО**.

КРАСОМОВЕЦЬ ч. Красномовецъ; оратор, ритор: В притворѣ оумѣтности зна(и)дѣются философове, бгословове, красомовци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); Мѣжъ нѣакій... шѣль ѡ(д)тѣла до мѣдрыхъ и красомовцовъ свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 354); Найпре(д)нѣйшій а прѣве гетманъ и во(ж)вѣхъ красомовцовъ(в) Римски(х), сладкомовны(и) Цицеро... ѡвыи слова въ ѡднѣй сѣ книгѣ своихъ написалъ (Львів, 1631 *Волк.* 2); тѣйто страшливый Косѣрь несподѣване кѣсигъ, вѣ темности ро(с)кош(и) живѣщихъ, и Крѣлювъ, князей,... кѣсигъ вѣхъ зарѣ(в)но; и Патріѣрховъ,... и филіозѣфовъ, и красомовцевъ (Чернігів, *Перло* 135 зв.).

Див. ще **КРАСОМОВЦА**.

КРАСОМОВСТВО, КРАСОМОВЬСТВО с. (ораторський хист) красномовство, красномовність: Євгеній папа рѣкъ // ...не жа(д)ными раціями, ани силоїзмами, ани красомовствомъ, тѣлько самыи писмы стѣго,... древни(х) ѳеологѣ(в) свѣде(ц)твы перекѣнаны боудѣчи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 47-47 зв.); не красомовствомъ сѣ, вѣдлѣгъ свѣта бѣвачи: Анѣсѣ якъ Крѣлѣве, сѣ помпою стѣвачи (Львів, 1616 *Бер. В.* 78); Ѡ зайсте прѣвѣдъ повѣдѣлѣсь Прр(о)чѣ:... где слава Мѣдрости... Арістѣтелевы! где красомовство... ѣныхъ...! вѣ тѣи и ты(м) подѣбныи, выглажены сѣтъ, и до пѣкла сѣ zostали (Київ, 1632 *МКСВ* 287); красомовство ornateloquetia (*Уж.* 1645, 38 зв.);

красномовство, риторика: и гдѣ цѣсар приказалъ, абѣ жѣдѣнь хр(с)тіанинь не оучилсѣ свѣцькой философїи, и красомовства (XVI ст. *УЄ* № 29519, 271 зв.).

Див. ще **КРАСОМОВА**.

КРАСОМОВЦА ч. (*стп.* krasomowca) те саме, що **красомовець**: А тѣкъ кѣдѣ сѣ были южъ вѣ на то(т) сѣбѣ згрѣмадили вѣбрали прѣмежи сѣбе зѣходѣниці филѣсѣфа и рытора... велѣкого красомовцѣ... ѣна парижанѣна (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); цицеро... мѣвитъ, же тѣкъ єсть ѡна панкнаѣ, же єсли бы... хто єи вѣдѣ(л), зара(з) бы сѣ єй замѣлова(л) бѣрзо мѣчно, що ѡрѣто(р) абѣ красомовца тѣ(т) ѡ цнѣтѣ мѣви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 274 зв.); Рѣторъ: рѣчетѣецъ, вѣтѣа, хитрословѣцъ, красомовца, орѣто(р) (1627 *ЛБ* 109); Але хто бы хотѣ(л) пытѣти красомовцѣ цного Цицерѣна гасѣна ма(с)цѣра давного (1636 *Лям. о пр.* 4 зв.).

КРАСОМОВЬСТВО див. **КРАСОМОВСТВО**.

КРАСОТА ж. 1. (*те, що красиве, прекрасне*) красота, краса: сими красѣтами радѣтсѣ дѣша (1489 *Чет.* 8 зв.); и на землѣ тѣкожде цѣтѣове разлѣчной красѣты и дѣброи во(н)ности... сѣтворѣнны соутъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 717); Треба чирвѣной любви, зелѣной красѣты, Чѣрної покѣри (Львів, 1631 *Волк.* 29); Пѣрвое ѣкно ѣчи вѣ тѣлѣ, прѣ(з) тѣе вѣдигъ всю красѣтѣ мѣра сѣго (Чернігів, 1646 *Перло* 5); не тыи єдинѣ жало(ст) чинѣли: алѣ и самыи нѣсѣ красѣтѣ своѣю ѣ(т)мѣнили... звѣзды лицѣ своѣ тѣ(м)ностѣми закѣрили (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 79 зв.).

2. (*приваблива зовнѣшність, урода*) красота, краса: Начѣл дѣвицу назывѣти солнѣцем, ѣко подобно тому сличностью красѣты свѣтит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); Полковники и сѣтники голофѣ(р)новы... ѣбѣчивши пѣнкно(ст) и красѣтоу вѣ іѣуди фѣ вдовѣ сѣѣючѣю, жолнѣрѣ(м) ср(д)ца додавѣли битѣсѣ з не прѣѣтеле(м) (поч.

XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.); Пѣрвое чѣвство; вѣ тѣлѣ ѿко, которѣе веселѣлося вѣ красотѣ жѣнѣ блѣднѣхъ, тѣи ѿчи оумѣчатъса найбѣрзѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 156 зв.).

3. Довершеність, досконалість: овунѣ не мугѣ видѣти сотворѣня Божіе, небо, и землю, и солнце, и мѣсяць, и звѣзды, и дѣло Божіе, и красоту сегосвѣтнюю (XVI ст. *НЄ* 177); Такѣ и црѣквѣ сѣбнѣскаѣ вѣ правѣи, ѿпатрѣности бжѣи, ѣко навдѣчнѣйшаѣ корѣна, вѣчно(и) слѣвы и красотѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63 зв.); та(к) та пѣнѣно бѣ оубогатѣтъ досконалостями же всѣ црѣе всѣ богачи свѣта того, если дочекѣють тебѣ поклонѣтисѣ, задивѣютсѣ красотѣ твоеѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 274); то значѣтъ же мнѣгими оздѣбами и... красотѣю... по вѣскр(с)нѣи оздѣблены и оукрашѣны бѣдѣтъ несказѣтелнѣстю и свѣтлѣстю (Київ, 1625 *МІКСВ* 161); а боудемо... так чинѣти... знамо(ж) зайсте и(ж) дѣйдемо за то до ѿной рѣскоши... и приѿдѣе(т) на(с) красотѣю цр(с)тва нѣ(с)нѣго (1645 *УЄ* № 32, 83); и в таковѣю красотѣ ѿблечѣ Бгѣ, и в свѣтлѣсть любѣмыхъ дрѣгѣвъ свѣихъ; которѣи Прѣсвѣтатѣсѣ ѣко слѣнце (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.);

чистота, ідеальність: Не бо помазѣся духом латыномудрѣя, ниже обесчестѣся ересию, но в красоте апостольской проповѣди неподозрено стоит. Тѣмже всему сему писанию у церкви премѣшской остѣтисѣ изволяю (1608-1609 *Виш. Зач.* 197).

4. Радості, блага; задоволення: поиди вже оу дрѣгие люди. ѿставъ житѣя сего красотѣю (1489 *Чет.* 359 зв.); ѣле вѣждѣ малѣосѣ ихъ ѿбирѣе(т) и знаѣди(тъ) на то(и) тѣснѣй гостинѣ(ц) // хотѣчи(х)... ходити ти(ж) всѣ пали и по(к)лонилисѣ славу цр(с)твѣ красотѣ и любѣи вѣка тѣго

(1599- 1600 *Виш. Кн.* 205 зв.); За чим... приложѣнѣе влекущѣе на марнѣсть того свѣта так порѣзѣло, же потомковѣ оных... княжат руских, свѣта сего красотѣми увѣденѣе, а наукаѣи не выучѣнѣе... роздѣлилися (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 26); Безпристрѣстѣе: не знѣволенѣе ѿ(т) мѣрски(х) красѣт, и похотѣи, Волнѣсть ѿ(т) намѣтностѣи (1627 *ЛБ* 6).

КРАСТА ж. (цсл. краста) короста: рапула, кра(с)та (1642 *ЛС* 299).

КРАСТИ дієсл. недок. 1. (що) (нишком привласнювати чуже) красти: не скрѣваи-те собѣ // сокровищѣ на землѣ. гдѣ... тѣтѣе по(д)копѣю(т) и крадоу(т) (1489 *Чет.* 295-295 зв.); Жаловѣл намѣ князь Кѣзма... ѿ томѣ, штож дѣй люди твоѣ... мѣд крадѣтъ (Неполонѣи, 1543 *AS IV*, 365); Тыѣ жѣ люди забранѣе прихѣдѣчи в село радѣм(л)ское // з ѣменѣа старѣстѣина и(з) сѣхой воли крадѣтъ житѣ, пшѣницѣ (Луцѣк, 1552 *ОЛЗ* 188-188 зв.); Злодѣй идѣ(т) красти моѣ до(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223); А тѣи шѣты // анѣ ѿ(т) моѣлѣ(ц) зѣдѣны бѣвѣю(т), анѣ чѣсо(м) пѣбѣваны, анѣ ѿ(т) злѣдѣевѣ крадѣны (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113-114).

2. (зѣймѣтисѣ злѣдѣйством) красти: Што Твоѣ Мѣлѣсть писѣлъ... до короѣа... и до насѣ, ѿповѣдаючи... иж тоѣ злѣдѣйство не толѣко, жебѣ мѣли потѣемнѣ, на дорогах пѣреймѣючи, розбѣвати, або злѣдѣйскимѣ ѿбычаѣмѣ потѣемнѣ в нѣчи красти (Петркѣв, 1538 *AS IV*, 131); и не бѣй, не убѣвай, тай не сорѣми, не будѣ ненавѣстѣливѣ, не чѣни злоѣ, не кради (XVI ст. *НЄ* 19); А такѣ ѣ, Войтѣко Санѣкевичѣ, а ѣ, пасѣнокѣ ѣго, Антонѣ Марѣковичѣ... ѣбѣвѣзуѣмосѣ и шлѣбуѣмо: прѣтивѣко пану Богдану Шѣниѣевскому... не мѣститѣсѣ, и злоѣго не мѣслѣти, а ни красти (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/1, 159);

Та(к) и вши(т)ки роскошници и грѣшници свѣта того чина(т), крадѣ(т)... выдираю(т) rozmaйтыми спѣсобы (Височани, 1635 УЄ № 62, 17 зв.); ѿ Правосѣднѣй Бжѣ... мы не твѣрѣли оубѣства, анѣ крали,... ти(л)ко-смѡ помысломъ з'грѣшил(и) прѣ(д) тобѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

3. Ошукувати, обшахровувати: грѣшать... Котѣрыє в' кѣпова(н)ю... рѣче(и) фа(л)шѣ-веса обходать, и мѡвы порѣжнеи ѣжива-ю(т), а тѣмъ непѡбѣжне(и) крадѣтъ коли злѣе... товѣры за правдѣвые и цѣлые про-даѣотъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 107).

4. (кого, що) (*схиляти до чого-небудь грѣховного*) спокушувати (кого): Але тые сами суть здрайцами, ижъ крадутъ христи-янѣ, подмовляютъ, розные причины най-дуютъ (1596 *МИВР* 70); бо то(т) каж(д)ыи краде(т) да(р) бжѣй кто непристойне ни(м) шафоуе(т) то(т) е(ст) оучи(н)ко(в) добры(х) не чини(т); Але дѣаволь хѣтраѡ покѣса, крадѣтъ сѣѡ вѣрата, с пѣмѡти лю(д)скои, тѣлко в' ѡчахъ и в' пѡмыслѣ лю(д)ско(м) покѣзѣетъ прѣлестъ свою (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

КРАСУНЬ ч. Красень, красунь, *діал.* красун. Особова вл. н.: фѣдоръ Красѣнь (1649 *РЗВ* 127 зв.).

КРАСЪШИЙ *прикм. в. ст.* Краций: посоромочаю(т)сѡ за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣ-ны частѡе в кѣпова(н)ю шапо(к) и в' ви-бираню которая красѣшаѡ и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КРАТА ж. (*смп. krata*) Грата, *діал.* кратѡ: пан(ѣ) Исак(ѣ) присилал(ѣ) до Ваша М(и)-л(ѡ)сти г' крат(ы) (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); ѡ(т) кра(т) ковалѣвъ зо(л)ты да(л) е(м) що рѡби(л) до шпитѡля (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1040, 11); Пивница прѡтивко церкви,

с дверми и с крѡтою деревяною (Пересѡп-ница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); почѣнишь краткѣ тѣжъ на кштѡлтъ сѣти мѣданѣю. оу котѡрой... бѣдѣтъ четѣре колца мѣдѡны, котѡрѣи влѡжишь под(ѣ) огнѣще олтарѡ. и бѣде крѡта ажъ до полѣолтарѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.); ничѡго правѣ це-лого в том костеле и кляштори самым... не зостѡло... навет и краты з мурѡвъ по-выдергали и побрѡли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КРАТИТИСЯ *дієсл. недок. (цсл. кратѣ-тисѡ)* минати, проходити: ѡ(т)цѣ иѡсифѣ ба(р)зо ѣнялъ не глядячи на справѣ(д)ли-вую, але взираючи на покревнѡ(ст) сѣ(с)т-рѣ(н)ца злонравнѡго а жѣся ча(с) крати(лѣ) и но(ч) наступѡла абы бѣ(з) кѡри злѡчи(н)-ца не зошѡлъ хотѣли го в купу... всадити (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

КРАТКА ж. (*смп. kratka*) **1.** Рѣшитка, *діал.* кратка: у томъ же скарбу ѡкно не великое шкляное и кратка желѣзная (Ло-качѣ, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); transenna, а(е), ѡкно дрѣвняное, рѣшо(т)ка, кра(т)ка, клѣт(ѣ) пти(ч)ная (1642 *ЛС* 401); ѡчинѣшь тѣжъ олтарѣ длѡ пѡлѣнѣѡ вѡннѡхъ рѣчи(и) з дѣрева негнѣючѡго... и повѡлочѣш(и) егѡ зѡлотѡмъ начистишимъ, такъ краткѣ егѡ якѡ и стѣны в кѡло и роги (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

2. Рѣшитка (над вогнем): Огнѣще: Крат-ка до печѣнѣѡ, рѣштъ (1627 *ЛБ* 79).

КРАТКИЙ, КРАТКІЙ *прикм. (цсл. кратѣ-кыи)* **1.** (*який маѣ малу довжину*) короткий: ѡлтарѣ бо тѡкмѡ Попо(м) и Дѣѡномѣ, а честуѣмъ и пѣвцѣмъ // прѣ(д)олтарѣе, прѣ-емшимъ рѣкоположѣнѣе ѡ(т) еп(с)па, верхъ главѣи имѣщимъ пострѣженѣ, и носѡщимъ краткѣй фелѣнѣ, вѣежѣ честѣ чтѣнѣѡ и ап(с)толѣ, пѣти Прокѣмѣны и Бжѣ г(с)дѣ

(Львів, 1642 *Жел. П.* 3-3 зв.); раґма, раґ-
muла, щит, кра(т)кий, щитець (1642 *ЛС*
30).

2. (який триває недовго) короткий: ма-
ло потерпѣ(м) оу кратко(м) семь житѣи. а
ввѣки радоватисѧ бѣдемъ. ѿ х(с̄)с̄ іс(с̄)є ѿ
г(с̄)є наше(м) (1489 *Чет.* 301 зв.); Вы же
благочестивый руский народе, тѣсным еван-
гельским путем в жизни сей краткой стран-
ствуйте, да во широкие пространства вѣч-
ного живота и царствия небесного домѣсти-
теся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161); Прѣто
ты члвѣче, познавай мѣрность вѣка сегѡ,
и краткій живѡтъ твой в^с нѣмъ (Чернігів,
1646 *Перло* 123 зв.).

Див. ще **КОРОТКИЙ, КРОТКИЙ²**.

КРАТКІЙ див. **КРАТКИЙ**.

КРАТКО присл. (цсл. кратько) коротко,
стисло: Если не можеш быстрым оком раз-
суждения прозрѣти, я тебѣ кратко все раз-
дѣлы тѣ зовомого роду гананием ознаймую
или оглавлю (1600-1691 *Виш. Кр. отв.* 170);
А же бы еси знаками совершенными увѣ-
рился, яко те, а не другие истинною в цер-
кви правдивой Христовой находятся, крат-
ко ти покажу (Там же, 174).

Див. ще **КОРОТКО, КРОТКО²**.

КРАТКОСЛОВІЄ с. (цсл. кратькосло-
вие) короткий зміст: **О**главленіє писа(н)ного
в книжце сей краткословіє (1599-1600 *Виш.*
Кн. 200-201).

КРАТКОСЛОВНЫ прикм. Небагатослів-
ний: Краткословны отвѣт Феодула, в святѣй
Афонстѣй горѣ скитствующаго, против
безбожнаго, лживаго потварнаго... писа-
ния Петра Скарги (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*
159).

КРАТКОСТЬ ж. (цсл. кратькость) ла-
коничність, лаконізм: **О** то(м) обшїрнѣе в^с
правослѣвно(м) писанно (!) є(ст), краткости

мѣ(с)це даючи їншое ѿставѣю (Київ, 1621
Кон. Пал. (Лв) 28).

КРАТНО присл. Разово: Новократное,
се кратно, свѣжее, се свѣже (1627 *ЛБ*
78).

КРАТѢ ч. (цсл. кратъ) раз, розм. крат:
ѿ(т) семи црѣвѣ. .ж. лѣтъ. мѣчень боудеши.
.г. краты смрти вкоуисиши (1489 *Чет.* 178);
tercenties, три(с)та кра(т) (1642 *ЛС* 395).

КРАШЕ присл. в. ст. Красивіше, гар-
ніше: с послушницею црѣ славы є(ст).
и красною красныи. краше всѣ(х) снѣв
члвчьскы(х) (1489 *Чет.* 156 зв.).

КРАѢНА див. **КРАИНА**.

КРАЯТИ, КРААТИ дієсл. недок. 1. (що
чим) (різати на шматки, частини) краяти:
днѣшній жидѡве... стерегоу(т) тогѡ пїлно,
абы їншимъ ноже(м) краѣль масо. а ин-
ши(м) сырѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*
94).

2. (що) (розтинати тканину) краяти,
кроїти: Потомъ третьего дня по удавеню...
пришовъ есми до панее,... она кошулки
жалобни крае (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III,
505).

КРААТИ див. **КРАЯТИ**.

КРААНЬЄ с. Крій, кроення, діал. краян-
ня: Кроєніє: рисова(н)є, краанье (1627 *ЛБ*
56).

КРААТИСА дієсл. недок. Краятися.
♦ **сердце са краєтъ** – крається серце: єд-
но ср(д)це мое ѿ(т) си(л)нои жалости въ
мнѣ са крає(т) (Смотрич, II пол. XVI ст.
Проп. Д. 6).

КРВАВЕ присл. (стп. krwawie) (страж-
денно, страдно) криваво: Гдѣ відачи же
южъ часъ пришѡль живѡтъ свѡй крѡве
положити, Братію свою оупоминѣль (Ки-
їв, 1623 *МКСВ* 73); Заты(м) трѣба вѣдати,
же два рѣзы хс̄ пре(д) вѣскр(с)ніємъ за насъ

са оффроваль. Першый разъ на вечери
остатней безкровнымъ способомъ... Дрѣ-
гимъ способомъ крѣаве на кр(с)тѣ (Львів,
1642 *Жел. О тайн.* 13).

Див. ще **КРѢАВО**.

КРВАВИЙ див. **КРВАВЫЙ**.

КРВАВИТИСА дієсл. недок. (стп. *krwa-
wić się*) (діставати кривавих ран) кривави-
тися: Рада бысь вмѣсто его тѣй Вѣнѣцъ
носила, Сама са зъ тажкѣмъ болѣ(м) ты(м)
вѣнѣ(м) кривавѣл(а) (Львів, 1631 *Волк.* 13).

КРВАВНИКЪ¹ ч. (стп. *krwawnik*) гематит,
червоний залізняк: ha(e)matites, кривав-
никъ каминъ (1642 *ЛС* 213).

КРВАВНИКЪ² ч. (стп. *krwawnik*) вид
мінералу: pasamonifēs, кривав(в)никъ каме(н)
(1642 *ЛС* 277).

КРВАВЫЙ, КРВАВИЙ прикм. (стп. *krwa-
wy*) 1. Те саме, що **крывавый** у 1 знач.: ѿ
аврама... рана в головѣ кривавѣ знати и(ж)
ѿбѣшко(м) ѿдаренаѣ (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5,
II 4046, 63); у Миколая Воротницкого виде-
лом над левым оком на брви рану кривавую
(Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 447); ви-
дидемъ на твари правой рану кривавую...
которую менил быти себе пястю удареную
(Там же, 527); sanguindent(us), кривави(и)
(1642 *ЛС* 361); *Образно*: новина была при-
несена ѿ(т) Рыму же тамъ до(щ) пада(л)
кривавы(и) и гра(д) якъ великій якъ по(л)-
тора фѣ(н)та олова (серед. XVII ст. *ЛЛ*
174).

2. Те саме, що **крывавый** у 2 знач.: зъ
крѣавого стѣ(с)ртѣй поєдѣнкоу, тѣло маючи
зраненое гвѣздми на крѣ(с)тѣ желѣзными
ѿ(т)стоупѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166);
ѿвѣ зась зъ крѣавы(х) ѿ(т)ходи(л) звѣта(ж)-
цею плацовѣ (Київ, 1632 *Євх.* 302); вѣ за-
конѣ нашоу Лѣски оффѣры двоѣкіи знай-
дѣтъ са, Першаѣ крѣаваѣ оффѣра... Дрѣ-

гаѣ оффѣра безкрѣвнаѣ (Київ, 1639 *МКСВ*
217); Ачѣ та дѣсытъ, на лѣжѣ крѣавомъ
оузброѣна Славы своѣй пристѣйне, носѣла
Беллѣона (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

3. (сповнений самопожертви) жертв-
ный. ѿ **кривавая шата** див. **ШАТА**; **послуга**
кривавая див. **ПОСЛУГА**.

4. Те саме, що **кривавый** у 5 знач.: поме-
ненный Хмель... завзявши передъ себе злый,
злосливый, непристойный и кривавый за-
мысль... до себе велико мнозства розного
хлопства... затегнулъ (Кременецъ, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 138).

ѿ **кривавая роса** див. **РОСА**; **кривавая**
слеза див. **СЛЕЗА**; **речь кривавая** див.
РЕЧЬ; **кривавый потъ** див. **ПОТЪ**; **каране**
кривавое див. **КАРАНЕ**; **молоко кривавого**
поту див. **МОЛОКО**.

Див. ще **КРѢАВАВЫЙ**.

КРВЕТЕЧЕНЕ с. Кровотеча: многѣи чѣ-
да тѣй Истѣчни(к) показовалъ... ины(х)
милліѣнами прѣве болѣзней оулѣчѣлъ...
крветече(н)ѣ рѣзныи Царѣцѣ и иныхъ не-
вѣсть (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

КРЕАТУРА ж. (лат. *creatura*) креату-
ра: Зѣцнымъ прѣто и дорогѣмъ нѣчинѣмъ
ѣсть, ѣжѣ на(д) вси креатѣри Ёго оуподо-
балъ собѣ Гѣ(с)дѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 171).

КРЕВИНА ж. (стп. *krzewina*) куш, корч:
Ирисъ бовѣмъ вѣ слѣчные фѣрбы са при-
брала, Кришталѣвый дѣжчѣ засхлѣй кре-
вѣнѣ вылѣла (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.); Єсть
южѣ овоцѣ, єстѣ зѣцный, с тѣеи кривѣны.
Нѣвои кѣды нащѣпѣлъ Господѣрь дривѣны
(Там же, 6).

КРЕВКИЙ прикм. (стп. *krewki*) слаб-
кий, нестійкий: овцы тежѣ, яко прирѣженя
кривого будучы, неразмыслѣ, але ослѣпѣ...
на свою погибель бѣгутъ (Вільна, 1595
Ун. гр. 113); жа(д)ны(м) спѣсобо(м) быти

не мѡже, абы кре(в)кое и слабѡе тѣло нѡше, цѣлои нѡчи не спа(в)ши чѣйно(ст) всего дна бѣ(з) ѡтажѡлости оумы(с)лѡ знести могло (серед. XVII ст. *Кас.* 30).

КРЕВКОСТЬ ж. (стп. *krewkość*) (*схильність до спокус*) слабкість, нестійкість: не хочу... я надъ вами пановати, але немощи и крєвкости ваши на себе носити (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483); **О**повѣдилъ ємоу гблосъ бжій, иди а боудъ с тобою, повтѡре поча(л) са вымовлѡти блгоговѣннаа дѣа не и(ж) бы мѡщи бжѣ(и) не оуфа(л), але ро(з)мысло(м) свое(и) крѣвкости на та(к) велікоую ре(ч) не то(р)гавъ са мѡвачи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 205); а лѡди, хота и бѣ(з) ли(ч)бы бѡдѣ(м) мѡдры, мнѡго кро(т) блуди(м) и прирѡжѣна нѡшего крѣвко(ст) явна є(ст) (Там же, 212); Невидѡмыхъ вѡдъ предѣленіє, лѣчь мыслныхъ: то єсть крѣвкости въ адѡмѣ скаженой натѡры, котѡрю вы ногѡми во(з)дѣржаніа и оуто(н)чеваніа тѣла, шєствѡючи стєзѣю зѡповѣдй Бжїихъ перєхѡдите (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм.) 2 зв.).

КРЕВНОСТЬ, КРЕВЪНОСТЬ ж. Крєвність, спорідненість: милостивый кнаже, ачколве єсми парсѣна дѡховнаа, а ведже єсли бы на то прийти мѣло, про тѣю правдѡ и крєвност мою, абых не былъ в томъ и присагою моею телєсною того поправовати готовъ, бо милостивый кнаже єсть власне крєвный наш (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); Я кназ Левъ Александрович Сангѡшкович Коширский,... бѡдѡчи сповиновачон крєвностю брѡтнею и ѡдностайным гербомъ зѣ... кназемъ Романомъ... записѡю... кназю Романѡ... Сангѡшкѡ... имена свои (Камінь, 1571 *AS* VII, 381); и та(к) повинова(ц)тво линиєю повинова(ц)тва, а(л)бо крєвности провадячи пыта(м), хто бли(з)шы(и),

надъ теперешни(х) поводѡ(в) (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26 зв.); Крєвнѡсть албо сро(д)ство єсть зъвѡзокъ тѣхъ котѡрыє з ѡдѡное крѣви походѡтъ, тѡкъ жѣбы вѣсѣ тоєєжъ крови оучѡстниками были, и до ѡднѡгъ жъ корєна албо пна стагѡлиса (Львѡв, 1645 *О тайн.* 169).

КРЕВНЫЙ, КРЕВЪНЫЙ прикм. (стп. *krewny*) **1.** (*рідний за кров'ю*) кровный: мнє ве(д)лє права прирѡжоно(г) яко кре(в)ному ѡпекуну стрѣю в ѡпеку до лє(т) ихъ супѡ(л)ны(х) дѡрослы(х) присуди(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАЛ* 28, 1, 2, 11); и ѡвше(м) ктобы ко(л)вє(к) з... сѣсєдо(в) кро(в)ны(х) и не кре(в)ны(х) и ѡ(т) пє(р)вши(х) и ѡ(т) послє(д)ни(х) записѡ(в) боронити и в ка(ж)дѡго права за(с) ѡповати мы сами... пови(н)и бѡдємы (Юсківцѣ, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); пафноутій в лїстѣхъ до крѣвныхъ бѣлихъ голѡвъ и до дво(х) попѡвъ до грецѣи пїсанныхъ, вспоманоуль єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); я са(м)... бѡдѡ повинє(н) є(г) мѣ(л) пна александра хрєницкого... ѡ ко(ж)дѡго... судѡ... ѡ(т) вшєляки(х) ѡсобѡ крєвны(х) бли(з)ких и далєки(х)... боронити (Луцк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.); **крєвное звязанье** див. **ЗВЯЗАНЕ**.

2. (*почуття, ставлення, притаманні рідним*) родинний: маючи я повинную крєвную милѡсть до детѡкъ зошлѡго брата моего,... // ...двєсте копѣ грошей дарую (Луцк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 113-114).

3. у знач. ім. (*той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь*) родич: не маючи я по сєбѣ потомства, записалъ єсми на церковъ Божію тоє село... то єсми записавъ вѣчно и непѡрушно, ѡддаляючи ѡтъ всѣхъ крєвныхъ, близкихъ, и повинныхъ моихъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); А при том

были и того добре сведомі: Их Милость брата и крѣвныя мои: пан Гаврило Василевич Бокей,... пан Илаш Богдшевич Несвицкий (Суходоли, 1559 *АС VI*, 47); Записую... то все огулом, або здоймом, зо всим на все, правом своим прирѣжоним отдаляючи от всих близких и крѣвных своих,... на... пана малъжонка своего все право свое прирѣжоное вливаючи (Вовковий, 1572 *АрхЮЗР 8/VI*, 385); того(ж) рокѣ и дня вышѣ(и) писано(г) поступила и подала в записи свое(м) доброво(л)но(м)... // млыны ставы ѿво згола не ѿ(с)тавѣю(чи) сама на себе на кре(в)ны(х) бли(с)ки(х) и пови(н)ны(х) свои(х) ничо(г) (Житомир, 1609 *ЦДІАК 11*, 1, 5, 33 зв.-34); ѿбывате(л) мѣлта(н)ски(и), ѿма(р), и похова(н) в гро(б)ница(х) новы(х) того крѣвныя взгледомъ мѣсца и за спасеніе его дали злотыхъ... 10 (Львів, 1622 *ЛСБ 1049*, 2); абы по (с)мѣ(р)ти мое(и) жадны(х) ро(с)ти(р)ковъ... межиде(т)ми,... и инъшими крѣвными и повинными моими,... не было... тестаментомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН 217*); Рѣклъ г(с)дѣ до Мѿисѣа: мѣвъ до сщѣнниковъ сынѣвъ // Аароновыхъ: нехай са не мѣжѣтъ смертѣми сосѣдовъ свойхъ, хѣба крѣвныхъ а близкихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123-123 зв.); вольный поступокъ правный не только крѣвным его заставуетъ, але и самъ правне чинити хочѣтъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 309).

Див. ще КРОВНЫЙ.

КРЕВЪ ж. (*стп.* krew) кров: Деми(д) Щение(в)ски(и)... пна Стефана Де(д)ко(в)ского... потаѣмне з домѣ своего с по(л)гакѣ ѣ тва(р) пострели(л)... и па(ст)вечисѣ на(д) тело(м) забитого... сере(д) двора покиндѣ(в)ши псо(м) кре(в) лизати каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК 11*, 1, 4, 18).

Див. ще КРОВЪ.

КРЕВЪНОСТЬ *див.* **КРЕВНОСТЬ.**

КРЕВЪНЫЙ *див.* **КРЕВНЫЙ.**

КРЕГУЛЕЦЪ ч. (*стп.* krogulec, *стч.* krahujec) яструб, *діал.* крегулець: ястребъ велики(и) три рубли гроше(и)... за рябца або за крегу(л)ца рубль (1566 *ВЛС 99* зв.).

КРЕДИТОРКА ж. Кредиторка: небожчикъ... княжа его милость Корецкий,... посполу зъ малъжонкою своею... небозце паней Маруше..., въ сумѣ одинадцети тисечи и семсотъ золотыхъ Полскихъ, заставили маетность свою, въ повете Луцкомъ лежащую,... обликгуючи се съ потомками своими кредиторку свою, вышѣменованую... отъ вшелякихъ импедиментовъ боронити и заступовати (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР 6/I*, 443).

КРЕДИТОРЪ ч. (*лат.* creditor) кредитор: За мѣнѣтъ, котраа мѣ(жи) кредитора(ми) мошковицевы(ми) далѣмъ гро(ш) ѣи (Львів, 1616 *ЛСБ 1047*, 5); А // што се тѣкнет остатка суми,... штос-мо водлугъ поставленія нашего... мели списати и у актѣ кгородскихъ луцкихъ... роборовати, але за хоробою моею до того прийти не могло, у розныхъ кредиторовъ помененымъ кнежатамъ... на зънесеніе ихъ заставую и записую (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 85-86).

КРЕДИТЪ ч. (*лат.* creditum, *нім.* Kredit) 1. Віра, довір'я: на томъ сенѣде подлѣгати не хочемо, домышляючисѣ, же снатъ, подѣ еѣ претекстомъ, сразу явное спротивенство покриваючи и овшемъ, дѣля зъеднанья собе кредиту, ркомо ся вернымъ пастыромъ нашимъ и... релѣи нашеѣ показуючи, наконецъ, оную покинувши, въ огиду подати (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/I*, 523).

2. (позика) кредит: Панъ Гану(с) Бартьель... попе(л)... не може выставити..., и ѿ кредитъ у купцовъ кгдањскихъ при(и)де, прето шацуѣ собе шкоды,... на тридѣца(т)

тисече(и) золоты(х) польски(х), а креди(т) у купцовъ не преплачоны(и) (Луцьк, 1592 ТУ 225).

КРЕДО с., невідм. (лат. *credo*) 1. (у католицькій церкві Символ віри; музичний твір на текст *credo* в католицькій літургії) кредо: Папезникъ: Кредо великое, которое и по сесь день въ костелахъ католицкихъ на мши спѣвають (1603 *Пит.* 12); чему декретъ по долгой диспутацыи учинилъ, абы того словка и отъ Сына до Кредо не прикладали? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271).

2. (назва книжки) “Кредо”: недавно пробшлы(х) часовъ вѣдали Новокрще(н)цы кнѣгъ зъ дрѣкѣ, на(з)ванѣю Крѣдо (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 61).

КРЕЗЪ ч. (лат. *Croesus*, гр. Κροίσος) перен. (багач) крез: Нехай тобѣ Смарѣгды Крезѣве дарѣють, Нехай праць Гомерѣвыхъ ритмы оуслѣгѣють (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

КРЕЙДА ж. (стп. *krejda*, нвн. *Kreide*) 1. Крейда: пинчукъ ме(л)... фа(р)бы фунто(в) по(л) в а чаплико(в) иго(л) кре(и)ды шпилекъ и фа(р)ботъ за ко(п) е̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 32 зв.); мѣль, вапно и тыжъ крейда (1596 *ЛЗ* 58); мѣль: Вапно, и ты(ж) крейда, ѡлбо мѣлкость (1627 *ЛБ* 67).

2. Особова вл. н., ч.: Фенна... и ми(с)ко...вызнали, и(ж) продали имѣна свое. которое имѣня прода(л) бы(л) яцко кре(и)да тѣсть того истого миска (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); Гараси(м) Кре(и)да (1649 *РЗВ* 182 зв.).

КРЕКЛИВЫЙ див. **КРИКЛИВЫЙ**.

КРЕКОТЬКА ж. (стп. *grzechotka*, *krzechotka*) (дерев'яне калатальце) брязкало, брязкальце: Ѧ патокъ великий кгда июдаша хлопата страшили тыми кречотъками,

в которого была не голосна, мѣсель зѣбами трескѣ докладати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.).

КРЕМЕНЬ ч. 1. (мінерал твердої породи) кремінъ: Писаль той (в ориг. ти – Прим. вид.) листъ Юлій... што на приверненъ въ зверхность папезкую приводити – естъ “зъ кремения воду вытискати!” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 634); *silex*, *cis*, каме(н), креме(н) (1642 *ЛС* 372); кремень *silex* (*Уж.* 1645, 26 зв.).

2. (шматок такого мінералу для викресування вогню) кремінъ: И бѣдетъ подобный Ѡцъ кремену ого(н) маючѣму, который если не оударитъса желѣзо(м), огна выпѣстити не мѣже(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290).

КРЕМИДА ж. (гр. κέραμικός) цегла: оу каменою (стенѣ мѣсто) приготавивши. и постави(л) иконоу бж(с)твеного нероукотворѣного ѡбраза. и свечю вжегль пре(д) нею. и запечатлѣ(л) кремидою (1489 *Чет.* 268 зв.); назаутрие ше(д) еп(с)кпъ. розбивъ кремидоу. гдѣ показано емоу мѣсто (Там же, 269).

КРЕМИНАЛНЫЙ див. **КРИМЪНАЛНЫЙ**.

КРЕМЪ див. **КРОМЪ**.

КРЕМЯНЫЙ прикм. Крем'яний. У складі мікротопонімічної вл. н. **Кремяный Пять**: врочище, прозываемое Кремяный Пять (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377).

КРЕМАНЧАНИНЪ ч. (мешканець Кременця) кременчанин: поведиль перед нами, ижъ ѡтецъ же нашъ, Казимѣр, король... сѣдил его с Кременчаниномъ (Краків, 1518 *AS* III, 173).

КРЕНЦОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. *kręcony*) кручений. ♦ **шолкъ кренцонный** див. **ШОЛКЪ**.

КРЕОВАНЫ дієприкм. (стп. *kreowany*) обраний, назначений: Соутъ досѣтъ и ін-

шіѣ побожныѣ sprawy щодробливість, и млѣть знак вѣч. славы, ест свѣдом ты(х) цнѡ(т) ваших свѣжо креованы на стан доктрѣва, ваши(м) хлѣбо(м) промованы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

КРЕПИТИСЯ *див. КРѢПИТИСА.*

КРЕПКИЙ *див. КРѢПКИЙ.*

КРЕПКО *див. КРѢПКО.*

КРЕПОВАТИ *дієсл. недок. (стп. кгероваѣ)* 1. (кого) Поневолювати, сковувати: Мысленнаго Сампсона южъ ѡто крепѡють, Смѣрть емѡ понѡснѡю безвинне готѡють (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.).

2. *Перен.* Німіти, залякати, ціпеніти: справедливыи выкрикають, а грѣшныи крепѡваны бывають (Львів, 1642 *Час. Слово* 272).

3. *Перен.* (що) (утримувати від здійснення чого-небудь) застерігати, стримувати: Але мл(с)ть рѣки ѡ(т) кѣрности крепѣть, Милость тебе ѡ(т) пѡмсты, ѡ Пѣне, гамѣ(т) (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.).

Див. ще СКРЕПОВАТИ.

КРЕПОСТЬ *див. КРѢПОСТЬ.*

КРЕПѢКИЙ *див. КРѢПКИЙ.*

КРЕПѢКО *див. КРѢПКО.*

КРЕСАТИ *дієсл. недок. (що) (добувати іскри, вогонь)* кресати: Ab vero крешѡ (Уж. 1645, 63); **ярости огонь кресати** *див. ОГОНЬ.*

КРЕСИВО *с. (стп. krzesiwo)* кресало, *діал.* кресиво: igniarium, кресиво, ѡгниво (1642 *ЛС* 224).

КРЕСКА, КРИСКА, КРЫСКА, КРѢСКА *ж. (стп. kreska)* риска, штрих; знак: А есліжъ хто бѣдетъ смѣти, же ѡ старозакѡнны(х) приказана(х) тѡ мѡви(л) Снѣ Бжѣй,... Іѡта Єдина ѡлбо єдина крѣска ѡ(т) зѡкона не згѣнетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 197); Чрѣта: Правѣло. лѣнѣа, якъ то, – Іѡта, крѣска,

я(к) то (1627 *ЛБ* 156); кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х) ѡписованя(м) бо(л)шо(с)ти крысо(к) показалы(х), зго(д)не ѡбра(в)шы ѡпросили ѡны(х) абы бѣ(з) жа(д)ной вымовы, тои працы по(д)няли ся (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043); крѣска Nota (Уж. 1645, 21); та(к) мнѡго зволѡки чѣсѡ не чѣначи жебы зачѣтой лѣтѣры слѣшныи кѣштѣлѣтъ вѣправилѣ, але недоко(н)чѣнѡю крѣскѡ лѣтѣри зо(с)тавѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

КРЕСЛО *див. КРѢСЛО.*

КРЕСНЫ *див. КРЕСТНЫЙ.*

КРЕСОВЫЙ *прикм. (який має крем'яний замок)* крем'яний. **пулгакъ кресовый** *див. ПУЛГАКЪ; ручница кресова* *див. РУЧНИЦА.*

КРЕСТ *див. КРЕСТЬ.*

КРЕСТИАНСКІЙ *див. КРЕСТИЯНСКИЙ.*

КРЕСТИКЪ *ч. (основний символ і предмет християнства у вигляді стрижня з поперечкою)* хрестик: з волею панѡвъ брати(и) за жаданѣ(м) п(н) грѣгорого Морозова... гды даровалѣ, до котрого справуючи звѣзду, ложницу... приложи(л)е(м)... сребра, крести(к)... и нѣцо цѣто(к) ѡ(т) сребра фолнеро(м) даного, котрое важи(ло) лѡтовъ по(л)тора (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.); Крестиковъ три срѣбрныхъ и грѣвеко(к) (!) малыхъ двѣ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 263); 2 кади(л)ница... трохи ста(р)шая... ѡ каждаго ла(н)цѣшка крѣ(с)тикъ з дзво(н)ками (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 8).

Див. ще КРЕЩИКЪ.

КРЕСТИЛНИЦА *див. КРЕСТИЛЬНИЦА.*

КРЕСТИЛЬНИЦА, КРЕСТИЛНИЦА *ж. (цсл. крестилница)* хрестильница, хрестильня: Кирил... кгда крестился, в той

часть у крестильницу наплюгавил, што то было знаком злым и лихим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); крести(л)ница, и мѣдница ценовые (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 260).

КРЕСТИНЫ *мн.* Хрестини: И, якъ в^с кѣждый рѣкъ родѣны, такъ же кр(с)тѣны, люде пре(д) тѣмъ и тепѣрь ѣнде свѣих(ъ) срѣдникѣвъ ѡбъходѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); крестѣны baptisma (Уж. 1645, 39).

КРЕСТИТЕЛОВЪ *прикм.* (який стосується Івана Предтечі) Хрестителів. ◊ **рождество крестителово** *див.* **РОЖДЕСТВО**.

КРЕСТИТЕЛЬ, КРИСТИТЕЛЬ, КРЫС-ТИТЕЛЬ *ч.* (цсл. крститель) **1.** (*титул святого Івана Предтечі*) хреститель: названъ... кр(с)титель потомѣ. што(ж) кр(с)тиль г(с)а наше(г) іс(с) х(с)а. въ ерданѣ рецѣ (1489 *Чет.* 39); она... рекла мѣри своей. чого маю просити. а мѣи ей рекла. проси головы іѡа(н)на кр(с)тла (1556-1561 *ПЄ* 149); ся боятъ, ажъ муть такъ ходити, коли муть ихъ кортати, якъ Іоанъ креститель (XVI ст. *НЄ* 153); бы(л) члѣкъ посла(н)ный ѡ(т) ба проро(к) велѣкий има емоу было іѡа(н) и кре(с)тите(л) // сѣи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43-43 зв.); Що Кр(с)титель Сѣий слѣшалъ, и ѡчне видѣлъ Тѣе яко свѣдо(к) пѣвный, всѣмъ оповѣдѣлъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 92); Сѣий “ѡанъ Креститель мовить до Ада: Смути ся, Аде, плачь и ляментуй во вѣкъ Гди идеть до насъ Богъ и челоуѣкъ! (I пол. XVII ст. *Єл. о зб.* 21).

2. (*назва церковного свята; також календарна дата – 7 липня*) Різдво святого Івана Хрестителя: Кѣпала на кр(с)тла оутопѣте, и ѡгненое скакана ѡ(т)сѣчѣте. гнѣвае(т) бо сѣ кр(с)тль на землю вашѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 259); **рождество светого Крестителя Господня Іоана** *див.* **РО-**

ЖЕСТВО; рождество светого Івана Крестителя *див.* **РОЖЕСТВО;**

(*назва церковного свята; також календарна дата – 20 січня*) Собор святого Івана Хрестителя. ◊ **свято Яна Крыстителя** – Собор святого Івана Хрестителя: и такъ тежъ много копъ на светое Нарожене Панское, с такъ много муки, яко вышей есть выражено мѣрами збожя... от близько пришьлого свята Яна Крыстителя почавши, и так... презъ всѣ часы живота моего (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); ◊ **святого иоанна Кристителя** – Собор святого Івана Хрестителя: Рокѣ того(ж) в де(н) стѣго иѡа(н)на Кри(с)тителя, По бѣоявленію ѡ(т)вори(л)и пѣшкѣ манасти(р)скѣю (Львів, 1610 *ЛЄБ* 1046, 4 зв.);

(*назва церковного свята; також календарна дата – 11 вересня*) Усікновення головы святого Івана Хрестителя. ◊ **стата Іоанна святого крестителя** – Усікновення головы святого Івана Хрестителя: вѣ постѣ тежъ ѡ(т)правовати потреба... день ...// ...стата Іѡанна стѣгѣ кр(с)тѣла (Львів, 1646 *Зобр.* 36 зв.-37).

КРЕСТИТИ, КРЪСТИТИ *дієсл. недок.* (цсл. крстити) **1.** (кого, що і без додатка) (*хрещенням здійснювати обряд покаяння, очищення*) хрестити: Быль іѡаннъ на поустыни, кр(с)тиль и проповедалъ кр(с)щеніе покааніа (1556-1561 *ПЄ* 129 зв.); Пуйдѣте, научѣте усѣ языки и крестѣтъ ихъ у отца, и сына, и светого духа (XVI ст. *НЄ* 199); всѣмъ онымъ не мѣлъ того чинити, котории едно въ Него вѣрютъ (!) и презъ воду и Духъ знову ся отрождають, то есть иле ихъ крестятъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 55); єсли не было Тѣло, Іѡаннъ кого Кр(с)тѣлъ (Київ, 1625 *Єур. Єл.* 125 зв.); якожъ Крещеніе

немовѣтокъ было за часѡвъ Ап(с)лскихъ вѣдлугъ свѣдѣцтва Дѣ́анїй з' главѣ́ сї́, где чита́емѡ, ѡ́жъ Ап(с)лѣ́ Пáвель Кр(с)тї́ль в'весь домъ Лї́дїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905); **крестити огнемъ** – очищати: ѡ(т)повѣ́диль іо́аннь всѣ́(м) гл̑́а, ... граде́(т) бо за мно́ю сил'нѣ́йши(и) ни(ж)ли я ко́торого(ж) то не є́(ст) є́смь годє́(н) ро(з)вѣ́зати реме́на обо́уви є́го, то(т) ва(с) кр̑́(с)тити боуде́(т) дх̑́омъ ст̑́и(м) и огне́(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 7).

2. (кого і без додатка) (*здійснювати обряд Таїнства Хрещення*) хрестити: на потреби є́(з)дити ве́(н)чати кр(с)тити... ѡ(т)-ню́(д) в чужо́(м) предѣ́ле не ма́емъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); И за то великое то(м)ле́ньє в рогатинѣ́ бра(т)ству́ ѡмножи́ло(с) дє́те(и) и(х) не кр̑́щено. ме́(р)твы(х) не погребано́ (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); абовѣ́(м) ко́лі дѣ́та ма́лое крщ́ае́мъ неоче́кива́е́мъ во́ли є́го... а́ле ѡче́кива́е́мъ(ъ) во́ли кѣ́ма албо́ кѣ́мы а́лбо́ того ко́тѡрый кр(с)титѣ́ (Львів, 1645 *О тайн.* 9).

3. (кого, що) (*просвѣщати хрещенням; наворачтати у християнство*) хрестити: ст̑́и ива́(н). мно́га чюдє́са чинї́(л)... постави́(л) є́п(с)кпы́ мно́гіє по́пы. и наоучи́(л) и(х) кр̑́(с)тити. и пр(и)водї́ти лю́дї к(о) х(с̑́)у (1489 *Чет.* 195); Таковы́(м) бл̑́гословє́нїє́мъ почти́ль и оуве́(л)билѣ́ бг̑́... велї́кого владї́мера. прє́сла(в)но. и мно́го чѣ́дно кр(с)ти́шаго земл̑́ю рѣ́скѡю (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.); О, прє́зачное кня́жа! лето́ росли благо́чєстивая вели́кого Володы́мера, крє́стившаго Рускую́ земл̑́ю! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 999); прє́словутый мона́рха Володи́меръ... взявши́ отѣ́ прє́рєчє́ного Сє́ргїя, патріа́рхи... и є́пископы́, и прє́свитєры́, ко́торїи, до Кїє́ва прибывши́, крє́стили Россѡ́въ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 771).

4. (кого чим) Бити, карати, *діал.* хрестити: но сами́ до зє́(м)ла́ по(л)ско́и идоу́(т), и наши́(х) бра́тїй... до себє́ бє́роу(т) и кр(с)татѣ́ и(х) са́блами, ба́саликы́ и нага́йкѡми (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

5. *Перен.* (що, кому) (*розцінювати яким-небудь чином*) називати; уявляти: хо(т) сѣ́(т) рєчы́ Мнѣ́ (!) ѡ́да(т)ныє́ и здаю́(т)ся про(ж)-ныє́: мо́же и(х) к'́то собѣ́ кр̑́стити, и(ж) су́(т) Грѣ́(н)товныє́, є́дна(к) що́ на мє́щано́(м) ѡ́стро(з)ки́(м) придало́ то сѧ́ вши́(т)ко в ты́(х) ры́(т)мѣ́хъ шы́рѣ́ ѡ́писано́ (1636 *Лям. о пр.* 1).

Див. ще **КРЕЩАТИ.**

КР̑́СТИТИ *див.* **КРЕСТИТИ.**

КРЕСТИТИСЯ, КРЕСТИТИСА *дієсл. недок. і док. (цсл. кр̑́ститисѧ)* 1. (от кого і без додатка) (*проходити обряд пока́яння, очищє́ння*) хреститисѧ: То́г'ды́ выхо́жали к немо́у изѣ́ їє́р(с)лима́, и зо́ все́й їоудє́и... // а кр(с)тили́сѧ во іѡ́рдани́ рѣ́цѣ́ ѡ(т) не́го исповѣ́дающе́ грє́хи своѧ́ (1556-1561 *ПЄ* 26-26 зв.); У сю́мъ є́вангє́ліи є́сть напи́сано, якѣ́ пушовѣ́ Хри́стось, л̑́ лѣ́тъ ми́нувши, і́ко Іо́анови крє́стити сѧ́ (XVI ст. *НЄ* 202); Оди́нь є́сть Іє́русали́мъ... и є́дна земл̑́я жи́довская́, вѣ́ которой сѧ́ Іисусѣ́ Хри́стось роди́ль, в Ерда́ни крє́сти́лсѧ ѡ(т) Іѡ́анна во Іє́рдѧ́ни (Уж. 1645, 78).

2. (*проходити (пройти) обряд хрещє́ння*) хреститисѧ, охрє́ститисѧ: и мно́зи почали́ вѣ́ровати во х(с̑́)а. и кр̑́(с)титисѧ́ (1489 *Чет.* 225 зв.); якѣ́ є́смы́ сѧ́ споча́(т)кѣ́ вѣ́ри во Хр(с)́та крє́стили... и приве́дени є́смо ѡ(т) те́(м)ности́ на свѣ́тъ (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Пу́йдѣ́те, проповѣ́дуйте є́вангє́ліє́ по все́му свѣ́ту, кто́ вѣ́ру имє́тъ и крє́ститѣ́ сѧ́, спасє́нь будє́тъ (XVI ст. *НЄ* 10); бо́ю

же са ихъ сѣти постарѣли и подѣравили иже и(х) не могоу(т) полатати ничимъ. Хыба бы въсхотѣли оувѣрити и кр(с)тѣтиса (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); А хто повтѣре крести(т)са, або поновлаетъ са вѣ покаяніе крещеніемъ, то(т) вѣдлѣтъ Ап(с)ла распинаетъ Х̄а (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 87); Дорѣслый... еслибы не хотѣ(л) кр(с)тѣтиса, а другій бы его ѡкрестѣлъ албо до того примѣсилъ тогдыбы не было важное крещеніе (Львів, 1645 *О тайн.* 21); На то(т) ча(с) бовѣ(м) повтѣре кр(с)тѣтиса ничѣго не помѣже(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 902).

3. (от кого з ким) (*приймати християнство*) хреститися: вы... визнаете, иж были есте в послушенстве... патріарха от которого вся Руская земля от всходу солнца аж до полночи з Слованы, з Болгары и зъ Сербамы крестилася (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

4. (*символічно рукою на собі зображувати знак хреста*) хреститися: Въ тѣ(ж) днѣ сло(в) о не вмѣющи(х) кр(с)тѣтиса: Мнози естъ неразѣмнии члѣвци. махають по лицу своемѣ. и по плечима роукою своею (1489 *Чет.* 286 зв.); кр(с)то(м) хвѣ(м) до цркви прише(д)ши кр(с)тѣтиса не соромѣ(и)те (1596 *Виш. Кн.* 223); Въ тыи теды три имена вѣримо и крестимоса, яко мы отъ божественного писанія научили (1603 *Пит.* 13); Пѣлности потреба великой вѣ слѣха(н)ю, и разсѣжда(н)ю грѣхѣвъ кающогоса, спочаткѣ а(ж) до ко(н)ца, бы те(ж) и на(и)тажшыѣ были, не має(т) зѣ себѣ показовати страхѣ албо задивѣнѣа, албо ѡбридливости: напѣрыкладъ: мѣрѣщачи тварь, албо крестачѣса, албо плѣючы (Львів, 1645 *О тайн.* 90).

5. *Перен.* Терпѣти, страждати: Дрѣгое естъ Крещеніе крѣвїю, за Х̄а Пна вылавною, таковымъ Крещеніемъ крестѣлиса тѣи ко-

тѣры безъ ѡкрещенїа водного за ѡвѣренїе вѣ Х̄а оумѣчены zostали (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903); **в огни креститиса** – горѣти в пекельному вогні: Чѣстимиса по крещенїи нахѣдѣмѣ, И вѣ бномъ огнѣ крестѣтиса не хотѣмѣ (Львів, 1616 *Бер. В.* 94); **крещеніемъ креститися (креститиса)** – обирати хресний шлях: Ци можете пити погарь, котрый я маю пити, крещеніемъ, котрым я крещуся, крестит(и) (*в рук. крестите – Прим. вид.*) ся? (XVI ст. *НС* 39); Ученикѣве... обещаютъса и кѣбокъ вѣпити, и крещеніемъ крестѣтиса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 157).

КРЕСТИЧОКЪ ч. Хрестичок, хрестик: за то даровалъ цркви бѣ(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку сѣбѣрною поломаную и кр(с)тичокъ малѣ(н)ки(и) (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

КРЕСТИЯНСКИЙ, КРЕСТИАНСКИЙ, КРЕСТІАНЬСТІЙ *прикм. 1.* (*який стосується християнства*) християнський: О оу weliki Korolu Sándro Căru, Proszu tebe czerez krestyánsku wiru: Ne day zábiwáty Oycá Mikity (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7);

(*який сповідує християнство*) християнський: И сїю... кнѣгѣ... к лѣчшемѣ поученїю... дали... а наипѣче же в нынѣшнѣй матѣжѣ мїра сего, понѣже мнози кр(с)тїаньстїи лѣодїе... вѣ вѣре поколебашася... читаніемъ возмѣгѣтъ себѣ исправити (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит. 1 зв.).

2. (*який стосується християнина, належить йому*) християнський: болшая част мисѣта домов такъ крестиянскихъ, яко и жидовскихъ пустѣками стоят, в которыхь ныхто не мешкает (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

КРЕСТНЫЙ, КРЕСНЫ *прикм. 1.* (*який стосується хреста, на якому карають через розп'яття*) хресний: Гѣ... трѣпѣ(л) ра(н)

жйдовъ ѿ, п и па(т) ра(н) гво(з)ны(х) кр(с)тны(х) велікы(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 40 зв.); **древо крестное** див. **ДРЕВО**; **паликъ крестный** див. **ПАЛИКЪ**; **крестная смерть** див. **СМЕРТЬ**; **столпъ крестный** див. **СТОЛПЪ**.

2. (мученицький, тортурний) хресний: еслибы // тѣло тоє не мѡгло трѣпѣти брѣтвы стр(с)тной и меча кр(с)тного, але зѡвше было пресвѣтлоє, нѣкды бы оумрѣти не могло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268 зв.-269); **крестная смерть, смерть крестная** див. **СМЕРТЬ**.

3. Жертовний: снѡдне с' пѡстною пѡщи посѣлени Кр(с)тною соло(д)костю вѣшо-вши, до пожадѡнои дѡхѡвногѡ ѡ(т)новѣ(н)ѡ ѡ(т) Ха... и... ѡбѣцѡнои земли внѣйти мог-лѣи (Київ, 1632 *МКСВ* 272).

4. (який стосується символу віри) хресний: страшны естъ неприѡтеле(м) гер'бъ кре(с)тны (Вільна, 1596 *З. Каз.* 77); **знакъ крестный** див. **ЗНАКЪ**; **знаменіє крестное** див. **ЗНАМЕНИЕ**; **сила крестная** див. **СИЛА**; **слово крестное** див. **СЛОВО**.

5. (пов'язаний з обрядом хрещення) хрещений. ♦ **батко кресни** див. **БАТКО**.

КРЕСТОВЪ див. **КРЕСТОВЫЙ**.

КРЕСТОВЫЙ, КРЕСТОВЪ прикм. (у формі хреста) хрестовидний: Свѡтови(д)-но крѣстово знѡменіє. Оупережѡєть Црѡ, и ѡбѣвѣитъ прѣстїє растѡтого (!) первѣй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 47); **дерево крестовое** див. **ДЕРЕВО**.

КРЕСТОНЕНАВИДЕЦЪ ч. Той, хто не поклоняється хресту: Ѡ(т)повѣдаю ти, невстыдлївый крестоненави(д)чє: взає(м) пы-тѡючи тебе (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

КРЕСТОНОСЕЦЪ ч. Поборник хри-стианства: а крестоносцы, будущаго вѣка сынове, поруганы, укорены и оболжены

быти мают, яко рече хто? (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

КРЕСТОНОСНЫЙ прикм. **1.** Мучени-цький, страждальний: костел... повергши крестоносный и смиренный образ христов, на честь и славу свѣта сего выдрався (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

2. (сповнений пожертви) жертвовний: Где крестоносное житіє иноческоє (1596 *Виш. Кн.* 260 зв.);

тяжкий, виснажливый: Таков бо есть ее закон своеволный: с под ярма тѣснаго и крестоноснаго и прискорбнаго жития и пути, ведущаго во живот вѣчный, вылама-вшися и вискочивши, буюти, шалѣти и бѣ-соватися; бо тежъ и наставников и учите-лев... тая юная и шаленая имѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

3. Ставропігійський: Всеподобнейшему... господину Иосифу... проповѣднику слова Христова общежительнаго монастыря цер-кви сошествія св. Духа крестоносного брат-ства Виленскаго, ласка, покой и милосер-дія отъ Христа Бога (Корсунь, 1625 *КМПП* I, дод. 273); Нам велице ласкавы(и) Пѡ-ве братїѡ бра(ц)тва стѣго крестоносно(г) лво(в)ско(г) (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСВ* 500, 1); Велебнымъ гдѣно(м) о(т)це(м) и блѣгочестивы(м)... пѡ(м) братїѡ(м) кр(с)то-но(с)ного бра(т)ства // лѣцкаго (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 149-150).

КРЕСТОНОШЕНЄ, КРЕСТОНОШЕ-НЬЄ с. Терпіння, страждання: ро(з)умѣ(ш) на покоутѣ, оубо(зс)тво, кр(с)тоноше(н)є, и сѣвлече(н)є мїра и похѡте(и) єго (1596 *Виш. Кн.* 253); Только тот один, – а не по-корою христовой и крестоношеньем, тер-пѣнием покори́л и поневолил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

КРЕСТООБРАЗНО присл. Хрестопо-

дібно: правая... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персій поднята, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

КРЕСТОПОКЛОННЫЙ *прикм.* Хрестопоклонный. ♦ **крестопоклонная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ**.

КРЕСТОСТРАДАТЕЛНЫЙ *прикм.* Мученицький, страждальний: Колико, собою изобразив, показал и научил; и послѣдностію ног умытия учеником, и нищетою не имуще, гдѣ главу подклонити, и безчестием крестострадателное смерти (1608-1609 *Виш. Зач.* 211).

КРЕСТЬ, КРЕСТ, КРѢСТЬ *ч. (цсл. крѣсть)* **1.** (*стовп з поперечкою у верхній частині, який у стародавньому Римі був знаряддям страти*) *крест:* на то(м) свето(м) кр(с̄)тѣ. г(с̄)ь нашъ іс(с̄)ъ хс. пригвоздити далъ свои стѣи рѣки (1489 *Чет.* 20 зв.); пилать пакъ тамъ и титоуль написаль. и поставиль на крестѣ. а было написано. іс назаранинъ цр̄ь жидовскый (1556-1561 *ПЄ* 431 зв.); Спыталь бымъ тебе, ѿиляете,... какое мы Тело Хрыстово теперъ прыймемъ, чы мерѣтвое, которое висело на крестѣ..., чыли живое и оживляющее, какое теперъ сидѣть одесную Бога Отца Своего зъ душею и божествомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 747); чомъ сесе лишивъ Христосъ, одинъ самъ добывъ и потокмивъ смертю своею и кровлювъ, што прудявъ ей на крестѣ (XVI ст. *НС* 142); Сынъ челоуѣческій выдан ест архіереом и поганом на поруганіе, и распинаючи, насмѣваются мовячи: если еси Сынъ Божій, сніди со креста (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Теды роты жолнѣрства зась ся скупивши: И гурмомъ вкругъ збавителя оступивши, Ажъ до Голгоѣы го съ Крестомъ провадили (Львів, 1630 *Траг. п.*

163); Тогда Бг̄ъ посилаєтъ двѣхъ зацныхъ людѣй, абы доброй оучинокъ показали... и тѣло егѡ снали съ кр(с̄)та (Чернігів, 1646 *Перло* 92); **взыйти на крестъ** – зійти на хрест: А прѣто(ж) ѡжъ Г̄ъ не стѣдильса взыйти на кр(с̄)тѣ, и не постѣди(т)са зъ ны(м) прійти сдѣити (Київ, бл. 1619 *О обр.* 62); **честного Креста** – (*назва церковного свята, а також календарна дата*) Воздвиження Чесного Хреста: один ярмарок на святки, другой на ден Честного Креста, третий на ден светое Ягнѣшки (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 129); **воздвижение Честного (Честнаго) Креста, воздвѣжние Креста, Креста Честного воздвѣжние** *див.* **ВОЗДВИЖЕНЄ**; **уздвѣжена честного крѣста** *див.* **УЗДВИЖЕНА**.

2. (*предмет і зображення хрестовидної форми як символ християнства*) *крест:* того стго кр(с̄)та. со страхомъ целоующе. ѡ(т)-ложѣмъ ѡ(т) себе всакѣ злобѣ (1489 *Чет.* 29); ѡстаткомъ того срѣбра, естли са што ѡстанет, крестъ срѣбреныи вробити (Острог, 1539 *AS* IV, 207); кн̄гнѣ... ѡ мене заставила... бо(л)ши(и) крестъ сребро(м) ѡпра(в)лены(и) позлоти(с)ты(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); на той завесе крестъ перловый, около креста перлы сажено, на той же завесе пукликовъ сребреныхъ 79 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); Крестъ са Хрїстѣвъ славою вѣрны(х) именѣ(т), имъ са самы(м) Апостоль хвалїть ро(с)кѣзѣ(т) (Єв'є, 1611 *Епігр. Ог.* 2); А печать носить на воску бѣломъ – образъ Петра апостола со крестомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1157); Хра(м) стго... Геѡ(р)гїѣ... ѡбнажѣ(н) изо...скровы(щ), рызъ епитрахиле(в) келиховъ кресто(в) събра(н) ни пры єдино(м) же съездѣ сребрено(м) и злато(м) ѡставлѣ(н) (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

воздвизальный крест, крестъ воздвизальный – хрест, який піднімають у свято Воздвиження Чесного Хреста: кре(ст) сребръны(и) по(з)лоти(с)ты(и) во(з)дви-за(л)ны(й) то має(т) его мл(ст) ѿ(т)дати по животє мое(м) до це(р)кви (Осмиловичі, 1576 ЖЖК I, 76); были въ скарбе церковномъ... одинъ крестъ золотый воздвизальный (Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/І, 233).

3. (геральдичний знак) хрест: На кони рѣцѣрь з мечѣмъ значи(т) мѣзъство, а крѣтъ мѣсацъ и звѣзды набожѣнство (Острог, 1607 На г. Остр. Лѣк. 1 зв.); кр(с)тъ тѣжъ за гѣрбъ є(ст) надано Бо стоблѣвость оузнано Вѣ томъ Домѣ (Київ, 1623 МІКСВ 79); Лебедь, абданкъ, подкбва, и при Кр(с)тъ стрѣлы, Твоѣи слѣжа(т) дѣлности (Київ, 1625 МІКСВ 134); Придано кре(ст), знакъ пѣвный ме(н)жного звѣтазства, Пре(з) кре(ст) всѣ з давны(х) часо(в) тридмѣютъ пѣнства (Львів, 1645 На г. Жел. тит. зв.).

4. (молитовний жест християн) хрест: сѣтая варвара. сотворила знамѣние ч(с)тно-го кр(с)та своимъ персто(м) (1489 Чет. 85); Кре(с)то(м) хвы(м) до цркви прише(д)ши, кр(с)тѣтисѣ не соромѣте (1596 Виш. Кн. 223); Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутал еси, похвалился еси... яко... на лож пременил... причастие тѣла христова, крест, крещения, вѣнчание, погреб (1588-1596 Виш. Кн. 140); Пере(д) тѣм злочестивыми преслѣдбвниками бѣли царѣ, а нѣѣ... вхѣдачи на порѣгъ Црковный... Кр(с)тъ Хвѣ выражаю(т) на свои(х) чолѣх (Київ, 1625 Злат. Н. 130 зв.); **крестъ христовъ** – (молитовний жест християн) хрест: **знакъ креста див. ЗНАКЪ.**

5. Перен. (страждання, випробування) хрест: То ся разумѣтъ дѣйство креста:

претрѣпѣти скарби... ганѣбы, телесныя болезни (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 23); Если же еси его ученик... покажи ми // во своем в костелу петрову правду и вѣру, любовь... крест и смерть (1600-1601 Виш. Кр. отв. 181-182); Потымъ... уздоровляючи вшелякую немощь и недостатокъ людскій, утерпѣлъ для насъ крестъ и смерть и погребеніе (1603 Пит. 92); кр(с)томъ и смртю своєю, звѣлъ бѣтвѣ съ кнѣзи пеке(л)нѣм(и) (Чернігів, 1646 Перло 132 зв.); **взяти крестъ (свой), (свой) крестъ взяти** – (бути готовим на все задля християнських цінностей) взяти (свій) хрест: Взавші крѣтъ свой, а он засмутивши с той мовы пошолъ з жалостью. Бо мног богатства мѣл. іс пак посмотрилъ ѿколо (Володимир, 1571 УЄ Вол. 63); Кѣждый который вырекаѣтсѣ себе; свой крестъ нехай вѣзметъ: вѣдлѣгъ своѣй сѣлы (Київ, 1637 УЄ Кал. 125); **(свой) крестъ двигати** – те саме, що **крестъ нести**: Кѣждый... який змѣжетъ, такий крестъ нехай двигѣетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 125); **крестъ зносити (зношувати)** – те саме, що **крестъ нести**: Пѣтаа є(ст) кр(с)тъ трѣпливе зносити и яко написано (Львів, 1585 УЄ № 5, 233); Так же повиннисмо Его слухати и скромней зношувати крест, то ест утиски, бѣди и недостатки всякіе (Вільна, 1600 Катех. 13); **крестъ нѣсти** – (бути готовим на все задля християнських цінностей) хрест нести: нести мы не погришимосѣ, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162).

6. (жертвування собою заради інших) самопожертва: ярем креста христова, искусов, борби, подвигов во мысли и плоти к

духом лукавым поднебесным во терпении взявши преплыти (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Тот... который... крест Христов страдателный (вѣру и разум простый, мирный и духовный уловил и восхитил, зараз учинився глупым по разсуждению мудрости свѣта сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 205); Де не(с) (!) бовѣмъ сп(с)ніе мїрѣ явіса, Крестомъ твоимъ вражда разорїса Смѣртъ вѣчнаа оумертвїса (Чернігів, 1646 *Перло* 60 зв.); и діаволъ кр(с)томъ егѣ пораженъ, И по(д) нѣзъ егѣ врагъ ннѣ по(д)ложенъ (Там же).

7. (сповїдування християнства) віра: Видите ли яко овца добре чина(т), Павла в то(м) слѣхѣючи: таковыє, котѣрыє не сѣтъ подобни, Пáвлѣ... изганяю(т) и общитиса з ними, яко Со враги кр(с)та хр(с)ва... не хотатъ (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.); даль намъ хс снѣ бжїи кр(с)тъ стѣи на ѡбороноу на того соупротивного нашего діавола (к. XVI ст. УЄ 31, 26); сам Христос с небеси, если бы звал, крест свой залецал и в пустыню изыйти (для очищенья помысла и навывковенья брани бѣсовское) розказал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); не мѣжетъ онимъ жаденъ, бы были скрѣшенъ, Доказати: бо Кр(с)томъ стѣимъ сѣтъ змоцнѣны (Львів, 1642 *Бут.* 1 зв.).

8. (обряд на знак прилучення людини до християнської церкви) хрещення: Раз есте крещени... мужайтєся нынѣ о преблагом бозѣ. От вѣторого креста, єреси, бѣжѣте и от прелестников себе стережѣте (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); А новокрещенцы пакъ и до коньца въ ни-во-што оборочають и згола всѣмъ дѣткомъ крестъ одыимують (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163).

9. (межовий знак хрестовидної форми) хрест: Хотар... починшіи... ѡт дѣба, что

ест на немъ крѣсть, просто черес полѣ на могилѣ (1576 *МЭФ*, 94).

♦ **петровъ крестъ** – конюшина: триѡлию(м) по ла(т)нѣ... клѣверъ по немецки петро(в) кр(с)тъ по рѣски (XVI ст. *Травн.* 447).

КРЕСТАЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто хрестить: Трѣтїй, єсть повинова(ц)ство дѣховное, а тоє двоѣкое, пѣрвое ѡтѣчества межи крестѣщимъ и крещѣемы(м), крещѣемымъ и // кѣмѣми (Львів, 1645 *О тайн.* 25-26).

КРЕСЧИКЪ *див. КРЕЩИКЪ.*

КРЕЩЕНИЕ *див. КРЕЩЕНИЕ.*

КРЕЩЕНІЄ *див. КРЕЩЕНИЕ.*

КРЕСЪ¹, КРИСЪ, КРЫСЪ, КРЪСЪ *ч. (стп. kres, свн. kreiz)* 1. Край, межа, граница, *діал.* крес: Предѣлъ: Граница, крїсь, повѣ(т) (1627 *ЛБ* 93); *Образно:* И я, о сыну, чистомъ ты породила: И кресу панянства, ничъ не уступила (Львів, 1630 *Траг. п.* 166); **отъ кресу до кресу** – від краю до краю: Пото(м) вже попѣстїлъ вѣ движенїе і шѣстїе абы непрестанны(м) теченїемъ и шѣстїе(м) свѣи(м), ѡ(т) кресѣ зась до того ж кресѣ, четѣрми вѣмєны ѡ(т) крѣгъ рѣкѣ скончавѣли (Острог, 1588 *Сур.* 2).

2. Час, період, термін, *діал.* крес: сее па(к) дрѣгое коло, котѣрое ѡ(т) воскресѣниа хѣа а(ж) до во(з)несенїа точи(т)са, и пре(з) цалы(и) го(д) бѣгъ свой справѣтъ. Про што замѣреного кресѣ та(к)же вѣ(д)ле пѣрвого бѣгѣ своего не одрѣжало (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.); А прото и я, многгрешный, преживши вже далеко большую часть кресу живота моего... // ...предѣ очима... маючи страшливый маєстатъ Божый... слушне речї могу (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 987-989); Але о тыхъ рѣчахъ дол-

га есть простирати мовы. Далее бы кресу заняло, нижи мы нынѣ кроткой въ мови назначили (Єгипет, 1602 *Діал.* 50);

перен. (закінчення життя) кінець: Прето потреба... мѣти... // бачѣ(н)є... И якъ хто в таковы(х) лѣтехъ оупра(вить), а накерѣтъ тѣю свыше спражѣнѣю колеснѣцѣ свою (к)отѣраа нѣкѣды нене стойтъ, але до кресѣ на(з)начѣного точи(т) се (Острог, 1587 *См. Кл.* 2); а веѣже, што належитъ до заслугованѣя делѣ благочестивыхъ и достойныхъ заплаты вечное,... вѣе стаютсе... непожиточными ку деланию... бо вѣе ...далее въ нихъ поступовати... не могутъ, понеже вѣе до... кресу своего прышли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 987); такъ самъ Бѣгъ зезвѣлити рачиль Прѣйзрѣвши то... досталъ на всѣ трѣды. Кресѣ назначѣного Терминѣ, Годѣны. (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 6); **кресъ вѣку** – кінець життя: Южесь презъ тѣе двѣе кресѣ вѣкѣ своѣго дошѣлъ зѣпѣлне, и сѣдѣнѣ мѣдрости, и старѣости живота... дошѣдши: за што Гѣдѣ Бѣгѣ дѣша твоа подобалася (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 25); **кресъ (крѣсѣ) живота** – те саме, що **кресъ вѣку**: а ижъ кресъ живота ѣномѣ на стѣпню южъ дозрѣлои старѣости бѣудѣчемѣ, яко бы тѣе кнѣи... презъ старѣанѣе єго на свѣтъ вѣшли, не допустѣлъ (Лѣвѣв, 1614 *Кн. о св.* 3 нenum. зв.); Прото и я, Анастасія Зубѣцевѣского [...] чашѣниковаѣ Волинская... маючи завше въ памети, водлуг писма свѣтого, неведомый час крѣсу живота своѣго, веѣаючи, иже вси речи часом с памети людское сплывають и въ запомнене приходѣят, что бы писмом... не было варовано (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 82); **кресъ остатнѣ, остатнѣй кресъ** – (*передсмертний час*) остання хвилина: Конѣцѣ: Докончѣ(н)є, кре(с) остатнѣ (1627 *ЛБ* 54); Человѣкъ каждый Хрестѣянскѣй ижъ паметати есть

повиненъ на остатнѣй кресъ свой, до которого бѣжитъ (Луцѣк, 1607 *АСД I*, 230); А потомъ постъ акѣвизита юра ѡдѣ ѡныхъ пре(з) про(д)ковъ пѣна протестуючого... и(х) старѣсту... ратѣнѣского... хоружого коронѣного... пере(д) ки(л)кадѣсятъ литъ ане до ѡста(т)него крису жы(т)я ѡны(х) инѣ пацифика посѣсиѡне узуфрукту (Ісаѣки, 1643 *ДМВН* 236).

3. Порядок, лад: Стало(ст) вѣры є(ст) гроуѣнто(м) рѣчѣй тѣхъ // котѣры(х) са сподѣвѣаемо... чере(з) котѣрое свѣдѣцѣтво ѡде(р)жали ѡѣци наши,... абы(с)мы... ста-тѣчне в заѣвод(ѣ) заложѣно(го) крѣсоу... не оустаѣаючи анѣ ослабѣѣаючи бѣгли (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); новѣго архѣере(а) прагнѣте... С кр(с)сѣ гранѣцъ ѡ(т)цѣвѣскы(х) выламоуетеса (Там же, 217); послѣ ихъ пасхи мы свою хрестѣянскую Пасху отпра-вовати повинни есмо, а не далѣй, то есть, абыхмо зъ оного замѣроного кресу не выступовали далѣй (Вѣльна, 1595 *Ун. гр.* 142).

4. Прирѣченнѣ, накрѣсленнѣ, призначеннѣ: Имармѣни, тѣ єсть, кресъ альбо Бѣзъско ѡбѣцѣанѣе, альбо прѣрѣцѣтво и практѣика (Лѣвѣв, 1614 *Кн. о св.* 441).

5. Результат, плѣд: Але недопѣстѣлесь, ѡ(т)чѣ вѣлебнѣйшѣй Абы кресѣо(м) працѣ дѣлѣи(х) бы(л) стѣлпѣ ѡнѣ давнѣ(и)шѣй (Киѣв, 1632 *Євх.* 298).

6. Мета, цѣль, прагненнѣя: Прѣтожѣ Каллистѣ... Поѣчѣнѣємѣ своѣмѣ ѡбаснѣлъ, ижъ лѣтво мѣжетъ кѣждый дѣрѣги нѣ(с)ныѣ вѣпрозѣмѣти... а дѣбрыхѣ неѣдмѣннѣе, вѣ лѣд-цѣ хѣои до кресѣ пожаѣаѣного, вѣчноѣ ра-дѣости проѣаѣдити (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 4).

♦ **без замѣрена кресу** – безмежно, без-конечно: Неѣстѣвнѣ: Безпрѣдѣлнѣ, бѣз замѣрена кресѣ (1627 *ЛБ* 76); **замѣренный кресомѣ** – визначенѣй, встанѣвленѣй, вка-заний: Нарѣковѣанный: Назначѣанный, замѣ-

ренний кресомъ, ѿстановлённый, певный (1627 ЛБ 70); **хибити кресу** – не досягти мети: хибил кресу (Уж. 1643, 76 зв.).

КРЕСЬ² ч. (затвор у вогнепальної зброї) кресало: пу(л)гаков(в) шість, с кресами... взято (Житомир, 1583 АЖМУ 51); взяль и пограби(л)... полгакъ з кресом (Житомир, 1584 АЖМУ 97); пограбили... пулгаковъ два съ кресами, которые коштывали чотыри копы грошей (Житомир, 1587 АрхЮЗР 3/І, 20).

КРЕТЕНЬЧИКОВЕ мн. (мешканці Криту) критяни: Кретенчикове, о которых ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголодовани быти мели ижъ на сеи часъ не меломъ при себе гисториковъ, не хочу за певную твердити (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1067).

КРЕТОВЪ прикм. Кротовый. ◊ **кретовы очи** див. **ОКО**.

КРЕТОНУСЬ ч. Назва певної рослини: кретонѡсь... та трава ро(с)тѣ(т) по(д)лѣ моря... а листвіє тоє травы и цвѣто(м) собою є(ст) белостень (XVI ст. Травн. 150).

КРЕТЬ ч. Крѣт, діал. крет: вѣтро(м) дыхати, и пѣроу сыты бѣти не могѣтъ. то(л)ко то крѣтѡ, землѣ покармо(м) (Вільна, 1627 Дух. б. передм. 7 зв.); кроторѣа: крѣтъ (1627 ЛБ 56).

КРЕХТА див. **КРОХТА**.

КРЕЧЕТЪ ч. Кречет: Кречетъ красны(и) двана(д)цать рѡблѣ(и) гроше(и), за белого кречета десѣ(т)... серы(и) крече(т) ше(ст) рублѣ(и) (1566 ВЛС 99 зв.).

КРЕЩАЕМЫЙ дієприкм. 1. У знач. прикм. Хрестильный: велікій лѣскъ и цно(т) пото(к) то є(ст), іѡа(н) крѣ(с)тѣтеля выпоушає(т) котѡрый всю синакгоѡ в поуци ѡхолоди(л) вода(ми) крѣ(с)щаємыи (поч. XVII ст. Проп. р. 251).

2. У знач. ім. Хрещеник, похресник: Третій, єсть повинова(ц)ство дѡвное, а тоє двоѡкое, пѣрвое ѡтѣчества межи крѣстѣщим(ъ) и крѣщаємы(м), крѣщаємымъ и // кѡмѣми (Львів, 1645 О тайн. 25-26).

КРЕЩАТИ дієсл. недок. (здійснювати обряд покаяння, очищення) хрестити: и рекъ до ни(х) іѡанъ тѣми слѡвы (и) ѡ крѣ(с)щаю водою (XVI ст. УЄ № 29519, 47 зв.);

(здійснювати обряд Таїнства Хрещення) хрестити: ины(х) крѣщаю во има твоє. атъ вѣроую(т) тобѣ пришедшемъ со славою (1489 Чет. 126 зв.); Церковъ святая Восточная крѣщаєтъ водою во тры погруженія, призываючи на каждомъ погруженію единое имя Пресветое Троицы (Вільна, 1608 Гарм. 193); костѣлъ захѡднѣй... сѡбію помазѣєтъ при крѣщеніи; и крѣщають не вѣ три погрѣженія, но по єдиности, мѡвачи: я тебе крѣщаю (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв) 24); коли дѣта мѡлое крѣщаємъ, не очекиваємъ вѡли єго, кгдажъ ѡное ничѡго не смѣслить (Львів, 1645 О тайн. 9).

Див. ще **КРЕСТИТИ**.

КРЕЩАТЫЙ прикм. (такий, на якому є зображення хреста) хрещатий: плащеница золото(м) гафѣтованая ѡбѡложена белою адама(ш)кою ризы ве(т)хїє крѣщатые (Ковель, 1578 ЖКК І, 119).

КРЕЩАЮЩИЙСЯ дієприкм. у знач. ім. Те саме, що **крещающийся**: А костель нашъ толко голову або обличє крѣщающомуся мачает, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божіимъ посвяcona, и вѣра крѣщаючогося можетъ тѣло и душу просвѣщеннымъ учинити (1603 Пит. 52).

КРЕЩАЮЩИЙСЯ дієприкм. у знач. ім. Той, кого охрещують: А костель нашъ толко голову або обличє крѣщающомуся ма-

чаєт, маючи на томъ досыгъ, же оная вода словомъ Божїимъ посвяcona, и вѣра крещуючогоса можетъ тѣло и душу просвѣщеннымъ учинити (1603 *Пит.* 52).

КРЕЩЕНЄ, КРЕЩЕНЬЄ, КРЕЩѢНЄ

с. 1. (обрядъ покаяння, очищення) хрещення: Вы мертвы были у грѣховъ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безъгрѣшеніе (XVI ст. *НЄ* 193).

2. (обрядъ прилучення новонародженого до християнської Церкви) хрещення: князь ку(р)пски(и) при собе загамова(л)... // ...немало рѣчи цє(р)кви по(т)ребъные яко миро котори(м) де(т)и при крещє(н)ю помазю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 158-161).

3. (назва церкви, освяченої на честь Богоявлення) Хрещення: А оттуль засе шли на предмѣстѣ львовское рекомое галицкое до церкви заложенъя зъявенья и крещенья во Ердани панского (Галич, 1584 *MCSL I-1*, 99).

Див. ще **КРЕЩЕНИЄ.**

Пор. **КРЕСТИТИ.**

КРЕЩЕНИЄ, КРЕЩЕНЄ, КРЕЩЕНІЄ, КРЕЩѢНИЄ, КРЕЩЕНИЄ, КРЕЩЕНІЄ **с.** (цсл. крыштение) **1.** (обрядъ покаяння, очищення) хрещення: Быль іѡанънъ на поустыни, кр(с)тиль и проповедалъ кр(с)щеніє покааніа, на ѡ(т)пущеніє греховъ (1556-1561 *ПС* 129 зв.); а та(к) потреба сты(х) мужо(в) которыи з нами живу(т) чере(з) о(у)ве(с) то(т) ча(с) яко па(н) іс справова(л) о(у)ра(д) сво(и) межи нами поча(в)ши ѡ(т) кре(с)щениа иѡанового (II пол. XVI ст. *КА* 4); А тѣе слѡво Бжїе, зъ бгѡпрїятною Плѡтію, названѡ Снѡмъ Бжїимъ; презъ самѡго Ѡ(т)ца Нб(с)ногѡ, по двокрѡтъ, и на ердани при Крещєнію, и на горѣ ѡаѡ(р)-

ской, при Преѡбраженію (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

2. (обрядъ прилучення новонародженого або дорослого до християнської Церкви; одне із семи Таїнств християнської Церкви) хрещення: пришоль хсѣ на ерданъ. хотачи погрѣзити вороговъ соупостато(в) наши(х). а на(с) ѡмыти стѣмъ крещѣниє(м). ѡчистити ѡ(т) грехо(в) наши(х) (1489 *Чет.* 123 зв.); якъ есмы на свато(м) крещении на во(с)-то(к) солнца стоячи ѡбѣцалисѧ хри(с)тѡ... такъ ннѣ цє(р)кве во(с)то(ч)ныа держимоса и на во(с)то(к) со(л)нца... всѣгды молимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.); А през живела розумѣй рѣчи тьи... котории приналежат до тайны, яко при крещении вода, при причастии хлѣбъ и вино (Вільна, 1600 *Катех.* 48); Мѣсяць септеврїй маєтъ: 5 дня умученіе благовѣрного царевича Глѣба, во св. крещеніи нареченого Романа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); ѡ Превѣчныхъ чѡдѣсъ Бжє... Ты вѣ настоѡщомъ сѣмъ вѣцѣ, При кѡждомъ вѣрномъ челѡвѣцѣ. Крѣщеніє оукрѣплѣєшь (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.).

3. (просвѣщання хрещенням і навертанья у християнство) хрещення: Владімеръ бо свои наро(д) кр(с)щєніємъ просвѣтилъ Конъстантїнъ же бгѡбраздмїа писаніємъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Вѣдати и то потреба, ижъ предъ крещеніємъ Россїи, костель Латїно-Римскїй отъ церкви восточной отщепился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734); и крѣщеніємъ стѣ(м) зъ всѣмъ народомъ своїмъ Рѡсскимъ ѡ(т) нѣи ѡкрѣщенъ былъ (Київ, 1623 *МКСВ* 69).

4. (назва церковного свята; також календарна дата – 19 січня) Богоявлення Господнє, Хрещення, Водохреще: Нєдвижимїй соу(т)... Ро(ж)ство хѡ, Крѣщеніє,

Стрѣте(н)є, Блговѣще(н)є... и њншій пра(з)-ники с̄ты(х) М̄чни(х) (Острог, 1612 Час. Туп. 308); **крещение** (крещеніє) **господне** – Богоявления: а по см̄е(р)тї того папежа... на пра(з)никъ кр̄ещения г(с)дня... ѓме(р)-ла (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 51 зв.); для которого гр̄ѣху тоє свято зацное загубили, крещеніє Господне, и на тоє м̄ѣсце постановили трехъ кролевъ (1626 Кир. Н. 22).

5. Перен. Терпіння, страждання: Др̄гое єсть Кр̄щеніє кр̄овію, за Х̄а П̄на выл̄аною (Київ, 1646 Мог. Тр. 903); **крещение** **огня** – пекло; пекельні муки: В орации своей на светила светые, близко конца, пишеть: “во иномъ огнѣ своемъ будутъ крещени Которое крещение огня послѣднее єсть, а тоє не толко окрутнѣйшее, але и должейшее” (Вільна, 1595 Ун. гр. 131); **крещеніємъ** **креститися** (креститиса) *див. КРЕСТИТИСЯ.*

Див. ще КРЕЩЕНЄ.

Пор. КРЕСТИТИ.

КРЕЩЕНІЄ *див. КРЕЩЕНИЄ.*

КРЕЩЕНІЇЄ *див. КРЕЩЕНИЄ.*

КРЕЩЕННЫЙ *прикм. (такий, якого хрестять)* хрещений: т̄др̄ки ч̄(с)тн̄ѣйші(є) є(ст) пр̄е(д) б̄гом̄ъ... нежели креще(н)ные лихи (!) которые на єв(г)льск̄ю нао̄ук̄ѣ со-противно борю(т) (до 1596 Виш. Кн. 262 зв.); и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 Виш. Зач. 200).

КРЕЩЕНый *дієприкм. 1. У знач. прикм. (такий, що сповідує православну віру)* хрещений: а чимъ же поновлати имає(т) ч̄лвк̄ъ крещеныи дх̄ъ с̄т̄и въ ср̄(д̄)ци своє(м). на-большеи покаяние(м). прибѣгаючи къ стои ц̄рк̄ви (1489 Чет. 53); Милыи мои братя, хрестіане крещеныи (XVI ст. НЄ 13 зв.).

2. У знач. ім. (той, хто сповідує православному віру) хрещений, -ого: пытаю т̄а, я(к) б̄д̄дешъ за(с) тоє гн̄здо миролюбїа въ в̄рны(х) и кр̄щены(х) вїти (1599-1600 Виш. Кн. 204); ск̄бро бы намъ роск̄азано ве(д)л̄дгъ зв̄ычаю кост̄ѣльного, бол̄ото(м) и с̄б̄лю кр̄щенныхъ м̄азати (Острог, 1606 Мол. 6); мудрый латинниче, не к поднебесным духом борбу своим разумом... // ...трудом на подвиг вооружилися, але на плоть и кровь и еще верных и крещеных во имя отца и сына и светаго духа (1608-1609 Виш. Зач. 206-207).

КРЕЩЕНЬЄ *див. КРЕЩЕНЄ.*

КРЕЩИКЪ, КРЕСЧИКЪ, КРЕЩЫКЪ *ч. (невеликий хрест)* хрестик: Другий крещикъ каменный, серебромъ оправленный (Київ, 1554 КММ I, дод. 7); Кресчикъ серебряный з ланцушкомъ серебрянымъ (Там же); он... // ...цалуєть крещыки передъ люд̄ми, кгда его о то пытаются (Вільна, 1599 Ант. 618-619).

Див. ще КРЕСТИКЪ.

КРЕЩѢНЄ *див. КРЕЩЕНЄ.*

КРИВАВЕ *присл., перен. (важно, жертовно)* криваво: През которыхъ радостію пришло намъ твою ца(р)скую велможно(ст) в̄домо(м) ѓчинити ѿ повожен̄ью в̄ри нашое... за котор̄ю з давнихъ часовъ и за волности свои криваве засл̄жоніє ѿ(т) короле(и) давнихъ наданіє поширає (!) и до тихъ часъ ѿ(т) безбожныхъ ариянь покою не маємъ (Черкаси, 1648 ВУР фотокоп. 12).

Див. ще КРЪВАВый.

КРИВДА, КРИВЬДА, КРЇВДА, КРИВДА *ж. 1. (матеріальна і фізична шкода)* кривда; беззаконня: старци п̄сты(н)ские проси(ли) мене абы(х) я выеха(л) на землю с̄того никола пусты(н)ского досмотре(чи)

ω(т) кого и(м) в тои земли кривда есть (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); Тѣмже реистра и списки, на которыхъ вси кривды и шкоды пописаны имена боар... ѿ которыхъ салты кгвалты, кривды и шкоды стали (Луцьк, 1546 *AS* IV, 459); ω(з)на(и)мѣмь... ижъ што ω(т) небли(з)кого часѣ было застѣе бои забо(и)ство раны наездъ кгва(л)тъ и грабежи и и(н)шыє кривды на процесѣ(х) выражонные (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99); па(н) ба(л)це(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ωповѣда(л) на п̄на Яна Се(р)хове(ц)кого и(ж) де(и) яко(м) пе(р)ве(и) проте(с)тацы(и) мо(и) до в̄рядѣ ва(ш)мости доноси(л)... ω ро(з)маиты кри(в)ды мое(и) и меновито ω зби(т)ѣ и по(и)манѣ боярина мого па(н)цы(р)ного (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); Я Станисла(в) ключникъ и горо(д)ничы(и) Киевски(й) а я Полониа Черевчѣвна малжонка Єго власнаа... есмо позывали, по(з)вы земскими... пана Ѳедора Ходику ω некоторыи кривды мои (Київ, 1621 *ЦНБ П*, 20756, 1); кгдажъ война дла ты(х) тѣлко причинъ маѣтъ бѣти, Себѣ ω(т) кривдѣ и иныхъ тѣкъжѣ боронѣти (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); **кривду дѣлати** (делати) – кривдити: естли бы хто хотѣл князю... в тыхъ имѣнахъ кривды дѣлати, тогды князь... з детьми своими то емѣ мѣл ѿчищати (Краків, 1510 *AS* III, 72); он... ѣ мои властныи дѣбровы дѣждчаєтъ и людей моихъ збиваєтъ и грабѣть и кривды ми делаєтъ (Львів, 1537 *AS* IV, 83); прошѣ, абы... вдовѣ и дети єе въ... ихъ ѿбороне своєй мети рачили, не допѣскаючи єй кривдѣ никомѣ делати (1577 *AS* VI, 76); **кривду мети, мати кривду** – кривду мати: во всемъ са к немѣ заховаль водлѣ листов своихъ записныхъ жебы онъ никоторое кривды в томъ не мел и болшей того докѣки ω томъ не чинилъ (Краків, 1539

AS IV, 225); Єдна(к) же... маючи... кривдѣ ω(т) еп̄(с)кпа своего, ижъ всегды имъ поповъ вѣдлугъ звыклого ѿбѣчаю и прѣва ихъ бл̄гословѣти не хочѣтъ, зачы(м) и(ж) бы пр̄квѣ бжия безъ хвалы бжєй бѣти мѣла (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); **кривду (крівду) чинити (вчинити)** – кривдити, скривдити: молодець же оныи... // ...вчи(н)илъ кривды. пролитъя крови. и д̄шегубства (1489 *Чет.* 193 зв.-194); ты имъ великии кривды чиниш и новины вводиш (Мельник, 1501 *AS* I, 146); ѣска(р)жали(с) на(м) чернцѣмн(с)тира Пѣстинско(г)... ижъ и(м) кривдѣ... въ воженю чо(л)нами чере(з) Росѣ кѣпо(в) и инши(х) людей зъ возами и товара и(х) чините и чини(т) допѣсчаєтъ (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/П-219*, 16); **учинити кривду** (кому) – скривдити (кого): заказуєтъ Господь Бг̄... што бы есме на имя Божіє задармо не божилися... тай не учинити кривду ближнему своему (XVI ст. *НЄ* 211).

2. Кривда, несправедливість: И ѿтъ кривдѣ бы есте тоє мыто Нашо боронили и во всемъ мыту Нашому помочны были (Краків, 1507 *PEA* I, 70); взялемъ се теды за тую кривду абы за живота моего въ єпископии мое(и) и пр̄квы и монастыры стѣє... // не впадали, и не нищали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2); Забыти гнѣвъ и кривду, если ихъ имашь ѿтъ ближняго твоего (XVI ст. *НЄ* 220); абовѣмъ до розмѣви с тобѣю привѣдитъ ма слоушный и великій жалъ, не йжъ бѣмъ // с тобѣю мѣвилъ ω домовѣхъ кривдахъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28-28 зв.); Другій привѣлей Римского епископа былъ, ижъ... всѣмъ всюды укривженимъ... ратунокъ податися могъ, до которого многимъ въ кривдахъ утечка была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715); Досада. Кривда, несправедли-

вость (1627 *ЛБ* 31); Неха(и) кожды(и) дважны(и) в тую ре(ч) ѿсмотрѣть (!) Якъ трѣдно естъ зносити кривды в неви(н)ности (1636 *Лям. о пр.* 4); **кривду зносити** – терпіти кривду: Тѣи же и ти члѣче хр̄(с)... // ...мбже(ш) недостатки албо кривды его зноси(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв.); **кривду пріймовати** – зазнавати кривди: Если кривдѣ пріймоуеши, свѣ(т) своими злыми и неправдыми правами розказде(т) жебы ѿде(м)сти(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.).

3. Образа, зневага: Присылала до нас княгина... оповѣдаючи кривды сына своего (Кременець, 1542 *АС IV*, 314); И не жаль бы намъ тое кривды терпѣти, бысмы людей до чого нового и николи неслыханого вели! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Пога(н)скіе бѣги неради трѣпачъ кривды своеѣ але са тогды(ж) помѣста(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62); **Ѡбѣда**: Кривда, ѿшкоже(н)е, неправда (1627 *ЛБ* 147); великие кривды и утрапенье наше от того то пана... мы законницы духовныи, нашъ монастыр и подданные наши поносят и жал великий, противно пану Цетусови светчимyse и протестуемы, оферуючися з нимъ о то правне чинити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 556); А дрѣгій богатыи ѿдрѣвши, на(д) дрѣгѣхъ вынѣситиса, кривды ѿ деспѣкты выражати... починаетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 256); А до дѣши належачѣи сутъ тѣи, выступного направити... смѣтного потѣшити, кривды скѣмне зносити, вины ѿ(т)пѣщати (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909); **брати собѣ за кривду** – почуватися скривдженням: грѣше(и) з собѣю приносити не дозволяю(т)... // боудѣчи поровнаны(и) не бра(л) собѣ за кривдѣ... до покѣры христѣвы знижати не хотѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34-34 зв.);

(зневага *Господніх законів*) грѣх: вѣрхъ писа(н)а вѣ(с) абы(м) бра(т)ски жи(л) с

пасти(р)скіе звѣ(р)хности своеѣ кри(в)ды божіе стерегѣчи ѿбидѣти ближни(х) тѣ(с) борони(л) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); кг(д)ы(ж) за кривдѣ бжѣю, и забѣйство справе(д)ливость принѣси(т), а милосе(р)-дѣе на(д) забѣйство бывае(т) соужено (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); А коли бы хотѣ(л) его стаа мл(с)ть кривды свои мѣстити на(д) вами, то скоро бы помысли(л), заразы бы са зе(м)ла ростоупила и пожрѣла бы ва(с)вши(т)ки(х) (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); а ѣдна(к) каране ѿномѣ за свою кривдѣ Бгѣ всемогѣщій ѿ(д)ложи(л), ажъ до чѣтырде-са(т) лѣтѣ, яко свѣдчитъ Пѣсмо (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.).

4. (заява про незаконні або неправильні дії якої-небудь особи, установи та ін.) скарга: Желехъ за нестанемъ своимъ на тотъ рокъ завитый и шлюбом ѿпеченный в невыполненью шлюбѣ против нас господара и въ кривде, а ѿбжалованю княза Романовомъ ѿпал и вырокъ наш... мел быти против него стагнен? (Вільна, 1565 *АС VI*, 284); Яко(ж)... есми упроси(в)ши пановъ шля(х)ты... пыталъ пана су(д)и... для чого декрету своего в жалобе и кривде мое(и) за бояриномъ... мне борони(т) и не выдае(т), кгды(ж)... тая речъ на декрете судовномъ зависла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 72); пере(д)... паномъ по(д)коморы(м)... мае(м)ся с кривдами своими знести и... ко(ж)-ды(и) кривдѣ свою ѿди(н) проти(в)ко дрѣгомѣ переповедати и показати (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140); Прѣнїе, Пра, рвѣнїе: Спѣръ, война, перѣчка, тѣжба, кривда (1627 *ЛБ* 103).

5. Кривда, неправда, брехня: Вѣмѣсто за(с) сѣдѣ и правды, несправедливо(ст), лѣ(ж), кривда, прехитрена (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); але то чѣднѣшаа, и(ж) са вы послѣхана(м) правды не хвалите, але крив-

дою и звитѧ(з)ство(м) правдѧ хелѣпите (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); Не тяжи кривдою, тай не ужи и (не) бѣзентуй кривду у порожене безъ правды (XVI ст. *НЄ* 19).

КРИВДИТИ, КРИВЪДИТИ, КРИВДИТИ, КРИВДИТИ дієсл. недок. (кого і без додатка) (робити кому-небудь кривду) кривдити: мы... в томъ сами, жоны, ино дети наши не мають имъ того отнимати, ани ихъ ни въ чомъ кривдити и порушати (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/І, 76); Тую сѣхѣю волю пѣстѣ былъ кѣпилъ ѧ да(х)новое четве(р)ты(и) годъ Ѡтъ то (!) жъ де(и) часѣ почалъ кривѣдити люде(и) познашивалъ зе(м)ли того селища позабиралъ (1552 *ОЛЗ* 189); ѡби(ж)дѣ, шкѣджѣ кри(в)джѣ (1596 *ЛЗ* 85); досвѣдчѣ справы своеѣ передъ досвѣдчѣнемъ, зайсте тѣ самъ свою справѣ кривдишъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36 зв.); нѣмашъ та(м) бѣя(з)ни ѡ оубо(з)ствѣ, ѡ хорѣбѣ, нѣма(ш) кто бы кривди(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 44); Досаждаю: Зневажаю, деспе(к)тѣю, зпотвараю, кривжѣ, лжѣ, сромѣчѣ, злорѣчѣ (1627 *ЛБ* 32); поменены про(д)ковѣ... не могучи... свое юре виоленьто стве(р)жати и в ѡны(х) недоро(с)ло(г)[о] летъ кривдити, шкоды не(з)ме(р)ныѣ задавати (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

Див. ще КРИВЖИВАТИ, КРИВЪДОВАТИ.

КРИВДНИКЪ ч. Кривдник: Таковыми сѣтъ... розбѣйниковѣ... пѣаницы... вшете(ч)никовѣ, чѣжоло(ж)никовѣ, кривдниковѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27).

КРИВДАЧИЙ дієприкм. у знач. ім. Кривдник: если кривдачомѣ фолькговати боудешъ, а оукривжѣного перебѣчишъ... ѡ соудѣ жа(д)ного старанѣ не оучинишъ (Острог, 1614 *Тест.* 164); оусправе(д)ливѣй

же тѣды оукривжѣного, и чини помѣстѣ на(д) кривдачим (Там же).

КРИВЖИВАТИ дієсл. недок. (кого) Кривдити: писала и присылала хоружинаѣ браславскаѣ... ѡповѣдаючи ѡ то(м), и(ж)... тамъ же на копе то(т) па(н)... мене..., яко з гру(н)ту и (в) и(н)шихъ многихъ речахъ и по(д)данныхъ мои(х) кривживалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88).

Див. ще КРИВДИТИ, КРИВЪДОВАТИ.

КРИВИЙ *див. КРИВЫЙ.*

КРИВИНА ж. Кривина, кривизна: Кривина: Ктѣвость, ѣкость, ѣкобность (1627 *ЛБ* 56); кривина, приклонение (1642 *ЛС* 285).

КРИВИТИ дієсл. недок. Кривити, викривляти: adunco, кривлю (1642 *ЛС* 71).

♦ око кривити *див. ОКО.*

КРИВО, КРИВО, КРИВО присл. 1. Криво, нерівно: криво curvus (І пол. XVII ст. *Своб.* 31).

2. Неправдиво, фальшиво: а ѣжъ нѣкоторые слова хѣвы, а ап(с)ловъ его сѣты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скѣй криво опачиноу натага(л), прѣво постави(в)ши емѣ самомѣ бе(з)сты(д)ныѣ очи колѣти бѣдѣтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); **криво присягнути** *див. ПРИСЯГНУТИ*; **криво присегати** *див. ПРИСЯГАТИ*; **присягати на криво** *див. ПРИСЯГАТИ.*

3. Складно, непросто: простакѣви все криво хотѣ(и) и напростѣйша, а моудрѣй и кривѣ справити мѣже (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 зв. нenum.).

4. Криво, скося: Та(к) свято(с)ти ко(с)телныѣ ве(л)ѣе шанѣмо... А чемуужъ и на инѣе криво поглядаемо (1636 *Лям. о пр.* 7).

5. Грѣховно; недобре: Кгдажъ рачѣ то вѣдати, же пилная того естъ потреба, абы

кто маеть вѣру, и сумѣне до того мѣль добре: то естъ абы о собѣ не завѣдовалъ, же помочу Божею, а ни поступилъ коли, а ни поступитъ криво, якъ было противко Богу (Єгипет, 1602 *Диал.* 54).

КРИВОБОКИЙ, КРИВОБОКЪ *прикм.* у знач. ім. Кривобокий, -ого. Особова вл.н.: Кривобоки(и) ле(в)ко (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Игна(т) Кривобокъ (1649 *РЗВ* 162).

КРИВОЛІОГЪ *ч.* Той, хто займається лженаукою: Даль бы то БГъ, гдѣ бысмы чѣжѣхъ Криволіогѣвъ Понехавши, слѣхали своихъ ѳеоліогѣвъ (Київ, 1632 *Євх.* 298).

КРИВОНОГИЙ, КРИВОНОГІЙ *прикм.* Кривоногий: але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою (1596 *Виш. Кн.* 234 зв.-235); scauri, кривоногий (1642 *ЛС* 363).

Див. ще КРИВОНОЖНЫЙ.

КРИВОНОСИЙ *прикм.* Кривоносий: gi-sinus, кривоноси(й) (1642 *ЛС* 355).

КРИВОНОСЪ, КРИВОНОСЬ *ч.* Кривоніс, кривоносий, -ого. Особова вл. н.: Приходи(л)... до мене // Алекс(н)дра Курцевича, по(д)старостего володиме(р)ского, Тимонъ Во(л)кови(ч)... жалуючы и ѡповедаючы на жидо(в) Володиме(р)скихъ И(ц)хака Кривоноса а на Юска (Володимир, 1584 *ТУ* 207); Васи(л) Кривоно(с) (1649 *РЗВ* 143); множество и(х) великое на дорозѣхъ и на украинѣ зме(р)ло... цари(к) тата(р)ски(и) ѡме(р): и то(и) кривоно(с) по(л)ковни(к)... по звротѣ ѡ(т) по(л)ски (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); пан Иван... се протестовал противко подданым... Кривоносомъ слюсаром (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

КРИВООКИЙ, КРИВООКІЙ, КРИВООКІ *прикм.* Косоокий, зизоокий: Косвѣный: Оукѡсый, кѡсый, зывѡватый, кривѡѡкій (1627

ЛБ 55); strabo кривооки (I пол. XVII ст. *Сем.* 165); toru(us) кривоѡки(й) (1642 *ЛС* 400).

КРИВООКІЙ *див. КРИВООКИЙ.*

КРИВООЧНЪ *присл.* Фальшиво, неправдиво, обманливо: togue, кривоѡ(ч)нѣ (1642 *ЛС* 400).

КРИВОПРИСЯЖНЫЙ, КРИВОПРИСЯЖНЫЙ *прикм.* Кривоприсяжный: наше... во своей мощи быти розумели то... не безъ серъдечное жалости, учинили, же имъ, яко омыльнымъ, кривоприсяжнымъ, а найвышшее... духовъное звирхности отпорнымъ пастыремъ, духовный урадь... отняли (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 526); Причѡмъ и теперъ стоячи, на тую кривоприсяжную и покутную унею не призвально (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 503); Во истинну, закаменѣло сердце тыхъ людѣй презъ кривоприсяжное отступничество, же хотяжъ на око то видятъ, ижъ кламуютъ, правду еднакъ мовити собѣ розумѣють (Там же, 693).

КРИВОПРИСЯЖСТВО, КРИВОПРИСАЖСТВО, КРИВОПРИСАЗТВО, КРИВОПРИСЯЗСТВО, КРИВОПРИСАЗСТВО, КРИВОПРИСЯЗСТВО, КРИВОПРИСЯЖСТВО *с.* Кривоприсяга: однакъ на хвалши кривопрѣсаяства и ѣншыи вѣстѣпки ихъ и(м) заданые прѣве ничѣго не ѡ(т)повѣдаѣтъ, тѣлко... противко... сѣдѣй мѡвачи гѣнитъ синѡдъ берестѣйскій (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70); то ѣй нешлѣхе(т)ной мѣре дѣти, котрѣи... ба(р)зо са с ѣми збрѣтали, и стѡвѣришили, забѣйство... крѣвоприсѣ(з)ства,... дѣтогоубства (XVI ст. *УЄ* № 29519, 231); приложу і третій... прикладъ для самыхъ // отступниковъ, котрыи, не уфѣючи своему кривоприсязству,... потрошится кажутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 472-473); Пи(д)можъ ещѣ; до кѣпѡѡвъ тогѣ свѣта, яковѣа тма тѣмо и чѣрность, при

КРИВОУСТОВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Криворотий, -ого. Особова вл. н.: князя Володимирського Ярослава сестра, іменемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1014).

КРИВОШИЙ *прикм. у знач. ім.* Кривошиїй, -ого. Особова вл. н.: Иванъ Кривошиїй (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); шляхетный панъ Анѣдрей Шимановський... протестоваль на противько... Гринкови Олейникови... Пилипови Кривошию (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

КРИВОШИЯ *ж.* Кривошия. Особова вл. н., ч.: Про(ц) Кривошия (1649 *РЗВ* 179 зв.); Федоръ Кривошия (Там же, 400).

КРИВОЩОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Кривоощокий, -ого. Особова вл. н.: Лу(к)я(н) Кривоощоки(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.).

КРИВУЛЯ, КРИВУЛЯ *ж.* Кривуля. Особова вл. н., ч.: Миско Кривѣля (1649 *РЗВ* 399 зв.); Иванъ Кривѣля (Там же, 432).

КРИВЪ¹ *див. КРИВЫЙ.*

КРИВЪ² *див. КРОВЪ¹.*

КРИВЪДИТИ *див. КРИВДИТИ.*

КРИВЪДОВАТИ *дієсл. недок.* (кого в чому) Кривдити: Лаза(р) зєзна(л) на сватаню и(ж) обѣця(л) зятюви своєму иванови полъ ролѣ даровати в вѣнѣ вѣчными часы дѣвцѣ своєи Аннѣ... вшистького половину ни в чомъ его не кривѣдоючи (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 49 зв.).

Див. ще КРИВДИТИ, КРИВЖИВАТИ.

КРИВЫЙ, КРИВИЙ, КРИВЪ, КРИВЫЙ *прикм. 1.* Кривий, непряий, вигнутий: Подъстарости(и)... пове(р)нулъ влево болотомъ, к ра(и)скому лесу коло бо(р)ку до кривыхъ проходоѡ (1546 *ОГ* 24); то

есть пила, би(н)дасть ї тєслица, ї криваа коса моа, которымъ ѡрѣжѣмъ составъ тєлесныи розбираю ї косою кошѣ всѣхъ, старихъ ї молодихъ, заровно берѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Члѣвкъ єсли бѣдетъ слѣпѣый або хромѣый, єсли мѣлого нѣса, и велѣкогѡ або кривѡгѡ... не пристѣпитъ оферѡватъ оферѣ бѣгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123);

(який має неправильну форму) кривий: синожать тая границею от цємляковъ (ажъ до) Непра ажъ до дуба хорошаго, там же далей до кривого дуба, отъ кривого аж до великого дуба (Любче, 1637 *Арх. Мил.* 227).

2. (сліпий на одне око) одноокий: Вєвѣн: Зѣнїца, або вѣдородженѣ(и), кривѣый, або порѣжнѣй (1627 *ЛБ* 192).

3. Фальшивий, неправильний, помилковий: мы... дали и потвердили єсми им... село на Проутѣ... // съ єдними кривыми привилями що он тогда оу них вѣнал (Хуші, 1528 *ДВВ* I, 26-27); и ты, честный отче... кривой науки престѣни учити (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); не держи мѣру кривую, великую – куповати, а малую – продавати (XVI ст. *НС* 19); Повстѣли нѣ мѣ свѣдковѣ кривѣе, чого(м) не вѣда(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93);

брехливий, неправдивий: глѣть г(с)ѣ свеєнникомъ... не приимаете вы. просфѡурѣ. ѡ(т) невєнчальны(х)... // ...пѣяницѣ; поклєпника... присѣжника... чародѣєвѣ... кривого сѣдѣе (1489 *Чет.* 363); видѣ робутникуѡ, котры были тогды пророци уживѣи и учителѣ кривѣи (XVI ст. *НС* 127);

у знач. ім. фальшивий, -ого, брехливий, -ого: ненавидитъ незаконныи и кривѣи и любитъ честныи и набужныи (XVI ст. *НС* 137 зв.).

4. Перекірливий, незгідливий: Стрпѣт-ный: кривѣй, незгодливый (1627 ЛБ 123).

5. (який є причиною чого-небудь) винний: А што са дотычеть тыхъ коровановъ погромленыхъ, ... тьи купъцы сами себе в томъ кривы, ижъ... дорогами новыми не-(з)выча(и)ными... с товари своими пошли (Вільна, 1545 ТУ 72).

6. у знач. ім. Каліка: ба может миловати... якъ наоучѣный и м(д)рый, такъ хб-рїй и крївый (поч. XVII ст. Проп. р. 222).

7. У знач. ім. с. р. **кривоє**. Неправда: крївое фалїшъ, прáвое хули(ш) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 156).

8. У знач. ім. с. р. **кривоє** – важке, -ого, складне, -ого: простако́ви все́ крїво хота(и) и напростѣйше, а моудрїй и криво́е спра́вити мо́жь (Почаїв, 1618 Зерц. 6 зв. ненум.).

9. Особова вл. н. Кривий, -ого: василь кривы(и) (1552 ОКЗ 35 зв.); Терешко Кривы(и) (1649 РЗВ 425 зв.); шляхетный панъ ...протестовалъ на противько... // ...Юскови Кривому (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 486-487).

10. Топонімічна вл. н.: менований Василей... въ маестности его милости, у сели Кривомъ урядникомъ будучи... пану своему... зрадилъ (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 211);

у складі мікротопонімічних вл. н. **Кривая Почайна**: озеро прилегло концем ку Почайне, речце, где и другая речка Кривая Почайна зышлася (Київ, 1539 АрхЮЗР 1/VI, 29); **кривые Озера**: Теды мене сторона поводовая приве(д)ши... на урочиско Кривы(х) Ѡзе(р)... просила, абы(м) я юри(з)дикъцию мою уфунъдова(л) (Ісаїки, 1643 ДМВН 235); **Бродъ кривый**: Подъ старости(и) ратеньски(й) ...з людъми повету ратеньского... велинась ...до бродъ кривого (1546 ОГ 26).

КРИВЬДА див. **КРИВДА**.

КРИГОВЫЙ прикм. Який стосується вудил: на то(т) ча(с) взя(л)... у мене кони два... // ...уздь криговы(х) две (Житомир, 1582 АЖМУ 43-44).

КРИ́А, КРИКГА ж. (стп. *krug*) вудило: не бѣдѣте яко ко(н) и мѣ(л), которы розѣм(а) нѣ мае(т) кри(к)гами и оу(з)дою челюсти и(х) востагниши, такъ ты(ж)... звѣрѣ птахи гады оума(к)чаю(т)са и наоучаю(т) змысло(м) члѣч(с)ки (Височани, 1635 УЄ № 62, 56 зв.).

КРИЖАКЪ, КРЫЖАКЪ ч. (стп. *krzyżak*) (учасник хрестового походу) хрестоносець: часть и(х) в прѣсѣ(х) зо(с)тала на(д) море(м), с которы (!) до(в)го крижаки во(и)-нѣ точили, ижъ и(х) викоренили (1582 Кр. Стр. 70); Вѣдачи тѣ рѣмане и крыжаки страшившиса великимъ страхомъ // цѣлы(х) монастырѣвъ ѡставивши, ѡ(т)тагноули ѡ(т) горы аѡнської (Острог, 1598 Ист. фл. син. 55-55 зв.); съ тыхъ то недобитковъ тые крижацы въ Парижу, папезской сторонѣ, починилися езуитами, которыхъ и тамъ выгнано (1626 Кур. Н. 22).

КРИЖИК див. **КРИЖИКЪ**.

КРИЖИКОВАТЫЙ прикм. Хрестоподібний: паты(и) ризы бѣлы(и) ты(ж) адама(ш)ковы(и) крижиковаты(и) а кр(с)тъ на ни(х) с пѣ(р)лами а ѡкладъ злотоглавы(и) (Львів, 1579 ЛСБ 1033).

КРИЖИКЪ, КРИЖИК, КРЫЖИКЪ ч. (стп. *křižek*, стп. *krzyżyk*) (невеликий хрест) хрестик: зняли и злупили съ тела небожчика того... ланцужокъ золотый съ крижиномъ золотымъ (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/I, 348); Отожъ лепей бы ся очевисте // справити, анижъ заочне прысегатися и крижики цаловати (Вільна, 1599 Ант. 705); отдали... шафер белый, над тым крижик дияментовый (Володимир, 1613 АрхЮЗР

1/VI, 426); На то(м) же ѿбразѣ крижико(в) сребрны(х) два, и гривенька, або мѣсачокъ сребрны(и) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 263).

КРИЖМО с. (стп. *krzyżmo, chryzmo*, лат. *chrisma*, гр. *χρῖσμα*) миро: ваши каплани мѡци жа(д)нои нѣ имѣють кри(ж)ма стѣти. то́гда нѣ мають моци и дѣтїи кри(ж)-момъ помазѡвати тоє значить кр(с)щенїе ваше є(д)ноѡ пом(л) крещѣнїа (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102); И что ты(ж) солїю а(л)бо болѡто(м) дѣти помазоуєте при крещенїи вомѣсто́ мира. абѡ кри(ж)ма́ стѣго (Там же).

КРИЖОВАТИ дієсл. недок. (стп. *krzyżować*) (кого) розпинати на хресті: Въ томъ мѣсецы га̄ жи́ды крижова́ли, собѣ́ ли́хо намъ добро тымъ паномъ зѣднали (Острог, 1581 Римша *Хрон.* 33); Каіафа законосторожець, а Христа в законѣ крыжует (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); *Образно*: нї в чо(м) ся папежъ... не(и)(з)гѡжаєть, якъ ѡ(н) бѣдѣчи ѡ(т)щепѣнце(м) маєть ѡ(т)ве(р)жати верѣ правосла́вную в котѡро(и) жи́ти са́мъ не зезвѡляєть... а ха̄ в законе крижѣєть (XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 47).

КРИЖОВЫЙ, КРЫЖОВЫЙ прикм. (стп. *krzyżowy*) (який стосується хреста) хрестовий: кгда́ замок горелъ, штучок привилевых паркгаменовых... также и церковных уберов престолных, книжных... крижовых... видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133); воздух ситяный крыжовый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502);

хрестовидний, крижовий, хрестовий: Ишли ажъ до валу попере(ч)ного крыжового, которыи(и)... на(д) рѣчкою Лукавицею (Київщина, 1600 *ККПС* 142); **крижовая доро́га** – перехрестя: прото абы вѡм(л) на то(т)же выше(и)менованы(и) рокъ на ѡрочищѣ по недалекѣ чо(р)ны(х) ло(з)... ѡ крыжовых

дорогъ гдѣ иде(т) ѡ(д) чо(р)ны(х) ло(з) до... кнегинина передо (м)ною ста(л) (Скорч, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18); ехали єсмо тоєю (ж) доро́гою крыжовою до долины (Житомирщина, 1639 *ККПС* 207).

♦ **крижовая смерть** див. **СМЕРТЬ**.

КРИЖЪ¹, КРЫЖЪ ч. (стп. *krzyż*)

1. (стовп з поперечкою у верхній частині, який у Стародавньому Римі був знаряддям страти) хрест: и рѣкъ ѣди(н)... на имаи́юда А знаю ижъ црѣца хѡчетъ гладати, крѣжа на которомъ прадѣди на́шѣ іса́ распали (XVI ст. УЄ № 29519, 163 зв.); Стѣй за(с) Авгѡсти(н) мѡви(т) Кгда́ бываєть ла́мана офѣра, кгда́ крѡвь Па́нскаа зъ кѣлиха вѣ оуста... влівана, што ѡного єно тѣла Па(н)ского на крѣжѣ прибитіє, и ѡного крѣве зъ бѡкѣ вы(л)лѣніє значїтса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 223).

2. (предмет і зображення хрестовидної форми як символ християнства) хрест: При стѣне це(р)ковька рѣскаа свѣтого миха(й)ла в не(й) ѡбра(з) свѣтое прѣчистое крижъ серебряный позолотисты (1552 *ОКр.З.* 147); А са́мъ дей его милость, панъ староста... на церковь божию гайдукомъ своимъ на баню и на крыжъ стреляти казалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 292); И штѡ жъ то єсть, жебы́ дла крижа срѣбнѡго, и дереванѡго бѣти в(ъ) посромочѣню (Київ, бл. 1619 *О обр.* 48); потомъ двери до закрестии, гдѣ вѣвесь спрятъ zostавалъ, выламавъши, тамъ же а́ппараты костельные, въ скринях будучие, то єсть... орънаты... крижи срибные... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

3. (геральдичний знак) хрест: Я... зо́знаваю са(м) на себе и на пото(м)ки моѣ и(ж) пе(р)сте(н) золоты(и)... на котро(м) ге(рб), по(л)тора крижа и литеры РД на злотѣ (в)ритые котори(и) заставила пни́

мили(н)ская цо(р)ка пнѣѣ выкгано(в)скоѣ (Львів, 1590 ЛСБ 128).

4. (молитовный жест христиан) хрест.
♦ **знакъ крижа класти** див. **ЗНАКЪ**.

5. (страждання, випробування) хрест:
Отожъ, еще бы ся тым чоловікъ тешилъ,
кгдабы тотъ крыжъ хотели скромне... зно-
сити (Вільна, 1599 Ант. 605).

♦ **крыжъ (крижъ) святой (светый)**
— христианство: неприятель крижа свя-
того татаре вторгнувши въ землю короля...
въ килькудесяты тысячъ коней так людей
въ полонъ яко тежъ стада и товаръ по-
бралы (Житомир, 1606 ЦДІАК 221, 1, 10,
1); пакъ поборца зъ домовъ... и дымовъ
пустыхъ, въ которыхъ жаденъ не мешка-
етъ, съ пустокъ по селахъ, где се подданные
розошли и черезъ вторжение неприятеля
крыжа светого татаровъ спустошали...
подымное и податки вшелякие вытегають
(Луцьк, 1630 АрхЮЗР 6/І, 469); урожоный
па(н) Стани(с)лавъ... скоро выше(д)ши...
з ру(к) неприятеля крыжа свято(г)[о] та-
тарски(х), а могучы при(и)ти до акт ту-
то(ч)ны(х) кгро(д)ских жытоме(р)ски(х)
солените(р) свои(м) и урожоное панее...
ма(л)жо(н)ки свое(и) имене(м) све(д)чы(л)
и манифе(с)това(л)се (Житомир, 1649 ДМВН
189).

КРИЖЪ², КРЫЖЪ ч. (стп. krzyże)
крижі, попереk: я огледал и видел есми:
одну рану на заде, на крыжу, нижей пояса,
штыховую кривавую, скроз однорадок и
кафътан проколотую (Володимир, 1568
АрхЮЗР 8/ІІІ, 165); того выростъка про-
тестантис без... наимнейшее причины з лу-
ку в самый крыжъ з боку левого шкодли-
ве... пострелилъ (Луцьк, 1643 КМПМ ІІ,
268); и челяди своей дворной збити... рос-
казал, которые... Мискови Сепелени раз
межы крыжами обухом синий кривавый за-

дали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 357); Та(к)
же Мисковы(м) теле, то є(ст) по хрибъте
и по крижу таковы(х) же разовъ битыхъ
синыхъ спухлыхъ до (д)ва(д)цати виде(л)
и ѿ(г)леда(л) (Житомир, 1650 ДМВН 200).

КРИЗЕЛДУСЪ ч. (гр. χρυσολιθοζ) те
саме, що **кризолитусъ**: ѿ(з)доблены...
камѣньє(м) дороги(м)... шо(с)тыи са(р)ди-
ѿ(н) семы(и) кризе(л)ду(с) (XVI ст. КАЗ
659).

КРИЗОЛИТУСЪ ч. (гр. χρυσολιθοζ)
хризоліт: кризолитусъ... по ла(т)не... то(т)
камень... подобє(н) злату (XVI ст. Травн.
505 зв.).

КРИКГА див. **КРИГА**.

КРИКЛИВЕ присл. (стп. krzykliwie)
крикливо, верескливо, пронизливо: та(к)
ся проти(в) влохо(м) с крико(м)... ци(м)-
брове с вере(с)кливы(м) и крикливе ѿгрома-
ны(м) голосо(м) сами повторяючи препра-
вили (1582 Кр. Стр. 44 зв.).

КРИКЛИВЕЦЪ ч. Крикун, діал. крик-
ливецъ. Особова вл.н.: Федо(р) Крикливецъ
(1649 РЗВ 183 зв.).

Див. ще **КРИКУНЪ**.

**КРИКЛИВЫЙ, КРЕКЛИВЫЙ, КРЫК-
ЛИВЫЙ** прикм. 1. Крикливый, пронизли-
вый: креклівый Трембы крѣви розел'лѧна
и ѿгністыхъ дѣль стрѣлѧна (Почаїв, 1618
На г. Ярм. тит. зв.); гблосы крыклівый,
яко оныхъ ма́токъ за зарѣзаними дѣтми
ѿ(т) Ирода, пре(д) облічність Ба идѣ(т)
(Київ, 1619 О обр. 176).

2. У знач. ім. Крикливый, -ого. Особова
вл. н.: Романъ Крыкливы(и) (1649 РЗВ 138);
Игнатъ Крикливы(и) (Там же, 446 зв.).

**КРИКНУТИ, КРИКЪНУТИ, КРИКЪНУ-
ТИ, КРЫКНУТИ, КРЫКЪНУТИ** дієсл.
док. 1. (чим і без дод.) (видати крик) крик-
нути: и вистоупивши петръ с корабла шель
по водѣ и // хотѣль прити къ ісоу. видѣль

иже вѣтръ великыи. оубоял'са и почаль оутapati. и крик'ноуль (1556-1561 *ПС* 67 зв.-68); Што оуслѣшавши нечистый дѣхъ, зафрасѣванный крѣкнѣль, а оудариль млодѣнца (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 143); А коли оузрѣла жона Самоила, крѣкнѣла велѣкимъ глосомъ и рекла до Саѣла: чомѣ єсь мене здрадилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 238);

(видати пронизливий звук) крикнути: On hlianul iak zwir, wnet kryknuł iak łew (1648 *ЗНТШ СЛІ*, 201).

2. Закричати, заволати: Жидове вши(т)-ци крикнули: слыши(ш) пане Пилате, свѣдо(ц)тво, и выдали Єго на оукрижована (XVI ст. *УЄ Трост.* 64); алить горá з' шѣмом', гѣкомъ, и трѣскомъ на мѣстѣци на значѣномъ стáла, зл(к)са крѣль, здѣмѣльса сѣнать, крѣкнѣло поспо(л)ство (Вільна, 1627 *Дух. б.* передм. 3 ненум.); тамже оные пяные будучи и вѣзавъши то собе за якую сь уразу, же их номинувать, крикнули: он лях едетъ! Биймо его поганского сына! (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

3. (на кого, до кого і без додатка) (дуже голосно звернутися до кого-небудь) крикнути: он... крикнувши на помічникѣвъ и слуг своихъ, мене и ее бѣючи, с под шубки, с под пахи моее вышарпнули (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); и та(м) мно́го и(х) крикнѣло на петра заправды ты назаранинь оу́ч'никъ ісѣвъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 244); відячи... Бога... в' кштáлтѣ убо́гого жабрака и послѣгача... крѣкнулъ: “Ты ли мои умѣеше нѣзѣ” (Острог, 1598 *Отп. КО* 400); Дла тѣгѣ и крѣкнѣли до Пáна; а ѱ // з' небе(з)печѣ́нства ратовáл и(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387-388); одъ которого разу кгда небожъчикъ на землю палъ, помененные Бокгуцкие малжонъкове на комѣпринъцы-

палы и помочники свои крик'нули, абы его не живили (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

4. (на кого і без додатка) (із криком вилаяти кого-небудь) крикнути: А его милость... // на того умоцованого отца владыки,... торгнувшись, крикнулъ и казалъ его гайдукомъ до вежи порѣвати (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 313-314); Ка(р)-дина́ли мѣцно са при не(м) ѱповали ѱднáк' же крѣкнѣли, абы са на цѣсара не тѣргаль, и такой неславы не чинѣль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); Вемъ, же (тутъ) на мя Руские попы крикнутъ, и лепей ѱилялетово зданье похвалятъ (Вільна, 1544 *Ант.* 743).

5. *перен.* (засвучати, заграти) затрубити: тогды трѣбы аггл(с)кимъ дхновѣ́нїемъ крѣкнѣт', нѣса згѣнѣт'... // И бѣде(т) нѣо нѣвое и земла нѣваа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40-41).

Див. ще КРИЧАТИ.

КРИКУНЕЦЪ ч. Крикунець. Особова вл.н.: ѱстапъ Крикѣне(ц) (1649 *РЗВ* 308).

КРИКУНЪ ч. Крикун. Особова вл. н.: панъ Анѣдрей... протестовалъ на противъ-ко... // ...Грицкови Крикунови (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

Див. ще КРИКЛИВЕЦЪ.

КРИКЪ, КРЫКЪ ч. 1. (сильный, різкий звук голоса) крик: тако(же) и вы мнимали є(с)те затворо(м) ѣтолити, азы(к) Никифоро(в), а того не вѣдаєте, и(ж) ты(м) вазе-на(м), ваши(х) Пано(в) бѣсо(в) во(з)дѣш-ны(х)... ѣморає(т)... и(ж) а(ж) то(т) крѣкъ аерные воздѣхи прелѣтѣвши,... ѣ пр(с)тла стыа Трѣцы са ѱпирає(т) (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); пристѣпѣвши ближей дѣáволь... з' велѣки(м) крѣко(м) ѱ(т)стѣпѣвши завола(л)

(бл. 1619 *О обр.* 80); я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала и чула есми крыкъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); Дѣточки при персехъ того превышали: И осанна крикомъ, хвалу му давали (Львів, 1630 *Траг. п.* 167); **кричати криком** – криком кричати: Бе(з)чінны(й) вѣплъ в(ъ) цркви непріятє(н) съ оумилєніє(м)... подобає(т) пѣніє приносѣти тайны(х) вѣдѣѣ боу, а не кричати бе(з)чінны(м) крыко(м) прирѣжене на кры(к) понѣжаючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220);

крик, вигуки: А ѣжъ ѡ(т)ола до розмайт(х) примѣвок протѣвко намъ з выкриканьемъ насмѣванъа похопъ бере(т) абы са его с той иноходы зразѣти могло, иже бы хто на тѣе его гордые крѣки гладачи, оуловѣтиса емѣ не далѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.).

2. Крик, гамір, галас: и в тот дей час, при томъ кгвалту, гуку, крику и шарпаню, с того хлопца моего тая торба с тыми речми вышей поменеными оборвана (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 267); и волы ихъ тучнѣ и плутъ ихъ не звертатъ, тай не стоптанъ на // перелазѣ, и крику не естъ на улицехъ ихъ (XVI ст. *НЄ* 66-67); Выстерѣгайсѣ кѣпы крѣкѣ людей иле може(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); Пліщѣ: гѣкъ, крѣк(ъ), тѣмѣлтъ (1627 *ЛБ* 82); и ле(д)во бы(с) то(и) которо(г) с подѣданы(х) Кнѣжти є(г) м(л): живили (!) бы не за крикомъ и (с)треля(н)ємъ ажъ бли(з)ко сѣпрѣноваѣчиненымъ Сопрѣно(в)ци з села выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73).

3. Крик, лемент, голосіння: а жи(д)... зѣдналъ емѣ жидо(в)коу мат'коу с котѣроу(с) змови(л) и(ж) мѣла с крико(м) а съ страхо(м)... ѡ дитатѣ повѣдати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); у каждой халупе и въ

дому, въ коморахъ, двери вибитые... все село до кгрунту спустошено... жехмо не застали въ жадной халупе ничего, ено... крикъ а плачь (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437); тамъ пол'ноу плачѣ и в'здыханъа, по(л)но крѣкѣ и нарѣканъа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); и бѣде крѣкъ великій во всей земкѣ егѣпецкой, якѣй а ни передъ тѣмъ бѣлъ, ани потѣмъ бѣде (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.); тог(д)а ѡ(т) проклѣтихъ; и потѣ(м)-ноныхъ грѣшниковъ; ѡ(т) ихъ горького плачѣ и крѣкѣ... нѣбо засмѣти(т)сѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 155); Отхиль, пане, от уш твоих (!) злотих волосов, Слиш плач і крик наших жалосних голосов (1648 *Елег.* 152).

4. Крик, сварка, лайка: ѡ(т) корени злѣго, Гнѣвѣ вѣтвѣе. Блюз'нѣрство, проклинаніє, ярость, гнѣв' крѣкъ сварѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 56).

5. Колотнеча, сваволя: Рѣклъ тѣды г(с)дѣ: Крѣкъ Содѣмы и Гомѣры розмѣнѣжилсѣ и грѣхъ ихъ збытне ѡтажѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

6. (*різкі звуки птахів*) крик: и по(в)стаєне(т) кри(к) пѣства (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Гоу(с)и заса крыко(м) свои(м) чоуѣные ѡбоудѣли людѣй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301 зв.).

7. *Перен. (вияв відчаю, сильного переживання)* крик: ѡ(т) розлічного в'здыханъа гѣлосѣвъ и болѣзни народѣ(в) ср(д)чний крѣкъ и непостоѣнный шумъ всю вселенноюу испѣлнилъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); далѣ(и) вже не буде(т) ани смутѣ(к) ани кри(к) и болѣ(ст) далѣ(и) не буде(т) бо пе(р)шѣи рѣчи прошли (XVI ст. *КАЗ* 657).

КРИКЪНУТИ *див. КРИКНУТИ.*

КРИЛАТЫЙ, КРЫЛАТЫЙ *прикм.*

1. (*який має крила*) крилатий: смѣле пѣсѣти(сѣ) по всѣмъ ѡкрѣгѣ свѣта... я(к) орлы

крилатый (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 238); той ша-
та(н) живѣчи на земли... // ...бѣдетъ блюз-
нѣти Бѣга Нѣ(с)ногѡ... а свѡйхъ шатанѡвъ
крилатыхъ; покаже мнѡгѡ; в(ъ) пѣ(р)сѡ-
нахъ свѣтлы(х) якѡ анѣлѡвъ (Чернігів,
1646 *Перло* 138-138 зв.).

2. *Перен.* Окрилений, одухотворений,
піднесений: и оуто(л)стѣе(т) кѡни(к) дѣша
крилатаѡ ѡболѡкшисѡ в(ъ) тѣло. и ро(з)-
сѣпле(т)сѡ кипари(с). то єсть, высѡкове(р)-
хѣє заѡнопрестѣпници розо(г)наны // бѣ-
дѣ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75-75 зв.).

Див. ще КРИЛНИЙ.

КРИЛНИЙ *прикм.* Те саме, що **крыла-
тий**: rippniger, пероно(с)ни(й), кри(л)ни(й),
пе(р)нати(й) (1642 *ЛС* 316).

КРИЛО, КРІЛО, КРЫЛО *с. 1.* (лі-
тальний орган птахів та деяких ссавців)
крило: єси безъ крыл возлѣтѣ(л) во ц(р)ь-
ство нѣбное (1489 *Чет.* 228); коли кро(т)
хотѣль єсми сѡбрати сѣны твои. яко и ко-
кошь избѣрає(т) коур'чата свои по(д) кри-
лѣ. и не вѣсхотѣли єсте (1556-1561 *ПС*
100 зв.); Гдѣ жъ тѡ хотѣль чловеѡъ той,
крылами голѡбинными летѣти (поч. XVI ст.
Пчела 55); Лѣпей прѣто было крѣла голу-
бѣныє вѣзѣти, и ѡ(д)летѣти (Єв'є або Вільна,
1616 *Прич. отех.* 11); Перѣе: Пѣра, а(л)бо
крылѡ, перѡ (1627 *ЛБ* 81); Kryło Skrzydło
(Жовква, 1641 *Діцт.* 65); *Образно*: по(ст)
єсть крыла млтвы нашої (к. XVI ст. *УЄ* 31,
31 зв.); Аще рѣноу прострѣ крѣлѣ Разума мо-
єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 69); *У порівн.*:
дѣна бовѣмъ жєнѣ пѡмощъ ѡ(т) бѣга яко
двѣ крѣлѣ, два заѡны, вѣтхѣй, и нѡвый
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); кѡждѣ(й) же вѣтрѣ
ѣмѣетъ свѡихъ побѡч'ныхъ двѡ(х) вѣт-
ровъ,... якѡ нѣкѣи крѣла (Почаїв, 1618 *Зерц.*
11 зв.); **крыла розпушати** – розправляти
крыла: Крѣла розпушѣю (1627 *ЛБ* 107);

**крыла (крыла) розширати (розширяти,
розширати), розширати крыла** – роз-
правляти крыла: павѣ(л)... // приточи(л)...
ѡное слѡво... до слѣволѡбны(х)... которѣє
хотѣтъ... и в дѣховной вла(д)зы крыла свѡи
ро(з)ширати (1598 *Розм. пп.* 23-23 зв.);
Которое слово... ся стегаетъ до лакомыхъ
...которые хотѣтъ... и во духовной владзѣ
крыла свои розширяти (1603 *Пит.* 33);
Вѣскрылаюсѡ... Крѣла собѣ розширѣю
(1627 *ЛБ* 22); тѡгды онѣ та(к) ю(ж) бѣдѣль
и рѡз'ширѣ(л) крѣла свои на(д) шѣроко-
стѣю свѣта сѣго (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 88);

(*про крыла міфічних істот*) крило: єси
безъ кры(л) возлѣтѣ(л) во црѣство нѣбное
(1489 *Чет.* 228); а то чѣтверо звѣра(т)
ко(ж)дѡє з ни(х) мѣло по шѣ(с)ти кры(л)
(XVI ст. *КАЗ* 606); Діонѣсій... Выпѣсѣетъ
...дѣла чѡго... малѣють Аггѣла вѣ пѡстати
чл(с)кой, тѡ єсть дѣла чѡго тва(р), ѡчи,
оуши, рѣки, крѣла (Київ, бл. 1619 *О обр.*
13); ѡбѣчишь тоу(т)... // ...сѣрафѣмѡвъ,
ниѣкѣхъ ісаѣѡ видѣль крѣлами ѡкрѣты(х)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 233-233 зв.); хєрѣви-
ми... ѡба два бѡки скрѣни, нѣхѣй закрѣвѣ-
ють рѡстагѣючи крѣла, а закрѣвѣють скрѣ-
ню (серед. XVII ст. *Хрон.* 102).

2. *Перен.* Захист, опѣка: и прѡстри ангѣль-
скѣи свои крылѣ. покрьи на(с) кровѡмъ
крылѣ твои(х) (1489 *Чет.* 73); Дерзай члѣвѣ-
че, и бѣгай пудѣ крыла Божѣи (XVI ст.
НЄ 108); Защища(и)жє на(с) ѡборѡнѡ нѣшѣ
и Пѣнє рѣмєнами свѣими Всєсѣльными, а мы
по(д) крѣлами твоѣими бѣ(з)печнє оуфѣти
бѣдѣмо (Вільна, 1620 *См. Каз.* 27 зв.); Сѣми
жє пи(л)но прѡсѣмо аггѣло(в) бжѣи(х), абы
покрѣли на(с) ч(с)тными крѣлами своими
(Устриѣи, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 373);
Пѣнє... // ...Всѣх(ъ) по(д) крѡвом(ъ) крил(ъ)
ховѣй (Львѣв, 1631 *Волк.* 32-32 зв.).

3. (бокова частина будівлі, споруди) крило: потомъ оувель его до ієр(с)лима и поставиль его на крилѣ. на врѣхоу црковнѣмъ (1551-1561 ПС 222 зв.).

КРИЛОМОЩНИЙ *прикм.* Який здатний літати, має міцні крила: rennipotens, криломощни(й) (1642 ЛС 305).

КРИЛОСЪ, КРЫЛАСЪ, КРЫЛОСЪ ч. (цсл. крилосъ) 1. (місце для півчих у церкві зліва чи справа від середніх дверей вівтаря) крилос, крилас: а въ церкви видели есмо крилос порубанный, и стены на колконадцатъ местцахъ порубаны (Володимир, 1579 АрхЮЗР 1/VI, 65); по правой руке крылас и по левой другой (Овруч, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 288); положили тѣло его честное подъ муромъ, подле правого крилоса, подъ стеною, со честию великою (поч. XVII ст. КЛ 84); дяка месчане Четвертенские своимъ кошътомъ деръжати мають, жебы диты ихъ учылъ и в церкви мурованой на крылосе ставаль с хлопяты (Луцьк, 1642 КМПМ II, 235).

2. (церковний причет) клір: поча(л) м(о)лбень творіти // со крылосомъ црковнымъ (1489 Чет. 269-269 зв.); Мы, смиренный Антоний..., з вѣдомостію всего крылоса... столечной церкве..., яко есть... // ...наученно Богомъ... любовь... братскую имѣти намъ сполна (Перемишль, 1563 АрхЮЗР 1/VI, 50-51); Ознаймуемъ вамъ, ижъ се zde жаловали въ суду кгородского... на васъ..., священники... замкового крилосу (Київ, 1584 АрхЮЗР 1/VI, 76); аще ли не престанетъ таковѣго безъчїнїа творѣ, тогды намъ Събѣрнѣ зѣ нашимъ Крылосомъ, съ Сщєннойноки, и сѣ Пѣпы, таковѣмѣ безъчїнникоу не велѣти Сщєнствоватьати (Львів, 1614 Вил. соб. 14).

3. Топонімічна вл. н.: Писанъ на Крылосѣ, мѣсяця марта кк дня, року божего

ѡафпс (Крилос, 1586 MCSL I-1, 135); татаре будѣчи в мѣсте галичи звоевали, спалили и спустошили столицѣ црkvъ на крилосѣ митропо(л)є(и) гали(ц)коє (Новгородок, 1595 ЛСБ I-2, 276, 1).

КРИЛОШАНИНЪ, КРЫЛОШАНИНЪ ч. (цсл. крилошанинъ) (член церковного причету) крилошанин: А при томъ у насъ были:... панъ Яцко Лозичъ, а панъ Богданъ Василичъ Тулятицкїй, а старцовъ Печерскихъ от крилошанъ (Київ, 1508 АрхЮЗР 1/VI, 14); А при томъ были крылошане наши и священники Премысли (Перемишль, 1563 АрхЮЗР 1/VI, 52); Мы смиреннѣе свещє(н)нойноки крылошане засто(л)пнїкї, чє(р)нцы ста(р)цы и всѣ дхѡвенство монастыра Печє(р)ского Киевского (к. XVI – I пол. XVII ст. ЦНБ 74 П/20, 69); Ко си(м) и крилошане гали(ц)киє и каменє(ц)киє, и множества иєрє(и)ства... на нихъ (ж) возложи(х) прю нашѣ (Львів, 1607 ЛСБ 408); то ежъ ся и въ Володимеру стало, же на устрашенїи, въ царскихъ дверехъ ставши съ келихомъ, единъ попъ унѣтъ и почекалъ поки скончили крылошане причастень (1626 Кир. Н. 15).

КРИЛЦЕ с. Ганок; прибудова: pergula, по(д)сѣнїє, прехождєнїє, кри(л)цє, сѣнникъ (1642 ЛС 308).

КРИМИНАЛЬНЫЙ, КРИМИНАЛЬНЫЙ, КРИМЪНАЛНЫЙ, КРЕМИНАЛНЫЙ *прикм.* (стп. kryminalny) кримінальний, карний: Венцъ и то криминальный выступокъ, а духовенство криминалов не судит (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 263); ѡзна(и)муємы ты(м) наши(м) листо(м) доброво(л)ны(м) квито(в)ны(м)... позаходили ѡ(т) на(с) та(к) чере(з) себе самы(х)... и чере(з) посла(н)цу(в)... (в кгороде вѣни(ц)ко(м) протє(с)тацкиє та(к) кремина(л)ные яко и пото(ч)ные на... пна ивана мелешка (Він-

ница, 1616 ЛНБ 103, 15/Іс, 1860, 1); на сѣдахъ кримѣнальныхъ, где ѿ горло комѣ идетъ, жебысѣмѣ не засѣдали (Київ, 1637 УЄ Кал. 89); которымъ таковымъ непристойнымъ поступкомъ етъ дисперкуссионне страже публице помененные обвиненные в вины правные криминальные, въ праве посполитымъ описанные, попали и на себе затягнули (1650 АрхЮЗР 3/IV, 532).

КРИМИНАЛЬ, КРИМИНАЛЬ, КРИМѢНАЛЬ ч. (стп. krymināl, лат. criminālis) (карний злочин) кримінал: Ку тому же справа моя естъ актъ криминаль, то естъ справа о учинку, за которымъ не маетьностю карають, але виною, которая ся на особу самую стегаеть (Володимир, 1592 АрхЮЗР 1/I, 328); Венць и то криминальный выступокъ, а духовенство криминалов не судит, то бы онъ так без караня слушного заслужоного уйти мел (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 263); Не ѿгладає(т)са на сеймъ, и трибѣналы, Анѣ на и(х) дѣкрета, анѣ кримѣналы (Київ, 1622 Сак. В. 50).

КРИМИНАЛЬНЫЙ див. КРИМИНАЛЬНЫЙ.

КРИМИТИ дієсл. док. (стп. krymito- waє) судити, осудити, засудити: тыи вси сѣгра(н)ники пере(д) нами та(к) злюби(ли) сами промежи себе вже в тои земли стога никола на десе(т) ле(т) и(м) по(д)писо(в) не писати ани кримити то(л)ко нѣшчею дѣлати а тогды(ж) и написа(ти) (Овруч, 1513 ЦДІАК 220, 1, 4).

КРИМЪ ч. Обвинувачення, закид: тыи хо(д)ци маю(т) ты(х) сугра(н)нико(в) по(д)писы и кримы и натесы дѣлати поку(л) тая землѣ стога никола напо(л)нитса дѣло(м) потому(ж) протива и(х) землѣ (Овруч, 1513 ЦДІАК 220, 1, 4).

КРИМѢНАЛЬНЫЙ див. КРИМИНАЛЬНЫЙ.

КРИМѢНАЛЬ див. КРИМИНАЛЬ.

КРИНИЦА, КРИНИЦЯ, КРИНИЦА, КРЫНИЦА, КРЫНИЦА, КРЬНИЦА, КЫРНИЦЯ ж. 1. Джерело: какъ можетъ грязь ѿмыти чистѣю крыницу (1489, Чет. 126); А записалъ есми ихъ святому Миколі... с озера,... со ѣзы и лѣкы,... и з рѣчками, и с криницами (Київ, 1504 АрхЮЗР 1/VI, 11); Наперве почовши ѿт Кримеша з долины, где криница вышла, дорогою Володимерскою (Володимир, 1513 АС III, 104); я возный, водле листу граничного и знаковъ старыхъ, заводечи его милости владыще тот кгрунтъ врочищами старыми ажъ до роскопаное могилы, черезъ тую могилу роскопаною межею жъ через Ротново поле аж до крыницы, которая от Ротнова поля потекла (Луцьк, 1573 АрхЮЗР 8/VI, 389); имена наши... зъ озерами и ловенемъ рыбъ, з сажавками, крыницами, болотами, багнами – урожоному пану Якубови Миклашевскому (Гнійня, 1596 ПККДА I-2, 167); Источникъ: Здрѣй, жрѣдло або криница (1627 ЛБ 51).

2. (глибоко викопана і захищена яма для добування води) криниця: поведили ижъ // ...граница ихъ с паномъ млечкомъ естъ... ажъ до крыницы которая естъ ѿбрѣблена (1546 ОГ 57 зв.-58); Быль тыжъ тамъ и колодазъ іаковѣль [стоу(д)на або криница] (1556-1561 ПЄ 353); панъ Иона Охлоповский менилъ, иж дей то естъ дѣвка на имя Воца, которая... у криницы, с камнем утоплена (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 412-413); зъ колѣдазевъ, и зъ криниць, зъ котѣрыхъ гды частѣо чѣрпано бываеъ, бѣлшъ вѣ нихъ воды прибываеъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 665).

3. Перен. (джерело, скарбниця чого-небудь) криниця: Каждый, што пиетъ сеи воды, зажадаеъ ся опятъ, а кто метъ пити, што ему дамъ воды, будетъ у нюмъ кыр-

ниця, што течеть у пожитокъ (вѣчный) (XVI ст. *НС* 196); Зъ Виолѣемской криницѣ и Двѣдъ жадаѣтъ Воды вкѣсити отъ горливе волѣаетъ (Львів, 1631 *Волк.* 17); Южъ Весна оутѣхъ нѣвыхъ, весѣла новѣгѣ Крыница, а пожаръ зашь фрасѣнкѣ старѣгѣ (Київ, 1632 *Євх.* 300); Криница // нѣгды невичерпанаа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 253-254).

4. Топонімічна вл. н.: от коло тои грѣши могила, оттолѣ чересъ потока Котовеца над Кръницѣ на копанѣ могилѣ (Ясси, 1508 *ДВВ* 1, 3);

у складі топонімічної вл. н. **криниця** **кремянецкая**: Панове инквизиторове... в то(и) це(р)кве слухали а до того вѣрчи(с)ча чо(р)ны(хъ) ло(з)... ѿ(д) речъки... до могилы и вѣрчи(с)ча мокрого и криницы кремьяне(ц)коє на(з)ваное (Кременецъ, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 2 зв.); сторона... реквировала... абы по вы(с)лѣха(н)ю И(н)квизиции до вѣрчи(с)ча чо(р)ныхъ ло(з)... ѿ(д) ре(ч)ки Пляшовъки до могилы и вѣрчи(с)ча мокрое криницы кремьяне(ц)коє... а(ж) до Копѣцовъ дрѣгихъ грани(ч)ны(х) тро(х) ехали (Там же, 3); **Пониклая криница**: от Волчѣка аж до вѣрчища Яроватую, Пониклое Криницы, а отъ Криницы аж в реку Мурахов (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/1, 264); **Бабия Криница** *див. БАБИЙ*¹; **Бѣлая Криница** *див. БѢЛЫЙ*.

КРИНИЧИНА *ж. (сукупність джерел)* криничовина: игумен(и) и чє(р)нцы... жаловали мене... на о(т)ца владыку... и(ж) де(и) ѿни... зє(м)ли па(ш)ные боры лесы ѿзера... криничины в лузе ѿ(т)рубно(м) сеножати ѿ(т) по(д)даны(х)... ѿ(т)нимаю(т) (Київ, 1595 *ЛОИИ* 68, I, 27, 2).

КРИННИЙ *прикм. (цсл. кринъный) (колыору лілеї; такий, як у лілеї) лілейный*: lilieaceus, кри(н)ни(й) (1642 *ЛС* 255).

КРИНОВЪ, КРЫНОВЪ *ч. (блюдо для евхаристійного хліба)* дискос: Діско(с): Талѣръ,... шірокаа мѣса, ѿкрѣнь, албо крѣновъ (1627 *ЛБ* 30); Aheueus Кринѣвъ (1645 *Уж.* 24).

КРИНЪ, КРЫНЪ, КЪРИНЪ *ч. (цсл. кринъ, гр. κρίνον)* Крин, лілея: два сєсца твоя яко два телятъка дикой козы близнятка, яжъ ся то пасуть на крѣинохъ ліліовыхъ (поч. XVI ст. *Пєсн. п.* 52); сѣбирѣйте бѣгонѣсны(х) крѣнь цвѣты (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); lilium, кринъ (1642 *ЛС* 255); Праца наша, хлѣбомъ дѣшевнымъ оутѣтѣлована, хлѣбови зашь вѣ Ліліахъ великаа ѿдѣба... якъ в(ѣ) Пѣснахъ Пѣсней, Мѣдрѣць посвѣдчаѣтъ: Якъ стѣгъ Пшєніца затворѣнны вѣ Крѣнахъ (Київ, 1648 *МКСВ* 348); **крынь лѣсный** – польова квітка: elium, крынь лѣсны(й) (1642 *ЛС* 176).

КРИПКИ *див. КРѢПКИЙ*.

КРИПКО *див. КРѢПКО*.

КРИПЪ *ч.* Кріп: лиліюмъ албѣ(м) по латы(н)ски... а по рѣски крипъ огородной (XVI ст. *Травн.* 270); ліліюмъ конваліюмъ по латы(н)ски... а по рѣ(с). крипъ полской (Там же, 273 зв.).

КРИСА *ж. 1. (нім. Kreis, стп. krysa)* улоговина, западина: тот кгрунт, оному за даниною его служачий, ѿѣхати, ѿцирклевати,... розграничити и ѿбеа сторонам держаня показати и означити мают, не потєгаючи однак тых кгрунтов далєй над крисы и урочища в привилєях менованє (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113).

2. Особова вл. н., ч.: Миха(и)ло Криса (1649 *РЗВ* 1 зв.).

КРИСКА *див. КРЕСКА*.

КРИСТАЛЕВЫЙ *прикм., перен. (який прозорістю нагадує кришталъ)* криштале-вий: Кристѣлева прєзрочієстѣ значітъ,

свѣтлость и чѣстость д̄ш̄ь ст̄х̄ь; котѡрии пред̄ лицемъ б̄ж̄и(м) чѣсты соӯтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

КРИСТАЛЬ *див.* **КРИШТАЛЬ.**

КРИСТИТЕЛЬ *див.* **КРЕСТИТЕЛЬ.**

КРИСЪ *див.* **КРЕСЪ.**

КРИТЕЙЧИКЪ *ч.* Мешканець Криту: повѣдилъ бовѣмъ емоу, ѡжъ застоупѣвши Критѣйчиковѣ ҃исѣѡви, поймали егѡ... ѡ(т)-дали го, повѣдаѣ(т), Мінѡєви на офѣрѡ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 438).

КРИТИ, КРИТИ, КРІТИ, КРЫТИ *дієсл. недок.* (чим і без додатка) **1.** (*обтягати, обшивати що-небудь тканиною, шкירו*) крити: сынѡ моемѡ, ... ѡтписѡю шѡѡ соболю, ѡдамашкою крита (Володимир, 1547 *AS IV*, 564); ры(д)ва(н)... кры(т) сукно(м) лю(н)ски(м) чѣ(р)вонымъ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); тѣ посла(н)цы... седе(л) три саф̄ьяномъ крыты(х) стебе(н)ками зрадами з во(и)локами // ...побрали (Ковель, 1585 *ЖКК I*, 259-260); по(з)ваны(и) побра(л)... // ...ко(л)пако(в) фале(н)дышо(м) крыты(х) по по(л)торы копы гр̄ше(и) лито(в)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-150); взято... // ...возъ скарбны(и) сѡкномъ чи(р)воны(м) Крити(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105 зв.); Єв̄(г)ліє др̄кованѡе злотоглаво(м) крытоѡ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 2).

2. (*робити покрівлю, дах*) крити; покривати: Вежа воротнаа которю пови(н)ни крити (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 157 зв.); З городища а боаре голове(н)ские ве(р)хъ криють ве(р)хъ зрѡбленъ але исподъ згниль (Там же, 163); А по(д)ле це(р)ковъцы при мѡре никъчемъна п̄ш̄ька(р)на а на проти(в)кѡ єе єсть истѣбка малаа не вельми добраа межи ними се(н)ка драницами крыта (1552 *ОКр.З.* 149 зв.); двор и гумно опало: у гум-

не два стоги жита не крыты (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 162).

3. (що, чого) Крити, приховувати (що): Нічого бо н̄н̄ не єсть кр̄того. штобы не мѡло ѡ(т)кр̄то быти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 74); а ѡни того крыю(т). а за́казоу-ю(т) л̄ѡде(м) свои(м) пр̄с̄ла́вны(х) ч̄ѡде(с) его н̄і́кому повѣдати (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3); Дивно єсть всѣмъ, для чого Іпатей єпископъ, пишучи, крієт свое имя у своих книжках (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 45); самѡе Расп̄а́тіє Х̄во из̄ѡпа-ков̄анно в̄ влі́к̄ій (!) п̄ѡст̄ь Ра(с)п̄а́тіє кр̄-ють и не кл̄ан̄аю́тс̄а, аж до п̄а́тка велі́ка-го (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв)* 30); Тал̄а́нтѡв̄, котѡры̄ с̄м̄ѡ вз̄а́ли... не крыйм̄ѡ: не гре-б̄ѣм̄ их̄ в̄ соб̄ѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); abdo, крыю, таю (1642 *ЛС* 62).

4. (кого) Переховувати, укривати: вси подданыє панства Єго Милости... того кн̄за Дмитриа крыти и переховывати в себе и в домахъ своих не маю́т (Книшин, 1554 *AS VI*, 165).

5. (що) (*про світло*) заступатти, затуляти: м(с)ць иною стежкою иде́тъ, коло мѣ-сяця, и на(д) ними зв̄з̄ди. а м(с)ць на бокъ насъ. Для того жебы соб̄ѣ не пере(с)ко-зали, бо гдиби єдною стежкою ходили то би єдно др̄гомѡ свѣтлос(т) крили (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

КРИТИСЯ, КРИТИСА, КРЫТИСЕ, КРЫТИСЬ, КРЫТИСЯ, КРЫТИСА *дієсл. недок.* **1.** Критися, ховатися: ѡни ѡт подданных моих втекли и крылиса (Шайно, 1538 *AS IV*, 174); дей єсми перед ними за стугою в коморе крился (Володимир, 1579 *АрхЮЗР I/VI*, 65); митрополитъ и владыка крился у господа ксендза бискупа луцко-го (1596 *МИВР* 66); То є́сть же ѡ́ныи ст̄ѣи в̄ ѡкр̄ѣтномъ гонѣ́нію, кр̄илиса и ѡ(т)по-

чивали въ пѣстынахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59 зв.); по усмиренью се такового небесъ-печеньства, некоторые подданные, крыючы-се, тулеючысе по болотехъ, лесах в пустынахъ, до маетности пана протесътантисъ поприходили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); оная страпленая небога, хотечи яко-кольвокъ унести здоровье свое, уходила до болота и тамъ крыючись... три дни по шыю сидела в воде (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

2. Таїтися: Грѣхъ широко цр̄(с)твѣтъ, лѣж са в̄ нр̄одѣхъ кр̄іе(т) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29); дивно мл̄(с)т̄ Бжаа оутаѣнаа кр̄ыѣтъса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); А гнѣздами... и ямами дїавол̄скими, сѣт̄ злѣсти, в̄ котѣрыхъ они кр̄ыют̄са и ѿ(т)-почивають (Там же, 415).

3. (зводитися до чого-небудь, мати своєю суттю) полягати: а́льбо его пытае(ш) ѿ то(м) в чо(м) живо(т) вѣчны(и) кр̄ыѣтъса (1596 *Виш. Кн.* 237 зв.).

КРИТЫЙ прикм. (який має дах, накриття) критий: заставили єсмо его мл̄(с)ти люде свои на фо(л)ва(р)кѣ своемъ на пере(х)мо(с)ти (!) по(д)ли критого мосту лу(ц)кого (Толпизин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148).

КРИХОТКА ж. змени.-пестл. (дрібненька частина, грудочка їжі) крихітка, кришечка: бы(л) пове(р)жены(и) пере(д) две(р)ми его... теды завше прагнѣль оу того богато-го абы са могль наисти крихото(к) ты(х) которїи и стола (!) его падаю(т) ѿного богато-го (XVI ст. *УЄ* № 31, 208).

КРИЧАНЬЄ, КРЫЧАНЄ с. 1. Кричан-ня, голосіння, лемент: и вѣш̄ли в до(м) ар̄хисинагогѿ(в). оувидѣль мовоу и плачь, и крычана много (1556-1561 *ПЄ* 146); Всклик-новѣніє, ца: Выкрик̄анє, похвалѣньє, гдѣ-ньє, хлип̄аньє, крич̄аньє (1627 *ЛБ* 22).

2. Кричання, заклик, оповіщення: Възгла-шенїє: ѿвол̄аньє, крич̄аньє, ѿповѣданьє (1627 *ЛБ* 19).

КРИЧАТИ, КРИЧАТЬ, КРІЧАТИ, КРЫЧАТИ дієсл. недок. 1. (видавати крик) кричати: а тѣ(и) же то всегда в̄ночи в̄ гора(х) и в гробѣ(х) был̄. крычал̄ь и би(л) са(м) себе каменїємъ (1556-1561 *ПЄ* 143); ѿчи, роӯки, живно(ст) мешкана ѿдѣна его и вши(т)ко што ма(л) ѿколо сѣбе. б̄арзо гблосно крыч̄ало (XVI ст. *УЄ* № 29519, 40); Посрамится тогда Каиафа и Пилатъ и всѣ мучители с плаче(м) бѣдѣтъ крича(ть) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 93); Папезъ, всѣхъ ведучи до послушенства своего, про-клинает̄... грозит, кричит, трубитъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Прѣто ты зловѣр-ный, кричи, збѣы скрегоч̄и, яко хоч̄ вѣлно (Чернігів, 1646 *Перло* 10);

(від болю) кричати, лементувати: И ви-де(н) є(ст) зна(к) велики(и) на неби не-вѣ(с)та // ...и будучи береме(н)а крычала болечи и та(ж)ко(с)ти терпѣла родити (XVI ст. *КАЗ* 628); и стогн̄ан̄амъ велікимъ крич̄ала [жена], кгда прѣворѣд̄наго с̄на родила, ап̄(с)тловъ, мѣчениковъ; и в ро-жѣню ихъ, б̄арзо болѣла, и кр̄вїю са ѿбливала (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.);

несамовито кричати, ревіти: вшолъ бѣсъ оу дѣвкѣ. и роушилъ єю... оусты єе поча(л) кричати и говорити (1489 *Чет.* 102); Влас-ные то нынѣ мниси папские, що са бичу-ють до крови и кричатъ якъ волы, ѿбыв-шися мас, и брата тым и махметовым так-же, що собѣ чинат (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

2. (здіймати галас) кричати: А кгда мы... хотели крычати, теды се пани порвала къ дверомъ; а Василей... казалъ своему хлоп-цеві подати верцимакъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); А тѣи котѣрыи были

внѣтрѣ мѣста, и войнѣ протѣвъ непрѣателѣмъ точѣли, гдѣ ѡбѣчили, же непрѣателѣ въ мѣри погѣнѣли, зѣразѣ Боскою сѣлоу змощнѣвшисѣ..., брѣмы мѣсцѣи ѡдомкнѣли, и крычѣи, и волѣючи на непрѣателѣ выбѣгѣли (Киѣв, 1627 *Тр.* 662); филистѣнове кричѣи, вѣбегли протѣвъ елѣ... тогдѣ поврѣзы, котѣрыми бѣлъ свѣзанѣ zostѣли ѣко огнѣ(м) волокно бѣвѣе(т) спѣлѣно и оковы рѣчныи сѣ розсѣпали (серед. XVII ст. *Хрон.* 186).

3. (*голосно гукати, повѣдомляти що-небудь*) кричати: многѣй народѣ пришолѣ былѣ на празѣдникѣ. коли то оуслышали иже ѣс идѣтъ до ѣер(с)лма... // ...вышѣли протѣвъ него, абѣ потѣкали еѣго. и кричали мовѣчи. ѡсанѣна. [еѣже рѣчи, спѣси насѣ] (1556-1561 *ПС* 401 зв.); ѡ(т) того часу хотѣл пѣлат вѣпустѣти еѣго. алѣ жидове крѣчали рекѣчи. Выпустишѣ лѣ того юж не будѣшѣ прѣятелѣм цесаровым (Володимир, 1571 *Уѣ Вол.* 95); И коли въ той коруне и в ѣншихъ коштовныхъ уберохъ несучи еѣго на крѣсле кардынали, или иншиѣ провадѣтъ // еѣго, тогдѣ драбантѣ кричатѣ до людѣу... “падайте, падайте!” (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129); и сѣми боѣдѣ(т) емѣ за невѣлники, и боѣдѣ(т) крычѣти ѡ(т) лицѣ прѣа // и(х) в дѣнѣ ѡ(н), алѣ не вѣслуѣе(т) и(х) гдѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216-217); Такѣ протѣвъ Христа сходятѣся и змовляютѣся на забите Еѣго Ирод, Пилат, князевѣ земские, архiereѣе и книжники, и фарисеи и вес народ (опрѣч немногих) кричит: “распни, распни Еѣго!” (Вѣльна, 1600 *Катех.* 42); Вѣпѣю: Кричѣ, волѣю (1627 *ЛБ* 21); и вши(т)-ка м(д)ро(ст) ихъ погѣбла, то е(ст) хѣтро(ст) мѣрѣскаѣа а прѣто почѣли ты(ж) крычѣти къ бѣ (1645 *Уѣ* № 32, 89 зв.); вѣ гѣрѣсти дѣшѣ свѣихъ начнѣтъ кричѣти; глѣючи,

гѣри, гѣри, падѣте на насѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 142).

4. (*голосно плакати*) кричати, голосити: почѣла крычатѣ со слѣзами вопиючи (1489 *Чет.* 152); И пристѣупивѣши оученици еѣго к немѣу, просили еѣго рекоучи. ѡ(т)поусти еѣи, бо крычи(т) вслѣ(д) ходачи за нами (1556-1561 *ПС* 70 зв.); А такѣ вѣпхѣлъ ю прѣчѣ хлѣпецѣ еѣго, и затворѣлъ двѣри за нѣю, котѣраѣ посѣпавши гѣловѣ свою попѣломѣ роздѣрши шѣтѣ..., и взложѣвши рѣки на головѣ свою шла идѣчи а кричали (серед. XVII ст. *Хрон.* 261).

5. (*голосно кликати на допомогу*) волати: жѣна моя очутѣвшисѣ, и, не ведаючи ни о чѣмъ ничѣго щѣго сѣ такой огѣнѣ великий взялъ, порвавѣвшисѣ зо страхѣу великого, зѣ двѣрей залѣдво сѣ добыла, а тамѣ детѣокѣ своихъ отбегѣла, кричѣи на сѣльцо ратунку, – ино не было никого (Луцѣк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); Чѣму ж ти, о пане, рѣтовѣтъ не рѣчиш. Кричѣмо ку тобѣ, а ти як не бѣчиш (1648 *Елег.* 152).

6. Лѣяти, сварити: алѣо мнѣмаѣте и никѣфоро(в) ѣзы(к), котѣрого затворили е(с)те и не слышите еѣго вашѣ непрѣвѣдѣ ѡбличѣючи(и),... такѣ вѣдаѣте, и(ж) бо(л)-ше(и) тепѣ(р) на ва(с) крычи(т) и ѡбличѣе(т), ни(ж)ли прѣво коли вѣ затворѣ не бѣ(л) (1598 *Виш. Кн.* 310); Тѣмѣже тот дух, исхѣдѣи с того чѣловѣка, кричал на Епѣфанѣиѣ, глаголючи: “Тѣ ли мѣ изгѣниши от моеѣ давнѣо уфундовѣнное обѣтели и да знаѣш ли, – мѣвит, – кѣом ѣ еѣсть.” Отпѣвѣдал Епѣфанѣиѣ со запрѣщением ѣмени бѣжѣиѣа, да скажем кѣо еѣсть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160);

обурѣватѣся: А ижѣ прѣтивники набѣлѣи на то крычатѣ, ижѣ отѣ патриѣрьхѣи Цѣрогѣородѣского отстѣпили, а сѣ тѣмѣ сѣ

светскимъ людемъ... не оповедели: даєть се имъ справа статечная о томъ и доводъ-ная (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 234).

КРИШТАЛНЬЙ, КРЫШТАЛНЬЙ
прикм., перен. (який прозорістю нагадує кришталъ) кришталевий, прозорий, ясний, чистий: Алéкторъ, пѣтель: або безбрана(а) дѣва, або Пёрла кришта(л)на в(ъ) когѣте нахòдѣаааа (1627 *ЛБ* 147); Емпи́рейское нò зъ мѣстѣа подви́гнѣа... Кришта́лныи ожа́жѣ на́мъ твои сличности, Зажива́й вѣспол(ъ) з на́ми любѣ́зної ра́дости (Львів, 1631 *Волк.* 25); Цр̀кòвнє Мѣзы вѣ спѣ́ва́ню цвѣчòнє, Ннѣ́ о́ставте на фѣ́лю пещòнє Жрòдла крышта́лнє, Емпи́рейской вòды: Злотòй порòды (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

Див. ще КРИСТАЛОВЫЙ.

КРИШТАЛОВЫЙ, КРИСТАЛОВЫЙ
прикм. 1. (зроблений із кришталю) кришталевий: шкоды чинили: ...шкля бенецкого и кришталового на золотыхъ двисти фляшъ шкляныхъ и иного начиня розного на золотыхъ двисти (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

2. Перен. Те саме, що кришталный: Кды бовѣ(м) нòса соу(т) телеса пре(з)рòчѣстыє и ѣкѣбы кришта́ловые, ре(ч) бы са сама обáчила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 33 зв.); Ирисъ бовѣмъ вѣ сличные фáрбы са прибрáла, Кришталòвый дòжчъ засхлòй кревѣнѣ вѣлáла (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.).

КРИШТАЛЪ, КРИСТАЛЪ, КРИШТАЛЪ, КРИСТАЛ, КРЫШТАЛ, КРЫШТАЛЪ *ч. (лат. crystallus, смн. kryształ) (прозоре скло високого гатунку)* кришталъ: вкáза(л) єи тогды таблѣцѣ планѣтѣ злòтые ...на едѣ́нои бы(л) иоупѣ́терѣ на камени... на дрòгои сл̀нцє. на кришталѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); Маєть [сл̀нцє] трѣ́тую власно(ст) соу́птєлно(ст) котòрою телеса свѣ́тлаа прєражаєть, и пре(з) крыш-

та(л) и шкло свѣ́титъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.); crystallus кри(с)тал (I пол. XVII ст. *Сем.* 62); На намѣсно(м) об́разѣ пр̀ч(с)тоє нош́єна срѣ́брное злотѣ́стое з кришталò(м) велики(м) о́коло него камѣ́шко(в) с̀ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-I, 262); *У порівн.:* свѣ́тлость и чѣ́стость дшѣ́ стѣхъ; котòрѣи предѣ́ лицємъ б̀жѣи(м) чѣ́сты соу́ть безѣ́ жадной змáзы грѣ́ха; ѣко криста́ль на́йчистѣ́шѣи свѣ́тащєа слáвою нò(с)ною (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

2. Перен. (такий, що прозорістю нагадує кришталъ) кришталъ, прозорість, чистота: Гдѣ́ свѣ́тли(и) лихтáрь вѣ́ нòѣ́, зѣ́ седми ла(м)пѣ́ зложòны(и); **О(т)** всѣ́хъ сторòнѣ́ крышта́ломъ, мòцнє об́точòнѣ... Тамъ мѣ́сль тáа На́дка л̀юд̀скòю занòситъ Презѣ́ що скрѣ́тыхъ позна(н)є натòрь до насѣ́ в̀нòситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); Тѣ́ са єдинá вѣ́ мѣ́рѣ́ без грѣ́ха́ явѣ́ла. Вѣ́ безгрѣ́шности на(д) кришта́ль ч̀(с)тѣ́йша И в дáрахъ бòзкихъ на(д) сл̀нцє́ яснѣ́йша (Чернігів, 1646 *Перло* 36).

КРИВДИТИ *див. КРИВДИТИ.*

КРИВО *див. КРИВО.*

КРИВООКІ *див. КРИВООКИЙ.*

КРИЛО *див. КРИЛО.*

КРИСТАЛ *див. КРИШТАЛЪ.*

КРИТИ *див. КРИТИ.*

КРИЧАТИ *див. КРИЧАТИ.*

КРИ́ВДА *див. КРИВДА.*

КРИ́ТИ *див. КРИТИ.*

КРНОБРНОСТЬ, КРНУБРНОСТЬ *ж. (смн. krnabrność) упертість, непокірливість: Стрòпòтность: Преврòтность, злòсть, крнòбрность, небáчно(ст) (1627 ЛБ 123); где зѣ́ бòбнами и пища(л)ками вино п̀ю́чѣи; где вѣ́ тòй ча(с) крнòбрность вѣ́ безрáдно живòчихъ; где вѣ́ срѣ́брѣ́ кохáнаа, и з набѣ́ткò(в) кохáна (Львів, 1642 *Час. Слово* 270).*

Див. ще КРУМБРНОСТЬ.

КРОВА ж. (стп. krowa) корова: Тесало-ни... хвали(ли) боцана... // ...сіріане... го-лоуба... тенедбве крбвоу тѣ(л)ндо (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); быдла, ста-да, овцы, свини и иньшие добытки ихъ мл. манифесътуючихъ дворъные выбрано и большъ над кров деватъ, а иньшого дроб-нейшого надъ тридцетъ, жеребятъ надъ шестеро не zostало (Луцьк. 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

КРОВАТЬ ж. (гр. κραββάτοζ, цсл. кро-вать) ліжко, ложе: Одръ: Кровать, лбжко, постѣла, мѣры (1627 *ЛБ* 151).

КРОВЛЯ ж. Покрѣвля, дах: тогды тоє дыри ноже(м) ризано и добываносе до ска(р)-бѣ а ѡ(т) мѣ(с)та ви(д)но было на кро(в)лє драници зодраны (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96).

КРОВНЕ присл. Кровно: вра(д)... при-судиль... именья... по(д)коморому... только выделяючи часть ѡ(д)ну... по небожьце... и(м) всимъ ку розделку припалы(х), которая властне кровне... жонє князя... належи(т) (Кременецъ, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.).

КРОВНИКЪ ч. Склепіння: lasunar, aris, склепленіє, кровникъ (1642 *ЛС* 249).

КРОВНОСТЬ ж. Кровна спорідненість: А так милостивый княже естъ ми кровный пан Грицко... которю-бых кровность пе-ред... паном нашимъ... ѡчивисте повѣдиль (Корниця, 1540 *АС* IV, 248); А ижъ потомъ... намъ въ кровности повинный... Мелентей... прозбами своими насъ въ томъ уживалъ, абыхмо тые села... зася къ тому манасти-рю... привернули (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251).

КРОВНЫЙ, КРОВЪНЫЙ прикм. 1. (який ґрунтується на спорідненості) кровный: Я княз Лев Александрович Санкгѣшъкович Коширский визнаваю тымъ моимъ листом,... иж маючы мнє кровндо, близко, повинндо

милость и приазнь зъ велможнымъ Его Милостью, князем Романом Ѳеодоровичом Санкгѣшком,... вели есмо завжды зъ собою милость досконалдо (Камінь, 1571 *АС* VII, 379); *Образно*: На многихъ мѣсцяхъ въ Писмѣ Святомъ читаемъ, же ся тая кров-ная матка наша святая Восточная церковъ кораблемъ на мору свѣта сего мятежного называетъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); **кровна** **повинность** див. **ПОВИННОСТЬ**.

3. У знач. ім. (той, хто перебуває у спо-рідненості з ким-небудь) родич, рідний, -ого: естли ѡни бѣдѣтъ стагати са кѣ згоде я Ихъ Милости рад хочѣ, яко кровный, то-го допомагати (Ковель, 1537 *АС* IV, 103); А гды быхмо сами за живота нашего, або по животѣ нашомъ пани молжонка, дѣти, потомки и кровные наши..., тые села вы-шейпомѣненные... отъ того манастиря от-няли (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251); А своего се де(р)жанья и ѣжива(н)я... // ...зрекаю на жонѣ дѣти пото(м)ки свое и на жа(д)ного кро(в)ного и повиноватого... не зо(с)тавдо (Острог, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 32-32 зв.); то(т) вѣстави(л) абы дѣ(в)ныи з невѣстами во едїно(м) дѣмѣ не мешка́ли, хѣба с крѣв-ными (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87); тая унѣя научила запиратися отца и матери, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей, отъ крещенія св. взятое (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); жебы по (с)ме(р)ти мое(и)... жа(д)ны(х) сваровъ и непокоевъ межи кровъными бли(з)кими и пови(н)ными мо-ими [не было] (Тригорськ, 1640 *ДМВН* 211).

Див. ще **КРЕВНЫЙ**.

КРОВОЕДЪ ч. (той, хто харчується м'ясом, кров'ю) кровѣд: еше еси доматоуръ, еше еси крѣвое(д) (1596 *Виш. Кн.* 249).

КРОВОПИВЪЦА ч. Кровопивця, кро-вопивецъ, кровожер: приспѣша погании ѡ(т)

стопо(л)ка. злыя его слоуги. немл(с)твию кровопивъци. братоненави(д)ци. злые ненавис(т)ници. ка(к) лютые звѣрие (1489 *Чет.* 244 зв.);

КРОВОПІЙЦА ч. Те саме, що **кровопивъца**: за на́шихъ ча́совъ рѣчь єсть загна́на, абы церко́вные спо́ры и незгоды, не Те́блогомъ оуже, неспособрамъ: але катомъ: мѣчѣтелемъ... кровопі́йцомъ(ь)... кѣ обо́ро́не, вѣ Рѣме́ албо зѣ Рѣмѣ злѣцаны и повѣраны бывали (Євѣ або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 12).

КРОВОПЛЫНУЧІЙ *прикм. у знач. ім.* Той, хто стікає кров'ю: Жидове... мыслили ѿ то(м), якъ бы его сто́ую мѣ(с)ть и(з) сего свѣта зогнати: Понеже слѣпы(м) ѿчи даваль... кровоплыноучіи оуздоровла(л) (XVI ст. УЄ Трост. 45).

КРОВОПРАГНИТЕЛЬ ч. Те саме, що **кровоедъ**: еще еси крѣвопрагните(л) (1596 *Виш. Кн.* 249).

КРОВОПРОЛІЙЦА, КРОВОПРОЛІЙЦА ч. Той, хто пов'язаний із кровопролиттям: Але и тые самыє дѣролазцѣ наемницы... кровопролийцы, игрцы скоморохи албо машкарники, всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); Также Епифанія чернца кровопролійцы и участника замордованія небожчика Тимоѳея чернца въ затворѣ крѣпкій и в покуту, водлугъ его дѣль, всказуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 219).

Див. ще КРѢВОПРОЛІЙЦА.

КРОВОПРОЛИТЕ, КРОВОПРОЛИТЬЕ с. Кровопролиття, кроволиття: граблѣніє. ненависть на члѣвки. сваръ... разбои. татьбы. и кровопролитѣ. што(ж) все негодно боу (1489 *Чет.* 276); Што все в терпивости покладали єсмо, а стерегѣчи кровопролитѣ в хрестѣанствѣ, многокrotь

напоминаны ѿ насъ, то пакъ ѿни..., посла нашего... на смерть замордовали (Вільна, 1557 *АЗ VI*, 22); панъ нашъ... в почтѣ моемъ бываючи з нелютова(н)ємъ крово пролитѣя здоровѣя и ѿбогое має(т)ности своє(и) накла(д)не слѣжитъ (Ковель, 1583 *ЖКК I*, 24); Дла чѣго пото(м) звѣды вѣйны и кровопролитѣ дѣалиса... мѣсѣли позвѣлити по(д) двѣма особами Чѣхѣ(м) оуживѣти Сакраментѣ (Київ, 1619 *АЗ. В.* 230).

Див. ще КРОВОПРОЛИТИЄ, КРОВОПРОЛІЙСТВО.

КРОВОПРОЛИТИЄ, КРОВОПРОЛИТИЄ, КРОВОПРОЛИТІЄ с. Те саме, що **кровопролитѣ**: разбои. и татьбы. и кровопролитіє. што(ж) негодно боу. но єдиномоу дѣяволѣ оугодно (1489 *Чет.* 344); Но мы с повинности своеє пастьерскои забѣгаючи тому злему... абы воины ненависти и кровопролитіє межі посполствомъ не было (Львів, 1586 *МCSL I-1*, 136); овшем ростирки, васнь, кровопролитіє чинят и люд посполитый ламлют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); И мѣ... маємъ... // За растлѣніа и ктѣва(л)чѣна и за кровопролитіа дѣсы(т) чиніти (Київ, 1619 *АЗ. В.* 311-312); ктѣ чѣсто ро(з)мы(ш)лає(т) // ѿ мѣкахъ геєнскихъ..., таковѣго геєна ѿ(т)вѣдитъ ѿ(т) грѣхѣвъ смертѣлны(х)..., ѿ(т) оубѣйства, и кровопролитіа... и ѿ(т) немилосє(р)діа (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.-121).

Див. ще КРОВОПРОЛІЙСТВО.

КРОВОПРОЛИТЬЕ *див. КРОВОПРОЛИТЕ.*

КРОВОПРОЛІЙСТВО с. Те саме, що **кровопролитіє**: якѣго єсте преслѣдованья... якѣго на остѣто(к) крѣвопроліяства..., при самѣй начѣстьшой... таємници и офѣре при приймова(н)ю стѣши(х) таинъ тѣла и...

крѡви хвѣ напѡлнили и набрѡбили (Острог, 1598 *Отп. КО* 16).

КРОВОПРОЛІЙЦА *див. КРОВОПРОЛИЙЦА.*

КРОВОТЕЧЕНІЄ *с.* Кровотеча: Гдѣжъ кровотеченіе терпѣчаа вѣдавши всю маѣтность свою на дѡктори, ни ѡ(т) одного зъ нѣхъ не была оулѣчена, а(ж) пристѣпѣвши до Г(с)да, ... доткнѣлася крѣа шѣты его, и зарѣзомъ здорѡвѣ оучѣла, и застановѣлѣся тѡкъ крѣе еи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 206).

КРОВОТОЧИВЫЙ *прикм. 1.* Кровоточивый, кровотечный: жѡна нездоровѣаа кровоточивая вдѣлала вѣроу емоу (1489 *Чет.* 114 зв.); вѣ мѣстѣ Панѣадѣ... бѣлъ ѡный ѡбразъ Хвѣ, которѣй была оучинѣла не-вѣста кровоточивѣаа (Киѣв, 1619 *О обр.* 17); Вспомнѣте себѣ і ѡнѣю еѡ(г)лскѣю неѣстѣ кровоточивоую пре(з) двана(д)цѣть лѣ(т), которѣаа дѣла набыта здорѡва все бога(т)-ство але прѡжно оутрѣтила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.); которѣю женѣ крѡвоточивѣю хс оуздорѡви(л). ѡна(ж) з мѣди х(с)вѣ обра(з) вѣстави(в)ши, ѡковавши в почти-во(сти) его вѣ домѣ свое(м) мѣла (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 119).

2. *У знач. ім.* Кровоточивый, -ого: Пѡсла(л) ѡцѣ нѡ(с)нѣй сѣа своего... которѡго жѣдовѣ зненавѣдѣли, за тоѣ и(ж)... слѣпы(м) ѡчи просѣща(л)... кровоточивы(х) оуздорѡвлѣ(л) (XVI ст. *УС* № 29915, 104).

КРОВОТОЧНЫЙ *прикм.* Кривавый, кровопролитный: тѣкже и Нѣроновы кровотѡчныи и роспѣсныи банкѣты лѡбѡите: прѡти(в) которѣхъ вѣдѣнь и вѣночѣ лзѣ оукрѣвѣжѣныхъ текѣ(т) (Киѣв, 1619 *О обр.* 176).

КРОВОУТОЛИТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Кровоспинный. **травѣ кровѡутолитѣльная** *див. ТРАВА.*

КРОВОЯДНЫЙ *прикм. (хижий)* Кровожерный: славныи запасникъ. именѣмъ лѡи...

рѣки оузимаѣя. головою потрасыѣя. аро и грозно позиѣя. весь кровѡядномѣ звѣроу подобѣнь (1489 *Чет.* 57).

КРОВЪ¹, КРИВЪ, КРОВЬ, КРѢВЪ, КРѢВЪ *ж. 1.* (рѣдина червоного кольѡру в тѣлі людини і тварини) кров: кро(в) шла с неѣ. а коли прибѣгла с вѣроу. только ризъ х(с)вѣхъ приналася. и кровѣ вѣнала(с) 1489 *Чет.* 115); и не ломѣли голѣнѣй его. але єдинѣ змежи воиноѡвѣ копѣе(м) ребра его пробѣлѣ. и борѣзо вытекѣла кровѣ и вода (1556-1561 *ПС* 433 зв.); ѡказѡва(л) тѣ(ж) мнѣ на кошули кро(в), и повѣди(л) и(ж)... то кро(в) з губѣ моѣе в то(т) ча(с) текѣла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); розѣмѣте же а оуживѣю мѣсѣ волѡвѣхъ, и пѣю крѡѡѣ козлѡѡѣ (Дѣрманѣ, 1604 *Охт.* 5); Крѣѡѡѣ: Крѡѡѣ, що вѣ тѣлѣ є(ст) (1627 *ЛБ* 56); прѡте(с)туюча(ѣ)... знѣле(з)шы ма(л)жѡ(н)ка свое(г) ю(ж) напоѣлы ѡма(р)лѡго зо всеѡго ѡбѣнажѡно(г) в крѣѡѣ межи колодами ле-жѣчо(г)... додомѣ своего прѣѡе(з)ла (Оѡруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); Вѣзѣлѣ тѣды Мѡисѣй половѣцѣ крѡѡѣ и влѣлѣ вѣ чѣшѣ (сѣред. XVII ст. *Хрон.* 101); во(з)ны(и)... ѡ(т) головы все тѣло с тѣлу збитѡе, сынеѣ, кро(в)ю набѣ(г)лыѣ ажѣ до ступѣ ножѣно(и) вѣде(л) и ѡѡѣиѡѡе ѡ(г)лѣда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); *У порѣвн.:* ѡбрѣщаю: Чѣрвоноу я(к) крѡѡѣ, алѡѡ багрѣноу чѣноу (1627 *ЛБ* 149); *Образно:* мѣсто во(д) а(с)ны(х) прѣ(з)рѡчи(с)ты(х) напоѣлѣ є(с) и(х) кровѣю ѡ(т) ѡ(т)щѣпѣньства и вымы(с)ловѣ людскихъ (XVI ст. *КАЗ* 640, на полях); **во (вѣ) кровѣ прѣмѣнятися (прѣмѣнатѣся)** – ставѣти червѡним, багрѣним: Слѣнце и мѣсяцѣ во кровѣ сѣ прѣмѣняѣли (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); М(с)цѣ, сѣбрѣноѡѣлоѣ шѣты позѡѡѣѣѣтѣ, Вѣ крѡѡѣ сѣ зѣ трѣпѣто(м) всѣго свѣта прѣмѣнѣе(т) (Львѣв, 1631 *Волк.* 3); **до крѡѡѣ** – до крѡѡѣ: вѣде(л) єсѣми в по(д)-

дано(г) п̄на... чу(н)ца раме(н)є с правое стороны ѿ(д)раное до крове (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 20); завола́ла... є(д)-на... невеста з наре́каньє(м) вели́кимъ, ко́торую есте... казали́ бити́ в уста а(ж) до крові́ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); И в Грубешовѣ в мѣстѣ, где есте ся были зобрали,... завола́ла на вас христіанская жона з нареканьямъ великим, которую есте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); **кровію скипѣти** – стати закривавленим: такъ оучінили иже по чєтыри на ѿ(т)мѣноу бѣли его. иже стѣе тѣло крѣвію бѣло скипѣло (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9); **кровь мѣсачна** – менструація: Если бы спалъ з нею мѣжъ часѣ крѣви мѣсачной, нечѣистый бѣде през(ъ) сѣмъ днѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.); **кровь пускати** – робити кровопускання: Начрѣтаваю, ва́лю, Изва́ю, до́вбаю,... дрѣкѣю, а́лбо ба(н)ка́ми кровь пѣщаю (1627 *ЛБ* 164); **кровью зойти** – кров'ю зійти: И на томъ еще мало дей маючи, вжо збитого, змордованого, зраненого чеканомъ и ледве живого, кровью зошлого отъ тыхъ ранъ, привелъ дей мене во дворъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 271); тамъ же его милость... пана моего пострелили,... и его милость мало на смерть не позабѣяли и поранили, жєсмь лєдво, за помочю Божю, его милость за греблю назадъ кровю зошлого одътолъ спровадили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145); **кровю (крѣвію, крвю) сплыти (сплынути)** – стекти, зійти кров'ю: скѣлоли гла́воу его стои м̄л(с)ти ижъ крѣвію сплѣноула была (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 8 зв.); ѿ(т) тѣ́жкы(х) мо́укъ его стѣе тѣло в'сє крѣвію сплыло (Там же, 2); О Твари бозская, кровю вся сплыненная (Львів, 1630

Траг. п. 169); **перемѣнитиса (преложитиса) въ кровь** – стати червоним, багряним: и с̄лнцє, и м̄(с)цѣ перемѣнилисѣ въ кровь (поч. XVII ст. *Пчела* 37 зв.); С̄лнцє преложѣтсѣ въ тмѣ, и м̄(с)цѣ въ кро(в) прѣше нежели прѣйде(т) велики(и) днѣ гнѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 80).

2. *Перен. (убивство; кровопролиття)* **кров:** таковыи... да ест подобєнь їудѣ и проклѣтомѣ арїи и да имаетъ оучастїє съ ѿнѣми їудєє, иже възъпиша на господа христа, крѣвь его на них и на ч(а)дѣх их, еже и ест (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261); архієреи ж взявшї сребренїкї и реклї. не годитсѣ намъ ихъ оу скрыню прковную вложїтї. понежъ цена кровї єсѣ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); чистъ є(м) ѿ(т) крѣве правє(д)-ника сєго (XVI ст. *УЄ Трос.* 667); а їншіє з гнѣвоу и запальчѣвости ядѣ вѣнлювавши, невѣн'ныхъ людѣй крѣве вѣн'ны(м) и тебє оучинатъ (Острог, 1614 *Тест.* 172); Абы, мѣвлю, немощнѣйшїй братъ не погѣблѣ во твѣємъ рѣзѣмѣ. Крѣе абѣвѣмъ его ѿ(т) рѣкѣ твоѣхъ възъщѣтъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3); Іуда... рѣклѣ до // брѣтїи штѣ жъ намъ з тогѣ: кгда забїємъ брѣта и за таймъ крѣвь его: лѣпей его ты(м) кѣпцѣмъ продѣймо а рѣцѣ наші нехѣй сє не мажѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61); **кровию сплынути** – (*про масовї вбивства*) зросити кров'ю: Одно Богъ ведаєтъ якъ много войною презъ мечъ и огонь людєй погинуло; не одинъ тамъ городъ, место, поле кровию сплынуло (поч. XVII ст. *КЛ* 87); **кровь (крывъ) невинъна (невиноватая), невинна кровь** – невинна жертва: протѣжъ вамъ не допустилъ (и) мєстца светого гєретиками и кровью невинною, на которую сє ся были насадили, помазати (Вільна, 1599 *Ант.* 881); одно назначивъ Господь

Бг̃ пастырюмъ, котрый зле пасуть увци его, такъ речучи: “Буду смотрѣти кырве невиноватои отъ рукъ пастырскихъ” (XVI ст. НЄ 218); по(м)ста божѧа справедливая а срокгая для розля(н)я крывѣ невин(н)ое братерское в третѣ(м) и в четверто(м) поколѣ(н)ю (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.); Вышоль самъ протъ со всѣми ангелского подобія старцами... просячи и упоминаючи... абы такого тиранства и окрутенства надъ мѣсцами святыми и надъ невинною кровью не заживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); **кровъ (кровь) проливати – а)** (за що і без додатка) (*діставати поранення або бути вбитим, борючись за кого-, що-небудь, відстоюючи щось*) проливати кров: Оповедил... кнзь Александръ Вишневецкий,... залецаючи верные... заслуги шляхетного Михайла Грибуновича Байбузы, который,... з неприятелы нашими и Речи Посполитое бываючи, чинил и доказывал, наставляючи горла своего, кров свою проливал (Варшава, 1589 *ЧИОНЛ XIV-3*, 91); Єслистѣ и Кровъ вѧшѣ за имѧ Хво̃ проливали, Алестѣ зѧто Нбо̃; за дѣдиство вѣчноє вѧли (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.); б) (кого, ким) убивати когось, завдавати ран комусь: кождого иоѧннѣ стѣй антіхристомъ зовѣтъ, к томоу ижъ крѡвъ правдѣвы(х) христѣанъ за подѣщѣньемъ арѣанѡвъ пролива(л) (Острог, 1598 *Апокр.* 57); гедѣо(н) болоба(н)... цр̃ковъ... замути(в)... сълугами и приятѣ(л)ми волочилъ би(л), борода то(р)га(л), и кровь помо(ц)никами своими проливал (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); **кровъ (кровь) пролати (пролиати, пролить) –** (*дістати поранення або бути вбитим, борючись за кого-, що-небудь, відстоюючи щось*) пролити кров: Южъ Цр̃ь...// За малжѡнкѣ ѡхѡтнѣ собѣ обираѣтъ, Нѣ-

ѡ(т)мѣнний на Кр̃(с)тѣ шлѡбѣ мѣле прѣймѧе(т). Котѡрый бы мѡглѣ вѣчнѣ недвижѣме трѡати, Ото крѡвъ свою гойнѣ зѣзволилѣ пролѧти (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); то є(ст) кровь моѧ... котораѧ за ва(с) и за многы(х) боудѣ проланѧ (поч. XVII ст. УЄ № 256, 14); От самого Христа до нас возсиѧла и от апостолов людеѧ освѣтила, всю бо вселѣннѣную они научили и за ней крѡви свои пролиѧли (к. XVI ст. *Укр. п.* 74); Антоній Мужилевскій, Іеромонахъ и Старець Монастыря Печерского притомъ кровь свою пролить готовъ, рукою власною (Київ, 1631 *ОЛ* 24); **кровъ точити –** вбивати: свѡи своѣхъ, хрѣстѣанъ хрѣстѧне Вѧжѣтъ, вѧжѣтъ, крѡвъ точатъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); **кровъ проливается –** проливается кров: Пристояло такъ учинити // ...владикомъ... который за свои беззаконѣя и виступки, не хотячи казни... отъ пастира своего... збѣгли... замѣшанѣ учинили, такъ ижъ грѣхъ и несправедливість умножилася и кровь невинныхъ проливается (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 797-798); **кровью облитися (ополокаться) –** залитися кров’ю: Не было для чого синоду складати, а подобно бы ся тотъ синодъ кровью невинною не одного былъ облилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 655); Смотрытежъ, што за порядокъ въ церкѡвахъ вашихъ: же ся вже не разъ и кровью (людскою) ополокали, за радомъ (и справою) тыхъ кролевенъ Ангелскихъ (и патрыяршыцъ новыхъ) (Там же, 681); **кровью обливатися –** заливатися кров’ю: В тѡй часѣ цр̃ковъ... вѣ пороженію перворо(д)ного сѧа своѣ(г) бѧрзо Крѡвъю обливаласѧ; Ап̃(с)тлскѡю; и Мѣнческою (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); **на горячей крови –** (*пробивство*) на горячому: которые се ѡпоминали пѧа Григо(р)я... абы выда(л) мо(р)-

дѣра ѿ(с)тапка слѣгѣ своего на горячо(и) крѣви (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 52); **розливати кровь (крѣвь)** – вбивати: не забыва́йте дѣши егѡ, а ни розлива́йте крѣви брата своего а́ле вкѣнте егѡ до колодеза живѡгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); шо(л) к немѣ петръ... абы ѡблага(л) окрѣ(т)нѣка. и(ж)бы прѣста(л) розливати крѣве хр(с)тіаньскои (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 54);

(про Христа) (смерть заради відкуплення; самопожертва) кров: а ведьже зъ любови ку душамъ невиннымъ, кровию Хрыста Бога нашего искупеньнымъ, за которые, яко пастырь, маючи ихъ въ порученью своемъ, срокгую личбу дати мушу (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 989); О найсладѣшій Ісусе, всѣхъ збавителю: И през найдрожшую кровь откупителю, Всѣхъ тыхъ котрые въ тобѣ надѣю мають (Львів, 1630 *Тр.* 168); насъ оумѣршихъ Крѡвью своєю ѡживѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); **кров изліати** – (віддати життя за когось) пролити кров: Началникомъ вѣры зватися не хотѣл и всю свою волю христу поработил, Иже всему миру себе укрывовал, и за Христа рад[о] кров свою изліал (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); **кровъ виливати** – жертвувати собою: Пѣрсы твои хвалѣбнии ѡтворáешъ, и Крѡвъ твою прѣстую // неща(д)но вилива́ешъ; и тобѡ дѣшѣ моѡ оумѣршѣю, вѣчне ѡж(и)влáешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 99-99 зв.); **кровъ выляти (вылати), вылати кровь** – (за що, для чого) пожертвувати собою (за кого, що): Аже придаетъ первопрестолникомъ быти Григорія той церкви, за которую Христосъ кровь свою вылялъ, съ чого барзо отступникъ триумфуетъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 500); Снѣ Бжїй... крѡвъ Снѡвскѣю вѣлалъ для Црѣкве (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); для нѣба не выла́лемъ крѡве,

для нѣба не бѣлемъ Роспáтый (Там же, 129 зв.); **кровю (кровию) запечатовати** – заплатити кров'ю: бы(л) те(ж) зо мною по(д) лѣками того(ж) рокѣ и чини(л) послѣги его короле(в)ское мѣ(с)ти явные такъ те(ж) бѣдѣчи мнѣ в тѣтошне(м) па(н)стве за мене и кро(в)ю своєю запечатова(л) (Милановичі, 1572 *ЖКК* I, 37); та(к) же ты(ж) стѣи мѣ(ч)нци познавши избавителя свое(г) изошли животѡвъ стѣ(х) свои(х), и кровию своєю тоѣ запечатовали (к. XVI ст. *УС* № 31, 201 зв.).

3. (символ у Тайні Євхаристії) кров: с вѣрою прїимаємо тѣло и кровь его (1489 *Чет.* 171 зв.); якъ тѣло его правдѣве поживае(мъ) и кро(в) его пие(м) такъ тѣло и кровь свою за него офѣрѣ(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Та(к)же и крѡвъ спѣсите(л)наа, котѡрѣю оу особѣ вина вѣжѣ, а тоѣ троудно во(н) ис храмины вѣносити, чого в домоу не ма́ешъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); а што большая, // противко ясныхъ словъ Христовыхъ, который мовит: кто не поживаетъ тѣла Сына челоувѣческаго и не пїет крове Єго, живота вѣчного в собѣ не маєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54-55); Стáа востѡчнаа црѣковь задѡсѣтъ чїначи росказанїю Хр(с)товомѣ: Пїйте ѡ(т) неá вси, чаши крови Хр(с)товой лѡде(м) мїрски(м) не борѡнытъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 24); Абѡвѣмъ тѣло Хѡво не ёстъ ѡ(т)лѣчѣн'ное ѡ(т) крѣви, áни крѡвъ ѡ(т) тѣла, // áле ѡбѣ по(д) кáждою ѡсѡбою замыка́ю(т)сá, кгда(ж) по(д) ка(ж)дою з ни(х) цѣлого Хá прїймѣмъ (Львів, 1645 *О тайн.* 37-38); **кровъ и тѣло, Тѣло и Кровъ (Кровь)** – Тѣло і Кров: ка(к) имае(м) приимати тѣло и кро(в) госпо(д)ню. оу выны(х) чтѣннихъ росписали стѣи оцї (1489 *Чет.* 132); братие, змоцняйтес о Господеви и в силе моцы

Его,... зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вильна, 1600 *Катех.* 80); Тайна бовѣмъ Тѣла // и Крѡве Хвой ёсть на(д) всѣ иншіе тайны Цркѡвные... зацнѣйшаа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911-912); Четвёртый даръ бѡ(з)кїи... далъ намъ за живѡтъ вѣчныи; ѡ преч(с)тихъ Тайнахъ, Тѣло и Крѡвъ свою прѣстѡю; по(д) вїди хлѣба и Вина (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

4. *Перен. (рід, походження, спорідненість та ін.)* кров: сленны(м) тестаменто(м) даю дарѡ и цркѡи сто(и) привлащаю. а приятелевъ мои(х) бли(з)ки(х) и далеки(х) ве krwi зо мною бѣдѣчи(х) такъ ѡ(т) того дому цркѡвного яко ѡ(т) всѣ(х) долговъ... ѡ(т)-даляю и вырѣкаю на вѣчныє часы (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); бѣле(с) и ты марнотравны(м) ѡсиче(м), кды бовѣ(м) поше(д)ши з krwi цркѡкои, и дїны мл(с)тю оуплѣтавшиа ѡнѡю згвалчѡнѡю ѡ(т)вѡле(с), абѡ ѡ(т)далїле(с), зара(з) живо(т) и цркѡтво оутраїле(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291); а́ле Царь Православный... знаётъ, же Дѡмъ... Четвертѣнскихъ... ѡ(т) Володїмера...идѣтъ, для то́го(ж) же ѡ(т) колѣна егѡ ёсть и любачи крѡвъ свою... Царь испытѣтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Крѣвнѡсть албо сродство ёсть зъвѡзокъ тѣхъ котѡрыє з однѡе крѡви походѣтъ, такъ жебы всѣ тоеѣжъ krwi оуча́стниками были, и до одногѡжъ корена албо пна стагѣлиса (Львів, 1645 *О тайн.* 169); Жа́денъ члѣвкъ до блїской крѡви свое(и) не пристѣпитъ, абы ѡ(т)крїль соромѡтъ ёи. Соромѡты оца твоегѡ, и сромѡты ма́тки твоей не ѡ(т)-крїе́шь (серед. XVII ст. *Хрон.* 122); **кровъ хрестеянская, христїанская кровь** – христианин: пострадавши... презъ тѣхъ непры-

ятель, которые се были вынуждали до выглаженя крови хре(с)тея(н)ско(и) шляхе(ц)-ко(и) и всихъ субста(н)цы(и) ѡны(х) выко-на(в)ши за пенѣдъ сво(и) вѣсе (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); Же за Хр(с)тїанскѡю крѡвъ са заставля́ли, ѡйчїзны борѡначи, крѡвъ свою вѣлали (Київ, 1622 *Сак. В.* 47).

5. *Перен. (символ життя)* кров: Котры крѡв[ї] своѣи, для вѣры нелѣтовалъ: И для гѡнїтъ ме(н)жны(х), са(м)са впро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84); то ёсть що за пожытокъ съ крѡвъ моѣи, кды ся ѡбѣрнѡ в зѡпсованье (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171); Такого вожа зыскало российское племе – Дорогой карбункуль неошачованое цене, За́нна кровь мужного князя Лыка кости Рыцѣрь неошачованный жалости Князь Семень Лыко, вожъ делный, Цнѡтъ, уместности и скромности полный (поч. XVII ст. *КЛ* 91); [Бѣдѣчи тѣды... изволѣнїемъ Бжїимъ... приѡздоблѣнный] по вса дни жїтїа мѡеѡ ср(д)цемъ болѣзновалѣмъ, погладаючи на скѡдость оумѣтности моѣи, а вѣдаючи пѣвне, їжъ Спсїтель наш Іис Хс Крѡве ѡвѣць своихъ словѣсныхъ, въ па́ствѡ мнѣ повѣренныхъ ѡ(т) рѡкъ моихъ зыско-ва́ти бѣдетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

6. У складі вл. н. **кровъ змеина** – камедь, глей: кровь змеина ёсть сокъ из древа теку(щ) тѣ(м) имене(м) названо (XVI ст. *Травн.* 420).

7. У складі мікротопонімічної вл. н. **поле крови**: явно то є(ст) всѣ(м) мешкаючи(м) въ ерусалиме я(к) названо поле азыко(м) и(х) акѣ(л)дама то є(ст) поле крови (II пол. XVI ст. *КА* 4).

♦ **кровъ змываетъ** (що) – спокутувати смертю: Анѣдрѣа Предримерского зъ самопалу пострелилъ, братолюбїе и церковь з церковь роздираетъ, которого грѣха, вед-

лугъ Іоанна Златоустого, и // кровь мученическая не змываетъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 215-216); **кровю (Кровію) откупити (одкупити), одкуопити (окупити, искупити) кровѣю (кровлю, кровію)** – (*звільнити від гріху*) відкупити кров'ю: вѣбави дѣш мою ѡ(д) плюгавы(х) грѣхо(в) котѡрѣю є(с) кровю своєю ѡ(т)кѡпилъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 41 зв.); самъ прѣ(з) себе з'стѣпи(в)ши на ни(з)кость зѣм'нѣю, народѣвшисѧ члѡкомъ правдѣвымъ, с' прѣблѣсловѣн'нои Бѣци, Дѣвы Мрїи, прѡповѣ(д)ю ѡного везвѣати, Кровію прѣстѡю ѡд'кѡпити, и Вознесѣніємъ своимъ на нѡса... запровадити (Київ, 1631 *Тр.* 3 ненум.); але далѣко бѡльшею повин'ностью повѣн'нымъ зостаѣшъ кды тебе ѡ(д)-коупѣлъ крѡвлю на(и)доро(ж)шею (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220); мовить до него Іисусъ Христосъ... “того по тебе потребу, Петре, абысь выступокъ твой окупилъ працою, трудомъ и самого, еслибы до того пришло, кровію, въ проповѣди... въ постѣвѣ тых, которыи въ мене увѣрятъ” (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 428); Прѡ(р)ци... розрадѡванными дѣшѧми спѣвѣали, глѡючи, Искѡпилъ єсѧ насъ Крѡвѣю своєю (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.); **плоть и кровь** – одне нерозривне цѣле; сутнѣсть: Где бо в нихъ вѣра, где церков, где священство, где жертва, где правило... где дух? Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинскаго закона! (1599-1600 *Виш. Кн.* 151); Павел... ко ефесяномъ тако глаголетъ: “Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началомъ и властемъ, к миродержителемъ тмы вѣка сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Второе. Плоти и крови не свлечешъ, в которой страстѣи гнѣздо жилище имѣетъ, тѣмже и павлову плоть и кровь – царствія божія не наслѣдишъ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

Див. ще **КРЕВЬ**.

КРОВЬ² ч. Заступництво, захист, оборона: простри англѣський свои крылѣ. покрыи на(с) кровомъ крылѣ твои(х). и своимъ ч(с)тнымъ оружіємъ (1489 *Чет.* 73); Стережи на(с) и покрый крѡво(м) мл(с)ти твоєѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 287 зв.); Пѧне... // ...Всѣхъ по(д) крѡвомъ крѣлѣ ховѧй (Львів, 1631 *Волк.* 32-32 зв.).

КРОВЪННЫЙ див. **КРОВНЫЙ**.

КРОВЬ див. **КРОВЬ**.

КРОГУЛЕЦЬ ч. Яструб, діал. крагулець: крагѣй: Крогѣле(ц), яструбъ (1627 *ЛБ* 55).

КРОЗЪ прийм. у знач. присл. Скрѣзь, всюди: вѣтръ з пѣщѣ прудко повставши тѧкъ квалтовнѣ до(м) мѡужа стѣго розбѣлъ, кро(з) трѣсилъ, же сѧ до(м) вѣ(с) на землю ѡвалити моусѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245).

КРОЙ ч. (модель, форма одягу) крѣй, фасон: Та(к) нище(т)наѧ бѣити має(т) одѣжа, жебы жа(д)ной фѣрбы, ѡбо крѡю нѡвого // нѣчѡго не мѣла ин'шого на(д) ин'шѣе, котѡрѣе того(ж) соу(т) звѣнѣѧ а(л)бо прѣ(д)савзѣѧ з нѧми (серед. XVII ст. *Кас.* 3-3 зв.).

КРОЙНИКА, КРОНИКА ж. (гр. *χρονικά*, лат. *chronica*, стп. *krönika*) літопис, хроніка: С кроиники Бѣлскогѡ рѣчи потребныи вѣбраны. лѣѧ ѡ(т) рѣж(с)тѡвѧ хѡѧ ѡф (Острог, 1509-1633 *Остр. л.* 126); пѧчеже кроиніка ихъ стѣраѧ латѣнськаѧ вѣкъ шѣстыи в листѣ сто і єдѣнадѣсѧто(м) пѣшетъ. яко алезѧндръ пѧпа оустѣвилъ ѡпрѣснькомъ жѣртѡвѣ творѣти (Острог, 1588 *Сур.* 65 зв.); Вшакъ же гисторикове церковныи..., въ своихъ кроиникахъ... отъ Андреѧ апостола уфундовану быти єи повѣдають (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 517); Кроиника о разныхъ рѣчахъ – тутъ найдешъ чѡго потреба (поч. XVII ст. *КЛ* 73); о войне Московской, которая тривала въ земли той мало не двад-

цать летъ, чительникъ найде у кронице полской (поч. XVIIст. КЛ 80); кнѣгы по(л)ские... Кро(и)ника Бѣлского напу(л)-де(с)ту сту(д)нѣца живота че(с)кая Гисторыя ве(н)ге(р)ская... чы(с)тець гра(м)матика клена(р)ди // Диспѣгация Любе(л)ска... Быблия че(с)ка (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 41-41 зв.).

Див. ще КРОНИКЪ.

КРОЙНИКАРЪ ч. Літописець: алану(с) не(м)нѣй старода(в)ны(и) кро(и)ника(р) пише и(ж) тоє имя а(л)бо на(з)ви(с)ко... за єго часо(в) ново было (1582 *Кр. Стр.* 93 зв.); кройникаре пішѣтъ, же папежове... жѣны имѣвши, папежами зостали през доброе житіє своє (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 32); яснє бовѣмъ ѿ(д)важныѣ справы Титѣлы и Го(д)ности, Презѣцныхъ Про(д)ковъ В м(ст) ...ѿ(д) Кройникаровъ Рѣски(х) и Пѣлскихъ сѣтъ свѣтѣ поданы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

КРОКВА ж. Кроква: за кро(к)вы ѣ гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 5 зв.); Дали(с)мо за (к)ро(к)вы грошы(и) ѿ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); за кро(к)вы, и дошки, и пла(т)-вы пре(з) п(н) ференца далемъ зло(т) 11 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); *tignus*, прекладъ, кроква (1642 *ЛС* 398).

Див. ще КРОКОВЪ.

КРОКВИЦА ж. Кроквина: *tigill(us)*, кроквица (1642 *ЛС* 398).

КРОКОВЪ ж. Те саме, що кроква: видель есми килка десять возовъ дерева, кроквий, латъ и иншихъ потребъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 301); За осмъ крокви гро(ш) м. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); шѣтыры пары кро(к)ви(и) fr. 17 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 6 зв.).

КРОКОДИЛОВЪ прикм. Крокодилів.
♦ крокодиловы слезы *див. СЛЕЗА.*

КРОКОДЫЛЬ ч. (*гр.* кроκόδειλος, *лат.* *crocodylus*) крокодил: що(с) и Псалмѣста мѣви(т). Сє оддали(х) сѧ бѣгѧ въ двора(х) сѧ въ поустыни, то є(ст) въ єгиптѣ бѧ не знѧючо(м), гдѣ оужо(м), пчолла(м) крокодыле(м) и иншимъ чоудовиска(м) покло(н) яко бѣ ѿ(т)даѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 46 зв.).

КРОКОСЪ, КРОКУСЪ ч. (*лат.* *crocus*) крокіс, крокус: крокѣ(с) по ла(т). і по гре(ч)... шаѣра(н) по неме(ц). и по рѣ(с)... // ...ѿ(н)... кра(с)кою цвѣте(н) (XVI ст. *Травн.* 140-140 зв.); Обонаніє якъ много тагнє(т) вѣн-ностій, заживѧеть крокосовъ и балсамовы(х) кропелекъ шоукаеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); крокосъ (1642 *ЛС* 127); **крокосъ (дивий) дивый** – дикий шафран: *colchicum*, кроко(с) дивы(й) (1642 *ЛС* 128); *ephemerion*, крокосъ дивы(й), лѣсны(й) (Там же, 180); *phonos*, кроко(с) дивы(й) (Там же, 315).

КРОКШТЫНЪ, КРОКШТИНЪ ч. (*нім.* *Kragstein*) (*скісна підпора переважно кам'яна*) кронштейн, консоль: кро(к)штын(о)в ѣ притво(р) шту(к) еі... шту(к) велики(х) на колюмны внутрѣніє м (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); каменє локтєвого што наши фо(р)мани ѡве(з)ли шту(к) кд... крокштин(о)в до це(р)кве аі штукъ (Там же).

Див. ще КРОНШТЫНЪ.

КРОКЪ ч. 1. (*рух ногою вперед*) крок: тогды сѧ ве(р)нули до єрусалима ѿ(т) горы которую зову(т) ѿливною котораѧ є(ст) бли(з)ко єрусалима та(к) далеко якобы въ шаба(т) ходу то є(ст) на две тисєчи крокувъ (II пол. XVI ст. *КА* 3); Пѣприще: Мѣла, замыкаѣтсѧ, а кроковъ: або осмъ стѣдїй, стѣговъ, гѣнѿ(в) (1627 *ЛБ* 88); Стѣдїонъ, стѣдїй, стѣн, гѣны: ркѣ, кроков(в), сѣ,

стѣпені (Там же, 121); Тогб са всі держіте, не вступйіте крѡкѡ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25).

2. Перен. (ступінь, етап у розвитку) крок: Стѣпень: Стопѣнь, вѣсходѣ, крѡкѣ, хѡдѣ, члонокѣ, поколѣ(н)ѣ, вѣра(д) (1627 *ЛБ* 121); **О**да до презѣцных родичовѣ его мли(ст) ѡ(т)ца еп(с)па Презѣцный Домѣ, Желибб-скихъ сѣкты: Кгдѣ поглядѣю ни твои Аспекты: // Бѣрзо высѡко оустѣпѣлесь крѡкѡ; ѡ(т) мого зрѡкѡ (Львѣв, 1642 *Бут.* 9-9 зв.); **змѣренный крокѣ** – кінєць, завершення чог-небудѣ: Іѡанѣ Єрѣй, ... Пѣтдесѣтъ пѣтъ лѣтъ, зѣ Бѡзкого вырѡкѡ, Пожѣвши, добѣглѣ змѣреного крѡкѡ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); **свой крокѣ** – те саме, що **змѣренный крокѣ**: **О**то **О**тѣцѣ вѣшѣ лѣбый, дошѡлѣ свѡго крѡкѡ... зѣ Бѡзкого вырѡкѡ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7).

КРОКѢШТИНѢ *див. КРОКѢШТИНѢ.*

КРОЛЕВА *ж. (стп. krolewa)* те саме, що **королева**: не толко королевой... с того пожиткѡ нѣт, але и емѡ самомѡ таѡ сѡма, сто коп грошей не выходѣла (Вільна, 1541 *AS IV*, 276); Уважай, статечность православної христѣанки королевой Полской, же волѣла некоронованою зоставѣти короною золотою отѣ землѣ, нижли правой вѣры отступити и короны вѣ небѣ лишѣтѣся! (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 1039); Тѡта крѡлѣва Сѡба вѣставѣла, и дѣвѣчѣй рѡжай обрѣзѡвати. на ты(м) члонѣкѡ. котѡрѣй доктѡрове зовоу(т) нѣмѣфа (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 55); Никострѣта. албо кѣрментѣсь крѡлѣв(а) аркѣдѣйска, невѣста вѣ(ли)кого вѣченѣя вѣ грѣцѣко(м) пѣсмѣ. ѡ(т) того была названа вѣща албо прѡ(о)ркѣна (Там же, 23).

Див. ще КОРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВАЯ.

КРОЛЕВАНѢ, КРОЛЕВАНЬѢ *с. (стп. królowanie)* царювання, панування:

Дан в Люблине, ... дня третегонадцѣт липца, року Божего тѣсѣча пѣтсот шѣстдѣсятого, крѡлевѣя нашого чѡтырдѣсятого (Люблѣн, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 247); Дан у Варшавѣ... року... тѣсѣча пѣтсотѡ осмдѣсятъ пѣтого, а крѡлевѣя нашого року дѣсятого (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 288); За часу крѡлевѣя Ахава... прѡрѡковѣ... много пострадалѡ (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 822); за крѡлевѣна крѡла Regnante Rege (1645 *Уж.* 81); *Образно*: Мы за твое пѣльное, слѣхѡчѣ, слѣхѣнѣя Зѣчимѣ в нѡбѣ з рѡжденнѣм Хр(с)томѣ крѡлевѣя (I пол. XVII ст. *Рез.* 181).

КРОЛЕВАТИ, КРОЛЮВАТИ *дѣсл. недок. (стп. królować)* **1.** Те саме, що **королевѣти** у 1 знач.: царствѡю, панѡю, крѡлѡю (1596 *ЛЗ* 87); дѣстѣ бѡвѣмѣ емоу гѣ бѣ столѣ(ц) дѣвѣѡ ѡ(т)ца его, и бѡудѣ(т) крѡлевѣти на(д) дѡмомѣ іѡковѡвы(м) на-вѣки (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); крѡлѡй крѡлѣвѣство(м) влѣснѣмѣ, жѣбысь на(д) всѣми прѡ(д)ковѣлѣ, чѣстѣю и лѣчѡбою цѡ(т) (Острог, 1614 *Тест.* 141); тѣѣ бѡвѣ(м) крѡлѣве наивдѣчнѣи крѡлѡю(т), котѡрыѣ пѣнѣство своѣ дѡбре оуспокоѣтъ (Там же, 166); я знаю, же не новѣна вамѣ вѡевѣти, И не такихъ рѣцѡровѣ в полѡ и на плацѣ имѣти, И з ними вѡевѣти и всѣмѣ крѡлюватѣ (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 28); Царствѡю: Крѡлѡю, панѡю, рѣжѣ (1627 *ЛБ* 155).

2. Те саме, що **королевѣти** у 2 знач.: и ты прѣ прѣ(м) на(м) по(д)дѣны(м) своѣмѣ бѡу(д) мѣл(с)рднѣ(м), ... абѣсмы до того(ж) мѣсѣа гдѣ ты тѣпѣ(р) ... щѣслѣвѣ крѡлѡѣѣшь по смѣрти нѣшѣй завѣтѣ(л)и (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228); Єдѣнѣ Бѣ, котрѣй нѣ высѡкѡстахъ Крѡлѡѣѣтъ: И всѣмѣ створѣнѣ(м) своѣмѣ, ѣкѣ Твѡрѣ(ц) Пѣноуѣ (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 80); Вѣслухѣй мѣ, на нѡбѣ крѡлюѡчѣй

Бже, бо нѣхто мя в жалю томъ спомогъчи (не може) (I пол. XVII ст. *Рез.* 174);

перебувати у Царстві Божім: Мы хощемо зъ хр̄(с)то(м) королевати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141); А до нба̄ яко Бг̄ъ сам провадит тебе, Абыс южъ большъ не плакалъ в пекелной темно(с)ти. Леч королеваль ве(с)поль з нимъ въ нб̄(с)ной свѣтло(с)ти (I пол. XVII ст. *Рез.* 180); Та(к)же и всѣ ап̄(с)ли... ко(ж)дый з особна розмайти мѣки и см̄ръть претерпѣли. За што... роскошю(т) и кролюю(т) в нб̄ѣ (Височани, 1635 УЄ № 62, 18).

3. Перен. Діставати перевагу над чим-небудь; виявлятися значнішим: Аз̄а(з) не в̄ Рїмѣ старомъ и в̄ самомъ то(м) котрый на тотъ часъ королеваль и пановаль на(д) мѣстами, пере(д) единовла(д)цами и преложбыми Арцыкапланами и надчїте(л)ми, кгда не тїлько во всакой дх̄обной Фїлософїи и которю называютъ свѣцкою на(д)-деръ досконале квїтнѣли и здобилися об̄ѣ на сватшїи мѣстѣ (Київ, 1612 *Гр. Сл.* 225).

Див. ще КРОЛОВАТИ.

КРОЛЕВАЯ, КРОЛЕВАА ж. 1. Те саме, що **королева**: Іастїнь Кролѣваа негдыс оуранѣнна, Оупорною гордостю лїотѣ оуазвлѣнна. Корбн̄ знагла трати(т), панства позбываѣт̄, Безчѣстне погоржѣна ѿ(т) Крб̄ла бываѣтъ (Львів, 1631 *Волк.* 27); *У порівн.*: такъ ѿ(т) храма своѣго речѣного Пигїа, значне ихъ малымъ лїодомъ поражаючи, якѿ и видб̄ме са̄ окаязючи, гды была видѣна ѿ(т) тїхъ же погановъ зъ мѣста презъ брам̄ влахѣрн̄ зъ помпою якъ Кролѣваа выходачи (Київ, 1625 *МКСВ* 127).

2. Перен. Покровителька: Кролѣваа Наѣкъ, мїнерва Православно Каѿолїческаа, превелебный патроне, до того час̄ б̄рзо неплб̄днаа (для великихъ навалностей и штѣрмовъ, ѿ(т) вїродковъ Сьб̄орной Цр̄кви

матки на̄шеи) оуродївши за ласкою и промысломъ Бж̄їимъ не малое Гр̄бно в̄ Православнои Надцѣ Православныхъ Сын̄овъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

3. Перен. (про щось найголовніше серед інших подібних) королева: в̄нець єсть оувїтый, в той цнб̄тѣ, котбраа инши(х) цнотъ кролѣвою называна бываѣтъ, тб̄ єсть мїлостыни а(л)бо ялм̄джнѣ, особлїве са̄ кохаѣте (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 5 нenum.);

(про щось найвизначніше) королева: чл̄къ не єсть... пано(м)... дш̄ѣ ведлоу(г) тѣла оживлѣна // и ин̄формациї, тїлько зо-стаєтса, жебы пано(м) бы(л) ведлоугъ ѿной части котбраа... розд̄мнаа єсть, котбраа панею и кролѣвою в̄ справованю дш̄ѣ, котраа вб̄льное здана маєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223-223 зв.).

КРОЛЕВАА див. КРОЛЕВАЯ.

КРОЛЕВИЧЬ ч. (*стп.* królewicz) королевич: королевичъ Владиславъ припаль и оного зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблею поранилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); Що Кролѣвичъ Теба(н)скїй злоты(м) влосо(м) справиль. Тб̄жъ ты Фѣбе Патрб̄номъ: бо(с) са̄ для ни(х) вслави(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303); королевичъ Іосафатъ спыталъ старца блаженногѿ Варлаама мнб̄гѿ маєт̄ лѣт̄ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); ах̄к королевичъ владиславъ бы(л) ве Львовѣ коли до воло(х) фхаль, бо чекалъ на Сага(и)дачного (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще КОРОЛЕВИЧЬ.

КРОЛЕВНА ж. (*стп.* królewna) королівна: мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)-ском̄..., ѿпросити... наияснѣишю кн̄жн̄ па(н)н̄ а(л)жбитоу, кролевн̄ по(л)ск̄ю,... абы єи мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашем̄ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); Смотрытежъ, што за порядокъ въ церьк-

вахъ вашихъ: же ся вже не разъ и кровью (людьскою) ополокали, за рядомъ (и справою) тыхъ королевень Ангельскихъ (и патрыяръщыцъ новыхъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 681); *Образно*: Преслічнаа Кролѣвно, Рѣйскихъ Садовъ Цвѣте, Выборнѣйшій Клейнобѣте зъ людѣй на томъ свѣте (Київ, 1632 *Євх.* 304).

Див. ще **КРАЛЕВНА.**

КРОЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВСКИЙ, КРОЛЕВЪСКИЙ, КРУЛЕВСКИЙ *прикм.* (*стп.* królewski) **1.** (який належить королю) королівський: Жикгимо(н) авгу(с)... Шлахетному матею я(р)моли(н)скому земенину нѣшму верному на(м) милому ласку нѣшу королевскую ве(р)ни(и) на(м) и милы(и) вже не ѿнокротъ... жалуетъ намъ... анѣдре(и) куневъски(и) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); А кгда ишолъ в покояхъ королевскихъ у Варшавѣ пан воевода кѣвскій до зестяся з гетманом на угоду, там же прѣатель его, што и на прошлом сеймѣ, и тепер под руку его взявши, провадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); оупатърѣ (!) же хс ѿного котѣрый ѿ свѣю(м) збавеню пытается, до законна провадитъ, а не до палацовъ крѣлевскихъ, гдѣ княжата и потентатове соу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); Кролѣвское дѣло є(с), не тѣлѣко собѣ кроловати, оусмѣтровати, але и на по(д)данѣхъ мѣти взгладъ (Острог, 1614 *Тест.* 176); Престѣль: Століца, кролѣвскі(и) столѣкъ, сѣдѣнѣе, маѣста(т), сѣдище, стѣль, столѣцъ, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); И якъ ся поткаль з кролемъ, много люду королевского стеръ и примирѣе взялъ, съ кролемъ ся виталь гетманъ, заразъ отъ Збаражъ мѣста отступилъ (1636-1650 *ХЛ* 81); мѣзѣики спѣваки, не тѣлко вѣ Кролѣв-

скихъ доме(х), и Ксѣбнжѣннихъ, оу пѣновъ свѣцкихъ, Але и вѣ дѣхѣвни(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); *Образно*: справе(д)лѣвѣи Пшенѣца Кролѣвскаа, а грѣшнѣи полѣва погѣбѣлѣнаа (Львів, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

2. (який стосується короля) королівський: на твердость и печат нашѣ... казали єсмо привесит к семѣ нашомѣ листѣ и рѣкою нашою королевскою подписали єсмо (Краків, 1507 *АД* III, 40); Тыѣ ходотаѣ панове би(с)кѣпи, за вами свѣдчили, яко єсте го(д)ни на свово(л)ное жѣтѣе сѣль єп(с)пѣски(х) свѣдчи(л) за(с) поклонъ нѣкотораа тисѣча чирвоны(х), вѣ кишѣню кролѣвскѣю (1598 *Виш. Кн.* 293); И якъ дѣта кроле(в)ское, споча(т)коу в по(д)ломъ вихова(н)ю, и по(д)страхомъ и грозѣю, абѣ са фолькгова(н)ємъ не погѣршило, и ѿцѣвское столѣци не стѣло него(д)но. а кгда южъ на столѣцѣ настоупѣти маѣтъ, заразъ вѣ всемъ в томъ ѿ(т)мѣнаѣтѣса (Острог, 1607 *Лѣк.* 46); Бо и малѣръ гладачѣ на тѣвѣ королевскѣю, малѣетъ: и єсли предѣ нимъ тѣвѣ кролѣвскаа пѣлно смѣтрачи на самѣго малѣра бѣдетъ, // ...якъбы живымъ былъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 283-284); Того(ж) року по ѿ(т)ѣздѣ кролевско(м) дорожня ся почала (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

3. (виданий або написаний королем) королівський: а кня(з)... ку(р)пѣски(и) ѿ(т) него такового листѣ королевского и копѣи з листѣ того не берѣчи поведи(л) и(ж)... ты пане во(л)ски(и) є(з)ди(ш) до мене з листами ѣме(р)лыми бо ижъ коро(л) ѣме(р)теды те(ж) всѣ sprawy и листы его поме(р)ли (1572 *ЖКК* I, 44); А Сидор митрополит кѣвскій, вихованец и ученикъ римскій, прѣихавши с того собору, хотѣлъ тую зго-

ду в Руской земли становити и привиліями королевськими ствердити, которого, повѣдают, утоплено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Адамови Прокѣраторови, що престерѣ(г) справи кгда декре(т) королевски(и) отворили далє(м) копѣ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

4. *Перен.* (розкішний, пишний) королівський: Пѣрѣла бѣла великаѣ, дорогѣа Кролевскаѣ и дѣдѣмы королевской годнаѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 214).

5. У складі мікротопонімічної вл.н. **кроволевское становище**: врочища границѣ... староства... починається... отъ гати... // ...мимо врочищо черънцы островѣ... и мимо врочищо королевское становище... до суграни за дорогѣ володимѣ(р)скѣю (1546 *ОГ* 51-51 зв.).

♦ его (ваша) королевская (кроволевская) милость *див.* **МИЛОСТЬ**; королевская монета *див.* **МОНЕТА**.

КРОЛЕВСКИЙ *див.* **КРОЛЕВСКИЙ**.

КРОЛЕВЪСКИЙ *див.* **КРОЛЕВСКИЙ**.

КРОЛЕВСТВО *с. 1.* (держава на чолі з королем) королівство: Писанѣ... тисеча пятьсотѣ девѣтьдесять шостого мѣсяца сѣнтѣбра десятого дня а панованѣя королевствѣ нашихѣ польского девятого (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 5); И ѿто тѣра(з)... поставиле(м) та на(д) нѣроды, и на(д) кроле(в)ствы. абы(с) вѣто(р)га(л) и боѣри(л) распороша(л), вѣнища(л), бѣдова(л), и насажа(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); дла давѣда ѿбеца(л)сѣ бѣгъ zostавити емоу кроле(в)ство в цѣлости (Острог, 1607 *Лѣк.* 67); аггловѣ... вѣдатѣ ѿблѣче ѿ(т)ца моѣго, а не только люде, лечѣ мѣста, крайны, кролевства и прѣложныи в ѣ оурѣдахѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 8); **кроволевство небесное** –

Небесне Царство, рай: Хто бы колвекѣ тогда розвяза(л) ѿдно с тыхѣ розказа(н) намне(и)шихѣ и такѣ бы люди наѣчалѣ бѣде(т) зва(н) намне(и)ши(м) в кролевстве небеснымѣ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); абѣсь якогѣ дѣха оуслѣгоуючого не розѣмѣлѣ, которѣе посѣланы бѣваѣуть на послоѣгѣ ты(м), которѣе ѿдѣдичити маѣють кролевство нѣ(с)ное (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 15); **Кроволевство полское** – Королівство Польське: ща(сти)лосѣ и стѣфанѣ кролю по(л)скомѣ. ѣле чи не оѣме(р) Альбо зѣ собою Кроле(в)ство по(л)ское затагѣлѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); **кроволевство Шведское** – Королівство Швеція: Пода(и) ныне рѣкѣ помощи... до на(и)вышша(го) ѿборо(н)ци цркве(и) бжѣи(х)... на(и)ясне(и)шаго жикгмо(н)та Трѣте(г)... Кроля по(л)ского... и кроле(в)ства Шве(д)ского (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); **несмертѣльное кролевство** – те саме, що **кроволевство небесное**: а позѣскѣй несмерѣтѣльное кролевство черезѣ набѣвѣанѣ цнѣтъ, яко несмерѣтѣльный (Острог, 1614 *Тест.* 165); если и всей земли пѣно(м) быти стѣраѣсѣ, ѣле небѣльше на(д) три лѣктѣ землѣ ѿдѣдичишѣ по смѣрти. Мѣй же тѣды старѣнѣ ѿ несмерѣтѣльномѣ кролевствѣ яко смертѣльное кролевство (Там же); **смертѣльное кролевство** – (держава на чолі з королем) королівство: если и всей земли пѣно(м) быти стѣраѣсѣ, ѣле небѣльше на(д) три лѣктѣ землѣ ѿдѣдичишѣ по смѣрти. Мѣй же тѣды старѣнѣ ѿ несмерѣтѣльномѣ кролевствѣ яко смертѣльное кролевство (Острог, 1614 *Тест.* 165).

2. (влада, панування короля) царювання: Што(ж)ми за пожито(к) с того гѣлоса кроле(в)ства, ка(н)цѣ(р)ства алѣбо воѣво(д)ства, коли ѣ снѣвьство бжѣе страчу (1599-

1600 *Виш. Кн.* 210); Тоежъ и о всѣхъ свя-
тыхъ апостолъ пишеть, которые звѣтежи-
ли королевство, чинили справедливость,
доступили обѣтницъ, яко Давидъ и Араамъ
(1603 *Пит.* 65); **взати королевство** (від
кого) – бути наділений королівською вла-
дою: Взалесь ѿ(т) бѣа кролѣвство, заховай
его яко скарбъ неокраденый (Острог, 1614
Тест. 134); **вступити на королевство** –
(обійняти владу, стати королем) царюва-
ти: Гды встоупи(л) на кролѣвство Ровоа(м)
снѣ Соломонъ, пришли до него обива-
тели кроле(в)ства мѣваци... мы боудемо
служити тобѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218);
королевство держати – (бути наділений
королівською владою) царювати: я яко ѿ(т)цѣ
котѣрый кролюю, и пѣнство тобѣ задѣр-
жѣю, тебе кролѣвство держати наоучаю
(Острог, 1614 *Тест.* 134); **на королевство
быти взятимъ** – бути наділений королів-
ською владою: Року 1444. Владиславъ III
младъ на королевство былъ взятъ Угорское;
онъ турки колко разъ громилъ и былъ
присягль съ турками не воеватися (поч.
XVII ст. *КЛ* 74).

Див. ще КОРОЛЕВСТВО.

КРОЛЕВЪСКИЙ *див. КРОЛЕВСКИЙ.*

КРОЛИКОВЫЙ *прикм.* 1. (*про хутро
із виправленої кролячої шкіри*) кроликовый,
кролячий: Моше(и) лазаровичъ... ме(л) то-
ва(р) сво(и)... футѣ(р) бѣлинѣ(х) брѣшко-
вы(х) сѣ... футѣ(р) кроликовы(х) ꙗ поро(б)ле-
ные с кро(ли)ко(в) ѿ(т)мычоны(х) ѿ Бере(с)-
ти (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16).

2. (*пошитий з хутра кролика*) кролико-
вий, кролячий: У евтуха Панченяти – гро-
шей готовыхъ копѣ тридцатъ... шубку кро-
ликовую... полотна кужельного локоть
тридцатъ (Луцкъ, 1598 *АрхЮЗР* 6/І, 277).

КРОЛИКЪ¹ *ч.* 1. Кролик, кріль: коли
левъ дремлетъ, кроликове играютъ (Вільна,
1599 *Ант.* 841); dasynus, кроликъ звѣрь
(1642 *ЛС* 152); *У порівн.:* тоу(т) са показу-
є(т) и(ж) члѣкъ котѣрый вѣ дворѣ свѣта того
якъ кроли(к) паноує(т)... прокѣзю бѣрзо
шпѣ(т)ною єсть прикрѣтый (поч. XVII ст.
Проп. р. 231 зв.).

2. (*кроляче м'ясо, кролятина*) кролик:
Да(н)ко Давыдовичъ ты(х) часо(в) єзди(л)
до Торуни и привѣ(з) селе(д)цы и кролики
(Володимир, 1569 *ТУ* 132); Петре ѿрзни того
плѣца ѡвчого принеси самъ родкви пастыр-
накѣ каппару пода(и) же Давидѣ нецо за-
яца и кролика (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.).

3. (*виправлена шкурка кролика; хутро*)
кролик: од трох сермяг грошей два... от
кроликув блану футра грошѣ один (Віль-
на, 1568-1573 *ПККДА* І, дод. 559); побра(л)
...є(р)мако(в) чотыри... шу(б)ка чо(р)ная
мура(в)ская... кроликами по(д)шитая (Ки-
їв, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75); И оные
закопали... чамарѣ две, одна чырвоная фа-
лендышова, лисами подшитая, а другая
баевая чорная, кроликами чорными под-
шитая (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/І, 458).

КРОЛИКЪ² *ч.* (*стп.* krolik, kleryk) клі-
рик: Пише те(ж) ѿ и(х) ѡбычає(х) и ѡборѣ.
мѣли поведає(т) ты(є) люде кролики а(л)бо
старо(с)ти свои котѣры(х) ѡставо(м) были
послушни ролю справовали, и коло купѣ(ц)-
ства роздѣмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57).

КРОЛОВАТИ, КРУЛОВАТИ *дієсл. недок.*

1. Те саме, що **королевати** у 1 знач.: Кро-
левское дѣло є(ст), не тѣлѣко собѣ коро-
вати оусмѣтровати, але и на по(д)дѣныхъ(ь)
мѣти взгладѣ (Острог, 1614 *Тест.* 176).

2. Те саме, що **королевати** у 2 знач.: тѣе
если бѣдѣш чинѣти, з ни(м) бѣдѣш крѣ-

ловати (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83); згбѣла тѣе все в собѣ справивши, гбденъ боудешъ кроловати на(д) свѣтомъ, и ѡбразомъ нб(с)-ного крѣла названъ боудешъ (Острог, 1614 *Тест.* 146).

Див. ще **КОРОЛЕВАТИ, КРУЛОВАТИ.**

КРОЛЬ *ч.* Король, монарх: крола жидовского. не оустраши(л)са ли еси (1489 *Чет.* 274); а па(к) а(ж) са прилѣчит да побѣгне(т) нѣкоторые па(н) или слѣга... крола полского... до на(с)... тотъ имае(т) просити соби ми(р) и ласкѣ ѡ(т) пана жигмонта, крола полского (Ясси, 1510 *ДВ* 472); Писа(л)... па(н)... езе(р)ски(и), поборо(р)ца кие(в)-ски(и), з униве(р)сало(м) поборовы(м) по(д) печатью короля... и проси(л)... абы то(т) униве(р)са(л) кроля... был публикува(н) и ѡ(б)вола(н) (Житомир, 1582 *АКЖМУ* 44); Патріархове... постановили, штѣ ты(ж)... кро(л) пѣлскій... привиле(и)ми то оумощнити рачи(л) (Вильна, 1596 *З. Каз.* 38 зв.); если ннѣ крѣла которого... видаемо... на палаты вхѣдачого, и ты(х) которые при бѣкѣ его зѣвше,... хвалимо и(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 49); Спулъ якъ пред Кролемъ пред нимъ уклѣкаючи, И вѣсмѣхъ, Кролемъ го Юдскимъ называючи (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 163); Незвѣтажонный Кролю в Християнско(м) Панствѣ! (1649 *На г. Хм.* 1 зв., *ненум.*); **день Трехъ Кролей** – (свѣто латинского обряду) свѣто трѣох королѣв: ро(к) пѣ(в)ны(и) а неѡ(т)ме(н)ны(и): на де(н) Тре(х) Кроле(и) ри(м)ского свѣта (Луцьк, 1566 *ТУ* 119); **Кроль земный, земный кроль** – король, цар: снѡмъ бовѣ(м) зѣмного крѣла ведлѣгъ тѣла боудѣчи, если мои(х) тобѣ мѡвленны(х) слѡвѣ, послоухаешъ, снѡмъ боудешъ названъ нб(с)ного крѣла (Острог, 1614 *Тест.* 167); Страшливаа вѣправ-

де, пре(д) которою се вѣздрѣгати мѣситъ, естъ Крола зѣмного велмѡжность, // который якѡ Те(р)тѣлианъ мѡвитъ, по Бгѣ естъ вѣторимъ (Свѣе або Вильна, 1616 *Прич. отех.* 15 зв.); **небесный кроль** – Бог: гбденъ боудешъ кроловати, на(д) свѣтомъ, и ѡбразомъ нб(с)ного крѣла названъ боудешъ (Острог, 1614 *Тест.* 148); **три кроли** – те саме, що **день Трехъ Кролей**: в субботу пере(д) трѣма кро(л)ми па(н) проко(п)... дѣвку неѡ(л)ную... слуга(м) свои(м) выкрасти... каза(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 1); На рока(х) сѣдовы(х) зѣмьски(х) виницьки(х) на завѣтрѣе по тро(х) Кроля(х) свѣте ри(м)скомъ в рокѣ звишъ написано(м) припалыхъ и сѣдовѣне о(т)правова(т) зачаты(х) (1639 *ПИ* № 54).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛЬ, КРУЛЬ.**

КРОМ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМЕ *див.* **КРОМЪ.**

КРОМЕШНИЙ *див.* **КРОМЪШНИЙ.**

КРОМЪ, КРОМ, КРОМЪ, КРОМЕ, КРОМЪ, КРОМЯ, КРОМА, КРЕМЪ, КРУМЪ *прим.* (з род.) (виражае об'єктні відношення) **1.** (вказує на виділення кого-або чого-небудь з групи подібних) крім: придали есмо ему на поживенѣ къ воеводству Кіевскому платъ нашъ съ корчомъ Кіевскихъ и мыто Кіевское, кромъ оргиша, бо есмо тоє мыто, што маєтъ быти отъ оргишовъ, на насъ выняли (Краків, 1507 *Любав. дод.* XIV, № 15); 8 тыхъ селехъ выше(и) писаныхъ... дворищъ мѣ а дымовъ двесте и иї дани дають мѣ(дѣ) сто ведеръ кромѣ гроше(и) и ильнѣ (1552 *ОЛЗ* 191); зобрали изъбытки, оукроуховъ вѣ кошоувъ полны(х). а ты(х) которые илї, было па(т) тисачїи моужевъ. кроу(м) женъ и дѣтей (1556-1561 *ПС* 67); Те(ж) вѣста(в)уешъ и(ж) кнѣжата

панове рада наши шля(х)ту и ко(ж)ды(и) рыше(р)ства н̄шого которые те(ж) шла(х)ту нашу служебниками ѿ себе ховаю(т) не маю(т) сами ѿ почтливо(ст) с̄диди кромѧ на(с) (1566 *ВЛС* 2 зв.); По ѿбѣдѣ маю(т) хлѣпцы писати... на табліци кѣждый свою наѣку, выданію и(м) ѿ(т) даскала, кромѣ малы(х) которы(м) самъ винѣ(н) бѣде(т) даска(л) писати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Албо сподѣвалиса жебы та(к) оучини(л). Яко гедѣбнѣ. котры(и) порази(л) воиска пога(н)скіи своима трема сты(и), заби(л) бо лѣванохвалцѣ .р. тиса(ч) .л. и. е кре(м) же(н) и дѣтій. и дѣцѣ забилъ (XVI ст. *УС* № 29519, 35); Мартинъ Тесля поспол з жоною своею маеть заплатити две копе грошей литовских, кром накладу, паней Бабицкой (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5); я... // жа(д)но(и)... речи и прѣшкѣды чини(т) и задаватъ не маю и не бѣдѣть могъли по(д) закладо(м) дрѣго(и)... сѣмы и по(д) нагороженѣмъ всихъ словъ кро(м) присеги теле(с)но(и) словне ѿшацованы(х) ѿ которы(и) закла(д) и ѿ шкѣды и ѿ спротивенѣ сѣ томѣ записови... даѣ (!) (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.-32); Бѣлъ заправды по́ровъ лю́дѣ вели́кій велии мѣлъ зѣ собо(и) .ді. возбѣвъ вси зѣ бѣстрими желѣзами, а то лича́чи крѣмъ ѣздны(х) и пѣшихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 432 зв.).

2. (вказує на відсутність чого-небудь) без: На(д) тою світлочкою ковнатка малаа кромъ ѿболонь (1552 *ОКр.* 3. 149); я по вышту оно́го году... // буду винен сам, або потомки мои... подле шацунку людей добрыхъ, отдати и заплатити кром жадное отволоки, не вынайду́чи собе никоторыхъ причинъ (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 126-127); Єще кѣ томѣ, зѣ господарства што

пенезей зобравши, дета́мъ моимъ, што побожне, причинити, або прикѣпити, сѣ чого бы имъ впередъ пожитокъ могъ быть, кромѧ толко тыхъ ста и двадцати копѣ грошей, на кѣпенѣ ѿфѣндована шпитала Володимирского (1577 *AS* VI, 64); гедѣѿ(н) болоба(н)... дяковъ ѿ(т) мѣста вла(ст)ю свѣцкою повыгания(л)... с̄щниковъ... про(к)лина(л) кромѣ всяко(г) сѣдѣ, вяза(л) ланцѣхами за возо(м) волочи(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); Снѣ мой възлюблѣнный, и Бѣже чѣдный съхраніле(с) Рож(д)ѣство мо(ѣ) кромѣ бѣле(з)нѣй Ма́терныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 92); Вѣ тѣйже та́мъ сторонѣ бѣло мѣсто на высѣкой горѣ зѣ доро́гоѿ ка́мена крѣмъ ва́пна збѣдовано (серед. XVII ст. *Хрон.* 457); **кромѣ (кромѣ) того** – (у ролі приєднувального сполучника) також, до того ж: жи(д) кѣпи(л) ѿ наместѣника прѣского ѿ о(р)ды а о(р)да ѿтѣ ивана... а иванъ мель поведають ѿтѣ кнѣза... кромѣ того... поведають ижѣ подоленинъ вѣнѣности не мель на то (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); Очи твои голубинны кромѣ того, што ся внутрь таять, волосы твои яко стадо козѣ, которыи жѣ ступали зѣ горы Галаадъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

КРОМЪ див. **КРОМЪ**.

КРОМЪ див. **КРОМЪ**.

КРОМЪШНИЙ, КРОМЪШНІЙ, КРОМЪШЬНИЙ, КРОМЕШНИЙ прикм. (цсл. кромѣштѣний) зовнішній: Свѣнный: Кромѣшній, ѿкромѣшный (1627 *ЛБ* 112); **гробъ тмы кромѣшней** див. **ГРОБЪ**; **темность кромѣшняя (кромѣшня́я)** див. **ТЕМНОСТЬ**; **тма кромѣшняя (кромешная, кромешня́я, кромѣшная)** див. **ТМА**.

КРОМЪШНІЙ див. **КРОМЪШНИЙ**.

КРОМЪШЬНИЙ див. **КРОМЪШНИЙ**.

КРОМЯ див. **КРОМЪ**.

КРОМА див. **КРОМЪ**.

КРОНЕЦЪ ч. (стп. kроніес, kranіес) обвід: два рубины по концах, а в середине диямент, в кронцу, што уколо идет короны (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

КРОНИКА див. **КРОЙНИКА**.

КРОНИКЪ ч. Те саме, що **кройника**: Кнїга глаголемаа крѡникъ, сїречь собрѣніе ѡ(т) мнѡгихъ лѣтописецъ ѡ(т) мнѡга мѣло ѡ(т) бытія ѡ(т) сотворѣнія мїра (серед. XVI ст. *Хрон.* 1).

КРОНИЧНЫЙ прикм. (який містить *хронику*) хронікальний, літописний: Ведомо тожъ то всимъ съ писма кроничного, што року тысяча пятсотъ семдесятъ сегого сталосе по такои звезде? (поч. XVII ст. *КЛ* 67).

КРОНШТИНЪ див. **КРОНШТЫНЪ**.

КРОНШТЫНЪ, КРОНШТИНЪ ч. (нім. Kragstein) (скісна підпора, переважно кам'яна) кронштейн, консоль: на ѡ(к)на ве(н)гары штѡ(к) ѡ по по(л) с̄ ло(к)тя на(ш) прыво(з) плазо(к) в̄ межи кро(н)штынами (Львів, 1599 *ЛСБ* 1042, 4); прето при(з)вавши ро(з)су(д)ны(х) ма(и)сто(в) (!) мѡра(р)-ского реме(с)ла плазѡ на... га(н)ка(хъ) притесавши кронштино(в) позди(и)мати, абы ѡ(з)добнѣ(и) ѡбразы и з бо(л)шою ѡчтливостю стали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

Див. ще **КРОКШТЫНЪ**.

КРОПЕЛКА, КРОПЕЛЬКА ж. (стп. kро-реlка) крапелька, капелинка, діал. кропелька: Обонаніе якъ мнѡго тагнѣ(т) вѡнѣ-ностїй, заживѣетъ крокосовъ и балсамовы(х) крѡпелекъ шоукаетъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); немова(т)ка причащаючисѧ, лѣтво выкидаютъ з̄ оустъ своихъ тѡю престѡю пїщѡ, а коли позволитъ, неха(и) же ѡмъ для ѡшанова(н)ѧ тѡе тѡйны с̄ крѡпе(л)кѡ однѡ в̄ оуста острѡжнѣе в̄пѡститъ (Львів, 1645

О тайн. 45); вїточилемъ всю Крѡвъ мою; и ѡстѣтнюю крѡпелкѡ изъ ср(д)ца моѡго на ѡ(т)кѡпъ вѡшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153).

КРОПЕЛЬКА див. **КРОПЕЛКА**.

КРОПИВА ж. (лат. *Urtica L.*) (назва трав'янистої рослини) 1. Крѡпива: крѡпива є(ст) зелїе добро. коли въ которо(г) члѡка тѧ(ж)ко на животѣ. навари крѡпивы з вино(м) пїи здра(в) боудѣ(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9); оно такъ ся ему въ томъ щастить, “якъ голому въ крѡпивѣ” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589); *oponium*, крѡпива (1642 *ЛС* 292); **крѡпива болшаа** – різновид крѡпиви: крѡпива болшаа... // ...сѣма крѡпивноє прїято... выгони(т) камѣ(н) ис почѣ(к) (XVI ст. *Травн.* 460 зв.-461); **крѡпива лѣсная** – різновид крѡпиви: *sania*, а(е) крѡпива лѣсная (1642 *ЛС* 110); **крѡпива мертвая** – різновид крѡпиви: *galation*, крѡпива ме(р)твая (1642 *ЛС* 205);

мїднолист: *asalyrhe*, крѡпива, стволїе (1642 *ЛС* 64).

2. Особова вл. н., ч.: Присылал к нам... князь Андрѣй... жалѡючи на намѣстника... Крѡпиву ѡ том, штож дей люди его сви-ни его побили (Краків, 1525 *AS* III, 271); Я Пѣтръ Федорович Крѡпива... князю Федорѡ даю знати тым моим листом (Пісочне, 1541 *AS* IV, 283); возный Антонъ Вечорка... маючи при собе... пана Марка Крѡпиву... виделъ на обшарахъ дворныхъ гречку и просо, презъ шаранчу все до щенту зъеде-но (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 389).

КРОПИВНЫЙ прикм. Крѡпив'яний: Та(к)же кого оукоуси(т) скаженаа котюга. крѡпив(н)ыи корѣ(н) гризи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9 зв.); сѣма крѡпивноє прїято... выгони(т)... камѣ(н) ис почѣ(к) (XVI ст. *Травн.* 461).

КРОПИЛО *с.* (назва певної трав'янистої рослини) кропило: aspergillum, кропило (1642 ЛС 94); osnanthe, лоза дикая, кропило трава (Там же, 289).

КРОПИТИ *дієсл. недок.* (кого) (*про дощ*) (обливати дрібними краплями) кропити: А гро(м) и стра́ши(т) и крѣпи(т) ти пре(з) ѿболокы, а стра́ши(т) и лакáетъ пре(з) гѣло(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 121); **кропити водою и Духомъ святым** – освячувати; очищати: И перекрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцѣхы сокрѣшишає са и входитъ Хр(ис)тосъ во пекло и ѿсвѣщаєтъ а́снымъ своимъ променемъ... всѣ мѣста пекелніи и кропитъ водою и Дхѡмъ стѣм (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); **водою кропити** – те саме, що **кропити водою и Духомъ святым**: и... Хр(ис)тосъ... кропитъ водою и Дхѡмъ стѣм. Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломатъ, И водою якоуся ѿстрою насъ кропатъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30);

(кого чим, що чим) (*про слюзи, росу*) (*вкривати кого, що-небудь дрібними краплями*) кропити, зрошувати: Гдѣса облюбѣнецъ на́шъ мѣлый поспѣшає(т)... Повѣжте, нехай за ни(м) идѣмъ спѣшно в трѡпи, Слѣзми крѣпачи его пречѣстии стѣпы (Львів, 1631 *Волк.* 5); Вѣженѣтъ тебе ѡ(т) людѣй, а зъ скоты и звѣрами бѣдетъ мешканье твоє, и травѣ яко вѣль ѣсти бѣдѣшь, а росѣю нѣ(с)ною кроплѣнь бѣдѣшь (серед. XVII ст. *Хрон.* 362 зв.).

КРОПИТИСА *дієсл. недок.* 1. (чим) Кропитися, оббризкуватися: Спали(в)ши // ѡгне(м) яловицѣ непокалѣнѣю червоною. и тѣи по́по(л) мочѣли оу вѣдѣ, и кропи́лиса тоєю водѣю (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 294-294 зв.).

2. (чим) (*здійснювати кроплення свяченою водою*) кропитися: мы... стѣе воды сее причащаимоса... єю же са ѡ(т) сщенико(в) кропи(м) (1489 *Чет.* 132);

хреститися, замочивши пальці у воді: вы кож(д)ого дне кропѣтьса водою пре(д) црѣкѡвію (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102 зв.).

КРОПКА *ж.* (*стп.* kropka) капля, *діал.* кропка: абовѣ(м) найменшаа кропка не згѣнетъ, с ты(х) слѡвъ бжѣе (XVI ст. УС № 29519, 210); якъ цѣркель ѡ(т) крѣпки, албо ѡ(т) тѣчки, или ѡ(т) пѣнкта починаючи, и ѡколо ѡбѣрненѣ кѡло доскона́лое чѣни(т): та́къ Дхѡмъ стѣй ѡ(т) ѡца вѣше(д)-ши кѣ снѡви дохѣди(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275).

КРОПЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* кропленіє) (*освячення*) кроплення: вси на собѡрахъ стѣми ѡ(т)цы оустѣвленнѣа покѣти ѡ(т)рѣнѣли, а розмѣжили блѣди, и инѣа тажкѣа грѣхи... а тыхъ всѣхъ грѣхо(в) през кроплѣніє водѣю себе збѣти розмѣють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 31).

Див. ще КРОПЛЕНЬЄ.

КРОПЛЕНЬЄ *с.* Те саме, що **кропленіє**: Пе(р)вѣши абовѣмъ Іереи Левитове и наоучители, не могли дѣши оулѣчити, приносами дарѡвъ и ѡфѣръ, и кроплѣнемъ крове, поневажъ и самыхъ себе оуздорвити не могли (Київ, 1627 *Дух. б.* 345).

КРОПЛЯ, КРОПЛА *ж.* 1. (*маленька частинка якої-небудь речовини*) капля, *діал.* кропля: голова моя полна єсть росы, а челюсти мои кропелъ ночныхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); вѣда вѣ рѣцѣ при ѡчахъ // ихъ выхла: же... и крѣплѣ не осталось (поч. XVII ст. *Пчела* 4-4 зв.); А нѣкоторые єно крѣпель кѣлька олівы вѣ варѣніє спѣщали:

не для смаку, тільки для тещеславія (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); Непрестань прич(с)тои крве кроплѣ збирати (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); оувѣ мнѣ быламъ нѣкогда, славна и богата, а ннѣ бѣдна, безчѣсна, и оубога, нѣмаю за що кѣпѣти, єдинѣи кроплѣ воды, на прохладѣ языка моєго мѣчимого, вѣ пламени сѣмъ гѣенскомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

2. Перен. (мала кількість, частинка чого-небудь) крапля: а кроплѣ медовы(и) роскоши сѣтъ тѣгосвѣтныи, за которыми оуганяючиса, ѿ вшитки(х) тыхъ пригода(х) забываемо (поч. XVII ст. *Пчела* 8); приложѣ... ѡста мои до дѣры нѣ(с)ной рѣры и до стѣ(д)ницѣ(ѣ) раа(и)ско(и) (!) криницѣ абы(м) малѣю кроплю кѣ ѡхоложенію прагненна моєго абы(м) не оумлѣлъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 47 зв.); якѡ єдина кропла зара(з)ліваа спа(д)ши з вѣздѣха; принесѣтъ смѣръть члѣвкови, почтѣже ты сѣатный міролюбче грѣхѣми са ко(р)мышѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); *У порівн.*: якѣ ѡболо(к) розширѣє(т)са, а якѣ кропла малы(м) са ставає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); ♦ до **остатнеи кропли** – до останку, повністю, цілком: такѣ до остатнеи кропли мѣлость вѣ хр(с)тіане(х) вѣсѣши(л) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.).

Див. ще КРАПЛА.

КРОПОВЪ *прикм.* Кроповий: сѣма кропово... ве(л)ми пристои(т) жо(н)ка(м) кои дѣти ѡ гроудеи кормѣтъ (XVI ст. *Травн.* 20).

КРОПЪ, КРОПЪ *ч. (лат. Anethum graveolens L.)* кріп: кропъ... та трава всѣ(м) є(ст) знаєма (XVI ст. *Травн.* 19 зв.); Кропъ. Кро(п) сырыи завше я(ж) нащесер(д)це згагоу выганає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); Та(к)же ко(г) яица бола(т) то кро(п) вари и пѣи то минає(т) (Там же, 12).

КРОПЪ *див. КРОПЪ.*

КРОПѢЛЬ *ч.* Краплина. *У порівн.*: яко кропѣль на видокѣ, такій пѣтъ сходѣлъ з нѣго, кѣпаючи на землю, высѣшаючи не-смѣлости // члѣей криницѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.).

КРОСНА *мн. (ткацький верстат)* кросна: Тамъ же се ускаржали о розные грабежи и бое на панюю Кганецкую, и тоже на нихъ и безъ панечизны робене, кросень робене, полотенъ и прядива накидала, чого передъ тымъ не бывало (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

КРОСТИЦА *ж.* Короста: epinictides, кростицы, гноеточеніє ѡчию (1642 *ЛС* 181).

КРОТ *див. КРОТЪ.*

КРОТКИЙ¹, КРОТКІЙ, КРОТКІЙ, КРОТКЫЙ, КРОТОК, КРОТОКЪ, КРОТОКЪ *прикм. (цсл. кротъкъ, кротъкий)*
1. (добрий; тихий, покірний) кроткий: ти(х) бы(с) и кротокъ. и смѣренъ (1489 *Чет.* 239); наоучитесь ѡ(т) мене. якѣ кротокъ єсмь. и смѣренъ ср(д)цемъ. и найдете оупокои дѣшамъ ваши(м) (1556-1561 *ПС* 54); найперво видѣ всякого злого дѣла годить ся, што бы обуздавъ гнѣвъ, што бѣ ся научивъ кротокъ быти, смиренъ (XVI ст. *НС* 18); знашолемъ дв(д)а мбужа Іесѣва по ср(д)цоу моєму то, єсть по ср(д)цоу и мѣсли бѣжой. праведны(и) и кро(т)кій, кѣброго побо(ж)ности и свѣтоблѣвности за вѣко(в) наші(х) троудно хто подобно спростѣти абѣ зровнѣти може(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); ѡто єсте(м) кротокъ и смѣренъ ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185); **Ѡ** добры(х) дѣ(л) заслузѣ и шацѣнкоу. Якоє великое... єсть блѣгословѣнство. Якоє є(ст) тѣже и(х) щѣста. **Ѡ** нищѣтъ дѣхѣвной. **Ѡ** кроткыхъ, и тихыхъ, и трѣпѣливыхъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228); ѡ(т) землѣ звѣрѣве, крѣткіи:

и дівнії рѣдѣтса, и слѣдѣть животѣ твоѣмѣ, сты(х) шати богѣтомѣ и нищемѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); не покорою и наказанием кротким спасение мое правдивое мнѣ от мене выдрешь и в поганскую згоду... притягнешь (1600-1691 *Виш. Кр. отв.* 166);

лагідний: А которая мудрость зъ высоты, первѣй есть чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оцѣновъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); научила церковь Христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым... смиренным и кротким, а не гордым, и возносимым, и яростным (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); але боудь долѣго терплѣвы(м) на(д) вѣнчаными, а ласкавымъ в нарѣканью... кро(т)кимъ в мовѣ (Острог, 1614 *Тест.* 154); mitis, tis, кротокъ (1642 *ЛС* 270).

2. Скромний: Дѣска(л) или вѣчѣте(л) сея школы, маєть быти блѣгоче(с)тивъ, раздѣме(н), смиренномудры(и) кротокъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); алчен буди и жажден, кроток, привѣтливъ, неславокожен, незлатолюбец, не лицемѣрен, не горделивъ, подвижник Богу (Вільна, 1600 *Катех.* 81); не вѣ(м) якѣго кро(т)ко(го), и склѣнѣного ср(д)ца такѣй лѣ(г)це оува(ж)ны(и) постоупокъ ва(ш) не розгнѣви(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211).

КРОТКИЙ² *прикм.* (стп. krótki) короткий: стрелба: мушкеты, яничарки, кроткие ручницы штукъ двадцать-полтораста золотыхъ Полскихъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430); 6 лѣнѣ(и) албо правилъ: кро(т)-кихъ и долги(х) стѣлярови далѣмъ гро(ш) 14 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); локоть **кроткий** *див.* **ЛОКОТЬ**.

Див. ще **КОРОТКИЙ, КРАТКИЙ.**

КРОТКІЙ *див.* **КРОТКИЙ**¹.

КРОТКІЙ *див.* **КРОТКИЙ**¹.

КРОТКО¹, **КРОТЬКО** *присл.* (стп. krót-ko) 1. Покірливо: бори(с) нача(л) молитиса... кротъко мовячи имъ (1489 *Чет.* 242); А для тогожъ и терпимо его кротко (Єгипет, 1602 *Діал.* дод. 53).

2. Делікатно, спокійно, несміло: Для чого кротко, тихо хочю припомнити, – абы есте от таковыхъ мѣдовныхъ слов... пилно стереглися (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); пласате, кротко, тихо (1642 *ЛС* 317); **кротко** *ходить* *див.* **ХОДИТИ**.

♦ **кротко** *рекши* – коротко кажучи, не входячи в подробности: Кротко рекши: овшеки на всемъ цнотѣ всѣхъ полный былъ и всѣмъ любезный, такъ правовѣрнымъ, яко и постороннымъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139);

КРОТКО² *присл.* Коротко, лаконічно, стисло: я тебѣ кротко от тѣхъ первыхъ раздѣлов показати хочю (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); може добры(и) казнодѣла казана повѣсти, и кро(т)ко звѣзаню рѣчь роспространѣти, и душѣ лю(д)скѣи оутѣши(т) слѣвомъ Бжїи(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **КОРОТКО, КРАТКО.**

КРОТКОСЛОВИЙ *прикм.* (який виражений невеликою кількістю слів) небагатослівний: Тутъ гды ми о присвѣтломъ... княжати Острозскомъ,... // ...приходить писати,... познаваю въ собѣ, же не кроткословнымъ, але зъ достопохвалнымъ пристоить ми показати словомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1134-1135).

Див. ще **КРАТКОСЛОВИЙ.**

КРОТКОСТЬ¹ *див.* **КРОТКОСТЬ**¹.

КРОТКОСТЬ¹, **КРОТКОСТЬ** *ж.* Покірливість, ніжність, м'якість: оуфѣючи теды кро(т)кости и тихости оучѣтелевой іюда, пристоупѣвши поцѣловалъ его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91); Вѣдає(м) бовѣ(м) пѣв-

не же фоу́рїи и срокго(ст) з гнѣво(м) в^с ахеро(н)тѣ пеке(л)но(м) живоу(т), ла(с)-каво(ст) за(с) и кро(т)ко(ст), ла́годность в нѣ(с)ныхъ пала́цахъ (Там же, 244 зв.); lenitas, lenitudo, кро(т)ко(с)т(ъ) (1642 ЛС 252).

Див. ще **КРОТОСТЬ**.

КРОТКОСТЬ² ж. (стп. krótkość) 1. (від-стань між кінцями чого-небудь) довжина: первый польланокъ на Брищише, одъ болота – Грицу Литвину, до которого тамъ же наддато́къ, на кроткость пу́льланка, надъ болотомъ отъ Совцы (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/І, 331).

2. Лаконичність: С ты(х) и незли́чоны(х) мѣсць пі́сма стго́ котό́рїи ѿпоу́щаю(т) для кро(т)кости явне пока́зѣтсѧ, же оучѣ́нки добрыи потре́бны соу́тъ до достѣ́пена живота вѣ́чного (поч. XVII ст. Проп. р. 214 зв.).

КРОТКИЙ див. **КРОТКИЙ**¹.

КРОТОК див. **КРОТКИЙ**¹.

КРОТОКЪ див. **КРОТКИЙ**¹.

КРОТОКЪ див. **КРОТКИЙ**¹.

КРОТОРИЯ ж. Кріт: talpa, а(е), крото-рия (1642 ЛС 393).

КРОТОСТЬ ж. Покірливість, лагідність: прикладъ кротости имѣ́имо (1489 Чет. 139); Междѣ́ бра́тією же сво́єю, крѣ́тостію терпе-ні́ємъ и смире́номѣ́дріємъ не лицемѣ́рно пра́ведно розсѣ́ждати (Львів, 1591 ЛСБ 155); А хто бы(л) таковы(и) быти злы(и) попо(в)-ни(в)ши(и) воли сво́е(и) и препо(м)не́(в)ши боя́знь божо́ю кротости кара(н)я сто́(и) мл(с)ти сию́ ншѣ́ книгѣ... ѿкрасти... то(г)ды на таково(м) не́ха(и) да бѣ́де(т) кля(т)ва сты́(х) апосто(л) (1600 УИ 1911/2, 14); но вѣ́сѣхъ зарѣ́вно прѣ́ймаю, кѣ́тѣрїи къ мнѣ́ прихѣ́дѧтъ, и наоучи́тсѧ ѿ(т) ме́не крѣ́-тости, и покѣ́ры (Почаїв, 1618 Зерц. 40);

Прѣ́то прошѣ́ васъ; бра́тіє и сестри; постѣ́й-те́ трѣ́хи съ кротостію, и послѣ́ха(и)те́, з вѣ́рою дѣ́брою; щѣ́то за кра́йна; що́ ю́ ге́е-ною на́зываютъ (!) вѣ́ пі́смѣ́ с̄: страна́ то́ е́сть; ба́рзо стра́шливаа (Чернігів, 1646 Перло 155 зв.).

Див. ще **КРОТКОСТЬ**¹.

КРОТОФИЛНЫЙ прикм. (krotochwilny, krotofilny) забавний, жартівливий: Веспе-зі́аноу(с). фла́віюу(с)... моудрі́(и) ще́дрый... кротофилны́(и)... котѣ́рїй... речъ поспо́лі-то́ую напра́ви(л) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 80).

КРОТОФИЛА ж. (стп. krotochwila, krotofil) забава, розвага; жарт: вы́ше(д)ши з раю́ ада́мъ смоу́тныи и(з) же́но́ю сво́єю тѣ́шили-сѧ при́рожд(е)́ными кротофила́(ми) зе́мски-ми, стра́тивши вѣ́чныи (Львів, поч. XVII ст. Крон. 4 зв.); ба́рзосмы до смѣ́хѣ́ и свѣ́цки(х) кротофі́ль скло́нны и похѣ́пны (Київ, 1625 Кон. Каз. 7).

КРОТЬ, КРОТ, КРОТЬ присл. (стп. krot, krot) крот, крат, раз: Киев был отъ непри-ятеля господарского по нѣ́сколко крот збу́рен (Київ, 1545 АрхЮЗР 1/VI, 41); Ха́мья и Мо́шко кро́тъ о то́ просили (Луцьк, 1566 РЕА II, 167); те́ды вѣ́даемо, же оди́нь кро́тъ, а не два, Христо́сь... тае́мницу ону́ю от-правовалъ и ученика́мъ подалъ (1603 Пит. 47); При́ва(т)ны́е те́жъ спра́вы, и не́лѣгъ-кі́є до спра́вова(н)а́ ча́сто кро́тъ на мене́ вѣ́кладѧ́ли (Є́в'є́ або Ві́льна, п. 1616 Прич. отех. 5 зв.); А ге́тманъ ихъ облю́гъ, бо вой-ско́ мѣ́ль поту́жное: ко́заковъ́ было́ по́ пять кро́тъ сто́ тыся́чей, а тата́рь съ ца́ремъ га-но́мъ и бе́емъ́ было́ по́ три кро́тъ сто́ тыся́чей (1636-1650 ХЛ 80); плени́потенѣ́тъ... протѣ́стова(л)се́ ѿ́ то́, и́жъ онѣ́ по́ ки(л)ка кро́тъ вы́рекъши́се усихъ́ спра́въ... та́нък-вамъ́ инѣ́трузо́рь до́ акту́ тепе́решне́го...

вдира(л)се и вдираєть (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241).

Див. ще КРАТЬ.

КРОТЬ *див. КРОТЬ.*

КРОТЬКО *див. КРОТКО¹.*

КРОТЮХНО *присл. (стп. krosiuchno)* дуже коротко, стисло: пан Криштоф... околичным суседом обвел и оскаржил и знаки того всего на теле замордованя оказав и на уряде кгородском Луцком кротюхно,... ожаловал и то все возными певными... обвел и осветчил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 496).

КРОХА *ж. (стп. kroscha)* крихта. Особова вл. н., ч.: Ми(с)ко Кроха (1649 *РЗВ* 323).

Див. ще КРОХТА.

КРОХМАЛЬ *ч.* Крохмаль: на другомъ возе зна(ш)ли коробочку крохмалю невеликую (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); amyloп, крохма(л) (1642 *ЛС* 81).

КРОХТА, КРЕХТА *ж.* Те саме, що **кроха**: былъ тыжь нѣкаторыи оубогыи... который то лежалъ оу воротъ... боудоучи троудоватыи. и хотѣль насытити(с) ѿ(т) крохо(т), которыи южь были помѣтаны истола (!) богатого (1556-1561 *ПС* 293 зв.); лазаръ жадавъ насытити ся выдѣ крехотъ, што падали изъ стола богатого (XVI ст. *НС* 149).

КРОЧИТИ *дієсл. недок. (стп. kroszyć, стч. kročiti)* крокувати, прямувати: видѣти та(н)цово(д)ца, змѣю преле(с)ти, вслѣ(д) которое вѣ(с) по(с)тѣпѣете и крочите, дѣхъ чѣ(с)то(г) м(д)рованѣа, в забавѣ смрѣда свѣцкого препиранѣа ѿпра(ж)нати не хоцѣ (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

КРОШАННЫЙ *див. КРОШЕННЫЙ.*

КРОШЕННЫЙ, КРОШАННЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Потрошений, випотрошений:

посла(л) єсми... вѣм гд(с)рю моему... рыбы кроше(н)ное три(д)цатеро (Київ, 1556-1568 *Гр. Мат.* 1); взято... рыбы кроша(н)ное щѣкъ вялы(х) сто (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80 зв.).

Див. ще КРОШОНЬЙ.

КРОШКА *ж. 1.* Крихта: ѿбѣчи(м)... вѣзѣна(х) тѣби(х) ѿ іоудѣю, пѣшного ѿного хананѣ(и)чико(в)... тѣрана... котѣры(х) якъ пѣбѣвъ крошкѣми або оуло(м)ками зѣстола спадѣючими корми(л) (поч. XVI ст. *Проп. р.* 80).

2. Особова вл. н., ч.: Исай Крошка (1649 *РЗВ* 89).

КРОШНЯ *ж.* Рибальський сак; кошик, *діал.* крошня. Топонімічна вл. н.: продали до(м)... зо (в)си(м) ты(м) с ши (!) мы его де(р)жали и ѿживали а то є(ст) меновите межѣ дорогами... три нивы на ѿ(в)рѣ(п)ко(и) дорозе ко(н)це(м) кѣ кро(ш)ни нива ѿ(д)на пятая к дорозе До(б)ро(в)ско(и) ко(н)це(м) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10).

КРОШОНЬЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Те саме, що **крошенний**: побра(л)... // ...рибѣ вялы(х) щукѣ крошоны(х) двѣсто (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 75-75 зв.).

КРУГ *див. КРУГЪ.*

КРУГЛИЙ *див. КРУГЛЫЙ.*

КРУГЛО *присл. (про форму чогось)* кругло: дали єсмо... Чѣднов... князю... и его... // наследкомъ... зо всим правом и панством, так долго и широко и крѣгло, как здавна... ѿ своих границах (сѣ) мѣл(о) (Городно, 1507 *АС III*, 49-50); orbiculatim, кругло (1642 *ЛС* 294).

КРУГЛОВАТЬ *прикм.* Круглуватий, круглястий: Серапѣѿ(н) глѣть, что тѣбе(р) єсть коре(н) крѣглова(т) растѣ(щ) на верхѣ земли, листвѣя не имѣя, а цвѣто(м) черле(н) (XVI ст. *Травн.* 454).

КРУГЛОСТЬ ж. Круглість, округлість; сферичність: Бг̃тъ не естъ фіг̃дралный, але кр̃дглость свѣтѣ Припійшетъ, лічбѣ днѣви, а ѿ(д)мѣнность лѣтѣ (Київ, 1632 Євх. 297).

КРУГЛЫЙ, КРУГЛИЙ прикм. 1. (який має форму круга, кулі) круглий: оузоръ его печалень... кроуглымъ лицемъ. ѿчима свѣтлыма (1489 Чет. 239); кня(з)... // побра(л) ...ѿ(л)стро а в ни(м) фля(ш) кр̃дглы(х) дѣве(т) (Володимир, 1578 ЖКК I, 133-134); церковъ сама с кр̃дглого дерева соснового с притворомъ (Овруч, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 288); orbiculat(us), кругли(й) (1642 ЛС 294); **кроуглоє** а – (назва літери “юс малий”) круглий юс: Азѣкъ члѣнокъ въ оустѣхъ пре(з) кр̃дглоє а пішетъса (1627 ЛБ 161).

2. У ролі ім. круглый, -ого. Особова вл. н. : Михайло Кр̃дглый (1649 РЗВ 137).

3. У складі мікротопонімічної вл. н. **круглый лѣсъ**: татаре хоживали от Жи-томира... на Кикову... ино тым шляхом киковским у лево просто через дуброву до Круглого лѣсу, пускаючи Круглый лѣсъ у право (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 128); **Круглый (округлый) борокъ** див. **БОРОКЪ**.

КРУГОВИНА ж. Круговина: тымъ великимъ лѣсомъ у правую сторону зъ дороги черезъ боръ у круговину воденую (Новгородок, 1518 АЮЗР I, 59); отъ тое круговины черезъ боръ... по границу церковноѣ... земли, от того лѣса простѣ до ложчины... по дорогу великую, которая идетъ зъ Меньска до Логозка (Там же).

КРУГОВРАТНЫЙ прикм. (який здійснюється по колу) круговертний: Кроуго-вратнымъ течѣнием. ѿбхожаше пото(к) солнечный. свѣтлостію (1489 Чет. 68 зв.).

КРУГОМЪ, КРУГОМ присл. 1. (з усіх боків, звідусіль) кругом: стали кр̃дгомъ ѿко-

ло цр̃кви (1489 Чет. 96); Ѡгорода ѿвош-вые городать дво(р) ѿвесь кр̃дгомъ ѿгоро-живають (1552 ОЛЗ 184); огонь обгорнулъ великий кругомъ весь верхъ, бо... хоромы вси соломою покрытые были (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/I, 129); островъ увесь называ-емый Дубовець с полемъ и зо всимъ, якъ ся в себе маеть, поки его вода кругомъ обошла, на иноческое житие инокинямъ побожнымъ,... вечно отдаемо (Дубно, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 90); всѣ люде церковъ кру-гомъ облегли, дверѣ до церкви выломали, скарбы церковные... побрано (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 154).

2. Навколо: welmi trudny wschod peszym do zamku, a wozom y konem zadnoju meroju ne moze wziechaty, a tez kruhom, jakoby wetykaja czwert myli, do zamku wozy jez-diat (Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/I, 20).

3. У ролі прийм. (з род.) (уживається для позначення об'єкта, навколо якого щось відбувається) навколо, побіля: въ чомъ... они ѿ(т) тебе сема(ш)ка кри(въ)дѣ и шкодѣ немалую быти менятъ з выбитыи з споко(и)-ного деръжанья и ѿ(т)на(тъ)а кгру(н)ту и дѣброви резано(в)ское, поруба(н)ємъ новыхъ рѣбежовъ круго(мъ) нивы резановское (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 68); А тутъ се иначе(и) показуєтъ, а(л)бове(м) самъ пре(з) себе копе(ц) ѿколо, круго(м) венъца сто-и(т), зачимъ поро(ж)ние то суть слова сто-роны противное (Житомирщина, 1639 ККПС 210).

КРУГЪ, КРОУГЪ ч. 1. (частина площини, обмежена колом) круг: Амвѣнъ: Мѣстце вынѣслоє... столица або кр̃д(г) оучинѣнъ на мове(н)є (1627 ЛБ 175);

(предмет, що має форму круга або кільця) коло: Четвѣр'тоє: мл(с)ть... // ...и добродѣте(л), слън(є)чнага кр̃дга подобіє

носачи, всѣ(м) свою оутробѣ ко (з)милова-(н)ю ѿтвора(ти) и всѣ(х) свои(м) ѿко(м) недоста(т)ки досвѣ(д)чати (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.-240); чемоу... дивовѣтиса боудемо, ци с'лнѣчной красѣтѣ... понева(ж) з' еди-но(и) матеріи кроу҃га всю по(д)нѣ(с)нѣю просвѣщаєтѣ. // и бѣ҃гами своїми оудив-лѣе(т) члѣка (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 315 зв.-316).

2. (замкнена крива) коло: Понева(ж) крѣ҃гъ единостѣйный, повѣда, не маєтѣ нѣ початкѣ нѣ конца (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); А крѣ҃гом котѣрый ѿколо нѣхъ, початкѣ й конца не маючеє Бо(з)ского єстества оуказати хѣчет (Там же); Ѡбодѣ: Крѣ(г), ѿбѣд'... ѿкрѣжіе (1627 *ЛБ* 148).

3. Небозвід: Пѣкиже ѣниѣ аг҃лы, работѣ-ють сѣтѣ, сѣдѣрѣжѣтѣ кроу҃гъ нѣа звѣздѣ-ного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); Твѣрдѣ: Оутверже(н)є, или крѣ҃гъ всегѣ нѣа (1627 *ЛБ* 131); **кругъ небесный, небесный кругъ** – небозвід: вѣ кроузе нѣснѣомъ звѣздного ли-ка. никто же може(т) исчести (1489 *Чет.* 69); Бы(ст) нѣнѣ свѣтозарное солнцѣ. нѣ(б)с-ного кроуга сошѣстѣемъ ѿ҃҃ны(х) конєи. свѣтлѣстью просвѣщає(т) (Там же, 232 зв.); а вѣ манастирѣ рѣкѣ и потоко(в) непрѣстѣн-но вѣ млтѣвѣ кѣ нѣ(с)но(му) крѣ҃гѣ текѣщи(х), иночѣского чѣна по закѣноу цр҃ко(в)ному видѣ(ти) нѣсть (1596 *Виш. Кн.* 264); тогды ...ѿтѣбренѣ боудутѣ нѣ(с)ныхъ кроу҃говъ всѣ ворота (Острог, 1607 *Лѣк.* 53).

4. Земля. ♦ **кругъ землѣ** — те саме, що **кругъ мирѣский**: вшитѣкѣ кроу҃гъ землѣ ѿ(т) в'схода до запада ѿ(т) полоудоу (!) до по(л)но(ч) полѣн (!) є(ст) бѣ҃га то єсть дѣ҃ха (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 49); **кругъ зем-ный** — те саме, що **кругъ мирѣский**: И ты ввѣсь кругу земный, станѣ ся бояти (Львів,

1630 *Траг. п.* 161); **кругъ мирѣский** — (земна куля) свѣт: Або не види(ш), и(ж) вѣ правосла(в)но(и) вѣрѣ, не ма(ш) инѣшы(х) вымышленѣ(х)... тытѣло(в) и нѣзвыскѣ в'сє-го востока и крѣ҃га мирѣского сторона(х) собѣрѣ, то(л)ко ѿ(д)но има... хр҃(с)тѣани(н) (1596 *Виш. Кн.* 250); **на кроузе сѣдѣти див. СЕДѣТИ.**

5. Цикл, перѣод: Пото(м) вѣже попѣстѣлѣ вѣ движенѣиє и шѣстѣиє абы непрѣстѣннѣ(м) течѣнѣемъ и шѣстѣиє(м) свѣи(м), ѿ(т) кресѣ зѣсѣ до того(ж) кресѣ чѣтѣрьми врѣмени ѿ(т) крѣ҃гъ рѣкѣ скончавѣли, мнѣжачи чѣ-сы и дѣни, и лѣта, не оскоу(д)но и вѣ(ч)но (Острог, 1588 *Сур.* 2); Толк и разум о всем порядку цѣркѣе православное, до всего цѣ҃лого року в словѣх раздѣленѣх, ѿхо-дѣчи круг годишный, наедно злучити над-лежит (1608-1609 *Виш. Зач.* 204); Проу(д)-ко(ст), котѣроу два(д)ца(т)ма и чѣ(р)ма годинами вѣсь нѣ(с)ный кроу(г) ѿкроу҃жа-єтѣ, тѣкѣ прѣ(д)ко, же прѣ(з) єдинѣ єднои годѣны квѣдрансѣ... сто два(д)ца(т) ми(л) нѣ(с)ны(х)... ѿ(т)правоуєтѣ тисѣчѣй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263 зв.); **Мѣсѣчный кругъ** – мѣсѣчный календар: тѣды стѣѣ ѿ(т)цѣѣе постановили, абы Мѣсѣчнѣ(м) кроу҃го(м) бѣли справѣваны (Острог, 1612 *Час.* 309).

6. Нѣмб, ореол: Яко и мѣжи стѣѣхъ ѿб-разы єретѣко(в) (ѿзначѣючи ѣхъ тѣмъ ѣжѣ не маютѣ ѿвѣхъ вѣнцѣ(в) и крѣ҃го(в) на голѣѣва(х) ѣсныхъ) малѣємо дѣлѣ вѣдомѣсти истѣбрічнѣ(м) спосо(б)о(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 4).

7. Одиниѣя ѿблѣку готоѣѣи продѣкѣи: на возѣ... бѣло... дѣѣ стуки полотна сѣ(н)дѣцѣ-кого, кругъ поєсовѣ ѿ҃҃сами(т)ны(х) (Жи-томир, 1583 *АЖМУ* 60); У Гаврила ухѣ урезано, кошулѣ шѣсть и кожухъ новѣи,

прадыва кругъ въ полтораѣста (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 90).

КРОУГЪ див. **КРУГЪ**.

КРУЖАТИ дієсл. недок. Кружати, кружляти, блукати: Абѡвѣ(м) и нѣѣ затрачаючѣй вѣ глѡбѡкой нѡчи крѣжаѣтъ, аѣле оузбрѡймосѣ тоѣю офѣрою (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 209).

КРУЖЕЛЯ ж. Кужіль, кужелиця, куделя: додати прадыва чесаного кружеля (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

КРУЖЕЦЪ ч. Кружечок, обідець: ogbicusulus, кружець, ѡбодецъ (1642 *ЛС* 294).

КРУЖЕЧОКЪ ч. Кругла посудина: Деми(д)... мелъ... лою шмалцованого ѡ дѡбочка(х) и ѡ малѣ(н)ко(м) крѣжечкѡ камѣне(и) ли (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 59).

КРУЖИТИ дієсл. недок. (рухатися навколо чого-небудь; крутитися) кружляти: Кроужи(т) ѣко л(в)ѣ коло всего свѣта кого бы могѣлъ поглѡтити и привести в неволю свою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 37); по(з)ваная, то сюда, то тудѣ кружечи, бѣ(з) знако(в) и подобѣ(н)ства вшѣлякого, то(л)ко се новосыпанѣми копцѣми щитѣчи, дукѣ сво(и) ѡ(т)правовала (Київщина, 1600 *ККПС* 143); крѣжѡ сігсѣтео (*Уж.* 1645, 65);

блукати: тагнѣли тогды... презѣ пѣщѡ Ідѡмейскѡ, и кружили дорогою сѣмъ днѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 321).

КРУЖКА ж. Кварта, кухоль: vтсеus, кружка, видро, чванъ (1642 *ЛС* 418).

КРУЖНИЙ прикм. Округлий; кулястий: spha(e)ralis, кружни(й) (1642 *ЛС* 377).

КРУЖОКЪ, КРУЖОКЪ ч. 1. (частина чого-небудь обмежена колом) кружок: Тако(ж) дѣ(и) при справованѣи. или при ли(т)ргѣи или мши. Єгда во (!) на(с) закалаѣтъ Агнѣць бѡжѣй. то єсть просфѡурѡ не хлѡпецъ нѡжи(ч)ками ѡбрѣзоуѣтъ крѣжокъ, но по дѣйствѡ писма стога. Копѣмъ рѣжѣтъ

и на блюдѣ покладаѣтъ (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122).

2. (верхня частина діжки для закривання) кружок: incit[e]ga, покривало вина, кружокъ (1642 *ЛС* 230).

КРУЖЪ ч. (пристосування для скріплення країв чого-небудь) застібка: Оучинѣшъ тѣжъ и крѣжо(в) золотѣхъ котѡрыми опѡнѣ заслѡнѣ зтагнѣны бы(т) маю(т) жѣбы намѣтъ бѣлъ одѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

КРУЗГАНОКЪ ч. (веранда навколо будівлі) кружганок: 7 шту(к) каменѣ на порѣчѣ до крѣзганка в полянѣ купивши у ѡ(т) него фѡрѡ заплативши: всего кошту станѡло зло(т) 19 и 27 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6).

КРУКОВЪ прикм. Круків: Аравіа: Вѣчѣрна, аѡбо вѣчѣрова, аѡбо рѣкоимствѡ, аѡбо вдѣчно(ст), аѡбо крѣкъ, аѡбо крѣкѡва, аѡбо пѣща, аѡбо вербѣ (1627 *ЛБ* 178).

КРУКОВАТИЙ прикм. Крючкуватий; гачкуватий: obunc(us), гаковати(й), круковати(й), кривѣ(й) (1642 *ЛС* 288).

КРУКЪ¹ ч. Крюк, гак: старѡста взялъ на свою потрѣбѡ... Железо Мотыкъ кѣ крѣковъ што ѡтѣ ѡгню боронити (1552 *Очерк. З.* 3 зв.); Вѣлица... кроуѣ, гѣкъ, исхо(д) (1627 *ЛБ* 15); harpago, крукъ, гакъ вѣлицѣ (1642 *ЛС* 215).

КРУКЪ² ч. 1. Крук: гдѣ га(и) вороны летѣтъ та(м) сѣ тежъ кавки крѣки вороны межи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр. Стр.* 47); Іѡпѣте(р)... оу звѣрѣ скопѡ премѣни(л)... апѡлѣло ѡ кроуѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); Ѡ, ѣкъ мнѡго никѣмныхъ крѣковъ ѡбѣлілѣсь: И чѣстѣми Гѡлубы Бѣгѡ ѡчинѣлѣсь (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); такѡвыи бѡвѣмъ прекѡслѡвниці подобствѡють вѣ натѡрѣ крѣкѡ драпѣжномъ пѣхѡ, котѡрыи ни вѡчѡ вѡмѣнѣвши послѣнѣе и наказѣнѣе

Г(с)дна свѣго Патрі́архи стго Нѡа, ѡста́вилъ корабль, и палъ на стѣрѣѣ, с нѣмъ же и оуча́стїе свое пріа́тъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

2. Геральдичний знак: Крѣк^с, голова в^с коронах^с, новина, ѡстѡа, елита знакъ и мечѣ, войны и Покоа, Знача́тъ твои Дѣлности к^с томѣ Набоже́нство Ѡ цный Петре, з^с котро́гось вза́тъ на Преложе́нство (Київ, 1628 *Зем. На г. Мог.* зв.).

3. *Перен.* Злий дух, чорт: Нѣа́кій члѣкъ идѣ́чїи мѣмо обра(з) Спсо(в), верг(л) ка́мѣ(н) на не́го, и заразы... го́лѣ(б) Дѣхъ с(т). вышо(л) з^с оу́стъ его, вшѡ́ль в^с не́го крѣкъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26).

4. Особова вл. н.: Бажько Крѣкъ (1649 *РЗВ* 119); наездъники Рафаловъские... при частыхъ... наездахъ, и при иныхъ забюрахъ до сотника своего, Крука, збожа молоченые... вожували, перевезли и межи себе розобрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 566).

КРУЛЕВСКИЙ *прикм.* (*стп.* królewski) те саме, що **королевский** у 1 знач.: оупа́тъ-рѣ (!) же хс ѡного котѡ́рый ѡ сво́ю(м) збавеню́ пытае́тъ, до за́ко́на прова́дитъ, а не до пала́цовъ крѣлевскихъ, где кнажата и потента́тове соу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); мѣзѣики спѣваки, не тѣ́лько в^с Крѣле́вскихъ дѡме(х), и Ксиѡ́нже́ннихъ, оу па́новъ свѣцкихъ, Але и в^с дѣхѡ́внихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

2. Те саме, що **королевский** у 2 знач.: А што ся на(м) ѡповѣ́дае(т) з листы своими... мы тогды приганы книгамъ и печатѣмъ и подпису рѣки крѣле(в)ски приганы не даючи... ѡто становити готовы е(ст) есмо (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31).

Див. ще **КОРОЛЕВСКИЙ, КРАЛЕВСКИЙ.**

КРУЛЕВСТВО *с.* (*стп.* królewstwo) те саме, що **королевство** у 1 знач.: тогда бовѣ́мъ

рѣмъ вѣнесѣ́са бѣ́лъ пова́гою на(д) всѣ́ кроуле́вства зѣ́мнии (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Смерть... барзѣ́й ѡтѣ́шае́тъ, а́нѣжели иныхъ живыхъ люде(и), всего свѣ́та панства и крѣлевства, и с того ся лѣ́пше онѣ́ бѣ́гобоины(и) члѣ́къ ѡвесе́ляе́тъ, а́нежели иныхъ зо всѣ́хъ роско́ше(и) (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172).

Див. ще **КОРОЛЕВСТВО.**

КРУЛЬ *ч.* (*стп.* król) те саме, що **кроль**: бѣ́доу(т) до пано(в) и до крѣ́ло(в) бѣ́доу(т) ва(с) водити и́менї моего дѣ́ла (к. XVI ст. УЄ № 31, 98); члѣ́ченъствомъ въ я́сле(х) ле́житъ а вла́стю бѣ́зскою,...// ...кроуло́въ пе́ръскихъ звѣ́здою на покло́ненїе призва́лъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.- 24 ненум.); Ца́рь: Крѣ́ль, коро́ль (1627 *ЛБ* 155); Не тѣ́лько Крѣ́леве, и Кна́зи пре́мо(ж)нии, але и стѣ́телѣ́ рече́ннии; в^с го́рдости; въ тѣ́шесла́вїю и среболо́бію,... потонѣ́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛЬ, КРУЛЬ.**

КРУМБРНСТЬ *ж.* (*стп.* krumbrność, krumbrność) зухвалі́сть, переки́рливі́сть: Напра́сньство: Ны́глость, своа́вола, пы́ха, крѣ́мбрно(ст), гва́лт (1627 *ЛБ* 70); Пре́збрство: Взга́рда, пре́баче(н)є, крѣ́мбрность, свово́лность, пы́ха, го́рдость (Там же, 94).

Див. ще **КРНОБРНОСТЬ.**

КРУМБРНЫЙ, КРУМБРЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* krumbrny) уперти́й, непокі́рливый; зухвали́й: Напра́снѣвъ: Оупѡ́брный, напра́сникъ, збѣ́гнє смѣ́лы(и)... зѣ́длы(и), крѣ́(м)брны(и) (1627 *ЛБ* 69); Самоѡ́гѡ́бдный: Де́р-зы(и), на́дѣты(и), презорѣ́вый... крѣ́мбръный (Там же, 111).

Див. ще **КРЪНОБРНЫЙ.**

КРУМЪ *див.* **КРОМЪ.**

КРУМЪЛИСЪ *ч.* (*стп.* kromlis, kromras, *стп.* Kron(en)rasch) гатунокъ вовняного сукна: Василе(и) мѣ́де(н)ка... мель з лю(б)-

лина чере(з) фу(р)мана свого... това(р) сво(и) то є(с)ть сѣкна крѣмълису поста-во(в) в̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 14 зв.).

КРУПА ж. Крупа. Особова вл. н., ч.: Иванъ Крупа (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); Кондра(т) Крупа (1649 *РЗВ* 74).

КРУПИЦА, КРУПИЦЯ ж. (*окреме зернятко крупів*) крупина: она рекла є(ст) такъ гӣ. а ви(д) же бо и п̄си яда(т) ѿ(т) кроупиць падаючи(х) ѿ(т) стола господарєи своихъ (1556-1561 *ПС* 71); міса, крупица, сучє(ц), нѣсочокъ (1642 *ЛС* 269).

КРУПКА, КРУПЬКА ж. (*будь-яка подрібнена речовина*) крупка. Особова вл. н., ч.: Федо(р) крѣпка... мель... потали штѣкъ в̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 63); Сидора Крупку шко(д)ливе пострілили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100); Федоръ Крѣпъка (1649 *РЗВ* 118 зв.).

КРУПНИКЪ ч. (*рідка каша з круп*) крупник: polentari(us), крупникъ (1642 *ЛС* 320).

КРУПЬКА див. **КРУПКА**.

КРУПЫ мн. (*очищені й подрібнені зерна злакових рослин*) крупы: на кождѣю комагѣ маєт Єго Милость дати... по три маци круп (Володимир, 1552 *АС VI*, 121); в друго(и) коморє... меро(к) две крупъ гречаны(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); тамъ же... шкоды и грабежы... починенные то єсть взято... // ...пшона трети(н)никъ... а крупъ три бо(ч)ки лво(в)ки (!) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); жена взяла плáхтѣ и ростáгнѣла надъ верьхѣмъ стѣдни якѣ бы сѣшáчи крупы ячмѣнныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 269 зв.); [ксендзъ Анѣтоний Янишевский] противько... всим подданым и громаде яровицькой... о побранѣ в кляшѣторе розъмаитого збожа:

...крупъ гречаных пульмацы, ягол чверть,... // ...оферовал се правѣне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 155-156).

КРУПЯСТЫЙ прикм. Крупчастий, крупкий, крупнистий: от бочки соли крупястое грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА II*, дод. 559); соли крупястое пол солянки (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

Див. ще **КРУПЯТЫЙ**.

КРУПЯТЫЙ прикм. Те саме, що **крупястий**: Отъ соли крупятое, отъ каждое бочки гр. 3 (Берестечко, 1566 *РИБ XXX*, 397).

КРУТИГОЛОВЪ ч. Крутиголовка: iуnх, gis, пли(с)ка птица, крутиголовъ (1642 *ЛС* 248).

КРУТИЛО ч. Вир, коловорот. Особова вл. н.: васи(л) Крѣтило (1649 *РЗВ* 185 зв.).

КРУТИТИ, КРУТІТІ дієсл. недок. (що)

1. (*туго звивати, скручувати*) крутити, су-кати: другие за(с) поѿ(б)рѣзовавши ва(р)-коче а(л)бо волосы свои крѣтили поворозы (1582 *Кр. Стр.* 45 зв.); pertordueo, кручу (1642 *ЛС* 312); кручу circumago (*Уж.* 1645, 68); крутіті cancello (I пол. XVII ст. *Своб.* 31).

2. (*про вітер*) (чим і без додатка) (*сильно дуети, переміщаючи що-небудь в просторі*) крутити, підіймати: срѣгій вѣтръ вѣючи, всіми щѣпы и насѣнныи крѣтитъ, торгáєтъ, лѣмить и выривáєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18); Вихоръ: Вѣтръ быстрый который в̄коло крѣтитъ ѿ(т) земли почавши к̄ горѣ (1627 *ЛБ* 15).

3. *Перен.* Лукавити, говорити неправду: онъ не оумѣ(т) с тобою говорити, и тра(к)-товати // я(к) пѣстое коло млы(н)ное крѣтáчи а (вы)ворочаючи бѣ(з)пожито(ч)ный

то(т) язы(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.); На тьи клятвы помененныхъ патріарховъ, якъ хотятъ, нехай отступникове крутятъ, зъ того ся нѣгды не выкрутятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 666).

КРУТКО ч. (*вертлява, непосидюча людина*) вертун, *діал.* крутько. Особова вл.н.: Иванъ Кру(т)ко (1649 *РЗВ* 404).

КРУТО *присл.* Круто: оттоль повернули есмо водотокомъ дорогою круто перехресною, мимо запуса пана войскового (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

КРУТОГОЛОВЪ ч. Крутоголов. Особова вл. н.: Васи(л) Крѣтоголо(в) (1649 *РЗВ* 408).

КРУТОФИЛЯ ж. (*стп. krotofila*) забава, розвага; жарт: тепе(р) мѣже(т) вѣшѣ тьи церемонїи нѣвыи. бѣ(з) встѣдѣ завѣти кѣмѣндые (!) то є(ст) крѣтѣфилѣ. блѣзенскій, яко вѣ великій четвѣрто(к), и в пѣто(к). (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 146 зв.); вѣшѣ(х) бовѣ(м) ѡра(з) подвѣгноу(л) бы(л) дѣаволь за крѣтѣфилѣ собѣ розѣмѣющихъ ѡ жѣртѣ на(д) хмѣ десѣкта (поч. XVII ст. *Проп. р.* 100 зв.).

КРУТЫЙ *прикм.* 1. Стрімкий, прямовисний: от тыхъ копцовъ у болоте маемъ держати и вживати сеножатеи ведле стародавнього обычаю, бо тамъ межи нами розниця николи не была. аж до крутого берега, гдѣ пришла земля пановъ Воронѣ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 36); вѣша мѣ(ст)... наѣхавшы... на кгрѣ(нт) єго мѣ(лсти) имѣ(н)є жо(р)нишское: ѡв однѣ сторонѣ к вѣ(р)ховинѣ рѣчки лопени... а в дрѣгѣю сторонѣ а(ж) кѣ границы пана красносѣ(л)ского занявши круты(и) го(р)бѣ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); онѣ, маючи дверь и гумно свое на велме крутой а высокой го-

ре, надѣ ставкомъ пана Пересецкого, Скалинскимъ, съ которое горы панѣ Ласко такъ зѣ гумна солому, яко и гной, кажетъ вѣ тотѣ ставокъ зарытѣ и метатѣ (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243); Просто черѣ(з) полѣ ро(в)ниною неподалѣкѣ тоѣ дороги... идѣчи и копцы сыплючи до го(р)ба крѣто(го) (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 193, 60/Ie, 254, 47).

2. (*дуже вигнутої форми*) крутий. У складі мікротопонімічної вл. н. **долина крутая**: вѣ(л)мо(ж)но(ст)... наѣхавшы... на кгрѣнтѣ имѣ(н)я... каменого(р)ки меновитѣ на ѣрочища на долину крѣтѣю и по(л)ховѣ и на великѣю рѣдѣ (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63).

КРУЦИФИКСЪ ч. (*стп. krucyfiks, лат. crucifixum*) (*хрест із зображенням розп'ятого Христа*) розп'яття: в месте... ковлѣ в плебаніи тамошное... видель... спустошоныи косътель... круцификса... тилко руки и ноги висячие (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 419); круцификсѣ на болшую възгарду, на цментару стоячий, стлукли, такъ же толко руки а ноги оногѣ круцификса висятѣ (1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

КРУЧЕНЫЙ *дієприкм.* у ролі *прикм.* (*виготовлений крутінням*) кручений, скручений: кѣбокѣ... з накры(в)кою, ѣ которого ѣстя(ч)ко крѣченѣ(м) сребро(м) якѣ шнуро(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 7); Пѣшка для таи(н) хры(с)товы(х) гла(д)кая, з на(д)тко(м) (!) вколо изѣ ге(р)бомѣ ѣ долѣ, крає(ц) вѣжы(ч)коваты(и) вколо злоцѣ(с)ты(и) зѣ трома но(ж)ками... вѣ(р)шокѣ з кра(н)це(м) ѣ ѣстя(ч)ка крѣченѣ(м), на вѣ(р)хѣ га(л)ка (Там же, 18).

КРУЧИНА ж. Смутѣ, туга: phy[ge]thlon, кручина, надменіє (1642 *ЛС* 315); **мелан-**

колієва кручина – (про хворобливо пригнічений, меланхолійний стан) депресія, туга, смуток: єпитимѣ(м) пріато по(л)пѣта золо(т)-ника да смешано с медо(м) прѣсны(м) да с малою частою соли и то пріатіє выгони(т) мела(н)колієвѣ крѣчину (XVI ст. *Травн.* 200); хмель же парены... и пріа(т) в питіи сѣ(д)це ѡбвеселить и меланколієвѣ крѣчинѣ из нѣтри выгони(т) (Там же, 247 зв.).

КРУЧКОВАТЬ *прикм.* Крюкуватий, гачкуватий: vncinat(us), кру(ч)ковать (1642 *ЛС* 416).

КРУЧОКЪ *ч.* Крючок, гачок: vncin(us), кручокъ, вилици (1642 *ЛС* 416).

КРУЧОНЪ *прикм.* (про волосся) кучерявий: sincinhi крѣчоні волосы (I пол. XVII ст. *Своб.* 31).

КРУШЕЦЪ, КРУШЕЦЪ *ч.* (стп. kruszec) руда: А инѣшіе вси товары, яко отъ речей едwabныхъ... такъ отъ железныхъ и отъ крушцовъ всякихъ... маеть быти брань поборъ водле шапунку (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); богатые горы крѣшце(м) золоты(м), сребрены(м) и желѣзны(м), которые ид(с)тикѣ(с)... ѡписуе(т) и вы(с)лавляе(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); самъ... мови(т) ...и блѣше трѣплю нѣ(ж)ли тїи котрїи... на копаня кроу(ш)цю здѣни соу(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 285); Злато: Зѣлото, крѣшецъ шїрогѡ зѣлота. всѣ крѣшцѣ цѣдностю и дорогѡстю перевышѣеть, и переходить (1627 *ЛБ* 43); Дивѣтса члѣкъ якимъ способомъ, такъ штѣчны(х) и велце коштѡвны(х) крѣшцовъ приготова(н)є вѣ внѣтрностяхъ земныхъ быти можетъ (Київ, 1640 *Тр.* 3 нenum.); metallum, руда, крушецъ (1642 *ЛС* 268); Зродила земля... гѣи высѣкїи, дѣбрѡвы веселыи ѡздобныи гѡры крѣшцы золотїи и сребраныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

КРУШИКАМЕНЬ *ч.* Назва певної рослини: phella(n)drion, крушикамє(н) трава (1642 *ЛС* 314).

КРУШИНА *ж.* 1. Крушина, жостір: ligustrum, крушина древо, зобъ птицъ (1642 *ЛС* 255).

2. Особова вл. н., ч.: Степанъ Крѣшина (1649 *РЗВ* 61).

КРУШИТИ, КРУШІТІ *дієсл. недок.* 1. (що) Дробити, ламати: моисїи бовѣмъ впрѣдъ вїдачи же не боудоу(т) полѣманы колѣна ісѡвы: в законѣ розказѣть не крушити костей баранковы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108 зв.); comminuo крушїтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 54); Если трафішъ, дознѣешъ ижъ кѣмень скѣлістый зѣбы крѣшитъ, и пѣдетъ гвѣздъ нѡгѣ сталїстый (Київ, 1632 *Свх.* 304).

2. (що) Нищити, нївечити: Бѣра была велїкаа... в жнїва пѣщи крушїла, сады ломїла, по сѣлахъ в борїсовѣ, в плѣжно(м), и по инѣхъ сѣлахъ (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); Хїтры бовѣ(м) зми(и)... // почѣтко(в) мѣсли(и), завше ѡгледа(и)... зара(з) ихъ до старши(х) твои(х) ѡ(т)нѡсачи Бѡта(к) са наоучишъ... шко(д)лївые почѣтки то(п)тати и в нѣвечъ крѣшїти (серед. XVII ст. *Кас.* 57 зв.);

(що) розбивати, руйнувати: Цѣрь Іезѣкіа крѣшачи пога(н)скїи бѡги, и змїю ѡнѣю мѣданѣю злама(л), и было то оугодно прѣ(д) Бѣгомъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 55); Пїсмѣ стомѣ прїкладъ маємо же бѡгѡвъ чѣжїхъ балвѣны, ѡлтарѣ и божнїци, Израїлѣтѣне... крѣшїли и бѣрили (Київ, 1632 *МКСВ* 278); Прѣ(з) (твѡєи стѣни) дойзрѣлыє цнѡты. Острѡбѡдныє крѣшитъ; Апостѣтовъ крѣѡты (Львів, 1642 *Бут.* 6).

КРѢВАВО *присл.* Криваво: По собѡрѣ первомъ... царъ // срогїй Арїанїнъ, крѣва-

во ерись свою впроважалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 762-763).

Див. ще **КРВАВЕ**.

КРЪВАВЫЙ прикм. 1. (який пов'язаний із витіканням крові) кривавий. **кръвавая немочъ** див. **НЕМОЧЬ**.

2. *Перен.* Важкий, виснажливий, непосильний: Не вм(с)ли... ѿны(х) трѣ(д) и по(т) кърававы(и)... пожираете (1598 *Виш. Кн.* 272 зв.); до **кръвавого поту** – до нестями, до виснаження: снѣ бжїи моли(л)са а(ж) до крѣвавого потоу, то(ж) бы(л) выслоуханъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 56).

Див. ще **КРВАВЫЙ, КРЯВАВЫЙ**.

КРЪВОПРОЛИЙЦА, КРЪВОПРОЛИЙЦА ч. Той, хто пов'язаний з кровопролиттям: Потребѣ са на тоты(и) слѣва ро(з)бачити. поне(ж) естъ прѣкла(т) всѣкъ оубійца, и крѣвопроли(и)ца (XVI ст. *УЄ* № 29519, 220); не дне(с) ли каштеланы... жо(л)нерми, войны крѣвопроли(и)ца(ми)... починили са есте (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.).

Див. ще **КРОВОПРОЛИЙЦА**.

КРЪВЬ див. **КРОВЬ**.

КРЪДЪ див. **КОРДЪ**.

КРЪМИТИ дієсл. недок. (цсл. кърмити) (кого, що) кормити: смотрѣте на пѣтицѣ, иже не сѣють ани жѣноуть. и не естъ в ни(х) ни сѣпжарѣнѣ, ани житѣницѣ, а всегда бѣ ихъ кърмитъ (1556-1561 *ПС* 275); не е(ст) такового члѣка жебы “свое” вла(с)ное тѣло не ма(в) любити але его, ѿгрѣвае(т) кърми(т), ѿдѣвае(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223 зв.); ѿ(н) ѿ(т) крѣко(в) бы(л) кърме(н), и толко водѣ пѣа(л) земнѣю в поѣщи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247); Не то(л)ко на(с) хр(с)тіане завѣстыдае(т) писмо, ты(х) пѣтѣщъ с прикла(д)у кѣторы(х) бѣ кърми(т) (1645 *УЄ* № 32, 81 зв.).

Див. ще **КОРМИТИ**.

КРЪНИЦА див. **КРИНИЦА**.

КРЪНОБРНЫЙ, КРНУБРНЫЙ прикм. (стп. *krnabrny*) упертий, непокірливий; зухвалий: не противѣтеса томѣ, а то насѣ панѣ бгѣ кареѣ для небачное ѿпорное а крнѣбрное рѣси, же са не хотате ѣзнати, а до на(и)вы(ш)шого намѣстника бжего пристати (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); за злы(ми) рада(ми) и кр(ѣ)нобрны(м) здана(м) чии(м), на котрѣ(м) илеса и(х) ѿпо(р)не сада(т), волю свою попо(л)нити хотачи, котроѣ хо(т) то и зле в собѣ са мае(т), абы ты(л)ко ѿпорови свое(м)у догодити, теды тые него(д)ными су(т) братами са называти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.).

Див. ще **КРУМБРНЫЙ**.

КРЪСТИТИ див. **КРЕСТИТИ**.

КРЪСТЬ див. **КРЕСТЬ**.

КРЯВАВОБИТНЫЙ, КРЯВАВОБИТНЫЙ прикм. (стп. *krwawobitny*) (пов'язаний із кровопролиттям) кровопролитний: яко в ты(х) пѣ(л)но(ч)ны(х) краина(х) с презре(н)я божого ѿсѣли я(к) ѣстави(ч)но пре(з)ки(л)ка сотѣ ле(т), великие и крѣвавоби(т)-ные во(и)ны з околи(ч)ными неприяте(ли) вели (1582 *Кр. Стр.* 9); они всѣ звыте(з)-ства и рыце(р)ски(х) суе(т)носте(и) крѣвавобитные бои нехто и(н)ши(и) не вло(х), не нѣмецѣ... ани а(н)кге(л)чикѣ показова(л), ѿдно лито(в)ские княжата (Там же, 10).

КРЯВАВОСТРАШНЫЙ прикм. (пов'язаний із великим, страшним кровопролиттям) кровопролитний: на(и)дешѣ та(м) ижѣ в оны(х) крѣвавострашны(х) а... забѣренны(х) внѣтрны(х) во(и)на(х) ры(м)ски(х) не то(л)ко до жмонды а(л)бо до литвы але и до пекла... ра(д) бы ся бы(л) кажды(и) схропи(л) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.).

КРЯВАВЪ див. **КРЯВАВЫЙ**.

КРИВАВЫЙ, КРИВАВЫЙ, КРИВАВЪ

прикм. 1. (*який містить кров; із кров'ю*) кривавий: Посты дрѣжа(т)... два дни велѣкого постѣ... не прота(н)цовали анѣ в роскошѣх(ъ) мѣрне кривавы(х) мѣсны(х) не трава(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.); *Образно:* тако и свѣ(т) тѣй... бѣси(т)са и пѣни(т)са нечѣстотѣми, и ѿ(т) забѣйства играѣтъ кривѣавыми во(л)нѣми (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234 зв.); Но и(з)бави на(с) ѿ(т) лѣкавоѿ, мѣра сѣгѣлѣстѣвого. Котѣрѣй... ѿ(т) ѣбѣйства, играѣ кривѣавыми волнѣми (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.);

кривавий, кровоточивий, кровотоchnий: напервѣй видѣл єсми на Яцкѣ Сѣгакѣ две раны кривавых (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); рана кривавая в голове с которе бы ко(с)ти выбира(н)но три(д)ца(т) ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 91 зв.); на руцѣ єго видѣ(л) є(с)ми... рану синую, кривавую... зна(т), же кие(м) битая, а хрыбе(т) ѣве(с) си(н), крива(в) (Щеніів, 1605 *ДМВН* 63); во(з)ны(и)... ѿ(г)леда(л) по(д) го(р)ломъ рану кривавую и ну(с) перѣтѣты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202); *Образно:* Кривѣавое сѣрце такими жѣ слезами плѣкати мѣ кѣжѣтъ, // снѣтъ ѿ(т) тѣго бѣлю ажѣ до смерти не оулѣжѣтъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 21-22).

2. (*пов'язаний із пролиттям крові, жертвами*) кривавий, кровопролитний: мови(т) єлорѣ(с) выгнаны(и) промысля(л) тежѣ ѿ собѣ, где бы ся мо(г)... прѣ(д) ѿны(м) забѣрены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бѣ(з)печне захова(ти) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); тѣды вы сами... на панства прѣнаяснейшого короля, пана Вашого, кривавый наступѣ чинилибысте охотне (поч.

XVII ст. *КЛ* 89); А там знову, для веры и цнотѣ своеѣ, кгда, в гетѣманьскомъ намете од полковника Джеджелого кривавое смерти ушедши... // на Украину до Киева до монастыра Софійского засѣланный, застава(л) в усѣтавичным клопѣте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); **кривава вина** див. **ВИНА; речи кривави** див. **РЕЧЬ;**

жертвовний: Вы добродѣе и бѣгомѣлци наѣшѣ, // якѣ прѣзѣ кривѣавыи заслуги вѣшѣ. Нѣшѣ на землѣ слѣдѣба бѣсѣвскаѣ оупѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 49-49 зв.); ѿ... неблагѣдарныи члѣвцы... моѣмъ дѣромъ... погордѣли, а вы... лѣгче себѣ вѣжилисте; кривѣавыи заслѣги мо(и), зневажилисте смѣртѣ мою невиннѣю (Там же, 153).

3. (*залитий кров'ю; поранений до крові*) покривавлений: ѿнѣ плаче(т) правѣую роукоу єще крыѣтъ ѿ(т) него. кривава бо єсть члѣвчѣю кровію (1489 *Чет.* 45); и видѣ(л) єсми стрѣ(л) не мало выстрѣляны(х) и кривавы(х) по томѣ полю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 62); бо кгда пани приѣхала, в тот час єсмо з нею до избы пошли и пана кривавого на постѣли вѣе застѣли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382); панѣве Пузовские... онѣую вѣ томѣ вѣзѣнѣю, за позволенѣмъ пана наместниковымъ, вѣ замку, такѣ же и верцимакѣ кривавый, знакѣ того мужѣбойства, застѣвили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 483).

4. (*кольору крові*) кривавий: на полудѣной сторонѣ... три дузѣ кривавых... Знѣтъ то войну и кровѣпролитѣе значило (поч. XVII ст. *КЛ* 86).

5. *Перен. (жорстокий, немилосердный)* кривавий: А єсли тѣй вѣкѣ кривѣавый прѣше(д), алѣ пѣмѣтъ єгѣ нехѣй бѣде при наѣ навѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 134); По бѣномѣ

вѣкѣ страшномъ, и кривавомъ, непокойномъ, показано Іоанови стѣмѣ вѣкѣ тера(з)-нѣйшій (Там же).

♦ кривавыє лъзы див. **ЛЪЗА**; кривавыи слезы див. **СЛЕЗА**; кривавый (кривавый) потъ див. **ПОТЪ**; завѣтъ кривавый див. **ЗАВѢТЪ**.

Див. ще **КРВАВЫЙ, КРЪВАВЫЙ**.

КРИВДА див. **КРИВДА**.

КРИВДИТИ див. **КРИВДИТИ**.

КРИВО див. **КРИВО**.

КРИВОНОГІЙ прикм. Кривоногий: сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) свѣєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мѣже(ш) нею та(к) попраи силѣ вражію я(ко) то(т) невьѣтрѣты(и) черевѣчище (п. 1596 Виш. Кн. 234 зв.-235).

КРИВОНОСЪ див. **КРИВОНОСЪ**.

КРИВОПРИСЯЗСТВО див. **КРИВОПРИСЯЖСТВО**.

КРИВОПРИСЯЖНЫЙ див. **КРИВОПРИСЯЖНЫЙ**.

КРИВОПРИСЯЖСТВО див. **КРИВОПРИСЯЖСТВО**.

КРИВОПРИСЯЖЪЦА див. **КРИВОПРИСАЖЦА**.

КРИВОСЛАВИЄ с., перен. Лжевіра, неправжня віра: Где ку зрозумѣню повторивши мое першыє слова, нынѣ знову указатъ неотмѣнную старожитность нашего Православия, а вашего кривославия (Слуцк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 266).

КРИВОСУДСТВО див. **КРИВОСУДСТВО**.

КРИВОШЫЙКА ж. Кривошия, діал. кривошийка. Особова вл. н., ч.: пострелено... Кузму Кривошойку въ ягоду лѣвую и ухо левое пострелено (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV, 3, 159).

КРИВУЛЯ див. **КРИВУЛЯ**.

КРИВДА див. **КРИВДА**.

КРИВЫЙ див. **КРИВЫЙ**.

КРИЄМКОМЪ, КРИОМЪКОМЪ присл. (*стп. kryjomka*) (таємно від усіх) потай, потайки, крадькома: Арѣтыкулы того до ихъ милости посылаємо, которые духовные наши крємкомъ, отступне, на нас, безъ насъ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); еслибы тые слова... такъ самые только стояли, и самъ быхъ // штось дивного овладыце Володымерьскомъ розумель, и приписалъ быхъ ему, же ся нещыре зъ его милостью паномъ воеводою... въ той справе обѣходилъ, и крємкомъ все чинилъ (Там же, 599-601).

Див. ще **КРИЄМЪКОЮ**.

КРИЄМЪКОЮ присл. (*стп. kryjomka*) те саме, що крємкомъ: братанич мой зъ... паненками... будучи злуплены крємъкою пешо, зъ ыменя пановъ Смыковскихъ,... увошли и такъ... здоровье свое ухоронили (Луцк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226); я зъ оными паненками и сестрами своими... заледве толко што не наги, будучи злуплени, крємъкою пешо... въ домъ пана Богдана... увошьли и такъ... здоровье свое ухоронили есмо (Там же, 230).

КРИЄМЫЙ прикм. (*стп. kryjomu*) потайный, прихований: заледве за угамованемъ... тоежъ веры людей, которые на том же набоженстве веспол з собою были, с трымфомъ,... окрикомъ на выкоренене и знесене церкви и въсее Руси способами вшелякими явными и крємыми... пофалки явные чинечи, одошли (Луцк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688).

КРИЖАКЪ див. **КРИЖАКЪ**.

КРИЖИ мн. (*стп. krzyże*) (нижня частина спини) крижі: помененные принципалове зъ компринципалами... окрутне а не-

литостиве збили... кийми, жердями... по рукахъ, по крыжахъ и голове позадавали и мало на смерть не забили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); я... виделемъ пана Якуба збитого въ Житомиру, въ госпoде, знаки киеве збытые... кровю набеглые на голове, рукахъ... крыжахъ, хрибте (Там же, 528).

КРЫЖИКЪ *див.* **КРИЖИКЪ.**

КРЫЖОВАТИ *див.* **КРИЖОВАТИ.**

КРЫЖОВЫЙ *див.* **КРИЖОВЫЙ.**

КРЫЖЪ *див.* **КРИЖЪ.**

КРЫКАТИ *дієсл. недок. (видавати уривчасті горлові звуки)* кричати, викрикувати: Сатіри лю(де) лѣсныи... наго хѡда(т), звѣрми са жіватъ... молвы ни едінои не имáю(т), то(л)ко яко ма(л)пы крыкаю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

Див. ще **КРИЧАТИ.**

КРЫКЛИВЫЙ *див.* **КРИКЛИВЫЙ.**

КРЫКНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫКЪ *див.* **КРИКЪ.**

КРЫКЪНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫКЪНУТИ *див.* **КРИКНУТИ.**

КРЫЛАСЪ *див.* **КРИЛОСЪ.**

КРЫЛАТЫЙ *див.* **КРИЛАТЫЙ.**

КРЫЛО *див.* **КРИЛО.**

КРЫЛОСЪ *див.* **КРИЛОСЪ.**

КРЫЛОШАНИНЪ *див.* **КРИЛОШАНИНЪ.**

КРЫМИНОВАТИ *дієсл. недок. (стп. kryptinować)* (кому) (*пред'являти звинувачення*) інкримінувати: преречоный отецъ... одно крыминуючи протестантомъ, а велебнымъ отъцемъ доминиканомъ киевѣскимъ фовороваль и рады додаваль онымъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406).

КРЫМЦЫ *мн. (кримські татари)* кримчаки: гетманъ у Хмелнику былъ мѣсяца іюня 15 дня, и татаръ безъ личбы: царъ ганъ ишовъ, зъ нимъ войско незличоное

татаръ: крымцы, билгородцы, нагаи (1636-1650 *ХЛ* 80).

КРЫНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНИЦЯ *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРЫНОВЪ *див.* **КРИНОВЪ.**

КРЫНЪ *див.* **КРИНЪ.**

КРЫОМЪКОМЪ *див.* **КРЫЕМКОМЪ.**

КРЫСКА *див.* **КРЕСКА.**

КРЫСТИТЕЛЬ *див.* **КРЕСТИТЕЛЬ.**

КРЫСЪ *див.* **КРЕСЪ**¹.

КРЫТИ *див.* **КРИТИ.**

КРЫТИСЕ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСЬ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСЯ *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫТИСА *див.* **КРИТИСЯ.**

КРЫЧАНЕ *див.* **КРИЧАНЬЕ.**

КРЫЧАТИ *див.* **КРИЧАТИ.**

КРЫШТАЛНЫЙ *див.* **КРИШТАЛ-НЫЙ.**

КРЫШТАЛЪ *див.* **КРИШТАЛЪ.**

КРѢВЪ *див.* **КРОВЪ.**

КРѢНИЦА *див.* **КРИНИЦА.**

КРѢПИТИ *дієсл. недок. (що)* Кріпити, зміцнювати; підсилювати: та(м) тѣло свое зостáвилъ, тыми найбарзѣй слѡвы прѣ двѣа блоу(д) сво(и) крѣпачи, въ слнци положи селеніе свое (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199).

КРѢПИТИСА, КРЕПИТИСА *дієсл. недок. (твердо, стійко триматися; виявляти витримку в чомусь)* кріпитися, зміцнюватися: моужаитеся да крепатся ср(д)ца ваша (1480 *Чет.* 345 зв.); ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бересте(и)ски(и) которы(и) есмо зложи(ли)... ва(м) и и(н)ши(м) бра(т)ству... посылаю во(д)лу(г) належности... писа(ти) кажите... и до ко(н)ца крепитеса то(мѡ) зло(мѡ) члѣвку маючи помощь си(л)ную христа бога нашего при себе (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234);

аггль гн̄ съшедь... рече м̄ръ тббѣ... мѣжайса и крѣписа (XVI ст. УЄ № 29519, 166 зв.); и далее не отменѣе, яко истинни... народу російского сынове, притомъ же мощно бы ся крепили, зезволяючи рачей смерти а нижли на меншее што отцевскаго, збавенаго застановена зменити и на иную сторону схилитися (Київ, 1623 КМПИ I, дод. 266); обачитъ Гс̄дъ, же по здолности // силъ своихъ крѣпатса, шѣкаючи завжды Гс̄да (Вільна, 1627 Дух. б. 304-305).

КРѢПКИЙ, КРѢПКІЙ, КРѢПКІ, КРѢПКИЙ, КРѢПОКЪ, КРЕПКИЙ, КРЕПЬКИЙ, КРИПКИ *прикм. (цсл. крѣпкии, крѣпкъ)* 1. (який важко піддається руйнуванню) міцний, сильний: але ѡкромъ нови(х) вси горо(д)ни вежи не крепьки ве(т)хи покри(т)є на ни(х) побѣпадало (Варшава, 1616 ООЗ-2, 1).

2. (фізично витривалий) кріпкий, міцний, дужий: ѡ жестокии моужню, крѣпкии храбре (1489 Чет. 38 зв.); якъ кто може(т) в до(м) крѣп̄каго в̄нїйти. а его съсоуды побрати. але прѣвѣи з̄важе(т) крѣп̄каго. и тогда пакъ з домоу его побере(т) (1556-1561 ПЄ 57 зв.); Крѣпкі: Крѣпо(к), мѡцны(и), дѣжїй (1627 ЛБ 56); Амѡсъ: чре(з) але(ф), долготрѣпѣли(в), вѣре(н) вїде(ц) люді. жесто(к), твѣрдъ, ый, крѣпо(к). а́бо мѣжны(и) (Там же, 175); кри(п)ки дѣжї for̄tis (I пол. XVII ст. Сем. 87).

3. У ролі ім. Сильний, -ого, дужий, -ого: а того дѣля ѡнї соудїями вашїми бѣдут а еслиж я палцем б̄жїим виганяю бѣсы. юж бо постѣгло на васъ ц̄ртво б̄жїє. а колї крѣпкий и вѡруженьный // стережетъ двора своего (Володимир, 1571 УЄ Вол. 70-71).

4. Звучний, сильний: в̄мѣсто стра́шныхъ серпентїновъ, и грѡмовъ ихъ, ѡтворѣм̄

оустá на́шѣ на хвалѣніє; Сна Б̄жїа... вида-в̄йм̄о гл̄асы радѡсти, п̄че грѡмовъ крѣпкихъ, и шѣмѣна Во(д) мѡрскихъ (Чернігів, 1646 Перло 64); ѡни стѡ́атъ в̄ чинѣ мно-гѡмѡчїтыхъ Херовїмѡвъ... // ...и в радѡсти дївной по́ютъ пѣ́сни звѣта(з)тва... дивни-ми гл̄асы п̄че грѡмовъ крѣпкихъ (Там же, 163-163 зв.).

5. *Перен. (про людину)* стійкий, непохитний, незламний: не можемъ терпѣти постного трѣда. то єсть // извѣтъ слабы(х) а крѣпшии законъ твердо держа(т) (1489 Чет. 298-298 зв.); Нифонъ былъ житїя Свято-Горского, гдѣ православїя твердо перестерегаютъ и благочестїя велце былъ крѣпкій поборникъ, и учитель икуменицкїй былъ изрядный (Київ, 1621 Кон. Пал. 1038); тепах, клиєвати(й), крѣпки(й), скупї(й) (1642 ЛС 394).

6. (який не може бути порушений, змінений) непорушний, твердий: Прето вѣдаючи вы ѡ се(м) православнїи хр(ст)їане, не скорѣбѣте,... и азъ оубо єсмь с вами имѣйте оубо вѣрѣ і надеждѣ в б̄га жива крѣпкѣ і непоколѣбимѣ (до 1596 Виш. Кн. 262 зв.); Не вѣдати чи оу вѣре во(н)тупите чи о б̄а избавле(н)є м̄ало дб̄аете прѣ што на пре(д)-ки свой непамет̄аете, ѡ котѡрыхъ по(л)нѣ оувесъ по(д)нб(с)ны(и) свѣтъ велїкое славы и дївное спр̄авы же и нб̄са проника́ла, и пре(д) престолъ божи(и) ставала, та(к) оу вѣре їсти(н)но(и) цѣ́лое а крѣпкое ст̄алости, яко и в рыще(р)скихъ спр̄авахъ можное а потѣжное делности (Острог, 1587 См. Кл. 5); Тогда дѣш̄а хр(с)толюбїваа, нех̄ай постанѡви(т) собѣ; вѣрою дѡброю и ѡбѣтницею; крѣпкою на ко(ж)ды(и) дн̄ь; цѣ́ловати Р̄аны Г̄с̄да и Жених̄а своего (Чернігів, 1646 Перло 98).

7. Надїйний, міцний: И боудешъ далеко в справа(х) свои(х) ѡ(т)дѣ́ленъ ѡ(т) пога(н).

а тоу(т)же боудешъ мѣти крѣпкый ши(т), на кож(д)ыи противнікы свои, и(ж) тебе єдино бж̄(с)тво тоє закриває(т) силою своєю (к. XVI ст. УЄ № 31, 94 зв.); але мощно стойте, не унывающе, ани ослабѣваючи противъ всѣмъ навалностямъ шатанскимъ и крѣпкою заставуйтєся тарчею хитростямъ неприятелскимъ (Київ, 1644 КМЛМ II, 289); Параклите..., звѣли... мл(с)ть твою. Съхрани ѿ(т) сіхъ врагѣвъ, избави дѣшѣ мою. Бѣди мнѣ въ всѣхъ моихъ бѣдѣхъ оборѣна, А в злѣхъ припадкахъ крѣпкаа заслѣна (Чернігів, 1646 Перло 33 зв.).

8. (який має велику владу і вплив) могутній: але то ѿба(ч) и(ж) вседръжите(л) гь̄ своєю вла(с)ною моцею и своимъ все-си(л)нымъ бж̄(с)тво(м) бє(з) жа(д)нои помочи въ(з)не(с)са̄ яко крѣпкий цр̄ь (к. XVI ст. УЄ № 31, 77); Цр̄(с)твѣйте со (м)нѣю; в домѣ славы мои; сѣдте на Пр̄(с)тѣлѣ славы ва̄шеи; крѣпкіи звѣтѣзци мѣра сєгѣ (Чернігів, 1646 Перло 160 зв.);

(який становить собою велику силу) могутній, сильний: Главѣю златою знаменѣєт̄ монархію... ассѣрійскѣю... // а нѣги глиняны, і желѣ(з)ны, знаменѣю(т) ннѣшнѣю правѣ рѣмскою. и слабоу і крѣпкѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 13-13 зв.);

(про Бога) всесильний, всевладний, всемогутній: воистинуу крѣпокъ силенъ гс̄ь (1489 Чет. 207 зв.); А заты(м) оуслышали, ано аг̄гли на воздоусѣ спѣваю(т) тыми словы: Ст̄ыи Бѣ, ст̄ыи крѣпки, ст̄ы(и) бєсмртны(и) помлоуи на(с)! (XVI ст. УЄ Трост. 81); Гдѣ крѣпокъ и силенъ во брани (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 29); Крепкою десницею венчанному и скипетръ царствія содержащому Великому царю Михаилу теодоровичу (Галич, 1626 Крил. дод. 88); Бг̄ь

великій и крѣпкій (Чернігів, 1646 Перло 59).

КРѢПЛЬШІЙ *прикм. в. ст. (про Бога)* могутніший: Я кр(с)щѣ ва(с) водою на покааніє. але той который иде(т) по мнѣ крѣплшій // є(ст) ѿ(т) мене (1556-1561 ПЄ 26 зв.-27).

Пор. КРѢПКИЙ, КРѢПЧАЙШИЙ.

КРѢПКО, КРѢПЪКО, КРѢПЬКО, КРЕПКО, КРЕПЪКО, КРИПКО *присл.*

1. (незламно, непорушно) міцно, твердо: а иные чиновє аггльскіє со страхомъ и трепетомъ стали въ своемъ везваню, или чинѣ крѣпко и неѿ(т)стѣпно, и ннѣ сѣть, и вѣчно бѣдѣть (Острог, 1587 См. Кл. 17 зв.); писати бѣде(м)... непоколебимо по писании(х) пре(ж)ни(х) патриа(р)шины(х) це(р)ковъ х̄(с)ва на камени х̄(с)є и на ѿсновании апосто(л)сте(м) крепко стояла а противныа вѣры во(л)наши(и)са пр̄(с)но на корабль ѿтогнаны слово(м) сталости... свѣте(и)шо(г) патриа(р)хи были (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); та(м) єдиностаиноє бж̄(с)тво...є(ди)на сила... // пре(д) котрого силою страшат(с)є вси страхи и гро(з)ности земныи и пеке(л)ныи, а того са крѣпко дрѣжѣте братіє про(к)то(м) (!) стате(ч)не стойте (к. XVI ст. УЄ № 31, 94 зв.); Мещанє... которые коце(р)ки хра(м)ѣ стѣє великомѣчницѣ Парасковѣє... хотеши и(х) при(с)вое-ния и теплѣ(и)шое крѣпко вѣры кѣ мило(с)тиво(мѣ) Богѣ... и стѣмѣ храмѣ для и(х) дѣшевнаго сп̄(с)нія коце(р)ки (Перемишль, 1600 ПВКРДА IV-1, 2); Паки тот знак на познание правдиваго костела римского езовито, глаголюще, яко вси вѣры еретические угасли,... толко костела римского, яко апостольскаго признания фундаменте, отдавна и до того часу неотменно и креп-

ко состоит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); Но крѣпко заставля́лиса за има га̄ своѣго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); тамъ ихъ научалъ, утверждалъ, абы крѣпко въ святой вѣрѣ стояли и на сеймахъ, южъ не новина, противъ таковыхъ геретиковъ становитися могли (бл. 1626 *Кир. Н.* 12).

2. (*впевнено*) міцно, надійно: ста(л) моу-чѣнкъ нестеръ крѣпко. Знаменавса знамѣ-ниемъ кр̄(ст)нымъ (1489 *Чет.* 59); г̄(с)дѣ нашъ... свеза(л) крѣпко самого сотоноу (Там же, 206 зв.).

3. (*із запалом, пристрастю*) завзято, ревно: почали крѣпко молитиса боу (1489 *Чет.* 95); То небожата н̄ши грекї хотя в нево́ли суть, де(р)жа(т) крепко и борб̄-нятыя ѿ(т) погань (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); тыи н̄нѣ вѣюють и вальчатъ // противъ все(г) цр̄(с)тва сатанина... протївъ грѣха, с прѣлести злослївого міра и тѣмного вавилон̄, крѣпко воюють (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45-45 зв.).

4. Сильно, міцно: Klim[:] Bıy kыpko tа swoiıu Sukmānu y wsie pobery A iohı w swi-ti ne dery (Яворів, 1619 *Гав.* 19); tenaciter, крѣпко (1642 *ЛС* 334).

5. Строго, суворо: што визнавъши встановивъши и вѣчно втвердивъши, до того ни приложити ни ѿ(т)яти подъ анаѳемою крѣпко загрозилъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 18 зв.).

КРѢПКОСТЬ ж. Міцність: крѣпко(с)ти – potentia (I пол. XVII ст. *Своб.* 30); таки(х) подобны(х) рѣчи(и) сіла;... то ты(л)ко я в̄споминати и ѿписовати бѣдѣ, до чого прешкодити не може... слабо(ст) тѣла гды є(д)но крѣ(п)ко(ст) дѣшѣ... не перешкожала (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.).

КРѢПКИЙ див. **КРѢПКИЙ**.

КРѢПОКЪ див. **КРѢПКИЙ**.

КРѢПОСТ див. **КРѢПОСТЬ**.

КРѢПОСТЬ див. **КРѢПОСТЬ**.

КРѢПОСТЬ, КРѢПОСТ, КРѢПОСТЬ, КРЕПОСТЬ ж. 1. (*фізична сила; здоров'я*) міць: и всѣ н̄нѣшнего вѣка, до того цр̄(с)тва розѣ(м), м̄сль, любо(в) срд̄чн̄ю; и всю крѣпость телѣсн̄ю привазили, прилѣпили и приспойли су(т) та(к) м(о)цно, и(ж) и(х) только см̄ртъ... ро(з)лѣчити // може(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 205 зв.-206); алѣ взна-ваючи своѣи сылы не крѣпо(ст)и не здо-ло(ж)но(ст), срама испо(л)нѣ, мушу себе по(з)навати, если многонаро(д)ному, и многокраснословному, слѣбъ сы(и) и скудослѣ-вень, ѿдолѣти доволе(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); Плѣчте съ мнѣю юнѣшѣ; якѣ Красѣ-та ва́ша измѣни́са, пра́хомъ и Кро́вѣю по-кри́са. Плѣчте съ мнѣю стар̄ци сѣданамъ увитѣщи: якѣ Крѣпость ва́ша изнемо́же (Чернігів, 1646 *Перло* 93);

(*про вітер*) сила: ко́жды(и) же вѣтръ имѣетъ свѣихъ, побѣчныхъ дво(х) вѣтровъ, и́ныхъ мен̄шихъ: яко нѣкїй крїла, на по-мощь своѣй крѣпости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.).

2. (*могутність*) сила: велика слава єг. и крѣпость єг (1489 *Чет.* 41); Не для слабостї б̄жиа алѣ для за́кона прѣступления служащи(х) ему звытя(ж)ство се стало и скриня взята была и занѣсена до чѣжеє зѣмли своѣю крепо(ст) показа(!) ко́торого болвана ѿного на зе(м)лю звергла и сѣкрѣ-шила (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); дх̄ъ невѣдомый, бесмѣртный вѣч̄ный: сил̄ный крѣпостию своѣю, мѣгъбы єдинъ аг̄гль з росказа́на б̄жего, оувѣсь, свѣтъ сѣй видї-мый ѿб̄валити въ м̄гновѣнїи ѿка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); Якобовѣмъ стра́шный го́лосъ

оцѣвскій повергъ ихъ: такъ и гло(с) Снѡв-
ній крѣпостю Бо(з)ства егѡ по(д)нѡлъ ихъ
(Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); Тѡй звѣтѡзца
мѡцный... всю крѣпо(ст) дѣѡволю; яка ме-
чѣмъ Кр(с)тѡмъ терпѣнїѡ свѡегѡ, звѣта-
живъ и поразивъ цѡрствѡ, и державѡ дѣѡ-
волю (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

3. Духовна сила, наснага: Мужайса мно-
гоплемѣнный, росскій народе, Да Христѡсъ
начѡло крѣпости въ тебѣ бѡде (Львів, 1591
Адел. тит. зв.); Благочестие ест безиспыт-
но несумнѣнна вѣра, упование истинно,
крѣпост умнодушевная, здравый помысл
(1599-1600 *Виш. Кн.* 151); Дхъ крѣпости
(1627 *ЛБ* 32); ктѡ ми нынѣ дѡстъ крѣпость,
и распалитъ любѡвь мою (Чернігів, 1646
Перло 95).

4. Мужність, стійкість: последоуимо стѣмъ
ѡцѡмъ какже ѡни ѡ(т) начатка постного.
во крѣпости и в чистотѣ пост ч(ст)ныи
держали (1489 *Чет.* 296 зв.); Дѡблѣсть:
Стѡлость, крѣпо(ст), мѡжество (1627 *ЛБ*
30); fortitudo, крѣпо(с)т(ь), муже(с)тво (1642
ЛС 201).

5. Мїць, велич: о тоуѡужъ гороу, разби-
вѡются и разсѣдаѡ(т) всѡ вѡлѣны наѡѡу-
тѣи, житѣискаго мѡра... // и наѡѡутѣи
пѣны ѡ ню разбивѡются, а онѡ стойтъ не-
подвїжна вѣвѣки вѡ своѣи крѣпости (По-
чаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.-49).

6. (надїйна опѡра, оплот) мїць: ты еси
мѣчникомъ крѣпость (1489 *Чет.* 228 зв.);
Признаваѡ ти тѡе, езовито, яко и римского
костѣла зѡвая вѣра состоит, але показѡл
есмъ, иж пофальшованная и еще болше от
других еретиков збутленая, яко в ней и
фундаментѡ крѣпости истинное не мало
нѣсть, толко самая ложъ еретическая (1600-
1601 *Виш. Кр. отв.* 186); ѡтнал бог стѣну

крѣпости благодати своѣѡ ѡт греков и дал
их на разграбление Турчину и мѣста их
сватые (поч. XVII ст. *Вол. В.* 87).

7. Твердиня. *Образно*: Гдѣ бы естѣ бо(л)-
шѡю крѣпость брѡли, а томѡ сѡ забѡре(н)ѡ
не дивѡвѡли. Кгдыжъ родивы(и) ва(с) блѡго-
вѣствовѡнїемъ о Хѣ оупоминѡетъ и простѣ-
регѡетъ мѡвачи, Братїѣ до(л)жнїи мы си(л)ни
немѡщи немѡщны(хъ) носїти (Острог, 1587
См. Кл. 5 зв.); Высота моуѡвѡвъ тѣхъ, ѣсть
ѡбѣтница рѡдѡсти на высотѣ нѡ(с)ной по-
ложѣнаѡ: и глѡбина ихъ вѣро(к) стрѡш-
ный... такѡвою бѡвѣмъ крѣпостю, огражѡ-
дѣнѡ ѡное мѣсто стѡѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.*
69); Вѣжи вѣпрѡвдѣ, же Цнѡтоѡ и мѡцѡю
свѡѣю крѣпость сѡ(т) Цркѡвнаѡ. фѡнда-
ментѡ(м) за(с) сѡ(т), же на и(х) Вѣзнѡнѡю,
ѡфѡдѡвана ѣ(ст) Цркѡвъ (Київ, 1625 *Злат. Н.*
127 зв.).

8. Правочинність; достовїрність: А на
болшѡю крѣпость и потвѣржѣнїѣ томѡ
вѣсемѡ вышѣписанному велѣли есмы наше-
мѡ вѣрномѡ [Панѡ Т]ѡѡтѡлѡ а ѡ тѡлѡ ло-
гофѣтѡ писати и нашѡ печѡть завѣсити к
семѡ листѡ нашѡмѡ (Васлуй, 1502 *ВД II*,
200); а на бѡлшее крѣпость и потвѣржѣнїѣ
томоу вѣсеѡу вышѣписанному велѣли
есмы нашему вѣрномѡу панѡу Тотрѡшѡнѡ
логофѣтѡ писати и печѡть нашѡ привѣсити
(Сучава, 1522 *МЭФ* фѡтокоп. 12); а на бол-
шее крѣпост и потвѣржѣнїѣ томѡ вѣсемѡ
велѣли есмы нашемѡ вѣрномѡ панѡ Могили
логофѣтѡ писати и нашѡ печѡть завѣсити к
семѡ истинномѡ листѡу нашему (Хушї, 1560
ДВВ I, 67).

Пор. **КРѢПЛЬШІЙ, КРѢПЧАЙШИЙ.**

КРѢПЧАЙШИЙ *прикм. найв. ст.* Най-
мїцнїший, наймогутнїший: Было бы здѣ
братїѡ. болшеї ѣѡва подвїга. и крѣпчаи-

шая мощь. погоубителю бѣсовъскомуу (1489 *Чет.* 58 зв.); Пѣршый естъ Харáкти(р) áлѣ-бо печáть, котѣроуся знаменѣеть я́ко нѣ́а-кимъ па(т)номъ, áбы былъ крѣпчáйши(м) воиномъ Хвѣ(м) (Львѣв, 1645 *О тайн.* 36).

Пор. **КРѢПКИЙ, КРѢПЛЬШІЙ.**

КРѢПЬКО *див.* **КРѢПКО.**

КРѢПЬКО *див.* **КРѢПКО.**

КРѢСКА *див.* **КРЕСКА.**

КРѢСЛО, КРЕСЛО *с. 1. (стілець з бильцями та спинкою)* крісло: Палкрѣж-никъ: Крѣсло, столѣць (1627 *ЛБ* 87); крес-ло кзданьское корѣдыбановое, коштѣючое золотыхъ чотырнадцать выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96); намѣвила мѣжа своего же емѣ для оупокѣю оучинѣль кѣан-ки высокѣи и постаѣвилъ емѣ в нѣхъ лѣже, и столъ и крѣсло, и свѣчникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321).

2. (крісло для архієрея) трон: И коли въ той коруне и в ыншихъ коштовныхъ убе-рохъ несучи, его на крѣсле кардынали, или иншиє // провадять его, тогды драбантѣ кричатъ до людѣ... “падайте, падайте!” (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129); А папежа пакъ обираючи, и теперъ скрозъ кресло дырявое за стервѣ его щупають, и вола-ють въ костеле (Там же, 1137); А еже пра-вая учтившая, для тогожъ маестатъ цар-скѣй, кафедры патріаршіи и... кресла суть на ней поставлены изъ евангеліємъ на пра-вую до нихъ кѣ цѣлованью идуть (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1137).

КРѢСТЪ *див.* **КРЕСТЪ.**

КРѢСЪ *див.* **КРЕСЪ¹.**

КСЕНДЗЪ, КСЕНЗЪ, КСЕНЪДЗЪ, КСЕНЪДЗЪ, КСІОНДЗЪ, КСЮНДЗЪ, КСЯНДЗЪ *ч. (смп. ksiądz)* ксьондз: Ксю(н)дзъ Бене́дыктъ во(и)на Пробошъ троцьки(и)... ме(л)... комагъ ѱ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 77); Которое зби(т)е пове-

ди(л) быти дня вчора(ш)него ся ему стало ѱ(т) ксенѣдза Кгрекгора и и(н)шихъ по-мо(ч)нико(в) его (Луцьк, 1586 *ТУ* 210); С предмовы до кроля ксендза скарги вѣрш (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); Инѣфо(р)-мащю Котрая была межи Клѣросо(м) Львов-скимъ А межи Іса(и)єю Балабано(м), ѱ выбитя и(х) ѱ(т) Стѣго Горя И ѱ По(и)маня Намѣстника, тую ѱ(т)искати в Канѣцеля-рьи кся(н)дза Щирбича Пилно (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 431, 3 зв.); Владиславъ четвертый... ознаймуемо... иж приточилас перед нас... справа... межи... суксессоромъ власным... кнежны Галшки Вишѣневецкое..., а... ксенѣдзом... на онъ час... однимъ зъ ле-кгатариушовъ тестаменту (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 151); мы ре(ч) ѱсѣжонѣю до скѣтъкѣ... приводечы... ферованы(м) за-реквирова(н)е(м) стороны поводовое... ѱ(т)-ца ксе(н)дза станицлава броно(в)ско(г)... яко вливокъ права до справы ниже(и) ме-нованое ѱ(д)... пна лѣкаша жо(л)ке(в)ско(г) ...которы(и) тежъ... в то(и) же справе пра-ва доста(л) и набы(л) бы(л) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 11, 1); Я... // ...за-нюслъ и положи(л) есми мандатъ его к м(л) с кансѣ(л)ярии (!) великои выданы(и) в поводстви в бози велебного... кс(є)н-(д)за Алексан(д)ра Игнация Єлца писаны(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 190-191); в єдно(м) мѣстѣ косте(л)... по(д) ча(с) каза(н)я за-вали(л)ся, и ксѣѱ(н)дза на катедрѣ, и вши(ст)ки(х) людѣ(и)... побилло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

КСЕНЖЕ, КСІОНЖЕ, КСІОНЖЕ, КСЮНЖЕ *ч. 1. (смп. książe)* (глава пле-мені) князь: Кнѣзь: Начáлник(к), во(ж) ксѣн-же (1627 *ЛБ* 53).

2. (спадковий або дарований королем титул) князь: Поворочаючи зъ подѣ Хотѣнь до дому, любо свѣтлѣйшій ксѣонже принцъ

Владиславъ... для улѣченія смертельныхъ ранъ... придалъ мнѣ лѣкаря своего (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72); Гдѣмъ з' пѣлнѣстю оуважалъ... мл(с)тивый Ксіонже... чѣмъ бымъ из' повѣнності моеи якѡ Дѣховный... мѣлъ привитати, Гбста з' чѣжѣхъ зѣмль до Ѡ(т)чѣзны Дѣмѣ и Пѣнства своѣго щаслѣве прибылого (Київ, 1632 *МКСВ* 268); Те-ды ксю(н)же(н)та... бѣлаву ге(т)ма(н)скую маючи... занѣхавши комѣсси, з хме(л)ни-цки(м) бытися зѣзволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. Ксьондз: ажъ ледва упрѣсивъ ксіон-же его мл. святѣйшого патріарху Іеремея, мовячи такъ, же, повѣдаєтъ, будетъ изъ него челоуѣкъ добрый, бо южъ былъ роз-маитымъ геретикомъ (1626 *Кир. Н.* 10); ихъ легатъ послалъ за папежа тыхъ выше ме-нованныхъ особъ, абы ся тамъ, поклонив-ши, и послушенство отдали папѣжу въ Рымѣ, обещаючи имъ при собѣ завше мѣй-сце засѣдати дати на сеймѣхъ при архи-епископахъ и ксенжахъ (Там же, 13); самъ при Ѡ(т)чѣистой своѣй Вѣрѣ заставати... рѣчилъ, помнати на ѡного Преза(ц)ного мѣжа Навѣ, который з' Ѡ(т)цѣвского, мѣ-вить, набоженства переходѣти на иншее, албо гвалтѣти жѣденъ Ксіонже нехѣй не допѣщѣєтъ (Київ, 1632 *МКСВ* 269).

КСЕНЖНА див. **КСАЖНА**.

КСЕНЖЫЙ прикм. (стп. księżny) (який належить ксьондзові) ксьондзів: двадцѣть осмого, назад до дому свого до Радовичъ ехалъ колясою парою коней и припознивъ-шисе мроком уже на предмѣстю Ковелским, межы фолварками ксенжыми, помененыхъ обвиненыхъ нагонил и хотѣлъ ихъ поминути (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

КСЕНЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСЕНЪДЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСЕНЪДЪЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСЕНЪЖА ж., зб. (стп. książa) священ-ство: пани Федора с Колпытова... светчила се о то, иж... не самъ велебный отецъ влады-ка, яко належитъ, з ынѣшою своею ксенъ-жою и попами, официалистами, скрутинии слухалъ и судил, але попа кнежати его милости... на судъ свой засадилъ (Володи-мир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 559).

КСІОНДЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСІОНЖЕ див. **КСЕНЖЕ**.

КСІОНЖЕНЕЦЪ, КСІОНЖЕНЕЦЪ ч. (стп. książęcia) князь: жегнаю... наймил-шого сына вашего... свѣтлѣйшого ксіонжен-ца принца Владислава (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Яснѣѡсвецономѣ ксіонжѣнцю, Єремѣ-ашу Корѣбѣтови Вишневеѣцкомѣ, Панѣ сво-емѣ Мл(с)тивомѣ (Київ, 1632 *МКСВ* 268).

КСІОНЖЕНЦЫЙ прикм. (стп. książęcy) (який належить князеві) княжий, кня-зѣвскый: мѣзѣики спѣваки, не тѣлко въ Крѣ-лѣвскихъ(ъ) дѣмѣ(х), и Ксіонженцихъ, оу пѣновъ свѣцкихъ, Але и въ дѣховни(х) оу архиѣбѣскѣповъ... ѣ митрополитовъ нашихъ, и Владѣковъ, єдинъ дѣхъ, миролѣбный (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

КСІОНЖЕ див. **КСЕНЖЕ**.

КСІОНЖЕНЕЦЪ див. **КСІОНЖЕ-НЕЦЪ**.

КСІОНЖНА див. **КСАЖНА**.

КСЮНДЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСЮНЖЕ див. **КСЕНЖЕ**.

КСЯНДЗЪ див. **КСЕНДЗЪ**.

КСАЖНА, КСЕНЖНА, КСІОНЖНА ж. (стп. księżna) княгиня: стоѣли ѡбѣзо(м) под хотѣны(м). Такъ же оув ѡбѣзѣ гѣтма(н) ходкѣви(ч). котрый взѣлъ былъ ксѣжнѣ ѡстрѣзскѣю (1509-1633 *Остр. л.* 130); Раи-

на Моголянка... ксенжна Вишневецкая... ознаямую тымъ листомъ моимъ, кому бы о томъ вѣдати належало, нынѣшнимъ и напотомъ будучимъ (Вишнівецъ, 1619 *АЮЗР* II, 72); пни воеводиная дочка ксіо(н)жны ярославской... казала собѣ грубъ ѿтвори-ти и добыти склепѣ, гдѣ лежало тѣло ѿ(т)-ца єи (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

КСАНСТВО с. (*смп.* księstwo) князівство: Прѣвство: Пѣрвостъ, стѣнъ, достѣй-но(ст), ксѣнство, пѣнство (1627 *ЛБ* 81).

КТИТЕРЪ *див.* **КТИТОРЪ**.

КТИТОРКА ж. Опікунка, покровителька: Пристало бы мѣ свои(м) послѣжити, гды(ж) и ктито(р)ки блѣгочестивїи єго зме(р)ли, а в монастырѣ зышо(л) бы ся (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

КТИТОРСКИЙ, КТИТОРСКИЙ *прикм.* Який стосується опікуна, належить опікунові: Манастирь... справова(н)ємъ... и шафова(н)ємъ и мѣлостынями ктѣтѣ(р)скими ихъ наклѣды влѣстными ѿкрашѣнии (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Бра(т)ство... с пови(н)но(сти) своеє ктиторское на то(м) кгрѣ(н)тѣ кошто(м) велики(м) начали бѣдо-ва(ти) на што ѿ(т) на(с) блѣг(с)вения жада-ю(т) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); да(ли) на(м) спра(в)у ѿ захова(н)ю того монастыря фѣн-дато(р)ства и владарства и(х) ктито(р)ско-го ѿ(т) веко(в) по(д) зве(р)хностью проно-ми(и) нѣшоє бѣдѣчого, и(ж) то(и) монасты(р) спра(в)уючи для велико(и) нищеты ѿбо(з)-тва и недоста(т)ку є(ст) (Там же).

КТИТОРСТВО с. Опікунство, покрови-тельство: че(р)нець іюна монастыря ѿневѣ-скаго, бы(л) намъ чоло(мъ) каючися ѿ монастыри стѣго ѿнофрїа ктито(р)ства ва-ше(г) просячи ѿ(т) насъ... прошенїа (Бе-рестя, 1591 *ЛСБ* 187); жадаємо абы нѣхто

ины(и) в ктити(р)ство наше не мѣша(л)ся и до которого часѣ еще работа тая трвати бѣдетъ того рокѣ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437); ѿважа(и)те и стара(и)теса ѿ ле(п)шѣю сла-вѣ с ктито(р)ства вѣшого, тоє я... вѣши(м) мл(с)тя(м) на ѿважене пода(в)шы себе лас-це ся вѣмъ полѣцаю (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

КТИТОРЪ, КТИТЕРЪ, КТИТОРЪ, ХТИТОРЪ ч. (*цсл.* ктиторъ, *гр.* κτητωρ)

1. Опікун, покровитель: рукою многогреш-наг андрея... с премишла и придана быс ку цркви... до... монастыря ѿспения Козмою Ковалем... и ктитором стѣое цркви преми-ское (Перемишль, 1571 *Свенц.* 72); тежѣ благословяє(м)... бра(т)с(т)во лвовское ма-насты(р) светого ѿнофрѣя ѿфѣндованы(и) ѿ(т) благовѣрны(х) хтиторе(и) того свето-го храму (Новгородок, 1590 *ЛСБ* 127); Заводное з поля от волок подлугъ реесту своего игумень предѣ братию и ктитор-ми личбу чинити має (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 300); даємо сию книгу глѣ-мѣю євѣглїє напр(с)то(л)ное до цркви божой ѿспенїа Прѣстой Дѣвѣ Бѣи на село Юрки и ктитеромъ ѿ дозоръ тоєй же цркви божой (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); На вряде кгородскомъ... ставъши очевисто... Матфѣй, Васко... Никонъ... именем уроженого... князя... Пузыны, ктитора и фунѣдатора тоє церкви... светчилисе и жалосне опо-ведали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); **Ѧ** дарѣй же **Бѣ** Ктиторѣ нашемѣ... вѣ вѣч-ныхъ прибѣткахъ бѣити, дѣй мѣ... вѣчнеса веселѣти (Київ, 1624 *МКСВ* 101); напа(д)-ши свово(л)ныє, Коста... и Ка(р)пъ зѣ купою немалою... че(р)нцовъ ѿкру(т)не мо(р)до-вавши, збили, а иныхъ людей, ктиторовъ, мѣсца того стѣго на сме(р)ть позабивали (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1).

2. Особова вл. н.: Грицко Ктиторъ (1649 РЗВ 389 зв.).

КТИТОРЪ див. **КТИТОРЪ**.

КТО займ. (цсл. кѣто) 1. (питальный) хто: кто еси ты. и ѿ(т)коу(д) сѣмо пришољъ (1489 Чет. 2); и рекли ико себѣ: Кто ино можетъ спасенъ быти? (XVI ст. НЄ 143).

2. (неозначений) хто-небудь, хтось: ажъ кто не идетъ ико члѣвѣку умерлому радъ, май у гуршомъ проклятю будетъ (XVI ст. НЄ 145); порвалися ланцѣхы, якобы кто зервалъ ниткѣ оупраденю с кѣделѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 150).

3. (відносний) хто: кто не слухать слово Божіе, а вунъ выдѣ чорѣта естѣ (XVI ст. НЄ 192); чомъ не познають того, кто мене пуславъ (Там же, 206).

Див. ще **ХТО**.

КТОГОДЪ займ. Хто-небудь, хтось: Не ускоряй вѣсть, албо имя лихое на кого-годѣ, не осужай, коли есь не постановлюнѣ судіевѣ, и провкатыромъ не будѣ (XVI ст. НЄ 19); не можетъ быти, што бы ктогодѣ уद्याченъ Богу безъ вѣры (Там же, 107); не естѣ нѣкто инѣшій на небесѣхъ, нѣ на земли, што бы мугъ дати спасеніе комуго-дѣ, кремъ Бога (Там же, 199).

КТОКОЛВЕКЪ

див.

КТОКОЛЬВЕКЪ.

КТОКОЛЬВЕК

див.

КТОКОЛЬВЕКЪ.

КТОКОЛЬВЕКЪ, КТОКОЛВЕКЪ, КТОКОЛЬВЕК займ. (стп. ktokolwiek) (відносний) будѣ-хто: даем и дарѣем и дозволаем... князю... Острожскомѣ воском черленнымъ всакии листы свои печатовати... до когоколвекъ бѣдетъ в чомъ писати, по томѣж, яко и иншии княжата... черленнымъ воскомъ печатаютъ (Вільна, 1522 AS III, 235);

Напервое абы тоѣ вызналъ предѣ всѣмъ духовенствомъ лвовски(м) которое будетъ до того ѿбыслано такъ ты(ж) и предѣ вѣмъ пѣны мешаны и(ж) гдѣ(ж) ко(л)векъ и предѣ кимъ еннѣ ко(л)векъ ѿ мнѣ мови(л) тѣды злѣ а не пристѣ(и)нѣ ѿ мнѣ мовилъ (Львів, 1586 ЛСБ 74); прошѣ та тѣды на(и)милшій ѿ(т)чѣ ...//... абы(с) мя презѣ листы ѿвѣдоми(л) ѿ рѣчахъ твоихъ пре(з) того посланца албо когоко(л)векъ иного впро(д) зна(и)дѣшъ (к. XVI ст. Розм. 62-62 зв.); А прѣто то(т) лѣстѣ кѣждый кто кѣльвекъ вѣ якѣмъ кѣльвекъ грѣхоу найдѣючийся, читай (Острог, 1607 Лѣк. 4 зв.); Кто кѣльвекъ хѣчетъ збавенъ бѣти потреба наперѣвѣй, абы вѣ вѣрѣ каѣолическо(и) бы(л) оутверѣжѣны(и) (Угорці, 1618 Собр. сл. 9 зв.); При то(м) те(ж) и то прида(л), же еслибы ктоколвѣ(к) по пе(р)шой жонѣ мое(и) чого домага(л)ся, тѣды тымъ выроко(м) мои(м) остатны(м) зо(з)наваю, же щѣколвѣ(к) было по прѣречѣно(и) жонѣ мое(и) тоѣ все зуполнѣ прѣятѣли небо(ж)ки побѣрали (Холм, 1648 Тест. Ст. 471).

Див. ще **ХТОКОЛЬВЕКЪ**.

КТОРЫЙ, КТУРЫЙ займ. (стп. który)

1. (відносний) котрий, який, що: Пришо(л) андрѣи ись сыно(м) свои(м)... и гриць туркова изъ щавно(г) ктурую имали близькость межи мушато(м) игнато(м) и межи голубѣко(м) грицо(м) сѣлища того на котру(м) сѣлищи давы(д) ка(м)ба ктуруи рули вло(ж)-на цѣна аї злоты(х) (Одрехова, 1550 ЦДІАЛ 37, 14, 17); мѣнько... принѣслъ мнѣ чарѣне ящѣрицѣ ктѣросѣми внемали бу(р)се // припѣравили и презѣ янѣка ктѣры(и) на тѣнь часѣ в кѣхъни былъ старѣшимъ задали в рыбѣ в лѣщѣ на вечѣри (Луцьк, 1580 ЖЖК I, 186-187); А кторый бы бы(л) та-

ковій чл̑къ или по(п) или діакъ, и(ж)бѣ оузати (!) ѿ(т) цр̑кви сѣа кла(т) боу(д) и прокла(т) анафема (Ганиківці, XVI – I пол. XVII ст. *Яв. Из.* 13).

2. (неозначений) хто-небудь, хтось: а ktorого застанетъ знакъ братскый цѣха а непоидетъ за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикъ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); А ktorый бы мѣль обмовляти братство и цехмистра, досвѣдчать на него в поли 1, в мѣстѣ 2, – на томъ вины церковной фунтъ кадила без жадного отпущу (Там же, 52).

КУ прийм. (стп. ку, стч. ку) (з дав.)
1. (виражає об'єктні відношення) а) (вказує на особу або предмет, на які спрямована дія) до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: Ино мы вбачи(в)ши є(го) кѣ ѿ(т)цѣ нашомѣ королю казимирѣ и на(м) вѣрнѣю слѣ(ж)бѣ... пожаловали єсмо єго (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); мы Жикимонтъ... чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнѣю... слѣ(ж)бѣ... // кназа Костантина... Острозского, которѣюж ѿн чинил кѣ ѿтцѣ нашомѣ, славное памати Казимирѣ... воловщинѣ людем єго... ѿтпѣстили (Львів, 1509 *АС* III, 69-70); Я... визнаваю... // и(ж)... дознавши ку себе... ве(р)ные а статечные слу(ж)би дочки моеє... даровала має(т)-ность мою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151-152); О, даль бы то (Панъ) Богъ: бысте тое хути и милости, ktorую ку геретикомъ маєте, хотя половицу ку Рымлянѣ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); Але Бѣ залецаетъ милость свою кѣ на(м), же кгда́сьмо еще были грѣшными, Хс за насъ оумѣръ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 304); до того и любовь которѣю всѣѿобще пови(н)ни(х)мо кѣ собѣ мѣ-

ти еди(н) дрѣгого недоста(т)ки бра(т)ніи Покривати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Кѣ бліжнимъ, ѿжъ бє(з) любви кѣ ѿнымъ, Бѣа любіти хлѣбачиса, клѣмцами бы зостали (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3);

б) (вказує на приєднання, додачу чогось до чого-небудь) до (чого): prosił jesmi... tych werchu pisanych panow, aby... peczati swoje przyłożyli ku... listu (Брацлав, 1521 *АС* III, 208); A na to bił jesmi czołom tym panom..., aby Ich Miłost peczati swoje przyłożyli ku tomu mojemu listu (Вінниця, 1523 *АС* III, 247); Ставъ тежъ вечисты(и) того села... кѣ имєнью своємѣ... приверънѣлъ (1552 *ОЛЗ* 189); Коли бы хто имє(н)є закѣпное в ktorо(и) сумѣ де(р)жалъ а дрѣги(и) бы сѣ з до(л)-го(м) своимъ ку тому(ж) имє(н)ю приповеда(л)... повинє(н) дрѣгому ме(н)шѣю суму заплатити (1566 *ВЛС* 72); Я... визнаваю... и(ж)... позычи(л)... триста и девє(т)деся(т) копѣ грше(и)... в ktorы(х) пѣнязехъ застави(л) єсми... имє(н)є мое... зо вси(ми) жи(т)ки, ку нему належачими (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); Я ма(л)ко Федорови(ч)... визнаваю... и(ж) є(с)ми прода(л)... коморѣ свою... зо всеми... ку то(и) коморѣ зда(в)-на и тепє(р) приналежащими жи(т)ками (Київ, 1600 *ПИ* № 28); Пристѣпѣє Иноки а внимайте себе, ѿ свѣей смѣрти, ѿжъ и вы померети маєте, и готѣви кѣ тѣй бѣдѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 37); **ку тому** – крім того, до того: кѣ томѣ теж госпоже кнагине здєса жаловали намъ подданыи наши,... на людей Терновских (Острог, [1520] *АС* III, 196); И кназь Василей кѣ томѣ мовил (Шайно, 1538 *АС* IV, 173); Ку тому теж просила єсми пана Ща(ст)ного..., о приложєне местцкое печати (Канів, 1564 *ЗНТШ* XI, 13); а хто бы хре(с)тяно(м) ку тому... намовя(л)

...таковы(и) го(р)ломъ мае(т) быти кара(н) (1566 *ВЛС* 95); маю тежъ доброе мясо... и добрыи селе(д)цы кѣ томѣ доброе ма́сло (к. XVI ст. *Розм.* 26); Кѣ томѣ те(ж) ко(ж)-дыи бра(т) мае(т) ѿписати в помя(н)ни(к) имя ѿ(т)ца своего и мѣре (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); И кѣ томѣ прикладають и хва́ла(т)-са тымъ што Ап(с)лове бе(з) ли́чбы дорѣслыхъ лѣты крестіли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 85);

в) (вказує на приналежність до чогось або на зв'язок із чимсь) до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: пашъни ис которыхъ люди слѣживали кѣ замькѣ... // ...приве(р)-нены ѿтъ сорока летъ... кѣ короне польской (1552 *ОВол. З.* 200 зв.-201); а тые (теперешние Турко-Греки ваши) тягнутъ до незгоды,... до ненависти одинъ ку другому, до инакъшое веры (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А се мы... пре(д)мещане и комо(р)ници и вшистци которые при(с)лѣхаю(т) кѣ храмѣ це(р)кве Стѣе... зволилися є(с)мо вшистцы братство имѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4); Рѣчи котѣрыи налѣжа(т) преис-тѣтномѣ Бо(з)ствѣ рожѣню, не ѿборочаю(т)са вспа(к) еди(н) кѣ дрѣгомѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); Вѣнось Патрікій, на тѣтъ чась Мѣсто(м) справѣючий, все што кѣ ѿ(т)вѣрѣтѣ непріате́ле(и) прислѣшало пригото́вла(л) (Київ, 1627 *Тр.* 681).

г) (вказує на об'єкт, якому щось передається) відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: мы Жики-монтъ... чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнѣю... слѣжбѣ... // княза Костантина... Остро́зского, которѣюж ѿн чинил кѣ ѿтцѣ нашомѣ, славное па́мяти Казими́рѣ... во-ловщинѣ людем его... ѿтпѣстили (Львів, 1506 *АС* III, 69-70); тоє все водлѣг потребы

жона и дети мои зо всех именей моихъ кѣ той церкви мають справит (Володимир, 1547 *АС* IV, 563); И к томѣ рѣчи... рѣхомые вси,... которыхъ, ач нѣшто княз Андрей кѣ собе побрал, але то, што са еще zostало, такъ теж которые шатки я ново князю Андрею... за мои пенѣзи посправлялъ (Рожана, 1571 *АС* VII, 399); вѣ еди́но(м) ли́стѣ свое(м), котѣрого писа́лъ кѣ Иоа(н)нѣ Патріа́рхѣ Анто́хійскомѣ ѿбмовлачи и оусправедли-ва́ючиса, што его теодорітъ Єп(с)пѣ // Кі́ра мѣста оуда(л) ѿмы́лне, повѣда́ючи, ꙗкобы мѣлъ оухвалати же Дѣхъ с(т). завшебы́тне... ѿ(т) Сѣа похѣдитъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 214-215); мы те(ж) в моли(т)вахъ... нашы(х) бѣде(т) (!) го(с)да бѣа просити абы скрѣшы(л) се(р)це... кѣ це(р)кви и ку намъ (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку то-бѣ, а ти як не бачиш (1648 *Єлег.* 152);

г) (вказує на відношення чого до чогось) до (чого), на (що): братъ наш..., хотачи его [княза Семѣна Юревича з Голшан] на потом готовнейшого и ѿхвотнейшого кѣ тойже истой слѣжбе своей заховати... дал ...емѣ... имѣне... Головин (Краків, 1507 *АС* III, 39); приказѣмъ вам, ажбы есте, маючи бачност на насъ, господара и на реч посполитѣю, земскѣю, кѣ слѣжбе нашей и земской конно, а збройно поготовѣ были (Варшава, 1544 *АС* IV, 385); за тѣю ко(р)ч-мѣ ставили такъже л̄ коне(и) кѣ слѣжбе г(с)дрѣско(и) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); а мы кождомѣ, кѣ слѣжбе нашей ѿхотномѣ и поспешномѣ, ласкою нашою господарьскою па́метовати хочѣмъ (Острог, 1562 *АС* VII, 73).

2. (виражає просторові відношення)

а) (вказує на напрям дії) до (чого), на (що): ѿтъ тыхъ дѣбовъ верхъ леса... кѣ кѣргандъ...

кѡ старомѡ копцѡ,... кѡ сосѣнѣ над кѡрганомѡ за Гридкевичи (Мизове, 1537 *АС IV*, 100); Єго Милости... видѣлосѡ, иж маєте Ваша Милость ис князем Илею,... ехати кѡ Браславлю и кѡ Веници и там са положи-ти (Краків, 1538 *АС IV*, 164); сѡ тое долины на дорогу, которая сѡ Києва ку Святошицкому бору идеть (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); А потребѣеть мость тотѡ пере-несенѡ на инѡшѡю сторонѡ которая ѡтѡ места кѡ третѣ(и) вежи (1552 *ОЧерк. З.* 2 зв.); иде меджа тымѡ яркомѡ,... ажѡ кѡ цестѡ, проходячей поток ку Липнику (Фольварк, 1606 *НЗУжг. XIV*, 226); котораа [оулица] ведеть ѡтѡ Рынкѡ кѡ Днепрови (Київ, 1615 *ПВКРДА II-1*, 11); Роѡки к немѡ ѡ Іоанне поднѡсачи, И ѡчи ѡныѣ кѡ нѡбу подвѡдѡачи (Львів, 1616 *Бер. В.* 95); тогды стагнѡлѡ Моисѣй пѡсохѡ кѡ нѣбѡ, а г(с)дѡ дѡлѡ грѡмы и градѡ и блискѡвицы (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); **ку горѡ див. ГОРА**;

б) (вказує на місце, точку, куди спря-мована дія) до (чого), на (що): Ино какѡ єсмо тыми разы приехали до Вилни и княгини Семеновѡа... перед нами кѡ правѡ стала, на тот рокѡ вышѣ писанный (Вільна, 1507 *АС III*, 44); а к томѡ ижѡ слѡжба єго зошла, тымѡ кѡ правѡ поспешити не моглѡ, абы инѡший рокѡ пѣвный межи собою положили и во всихѡ кривдах своих справедливостѡ ѡчинили (Львів, 1524 *АС III*, 266); Смѡдинцы привели нас кѡ врочищѡ (Шайно, 1538 *АС IV*, 173); ты бы пере(д) єго мл(с)тью ку пра(в)у ста(л) и в то(м) са з нимѡ росправи(л) (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кажем тебе перед нами кѡ правѡ поставити (Вільна, 1541 *АС IV*, 273); то(т) хто таковы(х) переховываєть... винѣ(н) ...сторонѣ жалобливо(и) кѡ правѡ ставити

(1566 *ВЛС* 108 зв.); рокѡ єсми зложи(л) пну... Стрыбылю на день трѣхѡ кроле(и)... ку праву стати (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); возны(и)... ѡ во(л)торо(к)... пана воеводѡ браславского кѡ правѡ вола(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); на ро(ч)ка(х) кгр(д)ски(х)... самѡ ѡ(б)ли(ч)нѣ... кѡ правѡ ста(л) на жалобѡ... пѡна фры(д)риха (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2); А приближи-вшисѡ кѡ домѡ оуслѡшалѡ игры и тѡнцы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 34); а по полю бега-ючи по(д)данныхѡ стороны поводовое в по-лю збоже на возы берѡчихѡ и кѡ домови дорогою доброво(л)ною єдѡчихѡ били и мо(р)довали (1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33).

3. (виражає часові відношення) (вказує на час призначення або завершення дії) до (чого), на (що), під (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. відм.: рожествоу іоан'новоу. днѡ пакѡ южѡ почаль са коу вечѡрови скланати (1556-1561 *ПЄ* 254); жѡдове барѡ(н)ка ѡ(т) стада взѡ(в)ши ховали, а чтырнѡ(д)цѡто(г) днѡ кѡ вѣчѡрови зарѡзовали (Вільна, 1596 *З. Каз.* 49); ю(ж) было сполоуднѡ коу вечѡроу, а дороги ити три милѡ (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); кто шо(л) за челядю гонили стреляли ажѡ сѣ то лѣдво ку днѣви ѡсмерило (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); Дѣнѡ... южѡ кѡ вѣчѡрѡ са схила(л), а лѡдѡ пил'новѡлѡ єго, бѡдѡчи голо(д)ный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 427); бѡдѡте єсти ѡпрѡсноки ѡжѡ до днѡ двѡт-цѣть пѣршогѡ тогѡ жѡ м(с)ца кѡ вѣчѡрови (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

4. (виражає відношення мети) **а)** (вказує на мету дії) для, задля (чого), на (що): воле(н) то ѡ(н) прода(ти) ѡ(т)дати... и ку своємѡ... лѡпшомѡ ѡбернѡ(ти) ка(к) самѡ налѣпей розѡмѡючи (Берестя, 1506 *Арх. Р.*

фотокоп. 109); ты бѣдѣшли которѣю вымовѣ в том собе кѣ помочи брати, тогда ни однакаа таковаа вымова твоя мѣстца в нас мети не можетъ (Вільна, 1541 *AS IV*, 297); Вамѣ, коу вырзоумленю, означити, и выписати, главы зачала, поча(т)ки, и конѣцѣ (1556-1561 *ПС* 443); посыла(л) есми тиво-на хотачо(в)ского... для кѣпѣ(н)я лучины ку потребе дво(р)но(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); Которы ви(ж), того жид... огледавши, ставши... передо (м)ною, до кни(г) за(м)ковы(х) ку записованью тыми словы со(з)на(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); иля(ш)... зѣзна(л)... же моу отѣ(ц) его... о(д)да(л) кѣ зло(т) што бы(л) вза(л) о(д) воую(в) его коу опѣцѣ (Одрехова, 1613 *ЦДІАЛ* 37, 2, 20); Прѣтожѣ и раны... трѣ(д)ныи кѣ оулѣкованю ростворивши ты(м) вымиваю(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 184); жона небожчика Ивана Туцького... ис па(сы)нком своим Радком... признали ку запису до книг в тые слова (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 34); Себе Паниѣ Преч(с)той: а Єй кѣ ѡздобѣѣ, Досталася на Вѣнѣцѣ Панѣнскоѣ ѡсѣбѣѣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351);

б) (вказує на призначення об'єкта) до, для (чого), на (що): И съ тыхъ пенязей казали есмо имѣ... и гаковницы, и порохи... ку оборонѣ местской справовати (Вільна, 1529 *РЕА I*, 167); близко воротѣ... на столпехъ шпи(х)лерѣ где порохи и инѣшии потреби кѣ стрельбе ховають глиною ѡбмазанѣ (1552 *ОЧерк. З.* 5); Те(ж) ѡста(в)уемѣ и(ж) ко(ж)до(и) заплатѣ пене(ж)но(и) справа сказа(н)но(и) маю(т) быти роки кѣ заплатѣ судо(в)не положонѣе (1566 *ВЛС* 27); Воленѣ буде(т) его мл(ст) то(т) домѣ,... яко сво(и) власны(и), отъдати,... даровати и ку своему пожитку ѡборочати, яко на-

лепѣ(и) розумеючи (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); с ты(х) ѡсѣ(х)... у(л)евѣ мѣ(д) прѣ(с)ны(и) ...по(д)комори(и)... черѣ(з)... по(д)даны(х) свои(х)... посытили и ку пожи(т)ку... своему ѡбе(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); ѡнѣ направляли сѣти свои коу ловлѣнню рыбѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 103 зв.); Напервѣй старался у святѣйшо(го) патріархи, абы ся зде дидасколовѣ кѣ розмноженю наукѣ вѣрѣ православной зослалѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Книга таа, читѣлникѣ мѣлый,... подаѣтсѣ тобѣ и всѣмѣ кѣ читаню и пожиткѣ дѣшевномѣ, не подозрѣнаа, але црковью... ап(с)тлскою принѣтаа (Київ, 1628 *Лим.* 2 ненум.).

5. (виражає означальні відношення) на (що), для (чого): Тое врочищо Топол, кѣ которомѣ ѡни привели ест моа ѡтчизна и дѣдизна (Шайно, 1538 *AS IV*, 173); Каменѣа кѣ ѡборонѣ на бла(н)кохѣ досы(тѣ) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.); колодины кѣ ѡборонѣ на бланѣкахѣ и вежахѣ и водѣ де(р)жати тамѣ повинѣни мѣщанѣ вси (1552 *ОКЗ* 32 зв.); кто имаѣ(т) оуши коу слышаню. нехай слыши(т) (1556-1561 *ПС* 287); а на звонѣ кѣ звоненю пѣть копѣ грошей записѣю (1577 *AS VI*, 83); та(к)же хочемо... ѡ школу кѣ наѣче(н)ю чадо(м) свои(м) и ѡ бо(л)ничи нищи(х) промышлати ([Городок], 1591 *ЛСБ* 177); Сѣдище, сѣдѣлище: Рѣтѣшѣ, сѣдѣ всѣ-кѣй, триѣднѣа, мѣстѣ кѣ сѣженю (1627 *ЛБ* 124); Сѣдрѣжество: Цѣхѣ, брѣцтво, спольтовѣриство кѣ склѣдка(м) (Там же, 127); Повѣжте ѡ сѣстры, где естѣ наѣа оутѣха, кѣ рѣдѣсти дѣшевнѣи скѣбраа поспѣха (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.).

6. (виражає модальні відношення) (вказує на суб'єктивну оцѣнку висловлюванѣго) до (чого), на (що): Єстли з низкого родѣ

посполитый человекъ приходит для своих цнот кѡ вышшей чти, а простыи годъностью слахотства достѣпают, заправдѡ достойна ест ѡсвепоности кнажества для мѡжства высоких заслѡг чтам и розмноженьемъ заплаты уавнит (Городно, 1507 *АС* III, 49); кѡды бы вечностью писма на пришлыи часы кѡ памяти не были приведены (Вильна, 1522 *АС* III, 235); Я рабъ Божий, Федор... есми збѡдовалъ... монастырь великомѡ Господѡ Богѡ, въ тройце славимомѡ кѡ хвале Ёго и пречистой Ёго матери (Мильці, 1542 *АС* IV, 313); А вѣша мл(с)ть ра(ч)тѣ и(м) верова(ти) и спомагати ве(д)лу(г) мо(ж)ностѣ(и) вѣшы(х) чи(м) бы ѡни мели ку (ч)ти ку хвале г(с)дѡ бгѡ... попо(л)нити (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); то все ку памѣти свое(и) врядово(и) припусти(в)ши, велѣли есмо то(т) листь до кни(г)... вписати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 154); то что повинѣнь Богѡ сотворителеви своемѡ кѡ чти и размноженю хвалы ёго святое,... // монастырь збѡдовати (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 43-44); надали є(с)мо сию... книгу... ку (ч)ти и хвале бгѡ сотворителю и имени є(г) святомѡ (1600 *УИ* 1911/2, 13); книги тые, що еше их позостало, порохом припали и все набожество пришло ку възгордѡ (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 26); И што кѡлвекъ кѡ славе собѡрной... Цркви Хвой пре(д) тѣмъ мѡвлѣно было: то все до самой Римской столицѣ, прѣзъ найбѡлшый гва(л)тъ,... натагають (Єв'є або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 8); сами себе зыскъ ѡтрымали кѡ велико(и) и да(л)шо(и) кри(в)де и шкоде ёго (Чернігѡв, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); **ку ведомости (вѣдомости)** – до відома: А такъ я, припустивши то ку ведомости своей, у книги урядовые записати казалъ (Луцьк, 1565

АрхЮЗР 1/I, 12); Але то всѣмъ ку вѣдомости ознаймити, же намъ въ томъ великую кривду и всему хрестиянству дѣлають (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 116).

Див. ще ИКЪ, КЪ.

КУБЕБА ж. (*стп.* kubeba, kubaba, *лат.* piper cubeba) (*рослина з родини перцевих*) кубеба: capresium, кубеба зелїє (1642 *ЛС* 113).

КУБЕЛЪ, КУБЕЛЬ ч. 1. Скриня, *діал.* кубел: ѡ другомъ кублѣ взято поя(с) ѡксами(т)ни(и)... ис пря(ж)кою (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81 зв.); в клѣти взято с кубло(м) жупа(н) сини(и)... ко(л)пакъ зелѣны(и) лисами по(д)шиты(и) (Там же, 89 зв.).

2. Бочка, діжка, *діал.* кубел: взято... // ...маку чѣ(т)вѣ(р)тину в кублѣ (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74-74 зв.).

КУБОКЪ ч. (*великий кухоль*) кубок, чаша, чара: сребро мое ѡсе ѡтписую дочце моеї, кнажне Федорѡ, полѡмиски и тарѣли, кѡбки и лыжки сребреныи (Володимир, 1547 *АС* IV, 564); побраль... Два кубки сребреныхъ, въ которыхъ было чотыри гривны сребра (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); зѣмя(н)ка г(с)дрская... [пограбила]... кубокъ сребряны(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); м'рїя взѡвши коубокъ мїра многоцѣннаго, помѡзала нѡгы їсви (XVI ст. *УЄ* № 29519, 34); по(з)ваны(и) побра(л)...//...кубко(в) два... ложе(к) по(л)тора ту(з)ня (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-150); Овъ нехѡй роздаѣтъ взѡтую мѡдрость... їншїй кѡбокъ зїмноѡ воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); scyphus, чаша, кубокъ, кѣли(х) (1642 *ЛС* 366); фараѡнъ... приворотїль одноѡ на мѣстце // свое, ѡбысь ємѡ кѡбокъ подавѡлъ: а дрѡгѡго ѡбѣсилъ на шїбѣницы (серед.

XVII ст. *Хрон.* 65 зв.-66); *Образно*: Блудная бо церковь нѣсть Христова дѣва, держащія кубок господнего гнѣва (XVI ст. *Укр. п.* 75).

КУБОЧОКЪ, КУБОЧОКЪ ч. Кубочок: маеть ей..., дати... кѣбочки два позолотистыхъ (1577 *AS VI*, 76); кубочокъ малы(и) сребръны(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); кубочокъ ценовый 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 367); Панъ Юре(и)... пограби(л)... //... Кѣбо(ч)ко(в) сребръны(х) злоцисты(х) шесть (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.-25).

КУБРАКЪ ч. (*стп.* kubrak) той, хто збирає подаєння для церкви, *діал.* кубрак. Особова вл. н.: Иванъ Кубракъ (1649 *РЗВ* 82 зв.); Макси(м) Кубракъ (Там же, 178 зв.).

КУВНАТА див. **КОМНАТА**.

КУВШИНЦОВЪ *прикм.* Кувшинцевий. ♦ **кувшинцова трава** – назва певної трави: та трава имѣеть листвіє широко, подобно кѣвши(н)цовѣ травѣ (XVI ст. *Травн.* 472).

КУГЛАРСКИЙ див. **КУГЛАРСКІЙ**.

КУГУТЬ див. **КОГУТЬ**.

КУГЛЕВАТИ, КУКГЛЕВАТИ *дієсл.* *недок.* (*стп.* kuglować) *перен.* фіглярувати, крутити. ♦ **праздными словесы кукглювати** – пустословити, крутити словами: Не хвалися, не покажеші сие писаниєм истинною, точию лжею мечтаєши и праздными словесы кукглюєши, да кто не искусный от видѣнія мечту праздных бесед на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

КУГЛЯРСТВО, КУКГЛЯРСТВО, КУГЛАРСТВО с. (*стп.* kuglarstwo) 1. Фіглярство, штукарство: при(з)рач'є, привидѣньє, кѣкглѣрство, ѡмѣна (1596 *ЛЗ* 71); Называється тѣжъ сѣнь, комѣдіа, кѣкглѣрство, и ѣгриско розмайти(х) ѣгрѣ (1627 *ЛБ* 131);

Тризнице: Мѣстце где бываю(т) поєдинки, або ширмѣрства, або боіова(н)ѣ, вѣтѣчки, ѣлбо кѣкглѣрства, и ѣныи такѣвыи (Там же, 134); Игры дивы творѣща, или, дивотворныѣ: кѣкглѣрства, кѣклы, комѣдіи, ѣбѡ оубираніє сѣ въ Машкары (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

2. *Перен.* Крутіїство, ошуканство: Изали найдеть такъ дурного Латинника, жебы допустилъ надъ собою таковое спросное кукглярство строити? (Вільна, 1608 *Гарм.* 198); Ковѣрство: Оухищре(н)є... выпвичѣность: или по инѣ(х), кѣкглѣрство, или бѣгло(ст), розѣмъ, дѣйство... штѣчность, ѣмѣтность (1627 *ЛБ* 53).

КУГЛАРСКІЙ, КУГЛАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* kuglarski) Фіглярський, штукарський: призѣрный, кѣкглѣрський (1596 *ЛЗ* 71); Призѣрный: куглѣрскій (1627 *ЛБ* 97).

КУГЛЯРСТВО див. **КУГЛЯРСТВО**.

КУДА *присл.* у ролі *спол.* (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) який, куди: в тыхъ краяхъ куда ишла бѣра таѣ пашна в копахъ кѣжаѣ килка со(т) копѣ рознесло не знати где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); минѣлъ часѣ длѣгѣй, и болѣто помѣлѣ до воды сѣ прибѣвши Жрѣдло затамовѣло, и почѣтокъ, кѣда вода вѣтѣкаѣла загрѣзіло (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

2. (*приєднує підрядну частину способу дії до головної*) як, куди: которы(и)... та(м) сѣди(т)... // ...роска(з)ѣет, и ѡборочає(т) куда хоче(т) волю и мысль твою (1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.); а то сила вражѣѣ коуди хоче(т) ногами твоими поворочає(т) (Там же, 235); Уже ма не оузришь, діаволє... да пыхѣ свою вѣ моє(и) головѣ... пока(з)ѣєши

и на свое оуго(д)ное моею головою куда хоче(ш) поворочае(ши) и напинае(ши) (Там же, 229).

3. (приєднує підрядну частину місця до головної) куди: по поути ризы своя постилати. кѡда ѿс(с̄)ъ идеть въ ер(с̄)лимъ (1489 Чет. 315); И та(м) выеха(в)ши велѣли есмо митропольи(м) люде(м) по свои(м)ъ граница(м) повести коуда ѡни чѡ(г) ищѡтъ (Київ, 1508-1523 ПИ № 5).

Див. ще **КУДЫ**.

КУДЕЛЬ, КУДѢЛЬ ж. Те саме, що **куделя**: невѣстѣ шпѣтнаа е(ст) рѣчь до повѣнчности моужа прилоучатиса, и коудѣ(л) покындѣвши нерострѡпне кѣноутиса до меча (поч. XVII ст. Проп. р. 43); solus, куде(л) пря(с)лица (1642 ЛС 130).

КУДЕЛЯ, КУДЕЛА ж. Куделя, кужіль: к тому не толко му(ж)чѣзны, але и(з) бѣлы(х) голо(в) нѣкоторые хотать вѣдати глѡбокости пи(с)ма таѣмницы догмѣтъ цр̄квны(х) котѡрымъ призвоитша бы кѡдѣла з веретеномъ, а ни(ж)ли тѡе што писано перомъ (Острог, 1587 См. Кл. 2 зв.); Анѡбнинъ... вѣдѣлъ... вдовѣ з трѣма цѡрѣками... а всѣ бѣли ѡдѣртыи и бѡсыи, а пилно коло кѡдѣлѣ дла поживлѣна своѣго рѡбили (поч. XVII ст. Пчела 2); порвѣлиса ланцѡхы, якобы кто зерваль ниткѡ оупраденѣю с кѡдѣлѣ притѣкнувши еи до ѡгна (поч. XVII ст. Проп. р. 150).

2. Особова вл. н., ч.: ва(с)ко Кѡделя (1649 РЗВ 138); сте(ц) Кѡделя (Там же, 183 зв.).

Див. ще **КУДЕЛЬ**.

КУДЕРЪ ч. Кучер, локон: bostrychus, куде(р) (1642 ЛС 104).

КУДЕРАВАЙ прикм., перен. (з густим листям, з розлогою кроною) кучерявий: ра(м)на, ёсть дѣрево нѣѡкое(с) кѡдеравое

ягоды рѡдачѣе (1596 ЛЗ 72); Крѣспъ: Кѡдеравы(и) (1627 ЛБ 218); дагиль **кудера-вый** – (назва рослини) дягель: Даги(л) коудеравыи е(с) ве(л)ми добръ, наще пораноу гризти коре(н) албо въ горѣлцѣ пѣи то ѡтроутоу вѣсю вынищае(т) хотя ис пита хотя и из идѣна то здоровъ боуде(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 3 зв.).

Див. ще **КУДРЯВЫЙ**.

КУДЕСНИКЪ ч. Чарѣвник, чаклун: Кѡдесъ: Кѡдѣсни(к), Патері(к),... чѡртъ, или чарѡвни(к) (1627 ЛБ 55).

КУДИ див. **КУДЫ**.

КУДИЛНЫЙ прикм. (який виготовлений із куделі – недоброякісного волокна льону) кудельний, кужільний: У Данила... спо(д)ниє рѣчы ѡдны суко(н)ныє шиптуховыє, ѡбрусовъ два, поло(т)на куди(л)ного локоть чоты(р)на(д)цѣтъ (Житомир, 1650 ДМВН 194).

Див. ще **КУЖЕЛНЫЙ, КУЖОВНЫЙ**.

КУДЛА ж. (кудлата голова) кудла. Особова вл. н., ч.: Степанъ Кудла (1649 РЗВ 139 зв.).

Див. ще **КУДРА**.

КУДЛАЙ ч. (чоловік із кудлатим волоссям) кудлай, патлань. Особова вл. н.: Анѣдрѣ(и) Кѡдла(и) (1649 РЗВ 178 зв.); Степа(н) Кѡдла(и) (Там же, 191 зв.); Петро Кудла(и) (Там же, 207 зв.).

КУДРА ж. Те саме, що **кудла**. Особова вл. н.: Пни ѡдарина... протѣ(с)товала... напроти(в)ко... лу(ц)ку во(и)тѣ(н)кови... е(н)дрѣєви Ку(д)ри (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164); Семень Кудра (1649 РЗВ 397 зв.); Гаврило Кѡдра (Там же, 433).

КУДРОВЦИ, КУДРОВЦѢ мн. (жителі с. Кудри) кудрівці: ле(м) минѣ дали Кудровцѣ свою ча(ст) нижеи путе в драннику

(Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); Тогды Кудровци гварили, же и(х) то зе(м)ля где млы(н) (Там же).

КУДРЯВЫЙ *прикм.* 1. *Перен.* (з густим листям, з розлогою кроною) кучерявий: Светицки(и)... // ...поведи(л) якобы мели то(т) дѣбъ называти кѣдрявымъ (1546 *ОГ* 46).

2. *У знач. ім.* Кучерявий, -ого. Особова вл. н.: Лавринъ Кудрявы(и) (1649 *РЗВ* 126 зв.).

Див. ще КУДЕРАВЫЙ.

КУДЪЛЬ *див.* КУДЕЛЬ.

КУДЫ, КУДИ *присл.* у ролі сполуч. сл. (з'єднує частини складнопідрядного речення)

1. (приєднує підрядну означальну частину до головної) який, що: князь Василей повел по старымже гранем, кѣды первыи грани покладєнны были (Ковель, 1519 *АС* III, 188); виде(л) єсми шляхъ с тоє стє(р)ни возовы(и) и ко(н)ски(и) кѣды жито везєно до тоє дороги (Володимир, 1575 *ЖКК* 61); кг(д)ы ємѣ лѣпили птахі з⁵ гліны. стѣвлали и(х) по(д)лє дороѣи коѣды ишо(л). а ѿ(н) на ѿныє пта(ш)ки скѣро дѣноу(л), злетѣли на воздѣхъ яко живыи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92); кгды-(м)... ехала дорогою звиклою мимо дво(р) Є(р)молиное куды-(м) є(ж)дчивала за(в)жды... тєды Ѡ(к)синя... сама ѿособою своєю и(з) сы(н)ми... збила (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); преречоный Костентинъ... на шляхахъ непріятельскихъ, куды были звикли непріатели татарове безвѣстне и невидомє... наєждчати // ...замки... знову побудоваль (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286-287); Городище, называемое Быковъ,... ест в таком добром положеніи на шляхах а переправах татарских, куды тот поганец, непріатель нашъ звикль ордин-

цовъ своих в панство наши вѣсылати (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 109).

2. (приєднує підрядну частину способу дії до головної) як, куди: тая наша земля Мутишиньская держитъся своимъ знаменемъ судеревъ съ пана Яцьковою землею Лозкиною и съ Остролучаны, и куды тоє знамя еє поведетъ (Пінськ, 1517 *АЮЗР* I, 56); ѿ(д)но має(т) дѣ(д)ко мо(и)... вє(ч)не а впоко(и)нє (!) непорушне еє де(р)жати и (в)жива(ти) и куды хотѣ... ѿбє(р)нути (Хмельів, 1548 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 31-31 зв.); Татарове такъ же мешъкають кѣды хотѣ ходатъ ѿколо замъкѣ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Знаете тоє гора(з)дѣ коли конєви оу(з)дѣ до гѣбы вложишь, тєды маєшь єго в моци своєй и... ѿбє(р)таєшь кѣды хочєшь (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.).

3. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) куди: Видиши ли, сестро Домникиє, куды разумѣнне неправое низпадаєт и благочєстие поруговаєт (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192).

4. (приєднує підрядну частину місця до головної) де: поиди ѿ(т) на(с) коуды же хочєши (1489 *Чет.* 4); тоты царевє и тоты варышѣ и ко зѣхуѣ сонѣцю и ко полудню, куды проповѣдавъ свѣтый Павєль, и Петрѣ, и другыи апостолы, тепєрь туды бируютъ туркы (XVI ст. *НЄ* 132).

Див. ще КУДА.

КУДЫКОЛВЕКЪ, КУДЫКОЛВЕ *присл.* Куди-небудь, будь-куди: ино мы па(к) вѣше блѣгоч(с)тии поко(р)нє проси(м) и жадає(м) ра(ч)тє того ѿбрєчєно(г) младе(н)ца вышеѿпи(с)наго изъ єго товарише(м) кудыко(л)вє на которѣю стѣр(н)у подут(т) (!) вѣрѣ(и)тє и(м) и пропу(с)ща(и)тє и(х) доброво(л)нє (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); Ово згола

кѣдыкѣлвекъ трегачнѣю овѣю намѣтностъ
кѣнешъ, зѣвше вѣзгорѣ тквѣчѣй еѣ гакъ
найдешъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 6).

КУДѢЛЬ див. КУДЕЛЬ.

КУЖДИЙ див. КОЖДЫЙ.

КУЖЕЛНЫЙ, КУЖЕЛЬНЫЙ, КУЖИЛНЫЙ прикм. (який виготовлений із недоброякісного волокна льону) кужільний: полотна кужельнаго локоть двесте, по грошей три (Луцьк, 1567 ВИАС I, 12); 8... пна по(д)коморого Ивана... взято // ...полотна кужи(л)ного локот два(д)ца(т) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 23 зв.-24); 8 сте-пана а(н)драсовича взято... поло(т)на ку-же(л)ного локо(т) соро(к) пя(т) (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 73 зв.); У третего, на йме у Япка, взяли... сорочокъ шесть кужелныхъ (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/I, 306).

Див. ще КУДИЛНЫЙ, КУЖОВНЫЙ.

КУЖЕЛЬ, КУЖЫЛЬ, КУЖѢЛЬ ч.

1. Кужіль: отецъ епископъ... побрати велел... // ...прядива кужель триста (Володимир, 1588 АрхЮЗР 1/I, 240-241).

2. Особова вл. н.: Гри(ш)ко Куже(л) (Жи-томирщина, 1595 ККПС 66); Лавре(н) Кѣже(л) (1649 РЗВ 52); Се(р)гѣ(и) Кѣжѣ(л) (Там же, 152); Хведо(р) Кѣжы(л) (Там же, 317 зв.).

КУЖЕЛЬНЫЙ див. КУЖЕЛНЫЙ.

КУЖИЛНЫЙ див. КУЖЕЛНЫЙ.

КУЖКА ж. Крайня плоть: Жона, коли зачнетъ, та родить мужейского // полу, до седмый день скверна будетъ у своєю постели, осмый день обрѣзана будетъ его тѣла передная кужка (XVI ст. НС 197-108).

КУЖОВНЫЙ прикм. Кужільний: па(н) микола(и) // ...взя(л) кгва(л)товне... сукна се(р)ма(ж)но(г) бело(г) валеного локо(т) пя(т)деся(т) поло(т)на кужовного локо(т)

ѡ(с)мѣдеся(т) (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 73-73 зв.).

Див. ще КУЖЕЛНЫЙ.

КУЖЫЛЬ див. КУЖЕЛЬ.

КУЖѢЛЬ див. КУЖЕЛЬ.

КУЗА див. КОЗА¹.

КУЗКА ж. Кізка. Особова вл. н., ч.: кгда се успокоили вси во дворе, шоломъ заразы самъ до скарбѣцу зъ Иваномъ Кузкою а Ивана Дирбаха при вози и коню zostавили есмо подъ острогомъ въ рови, за дворомъ (Володимир, 1625 АрхЮЗР 6/I, 458).

КУЗНЕЦЬ ч. (цсл. коузыньць) 1. Коваль: при нас были люди добрые на имя... Диковский... а Яковъ Гуторъ кузнецъ з мѣста кѣевского (Київ, 1503-1509 АрхЮЗР 8/IV, 159); тотъже павель кѣ(з)нецъ ма-е(ть) ѡ собе земљю кова(ль)скѣю с которое повиненъ робити на замокъ слѣжбѣ ко-вальскѣю (1552 ООвр. З. 105-105 зв.).

2. Особова вл. н.: Мещане... тишко кѣ(з)-нецъ... жолѣ(д)... дмитре(ц) морозъ (1552 ОКан. З. 31).

КУЗНИЦА ж. Кузня: заставили есми... // ...село Руда Носачевичи з ставом, з млыном и с кузницами ковалскими (Луцьк, 1559 АрхЮЗР 8/VI, 63-64); Гдѣю(ж) тепе(р) оу во(л)ной кѣзниці свое(и) кѣетъ собѣ што хѣчетъ, ни на кѣго са не о(в)зираючи ани о чию ла(с)кѣ и ратѣнокъ дѣаючи (Острог, 1587 См. Кл. 11).

Див. ще КУЗНЯ.

КУЗНЯ, КУЗНА ж. 1. Кузня: Бѣдова- (н)е пере(д) замкомъ кѣ(з)на и(з)ба чо(р)-наа ста(и)на (1552 ОВін. З. 130 зв.); Сикорский поведиль: ижъ Ганского слуга зъ другими, взявши тую скрыню и розбилъ ее въ кузни, и тые речи розобрали (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 116); Кѣзна officina (Уж. 1643, 16).

2. *Перен.* Місце, де формуються нечес- тиві думки, переконання: Которые розделы свое хотяжь широко розъвелъ и многими доводы съ писма отеческаго наполнилъ, а ведже хто ся имъ пилно прысмотритъ обачитъ то яснѣ, ижъ то все зъ геретическое кузни вычерпнулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 895); не вѣрте тымъ плѣткамъ, бо то щырая ба- ламутня... Богу и людямъ мерскій, отъ непрятелей // церкви светое Римское змышлений и въ пекельной кузни ненависти бѣсовской укованый (Вільна, 1608 *Гарм.* 230-231); А скоро черезъ // неслиханіи Церкви... въ своей Римской кузніа укованій права на каркъ сполепископомъ наступати почаль, на тихъ-мѣстъ зъ едности церков- ной выпаль и въ схимѣ zostаль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 719-720).

Див. ще КУЗНИЦА.

КУЗНА *див. КУЗНЯ.*

КУЗУБЪ *ч.* Козуб. Особова вл. н.: ро- манъ Кузубъ (1649 *РЗВ* 207 зв.).

КУЗЬЙ *див. КОЗИЙ.*

КУКАВИЦА *ж.* Зозуля: cuculus, кука- вица птица (1642 *ЛС* 148).

Див. ще КУКУВКА.

КУКЛЯРСТВО *див. КУГЛЯРСТВО.*

КУКЕЛЬ *див. КУКОЛЬ.*

КУКЛА, КУКЛЯ *ж.* 1. (*макет фігури людини або тварини для театральних вис- тав*) лялька: Игры дивы творѣщыа, или дивотворныа: Кѣкглѣрства, кѣклы, Комѣ- діи, абѣ оубирѣніе са въ Машкѣры, якъ то Тѣры и тѣмъ подѣбныи (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); **кукла велікі** – archimimus – актор- мим у головних ролях: кукла велікі (І пол. XVII ст. *Своб.* 31); **у куклы играти** – (*ро- бити щось несерйозно, нещиро*) грати в ляльки: Вшакъ не у куклы то играти –

писмомъ Божимъ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049).

2. Особова вл. н., *ч.*: тамъ же забито... Петра Куклю (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 159); Гришко Кукла (1649 *РЗВ* 305 зв.).

КУКЛАРЪ *ч.* (*стп.* kuglarz) шахрай, лицемір: Здоровѣлса бовѣ(м) оузрѣвши Іса не ижбы пожѣтокъ якій хотѣчи стѣндъ ѡ(т)нести: але абы знѣкъ якій... ѡ(т) нѣго вѣдѣ(л), розоумѣ(л) бовѣ(м) его коуклара якого бѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 98).

Див. ще КУКОЛНИКЪ.

КУКОЛЕВАТЪ *див. КУКОЛЕВАТЫЙ.*

КУКОЛЕВАТЫЙ, КУКОЛЕВАТЪ *прикм.*

(*засмічений насінням куколю*) кукільний: жито маю пану Трусино(в)скому выстави- ти..., жита... свіжого и добре выпра(в)ле- ного, не куколеватого ани костроватого (Коблин, 1566 *ТУ* 116); Я жита того не беру, бо єсть куколевато и стоколосовато (Володимир, 1568 *ТУ* 126).

КУКОЛНИКЪ *ч.* 1. Те саме, що **кук- ларъ**: Албо мовте радшей, яко некоторые безумники ваши, новые теологи а старые куколники, не встыдалися до друку выдати, абы ихъ облазенство всимъ было явное, твердечи то: ижъ Хрыстосъ єсть видомою въ церкви Своей (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1093).

2. Особова вл. н.: Якимъ Куко(л)никъ (1649 *РЗВ* 168 зв.).

КУКОЛНЫЙ, КУКУЛНЫЙ *прикм.* (*який стосується куколю*) кукільний: сѣма кѣ- ко(л)ное аще то(л)чено... присыпає(м) къ язва(м) стрѣлены(м)... тогда и(з)ломаные кости... ѡ(т) того прикладываніа выхода(т) бѣ(з) болести (XVI ст. *Травн.* 425 зв.); aegip- pus, плеве(л)ны(й), куку(л)ны(й) (1642 *ЛС* 425 зв.).

КУКОЛЬ *див.* **КУКОЛЬ**¹.

КУКОЛЬ¹, **КУКОЛЬ**, **КУКУЛЬ** *ч.*

1. (*лат.* *Agrostemma* L.) куکیلъ: мы жнемъ пшеницю. а ѿни куколь (1489 *Чет.* 112); егда пакъ вѣзрѣла былина. и пло(д) оучинила. тогда сѧ оуказаль, и коуколь (1556-1561 *ПС* 62); А кгда люди спажи пришо(л) неприяте(л) И насяялъ куколю межи пше-ницѧ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 13); Мбжесть бовѣмъ молодѣю травѣцѧ пшенѣи кѣкбѣль заглушіти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); Спы-таймѡ(ж)... Домовникѡ(в)... якъ ѡны бѣ-лости добывають вѣ хлѣбѣ, а певне, спѣсо-бѧ намъ ѣншоѡ не ѡкажѣтъ, тѣлкѡ ѡмѣ-тѣ пшенѣи, дѣброе высѣѧнѣ и кѣколю выкиненѣ (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

2. *Перен.* Боговідступництво, ересь: а взявши от них птахи пекелное насѣнье оное Слова Божего, подают им куколю разных ересей (Вільна, 1600 *Катех.* 3); ѡ(т) діавола насѣѧ(н) насѣѧнный кѣколь зѣ кѣрена по-выривавши, ѡвѡцы чистыхъ житѣ Бгѣ принѣсѣмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78); Тѧ я пересторѣгѧ да(ю) нѣродѡви мѣемѧ... абѣ-сѧ стерегли кнѣжки, що видрѣковаль зи-зѧній, або кѣкѣль бѣсѡвскои сѣвбы по рѣс-кѧ, и по пѣлскѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.); *У порівн.:* Было на немъ епископовъ 630, которіе сошедшися исторгнули тую ересь, яко куколь, отъ православія и отсудили и анаѣемѣ отдали, и вѣру умоцнили (1603 *Пит.* 42).

3. Особова вл. н.: тутъ ми ся годить припоменути проклятую ересь тогожъ Стефана Куколя, который... смѣлъ напи-сати... ижъ светые Божые еще не суть въ небѣ и не мають заплаты отъ Бога взгля-домъ душъ своихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 182).

4. Топонімічна вл. н.: Потомъ поехали есмо до старого села Куколь (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437).

КУКОЛЬ², **КУКУЛЬ** *ч.* (*гр.* *κουκούλα* *μοναχοῦ*, *лат.* *cuculla*) 1. Чернечий каптур: *cucullus*, клубукъ, кукуль (1642 *ЛС* 148).

2. Сувій: куколь кытайки червоныя для крещения дѣтей (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295).

КУКУВКА *ж.* (*стп.* *kukułka*) зозуля: на(д) судью неѣка и грѣбияна не маєтъ ѧ свѣте ничого несправе(д)лившого коли ѡ то(м) якъ ѡсе(л) межи соловѣе(м) а кѣ-кѣ(в)кою сѣди(т) на чи(м) се не знае(т) (1582 *Кр. Стр.* 10 зв.).

Див. ще **КУКАВИЦА**.

КУКУЛНЫЙ *див.* **КУКОЛНЫЙ**.

КУКУЛЬ *див.* **КУКОЛЬ**².

КУКУЛЬ *див.* **КУКОЛЬ**¹.

КУКШИНЪ *ч.* Глечик, кухоль, кварта: *hirnea*, го(р)нець, кукши(н) (1642 *ЛС* 218).

КУКЪСА *ж.* Кукса. Особова вл. н., *ч.:* Павель Кукъса (1649 *РЗВ* 436 зв.).

КУЛАГА *ж.* Вид рідкої страви, *діал.* ку-лага. Особова вл. н., *ч.:* Анѣдрѣй Кулага (1649 *РЗВ* 128); Кулага Атаманъ (Там же, 309); Иванъ Кулага (Там же, 438).

КУЛАКЪ *ч.* 1. (*кисть руки із зігнутими до долоні пальцями*) кулак: Дѣль железныхъ се(р)пенътыновъ аѣ до(л)гихъ по по(л) пади кромъ форѣмъ кѣла до нихъ с кѣ-лакъ (1552 *ОКЗ* 35 зв.); Дѣльца два... по три пади ѡдолъжъ а то(л)сты мало большъ пальца кѣла с кѣлакъ (Володимир, 1552 *ОВол.* 3. 194 зв.).

2. Особова вл. н.: и маєтьно(ст)... ты(х) по(д)данныхъ... пограбили // ...ѧ а(н)дрѣя кѣлака кожу(х) барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.).

КУЛАЧОКЪ ч. (малый кулак) кулачок. Особова вл. н.: а з слу(г) в бѣ(л)ка(х) мешкаючи(х)... золотѣга кѣла(ч)ок (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11); Семень Кѣлачокъ (1649 РЗВ 146); Микита Кѣлачо(к) (Там же, 179 зв.).

КУЛБАКА ж. 1. (сідло) кульбака: панъ Войтехъ... // ...протестовал се о забите... челяди своею на име Якуба, а другого Степана... о взате през тыхже подданныхъ коня почтового... з бандолетомъ, кулбакою (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 189-190); взя(в)... // ...У Ва(с)ка: пнѣзе(и) готовы(х) золотыхъ чотыры... ку(л)баку одну (Житомир, 1650 ДМВН 193-194).

2. Особова вл. н., ч.: гаврыло Кѣ(л)бака (1649 РЗВ 55).

КУЛБАЧНЫЙ прикм. у знач. ім. Кульбачный, -ого. Особова вл. н.: Гри(ц)ко Кѣ(л)-бачны(и) (1649 РЗВ 374 зв.).

КУЛГАВЫЙ прикм. Кульгавый: хота-чиса певне вивѣдати. привели ємѣ коу(л)-гавого члѣка. которій нѣкг(д)ы на нога(х) свои(х) не сталъ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 92).

КУЛИЗМЯНЫЙ прикм. Який написаний гачкуватими буквами: Триѡ(д) цвѣтнаа писанаа... // Ирмалоевъ два, кѣли(з)мяны(и) и нотованы(и) (Луцьк, 1627 ПВКРДА I-2, 264-265).

КУЛИКЪ ч. 1. (назва птаха) кулик: Куликъ птіца. *Larus cinere(us)* (1650 ЛК 460).

2. Місце, де відбувають покарання: Оузылище: Вазе(н)є, весѣлаа издѣбка, кулік^с, тара(с), тѣрма (1627 ЛБ 138).

3. Особова вл. н.: Люди потужные... Куликъ зъ Микитою одно дворище держатъ (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 6/I, 93); Петръ Кѣли(к) (Львів, 1607-1645 РДВ 2); презвѣтер Рожыский, в замку его королевской ми-

лости в Луцьку, скаржилъ... на пана Гаврила Кулика (Луцьк, 1636 АрхЮЗР 1/VI, 717); Остапъ Куликъ (1649 РЗВ 361 зв.).

КУЛИШЪ див. **КУЛЪШЪ**.

КУЛКА див. **КУЛЬКА**.

КУЛКИЙ див. **КОЛКИЙ**.

КУЛКО див. **КОЛКО**².

КУЛКУСОТЪ див. **КОЛКОСОТЪ**.

КУЛКЫЙ див. **КОЛКИЙ**.

КУЛЦЕ див. **КОЛЬЦЕ**.

КУЛЬ див. **КОЛЬ**.

КУЛЬ ч. (снїп жита чи пшениці) куль: и такъ тые речы, выкрадшы зъ скарбцу ее милости пана Гулевичовое, отъехали есмо до Оздова, и въ Оздове дѣлѣт межы себе на три части подѣлили есмо, – двѣ части намъ зъ Иваномъ Кузкою, и въ земли тые двѣ части по середѣ езерета соломы поклали подъ кулѣ (Володимир, 1625 АрхЮЗР 6/I, 458).

КУЛЬКА, КУЛКА ж. 1. (мала куля для стрѣльби з вогнепальної зброї) кулька: Кѣлекъ гаковъничъныхъ желѣзныхъ оловомъ обѣлитыхъ двесте (1552 ОВол. 3. 194 зв.); я... видѣлемъ знаки, отколь былъ... князь Ярославъ зрадецкий пострелень; то есть зъ долѣ знакъ дѣри, где кѣльки зачѣпили доски ѣ выходе (Луцьк, 1564 АС VI, 233).

2. Особова вл. н., ч.: Яковъ кѣ(л)ка (1649 РЗВ 4 зв.).

КУЛЬКО див. **КОЛКО**².

КУЛЬКЫЙ див. **КОЛКИЙ**.

КУЛЬША ж. Стегно: самъ Янъ Бокгуцький... Миколая Кренътовского... въ кульшу правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 АрхЮЗР 1/VI, 787).

КУЛЪШЪ, КУЛИШЪ ч. Кулѣш. Особова вл. н.: огородники Корней огородъник, ... Яцко, Кулѣшъ (Луцьк, 1575 АрхЮЗР 8/VI, 428); Игна(т) Кулишъ (1649 РЗВ 309).

КУЛЯ, КУЛІА ж. (стп. kula, нвн. Kugel)

1. (снаряд для стрільби) куля: **О**ловѣ (!) штѣка ѣ знимокъ члѣвкѣ и то маєть взати пѣшка(р) на кѣли (1552 *ОВол. З.* 195); Дѣло спижаное... Ложе ѡковано на колахъ простыхъ, Кѣль готовыхъ желізныхъ свиньцомъ ѡблитыхъ м̄ (1552 *ОКан. З.* 20); Дѣло спижаное... Кѣля до него побольшъ я(и)ца кѣречого (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); Мешкаєть тежъ тамъ в черкасехъ... пѣшкаръ тамошни(и) давны(и) немецъ... которы(и)... давалъ на годъ по л̄ кѣль каменъныхъ (Там же, 7); з долѣ того княза Ярослава... зрадливе в нocy дирею з гаркабѣза чотырма кѣлами пострелилъ (Вільна, 1565 *AS VI*, 276); порохов, кул и олову другим додати не будут (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ XIV-3*, 110); librilla, куля, стрѣла (1642 *ЛС* 254); печь и стены постреляные, кули в стенах будучые... // виделъ и огледалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР 8/III*, 611-612); *Образно*: А тые, которые дочаснымъ мукамъ угодная творыли, черезъ рѣку огненную черезъ броды палающими кулями страшливые преидуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 131); **грозити кулею в бокъ** (кому) див. **ГРОЗИТИ**.

2. (геральдичний знак) куля: гербѣ на нихъ лелиа число по латинѣ афлѣв кѣла зъ а(и)цо гѣси(н)ное (1552 *ОКан. З.* 20).

3. Особова вл. н., ч.: Иванъ Кѣля (1649 *РЗВ* 55).

Див. ще **ПУЛЯ**.

КУЛІА див. **КУЛЯ**.

КУМА ж. (хрещена мати по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеного батька) кума: ѡчекиваемъ вѣли кѣмѣ, албо кумѣ, албо тогѣ котѣрый кр̄(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн. 9*).

КУМАНЪ ч. (тат. kumʻan) куман, куманецъ: Реестръ... кумановъ два мѣдяныхъ,

побѣляныхъ; казановъ поварныхъ монастырскихъ и хуторныхъ двадцать (Густин, 1638 *АЮЗР III*, 21).

КУМЕНДЫА див. **КУМЕНДЫА**.

КУМЕНДЫА, КУМЕНДЫА ж. (коротка розвага) дотеп, жарт, витівка: але тепе(р) мѣже(т) вѣшѣ тьи церемонѣи нѣвыи бѣ(з) встыдѣ звѣати кѣмендые то є(ст) Крѣтѣфилѣ, блѣзенскѣи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.); еще четвѣрто(к), ѣ, по пѣсцѣ. то на то(т) ча(с) пѣлаа коумендыа. если ты(ж) мѣже(т) // бѣти дѣвнѣйшаа на(д) ѣныи ѡрганы. ты(ж) ѣва прѣсто оучѣнили есте дѣ(м) бѣжѣи кѣрчьмою спрѣсною (Там же, 146 зв.-147).

Див. ще **КОМЕДИЯ**.

КУМЕЦЪ ч., *пестл.* Кумецъ. Особова вл. н.: Демъко Кѣмецъ (1649 *РЗВ* 318 зв.).

КУМИРЪ ч. (*цсл.* коумиръ) кумир, ідол: се геѡргѣи. прише(д) ста(л) прѣ(д) прѣмѣ дадѣяно(м) и рече ємоу азъ прѣю хр(с)тянъ єсми. и не имѣю твои(х) бѣговъ ни во что же. не єсть бо бѣзи. но коумири. глоухѣи нѣмѣи. и не застоупать бо людеи. но во большее моуки воведоуть (1489 *Чет.* 177); Прѣто ѡнѣ оучѣнили кѣмѣръ, або ѣлтаръ, на котѣромъ написѣли имѣ Нѣзнѣемый Бѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 11); знашѣле(м) и кѣмѣръ нѣвѣдаючи нѣвѣдомѣ Бѣ (Там же, 12).

КУМИРЬСКИЙ *прикм.* Який стосується кумира: и назавтриє ше(д) ко ѡцѣ своємоу. поча(л) говорити ємоу. рекѣчи. ѡ прѣю нѣвѣрне. молимсѣ бѣгомъ кѣмирьски(м). и не видѣхо(м) ѡ(т) ни(х) помочи никоторѣ и доселе (1489 *Чет.* 30).

КУМНАТА див. **КОМНАТА**.

КУМНАТЪ ч. (*молд.* кумнат, *рум.* cumpnat, *лат.* cognatus) (брат дружини) шурин, (*чоловік сестри*) зять: мы богда(н) вѣово(да)

...продали слѣга(м) наши(м) мирчи киртѣ и кѣмнатѣ его, мыни и ти(ж) кѣмнатѣ е(го) жѣ(р)жи (Хуші, 1507 *Cost. DB* 70).

КУМОВСТВО с. Кумівство: Приѣмниче-ство: сѣкцѣссѣа, кѣмовствѣ, єднѣгѣ по дрѣ-гомѣ настѣпованье (1627 *ЛБ* 97).

КУМПЬ, КУНПЬ ж. (*лит.* kumpis) шин-ка: подле тых светлочок сырникѣ, на сыр-нику сыров коп две,... кунпей две (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); На томѣ же до-ми оказивано намѣ на верѣхѣ, где сховане было, то естѣ: солонину у пултѣхѣ, сала, кумпѣ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); У томѣ же свирни мяса вепрового полтей осмѣ,... кунпей двадцѣть шесть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

КУМЬ ч. 1. (*хрещений батько по від-ношенню до батьків хрещеника і до хрещеної матері*) кум: А такѣ, вземши певную ведо-мость у жоны моеє або вѣсемѣ шкоды моеє немалое, которая ми стала отѣ всѣхѣ под-данныхѣ моихѣ, Кобецкихѣ, и отѣ... кума Гречаникова (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); дѣнели(ж) боудѣтъ вторѣи коумове прѣ бѣр-мованю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 зв.); Трѣтѣй, естѣ повинова(ц)ство дѣхов-ное, а тѣе двоѣкое, пѣрвое ѡтѣчества межи крестѣщимѣ и крещѣемымѣ и // кѣмѣми (Львѣв, 1645 *О тайн.* 25-26); Велѣкѣй тѣды тажѣрѣ на себѣ прѣймѣють панѣве Вос-прѣемники, ѡлбо Кѣмѣве: гдѣ за немѣватка такѣ вѣрѣ ѡсвѣдчѣютѣ (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 904).

2. Особова вл. н.: позванье... през тѣе ж люде пострѣляли, поранили... // Стеѣа-на Кума (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158-159).

КУНА ж. 1. Куница: И всѣ сѣа на потрѣбѣ члѣвкѣ сѣтвори(в)... на ѡдѣжѣдѣ, яко рисѣ, собѣлѣ, кѣны (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 14 зв.);

естѣ за (ш)вѣцѣю... поѣща велѣка,... та(м) дѣсы(т) коѣнѣ, собѣлѣй (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

хутро куницѣ: она... позычила мне... // ...шубу ѡксамиту чорного, кунами под-шиту (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 14-15); от космѣтыхѣ товаровѣ: собѣлей, кунѣ, ры-сей... от копы по три гроши (Вѣльна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); А напѣрвое злупили у... Кгавло(в)ского... в дубровѣ... шапка, по(д)шитѣя кунами (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); ле(т)никѣ чо(р)ны(и) аксами(т)ны(и) кѣнами по(д)шиты(и) коштова(л) золоты(х) два(д)ца(т) (Киѣв, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); мѣновите взято... // ...Катанѣка Адамашкова дзикавая кѣнами по(д)шитѣя (Киѣв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4969, 104-105).

2. Металева посудина для рѣдин: вико-пали... котловѣ пивныхѣ и горелчаныхѣ два, кун две, великую циновую, другую такѣе великую медѣяную (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54).

3. Залѣзна скоба: далѣ(м)... десѣть гро-ше(и) ковалѣви за кунѣ (Львѣв, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 2 зв.); За дѣ гвоздѣ до кѣны по(л)-тора гро(ш) (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); collagia, куна зелѣ(з)на (1642 *ЛС* 129).

4. В'язницѣ: братѣя... абѣ бѣ(з) кари злочи(н)ца не зошѣлѣ хотѣли го в куну... всадити (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

Див. ще КУНИЦА.

КУНДУСЬ ч. (*стп.* kundys) непородний, дворовий собака, дворняга: Или не вѣда-е(ш), я(ко) зѣ (п)сѣ братѣство прина(в)ши(и), с хо(р)ты, ѡкгары, вы(ж)лы и дрѣгими кѣ(н)-дѣсы (п. 1596 *Виш. Кн.* 238).

КУНЕЦЬ *див.* **КОНЕЦЬ.**

КУНЕЦЬ ч. 1. Назва якогѣхѣ харчового продукту: сал две; кунцевѣ пятѣ; колбас три (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

2. Особова вл. н.: тотъ ѡстровъ деръ-
жить // ...Кѡне(ц) во(и)то(в) зать (1552
ОЧорн. З. 64 зв.-65).

КУНИЙ, КУНЬИЙ *прикм.* (який сто-
сується куни, куниці) куничий, куничний:
Левъко лазаровичъ мель... товаръ сво(и)
тхоро(в) сороки фосто(в) ку(н)и(х) (Берес-
тя, 1583 *Мит. кн.* 16);

(який зроблений зі шкурок куни, куниці)
куничий, куничний: Шубка куняя, фай-
люндышомъ критая (Луцьк, 1563 *РЕА* II,
127); побрати велелъ... шапокъ аксамит-
ныхъ... двѣ одна футромъ куньимъ вся
подшита (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І,
240); коли матка наша мене заму(ж) дава-
ла то(г)ды за мною дала шубъку кунюю
голую музъкъю (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261,
1 зв.); у Русачька... шапо(к) две — о(д)на
куняя, другая ма(р)му(р)ковая (Житомир,
1650 *ДМВН* 19).

КУНИЦА *ж.* 1. (хутро куниці) куница:
ша(п)ку куницею // по(д)шитую побра(л)
(Київ, 1501 *ЦНБ* II, 20651, 1-1 зв.); шапка
чорная столбоватая, куницами подшитая
(Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 164); взя-
то... // ...шапка ѡксами(т)ная куницами
по(д)шитая (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1,
133, 75 зв.-76); панъ... Холоневский... ка-
зал... побрати... куницъ сорокъ (Житомир,
1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 458).

2. (шкурка куниці як вид податку, да-
нинного збору) куница: с того села дани
грошовое и медовое и бобровъ и куницъ
всего того — десѧт копъ грошей нам даи-
вали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); хто тамъ
пасекою станеть даеть емѡ на го(д) кѡницѡ
вѣ гроше(и) (1552 *ОЧерк. З.* 15 зв.); а и(н)-
шые многіе люди вше(и) мл(ст) сена ко-
ся(т) з быдло(м) и с пасеками стоя(т) и

все(х) пожитко(в) ѡживаю(т) с того: пере(д)
ты(м) кѡницы на него плачивано (Брацлав,
1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); Теды ему то
симъ листомъ нашимъ варѡемъ же онъ са(м)
и потомки его,... водлѣ права свое(г) ста-
рого кро(м) жа(д)ного плаченѧ кѡницы
мае(т) споко(и)не де(р)жа(т) (Київ, 1638
ПИ № 3); **на куницахъ седѣти** — давати
данину куницами: да(ни) з мѣща(н) кото-
рыѣ на кѡница(х) сѣдя(т), ходо(р) конинъ
по(л) ѡсма гроша дае(т) (Варшава, 1616
ООЗ-2, 4); **на куницы стоимати** — те саме,
що **на куницахъ седѣти**: кгда(м) де(и)
пыта(л) чому то(т) кгрѡ(нт) пѣна по(д)ко-
морого пустошите и его ѡживае(т)е тогды
многіѣ з нихъ ѡ(т)каза(ли), и(ж) де(и) є(ст)
на(с) немало што ту(т) на то(м) кгрѡ(н)-
те... на куницы стоимали (Жорнища, 1590
ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.);

(плата князеві у зв'язку із заміжжям дів-
чини) куница: Кѡница ѡ(т) женихо(в) а ѡ(т)
зводе(ц) Ѡть де(в)ки кгда замѡжъ идеть
бѡ(д) за тѡтошънего або за чѡжогоро(д)ца
кѡница вра(д)никѡ (1552 *ОЧорн. З.* 56 зв.);
Вина водлѡгъ статуту великого кня(з)ства
// Кѡницы, Ѡть дѣвки кгда идеть замѡжъ
хотя за тѡтѣшного жъ старостѣ кѡница вѣ
гроше(и) (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.-10); **куница**
змирскаѧ, змирскаѧ куница — вид по-
датку на користь князя: кѡницы зми(р)ское
вѣ грш (1552 *ООвр. З.* 103); зми(р)скаѧ кѡ-
ница по(д)старостемѡ вѣ гроше(и) (1552
ОКан. З. 23 зв.); **девочѧ куница** — заміжня
плата дівчини: девочѧ кѡница вѣ грш (1552
ОВін. З. 133 зв.); **свадебная (свадебъная)**
куница — весільна плата дівчини: Свадебъ-
ной кѡницы ѡть дѣвѣки вѣ грш... хотя бы
с тоѣ жъ волости вышла (1552 *ОКр. З.* 151);
кѡницы сваде(б)ныѣ ѡ(т) ѡдовы по(л) копы

гроше(и) а ѿ(т) де(в)ки $\overline{\text{в}}$ і гроше(и) (1552 *ООвр. 3.* 103); **куница зъмирная** — вид податку: арендовали есмо имена наши... зъ... кунцами зъмирными (Полонна, 1601 *АрхЮЗР 6/І, 284*).

3. (*икурка кунциі як товар*) кунця: Илъа липчичъ и ме(р)кель новехови(ч) мели то-ва(р) сво(и)... лоси(н)... $\overline{\text{м}}$ ф а куни(ц) $\overline{\text{к}}$ е (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19/1 нenum.).

4. Особова вл. н.: Пришедши на врьд кгородский... до мене Ивана Шабана Гноинского... Тимошъ Скрипка, посполу з дочъкою своею Куницею... жалуючи на... дяка апостольского (Володимир, 1607 *АрхЮЗР 8/ІІІ, 524*).

Див. ще КУНА.

КУНИЧКА ж. Куничка. Особова вл. н., ч.: Кѣни(ч)ка (1649 *РЗВ 307*).

КУНИЧНИКЪ, КУНИЧЪНИКЪ ч.

1. Підданий, що платив господареві податок шкірками куніць: 8 ты(х) куни(ч)нико(в) звышъменованы(х) в петрушка ковшаре(н)ка с погреба бчо(л) з у(л)ями и(з) медо(м) пре(с)ным, у(л)е(в) сто пограби(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ 5, ІІ 4048, 128*); панъ староста Овруцкий в моц, в держане и спокойное уживане до рукъ и владзи его милости отцу Петронию Гулевичу Воютинскому... обадва манастири подалъ,... з... куничниками и пожитками вшелякими (Овруч, 1617 *АрхЮЗР 1/VI, 449*).

2. Збирач податків: попы з лю(д)ми своими... мае(т) на свое(и) земъли кѣничъники пе(т)ра заха(р)ича а степана плесѣнова (1552 *ООвр. 3.* 107 зв.); и во(и)тъ немировски(и) росказа(л) на(м) абы(х)мо люде(и) и куни(ч)нико(в) $\overline{\text{п}}$ на песочи(н)ского ѿ(т)сель згоняли (Жорнища, 1590 *ЛНБ 5, ІІ 4047, 18 зв.*); жалова(л) 8 судѣ кгро(д)ского бра-

славского ѣрожоны(и) па(н) семе(н) бодѣ(н)-ски(и)... в довоже(н)ю справе(д)ливости куни(ч)нико(м) свои(м) илъинъскимъ (Брацлав, 1595 *ЛНБ 5, ІІ 4048, 128*).

3. Особова вл. н.: Сахъно Кѣничъни(к) (1649 *РЗВ 128 зв.*).

Див. ще КУННИКЪ.

КУНИЧНЫЙ, КУНИЧЪНЫЙ *прикм.*

Куничный, куничий. $\diamond$ **куничный пѣнези** *див. ПѢНЕЗИ*; **дань куничная** *див. ДАНЬ*; **люди куничъные** *див. ЛЮДИ*; **плата куничная** *див. ПЛАТА*; **пляцъ куничный** *див. ПЛЯЦЪ*.

КУНИЧЪНИКЪ *див. КУНИЧНИКЪ.*

КУНИЧЪНЫЙ *див. КУНИЧНЫЙ.*

КУННИКЪ ч. Те саме, що **куничникъ** у 2 знач.: и(в) хло(п)ца де(и) мое(г) ши(м)-ка круши(н)ско(г) которо(г) де(и) єсми при то(м) иванѣ с ку(н)нико(м) бы(л) зостави(л) ѿ(т) всакоє спижи жи(в)ности и збро(и) за(м)ковое (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28, 1, 2, 62*).

КУНПЪ *див. КУМПЪ.*

КУНТЕНТОВАТИ *див. КОНТЕНТОВАТИ.*

КУНТОРЪ ч. (*свн. kuntūr*) (*чин у тевтонському ордені*) кунтор: нинѣ вжѣ вамъ ѿзнаймѣмъ, иж за... несправедливое посеганѣ панства нашего... ѿт мистра и кѣнторовъ Ифлантскихъ ѿмислили єсмо... тоє неправды над нами помъстити (Вільна, 1557 *AS VI, 22*).

КУНЧЕРЪ *див. КОНЧЕРЪ.*

КУНШТОВАТИ *дієсл недок. (стп. kun-sztować)* жартувати: Смѣхослѣвлю: Благо-слѣвлю, жартѣю, кѣнштѣю, мѣчѣ (1627 *ЛБ 118*).

КУНШТЪ ч. (*стп. kunst, свн. Kunst*)

1. Мистецтво, майстерність: єсли в на-

по(д)лѣ(и)шихъ наве(т) ремеслахъ тая цно-та послѣше(н)ство мѣсце и пере(д)нѣ(и)шее маеть, поготовю в наѣкахъ вызволены(х), которы(и) всѣ иныи наѣки кѣ(н)шта и реме(с)ла неро(в)но пере(в)шаетъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 85); Бѣрзо вѣ кѣнштахъ Марсѣвыхъ, мѣжне сѣтъ клейнѣты Котры(х) собѣ набыли Прѣдкѣвъ твоихъ цнѣты (Львѣв, 1642 *Бут.* 2).

2. Твѣр мистецтва: Пристѣпѣте и вы знаменѣтоѣ и выбѣрноѣ Кѣнштѣ Типографскоѣ строители и дѣлатели (Киѣв, 1625 *Коп. Каз.* 41); И мѣ штѣ Дрѣкарскои пилнѣмъ робѣты... Кѣншты наѣшѣ вакѣютъ, и мѣ ваковѣли (Киѣв, 1633 *Евфон.* 309); ѡ чѣля(д) того ку(н)шту дрѣка(р)ского на се(и) ча(с) прыскупо (!) до робѣты трыфолоно(и)... (Львѣв, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.).

3. Глум, злий жарт: А если ихъ не ѡтдасть, а мое добродѣйство вѣ кѣнштѣ який собе ѡбернетъ, емѣ то Богъ милостивый заплатитъ (1577 *AS* VI, 76); Или не вѣдае(ш), я(к)ѡ в (с)мѣха(х), рѣгана(х)..., кѣ(н)шта(х), блазе(н)ства(х)... розѣ(м) блѣдачѣй того пѣмысла ѡ животѣ вѣчно(м) вѣдѣти нико(ли) са не спѣдоби(т)? (п. 1596 *Виш. Кн.* 238);

жарт: Смѣхѣтѣврство: шѣтство, весѣло(ст), жартѣ... кѣнштѣ (1627 *ЛБ* 118).

КУНЬ *див.* **КОНЬ.**

КУНЪТУШЪ, КОНТУШЪ, КОНЪТУШЪ *ч.* (*смп.* kontusz, *мад.* köntös, *тур.* Kontoş) (*верхний одяг заможного населення*) кунтуш: другой кунтушъ фаленѣдышовый, зеленый, с потребами папужыми, золотыхъ петдѣсятъ кошѣтуючий (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 310); контушъ фаленѣдишовый зеленый с петлицами зелеными з лиштвами атласовыми кармазыновое масты — золотыхъ сто (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); конѣтушъ шкарлатный

с петлицами шкарѣлатными... — золотыхъ триста (Там же); У Русачѣка... конѣтушъ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

КУНЬ *див.* **КОНЬ.**

КУНЬИЙ *див.* **КУНИЙ.**

КУПА *ж.* 1. (*велика кѣлькѣсть чѣго-небудь складѣного, зѣбранѣного, зсипанѣного гороу в ѡдному мѣсцѣ*) купа: трава полѣнаа, котѣра днѣ(с) естъ. а заоутра вѣ коупѣу бываетъ зложѣна (1556-1561 *ПС* 38); избѣ двѣ запали(в)ши... на то(т) ѡго(н) в купѣ кладѣчи всю ѡную ѡсадѣ огнѣмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); у Илка, вѣ комѣри бѣднѣу розбивши, взяли: готовыхъ грошей копѣ десять, хусты белыѣ, кожухи... вѣ купѣу все злучивѣши, на петнадѣцѣа золотыхъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 433); Сѣстѣвъ: Згромажѣ(н)ѣ, гѣрмаѣда, стѣсѣ дрѣвѣ, кѣпа (1627 *ЛБ* 119); ѡучинѣль тѣды г(с)дѣ же въздыхѣли жѣбы,... и згромаѣдили ихъ вѣ немѣрныи кѣпы (сѣред. XVII ст. *Хрон.* 85); *Образно:* але ѣѡа(н) стѣи(и) вши(т)-ки прѣр(ч)ства зложѣвши на кѣпѣ коро(т)-кими словы на(м) написа(л) (XVI ст. *УС* № 29519, 48); **вѣ (ѣдину) купѣу** — разом: Тѣрѣволнѣнѣѣ: Тѣрѣхъ вѣлнѣ вѣ ѣдиноу купѣу зѣстъѣ (1627 *ЛБ* 133); **купа до купы** — ѡдин до ѡдного: грошѣ... // хѣва(ли) и кѣпа до кѣпы Привѣзова(ли) (п. 1596 *Виш. Кн.* 248-248 зв.); **купами великими** — великою кѣлькѣстю: надто... не толко ведлугъ потребы... купами великими возѣвъ... в дубровы и лѣсы былицкѣѣ... вѣѣжѣджаючи,... старѣжитѣѣшѣѣ дубровы высекали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

2. Гѣра, курган, насип: gloriamen, купа, гѣра (1642 *ЛС* 210).

3. *Перен.* (*гѣрупа людѣѣ, ѡб'ѣднѣнѣхъ спѣльными ѣнтерѣсами*) гѣрмаѣда: Маѣмъ того вѣдомѣсть, жѣ сѣ того, недавнѣо розѣгѣроменѣо

го войска... некоторые свовольники... до таковоежь купы збиратисе, поголоски о собе и пригрозки пушаютъ (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 131); О блаженная купо, о всечестное братство, о преславнѣишая едности, кто тебѣ отлучается... да будет проклят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169); Тлѣща, рота, гѣфь, кѣпа ѡблежѣнье (1627 *ЛБ* 149); асепіус, купа, громада, собраніе (1642 *ЛС* 66); допыталь се о протестующим ...озънаймилъ, иж... пришовѣши... гул-тайская купа, межи которыми войтъ... з другими старшиною будучи... межи себе то розобрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 235);

(збір людей з певного приводу) збори: а при насъ в тотъ часъ, на той купе были: два возныхъ,... люде добрые (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 77).

4. Перен. (група людей, що знаходяться разом) гурт: и рекль оученикомъ свои(м). повелѣте и(м) сѣсти на коупы по патицѣса(т) (1556-1561 *ПС* 254 зв.); И в то(и) шкоде... зобрали есмо купу (Житомир, 1582 *АЖМУ* 45); Иж только пеняжный закон заховали, а людей купами до пѣкла погна́ли (к. XVI ст. *Укр. н.* 83); И волять посполу въ товариствѣ купами онымъ... путемъ... шествовати (1603 *Пит.* 97); И не ведати, для якое причины в кгрунѣтъ и(х) м(л)... с такою купою... ве(ж)джаю(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212); пан Каменський, зобравшы собе люду купу немалую, которых было до чотырдесяти човека... до села Садова запудил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 368); **в купу, до купы, на купу** — разом: и змѣшалистеся з ними всѣ в купу, абысмо вас упоминали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); И гды затрѣбать Агглюве, прійде́тъ до кѣ-

пы зѣромажбный ѡ(т) концѡвъ землі... весь члѣч(с)кѣй рѡжай до Іер(с)лімѣ (Київ, 1627 *Тр.* 58); А то(т) котѡромѣ... бра́тию бѣдѣти — и до коупы збира́ти злеце́но... // ...часѣ... довѣдоватисѣ повѣне(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.); збѣга́юсѣ, вытѣка́юсѣ, на кѣпѣ схожѣсѣ (1596 *ЛЗ* 73); **вси купою** — разом: только до полски уходиль, въ вышѣ речонныхъ маетностяхъ... зборъ свой и вси господарства zostавити мусель, помененые подданные обжалованные, чыли вси купою, чыли тежѣ каждая громада въ своемъ селѣ, што колвекъ се позостало въ гумнахъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166).

5. (предмет торгівлі) товар, крам: в пу(л)я(р)марку за(с) с ко(ж)дого купца ѡ(т) купи и га(н)длю(в) всѣхъ купцо(в)... по шести грошеи лито(в)ски(х) брано (Володимир, 1608 *ТУ* 246).

6. Особова вл. н., ч.: у Ивана Купы... куръ десетеро (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); Ива(н) Кѣпа (1649 *РЗВ* 29).

КУПАЛО ч. 1. (іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку, що робиться на свято Купала — 7 липня) купало: Кѣпала на кр(с)тла оутопѣте, и огненное скакана ѡтсѣчѣте (п. 1596 *Виш. Кн.* 259 зв.).

2. Особова вл. н.: Иванъ Кѣпало (1649 *РЗВ* 200).

КУПАНЬЕ с. Купання: Тогѡжь часѣ дочкѣ Фараѡнова вѣшла на прожажкѣ (!) и кѣпанье до рекѣ з панны своїми (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

Пор. КУПАТИ.

КУПАТИ дієсл. недок. (кого) Купати: якъ... проповѣ(д) слова бѣже(т) смакуе(т)... якъ солома волу, и полова коню: за чу (!) те(ж) якъбы мурина обмыва(л), албо крѣка купа(л) (XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20,

22 зв.); **О**наа... **о**вчаа **к**ѡпель... та(к) на-
звана была; ижъ в^ь ней **к**ѡпали баранки...
которые... на **о**фѣрѣ **Г**дѣ **Б**гѣ **м**ѣли рѣзати
(поч. XVII ст. *Пчела* 50); **д**ѡкто(р)... **е**(ст)
дѡбрый **г**ды **х**ѡры(х) в **л**азни **к**ѡпле(т) и
пластры **л**е(г)ко на **р**аны **п**рикладаетъ (*Уст-*
рики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 35).

КУПАТИСЯ, КУПАТИСА *дієсл. недок.*
Купатися: приходивъ **а**нгель, та **и**збавивъ
воду, та **к**то **п**ришовъ **м**ай **п**ерше, та **с**я **к**у-
павъ **з**доровъ **б**ывъ **в**ыдъ **у**сякою **н**еволѣ,
што **е**го **д**ержала (XVI ст. *НС* 57); **и** **п**ошлю
ть **і**хъ **д**о **м**ѡра **с**ѣрчѣстымъ **о**гнѣмъ **г**орѣ-
шаго; **и**дѣже **к**ѡпѣются **п**сы; **ч**ародѣе, **и**до-
лопоклѡнницы (*Почаїв*, 1618 *Зерц.* 70);
Образно: великое **с**лнѣе. **в**ь **е**рданѣ **о**мыва-
етсѧ. **о**гонь **о**у **в**одѣ **к**ѡплетсѧ (1489 *Чет.*
124); **д**ано **т**ебѣ **б**ылѡ **н**бо; **з**а **о**(т)чи(з)нѡ
вѣчнѡю, **а** **т**ы **т**акѣми **д**арами **б**о(з)кими
погордѣвъ..., **т**ерпѣжъ **н**нѣ **т**ажкѣи **м**ѡки...,
самъ **е**сѣ **о**ускѡчивъ **в**ь **м**ѡре **г**ее(н)ское //
кѡпѣтисѧ; **и** **з**остѣлесь **н**евѡлникѡмъ **в**ѣч-
нымъ **ч**артѡмъ (*Чернігів*, 1646 *Перло* 157 зв.-
158).

КУПЕЖНЫЙ *прикм.* 1. **Купчий.** ♦ **при-**
виліе (**привиліе**) **купежное** *див.* **ПРИ-**
ВИЛІЕ.

2. *У знач. ім., ж.* **купежна** (*акт про ку-*
півлю і продаж) **купча:** **а** **и**нь **д**а **н**е **в**алѣе(т)
его **н**икто **н**и(ж) **д**а **в**ъзмѣ(т) **е**го **о**(т) **с**таа
монастирѣ. **п**оне(ж) **м**и **е**(ст) **п**раваа **к**ѡ-
пе(ж)на (1562 *DIR* “А” XVI, т. II, фотокоп.
154).

КУПЕЛНИЙ *прикм. (призначений для*
купання) **купальный:** *piscanalis*, **купе(л)ни(й),**
езе(р)ни(й) (1642 *ЛС* 317).

КУПЕЛЬ *див.* **КУПѢЛЬ.**

КУПЕЛЬ *див.* **КУПѢЛЬ.**

КУПѢЛЬ, КУПЕЛЬ, КУПЕЛЬ *ж.*

1. (*вода для купання*) **купіль:** **и** **б**ы(ст) **т**ѡ
кѡупѣль **н**арицаемаа // **о**вчая. **и** **т**оу **п**оло-
кахѡ **ж**ертвены(х) **о**венъ **о**утробы (1489 *Чет.*
342-342 зв.); **г**и. **н**е **м**аю **т**акого **ч**лка.
котрый **б**ы **м**а **в**садишь **в**ь **к**ѡпель (1556-
1561 *ПС* 359 зв.); **х**ристосъ **п**ушовъ **н**а **к**упѣль
(XVI ст. *НС* 58 зв.); **и** **к**(д)ы **т**ое **о**услыша(л)
раслабле(н)ныи **п**ытана **о**(т) **х**а **а**ле **н**е **з**наль
же **г**ь **е**(ст) **е**(д)но **т**о(л)ко **р**озѡмѣль **и**(ж)
мае(т) **е**моу **п**омочи, **а** **в**нести **е**го **в** **т**оую
кѡпель (к. XVI ст. *УС* № 31, 64); **п**рѣвѣ(и)
о **т**о(и) **к**ѡупѣли. **а** **п**оты(м) **о** **р**а(з)слаб-
ленно(м) // **б**оуде(м) **м**ѡвити (поч. XVII ст.
Проп. р. 171-171 зв.).

2. (*вода, якою здійснюється обряд хре-*
щення) **вода:** **я**(к) **ж**е **с**а **в**ы **д**ѡвными, // **а**
не **т**о(л)ко **д**ѡвны(ми), **а**ле **и** **в**ѣрны(ми)
звати можете, **к**олѣ **б**рата **с**воего, **в**о **е**ди-
но(и) **к**ѡпели **к**р(с)щѣніа **в**ѣрою, **и** **о**(т)
единоє **м**тре **б**лг(д)ти, **р**о(в)но **з** **с**обѡю
поро(ди)вшасѧ, **п**одлѣиши(м) **о**(т) **с**ебе
чините, **ѡ**ничижаете (1598 *Виш. Кн.* 286-
286 зв.); **ѡ**нь **н**е **и**маѣ **з**оуполнобо **к**р(с)щѣ-
ніа **д**ѣте(м) **с**отворитѣ, **е**гда **б**о **н**е **б**оудетъ
погрѣжень **в**о **к**ѡупѣли **с**тѡ **к**р(с)щѣніа
(к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 105); **ц**рѣ
вѣчнои **с**лавы **х**с **д**ары **с**вой **б**огѣты,...
положи(в) **в** **н**еи... **и** **д**аръ **с**ѡположеніа,
вь **к**ѡпели **к**рещеніа (*Почаїв*, 1618 *Зерц.* 51).

3. *У складі мікрогідроніма овчая (ов-*
чаа) купель — (чудодійна водойма Сило-
ам) **Овеча Купіль:** **а** **т**ам **ж**е **в**ь **і**ер(с)лимѣ
есть **о**вчаа **к**ѡпель [сажавка або **р**ибникъ]
(1556-1561 *ПС* 359); **г**осподь... **р**азслаблен-
ного **п**ри **о**вчей **к**упели **у**здоровилъ (1603
Пит. 72); **т**епе(р) **в**ь **ѡ**нѡю **к**ѡпе(л) **в**шѣдши
ѡвчѡю **з**ара(з) **ч**істый **з**дорѡвы(и) **н**а **в**сѣ(х)
чло(н)ка(х) **в**ыхѡдитъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
170).

КУПЕНЄ, КУПЕНЬЄ, КУПЛЕНЄ с. Купівля, купування: жалова(л) мнѣ... вра(д)ни(к) двора биску(п)ства лу(ц)кого... што(ж)... посыла(л) есми тивона хотачо(в)-ского... для кѣпе(н)я лучины ку потребе дво(р)но(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); мене... Федець... поймалъ такъ же тые семдесятъ грошей Литовскихъ, которые дей есми мелъ при себе за пазухою на куплене вола, въ мене отнялъ (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 65); дрѣгий роздѣлъ ѡказѣтъ способъ кѣпена и продѣна (к. XVI ст. *Розм.* 5); тымъ листом нашим розказуемо..., жебы купеня, збираня и вхоженя такового обывателемъ... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); ѡте(ц) протѣ(с)туючо(го)се для купеня товаро(в) до Ли(п)ска, кгде и(н)де(и) далѣ(и) ѡ(д)ѣха(л) (Володимир, 1627 *ТУ* 281); теперешнее весъны на засивокъ овъсовъ, ячъменювъ, гороховъ, гречокъ, и на купенье оных великий кошт свой их мл. важити мусели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

Пор. **КУПИТИ.**

КУПЕНЬЄ *див.* **КУПЕНЄ.**

КУПЕРВАСЪ, КУПОРВАСЪ, КУПОРЪВАСЪ, КОПИРВАСЪ, КОПЫРВАСЪ ч. (*стп.* koperwas, *свн.* kupfer-wazzer) купорос: побра(но)... // ...каласъ, купоръвасъ, я(р) и инъшиє хва(р)бы (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); А на годъ... копырвасъ и кгѣмко на черныло ве Милость пани, за мое пенѣзи кѣпѣючи, емѣ давати маѣтъ (1577 *AS* VI, 78); Фе(д)ко вацовичъ кобырнець ме(л) това(р) сво(и)... ладанъ купо(р)ва(с)у... по(п)іросѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); попъ взалъ... копи(р)васъ за грѣшъ ѡдинъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 311); melanteria,

че(р)нило рудное, купе(р)ва(с) (1642 *ЛС* 266).

КУПЕЦКИЙ, КУПЕЦКІЙ, КУПЕЦЬКИЙ *прикм.* (який стосується купця) купецький: отъ коня продажного — купецкихъ коней, по два пенязи (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); позволили есмо людямъ тымъ, которые приходити и осѣдати будутъ,... вшелякими товары купецкими гандлевати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); шосты(и) розмова ѡ встанію Седмыи. розмовы кѣпецкии (к. XVI ст. *Розм.* 5); institorius, купе(ц)ки(й) (1642 *ЛС* 240); панъ Андре(и) проси(л) панов абы му пожычили золо(т) гѣ сотъ ѡбецуючы ѡ(т)даты... у ярославью ведлугъ заплаты купе(ц)кои (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73); **возъ купецкий** *див.* **ВОЗЪ**; **люди купецкиє, купецкиє люди** *див.* **ЛЮДИ**; **чоловекъ (чоловикъ) купецкий** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

2. (*призначений для торгівлі*) торговельный, торговый: Для чѣго и мыгѣрствы тѣе ихъ дѣло названо, и(ж) нѣако // на подобѣнство мѣтниківъ злы(х) и дрѣчовъ, которыи на дорѣгахъ кѣпѣцкихъ позасѣдавши кѣпцѡ(в) шѣрпаю(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125-126); **домъ купецкий** *див.* **ДОМЪ.**

КУПЕЦКІЙ *див.* **КУПЕЦКИЙ.**

КУПЕЦСТВО *див.* **КУПЕЦТВО.**

КУПЕЦТВО, КУПЕЦСТВО, КУПЕЦСТВО, КУПЕЦСТВО с. 1. Торгівля: тые люде... [которы(х)] ѡставо(м) были послушни, ролю справовали, и коло купе(ц)ства розѣмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57); и просил нас, абыхмо... купецствъ, гандлевъ и инших всяких обиходовъ допустили (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 101); И даемы волность... тымъ всимъ людемъ... корчмы будовати... и всякимъ купецствомъ ся обходити

(Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); А Если бы Бро(н) Бг, И того Не хотѣль, То Понея(к) жидо(м) zostавши(с) При ѡбходе(х) Кѡпѣцѣствъ, и ремѣслъ Присѣдъ сво(и) рѣски(и)... во Льове надати рачиль (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); **купецѣство дѣлати** — торговати: Члѣкъ нѣкоторые... // ...призѣваль дес(т) слоугъ свои(х)... и рекль имъ. коупѣцѣство дѣлайте. доколе я не прійдоу (1556-1561 *ПС* 304-304 зв.).

2. зб. Купецтво: дѣаво(л)... по(д) титоуло(м) бжїи(м) собѣ чини(т) вшѣтѣче(н)ствы и пїа(н)ствы, и торъгами кѡпе(ц)ства (п. 1596 *Виш. Кн.* 258); кѡпе(ц)ство Мѣри(н)-скои землѣ, и Саваи(м)стїе мѣжѣве высѣкїи до тѣбе прїйдѣтъ, и твои бѣдѣ(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 45); монѣта золотѣа бѣ(з) набитѣа гербѣа крѡлѣвскогѡ вѣ гѣндлю кѡпѣцства не заживѣѣтѣса до скѣрѣбѣа крѡлѣвскогѡ не кладѣтѣса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284).

КУПЕЦЪ, КУПЕЦЪ ч. 1. (особа, яка займається торгівлею) купецъ: У Щуровы роты перекрали тыхъ купцовъ (Вільна, 1508 *АрхЮЗР* 3/1, 1); а тако(ж) кѡпѣ(м) ѡ(т) землѣ(х) жигмонта крѡлѣ... да є(ст) и(м) слобо(д)но и доброволно... по нашеи земли, ходити и торговати (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 495); Купѣцы приѣжджие дають старостѣ мыта ѡтъ копы по вѣ гроши (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); “Подубно естъ царство небесное члѣвѣку купѣцю”, што ищутъ добрыхъ слувъ (XVI ст. *НС* 90); ѡнегда здарты(й) є(ст) єдинъ богатый кѡпѣцъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Кѡпѣцъ днѣмъ и нѣчю крамѣ своѣгѡ розбирѣѣтъ рахѣбѣа (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40); кѡпѣ(ц) з Аравиѣ то є(ст) з Антіѡхиѣ на це(р)ковъ далѣ злоты(х) 15 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 6 зв.); Кѡпѣцѣ всю маѣтнѡсть своѣю вѣ кѡплѣю вѣкладѣѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); Понѣди(л)ся тѣды и я ко

твоє(и) мило(с)ти написати понежѣ и и(н)-ные кѡпци греки... свѣдѣтѣ(л)ствовали (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

2. (особа, яка купує) коупецъ: якъ ты(ж), выгонаѣ(т) ис црѣкве коупцѣа а продавцѣа (1556-1561 *ПС* 303); такъ тежъ одѣ ставу Боголюбскогѡ купцовъ, которые ставъ у мене закупили, оныхъ купцовъ одѣ того ставу одстрашили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* I/VI, 138); Тѣды воловъ не прода(л) бо ку(п)цо(в) не было (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); котѡрыѣ вѣ кѡпова(н)ю, и вѣ продава(н)ю рѣче(и) фа(л)шївѣса ѡбходатѣ... вагѣю, мѣрою и ло(к)тѣ(м) ѡшѣкѣвають кѡпцовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 107); Іѣда... рѣклѣ до // брѣтїи штѣ жѣ нѣмъ з тогѡ: кѣды забїѣмъ брата и затаїмъ крѡвъ єгѡ: лѣпей єгѡ ты(м) кѡпцѡмъ продаймо (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61).

КУПЕЦЪСТВО див. **КУПЕЦТВО**.

КУПЕЦЪ див. **КУПЕЦЪ**.

КУПЕЦЬКИЙ див. **КУПЕЦКИЙ**.

КУПЕЦЪСТВО див. **КУПЕЦТВО**.

КУПИНА ж. 1. (багаторічна рослина родини лілійних) купина: lotos,... купина трава (1642 *ЛС* 257).

2. Назва якогѡсь куца: вѣсакѡє (бо) дрѣво ѡ(т) плода своєгѡ познано боудѣ(т) не ѡ(т) трѣна бо изѣбираю(т) смѡквы. фикѣги ани с коупины зѣбирають грозѣдїа (1556-1561 *ПС* 238); смѡтрїте на кѡпїни в пѡлѣ, а ѡни ро(с)тѣ(т) не трѣдачи(с) ани прѣдѣ(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 88); ftutex, купина, куцъ, хвра(с)тїе на пни (1642 *ЛС* 203);

(бїблїйний куцъ, що горить, а не згорѣє) купина, терен: яко жѣ бо и прѣжде наказѣа анѣломъ бѣговидцѣю моїсѣю на горѣ сѣнаїстѣї. ѡбразъ прѣч(с)тѣя двѣ. коупиноу ѡгнѣмъ гѡращѡї неѡпалѣвшю. и паки томоу(ж) моїсѣю ѡбразъ во скинии пока-

завъ ан̄гломъ (1489 *Чет.* 74 зв.); свѣтло(ст) была при мѡйсеи гды кѡпѣна горѣла (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 441); И рѣклъ Мѡйсеи: пойдѣ а ѡгладѣю видѣнне тѣе великое чомѣ не згорѣтъ тѣа кѡпина (серед. XVII ст. *Хрон.* 81); **купина горящая (горащая)** — те саме, що **купина неопалимая**: Мене самѡго на ѡстѣтокъ ѡбѣчишъ, яки(и) есте(м) з натоуры, ю(ж) не в коупѣнѣ горѣще(и)... не в боури и вѣтра(х)... але лице(м) вѣ лице, и вѣ вла(с)ной натоурѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); Если бовѣмъ оугѡдникъ Бжій Мѡисей, оуслышавши гѡло(с) зѣ кѡпины горѣщеи, закрьль лице свое, и сапочи зѣ нѡгъ своихъ скѣнѣлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914); **купина неопалимая** — неопалима купина: всѣ бовѣ(м) старозакѡнные... видѣна... ное впрѣвдѣ видѣлъ ковчѣгъ,... моисей коупинѣ неопалимѣю, ааронъ жѣзль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 32); Що бовѣ(м) за рѣзно(ст) естъ коупиноу горѣщѣю, и неопалимоу на горѣ хорѣвъ видѣти (Там же, 268).

КУПИТИ, КУИТИ, КУПИТЬ *дієсл.* *док.* (що, за що, що в (от) кого, що чого і без додатка) купити: заню(ж) в сѣботѣ было. в законѣ жидовьскомъ такъ. ни кѡпити ани продати (1489 *Чет.* 328); за що ѡ(н) кѡпи(л) соби, за свои пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); князь Семен кѡпил село в повѣтѣ Лѣцком в земанина Лѣцкогож (Вильна, 1507 *AS* III, 42); тоє именее, которое ѡнъ кѡпил, потверждаемъ симъ нашимъ листомъ вечно (Краків, 1518 *AS* III, 174); тогды жона моѣ... маєт сѣдити на всих имѣньях моих тых, которыи я маю мѣти по половицы з братом моим меншим... ѡтчизных и выслѣжоных и кѡплєных ѡт ѡтца нашего (Острог, 1539 *AS* IV, 207); за двѣ-

стѣ пѣнезїи. грошїи. коупивши хлѣба тогды имъ не стане. хо(т) бы зѣ нихъ кажѣдый понѣмного вѣзаль (1556-1561 *ПС* 364 зв.); архїереи ж взявшї сребренїкї... купїлї за них поле гончарское дла погребєня оубогих (Володимир, 1571 *УС Вол.* 52); в которо(и) калите было две копѣ грше(и) лито(в)-скихъ, за которые гроши корову себе купити та(м) хоте(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); И те(ж) кѡпили дрѣка(р)ню писма слове(н)ского и греческого (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); мовъ што хочешъ лечъ я такъ дорого не кѡплю (к. XVI ст. *Розм.* 53 зв.); Потымъ, коли купивъ Ге(н)дро хижу оу Чи(р)кы, Ге(н)дро пак оу мене добываль правомъ тоту зе(м)лю (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); пояс китайчаний, куплений за мешокъ з грошми (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); которѣю чве(р)ть ролѣ... кѡпила ѣ дми(т)ра за золоты(х) Пѣ(т)деса(т) (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.); Іѡсифъ, шедши кѡпїль Простїрало (Київ, 1637 *УС Кал.* 227); идѣтъ а кѡпїте трѣхѣ намъ пшенїцы (серед. XVII ст. *Хрон.* 72); У Бакия Высо(ц)кого... воло(в) два, купленные по пети копѣ гроше(и) литовских (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

Див. ще КУПОВАТИ.

КУПИТИСЯ, КУПИТЫСЬ *дієсл. недок.* Збиратися, згуртовуватися, об'єднуватися, *діал.* купитися: кѡпилися зновѣ ко(н)-федерати, а кро(л) розказаль и(х) зносити, тѣды гдѣ заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166); по розыграненью обозу... почали о себе вси люде радити и купитысь кожѣдый поветѣ до обозовъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617); (до кого) горнутися: гды Володимера короля многїи и знаменитїи на свѣтъ народовѣ вzywали до своихъ вѣрѣ и до него

ся купили зъ своими лестми, Господь Богъ нѣяко справиль всѣмъ тымъ народомъ видокъ: Володимера и людъ его якъ бы на вазѣ якої поставивши, абы... обирали зби-венную вѣру (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 981).

КУПИТИСА дієсл. док. (*бути придба-ним за гроші*) купитися: Голова ѿсла южъ лёдвѣ за золоты(х) ꙗ̄ можѣтса коупити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); кѣпилисѣ два свѣ-ти(л)ники... срибра високого и киѡ(т) (Львів, 1635 *ЛЄБ* 1054, 1 зв.).

КУПИТЫСЬ див. **КУПИТИСЯ**.

КУПИТЬ див. **КУПИТИ**.

КУПІТИ див. **КУПИТИ**.

КУПКА ж. (*невеликий гурт, група*) куп-ка: Чи(м) маѣте тѣши(ти) вѣлѣчивши са з малѣи коупѣки сѣбѣ(н) а пристѣвши до велѣикої на(д) ѡво (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 221); до **купки** — разом: А до то(г) часѣ по всѣ тые лѣта николи до кѣпки... ѡ(т) самы(х) епи(с)копѣски(х) ѡсо(б) и црѣко(в)-ны(х) бра(т)ствѣ митрополїи кїевско(и) налѣ(ж)ны(х) не моглѣся цѣло зобрѣти (Київ, 1628 *ЛЄБ* 501, 1).

КУПЛЕДѣЙСТВО с. Купівля, купу-вання, купля: negotiatio, купля, купле-дѣ(й)ство (1642 *ЛЄ* 279).

КУПЛЕНЄ див. **КУПЕНЄ**.

КУПЛЕНИНА ж., *перен.* Підкупність: Пытаю ва(с) за(с) Годи(т)ли са стѣдѣ всѣ-кого пастыра слѣхати которы(и) има собѣ пасты(р)ства ѣгони(л), а до овча(р)нѣ не па(с)ты(р)ски двѣ(р)ми... во овчарню стада входи(т), ѡлѣ та(и)но дѣрою... лжѣю, кѣп-ленїною, и заслѣгою ми(р)ского... влази(т) (1518 *Виш. Кн.* 282 зв.).

КУПЛЕНЫЙ дієприкм. у ролі прикм. (*придбаний за гроші*) куплений: гдеколевек князю Василю бѣдет видѣти са кривда в землї з ѡмений наших ѡтчизных и выслѣ-жоных и кѣплєных, там тыижъ приѣтели

наши маѡт выѣхати и промѣжкѣ нас в тых землѣных кривдах маѡт братским... ѡбы-чаем вгодити (Задіби, 1531 *АС* III, 392); тогды ему будѣ(т) во(л)но и(х) и(з) собою взѣти до ими(н)ѣ своѣ(г) куплєно(г) або закуплєного (П'ятигорщин, 1573 *ЛНБ* 103, 459/IIIс, 114); право своѣ,... на мене... влила,... давши волность мне... ѡ тую часть именей еѣ,... ѡтчизныхъ, материстыхъ, куп-лєныхъ и выслужоныхъ,... у каждого пра-ва мовити и того се подѣ ними доискива-ти... мне дозволила (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 111).

Див. ще **КУПНЫЙ**.

КУПЛЯ, КУПЛА, КУПѢЛА, КУПЬ-ЛЯ ж. 1. Купівля, купування, купля: не-хай они тую землю, и сѣножати... держати, подлугъ купѣли и листу купчого (Люблін, 1506 *АЗР* I, 369); Маѣт Ѣго Милость тоѣ имѣнѣ держати на вѣчныи часы, ведлѣ кѣп-ли своѣѣ (Задіби, 1536 *АС* IV, 49); И на ѡнѣю кѣплю млынарства маѣт Ѣѣ Милость взѣ-ти листъ владыки Володимерского позво-лєный (1577 *АС* VI, 79); тотъ Нестеръ при той купѣли былъ, и ведалъ дей, же то конь былъ крадєный (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 212); Не ищѣловати его у торговлїи и у купѣли (XVI ст. *НС* 219); при сѣѣѣ продажїи и куплѣ били значнѣѣ реѣстрѣѣѣ козаки и обивателѣ чегеринскїѣ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); ѡ(т) коуплѣ и лако(м)-ства похѣди(т) сребролюбѣство, ли(х)вою злоупѣити кого (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 290 зв.); кѣпѣцѣ всю маѣтность свою вѣ кѣплю вѣкладѣѣтѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 138); pegotiatio, купля, куплєдѣ(й)ство (1642 *ЛЄ* 279); **куплю сотворити** — здѣйс-нити торговельнѣѣ справи, продати і купити: кѣпѣ(ц) ... еѣли кѣплю дѣбрѣю сѣтвори(т) ...вѣ(з)вращѣѣтѣса (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 5); *Образно:* Дѣховныи кѣпѣѣ кѣплю сотво-

рѣте, х(с)вы тала(н)ты ѿсе(р)дно приймѣте, // и приплоды дѣа емѧ принесѣте (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 88-89).

2. (*те, що куплене*) покупка: Маєт он тоє выше писаное имѣне... и люди того имѣна, кѣплю свою держати со всеми... лѣсы... и с полми (Краків, 1512 *АС III*, 94); тѣю кѣплю на вечные часы держати мают (Володимир, 1533 *АС III*, 441); Кокоревъ дворець кѣпла королевое еє мл(сти) (1552 *Окр.З.* 153); тежъ ѿста(в)уемъ и(ж) каждому буде(т) во(л)но име(н)е свое кѣплю выслугѧ ѿ(т)дати продати (1566 *ВЛС* 71); Яз Василе(и) Со(с)ни(ц)ки(и)... со(з)наваю... и(ж)... кѣплю его вла(ст)нѣю... по(с)тѣпи(л) с полями (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11).

3. Товар, крам: Те(ж) мѣщано(м)... лѣ(в)-ковѣски(м) во(л)но торгова(ти) вѣздѣ... со всакою кѣплею (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); а кѣпцом нашимъ обоих панствъ нашихъ... даемъ доброволенство, как к торгѧ, так теж на тот ярѣмарокъ приѣждчати зо всакими кѣплами ихъ (Вільна, 1529 *АС III*, 342); Неха(и) бы... они... дорогами новыми... не ходили, а шли бы с купѣлами своими дорогами стародавѣными (Вільна, 1545 *ТУ* 73); Приказѣмъ вамъ абы есте на тыхъ мещанѣхъ... которые бѣдѣтъ до за(м)-ковъ нашихъ... с кѣплями (!) прие(ж)дчати... мита некоторого... не брали (Варшава, 1606 *Гр. Сиг. К.* 1).

4. Торговиця, ярмарок: оумѣсли его бѣгаю(т) по всемѧ свѣтѧ, по полю, по гора(х), по кѣпля(х), по фры(и)ма(р)кохъ я(к)бы(с) приѣдѣти, якъбы(с) наисти... я(к)-бы(с) в чо(м) кого ѿшоукати (XVI ст. *УС* № 29519, 93).

Див. ще КУПНО¹, КУПА.

КУПЛА *див. КУПЛЯ.*

КУПНЕ *присл. (стп. kupnie)* те саме, що **купно²**: якое... уничиженъе народъ... терѣ-пить..., просечы и уживаючи ихъ, абы о томъ тѣшание сотворивъшы, яко уды единое главы Христа, единъ единому състраждающе купне и едностайне зъ нами... траѣяли (Вільна, 1599 *Ант.* 581).

КУПНИЙ *див. КУПНЫЙ.*

КУПНИКЪ *див. КОПНИКЪ.*

КУПНО¹, КУПѢНО *с. 1.* Купівля, купування, купля: спѣ(р)лиса межѣ собою строны ѿбѣ ѿколо ку(п)на ролѣ (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 9); А подданные мои Пашовские... на купѢно воску въ каждомъ сели зложити повинни на камень воску до церкви на празникъ светое Покровы (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609); ры(н)ны ку(п)но (на полях. — *Прим. ред.*) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7); **купномъ достати** — купити: ивань коспѣви(ц)ки(и)... явне зозна(л) и(ж) добра свое которы(х) купно(м) досталь то є(ст) фо(л)варькъ на прѣ(д)мести лво(в)скомъ... приналежи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.).

2. (*те, що куплене*) покупка: тоту часть котроую ѿ(д)платили спулѣ(ч)не тоты брата два(и)є бр(т)оу (!) своему грицевѣ прода(л) зе вши(т)кы(м) купно(м) свои(м) (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 16, 8); Его Мил. тые вси именья... мають... тому отдать, продати..., и тымъ яко власнымъ купѢномъ своимъ шафовати вечными часы (Затурці, 1590 *ИКА* дод. 93); Ковѣчи(к)... зе(з)на(л) и(ж) прода(л) кѣпно свое котрое ма(л) ѿ(т) хапа Федора (Одрехова, 1637 *ЦДІАЛ* 37, 2, 52).

Див. ще КУПЛЯ.

КУПНО² *присл. (цсл. коупно)* купно, разом: коупно восхитимсѧ на облаце(х) во стрѣтѣние г(с)не на аере (1489 *Чет.* 374 зв.);

при ты(м) блг(д)ть и мл(с)ть бжия со всѣми вами и наше(г) смире(н)я бл(с)вение купно(ж) и мл(т)ва наша встави(ч)на ку гѣ ...ѡ(т) всѣ(х) ва(с) (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); сталося в дому бра(т)скомъ при бы(т)ности всѣ(х) купно еже ѡ хр(с)тѣ брати(и) храма ѡспения прѣстѣя б(д)ца (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Слышѣте, слышите, всѣ кѣпно наро́ды, и со еретики не мевайте згоды (к. XVI ст. *Укр. н.* 85); Всѣмъ кѣпно еже ѡ хр(с)тѣ бра(т)ствѣ мещаномъ и ѡбывателе(мъ) лво(в)скимъ приятелемъ мои(м) милы(м) ѡ(т)дати (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 2 зв.); Вечѣрна, павѣчерна, котѣри вси повѣнны ѡ(т)п्रा́витиса явственнѡ, а не потаѣмнѣ, кѣпно с посполѣти(м) наро́до(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 28); in uniuersum, ѡбще, купно (1642 *ЛС* 247); чѣсть и сла́вѣ, ... и хвалѣніе ѡ(т)давати, Кѣпно ѡцѣ, и Сѣви, и Дѣхови стѣмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 50 зв.).

Див. ще **КУПНЕ**.

КУПНЫЙ, КУПЬНЫЙ, КУПНИЙ *прикм.*

1. (*придбаний за гроші*) куплений: а пан маршалокъ тежъ упоминалься... абы онъ на именахъ своихъ отчизныхъ, материстыхъ купныхъ и на бытыхъ, ведле змовы... противко тому всему внесенью ее [дочку] записаль оправил ей вено (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 74); ѡ записо(х) имене(и) ку(п)ныхъ (1566 *ВЛС* 71); пото(м)... побере(ж)ники чѣдно(в)ские... переня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)... взяли и пограбили в ни(х) конѣ(и) дѣсе(т) з возами... с крамами кѣпными и набытыми (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.); emptitius, купны(й) (1642 *ЛС* 178); ѡ(н) возо(в) в ли(ч)бе чотыри з хмелемъ, въ ва(н)тухы зсыпаны(м), з маѣ(т)но(с)ти вла(с)ное... не купны(и) ани

проданы(и),... до Кгда(н)ска... провадитъ (Володимир, 1646 *ТУ* 337).

2. Пов'язаний з акцією (угодою) купівлі. **звычай купный** — (*загальноприйнятий порядок*) звичай, традиція при купівлі: мы, вся копа, особы вышѣ поменены, водлугъ звычайу давного купного... на судъ копный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); **декретъ купный** *див.* **ДЕКРЕТЪ**; **листь купный** *див.* **ЛИСТЬ**²; **обычаемъ купнымъ** *див.* **ОБЫЧАЙ**; **право купное (купное)** *див.* **ПРАВО**¹.

Див. ще **КУПЛЕННЫЙ**.

КУПОВАНИЕ *с.* Купування, купівля: посоромочаю(т)са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частое в кѣпова(н)ю шапо(к) и вѣ выбираю... не мысли(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.); Голова вѣбрая ѡ способа(х) продавана и кѣпована (к. XVI ст. *Розм.* 25); ходили є(с)мо по некоторы(х) пи(л)ны(х) потреба(х) свои(х) та(к) дѣля кѣпова(н)я конѣ(и) яко и воло(в) до кнегинина (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); по(д)даныє исако(в)ские... ехали до Коро(с)тешова... для кѣпования збо(ж)я (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10 зв.); ѡ(з)на(и)мѣмо вѣши(м) мл(с)тя(м) ижемо послали до львова дяка наше(г) ...для кѣпова(н)я папѣрѣ на писа(н)є книгъ (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 1); Тепѣрь часъ дѣланѣ, и сѣанѣ и кѣпованѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 284); грѣшати... Котѣрыє вѣ кѣпова(н)ю, и вѣ продава(н)ю рѣче(и) фа(л)-шѣвѣса обходати, и мѣвы порѣжнеи ѡживаю(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 107).

Пор. **КУПОВАТИ**.

КУПОВАТИ, КУПОВАТЬ, КУПОВАТЬ

дієсл. недок. 1. (що і без додатка) (*придбавати за гроші*) купувати (що, кого): да є(ст) и(м) волно и слобо(д)но и ѡси(м)

кѡпце(м) прїити к на(м)... съ ѡсьми своими торговлѣми и товаром кѡповати и продавати безъ никотороѣ забавы и шкоды (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); ме(д) пре(с)-ны(и) до неѣ кѡпѣть ценою... по к̄ копъ и по м̄ гро(ш) (1552 *ОКан. З.* 23); в̄шѡль іс̄ въ цр̄ковъ почаль выгонити тыхъ // которыѣ продавали и коуповали в цр̄кви (1556-1561 *ПС* 171 зв.-172); а тымъ же подданымъ костелнымъ куповатъ, продаватъ... не бронили (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 79); а вунъ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НС* 99); если бысь не часто мой товаръ кѡпова(л) за мнѣй не дамъ на(д) ше(ст) золотыхъ (к. XVI ст. *Розм.* 51); княжа... послалъ нѣ которого Волошина... до Волох для коней турскихъ куповати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); Соли мажъ две ко(ж)дѡю мажѡ кѡповано по петидесятъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 28); perstino, купую (1642 *ЛС* 311); приѣхали есмо кѡповатъ живности (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

2. Перен. (що, що від кого) (*одержувати що-небудь підкупом, молінням, зусиллями і т. ін.*) здобувати (що): наконѣць могъ бымъ и ты(х) вспѡмнити, котѡрыѣ папѣ(ж)ство ганѣ(б)не дѡброго то естъ за д̄шѡ... кѡповали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); папѣж є(ст) ѡ(т) неволѣ... свобѡде(н), вла(ст) нѣ ѡ(т) кого не кѡпѣть, са(м) доброво(л)не на (па)пѣ(ж)ство в̄стѡпѣ(т) никомѡ са не поклѡнаѣ(т) (1599 *Виш. Кн.* 219 зв.); Бѡдте д̄хмъ оумысломъ и тѣломъ здорѡвы... Богаты и богатствомъ кѡпѣйте збавѣне (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Мытникъ в̄правдѣ естъ, котѡрый мыта ѡ(т) князѣй прїймѣть и тыи чрѣзъ ѡстатѣчнѡю

несправедливѡсть кѡпѣт^с, и ѡ(т)тола зыскъ набываѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 11).

3. Перен. (кого) Відкуповувати: Бо то естъ дорогий обычай рицера жаловатъ И смерть его своею смертию откуповатъ; Такъ чинили оныѣ валеchnици, купуючи Гектора зацного Троянчици (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

Див. ще КУПИТИ.

Пор. КУПОВАНЄ.

КУПОВАТЬ *див. КУПОВАТИ.*

КУПОВАТЬ *див. КУПОВАТИ.*

КУПОВИДНИЙ *прикм. (про форму піднебіння)* склепінчастий: Патоє ѡкно вкѡсь гѡркокого: и сла(д)кого, и тѣмъ познаваѣшь; невидѣмыѣ рѣчи, в̄ под̄лежачѡй матѣрѣи, кѡповѣдного противлѣнѣа, сла(д)каго (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

КУПОРВАСЪ *див. КУПЕРВАСЪ.*

КУПОРЪВАСЪ *див. КУПЕРВАСЪ.*

КУПРЫКЪ *ч.* Куприк. Особова вл. н.: Сасько Купрыкъ,... Куць Дудка (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/І, 472).

КУПРЬ *ч.* Купер, куприк: егда пси хота(т) кѡпръ свои вычисти(т) тогда они яда(т) тѡ травѡ зеленѡ а по рѡсски пыреи (XVI ст. *Трав.* 234).

КУПУЮЧИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Покупецъ: тотъ пере(ц)... то(л)ко продавати бы(л) почаль, тѡды заразомъ купуючиє у него тотъ пере(д) (!) постере(г)ши его быти спаленимъ... за то ба(р)зо великиє тру(д)-ности правѣныє в та(м)томъ судѣ... задавали (Володимир, 1626 *ТУ* 277).

КУПЧАЯ, КУПЪЧАЯ *ж. (документ на право володіння купленим нерухомим майном)* купча грамота, купча: Пятыйнадцат листъ на паркгамени — купчие на Моквин, с привѣсистыми печатми, от пана Дмитра Козинского мне даный (Володимир, 1571

АрхЮЗР 8/IV, 130); Шостыйнадецат листъ, на паркгамени — купъчие панов Чайличов (Там же).

КУПЧИЙ, КУПЧИЙ, КУПЧЫЙ, КУПЪЧИЙ *прикм.* Купчий. $\diamond$ **листъ купчий** *див.* **ЛИСТЬ**².

КУПЧИКЪ *ч.* Купчик; покупецъ: И по ско(н)чании живота Єго знашлися таковыє купчикове хотѣвши оныє ѡсѣ матрецы И приправы дрѣка(р)ские купити (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1).

КУПЧИТИ, КУПЧИТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* kupczyć) (*займатися купецтвом*) торговати: а ижъ бы тымъ большей пожитокъ съ того былъ, тогды вольно будетъ всимъ каждого стану купчити (Берестечко, 1566 РИБ XXX, 398); мѣщаномъ того мѣстечка ...Брусилова въ Корунѣ и панствахъ нашихъ,... волно и безмытне торговати, купчить и гандлевать, до выистья воли вышейописаное, позволили (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 282); немало людей купечких, розложивши се з розными товары своими, оныє през килка дней продавали, купчили и торговали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 1/VI, 464).

КУПЧИЙ *див.* **КУПЧИЙ**.

КУПЧЫЙ *див.* **КУПЧИЙ**.

КУПЪЛА *див.* **КУПЛЯ**.

КУПЪНО *див.* **КУПНО**¹.

КУПЪНЫЙ *див.* **КУПНЫЙ**.

КУПЪСЕЛЬ *ч.* (*назва водного птаха*) нирок: columbus, купъсе(л), нуро(к) птица (1652 ЛС 139).

КУПЪЧАЯ *див.* **КУПЧАЯ**.

КУПЪЧИЙ *див.* **КУПЧИЙ**.

КУПЪЛЯ *див.* **КУПЛЯ**.

КУПА *ж.* Те саме, що **купла** в 2 знач.: о(н) ме(л) да(т) имъ ли(ст) доброво(л)ны(и),

абы с Каме(н)ца шли до Києва с купами своими (Варшава, 1570 ТУ 145).

Див. ще **КУПНО**¹.

КУРАЧИЙ *див.* **КУРАЧИЙ**.

КУРБАЛА *ч.* Глибоке місце в річці, *діал.* курбалю. Особова вл. н.: Павло Кѣрбала Сотникъ (1649 РЗВ 198).

КУРВА *ж.* (*цсл.* куръва, *стп.* curwa) *лайл.* (*жінка легкої поведінки*) курва, блудниця, розпусниця: мнимає(ш), и(ж) ты што цно(т)-ливого оу коу(р)вы, слыша(л) (п. 1596 Виш. Кн. 246); meretrix кѣрва (I пол. XVII ст. Сем. 115); **римская курва** — (*про римо-католицьку церкву*) римська курва: правды же не услышишь, толко вшетечную и безвѣстную римское курвы лжу (1600-1601 Виш. Кр. отв. 187).

КУРВАРИТИ *дієсл. недок.* Розпутствувати, розпутничати: Заповѣди знаешь: не укради, не курварь, не убій (XVI ст. НЄ 174); што бесме... ближняго своего не убивали, и не курварили (Там же, 224).

КУРВАРСКИЙ *прикм.* Розпусний, розпутний: Албо што дастъ члѣвкъ валчакъ за душу свою, чомъ кто ся соромѣетъ мене и моихъ словъ на сюмъ свѣтѣ, куръварь-скупъ и грѣшнумъ (XVI ст. НЄ 150).

КУРВАРСТВО *с.* Розпуста, розпутство: И не скверни ся ни // курварствомъ, тайни словомъ поганымъ (XVI ст. НЄ 18-19); Тото такыи суть люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ (Там же, 146).

Див. ще **КУРЕВСТВО**.

КУРВАШЪ *ч.* Розпусник, розпутник: коли бы имали такихъ курвашувъ камѣнюмъ побивати, подубно бы камѣня не ду-

стало (XVI ст. *НС* 222); Усякий несправедливый, клеветникъ, и курвашъ, и злодѣй ...царства Божого не наслѣдуютъ (Там же, 224).

Див. ще КУРЕВНИКЪ.

КУРГАНЄ, КУРГАНЬЄ с., зб. Кургани, курганья: кн(з) Ружи(н)скийи поведи(л) и(ж)... то(т) кгру(нт)... брата моего, а ѿ(т) Березового гаю, до ку(р)га(н)а (Івниця, 1582 *ККПС* 80); и такъ ся... тые границы и копцы въ себе мають... отъ лозокъ... два копцы на полю и далей до курганья, кгде тежъ копцы (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/І, 262).

КУРГАНОКЪ ч. Курганчик: теды поводъ з вами пѣту границы своєї копыцо(м) преречоны(м), прѣ(з) вм. усыпаны(м) надъ Рудую на ку(р)ганьку маєт (Шумськ, 1638 *ККПС* 177).

Див. ще КУРЪГАНЕЦЪ.

КУРГАНЪ, КОРГАНЪ, КУРЪГАНЪ ч. (тюрк. kurgan) **1.** (земляний насип при до-розі, на кордоні, граничний знак) курган: лежить г(с)дне нива пашнаа манастира печерского... ино де(и) архима(н)дры(т) протасе(и) с тоє нивы ѿколо кѣргана... извѣчнѣю целинѣ нико(л)скую повра(л) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); отъ тых дѣбовъ... кѣ кѣрганѣ... кѣ сосѣне над кѣрганомъ за Гридкѣвичи (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); черезъ тую дорогу у долину мимо куръганъ, на которомъ крыжъ (Клеванъ, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 476); А зъ его м(л)стью ѿ(т)це(м) а(р)химѣ(н)дритою (!) ѿ кѣ(р)га(н) на бялокн(з)ко(м) полю и ѿ поле самое при то(м) ко(р)ганѣ котори(и) де(и) ку(р)-га(н) зааре(н)дова(л) на сво(и) пото(к)... писа(ли) смы до и(х) м(л)ти(и)... абы... то и(м) поступи(ли) и ѿ(т)да(ли) (Острог, 1602 *ПИ* № 25);

у складі мікротопонімічної вл. н.: **липовъ Куръганъ**: панъ Юре(х)... // ...из

дрѣгихъ сель то естъ... липова Куръгана... протѣстѣючи(х) Кгвольтовъне выбиль и выписну(л) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24); **Перепетовъ курганъ**: которых дѣй Татар... межи Києва и Бѣлоцеркви ѣ Перепетова кѣргана шлях видѣли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21).

2. (пам'ятний знак) курган: Року 1593 князь Василей подъ пяткою козаковъ побиль... и на знакъ того звѣтязства казалъ наикдати три ямы великихъ и казалъ насипати надъ ними три курганы великихъ, которые и теперъ стоятъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

3. Особова вл. н.: Иванъ Андреевичъ Курганъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 529); Жаданъ Кѣрганъ (1649 *РЗВ* 388).

КУРГАНЬЄ див. **КУРГАНЄ.**

КУРДЮКЪ ч. (тур. kurdük) (жирове відкладення в овець) курдюк. Особова вл. н.: Фе(с)ко Кѣ(р)дюкъ (1649 *РЗВ* 46).

КУРЕ див. **КУРЯ.**

КУРЕВНИКЪ ч. Розпусник, розпутник, діал. курвій: Ви(ди)те ли и(ж) не добре ри(м)скіє овца чина(т), што кѣрѣвнико(м) и дворано(м) бѣ(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѣщаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); але и(х) гъ бѣ на(с) ѿ(т) то(г)о дховалъ... не ѿ(т) пїаниц анѣ ѿ(т) кѣрѣвнико(в), але ѿ(т) таки(х) кѣтѣрїи соу(т) в грѣцкѣмъ и в рѣмско(м) калѣн'дѣры (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.).

Див. ще КУРВАШЪ.

КУРЕВНІ прикм. Звідницький: aguariolі кѣре(в)ні (І пол. XVII ст. *Сем.* 26).

Див. ще КУРЕВСКІ.

КУРЕВСКІ прикм. Звідницький: lepo кѣре(в)скі (І пол. XVII ст. *Сем.* 107).

Див. ще КУРЕВНІ.

КУРЕВСТВО с. Розпуста, розпутство: Скврѣна: Плюгавство, нечѣистость змаза-

(н)є смро(д), брѣ(д) кѣрѣвство (1627 ЛБ 114).

Див. ще **КУРВАРСТВО**.

КУРЕНЄ с. (вид жертвоприношення) куріння (ладану тощо): нашей офѣры спо-со(б) не в^ѣ овцахъ, и телцахъ, а нѣ в^ѣ кѣре-(н)ю але в^ѣ дѣши дѣховной залежить (Київ, 1637 УЄ Кал. I, 137 зв.!!!).

Див. ще **КУРЕНІЄ**.

КУРЕНІЄ с. (выпускающая пары) парувания: vaporatio, куреніє (1642 ЛС 407); **куреніє дыму (дыма)** — куріння, диміння: на слуги мои и на служе(б)ници мои в оныи днѣ вылию ѿ(т) дѣха моего и буду(т) пр(о)рко-вати. оучиню чуда на небѣ възгору и зна-мена на землѣ ни(з)ко кра(в) и ѿго(н) и куреніє дыму (II пол. XVI ст. КА 8); а гды оумноженный грѣхъ хотѣ(л) бгѣ възкорени-ти то... чѣда въ єги(п)тѣ чини(л) грѣмы бліскана мо(л)нѣй трасѣніє землѣ кѣреніє дыма, запалѣніє // горѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 152 зв.-153).

Див. ще **КУРЕНЄ**.

КУРЕЦЬ див. **КОРЕЦЬ**.

КУРЕЧИЙ див. **КУРАЧИЙ**.

КУРИ див. **КУРЫ**.

КУРИЙ прикм. Курячий. ♦ **курий слѣпѣ** див. **СЛѢПѢ**.

КУРИТИ¹, КУРІТИ, КУРЫТИ дієсл. недок. 1. (горінням випускати, виділяти дим) курити: И указаль намъ дворъ спале-ный... ено есче на пожозе огонь куриль (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 6/І, 436); Єще ж дивнѣишая: казал палити лой... а сам яко-бы над тым сидѣль смродом и якобы запах тот барзо любил, а потом того казал и ка-дила кѣрити (поч. XVII ст. Вол. В. 100); варого as, куру, кажу (1642 ЛС 407); кѣрѣти fumo (I пол. XVII ст. Сем. 88); **люльки ку-рити** — (користуватися для куріння люль-кою) курити люльку: Коли бы жида або

кого с таких, що любат люльки кѣрити, над такими кѣрами посадил ѿбачил бы, если бы вытравал; а богъ мовит, любит смродовъ их слѣхати (поч. XVII ст. Вол. В. 100).

2. (що) (добувати, одержувати спосо-бом перегонки) курити. ♦ **горелку курити** див. **ГОРѢЛКА**.

КУРИТИ² дієсл. недок. (здіймати куря-ву) курити: Пото(м) днѣ потканя ѿбра(л) мгли(с)ты(и)... к томѣ вѣтряны(и), абы и(м) пѣсо(к) ѿ(т) вѣтрѣ ко(н)ми взрѣшєны(и) в тва(р) и вочи куры(л) (1582 Кр. Стр. 45).

КУРИТИСЄ дієсл. недок. (слабо гори-ти, виділяючи дим) куритися, куріти: ви-дились есмо огниско не малое, — есче се огонь куриль... столпы есче недогорелые курили се (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 6/І, 436).

КУРИЦА, КУРІЦА, КУРЫЦА ж. 1. Кур-ка: а на(д)то почаль такъ трети(и) го(д) брати отъ нихъ з дымѣ по кѣрицы (1552 ОКЗ 44); ѿтъ кажьдого сторожа по грошѣ и по кѣрыцы (1552 ОЛЗ 169 зв.); клько // кро(т) хотѣль єсми зобрати дѣти твои такъ якъ же събирає кѣкошь або коурица свои коурѣчата по(д) свои крыла (1556-1561 ПЄ 282 зв.-283); колко крот хотѣл єсми събра-тѣ дѣти твои. так якож кокошь. або коу-рица. събирает свои коурчатка, под свое кріла (Володимир, 1571 УЄ Вол. 81); съ каждого огорода по три гроши и по ку-рицы (Володимир, 1585 АрхЮЗР 6/І, 149).

2. Особова вл. н., ч.: Кѣрица Хоменъко (1649 РЗВ 154 зв.).

Див. ще **КУРКА**.

КУРИЧИЙ див. **КУРАЧИЙ**.

КУРІЦА див. **КУРИЦА**.

КУРІТИ див. **КУРИТИ¹**.

КУРКА ж. 1. Курка: о празницѣ Пре-чистое Богородици повинни всѣ... с пол-волоку по курцѣ... чиншу дати (Пересоп-

ниці, 1600 *АрхЮЗР* 1/І, 299); gallina кѣрка (І пол. XVII ст. *Сем.* 88); тѣды роскаже(т) сѣщни(к) абы принесли ємѣ двѣ кѣкѣши або коу(р)кы (1645 *УЄ* № 32, 191); **курци ушомъ заткати** — (*про слух, поговір*) зовсім зникнути: А што слы(ш)но ѿ (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовѣ и(з) ипатіє(м) и писана до себе посылаємо абы то(и) пеке(л)ны(и) смра(д) пропа(с)ти ри(м)ское кѣ(р)ци ѣшо(м) за(т)кати и до покою це(р)ко(в)ного при(и)ти (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6).

2. Особова вл. н., ч.: Хве(с)ко Кѣ(р)ка (1649 *РЗВ* 5); Микита Кѣ(р)ка (Там же, 104 зв.).

Див. ще КУРИЦА.

КУРЛЯНЪДОВЕ *мн.* (*мешканці Курлян-дії*) курляндці: Тыє народы всѣ здавна, в то(м) положеню сѣтъ, ѿ(т) птоломѣа выписаные... кашѣбяне, прѣ(с)ѿве, кѣ(р)лянъдове (1582 *Кр. Стр.* 60).

КУРНИЙ *прикм.* Курний: var[i]d(us) ку-ряви(й), ку(р)ний (1642 *ЛС* 407).

КУРНИКЪ *ч.* (*приміщення для курей*) курник: Подле того домку... курникъ рубленый, — у нюмъ: куръ чотыри, гусей семь надѣцать, павъ три... (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 206).

КУРОГЛАШЕНИЕ, КУРОГЛАШЕНІЄ *с.* (*нічний спів півнів*) перший, другий, третій спів півнів: Спѣсѣтель нашъ постерегаѣтъ насъ вѣ томъ мѣваци, чѣйте бо не знаѣте, если зѣ вѣчера если вѣ пѣлnochъ, албо ѿ кѣроглашеніи прѣйде(т) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 169); Року 1637, мѣсяца генваря 24 дня, земля тряслась съ суботы на неделю о куроглашении (1636-1650 *ХЛ* 77).

КУРОЄДЪ *ч., ірон.* (*про людей, схильних до обжерливості*) куроїд: томоу не дивѣй-са, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь

таа, которое ты не знаѣ(ш): бо еще єси на во(и)ноу не выбра(в)са, еще єси доматоуръ, еще єси крѣвое(д), масое(д), вѣлоє(д), скотое(д), звѣрое(д), свиное(д), кѣрое(д), гѣско-є(д)... пирогоє(д) (п. 1596 *Виш. Кн.* 249).

КУРОКЪ¹ *ч.* (*частина ударного механізму в зброї*) курѣк: Гаковѣниці... межі тыми гаковѣниціами в некоторые(х) кѣрѣковъ нѣтъ (1552 *ОЛЗ* 160); Петръ Бѣдоше(в)ски(и) свя(т)чи(л) напроти(в)кѣ... пнѣ Семенови...которы(и)... на замоч(к)... наѣха(л)... и такъ... с приложеными кѣ(р)ками до рѣч-ниці впадлъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 26); сидор... выехал на коню... с пѣл-гаком и з добытою шаблею, куро(к)ъ при-ложивши, змѣрил с полгака на всѣх нас (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

КУРОКЪ² *ч.* (*стп. kurek*) (*фігурна мі-шеня у вигляді півника; пристрій на стриж-ні, що служить для визначення напрямку вітру*) флюгер. ♦ **курка на костелѣ по-казовати** (кому) — обдурювати (кого): те-пѣрь вѣдаю пѣвне же зостанѣтъ. такъ пос-політе баламѣто(м) кѣрка на костелѣ по-казѣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); **выграти курка на костелѣ** — обдурити-ся: О тожъ єсь выгралъ курка на костелѣ (Луцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

КУРОПАТВА, КУРУПАТВА *ж.* Куріп-ка, *діал.* куропатва: Петре... пода(и) же Давидѣ нецо заяца и кролика розбери тыи кѣропатви (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.); Такъ-же и птѣцѣ єдины на пѣкарѣмъ яко жѣрѣ-вѣ, кѣрѣпатѣвы, парѣдвы, и прѣчаа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); Раб(к)а: ѿраб(к)а, кѣропат-ва (1627 *ЛБ* 110).

КУРОПАТВЕНЫЙ *прикм.* (*який стосу-ється куропатки*) куріпчин, куропатчин: пограбили... заячих сетей три, тетерячихъ

двѣ, качинныхъ три, куропатвенныхъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

КУРОСЛѢПЪ ч. (назва рослини) курослѣп: alsine курослѣпъ зеліе (1642 *ЛС* 78).

КУРОЧКА, КУРУЧЬКА ж. Курочка. Особова вл. н., ч.: Гри(ц)ко Кѣрѣчка (1649 *РЗВ* 5 зв.); Лаври(н) Кѣро(ч)ка (Там же, 159).

КУРСОРЪ, КУРЬСОРЪ ч. (лат. cursor) посланецъ: листы запечатаны еѣ пе(р)стене(м) посланы соу(т) пре(з) пр(с)кы(х) коу(р)соро(в) до всѣ(х) сторо(н) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 41 зв.); кѣ(р)сорови, кѣды посылале(м) до Ва(р)шавы по позвы далѣ(м) злоты(х) по(л)скихъ па(т) (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); кѣрѣсорови ма(р)цинови до киева далѣ(м) г. 18 (Львѣв, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.); далѣ(м) кѣ(р)сорови зо(л)ты(х) 10: що ходи(л) до ми(н)ска (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

КУРСЪ, КУРЬСЪ ч. (лат. cursus) 1. (напрям руху чого-небудь) курс: Запалѣла... Лѣмпѣ нѣвѣю... Котрѣа Рѣсскаѣ на Оризѣнтѣ впа(л)а, // Зодѣакъ Лѣвѣвскѣй собѣ зѣпанѣвала, Вы, кѣрсѣ дорѣбный кѣ ней наvernѣте, Свѣтлѣсть берѣте (Львѣв, 1642 *Бут.* 8 зв.-9).

2. *Перен. (наданий напрямок у дѣяльностѣ)* спрямування: самѣи панѣве унити...справы наші вытѣчаѣючы,... и въ нивечѣ обертали, а курѣсѣ справѣдливѣсти свѣтой не доходилѣ (Луцѣк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817).

КУРТА ж. 1. (верхній одѣг) куртка: вѣзли ѣ слѣги ѣ себѣстѣяна кнѣбликовѣ сѣребренѣ(х) два(д)ца(т) чѣтыри // ...ку(р)ту ѣдамашки гѣво(з)дикѣвое... бѣты сафѣяновѣе (Луцѣк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); при которѣ(м) кѣгѣва(л)то(в)но(м) выби(т)ю... кѣгѣва(л)то(м) маѣ(т)но(ст) побрѣли а мѣно-

вите... кѣртѣ фѣлю(н)дышовѣю бѣ(р)ѣнатѣю по(д)шитѣю кѣро(м) жо(л)ты(м) спра(в)ленѣю за дѣсе(т) зѣлоты(х) по(л)ски(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); До того той же сѣстрѣ моеѣ рѣжоной госѣдарство все до-мѣвое... юпу, курту, фѣрезыю... отыскѣти маѣтѣ (Луцѣк, *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

2. Особова вл. н., ч.: Лѣ(с)ко Кѣ(р)та (1649 *РЗВ* 199).

КУРУНА див. **КОРОНА**.

КУРУПАТВА див. **КУРОПАТВА**.

КУРУЧЬКА див. **КУРОЧКА**.

КУРЦИАНЫ див. **КУРЦЫАНЫ**.

КУРЦЫАНЫ, КУРЦИАНЫ, КУРЪЦИАНЫ мн. (люди лѣгковѣжної поведѣнки та авантюрного спосоу життѣя, що обертаѣются у вищѣму свѣтѣ) куртизѣни: Ёще ѣстѣло ѣ прѣстѣтѣ и нѣвмѣ(т)ности за-живана бѣсѣ(д) ми(р)скихъ иноку тоѣ при-знаѣю ти што ѣси рѣклѣ, я(к) нѣ вѣмѣ(т) ино(к) з двѣрѣаны смѣхѣтворѣци, кѣрѣцы-аны, шкѣрѣты, и блѣзны говорѣти. а то дѣла чѣго (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); нѣ днѣ(с) ли кашѣтелѣны, двѣрѣаны, жо(л)нѣрми, вой-ны крѣвопроли(и), прокуратѣ(р)ми, кѣрѣци-аны, ко(р)чмара(ми), кѣпѣца(ми), мѣдѣвѣдни-ка(ми) а ѣтро попами, а поѣтрѣ бѣскѣпа(ми), а поѣтрѣ ѣтрѣшне(м) Арѣциби(с)кѣпа(ми) по-чинѣли сѣ ѣсте (1598 *Виш. Кн.* 279 зв.); Ѣиѣлѣте... Почѣйся толькѣ чѣ тѣвѣя то рѣчѣ — ѣписѣковѣ судѣти и справы ѣхъ духовѣные шѣтроѣвати, будѣчы не толькѣ свѣцѣкимѣ курѣцияномѣ, аѣ и спѣроснымѣ Арѣяномѣ, и не вѣдаѣючы справѣ и порядѣ-ку церѣковного, а далѣко мѣньшеѣ вѣда-ѣючы, дѣля которѣе прычыны што сѣя стало (Вѣльна, 1599 *Ант.* 937).

КУРЧА с. Курча: клѣкѣ // кро(т) хотѣль ѣсми зѣбрати дѣти тѣвѣи. такѣ якѣ же сѣбѣ-ираѣ кѣкошь. аѣо коурица. своѣи коуричѣта,

по(д) свои крыла (1556-1561 *ПС* 282 зв.-283); тог(д)ы ѿны(и) ѿчищенїй принесє(т) ємѣ на ѿфѣрѣ двоє кѣ(р)ча(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 143); И кáже однѣ з кѣрчáтъ ѿфєровáтъ на начинью глїнаномъ на(д) водѣю текѣчою (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.).

КУРЧАТКО с. Курчатко: колко крот хотѣл єсми сѣбратї дѣти твои так якож кокошь або коурица сѣбираєт свои коурчатка под свое крїла (Володимир, 1571 *УС* *Вол.* 81).

КУРЧИТИСЯ *дієсл. недок. (стп. kur-czyć się), перен. обмежуватися, ощаджувати, скупитися: Stec: ... Sy chcesz wiry-ty Szco lublu chorosze żyty Wśioho dostátok wáryty Kažu ta sia ne kurczyty. Ták iáko przynależáiet Spodárowi szco wśie máiet* (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

КУРШАКЪ ч. Коршак, шуліка. *У ролі присл. куршакомъ — (хижо) шулікою: на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)шако(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а потомъ зробивши тоє поихали* (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КУРЬ¹, КУРЬ, КОРЬ ч. (*цсл. коуръ*) півень: г(с)ь рє(ч) ємоу помниши петре еже тобѣ рѣкохъ. докоу(л) коуръ возгласъ. а ты трижды ѿ(т)вержєсá менѣ (1489 *Чет.* 226); з Городишское волости яловица... а полпята копы куровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); тые люди дають ѿ велице дни старостє... ві кѣровъ (1552 *ОЛЗ* 187 зв.); повѣдаю тѣбѣ пѣтре нижли ко(р) зáпоє(т) ннѣ, тогды трикро(т) сá // мене зáпришь (к. XVI ст. *УС* № 77, 25-25 зв.); в тотъ ча(с) коуръ запѣль (1556-1561 *ПС* 190 зв.); которые на дворищехъ сядятъ, тые повинни давать... по куру одному (Каменица, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 342); gallus кѣгѣ(т) кѣ(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 88); crista, гребєн(ъ) у кура,

чубѣ (1642 *ЛС* 147); **о курех** — удосвіта, на світанку: з недели на понеделокъ, о курех, приехал посланец панєе Бориковое (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 398).

КУРЬ² ч. Курець: Коли бы жида або кого с таких, що любат люлки кѣрити, над такими кѣрами посадил, ѿбачил бы, если бы вытравал, а богъ мовит, любит смродовъ их слѣхати (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100).

КУРЪГАНЕЦЪ ч. Курганчик: панове лидѣховьские вели на(с) ѿ(т) тыхъ трехъ кѣрѣганѣцовъ... вели ты(м) логомъ (1546 *ОГ* 76 зв.).

Див. ще КУРГАНОКЪ.

КУРЪГАНЪ *див. КУРГАНЪ.*

КУРЪСОРЪ *див. КУРСОРЪ.*

КУРЪСЪ *див. КУРСЪ.*

КУРЪЦІЯНЫ *див. КУРЦІЯНЫ.*

КУРЫ, КУРИ *мн.* Кури: Послы всакие по(д)нимають дє(н) да ночь дають яловицы бараны гѣси кѣры (1552 *ОЛЗ* 184 зв.); Каплѣнов деватнадцат, а кѣр десат (Володава, 1553 *АС* VI, 13); за троє куръ .г. грошѣ в немочи ма(ц)ка того дальємъ (Од-рехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ... ку(р) триста, каплуновъ шє(ст)деся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); За кури зо(л) ӑ и г(р) єї (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6 зв.); взято... каплѣновъ пятьсо(т), кѣрѣ пѣвньювъ две(с)тє, гѣсе(и) пѣльтораста (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); у Дороша Квенченята овса чвертей пять, куръ четырнадцать, каплунов два (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

КУРЫТИ *див. КУРИТИ¹.*

КУРЫЦА *див. КУРИЦА.*

КУРЬ *див. КУРЬ¹.*

КУРЯ, КУРЄ, КУРА с. Курча, *діал.* куря: z ludey ziemianskich na zamok... z každoho dymu... po chlebu, a po kureti (Він-

ниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 24); А по(д)ста-
ростемѣ з дымѣ... по кѣрати (1552 *ОВЗ*
196 зв.); pullaster, pullicen(us), кура (1642
ЛС 338).

КУРЯВА ж. Курява: prothima, куреніє
курява (1642 *ЛС* 336).

КУРЯВИЙ прикм. Курявий, курний:
var[i]d(us), куряви(й), ку(р)ни(й) (1642 *ЛС*
407).

КУРА див. **КУРЯ**.

**КУРАЧИЙ, КУРАЧИЙ, КУРЕЧИЙ,
КУРИЧИЙ** прикм. Курячий: Кѣля с кѣрачое
я(и)цо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); кѣла ме(н)-
ше(и) кѣрече҃го я(и)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.);
а кѣла до вси(х) тыхъ са(р)патино(в) в о(д)-
нѣ мерѣ якъ кѣриче҃е я(и)це (1552 *ООвр. З.*
38 зв.); Тако(ж) кого кила нападе(т) яе҃щ
ѡзми ско(л)ко коурачи(х) и выбери з ни(х)
жо(л)тки и вѣложи вѣ новыи го(р)нець и
поста(в) на оугли (XVI ст. *УТ* фотокоп.
5).

КУРАЧИЙСА, КУРАЧИЙСА дієприкм.

1. *У ролі прикм. (який димить)* димний: и
колі зашлѣ с̄лнцє повста́ла мгла́ те́мна и
оуказáлася печь кѣра́ча҃са (серед. XVII ст.
Хрон. 27 зв.).

2. *У ролі прикм. (який тліє)* тліючий:
трос̄ті сокроушен̄ної не преломить а и л̄ноу
коурачє҃госа, не оугаси(т) (1556-1561 *ПЄ*
56 зв.).

3. *У ролі прикм. (який виділяє, випускає
з себе випари, подібні до диму)* димчастий:
Весь лю(д) вѣдѣль гѣлосы и блискáньа и
бримѣньа трѣбѣ и кѣрачѣюся горѣ... ста́-
нѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 97).

4. *У ролі ім.* Той, що куриться, димить:
Аасáрънъ: Дымѣ, або кѣрачі(и)са, имá гра́-
да вѣ плѣмени Іудєиѣ (1627 *ЛБ* 170).

КУСАТИ, КУСАТИ дієсл. недок. 1. (кого
і без додатка) (ранити, встромляючи зуби)

Кусати: а на жонѣ его Ма(р)яме видело(м)
на руце... рану... а по плечу право(м) рану
синюю, знати, яко бы кусано (Житомир,
1584 *АЖМУ* 130); то(т) камень аще кто
носи(т) в рѣцѣ, то(г) мѣхи, и комары... не
кѣсаю(т) (XVI ст. *Травн.* 515 зв.); Оухап-
лáю: оугрызáю, бодѣ, колю, кѣсáю (1627
ЛБ 142); Уста ствѣрены тобѣ сѣтъ не на
то, абысь... кѣсáль, але жебысь пересте-
рѣгáль и оулѣчáль (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
543); кѣсаті admordeo (І пол. XVII ст. *Сем.*
15); з гнѣвѣ бѣлєзни, начинѣтъ якѣ пси
грѣзти, и кѣсáти (Чернігів, 1646 *Перло*
140 зв.).

2. *Перен. (кого) (завдавати болю)* куса-
ти: которы(х) бовѣ(м) любимо, ты(х) мно-
гокро(т) и кѣсáемо (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*
189);

КУСАТИСА дієсл. недок. Кусатися:
Оуха(п)лáюса: кѣсáюса, гризѣса (1627 *ЛБ*
142).

КУСАТИ див. **КУСАТИ**.

КУСИТЕЛЬ ч. Спокусник, спокуситель:
Пѣто(м) лáкнѣ(л) Х̄с и пристѣпѣвши до нѣ-
го кѣситель рѣклъ, Єслись Снѣ Бж̄й, кажі
абѣ тѣе камѣніє хлѣбо(м) са ста́ло (Київ,
бл. 1619 *О обр.* 157); Искѣситель: кѣситель,
покѣса (1627 *ЛБ* 49); тамъ вѣ о(д)номъ ча-
сѣ... ѡвидишь полкъ великїй кѣсителей
пеке(ль)ныхъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269).

КУСИТИ, КУСИТИ дієсл. недок.
(стп. kusić) 1. (кого) (схиляти до неба-
жаних учинків) спокушати, спокушувати:
Искѣшáю: Досвѣдчáю, пробѣю. Або кѣшѣ,
покѣшаю (1627 *ЛБ* 49); тѣи за́сь котѣрыи
назváны сѣтъ бли(с)тивыи, далєкѣ поуѣ-
ка́ють, котѣры(х) межи горáми пона(и)до-
вáвши чере(з) бѣси кѣсити и зводѣти бѣде(т)
(Київ, 1627 *Тр.* 58); кѣсити mordeo (І пол.
XVII ст. *Сем.* 116); мѣви(л)... приврѣнѣ до

себе имѣніе, за що ты(ж) ста(л)са наслѣ(д)-ни(к) вѣ(ч)ны(м) моука(м). Къто́рыми рѣ(ч)-ми само́го ха кѣсилъ... на соло(д)женіе(м) тѣла (1645 УЄ № 32, 189).

2. (кого, чим) Випробовувати, перевіряти: а **Ѡ**нь вѣдаючи и(х) лѣсть реклѣ имѣ. чѣмоу ма коусите. принесѣте ми пѣнезь нехаи ѡгладаю (1556-1561 ПЄ 175 зв.); хто са оусилне о покорѣ не стараєть, такіи ѡ(д)даєтьса сатанѣ, и ѡбнаженный зѣ да(н)-ной собѣ ласки Бжеи, бываєть кѣшенъ многими оутисками (Вільна, 1627 Дух. б. 333); Зако(н)ный нѣа́кій до́кто(р) пристѣпѣль до Іиса, кѣсачи єго и мѡвачи; Наѣчителю, котѡрое єсть набѡлѣшее приказа́ніе вѣ Законѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 503); Моисѣи ѡ(т)повѣдалъ: што се зваріте (!) зо мною; для чо́го кѣсите г(с)да; а они мѡвили: чѣмѣ нась зѣ Єгиптѣ вѣвелєсь абы поморілєсь нась и дѣти на́ши (серед. XVII ст. Хрон. 94 зв.).

КУСИТИСЯ див. **КУСИТИСЯ**.

КУСИТИСЯ, КУСИТИСЯ, КУСИТИСА дієсл. недок. 1. (чим, о що і без додатка) (піддаватися спокусі, бажанню мати що-небудь, робити що-небудь) спокушатися (чим і без додатка): в чомѣ розѣмѣю жадномѣ двѣстиса не дадутъ, а вжды и там са кѣшено, праве двєсь свѣтъ хотачи подѣрити (Острог, 1587 См. Кл. 18); о што се продѣкове наші не разѣ кусили а до skutьку прывести не могли (Вільна, 1597 РИБ XIX, 186); нѣкто́са ѡ то не коусилъ, а нѣ коу́ситъ: Кѡждый юй [Смерти] шію свою наставити моу́ситъ (Львів, 1615 Лям. Жел. 3); котѡры... мѣры ѡбаліти и на землю звернѣти кѣсилися (Київ, 1627 Тр. 661); А то жѣ вмѣсто порады ма(р)не згинуту му́сишь гды(ж) тя гдѣ бѣѣ ѡ(т)кинѣ(л) ю(ж) ся прожно ку́сишь (1636 Лям. о приг. б);

Бовѣмѣ Іріфѣ Гѡрь борѡнитъ вѣ котѡры(х) чѣе злѡто, и кѡждомѣ смертю плѣтитъ Ктѡ са кѣситъ ѡ то (Чернігів, 1646 Перло 1);

(пробувати робити що-небудь) намагати́ся: Прожѣно тѣса кѣсишь писмо оумѣти, котѡріи нехѡчѣ мене розѣмѣти (Вільна, 1596 Грам. 3. тит. зв.); бѣстрыє рѡзѣмы коу́силися встоупіти в то(т) стрѣмень преглоубѡкои бѣгослѡвіи заразѡ(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 4); Коу́силися бовѣ(м) ѡни з малахі(и) пр(о)рка показѣти (Там же, 264); Прожно и отступникове того зѣ не-го довести кусятъся (Київ, 1621 Кон. Пал. 441).

2. (на кого, на що) (ударити; заподіяти шкоду) заміря́тися: ибы са имѣ был хотєл боронити, тогды и самого бы, яко пишєшь, забили але для того, иж их много было, не смєл са на них кѣсити и имѣ боронити (Петрків, 1538 AS IV, 131); та(к) намѣ приходи(т) кончити тѣє справы ѡ(т) старѣ(и)ши(н)ства дѣховного ку́ся(т)ся на на(с) и кы(и)ми и ѡ(т)повѣдѣю шляхтою (Рогатин, 1591 ЛСБ 162); Але и знѡвѣ Погѣнство тѣе по лѣтєхъ... кѣсилось на тѣе мѣсто (Київ, 1627 Тр. 666); а нѣ рєчѣ го(д)наа, абы то(и) коу́ситиса мѣлѣ на потѣжнѣишии проти(в)ники (серед. XVII ст. Кас. 70).

КУСИТИ див. **КУСИТИ**.

КУСОКЪ ч. Кусок, шматок: Tá tot do мене przysodzi... Tá me posádył na nebe... Tá m ia prosył sczo by dańeś Mini sczo kuská odnoho (Яворів, 1619 Гав. 22); мало, невелє кѣсѡкъ (Уж. 1643, 50 зв.); bucellatum, суха(р) кусѡкъ (1642 ЛС 105);

(дуже короткий проміжок часу) митѣ, хвилина: хтожѣ бы ся не улєкнулъ, и хтожѣ бы такѣ запамєталымѣ былѣ, жебы, для куска марѣное роскоши, альбо пожитѣку

сегосветънего... собе вечъную погибель позыскати (Вільна, 1599 *Ант.* 625).

КУСТОВЪЕ, КУСТУВЕ *с., зб. (густі зарості яких-небудь дерев, кущів)* кущі, хащі: повели насъ черезъ поля волоки... и чере(з) кустовья и дѣбровьки (1546 *ОГ* 2); прото мы обое сполом тые части наши вышей мененные... есмо все на вечност продали... // ...с кустувемъ, з болотами... з рудами и въсякими водами (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 237-238); не zostавуючи того име(н)я... ничего на себе... такъ з лю(д)ми... з сеножа(т)ми, болоты и кусто(в)емъ и зо всяки(ми) уходы... // ...[на] пана... писара зѣмского... вечными часы вливаю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 138-139).

КУСТОДИЯ, КУСТОДІЯ, КУСТОДІЯ, КУСТОДІЯ *ж. (цсл. коустодия, лат. custodia, гр. κουστωδία)* 1. Міська печать: і они пошо(д)ши оумоцовали гробъ запечатавши камень ис коусто(ди)єю (1556-1561 *ПС* 121 зв.); а оні пошѣдши оумоцніли гробъ запечатавши камен ис кустодією (Володимир, 1571 *УС Вол.* 55); **кустодія мѣська** — міська печать: А коли хочете гро(б) его оутвѣрдити, теды маєте коустодію мѣськоую и запѣчатаете (XVI ст. *УС Трост.* 82); поше(д)ши они взяли коустодіюу мѣськоую в радець и шли къ гробоу гню (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 17 зв.).

2. Папірець, покладений на розтоплений віск і припечатаний зверху печаткою для її збереження: а у другому мамраму зъ вырезанемъ кустодѣи (sic) только одна печать Єго Милости самого съ подписью вышменованныхъ особъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 134); листъ писанный съ кустодією, двама печатками, не барзо великими, запечатованный, которые печати на томъ листе, на чотыри угли... робленные, вытисненные (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 479); в чо-

тырех местцах на дверях, а в двох местцахъ на муре при дверях прилеплено воску и там кустодию съ папиру долгую на две албо на полторы пяды на воскъ по нитцы также долгой приложоную (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

КУСТОКЪ *ч., змениш.* Кущик: Єсли бо-вѣ(м) съкыры топорыскъ не боудѣ(т) мѣти люде не бѣдѣ(т) чи(м) мѣти дрѣва рѣбати... кѣсто(к) невелѣкы(и) єзинѣвый котѣры(и) межи те(р)нѣе(м) рѣслъ то(т) ѿ vysлоухана проси(л), не идѣте мѣви(т) далѣ(и) ѿ(т) товѣришкы, бо таа порада кѣдрова не та(к) ...е(ст) пожѣтечна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 59).

КУСТОСЪ *див. КУСТОШЪ.*

КУСТОШЪ, КУСТОСЪ *ч. (лат. custos) (хранитель церковного або княжого скарбу)* охоронецъ: А князь Кустошъ на то дей имъ повѣдилъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); Балцер называемый Мартишевський... маючи змову з ксендземъ кгрегорем... кром ведомости ксендза кустоша Луцкого... хочечи дей осегнути маетьность... княжну Зофею... // зкгвалтил (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 434-435); Хранитель: Стѣрожь, кѣсто(с) (1627 *ЛБ* 145).

КУСТУВЕ *див. КУСТОВЪЕ.*

КУСТЪ *ч. (цсл. коустъ)* 1. Куцъ: а коли вышло чоты(р)деса(т) лѣ(т) ѡказа(л) са ему на пуци при горѣ сина(и) аггль па(н)ски(и) в ку(с)ти ѿгне(м) палаючи(м) (II пол. XVI ст. *КА* 34); А Моисеи, Гѣтманомъ... Жидѣвскому на́родѣ поста́влю(н) ѿ(т) Ба, который позна́лъ правди́ве истотного Ба и твѣрцѣ всѣ(х), чере(з) нѣвое чѣдо котѣрое ѡказа́лоса // в^с кѣстѣ албо в^с глобѣвомъ деревци (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 272-273).

2. У складі мікротопонімічної вл. н. **Кусть калиновъ, Калиновъ кусть:** Пото(м) троху далѣ(и) в дуброву въеха(в)ши, при-

ве(л) на(с) до вродища куста калинова (Івниця, 1582 *ККПС* 79); Будучи я выведе-ны(и)... на ме(ст)цо урочищо пе(в)ное, у Калинова куста лежачое, приехавши на тоє ме(ст)цо выше(и) мененоє..., заста(л) пна Ма(т)фѣа немирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68).

3. Особова вл. н.: Кость Ку(ст) (1649 *РЗВ* 445).

КУСЪ ч. 1. (*частина чого-небудь*) кус, кусок, шматок: А маєть он тот замокъ... (держати)... // ...со всею властностю, жадного кѣса не выймѣючи (Берестя, 1508 *АС* III, 56-57); который же кусъ поля вѣчнѣ оддаю и поручамъ ку тей же церкви на-шей (Фольварк, 1606 *НЗ Ужг.* XIV, 226).

2. (*про їжу*) кус, кусок, шматок: ѿ(т) не(д)ли до не(д)ли. причащалса стѣхъ таинъ. два коуса хлѣба ялъ. во мѣрѣ воды пи(л) (1489 *Чет.* 151зв.); не види(ш) ли што ре(ч) паве(л) кори(и)фано(м); молоко(м) ва(с) ре(ч) напоиле(м), а не цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кѣсо(м) стрavy (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); а богачъ немилосѣдъ (!) бѣдѣчи и неѣжитъ, и ѿка ласкавого оубѣгомѣ не // ѿказалъ... анѣ ѿдноѣ кѣса зъ ѿбѣдѣ свое-го не послалъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 598-599); **псіѣй кусъ вырадить** (кому) *див. ВЫРАДИТИ.*

КУСЫЙ *прикм. (неповний, короткий)* куций: И тотъ (листь смотри, яко) кусый ѿбѣтатый: ни початъку, ни конъца, только слова некоторые, што на свою сторону потребного быти видель! (Вільна, 1599 *Ант.* 599).

КУТАСЪ ч. (*тур. kutas*) китиця, *діал.* кутас: здесе жаловал намъ маршалокъ нашъ ѿ том, штож дей небожчик брат твой... взалъ в него кѣ потребе своей кон гнѣдый... из седломъ Тѣрецькимъ... ис кѣтасом баръ-

совымъ (Вільна, 1555 *АС* VI, 17); Во(з)дѣхъ злотоглавы(и) з листьями... зъ кутасами на рога(х) на полы зъ злотомъ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 64); пра(є)clauium, риза с кутаса-ми (1642 *ЛС* 324).

КУТИКЪ ч. (*невелика частина якої-небудь території*) куток: одного коутика землѣ митрополѣт и малѣхъ парафѣй вл(д)кѣве на синѣдѣ помѣстн(м) о вѣ-стѣпки свои не мѣли мѣти фѣрѣмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 71 зв.); Што(ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в), и ѿздо(б), до(м)кѣ; коли а красны(х) дворо(в) го(р)наѣ ієр(с)лима не оузрю, ї ни во єдино(м) кѣтикѣ вѣ ѿно(м) посидѣти не сподоблюса (1599-1600 *Виш. Кн.* 211); А до того прошу вѣ(с) вши(т)ки(х) Абы фо(р)-ма мою(и) жонѣ стала в на(и)ху(д)шо(м) кутику ѿ(т) цѣ(р)кви ново(и) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2 зв.).

Див. ще КУТОКЪ.

КУТІЯ *див. КУТА.*

КУТКА *див. КУЧКА.*

КУТНИЙ, КУТНІЙ *прикм. 1.* Нарѣж-ний: зше(д)шысе п братия... в справѣ... ѿ ѿкно которое бы(л) п мига(л) ѿбеца(л) за-муровати в каменицѣ свое(и) ку(т)не(и) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57).

2. Суглобный: членѣвный: кѣтніи, члѣ-ны: члѣнки, съставы (1627 *ЛБ* 157).

КУТНОРОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Покритий кутнором — напівшовко-вою тканиною: четвертаа причіна смѣ(т)са явно з шапокъ и макгеро(к) чирвѣны(х) и чоръны(х) кѣтнорованы(х) и голы(х), ато ты(м), и(ж) тыи ко приподобаню члѣчко(м) са нос(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230).

КУТОКЪ ч. Те саме, що **кутикъ**: Не-ха(и) бѣде мѣсто я(к) на(и)вы(ш)шими ѿб-вѣдено... замкѣми за(м)кнѣно з радою є(д)-

ного хо(т) найменшого коу(т)ка... не варо(в)ного боуде спдошено и збдрено (серед. XVII ст. *Кас.* 68 зв.).

КУТЬ ч. 1. (*місце, де сходяться дві зовнішні стіни, боки якогось предмета*) ріг: Кды всѣ снове іововы оу брата пръворо(д)ного на банкѣтѣ ѡбѣдали, ѡто бдра якаасъ // гвалтѡвнаа з поущѣ прише(д)ши з веліки(м) шѡмо(м) чтыри коуты домоу розорвала (XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192); Тувалнѣ: на налоѣ шита бело вкругъ сѣткою, другая с кутами сѣтковыми бело шитыми, лыштвы две шито бело, под образы (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296).

2. (*місце проживання, притулок*) куток, кут: протестующийсе, не могучы на Украину ехать... леч... мешкаючи и в чужых кутах лзы вылеваючы... шацует себе быти поднятых шкод... // ...для неуживания добръ украинских своих власных (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 407-408).

3. (*частина якої-небудь території, місцевості, країни*) кут, куток: Панъ янъ свѣтицки(и) поведи(л) ижъ то є(ст) дѣди(з)-на моя и то є(ст) правѣда ижъ со(л)нечько... бы(л) на то(м) трохѡ дольшо(м) мѣ(ст)цу а(л)бо на иньшо(м) кѡте (1546 *ОГ* 38 зв.); Которые та(к)же єдно(ст) народѡ з кготами здавна были, и с ними ся єдноста(и)не на ро(з)маитые во(и)ны до чѡжи(х) краи(н) с ты(х) кутовъ зымны(х) выправовали (1582 *Кр. Стр.* 53); не сами ми протѣстѡцыйъ заживѡемо. лѣдва ю(ж) котѡрый стѡнъ рѣчи посполітои, и єдва котѡрій коу(т) пѡнствъ к(р) єго м(л) єсть бѣ(з) ни(х) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); остатѡвъ (!) тыхъ синожатеи въ купе за Гуркемъ дало ся тымъ подданнымъ, шо огородѡвъ не мають (Володимир,

1606 *АрхЮЗР* 6/I, 320); который замок мере на самый монастыр назначаю... и с кутѡм албо островѡм поля, от села Гати (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 714);

у складі мікротопонімічної вл. н.: **Петровъ Куть:** Той Петрѣ... въ монастыру св. Спаса мѣшкаль, гдѣ и теперѣ Петровъ Куть надѣ тою рѣкою зовется (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1025).

4. (*віддалене, малопомітне місце*) закуток, куток: што презъ целый день безъ перестани чинили... ажъ всѣ, боронячи здоровья, на коленкахъ по кутехъ сидели (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); И на другомъ заседаню братъ Иоанъ мовиль “нехай тутъ приидеть Євѣекий... не пристѡить ему мовить въ кутѣ, а нашихъ отповѣдей не слухатъ” (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 288); Абѡвѣмъ невѡбра анѣ трѡма днѡми прѣ(д) тымъ, албо вѣ кѡтѣ и вѣ тѣмномъ мѣстѣ рѣчено и справѡвано то было (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 225); а вѣдачи ихъ рѡтмистровъ, сѡкнискѡми старѣыми окрѣтыхъ, и в кѡтѣ сѣдачихъ, смиреннѣи и оубогѣи ихъ живѡтъ щасливѣымъ сѣдѣли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3 зв.); Дѡаблы тежъ всѣ сѣтрѡги покутѣхъ утѣкають (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); **телячий куть** — криївка, схованка: але ижъ синоѡдовѡмъ чѡсови въ порожновѡнѣю оуплывати допѣщѡль... але са єще чѡючи же вѣненѣ албо по телѡчихъ кѡтѡхъ крѣль, албо єсли са до цркѡви появивѣль, тогды са в ней гайдѡкѡми своѣго бѡнтовѡнѡа осажѡль, а такъ явн(ѣ) хоронѣнѡа свои ихъ мл(с)тамъ показѡвалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86).

5. (*наименша частина якогось місця*) куточок, закутина: немѡвѡтко сѣсѣтъ бѡвѣмъ молоко, и вси цицѡкъ кѡтѣ вытѡщѣваетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 111).

КУТЬЯ див. **КУТА**.

КУТѢНЬ ч. (нижня м'ясиста частина вуха) мочка: Тивонови ухо урезано по кутѣнь (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 90).

КУТА, КУТІЯ, КУТЬЯ ж. 1. (поминальна каша з пшениці, рису і т. ін. із солодкою підливою) кутя, коливо: слухне нынѣ то пророкъ до рѣси мовит, которые едно въ томѣ надѣю положили: в свѣчках, в проскурах, ... в кутах, а всю заповѣдь и волю Божию оставили (поч. XVII ст. *Вол. В.* 84); Великого ѳеодора — кѣливами, то є(ст), якъ оу насъ называють, кѣтією чтѣмъ (Київ, 1627 *Тр.* 274).

2. (обрядова каша з пшеничних зерен, із солодкою підливою, уживана напередодні Різдва чи Водохреща) кутя: пшеница цѣлая варена сирѣ(ч) аще смію рещи кутья (XVI ст. *Травн.* 455).

КУФА ж. (стп. kufa, нвн. Kúfe) (міра місткості) кухва, бочка, діал. куфа: от куфы мушкателу, малмазии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); Иванъ филиповичъ... ме(л)... Малмазеи куфѣ а̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24); кáдь, цебѣръ, кѣфа (1627 *ЛБ* 166); взято... горелъки кѣфѣ деся(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); межы себе расшарпали: меду присного кадей три; горелъки простой куфѣ две, аквавиты куфа одна (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 133).

КУФЕЛЬ ч. (стп. kufel, свн. Kufel) 1. (металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття) кухоль, кубок: кнзъ Воронецки(и)... взялъ... куфле(в) пя(т) и чарка ценовая, коштывали по двана(д)цати гроше(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); кѣфель твой не бы(л) по(л)ный (к. XVI ст. *Розм.* 20); Кратіръ: Чáша, кѣбо(к), кѣфель

(1627 *ЛБ* 56); пани братовая... выбрала... куфлевы сребрныхъ три (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); кѣва(л)то(в)не выдравъ... куфѣ(л) оде(н), талировъ ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Чарка, келих: кѣфе(л) ча(р)ка calix (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

КУФТЕРЪ ч. (*перс.* kufter, kubter) дорогоцінна шовкова тканина: Другій куфтеръ черлений, на немъ крестъ золотомъ шить (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 10).

КУФТѢРОВЫЙ прикм. Який виготовлений з куфтеру — дорогоцінної шовкової тканини: Ѡраро(в) дяко(н)ски(х) два еди(н) кѣфтѣровы(и) а дрѣги(и) вышиваны(и) (Львів, 1570-1588 *ЛСБ* 1034, 2).

КУХАРКА, КУХАРЬКА ж. 1. Кухарка: на кожѣ(х) кѣха(р)цѣ копѣ да(л) я(м) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); до(ч)ки и(х) почѣнитъ собѣ пека(р)ка́ми або кѣхар'ка́ми (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216); Дѣчки те́жъ ва́ши оучи́нѣтъ собѣ аптѣкарми, и кѣхарки, и пекáрки (серед. XVII ст. *Хрон.* 206).

2. (жінка, яка служить у домі кому-небудь) служниця: пан мой не має в себе жоны, одно дей у себе кухарку поведил, и там ее отослал, где был взял (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92); Если бы те́жъ и на кѣвалтъ прышло... то́гда бы не почто́мъ люде́й, але то́лько ку́харька́ми // сво́ими мо́гли бы пере́сегнути на́съ! (Вільна, 1599 *Ант.* 647-649); пѣпы кѣтрѣи по бѣзѣ жи́воутъ кѣ пр(с)то́лоу не во́сегда́ прика́саются... а не та́ко́ яко ва́ши дѣ́бвнѣи и мниси, часо(м) прѣ́бѣгнеть ѱ(т) ко́ухар'кы и капи́цѣ забѣвши и бе́реться кѣ мши (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 130 зв.); Поста́нови(ли) пѣпо(м) в'схо́дны(м) же́ны мѣ́ти... а захо(д)ни(м)... ма(л)же́н'ство за́бороне́но а

кѡхар'ки дозволѣно (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); *focaria*, куха(р)ка, по(д)ложница (1642 *ЛС* 199).

КУХАРСКИЙ *прикм.* (який стосується кухаря) кухарський: Кома(р)ка кѡха(р)скаа в не(и) двери на завесохъ (1552 *ОКр.* 3. 149 зв.).

КУХАРЬ *ч.* (*стп.* *kucharz*) 1. Кухар, куховар: Село мокрець То были кѡхары сокольники а иньшие таглые люди (1552 *ОВол.* 3. 202); Кухаровъ, молодцовъ, пекарцовъ... водле ихъ умовы, заразомъ есми отправиль (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25); пова(р) кухаръ (II пол. XVI ст. *ЛА* 189); а з слѡ(г) в ко(р)нине мешкаючи(х) напе(р)-ве(и)... кѡха(р) маты(с) кѡха(р) она(ц)ко жеребило (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Архімагірь: Старѣйшій Поварѡ(м), Кѡхмистр^с, маѣсте(р) кѡхарѡ(м) (1627 *ЛБ* 181); слѡгъ роз'майти(х), кѡхаровъ, пѣкаровъ, шафаровъ и пивнич(и) неща(с)ни(х) ховале(с) ба(р)зо много (Чорна, 1629 *Діал.* о см. 271); ѡ(т)цеве рекли же з брати(и) на жа(д)ного нѣчого не знаемо, ле(ч) кашова(р), албо ли куха(р) ве(л)це иноковъ зневажае(т) (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

2. Особова вл. н.: Васко Кухаръ — дым 1, сыновъ мае два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/І, 248); Яско Кѡха(р) (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КУХАРЬКА *див.* **КУХАРКА**.

КУХЕННЫЙ, КУХЕНЬНЫЙ *прикм.* (*стп.* *kuchenny*) (який стосується кухні) кухонний: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л)... ко(т)лы меденые кѡхе(н)ные чотыре (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 133-134); а то быдло вшитко и кони... котелек кухенный, саквы, то все... побравши... капитули чернцовъ монастыря Печерского оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617); переходили... пановокъ два, баня медяная вели-

кая кухенъная (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160).

Див. ще **КУХОННЫЙ**.

КУХЕНЬНЫЙ *див.* **КУХЕННЫЙ**.

КУХЛИКЪ *ч.* 1. (*малый кухоль*) кухлик: Кадей всих десат, а бочок пивных пат, а коновок три, а кѡхликов $\overline{s}$ (Володава, 1553 *АС* VI, 13).

2. Особова вл. н.: Анѣдрѣй Кѡхликъ (1649 *РЗВ* 122 зв.).

КУХМИСТРОВИЧЪ *ч.* (*стп.* *kuchmist-rzewic*) син кухмістера: зе(н)ко гребѣ(н)-никъ... // кома(р) кѡ(х)мистровича (1552 *ОЧорн.* 3. 57 зв.-58); деда и ѡ(т)ца и их самыхъ прозывали по про(д)ку и(х) Петру Кухмистровичами (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

КУХМИСТРОВСКИЙ *прикм.* (який стосується кухмістера) кухмістерський: деда и ѡ(т)ца и и(х) самыхъ прозывали по про(д)ку и(х) Петрѡ Кухмистровичами, и мае(т)ности и(х) — кухмистровскими (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

КУХМИСТРОВСТВО *с.* Посада кухмістера: то(т) уря(д) кухмистро(в)ство его к(р)м(л) давно в дому и(х) м(л) пно(в) Дорогоста(и)ских было, и де(д), и праде(д) кухмистрами были (Київщина, 1600 *ККПС* 140).

КУХМИСТРЪ *ч.* (*стп.* *kuchmistrz*, *свн.* *küchenmeister*) 1. (*старший над кухарями, керівник кухні*) кухмістер: Архімагірь: Старѣйшій Поварѡ(м), Кѡхмистр^с, маѣсте(р) кѡхарѡ(м) (1627 *ЛБ* 181).

2. (*почесний титул сановника, який відав королівською кухнею*) кухмістер: списана бы(с) кнѣга сия. нарицаемаа четъа. въ градѣ оу каманци. при великомъ королѣ андрѣи. В лѣ(т) $\neq \overline{s}$. $\overline{ц}$. $\overline{е}$. $\overline{ч}$. $\overline{з}$. индикта. въ $\overline{з}$. а тогды держалъ. ѡ(т) королѣ. кам-

нець. панъ трети́на. кѣхми́стръ (1489 *Чет.* 286зв.); Петръ кухми́стръ его к(р) м(л) праде́(д) тепе́решне́го повара, ме́(л) за собою Ю(р)шанку (Київщина, 1600 *ККПС* 132); Недавними тежъ днями, милость твоя въ справе той до его милости пана Тризны кухми́стра вел. княж. литовского писать рачиль (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 318).

3. Особова вл. н.: мещане... Иванъ кожо(л)ка коробѣ́ка о́нопре(и) кѣхми(ст)ръ,... ми(т)ко москаликъ... ми(н)ко шило... иванъ коваль (1552 *ОЧорн.* 3. 57 зв.).

КУХНЯ, КУХНА, КУХѢНА ж. (*стп.* kuchnia, *двн.* kuchīna) **1.** (*спеціальний будинок або приміщення для приготування їжі*) кухня: Што єси присы́лал до нас слѣ́жебника своего быючи нам чолом, абыхмо дозволили тобѣ́ дом поставити ѿ замкѣ́ нашом... против кѣхни наше́е на колодазищи (Краків, 1512 *AS* III, 100); все тоє бѣ́дова́нъе вже старо о́гнило кѣхѣ́на стара (1552 *ОЛЗ* 177); свѣ́дки стали у очі́й: признали о двоже́нствѣ́,... о обцовані́у з злодѣ́ями, што ему во́лы до кухнѣ́ его вожовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); кухню в домѣ́ рогати(н)ско(м) ново зроби(л) бере́за (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); то начинѣ́е до кѣхни нале́жащее ко́штовало золо́ты(х) польскихъ пя(т)со(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); Кѣхна culina (*Уж.* 1645, 27); ша́фаръ, пре́(з) кѣхню идѣ́чій, три зѣ́рнѣ́ соче́виць оузрѣ́вши на землі́ лежа́чій, которі́е бра́тѣ́... са поспѣ́шаль... єи до варе́на наго́товати,... зара́(з) то до ігумена ѿ(т)но́слъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.).

2. (*продукти для приготування їжі*) харчі: новѣ́поставленны́й по́пъ не може́(т) с коу́хнею и с пи́тіе(м) за вл(д)кою издѣ́ти (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 127 зв.); И дѣ́токъ своихъ найми́лших, замордую́тъ,

На кухню, ахъ миѣ́, собѣ́ ихъ готуючи, И на болесны́й покармѣ́, приправуючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 167).

КУХНА *див.* **КУХНЯ.**

КУХОЛЬ ч. (*стп.* kufel, *свн.* küefel) кухоль, кубок: зъ собою повезъ до Крупое Иванъ Дирбахъ: чарку срѣ́брную и кухоль срѣ́брный (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 459).

КУХОННЫЙ *прикм.* (*який стосується кухні*) кухонний: Кѣхна с коми́номъ мѣ́рованы́мъ... ѿ кѣхо(н)ны(х) двере́(и) е́сть замо́къ нѣ́трены(и) (1552 *ОКр.* 3. 149 зв.); У другом возку узято, который ишо́лъ двоима конми́ з речами кухонны́ми и стравны́ми (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); пограбили... кухонны́и ва́льки и обложи́ны (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); ме́новите́ взято... // мѣ́ди Котло́въ кѣхо(н)ныхъ двана(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105).

Див. ще **КУХЕННЫЙ.**

КУХТА ч. (*стп.* kuchta) кухарчук, *діал.* кухта. Особова вл. н.: Вакула о́городникъ, Грицко Кухта о́городникъ (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 113); Перший ре́зыкъ — князю́ Абрамовичу... тре́тий // — Кухти (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 319-320).

КУХѢНА *див.* **КУХНЯ.**

КУЦАНЪ ч. (*низькоросла людина*) куцан. Особова вл. н.: Григоръ Кѣ́ца(н) (1649 *РЗВ* 177 зв.).

КУЦИЛЫЙ *прикм.* *У ролі ім. (людина низького зросту)* куцан, куций, -ого. Особова вл. н.: Євѣ́сѣ́й Кѣ́цилый (1649 *РЗВ* 323 зв.).

КУЦУРА ч. Котище. Особова вл. н.: Кѣ́цѣ́ра (1649 *РЗВ* 175 зв.).

КУЧА ж. **1.** Халабуда, буда; шатро: якимъ... пошо́(л) в поу́стыню и та(м) вчи́-

ниль собѣ коучю, и в кѣчи жилъ м̄ дно(в) (1489 *Чет.* 14); tugurium салаш кѣча (I пол. XVII ст. *Сем.* 172).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ Кѣча (1649 *РЗВ* 170).

КУЧЕРАВЫЙ, КУЧУРЯВЫЙ *прикм.* У ролі ім. Кучерявий, -ого. Особова вл.н.: Кѣзма Кѣчеравый (1649 *РЗВ* 134 зв.); Гринь Кѣчурявы(и) (Там же, 182).

КУЧКА, КУЧЬКА, КУТКА *ж. 1.* (убога оселя) хатка, халабуда: селѣніе, ташъ, намѣ(т), кѣчка, мешканье (1596 *ЛЗ* 79); тые хлопи простые в своих кучках и домках сѣдят, а мы пред ся на столах епископских лежимо (1598 *Виш. Кн.* 105);

коліба: кѣчка з̄ форостѣ (1627 *ЛБ* 54); *Образно:* егда разорит̄ся глінаана халѣп(а), тѣла нашегѡ, палацъ маемѡ в̄ нѣбѣ; пресвѣтлый... прѣто до нѣгѡ поспѣшайся члвѣче, а не бавса в̄ тѣй смро(д)лївой кѣтцѣ, что твѡришь, хощеши радоватиса на землі (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.).

2. Шатро, намет: Єв(г)листа выписоуе. якъ і(с) при праз(д)никоу жидовско(м) наоучаетъ люди жидовскыа. то естъ при сѣдѣню в коучкахъ (1556-1561 *ПС* 371 зв.); лѣпшаа бывае(т) часо(м) хворостѣнаа коу(ч)ка авраѣмова, на(д) мѡры содо(м)скіе (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); и за то чїна(т) дѣки бѣ(г)у вѣшнемѡ споминаю(т) свое мешкана небезпѣчное ге(д) бѣли м̄ ль(т) // на пѣщи и мешкали на пѣщи в кѣ(ч)ка(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 62 зв.-63); Становили тѣды Кѣчки по нївахъ своѣхъ в̄ пѣлю, и ѡбираючи вїнницы своѣ, вїна, в̄ прѣсахъ винобойны(х) вытискали, а веселѣючи роскошовали и сватковали, припоминаючи собѣ нѣндзное оное пѣстынное мешканіе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

3. *мн.* Кучки (назва єврейського релігійного свята, пов'язаного з виходом євреїв з Єгипту) Кучки, Сукот: Пото(м) днѣ па(т)-десатный и то и ѡбразо(м) бы(л) приста свѣтого и всакого бо(з)ского поклѡнѣ годного дѣа стѣго, а свѣто коучѡкъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140); Потчѣніе сѣни: Праз(д)ни(к) наметѡ(в), или Кѣчѡкъ (1627 *ЛБ* 90); Дрѣгѣ свѣто Кѣчѡ(к), на пѣматъ мешкана ихъ на пѣщи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 320); Три крѣтъ на кѣждый рокъ свѣта мнѣ ѡбходїть бѣдетѣ, а свѣто велїкъ днѣ пасхи ... в̄ свѣто кѣчѡкъ на пѣматъ мешканѣа в пѣстыни и тѣмошнихъ невѣѡсовъ и(х) и бѣдѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

КУЧМА *ж. 1.* (висока бараняча шапка) кучма: Или не вѣдаеш, як много предстоящим гологлавым, трепѣрным и многопѣрным макгероносцем, шлыком ковпаком, кучмам высоконогим и низкосытым слугам... радующийся о // царствии божом не только мыслити, но и помечтати не может? (1596 *Виш. Кн.* 65).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ Кучма (1649 *РЗВ* 150 зв.).

КУЧМЕРКА *ж.* Назва певної рослини: ку(ч)ме(р)ка сво(й)стве(н)ная трава (1642 *ЛС* 373).

КУЧОРЪ *ч.* Кучер, візник. Особова вл.н.: Федо(р) Кѣчо(р) (1649 *РЗВ* 388 зв.).

КУЧУГУРА *ж.* (невелика полога гора) кучугура, горб. Особова вл. н., ч.: Иванъ кѣчѣгѣра (1649 *РЗВ* 43).

КУЧУРЯВЫЙ *див.* **КУЧЕРАВЫЙ.**

КУЧЬКА *див.* **КУЧКА.**

КУША *ж.* (різновид лука) самостріл: ѡста(в)уемъ... абы нїхто... не сме(л) в̄ зброя(х)... з ручницею з лѣко(м) с кѣшею... до судѣ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.);

новѣе войны собѣ пѣнѣ вѣбра(л)... дѣлами
онѣми великими... // або рѣчнѣми стрѣ-
лѣми и коушами мѣры іерихо(н)скіе вѣ-
верноуль з' своѣго фоу(н)даме(н)тоу (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 302-302 зв.).

КУШАК ч. (тюрк. kuşak) (різновид по-
яса) пояс, діал. кушак: напервѣи отдал
коней троє... пояс шовковый и кушак (Бо-
риспіль, 1638 АБМУ 26).

КУШАТИ дієсл. недок. Пробувати, куш-
тувати: Pitisso, кушаю (1642 ЛС 317);

істи: Пре(з) двадцать днѣи абовѣмъ идѣ-
чи пѣстынею якъ мнимаю ничого згола не
кѣшалъ (Вільна, 1627 Дух. б. 15 зв.).

КУШАТИСЬ дієсл. недок. (намагатися,
силкуватися що-небудь робити) пробувати:
онѣи панѣве... мѣсль єго сказѣли. Мовячи.
ижъ... єсли бы достатѣчен бы(л) оу вѣ (!)
вѣрѣ ... и да(л) ся имъ звести. призвалъ...
минѣстровъ. котрѣи своєю мѣтвою кѣша-
ли(с) дѣтѣи ѿз(д)орѣвити. але мѣсто ѿздо-
рѣвлѣна на рѣка(х) скональ (XVI ст. УЄ
№ 29519, 265).

КУШЕНЄ, КУШЕНЬЄ с. (стп. kusze-
nie) 1. Спокуса: Оучинилъ такъ Моисѣи, и
стѣли достѣточныи воды и назва(л) има
мѣстца ѡнаго кѣшенье для тогѡ, же сынѣве
Ізраїлеви кѣсѣли г(с)да (серед. XVII ст.
Хрон. 94 зв.).

2. Випробування: Дѣшѣ зраненой и по-
то(л)ченой Хс даєтъ лѣка(р)ство снѣв роз-
ныи кѣшенья то (Вільна, 1627 Дух. б. 393);
Искѣсъ: Покѣшенье, ѣсилова(н)є, поко(ш)-
това(н)є, кѣше(н)є, досвѣдче(н)є (1627 ЛБ
49).

Пор. **КУСИТИ**.

КУШЕНЬЄ див. **КУШЕНЄ**.

КУШЕНЬЄСА с. (стп. kuszenie się)
намагання, спроба зробити що-небудь: На-
чинѣніє: кѣшеньяса, справа, ремесло, ѣси-

лова(н)є, покоштова(н)є, и ѣчінокъ (1627
ЛБ 72).

КУШИНЪ, КУШИНЪ ч. Дзбан: кѣши(н)
збан — fidelia (I пол. XVII ст. *Своб.* 31);
ухо од кушину — ansa (Там же, 54).

КУШИНЪ див. **КУШИНЪ**.

КУШКА ж. (деревиный кухоль, у якому
косарі тримають гострильний брусок) куш-
ка. Особова вл. н., ч.: вышеченуваный Куш-
ка с тамтым гултайством и помочниками
...наехавши на маєтност нашу... почали с
пулгакѡв стреляти, страхи розныи деспекты
выражат (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV-3,
154); Маць Кушка (1649 РЗВ 181).

КУШНЕРКА див. **КУШНѢРКА**.

КУШНЕРЪ див. **КУШНѢРЪ**.

КУШНИР див. **КУШНѢРЪ**.

КУШНѢРКА, КУШНЕРКА ж. (дружи-
на кушніра) кушнірка: наємнымъ дѣломъ...
Пани Юскова кѣшнѣ(р)ка се(с) ча(с) вдо-
ва (Львів, 1609 ЛСБ 1046, 7); за(с) з дрѣго(и)
половици грѣ(н)ту пни фере(н)цовая куш-
не(р)ка будє(т) пови(н)на ѿ(д)дати злоты(и)
єди(н) и гро(ш) 15 (Львів, 1637 ЛСБ 1043,
49 зв.).

**КУШНѢРЪ, КУШНѢРЪ, КУШНЕРЪ,
КУШНИР, КУШЪНЕРЪ, КУШЪНИРЪ,
КУШЪНѢРЪ** ч. (стп. kuśnierz, нвн. Kürsch-
ner) 1. Кушнір: Такожъ вѣ томъ мѣстѣ ко-
торыи будутъ реместники, кравцы, кушне-
ры, котелники, шевцы... тымъ всимъ ка-
залъ єго милость под тымъ правомъ нѣмец-
кимъ быти (Краків, 1507 АЗР II, 11); По-
дачьки и слѣжѣба ѡтъ реме(с)нико(в).
Ремесники вместе дають... рымари, кѣшъ-
нери и кравѣцы робѣтъ воеводе даромъ што
роскажєтъ (Київ, 1552 ОКЗ 39); тотъ же
именем малжѡнѣки своеє протестовалъсе
напрѡтивѣко месчанѡм володимѣрским: Вас-
кови Борысикови,... Семенови Кубрачи-

кови, кушнерови зъ Паркану (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

2. Особова вл. н.: Мещане... Степане(ц) кѡшнеръ (1552 *ОЛЗ* 181); в то(т) ча(с) были... иванъ крама(р),... хома кушнѣрь (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Подданные короля его милости Володимерские Федко Швец... Иван Кушнир (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); Ле(с)ко Кушнѣрь (1649 *РЗВ* 107); Миха(и)ло Кушнѣрь (Там же, 170 зв.); шляхетный панъ Самуель Радоловичъ противко славетнымъ... Кгънатови Булижце... Мисъкови кушънирови... // именами и назвисками декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КУШЪНЕРСКИЙ *прикм.* (який стосується кушніра) кушнірський: Пожитки в месте лѡцъкомъ. З цеховъ на ключъ лѡцъки(и) приходитъ... с кѡшъне(р)ского з рыма(р)ского... жа(д)ного повиноватъства ани работы на замокъ не чинать (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

КУШЪНЕРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНИРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНѢРЪ *див.* **КУШНѢРЪ.**

КУШЪНѢРЪЧИКЪ *ч.* (син або учень кушніра) кушнірчик. Особова вл. н.: Демъко Кѡшънѣръчикъ (1649 *РЗВ* 143).

КУЩА *ж.* (*цсл.* коушта) шатро, намет: Отець нашъ... заповеда намъ не пити вина, ниже будовати домовъ... но въ куцахъ жити вся дни живота нашего (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 150); Обителище: Мешка(н)є, // домѡвство, жѣлище, кѡща (1627 *ЛБ* 147-148); taburnaculum, куща, селеніє (1642 *ЛС* 392).

КУЩИКЪ *ч.* Кущик. Особова вл. н.: Иванъ Кущи(к) (1649 *РЗВ* 163 зв.).

КУЩНИКЪ¹ *ч.* Той, хто живе в шатрі: Каливи(т): Кѡщникъ, Колѣбни(к) (1627 *ЛБ* 214).

КУЩНИКЪ² *ч.* Людина з нахилом до марнослів'я: pugniend(us), кущникъ, суе-словъ (1642 *ЛС* 283).

КУЩУННИКЪ *ч.* (*цсл.* коштуньникъ) блюзнір: не бѡди кѡщѣнни(к), ни игрѣцъ, ни срамослѡвецъ... но и инѣмъ та възбранай (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Кѡщѣнникъ: Трефнѡчій: тѡ естъ, Блѡзень, жаргѡвникъ (Там же, 7 зв.).

КУЩЪ *ч.* Кущ. Особова вл. н.: Феско Кѡщъ (1649 *РЗВ* 375 зв.).

КУЮВѢДА *ж.* (кудлата людина; заверюха, хурделиця) куйовда. Особова вл. н., ч.: Васи(л) Кѡювѣда (1649 *РЗВ* 183 зв.).

КШИКАНЬЄ *с.* (*смп.* kszyskanie) шипіння: Сірахъ: пищѣньє, щебетаньє, кшиканьє оужѡвъ (1627 *ЛБ* 232).

КШТАЛТНЫЙ *прикм.* (*смп.* kształtny) (правильно, добре збудований) зграбний: Если тѣло якогѡ чѣлка естъ кшта(л)тное, и пристѡйное розмѣрѣна маѣтъ, гды голова пре(з) дѣрѣ якѡ(ю) пере(и)детъ, то иншое тѣло... если за(с) горбѡтое... не може(т) пере(и)ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206).

КШТАЛТОВАТИ *дієсл. недок.* (*смп.* kształtować) формувати, творити: Образѡ, Творѣ, фо(р)мѡю, кшта(л)тѡю, (1627 *ЛБ* 169).

КШТАЛТОВНѢЙ *присл. в. ст.* (*смп.* kształtowniej) (краще) зграбніше: посоромчаю(т)са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частое в кѡпова(н)ю шапо(к) и в⁵ вибираню котораа красъшаа и на головѣ кшта(л)то(в)-нѣ(и) стои(т) (да са зрителе(м) приподобае(т)...) (1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

КШТАЛТЪ, КШТАЛТЬ, КШТАЛЪТЪ, КШЪТАЛТЪ, КЪШТАЛТЪ *ч.* (*смп.* kształt, нвн. Gestalt) **1.** (зовнішня форма, вигляд чого-небудь) кшталт: О полгаки небожчиковские, што вѣдаю то сознаваю, иж одного

полгака... короткого, товстого, яко бы кшталтом бардабушки... позычил ми пан Микита (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404); онопрѣта(л), пта(х) подобный кшта(л)то(м) лѣбедеви (1596 *ЛЗ* 64); трѣба тоу(т) вѣдати якіє, и кшталтѣ были тыи раны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164); и дѣло прииждивеніа тѣ есть на(д) рѣска(з) выдѣтѣ, вѣдлѣгъ Бгослѣвовъ плѣнатъ. Бо переминѣетъ кштѣлтъ свѣта того (Київ, 1632 *МКСВ* 286); Юж са имъ и рѣги оу вола не до кштѣлтѣ быти вѣдатъ (Львів, 1639 *Ап.* 9 нenum.); И вѣставишь намѣтъ цркѣвныи такымъ кштѣлтомъ котѣрыи тобѣ на горѣ оуказано (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); **на кшталтѣ (кшѣталтѣ, кѣшталтѣ)** — (подобный до чого-небудѣ, схожий на щось) на кшталт, на зразок: а для лепшого сведомѣ на кшѣталтѣ тоеж руки моеє и еше-м руку свою подписалъ (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 17); бы(л) то(т) бѣцефѣлѣ... на кшталтѣ конѣ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 70 зв.); твержу або оборону на кшталтѣ замочку... учинили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377); три чѣшки якобы на кштѣлтѣ орѣха... мають вѣведены бѣтъ з свѣтѣлника (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

2. Вигляд, образ, подоба: признѣти то моѣсимъ, же не злѣ, дѣбре и дѣбры(м) оумысло(м) ижѣ вѣдачи... бѣга вѣ кштѣлтѣ оубогого жабракѣ и послоѣгача... зѣмѣвшиа крѣкну(л), // ты ли мои оумыєши нѣзѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 13-13 зв.); **Образъ:** фѣгѣра, выѣбраже(н)є, або фѣрма, кштѣлтѣ, прѣкла(д) (1627 *ЛБ* 148); Хс... не погордѣлъ зѣити, и ажѣ до неволничого кштѣлтѣ понижитисѣ (1637 *УЄ Кал.* 161-162); Слѣшачи цѣсарѣ Дѣрій, пыталѣ ихѣ ѡ спѣсобѣ и ѡ кштѣлтѣ алексѣндровомѣ, а они ємѣ оуказѣли образѣ єгѣ на картынѣ

вымалѣваный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

3. Символ, образ: капла(н)ство жидовское было образо(м), албо кшталто(м) прѣшлого ієрейства црѣского (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 61 зв.); такѣ и вѣ гѣрней чѣсти, чѣлка, вѣ главѣ в бѣло(м) и безкрѣвномѣ мѣзкѣ, оѣмѣ невидѣмый... самѣа прѣднѣшаа сѣла дѣши, котѣрій єсть, кштѣльтѣ, и ѣбразѣмѣ, неѣдѣмого бѣга (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); Пѣстѣмѣо прѣтѣ, жебѣсмѣо са засѣ до рѣю вселѣили. Постѣ єсть рѣйского мѣшка(н)ѣ кшталтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 66).

4. (приѣом створення, здѣйснення чого-небудѣ) спѣсѣб: оудаѣса до ва(с) нарѣдове рѣскіє ро(з)лѣчными кштѣлты и спѣсобы, вынѣсачи зѣцность... зви(р)хность своихѣ папѣжо(в) рѣмѣски(х)... а вѣши(х) патрѣа(р)ховѣ кгрѣчки(х), и ѡ(т) нихѣ держѣнѣю вѣрѣ... явне тѣпчѣ(т) ногѣми, а призыѣають ва(с) вѣ єдность (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); з котѣрыхѣ вѣ пѣршой, кштѣлтѣ албо спѣсобѣ // Рѣчипосполѣтой вѣна(и)дѣю, и становлю цркѣвъ по(д) Христѣмѣ, до... Монарѣхѣи належѣти (Євѣе або Вѣльна, п. 1616 *Прич. отѣх.* 8 зв.-9); Оустроѣнѣє: Стѣнѣ, кштѣлтѣ, спѣсобѣ, ѡбѣчай, наѣка, пѣвичѣ(н)є, спѣражѣ(н)є кѣждѣи рѣчи на єи слѣдность (1627 *ЛБ* 141);

(уклад, характер) спѣсѣб: Якѣ снѣ о(т) ѡѣа, та(к) и дѣхѣ, ѡднѣкѣже кшѣта(л)то(м) своѣго бы(т)ѣ рѣзнѣтсѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 44).

5. Жѣночий корсет: взяли... по три брами чорныхѣ оксамитныхѣ, с кшѣталтами оксамитными (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

Кѣ, К, КО *приѣм.* (з дав.) **1.** (виражає ѡбѣктнѣ вѣднѣошення) **а)** (вказує на ѡсобу або прѣдмет, на якѣ спрямована дѣя) до

(кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: почаль говорити кь сѣмионоу. што се сотворилъ еси. ѿ(т)коуду естъ смрадъ сии (1489 *Чет.* 3); теж ѿ том ѿбо всем казали есмо емѹ довѣдавши сѧ к нам ѿказати (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Ко всимъ мещаномъ места Браславского (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); а коли к намъ прїидете а вы до на(с) принесите и то(т) ли(ст) привилны(и) що(ж) имаєте ѿ(т) наши(х) прѧ(д)-кѿ(в) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); К добьро ѿрж(д)ѣному и во цѣти захованому панѹ ѿдрехо(в)скому панѹ галькови... пише(м) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); А коли имъ не достало вина. рекла їсѧ мѣти к нему, вина не мають (1556-1561 *ПС* 343 зв.); с которы(м) то писание(м) свои(м) послалисмо ко вѣши(м) мл(с)тя(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияно(м) минѹ чернца (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); принесли кь нему члѣвѣка нѣмого (XVI ст. *НС* 110); К прочитателю сего писания (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); кь плѣтоу сѧ прихилили (1645 *УС* № 32, 188 зв.); Прѣто прїйдѣте кѹ мнѹ бл҃гослове(н)нїи снѣве ѿ(т)ца моего нб(с)ногѿ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.); Понѹди(х)ся теды и я ко твое(и) мило(с)ти написати (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34);

б) (вказує на приналежність до чогось або на зв'язок з чимсь) до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: прильнѣло бо тѣло є(г) кь согнившей ризѣ его. и тако водою теплою мыюще (1489 *Чет.* 3 зв.); к несѹхоежскомѹ дворѹ: село Грабово... а кь кошерьскому двору: село Мѣзово... из млыном (Кошир, 1502 *AS I*, 147); а хотарь тому вышѣписанномѹ монастирѹ и сѣлам, що кь

монастирѹ прислѣхають... ѿт дѣброви... до конѣць писка (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); мы емѹ тоє сѣлищо Зѣбо(в)ци да(ли) со вси(м) с ты(м) што к немѹ зда(в)на прислѣхало (Краків, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 35); ѿна ѿписала мѣждѹ... имѣне свое ѿтчизное,... со всим с тым, как сама тоє имѣне и тот двор к своєй рѣцѣ мѣла (Вільна, 1514 *AS III*, 111); И волѣн бѣдет сын мой... тот ...замок Степан зо всим, што к немѹ прислѣхаєт, комѹ хотѧ ѿдати, продати (Острог, 1522 *AS III*, 237); ѿ ведеръ медѹ з негѿ хоживало але теперъ приверѣнено к о(с)трѹ (1552 *ОКЗ* 46 зв.); Естли Богъ... дѣшѹ мою... из сего света зберет, тогды маєт... братанка моѧ... вси рѣчи мои рѣхомые к рѣкам своим побрати (Суходоли, 1559 *AS VI*, 47); Она жадного приходячого к собѣ не отганяєт (1603 *Пит.* 98);

в) (вказує на відношення когось або чогось до кого-, чого-небудь) до (кого, чого), на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: мы з ласки нашеє за его к на(м) вѣрнѹю службѹ тьи зє(м)ли миколаєвѹ ѿрєвинчинѹ... потвержає(м) (Берестя, 1506 *Арх. Р.* фотокоп. 10а); Ино мы з ласки нашеє за его к нам вѣрнѹю послѣгѹ дали есмо сѣс нашѹ лист (Краків, 1512 *AS III*, 95); И все ѿ(т) ѿца рѣхаючегѿ ѿказѧ свѣтлости похожѣнїє кь на(м) з ласки прихѣдачєє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); Вы ко (з)лѹмѹ непрелѣжнїи, Ласкою бѿ(з)-кою оутвє(р)жѣнїи (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Тѣмъ же ѿбо и твое бл҃городїє любовѹ ко на(м) имѣѧ древнюю потцысѧ любве рады Хр҃товы (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

г) (виступає при позначенні предмета, до якого щось додається) до (чого) або

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: А на болшю крѣпость и потврѣженіе томѣ въ семѣ вышєписаномѣ велѣли єсмы... [панѣ Т]ѣѣтѣлѣ... писати и нашѣ печать завѣсити к семѣ листѣ нашѣмѣ (Васлуй, 1502 *ВД* II, 203); А на твердость того и пѣчатъ на(ш)у казали єсмо привѣси(ти) к семѣ нашомѣ листу (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); а еще мы Єго Милость придал к тым моим имѣнам ѿ коп грошей Литовское мѣнѣты (Камінь, 1523 *АС* III, 256); кназь фєдор... на свое имєнє... колькось копъ грошей к оноу имєню имѣ былѣ придалѣ (Краків, 1539 *АС* IV, 180); а ку ле(п)шому сведоцтвѣ печа(т) свою к тому моему листу приложи(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); привалилѣ кѣмє(н) ко двєрємъ гробовымъ (1556-1561 *ПЄ* 196); для лепшого твє(р)дости тоє продажи... печати свои к сєму мое(му) прода(ж)ному листу приложи(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 141);

г) (вказує на об'єкт, якому щось передається) відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. відм.: пан Семєнь Олизаровичѣ сходачи с того свѣта записал тоє имєнє... к церкви сватое Тройцы (Луцьк, 1511 *АС* III, 91); а с тоє пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѣ... на кие(в) дачи двє(и) кад(и) медѣ (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*-216, № 37); але я того кгрунту кгвалтомъ под себе к церкви замковой не забиралѣ (1579 *АрхЮЗР* 8/IV, 449); єгліє записа(л) є(м) єго на престолѣ кѣ цркви святого арла Михаила (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225);

д) (вказує на спрямування дії до здійснення чого-небудь) до: ваша милость рачилѣ ко господарю єго милости ся о томѣ за

мною причинити (Острог, 1511 *АЗР* II, 93); если до соборное апостольское церкве ко своей братии наверхнется, принят будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); прочитай истории житий оных святых мужей,... которые... с вѣрою к ним приходящих, уздоравливали (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); ѿ(т) идолопоклоненіа ѿ(т)ведєны, и кѣ Бгѣ Нб(с)номѣ привѣдєны (Чернігів, 1646 *Перло* 46); кѣ тому — крім того: на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынець кнѣзю Андрѣю досталѣ са (Кошир, 1502 *АС* I, 148); и к томѣ придал ємѣ фолварок... Лєвоновѣ (Краків, 1507 *АС* III, 40); в то(т) ча(с) з менє черє(с)... ѿпа(л) и згину(л) К тому дє(и) а(р)кабу(з) згину(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 30); за погрѣбѣ. и на слоужєніє да(л) є(м) ѿ гроши(и) и шєля(г): и к тому на масло и на сы(р) па(т) гроши(и) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); К тому тє(ж) млы(н) подлє воро(т)... спали(т)... розказалѣ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 123); К тому ты(ж) кажды(и) бра(т) має(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѿ(т)ца своего и мѣре (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Кѣ тому вси месѣчєне ровєньские... до гаєвѣ... кгвалтовѣне наєждзаючы, дерева сосѣнового... // ...на чотырдєсѣть тысячєй... выруба(л)и (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117-118).

2. (виражає просторові відношення) а) (вказує на напрям дії) до (чого), на (що): И ѿни повєли градою к васильє(в)скомѣ ѿзерѣ далєко в сєножа(т) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); черєз тѣю дорогѣ кѣ лѣсѣ Добринскомѣ (Турійськ, 1540 *АС* IV, 243); тою долиною, ажѣ кѣ ставу Новоставскому (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 476); Выхоженя ієрейскіи полночными двєрми на

церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бывають (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173); Але пойзрї на ѡколо сѣбе, ажъ ты въ тмѣ сидїшъ, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) сѣбе ажъ на(д) тобою мѣчъ висїть (Чернігів, 1646 *Перло* 134);

б) (вказує на місце, точку, куди спрямована дія) до (чого), на (що), в (що) або відповідає безприйменниковій конструкції з род. відм.: И князь Андрѣй повѣл исъ своими старци по гранем, привел к лѣсѣ до рѣчки до Лобанки (Острог, 1506 *АС III*, 38); А къ Берестью, въ заставу, мають ходити водлѣ давного обычаю (Краків, 1507 *АЗР II*, 11); ино къ тому мѣстцу къ ложчинѣ къ дубу пришли (Новгородок, 1518 *АЮЗР I*, 59); тогды есмо сѣсидов... наших ѡбсылали, абы они к своим границам выехали (Торговиця, 1527 *АС III*, 305); за то они тотъ платъ дають... которые к люцькѣ (!) зъ солюю приходать (1552 *ОЛЗ* 185 зв.); и вшѣ(д)ши бѣрѣзо а поспѣшѣно къ цркви. и просила рекоучи (1556-1561 *ПС* 149); тые вѣ(р)ные визнали, и(ж)... видѣчи... другую рану тятую... ниже(и) к чолу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); А которы(и) бы братъ християньски(и) преставилься с того свѣта маю(т) его вси братя ѡ(т)провадити ко гробѣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); спѣшнѡ идѣте къ Нб(с)номѣ Іер(с)лімѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.); а кгда южъ гекъ ребеллиа лиценциорумъ козакорумъ уставала и къ Украине зъ краев Волыньских повернула, теды протестантес... слуг своих до добръ своих (!) посылали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 535);

у сполуч. з прийм. **изъ, ис, ѡтъ** (вказує на просторову межу чогось) з (від)... до: ѡ(т) того лѣга речкою ѡ верхъ тоє рѣчки через дорогѣ, которая идѣт ис Ковля къ

Дороготешѣ (Ковель, 1540 *АС IV*, 237); ѡ(т) того ме(ст)ца... к вѣ(р)ховинѣ рѣчки лопени (Брацлав, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 25); Хс з нѣа, всѣ(ж) проти(в) нѣмѣ выходѣмѡ. Изъ землѣ к Нѣоу, дѣшами сѣ подносѣмо (Львів, 1616 *Бер. В.* 68).

3. (виражає часові відношення, вказує на термін завершення дії) до (чого), на (що), в (що): тот жид к положеному рокѣ не стал (Вільна, 1506 *АС I*, 134); рѣклъ и(м), сѣмоутѣна дѣша моѣ е(ст) ажъ кѣ смрти. // пожѣдѣте, а чоуйте сѣ мною (1556-1561 *ПС* 112-112 зв.); В ѡко мѣгне(н)ю мѣ провади(т) вѣкъ мѣи кѣ старости, анѣсѣ розбѣчити могоу в тѣи малости (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); А ижъ сѣ того дня к вечерови склонило, теды мѣ тую справу до дня завтрешнего... во(з)ному менованому ѡ(д)волати розказалъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); южъ вѣшъ живѣтѣ зближѣтсѣ къ зѣходѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

4. (виражає відношення мети) на (що), для (чого): Волна ѡна то ѡдати, продати, замѣнити, къ своему вжиточному... ѡбернути (Вільна, 1503 *АС I*, 125); Воленъ Єго Милост тоє имѣнѣ... людьми ѡбсадити и къ своему липшомѣ ѡбернѣти (Володимир, 1521 *АС III*, 211); маѣтъ княз Федор... тоє имѣнѣ дѣдичное... вѣчнѣ держати и вживати и къ своимъ добровольнымъ вжиткомъ ѡбернѣти (Краків, 1539 *АС IV*, 186); ми(с)ка ста(н)кови(ча) на кгру(н)тѣ имѣ(н)я во(и)ниго(в)ско-го по(и)мано абы ко (в)чинѣ(н)ю справѣ(д)ливости до за(м)ку... еха(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); ми(с) воле(н) свое продати или даровати, или ко своему пожи(т)кови бо(л)ше(мѣ) ѡдрѣжати (Львів, 1594 *Юр.* 15 зв.); тоє тебѣ дрѣковѣти розказалъ // и мѣжи лѣуди поустїти ко читанїю (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.*

123 зв.-124); въ пасекахъ пчелу плодѣти и присади садити, яко то ко наилучшему пожитку своему догажати и розширати (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); скло- нилемся къ написаню тоей книги (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318); 3 чотирохъ матерій, то значитъ... дши котории приходятъ ѿ(т) бга всемогщаго ко ѿживленю тѣла дитин- (н)аго (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

5. (виражає означальні відношення) (вка- зує на призначення предмета) до, для (чого): до Гродна на роботу къ вапну не ходити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Красна си (!), милая моя, сладка и витяжна, яко Иеруса- лимъ, грозна, яко спица къ бою сряжена! (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); Колодеза в за- мѣкѣ ни при горо(д)кѣ ани пота(и)ника к воде нетъ (1552 *ОЛЗ* 161); Таковый бо вам и ключ ко отверзению царства небесного // Христос оставил (1598 *Виш. Кн.* 123-124); кто має(т) оуши ко слѣханию нехай слѣхае(т) (к. XVI ст. *УС* № 31, 203 зв.); елика срѣда колѣснаа къ всемѣ окрѣжю (1627 *ЛБ* 98).

6. (виражає модальні відношення) (вка- зує на суб'єктивну оцінку висловлюваного) до (чого): Ино мы не хотачи къ болшим трѣдностям приходити, сами по доброй во- ли своей... копцы закопали (Ковель, 1540 *АС* IV, 237); Єв(г)листа пише,... якъ фал- шивый пр(о)рки ганить. и къ злому при- ровноваєтъ ихъ сорому (1556-1561 *ПС* 38 зв.); А лвовъскій и премыслскій сами будучи з нами в той же справѣ... и к воли воеводы... запрѣлися того всего (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Прбо жъ, мбвѣтъ стѣй, кгда злѣй пѣмысль прихѣди(т), або привѣдитъ та къ крѣхѣ (!) перекрести лице свое (Київ, бл. 1619 *О обр.* 67); А по сѣмъ оузратъ ѿное нѣйвысшее добро: Аггломъ въж(д)ѣлѣнное и пожаданное; Бга творца

своего лицомъ къ лицу въ егѣ истѣсти и величе(с)твѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 161 зв.).

Див. ще ИКЪ, КУ.

КЪГВУЛИ *див. КВОЛИ.*

КЪДЫ *див. ГДЫ.*

КЪКОША *див. КОКОША.*

КЪКОШЬ *див. КОКОШЬ.*

КЪЛИ *див. КОЛИ².*

КЪМЕТЬ *див. КМЕТЬ.*

КЪНИГА *див. КНИГА.*

КЪРАБЛ *див. КОРАБЛЬ.*

КЪРВАВНИКЪ *ч. Кровавник. ◊ кър- вавникъ водный — (назва трав'янистої рослини) кровавник: barba louis, кървавникъ во(д)ный зѣлие (1642 ЛС 100).*

КЪТОРІЙ *див. КОТОРЫЙ.*

КЪШТАЛТЪ *див. КШТАЛТЪ.*

КЫЙ *див. КИЙ.*

КЫНУТИСЯ *див. КИНУТИСЯ.*

КЫРНИЦЯ *див. КРИНИЦА.*

КЫТЬ *див. КИТЬ.*

КЫЯНЪ *див. КИЯНЪ.*

КЪВИСТИ *див. ЦВѢСТИ.*

КЪРИНЪ *див. КРИНЪ.*

КЪЛИЯ *див. КЕЛИЯ.*

КЪНОВАТИ *дієсл. недок. (кому і без додатка) терпіти, мучитися: Также и усѣмъ хрестіанумъ найперво притерпѣти и кѣ- новати много, та такъ увыйти у царство Божіе (XVI ст. НС 39); Такъ лишивъ Хрис- тосъ кѣновати апостолы межи волнами уся нучъ у мори (Там же, 116).*

КЪНЧЪ, КЪНЪЧЪ *ч. (мад. kincs) май- но, маєток: Кѣнчъ ихъ наповнивъ, выт- кладуючи изъ одного у другий (XVI ст. НС 66); спрятовати кѣнчъ albo маргу (Там же, 92).*

КЪНЪ, КЪНЬ *ч. (мад. kin) мука, тер- піння: Научайте ся, хрестяне, що естъ хрестъ... соромъ, кѣнь, изогнаніе,... и уся-*

кое злое (XVI ст. *НС* 32); Великая слабость и недужность есть выдѣ Христа сесе,... што бы насъ очистилъ симъ томлѣньюмъ, и жадустью, и другимъ кѣномъ многымъ выдѣ грѣхувъ нашихъ (Там же, 63); пришовъ есь мучити насъ, чомъ была имъ мука и кѣнь (Там же, 102).

КѢНЪЧЪ *див. КѢНЧЪ.*

КѢНЬ *див. КѢНЪ.*

КѢПЪ *ч. (мад. кѣр)* 1. Форма, вигляд: на сюи земли якъ // чинить Бѣгъ плудъ усякого фелю, у усякумъ кѣпѣ и усякую красоту цвѣту пульского (XVI ст. *НС* 177-178); У сюмъ евангеліи естъ написано, якъ пушовъ Христосъ..., ико Іоанови крестити ся, и коли ся крестивъ, якъ пришовъ духъ святой у кѣпу голубиннумъ, и отецъ святой якъ мовивъ за сына своего (Там же, 202).

2. Спосіб: Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздѣ, котрымъ кѣпомъ годить ся хрестіанинови постити (XVI ст. *НС* 13); Чомъ сесь пустъ и давно постили святыи трома кѣпы (Там же, 25); Нагай держить члвѣкъ покаяніе у тумъ кѣпу, якъ лишилъ Христосъ туй жонѣ (Там же, 65).

КЮБЛИКЪ *ч. (металева дужка, забита у двері, кришку і т. ін. для навішування замка)* скобель: Далѣ(м) за кюблики, за та(ч)ки, и за рѣтя(з), гѣ гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.).

КЮЛЯ *див. КОЛѢ.*

КЮФАРЪ *ч.* Безбожник: завола́ли всѣ єдностáйне, кюфаръ, кюфáръ, то є(ст) незбѣжники, незбѣжники (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29).

Л 1. Дванадцята літера алфавіту на означення приголосного звука “л”.

2. Має числове значення $\overline{\text{л}}$ — 30, а також значення порядкового числівника “тридцятий”: а было дороги $\overline{\text{л}}$. версть (1489 *Чет.* 106); за тѣю ко(р)чмѣ ставили такъ же $\overline{\text{л}}$ конє(и) кѣ слѣжбе г(с)дрѣско(и) (1552 *ООвр.* 3. 103 зв.); хто $\overline{\text{л}}$ лѣ(т) мѣлъ, то(т) те(ж) $\overline{\text{л}}$ чашѣ вѣпилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 239 зв.); сы(н) старшѣи заплати(л) до(л)гѣ ...пашкови зл(т) $\overline{\text{л}}$ (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11); Нѣписъ на хороугви вѣчной пѣмѣти андрѣа желиборѣского, о(т)ца то(ж) Цнѣго Григоріа, вѣ то(м) же храмѣ сѣ нѣмъ положѣного, Ное(м)врѣа, вѣ $\overline{\text{л}}$ днѣ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 1); Взложѣлъ црѣ ассѣрійскѣи на езекиѣа црѣа іудейскаго иѣ талѣнтоу сребра и $\overline{\text{л}}$ талѣнто(в) зѣлота (серед. XVII ст. *Хрон.* 343 зв.).

ЛАБА ж. лапа, *діал.* лаба. Особова вл. н., ч.: тоє тѣкъ мови(л) попѣ Лѣба прѣ(д) панно(м) Яроше(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

Див. ще ЛАПА.

ЛАБРУСКА ж. (*лат.* labruska, *стп.* labruska) ягода дикого винограду: нѣшо(л) та(м) кѣзе(л) агѣды зовоу(т) лабрѣска. і ядлѣ и(х) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 7).

ЛАВА¹ ж. **1.** (дошка на стояках або прикрѣплена до стѣни, на яку сѣдають чи

кладуть що-небудь) лава, лавка: сщѣнници видачи же злѣ. єдны рѣзы зѣ себѣ. гдѣ хто влѣча. а иѣны з ризами оу шпита(л) под лавы (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); двѣ(ри) сто(л) лавы и и(н)шѣе рѣчи в дому пору(ба)л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); Яко ся зы(и)дѣтъ до братства, має(т) дрѣгъ дрѣга в почтѣности мѣти, не примовляти собѣ в лавѣ сѣдячи (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5); кг(д)ы которомѣ жѣдови, ѡ(п) а(л)бо мѣти ѡмре(т), не бѣде(т) сидѣ(л) ни на єдино(и) лѣвѣ ани исти на столѣ, є(д)но на землѣ за цѣлый, м(с)цѣ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 95); Плебанію зас вни(вечѣ а внивечѣ оберѣнули, так же и лавы одноє не зоставили — все розобрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418); **под лавою** — у зневазі, у забутті: Хвала Богу, покѣ перѣшыє єго судзи отѣ негожѣ са(мо)го вжє под лавою (Вільна, 1599 *Ант.* 831); Теперѣ южѣ той привѣлей под лавою, вѣ зневазѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); **подъ лаву вкидати** *див.* **ВКИДАТИ**; **пойти под лаву** *див.* **ПОЙТИ**.

Див. ще ЛАВКА.

2. Дерев’яний брус під днищем судна: ѡказыва(л) те(ж) мнѣ возному то(т) ѡлѣ(х)-но на бѣ(н)дѣзе дѣрево же в комазе ѡбодованое двѣ лавы и двѣ полубо(р)тки (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71).

3. (будівельний матеріал) брус: Я дере-во все... тоє(ст) ла(в) соро(к) сѣмъ, на то(м) бѣреґу у Ву(сти)лозе, звезши, зложи(л) (Во-лодимир, 1575 *ТУ* 160); за двѣ лави да(л) по(в)шо(с)та гроша да(л) ямъ за двѣ кро(к)ви три гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8 зв.).

4. Межа, насип, межовий насип: панъ петръ семашько... // ...вели кѣ врочыщамъ лавамъ, ѿ(т) лавъ кѣ дворѣ се(н)кгушько-вѣ (1546 *ОГ* 43 зв.-44); а тою дорогою... управо черезъ гору ку Шостакову едучи, до лавы, што кґрунты Макотертские и Шостаковские одъ Пересопницкого кґрун-ту делить (Клеванъ, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 475); знаковъ меґды, вѣкол почавши пониже млина одъ броду просто въ гору къ полно-чи // выйде на брегъ понадъ цминтирь (!) ...по саму лаву церковну (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225-226).

ЛАВА² ж. Військовий підрозділ: архи-трікли(н), ма(р)шало(к), начáлники(к) трем вѣсклонѣніамъ, сѣрѣч лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

ЛАВА³ ж. (міський або сільський уряд) лава: Передо... бурмистрами и присеґжны-ми, зуполною лавою, ставши очевисто Фе-доръ Хорошій и с па(си)нком своим... со-знал доброволне (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24); Передо мною Яковомъ Терешковичомъ ...и при мне будучих бурмистровъ одностай-не лави зуполной ставши очевисто Иґнат Сидоренко... признал в тые слова (Там же, 16).

ЛАВЕНДУЛА ж. (лат. *lavandula vera*, стп. *lawendula*) лаванда: лавендоула по латы(н)ски... цвѣ(т) же тоє травы... дхомъ естъ велми блґговонѣнь (XVI ст. *Травн.* 269 зв.).

ЛАВИЦА ж. (стп. *ławica*) те саме, що **лава**³: Кґды(ж)... єму не хощено придати возно(г)[о] з уряду, взявши... з лавицы мес-та киевского з ратуши мѣща(н) присяґлы(х) с писаре(м) которые то прися(ж)ниці, ѿґл-едавши и списавши раны и... побите, та(к) же и шкоды, которые ся стали (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); а потомъ... зґромадивши бурмистровъ, радець и лавниковъ лавицы русское въ мѣстѣ Виленскомъ людей ро-зного набоженства, передъ ними протес-товалсе и скаргу прекладалъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); На вряде кґродскомъ... станувши очевисто... Иванъ Книшъ бур-мистръ, а Григорей Андреевичъ,... присяґ-ный... именемъ всеє лавицы и посполства места Козлина... освѣдали се противко... пану Росновському (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/І, 383); **лавица панская** — те саме, що **лавица сенаторская**: Вемъ, же одному зъ владыкъ можете тымъ не укоряти: бо былъ сенаторомъ зацнымъ, и седелъ часъ // не малый въ лавицы панской (Вільна, 1599 *Ант.* 686-687); **лавица сенаторская** — се-нат: Бо-мъ седелъ въ раде панской часъ немалый... не на подлейшомъ местцу, але мало не въ посродку всеє лавицы сенатор-ское (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1114).

ЛАВКА, ЛАВЪКА ж. 1. Лавка, ослін: сто(л) липовы(и) з ногами ла(в)ка передъ столомъ (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 2); а слугъ... поспихали прочъ зъ лавокъ (1591 *АрхЮЗР* 1/І, 287); в немъ [костеле] пору-бано Крyцификъ, столы лавѣки (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

2. (дошка або колода, покладена через річку) кладка: они... тѣло забитого бояри-на пана Малинского... в реку Стыр под лавки утопили (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI,

183); А жидѡвѣ... коли ишли чере(з) пѡтокъ к мѣстѡ. Сѧми ишли по лѧвка(х), по мѡс-то(х), а хѧ пѧѧли в бѡлото (XVI ст. УЄ № 29519, 243 зв.); *Образно*: кто заживѧе(т) на зѣ(м)ли свѣ(ц)кои слѧвы нѣгды не достѡ-пи(т) нѡ(с)нои хвѧлы. Бо свѣ(ц)каѧ сла(в)-ка. яко пре(з) пѣкло нѧѡчаѧ лѧвка (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31 зв.).

Див. ще ЛАВА¹.

ЛАВНИКЪ ч. (стп. ławnik) (*урядовець, що засідає у міській чи сільській лаві*) лавник: Войтъ, бурмистры... лавнице и присеж. мѣста... кїевского... списавши тую копею зъ листу господарьского, дали есмо мѣщанину (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 300); Голо(в)-щины и нава(з)ки тивоно(м)... ста(р)цо(м) ла(в)никомъ сельскимъ (1566 *ВЛС* 94); На то(м) то(т) ма(н)да(т)... положи(л) абы се бѡ(р)мистръ ра(и)це лавники присяжные ѡ(т) положе(н)я того ма(н)да(т)ѡ за неде(л) шесть становили ѡ дворѡ его к(р) м(л)с(т)и (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 31); Пано(м) Бѡрмистро(м), ра(д)цо(м), войто(м) и лѧвнико(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Недбѧ-єтъ на бурмистръ, и на ихъ лѧвники, Пїсаромъ и надпїско(м) поламѡєтъ шїки (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); ксендзъ... Прошицкий... напротивко... бурмистромъ, лавникомъ... и всему послульству места его королевское милости Ковля, светъчилсе и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

ЛАВНИЧИЙ, ЛАВЪНИЧИЙ прикм. 1. (*який стосується лавника*) лавницький: съ которыхъ [книгъ] и сесъ выпишь подъ печатю лавъничюю естъ выданъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 510).

2. (*який стосується лави*) лавний: я для то(го) тую книгу... затрима(л)... абы тая книга... до ро(с)правы правное на вряде

во(и)то(в)ско(м) и лавничо(м)... затримана была (Володимир, 1638 *ТУ* 308).

Див. ще ЛАВНЫЙ.

ЛАВНЫЙ прикм. (*який стосується лави*) лавний. ◇ лавное право див. ПРАВО; судъ лавный див. СУДЪ.

ЛАВОЧКА ж. Лавочка, ослінчик: Богды стоѧчи анѣтифѡны три ѡ(т)спѣваю(т); пото(м) на зѣ(м)ли або ни(з)ки(х) лѧвочка(х) сеѡдѧчи... є(д)нѡго спѣваючого слѡхаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.).

ЛАВРА ж. (цсл. лавра, сгр. λαύ-ρα) (*назва найвпливовіших чоловічих монастирів, підпорядкованих безпосередньо вищій церковній владі*) лавра: В лѣ(т) з̄ мс̄ инди(кт) положєнь бы(ст) сии ап̄(с)ль те(т)рь повелє(м) (!) и заплатою раба бо(ж)ѧ Дани(л)ѧ... въ ѡбитєли великиѧ лавры (Дермань, 1538 *Перетц* 108);

у складі вл. н.: **Великая Лавра Кіевопечарская**: Матѡѣй Главѧ ѣ, зачѧло ѧї... Дрѡковано в Стѡи Великои Лѧврѣ Кіевопечѧрскои (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); **великая Лавра Печерская Кїевская**: И на(ш) Іѡсифѣ блг(д)тїю Бжїєю, zostѧвши въ с̄: великой и Чѡдотво(р)ной Лѧврѣ Печѣрской Кїевской, намъ ѡ(т)цємъ... ѡтвирѧєшь... Типографїю (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

ЛАВЪКА див. ЛАВКА.

ЛАВЪНИЧИЙ див. ЛАВНИЧИЙ.

ЛАГАРЬ ч. (лат. lagar) вид поетичного вірша: lagari, лагари, стихи поєтицкиє (1642 *ЛС* 249).

ЛАГВИЦА ж. (стп. łagiew, łagwica, свн. lā-gen, лат. lagōna, lagēna, гр. λαγῦνος) бурдюк: lagena, laguncula, мѣхъ, чванъ, ла(г)вица (1642 *ЛС* 249); тѣє котѡрые мѣшкали в̄ гавлѡнѣ... набрали собѣ стѧры мѣхи на ослы взложївши, и лагвицы

скърѣны винныи подерты и посшйваны (серед. XVII ст. *Хрон.* 166).

ЛАГОДА ж. Злагода, лагода: ино видѣвше их доброю волею изманоу и лагодоу междо ними такождере єсми дали... оуси тоти вышереченнии // селове (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55-56); ино ми видѣвши добровольною их токмалѣ и лагодѣ и раздѣленіе що они раздѣлили промежи собою, а ми такождере и ѿ нас єсми дали... тоє вьсе вишеписанное (Хуші, 1560 *DBB* I, 66).

ЛАГОДИТИ дієсл. недок. (кого) (услужати непорозуміння) лагодити: Присмотрѣтєса шалє(н)ствѣ, зѣйзрости, и хїтрости тѣхъ облѣдникѣ(в): не пытають, абы имъ повѣдили, што мѣвилъ Хс, але зѣразъ лагодатъ ѣхъ: и боачїса жебы згѣла за Хомъ не оудѣли са лѣскаве зъ нїми постѣпѣють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 331).

ЛАГОДНЕ, ЛАГОДНѢ присл. (стп. *lagodnie*) лагідно, спокійно, ласкаво: ѿто и тепе(р) архиерей наивышшїй встає(т) рѣно, и ѿгѣнь лѣски своей стѣй запалѣеть, жебы самаритѣнкѣ знашо(л)... сп(с)нїє єй наготовалъ и лагодне мѣвилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182 зв.); алекса(н)дръ шо(л) до него, ѣздѣ вѣложи(л)... лагѣднѣ лѣскаль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); Которыхъ детокъ плачь великий... законѣнницы с церкви выходячи услышавъши... тыхъ пѣновъ студентовъ збыткующихъ застали и с того лагодне упоминали и строфовали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); Лѣчь сей ро(з)слѣблєнный не такъ, але допѣскаєть себе пре(з) рѣнокъ нести, и всѣ иншїи тѣжкости и прѣкрости... лагодне знѣсїть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 107); Іѣсїфъ... И тѣшилъ ихъ и лагодне и лѣскаве до нїхъ мѣвилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

Див. ще **ЛАГОДНО**.

ЛАГОДНЕНКО присл. Лагіднєнко: не постоѣпоує(т) з нею строго... але лагоднєнко ро(з)мовлѣеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

ЛАГОДНИЙ див. **ЛАГОДНЫЙ**.

ЛАГОДНО присл. Те саме, що лагодне: Бгѣ // дѣкѣймѣ за ты(х), котѣрыѣ са на-вертаю(т) до нѣго... и дѣла тѣго лагѣдно и лѣскаве на нѣго Бгѣ призираєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 38).

ЛАГОДНОСТЬ ж. Лагідність, спокій, ласка: А лагодністю и прїємністю своєю... и мудрою а снадною мовою своєю тыхъ, которые ѿ правдивое дороги ѿступили, упомнели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); А дѣла того жъ и терпимо его кротко, зъ лагодностью духовною приводячи его до полѣпшеня, хоронячи его и самыхъ себе, абыхъ мы ся не звели (Єгипет, 1602 *Діал.* 53); Вѣдає(м)... пѣвнє же фѣурїи и срокѣ(ст) з гнѣво(м) вѣ ахєро(н)тѣ пекє(л)но(м) живоу(т), ла(с)каво(ст) за(с) и кро(т)ко(ст), лагѣдность в нѣ(с)ныхъ пѣлацахъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Сладѣстрѣстїє: Рѣскошъ, охолѣда, рѣдѣсть, потѣха весѣ(л)є... пѣшѣтѣ, мѣккость, лагѣдность, похлѣбнаа а мѣлаа мѣва (1627 *ЛБ* 166); єсли хѣчємъ позыскѣти рѣдѣсть онѣю невыповѣдїмоу, гдѣ рѣчєтъ прѣ пр(с)тѣвѣющихъ, бѣдѣчимъ по правїци его зъ лагѣдностью... В тои чѣсть ѿдѣдїчимо онѣє добра (Львів, 1642 *Час. Слово* 270 зв.).

ЛАГОДНЫЙ, ЛАГОДНИЙ прикм. Лагідний, спокійний, ласкавий: та(к) намъ повѣдѣль лагѣ(д)ными словы згѣдѣтєса сами (Рѣгатин, 1591 *ЛСБ* 162); такъ почѣ(л)и(х) наѣучати лагѣ(д)ными слѣбы (XVI ст. *УЄ* № 29519, 241); кгдѣмъ ихъ лагѣдными словы упоминал, абы пахолкови моему дали покой, тѣди они... заступивши мнѣ до-

рогу... мене человека спокойного... зра-
нили (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 1/VI, 371);
Любѡвъ дѡлго терпѣтъ, естѣ лагодна, лю-
бѡвъ не завѣдѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 558);
не має(т) зѣ себѣ, показовати страхѡ, альбо
завивѣнѡ... напръкладъ: мѡрѣщачи тварѣ
...але рѣчей тва(р)ю весѡлою, словы ла-
годными... такѣ его подви(г)нѣти кѡ надѣи
жебы зѡра(з) в ни(м) ѡбрѣди(л) грѣхѣ (Львів,
1645 *О тайн.* 90).

ЛАГОДНѢ див. **ЛАГОДНЕ**.

ЛАДАНОВЫЙ прикм. Ладановий, ла-
данный: а(р)темѣ нестеровичѣ... ме(л)... //
...милечу ладанового каменѣ(и) л̄ (Берестя,
1583 *Мит. кн.* 37 зв.-38).

ЛАДАНѢ ч. (гр. *λάδανον*) ладан: от ка-
меня ладану грошей десят (Вільна, 1568-
1573 *ПККДА* II, дод. 560); Чѡжозѣмѣскѣ
мѡдрѣцы Ха привитѣли, злѣто лѣданѣ и
мѣрѡ ѡко пѣнѡ дали (Острог, 1581 *Римша*
Хрон. 33); Фе(д)ко... кобынець ме(л) то-
ва(р) сво(и)... ножовѣ сви(д)ницьки(х) ла-
данѡ купо(р)ва(с)у зѣ(р)калѣ всего того
по(т)росѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); в
каждую пятницу были повинни выймовати
по тры золотых полскихѣ, то ест: на проску-
ры, вино, ладанѣ и свечы грошей двадцѣт
(Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

ЛАДААКИЙ див. **ЛЕДАЯКИЙ**.

ЛАДИЙЦА ж. Барка, фелюга, човен:
lemb(u)ncul(us), лади(й)ца (1642 *ЛС* 252).

ЛАДИЯ ж. (цсл. ладия) невеликий річ-
ковий човен: phazel(us), ладия, дуба(с) (1642
ЛС 314); trabica nauis, комяга, ладия (Там
же, 400).

Див. ще **ЛАДЬЯ**, **ЛОДИЯ**, **ЛОДЬ**, **ЛО-
ДЬЯ**, **ЛОДЯ**.

ЛАДНЫЙ прикм. Ладний, гарний. У ролі
ім. Особова вл. н.: Педо(р) ла(д)ны(и) (1649
РЗВ 176).

ЛАДОВАТИ дієсл. недок. (стп. *ładować*,
свн. *laden*) вантажити. ♦ **чрево ладовати**
— об'їдатися, обжиратися: они чрево не так
же ли ладовали, ѡко ж и вы, але хлопы
христовы, алчющие правды, лѣпшиє от них
были и нынѣ суть (1598 *Виш. Кн.* 105).

ЛАДОВНИЦА, **ЛАДОВНИЦЯ**, **ЛА-
ДОВѢНИЦА** ж. (стп. *ładownica*) ладівни-
ця: за ладовницю гро(ш) иї (Львів, 1607
ЛСБ 1044, 6); ладовница, коштовала чо-
тыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9);
Панѣ Юре(и) Макаровичѣ... // заграбилѣ
...Га(и)дѡ(ц)ки(х) ладовни(ц) чотыри (Київ,
1633 *ЛНБ* 5, II 4050, 27 зв.); Тамѣже од-
няли протестуючому... шаблю, которая
коштовала золотых десят; ладовѣница —
золотых чотыри (Володимир, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 229).

Див. ще **ЛАДУНКА**.

ЛАДОВНИЧКА, **ЛАДОВѢНИЧКА** ж.
Ладівничка: взял:... ладовѣничку акѣса-
митѣную за золотых девѣтъ (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 308); при... забитю небо(з)-
чика... взято и ладо(в)ни(ч)ку (Житомир,
1650 *ДМВН* 201).

ЛАДОВѢНИЦА див. **ЛАДОВНИЦА**.

ЛАДОВѢНИЧКА див. **ЛАДОВНИЧКА**.

ЛАДУНКА, **ЛЯДУНКА** ж. Те саме, що
ладовница: та(м) же на то(т) ча(с) взялъ:...
порохо(в)ни(ц) чотыри з ладѡ(н)ками дво(и)-
ми и порохо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II
4047, 23 зв.); далемѣ... лядунки чирвоною
скурою обшитыє (Володимир, 1599 *АрхЮЗР*
6/I, 273); по(б)рали... лядунки ѡ(к)сами(т)-
ные (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6);
пограбили... у Александра Рытеровского
...гамалию, зѣ ладунѣками (Луцьк, 1609
АрхЮЗР 6/I, 357).

ЛАДУНОКЪ, **ЛЯДУНОКЪ** ч. (стп. *ładunek*,
свн. *Ladung*) (пучок паперу для за-

бивання набою у ручну вогнепальну зброю) пиж: на томъ мѣстѣцу,... накидано старыхъ плохихъ // пороховъницѣ, лядуньковѣ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317-318); што колвекъ папиров было, теды на ладунки поризали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 236); повкѣ козаков... скрутения и инѣные sprawy и розѣные муниенѣта, одны пошарпалѣ, другіе в болото... повкидал, а остатокъ выузданое гултайство на ладунки розобрало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 128); у Яна Слоневского, бурмистра, скрынку, зъ справами мѣсткую полупали, права мѣстскіе на ладунки побрала (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

ЛАДЪ ч. Лад. $\diamond$ **безъ ладу** — безладно, без порядку: зобрали и(х) на мѣ(ст)це которое є(ст) рече(но) по жидо(в)ски(и) а(р)магедо(н) (то є(ст) много мовачїи а бє(з) ладу я(к) жабы) (написано на полях. — *Прим. ред.*) (XVI ст. *КАЗ* 641).

ЛАДЬЯ ж. (*цсл.* ладѣ) те саме, що **лодья**: андрѣи... остави(л) ладью и мрѣжю пошо(л) ко хсоу (1489 *Чет.* 224 зв.).

Див. ще **ЛАДИЯ, ЛОДИЯ, ЛОДЬ, ЛОДЬЯ, ЛОДЯ**.

ЛАЗАРЬ ч. (*стп.* lazur, *свн.* lāsūr(e)) (*фарба яскраво-синього кольору*) лазур: от фунѣту лазару и лекчу от фунта одного грош оден (Вільна, 1568 *ПККДА* II, дод. 560).

ЛАЗБЕНЬ ч. (*стп.* łaźbień) посудина з накривкою з лика чи лубу для меду: бо(р)тнико(м) во(л)но на лезиво лы(к) або лѣбѣя на лазбє(н) и на и(н)шіє по(т)рєбы што на потребы и(х) бо(р)тни(ц)киє прислѣша (!) што може(т) быти на собе знє(с)ти а не возо(м) // вывє(з)ти (1566 *ВЛС* 86-86 зв.).

ЛАЗЕБНЫЙ *прикм.* 1. Медичний: Ячѣйце: Бѣнка лазѣбнаѣ (1627 *ЛБ* 161).

2. У ролі ім. Те саме, що **лазебникъ**. Особова вл. н.: Євѣхимъ Лазебный (1649 *РЗВ* 332 зв.).

ЛАЗЕБНИКЪ, ЛАЗЕБНЫКЪ ч. (*стп.* łaźbień) лазник. Особова вл. н.: Семенъ Лазебный (1649 *РЗВ* 143); панъ Самуель... протывѣко... Данилови Лазебникови... подѣчасъ козачызѣны заровѣно с козаками кгра-сѣсуючымъ... // именами и назвисками декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

ЛАЗИТИ *дієсл. недок.* Лазити: talipedo, as, лажу, волочу ногу (1642 *ЛС* 393); лажѣ Реро (1645 *Уж.* 50 зв.);

повзати, плазувати: Низуплѣжнѣ: Смѣреннѣ, и малоглѣснѣ, пѣско(м) днѣжєнне по землѣ лѣзѣчи (1627 *ЛБ* 77).

ЛАЗНА *див.* **ЛАЗНЯ**¹.

ЛАЗНЯ¹, **ЛАЗНА, ЛАЗНА, ЛЯЗНЯ** ж.

1. (*спеціальне приміщення чи будинок, у якому миються*) лазня: старостє Лѣцкомѣ и єго потомком... дали єсмо войтовство Лѣцкое, зо всими доходы, к войтовствѣ прислѣхаючими, то єст три дома войтовских, двѣ лазни (Берестя, 1544 *АС* IV, 401); ветѣха кѣхѣна ла(з)на (1552 *ОКЗ* 33); лазня з сєнѣми драницами покрыта (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 50); Подле бровару лазня зъ чорною печю (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); зъ двора, вышедши ку ставу, лазня белая (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 246); видели... же невест и мужчизнѣ о десет душѣ, которые в мѣсто бегли и в тую лазню-хату упали огнем, соломою оболѣкши, попалено (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* IV-3, 152); лазна Balneum (1645 *Уж.* 27).

2. (*миття у лазні*) лазня: ба(р)тошеви на ла(з)ну гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 4); На ла(з)ню и на пѣво всѣ(м) гро(ш) 4

1/2 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 3 зв.); *У порівн.*: Тако(ж) и кр̑щеніє яко ла(з)на н̑якаа ѿмываєтъ на(с) (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29519, 440 зв.).

3. (*вода для купання*) купіль: а когда не моглъ еси вшетечною своею жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) еси себѣ... то бѣди(н)ками ѿбытими, то квѣтками па(х)нѣчими, ля(з)нями, ба(лъ)самами, мѣзикою... и иными играми, до нечистоты способными (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

4. Посудина з водою, в яку опускали дитину при церковному обряді хрещення: Бана: кр̑щеніє, ванна, л̑зна, щ̑льна (1627 ЛБ 5).

ЛАЗНЯ² ж. Те саме, що **лазокъ**: Хто має(т) бо(р)ти... а(л)бо сеножати а(л)бо при сеножатехъ лазни в чие(и) п̑щи, тогды к озеру еха(ти) з неводо(м) во(л)но (1566 ВЛС 86).

Див. ще ЛАЗЪ.

ЛАЗНА *див. ЛАЗНЯ¹.*

ЛАЗОКЪ ч. Викорчувана ділянка землі, призначена під пасовище або під поле: Поля Пете(н)кова... продала лазокъ тот на Нетечи гафичувъ минѣ попови Николѣ за золотыи (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 223).

Див. ще ЛАЗНЯ², ЛАЗЪ.

ЛАЗОРОВЫЙ *див. ЛАЗУРОВЫЙ.*

ЛАЗУКА ч. (*стп. łazuka, łazęka*) лазутчик, розвідник: потомъ по(д)стерѣгаючи его послали за нимъ лазоуки. которые оуказовали быти себе справедливыми. абы его в̑ словѣ пристеречи могли (1556-1561 ПЄ 310 зв.).

ЛАЗУРОВЫ *див. ЛАЗУРОВЫЙ.*

ЛАЗУРОВЫЙ, ЛАЗОРОВЫЙ, ЛАЗУРОВЫ, ЛЯЗУРОВЫЙ, ЛЯЗУРЕВЫЙ *прикм.* Лазуровий, лазурний, блакитний: побрати казалъ... невестих суконь двѣ лун-

ских з оксамитомъ, одна чирвоная, а другая лазоровая (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97); побрали... фerezыю фалендышовую лязуровую... фerezыю лязуревую фалендышовую, зъ белыми петлицами (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 429); Панъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ... // ...поясовъ едwabны(х) два ѿдинъ ляздровы(и) други(и) чиръвоны(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26); взято... ждпанъ ляздровы(и) Аксамитъны(и) з кг̑зиками (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); ф̑ло(н) га(м)л̑ту ляздрового те(м)ного (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 54 зв.); у Гри(ц)ка я(т)ч̑е(н)ка: клячу рыжую... жупа(н) лазуровы лу(н)ски(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

ЛАЗУЦТВО с. Тиняння, блукання: Скитаніє: Бл̑дка(н)є, ляздцтво, т̑л̑аньє (1627 ЛБ 114).

ЛАЗЪ ч. 1. Те саме, що **лазокъ**: А даль Его Милость... тоє именє... со всеми землями пашными и бортными... и гайми и паствами, з лазами и з хворосты (Краків, 1519 *AS* III, 191); На другомъ поли 7 нивокъ: другая пу(д) хашою, оуская приголова и лазъ великыи межи Яругами шашовыи оубагнѣ (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 222); Гафичъ Ива(н) м̑ня(л)ся лазомъ и(з) попы колни(ц)кими, Да(в) Гафичъ ла(з) попумъ у Багнѣ, попы єму дали на Нетечи (Там же, 223); Ланы: Р̑зни, вол̑ки, лазы (1627 ЛБ 57).

2. У складі мікротопонімічної назви. **ольховый лазъ**: Того ж̑ дня... по(т)кали... насъ люди великого кня(з)ства... и насъ вели... болото(м) до ѿльхова лаза (1546 *ОГ* 44 зв.).

Див. ще ЛАЗНЯ².

ЛАИКЪ, ЛАІКЪ, ЛАЇКЪ ч. (*стп. laik, слат. laicus, гр. λαϊκος*) **1.** (*особа, що не належить до духовного сану*) мирянин: Кн̑-

ги ты(ж) Литѣргїи сѣ(т) маю(т), вѣ себѣ яснѣ
выражено, абы тѣло и кровь Сщѣнницы
роздавали лаіко(м) (Київ, 1619 *Аз. В.* 219);
А котѣрыи важа(т)са ѿнѣю вѣрѣ напѣсо-
вати... тѣи если бы Єп(с)пи бѣли... нехай
траѣта(т)... Єп(с)пство... а если прѣстыи
лаіковѣ, нехай бѣдѣ(т) вѣклаты (Київ, 1619
Гр. Сл. 218); Если лаикъ и котѣрыи колѣ-
вѣкъ вѣрѣны(и) молѣтиса не можѣтъ, ажѣ
занежавши справѣ малѣженѣскихѣ, Іерею
котѣрый маѣтъ завсѣгды за людѣ Бжїй
ѡферовати завсѣгды молѣтиса потреба
(Львів, 1645 *О тайн.* 168).

2. Послушник: мѣли то вѣ звычайу це-
саревѣ востоднїи... же, не ркучи епископ-
скихѣ або іерейскихѣ, але и лаіковѣ інокѣвъ
клятвѣ боялися и легко ихѣ не важили
(Київ, 1621 *Кон. Пал.* 652).

ЛАЙНО с. Лайно: мотыло лаино (II пол.
XVI ст. *ЛА* 185); мотыло, ла(и)но (1596 *ЛЗ*
57); Мотыла: Гнѣй, лайна (1627 *ЛБ* 65).

ЛАКНЕНЄ с. (стп. łaknienie) голод:
Стыи приѣтелѣ Іс х(с)вы, слѣжѣли бгѣ в
лакнѣню и прагнѣню (Київ, 1623 *Мог. Кн.*
21 зв.); Алчба: Лакнѣ(н)є, голоднѣсть (1627
ЛБ 5).

Пор. **ЛАКНУТИ**.

ЛАКНУТИ дієсл. недок. (стп. łaknąć,
цсл. алькати) 1. Відчувати голод; голо-
дувати: А то та(к) пѣстити, лаікнути, тѣ-
хы(м) бѣти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 24); ѡ(т)
тыхѣ шѣтъ яснѣтиса бѣдѣ(т), котѣрыи на
тѣй чѣсѣ оуслѣша(т): Лаікнѣ чоґостѣ ма
вѣдѣли, и далѣстѣ ми ѣсти (Київ, бл. 1619
О обр. 114); Єсли не бѣло тѣло, ктѣ пѣс-
тилѣса и лаікнѣль вѣ пѣстыни (Київ, 1625
Сур. Сл. 125 зв.); алчѣ: Лаікнѣ, глѣдомѣ таю,
єстем голодны, ѣсти жадаю (1627 *ЛБ* 5).

2. *Перен. (відчувати духовний голод)*
прагнути: не буду(т) вжѣ лакнути ани

пра(г)нути... бо барано(к)... будѣ(т) и(х)
па(с)ти и будѣ(т) и(х) провадити до жи-
вы(х) жерѣ(л) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 616); Мы...
ты(м) котѣрыѣ дѣшѣю лаікнѣ(т), прагнѣтѣ
и госта(т)... ратѣнкѣ и пѣмочи додава(и)-
мѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 54).

**ЛАКНУЧИЙ, ЛАКНУЧЫЙ, ЛАКНУ-
ЮЧИЙ** дієприкм. у ролі прикм. 1. Голод-
ний: нако(р)ми лакнѣючоґо жебрака (Київ,
1623 *Мог. Кн.* 45); Іѡсифѣ... ѡтвирѣтѣ на-
полнѣныѣ Жѣтници, абы кормѣль Хлѣбо(м)
телѣсны(м) Людѣ лаікнѣчыи (Київ, 1648
МІКСВ 347);

у ролі ім. голодний, -ого: хто кды вѣдѣ(л)
лаікнѣчемоу покѣрмѣ додавати, и поспѣлѣ
пѣназе(и) за заплаѣоу ѡной праѣы просѣ-
ти? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221); кормѣмѣ
лаікнѣчи(х),... нагѣхѣ // приѡдѣваймѣ (Ки-
їв, 1637 *УЄ Кал.* 53-54); са(м) Хс выличѣти
бѣдѣ(т) на сѣдно(м) дни: лаікнѣчоґѣ на-
кормѣти, прагнѣчоґѣ напоѣти (Львів, 1646
Зобр. 69 зв.).

2. *Перен. (який відчуває духовний голод)*
спраглии: намѣ ѡ(т)цѣмѣ и Пѣстыремѣ,
ѡтвирѣшѣ Литерѣлнѣю Жѣтницѣ,... абы(с)
кормѣль зѣ неи Хлѣбо(м) дѣшѣвны(м), лаі-
кнѣчыхѣ Сынѣвъ Цркви Православнѣроѡс-
сѣйскѣа (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

ЛАКОМЕ присл. (стп. łakomie) лакомо,
жадѣбно: ѡ(т)хилаѣмосѣ ѡ(т) горѣчѣсти
прикладѣ(в) сты(х) ѡ(т)цѣ, идѣчи за ма(р)-
ностами лакоме свѣта сѣґо (Київ, 1623 *Мог.
Кн.* 23); овцы, албо велблѣѡды, нападѣши на
травѣ лакоме и хтѣве жрѣтѣ (Вѣльна, 1627
Дух. б. 296); Лихѣимствѣю: Ошѣквивѣю, ла-
коме маѣтнѣсть збирѣю (1627 *ЛБ* 58); Без-
розѣмный а праѣе бѣдлѣчѣй то пѣстѣ єстѣ,
до чѣсѣ пѣвного жѣдати, а вѣ чѣсѣ обѣда,
абѣ вечерѣ лакоме до стѣлѣ са спѣшѣти
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64).

ЛАКОМЕЦЬ ч. Жаднюга, захланник, *діал.* лакомець: если не дає(т), мѡва(т) скоу́пецъ, а ла́комець (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 222); тѡежъ оуслѣшати и оутѣрпѣти маєть бє(з)розѣмный, што и ѡвѣй ла́комець оуслѣшалъ и оутѣрпѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

Див. ще ЛАКОМЦА.

ЛАКОМИТИСЯ, ЛАКОМИТИСА *дієсл.* *недок.* (на що) (бути охочим до чогось; спокушатися чимось) лакоми́тися, ласитися: Че(м) са лакоми(ш) на ща(ст)є, не ѡ(т) б̑а да(н)ноє; а не лакоми(ш)са на бл̑(с)веніє б̑жіє (1596 *Виш. Кн.* 244 зв.); Аще кто наши нѣкоторые слабоумни лакомя́тся, яко на пироги, на нѣкую латинскую унѣю (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лако́мтєся на тоє (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

ЛАКОМСТВО, ЛАКОМЪСТВО, ЛАКОМЬСТВО, ЛАКУМЪСТВО с. Лако́мство, жади́бність, жа́дність, жа́доба: а инии не пости́ша. и сѣдо́ша ясти. и пи(т). пришо(л) на нихъ гнѣвъ б̑жіи. измо́ра злѣ̑.к. и двѣ тысящи. а ины(х) ѡгнь пожегъ лако(м)ства ради (1489 *Чет.* 303); Єв(г)листа повѣдаєть... ижъ не може́мо дво(м) господаремъ робити. ты(ж) абы лако(м)ство, и телє́сное попечє́ніє на(д) жа́дны(м) не вла(д)ноуло (1556-1561 *ПЄ* 35); патріархы... попове не кажутъ слово Бо́жіє дѣ́ля лаку́мства сегосвѣ́тнього (XVI ст. *НЄ* 82); те́ды ты(и)... стороже́ве вчині́ли // дла прозбы и(х) и дла лаку́мства пѣ́назіи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 49-49 зв.); А жебысь не рекъ, Ѳи́лялете, же то зъ лаку́мства, дла большо́го пожитьку своего, учини́лъ (Вільна, 1599 *Ант.* 687); Рѣ́скошъ, збы́тки, Ла́комство, сваво́ла, Немѣ́ра, Всѣ́ми тѣ́ми,

остри́тєся смѣ́ртнаа секѣ́ра (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); тоє лаку́мство и обжирство заходне́го костела... мниховъ было передъ тимъ, же тлустостей мя́сныхъ въ потравахъ заживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1094); Лихоимѣ́ніє: Збы́тнее зобра(н)є ма́єтності, ла́комство (1627 *ЛБ* 58); смѣ́рть оубива́єтъ ла́ко(м)ство, и за́рость тлѣ́митъ, горды́ню гамѣ́єтъ (Черні́гів, 1646 *Перло* 120 зв.); **упасти в лаку́мство** — стати лаку́мим: потомковє... княжат руских... упали в великоє ла́комство око́ло панова́ня. великую хти́вость взяли и роздѣ́лилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

ЛАКОМЦА ч. (*стп.* *lakomca*) Жаднюга, захланник: ѡ ла́ко(м)це(х) пи́ше(т) стѣ́(и) ап̑(с)лѣ̑ іако(в) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 14 зв.); Пла(ч)те и го́рко рыда́йте лихоимѣ́цы шарпаче́ве, серебролю́бцы, ла́комѣ́цы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73); звѣ́рѡве гды на́дѣ́а́т̑са ѡ(т) лѣ́пѣ̑ и ко́рмлѣ̑ ѡ(т)хо́датъ, а ла́комцы нѣ́гды сы́ти не ма́ють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 650); ла́комца поспо́літый є́сть всѣ́хъ голо́вный непрі́а́тель (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4 зв.).

Див. ще ЛАКОМЕЦЬ.

ЛАКОМШІЙ *прикм.* в. ст. Жа́дні́ший, жади́бні́ший, захла́нні́ший: А гды са є́мѣ̑ и то пове́де, стає́(т)са є́ще ла́ко(м)ши(м) на злѣ́то (серед. XVII ст. *Кас.* 270).

Пор. ЛАКОМЫЙ.

ЛАКОМЪ *див. ЛАКОМЫЙ.*

ЛАКОМЪСТВО *див. ЛАКОМСТВО.*

ЛАКОМЫЙ, ЛАКОМЪ *прикм.* 1. Лаку́мий, ласи́й, жади́бний, захла́нный: хотє́чи себе... от так нєласкаво́го брата обварова́ти... покорне... проси́т, абы ваша ми́лост, кня́же старосто, заховавши се водле артику́лу, кото́рый на лаку́мую бра́тю и съ́трыє

в статуте ест описанъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128); а так братіа и ѿ(т)ци не будемо лакоми на чужій наклады... на што єсь са не працювал (1594 *Свенц.* 73); злаа то ро(с)-права на тїи лакомыи богачѣ, котры(и) не хота(т) бачити своєю загоубели и потоуплѣна (XVI ст. УЄ № 29519, 57); Сѣтъ тыжѣ тамъ и инѣи того(ж) цехѣ люде; горѣдѣлывыи, лакомыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); Жаждѣ: Прагнѣ, жадаю,... Метафо(р): забѣгаю чомѣ, естѣ(м) лакомый на що (1627 *ЛБ* 36); ѿ лакомый богачѣ, такѣ клопочешѣ са: и надарѣмне працюешѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 654).

2. У ролі ім. Жаднюга, захланник, лакомий, -ого: Которое слово не до оныхъ ся стегаєть, але до лакомыхъ, въ маєтности хтивыхъ, до пышныхъ (1603 *Пит.* 33); Якѣ бѣвъмъ мѣре незличбное мнѣзсѣтво рѣкъ въ себе берѣчи нѣкѣли не наполнѣѣтѣ са, такѣ и хтѣвость лакомого нѣкѣли са напѣлнити не мѣжетѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 60); лакомый нѣгды не речѣтъ дѣбсѣтъ (Там же, 68); Тог(д)а дѣаволы... займѣтъ всѣхъ грѣшниковъ тогѣ свѣта,... злѣдѣєвъ, лакѣмыхъ, видѣрцѣвъ, кривоприса(з)цѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

Пор. ЛАКОМШІЙ.

ЛАКОМСТВО див. **ЛАКОМСТВО**.

ЛАКОТА¹ ж. (стп. *łakota*) Ласощі, смачні страви: Єстѣ стра(ст) абѣ лакоты все идѣти хо(т) трѣха, а по(д)лыми по(т)рѣвами вѣзго(р)жѣти (1596 *ЛЗ* 41); Ласко-срѣдый: Полѣзачѣ мѣсо(к), талѣрѣвъ... котѣрый такѣ на лакоты зда(л)са, же и пѣлцѣ ѿблѣзѣетѣ и тарѣлѣ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **ЛАКОТЬ**².

ЛАКОТА² ж. Жадѣбнѣсть, жаднѣсть, пожадливість: *try misy borsczyku z łakotoiy*

wurif (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.).

Див. ще **ЛАКОТЬ**².

ЛАКОТКА ж. Ласощі, діал. лакітка: Пресыщѣніє, слѣсти, сластолѣбіє, поживѣнѣ ла́кото(к) (1627 *ЛБ* 96).

ЛАКОТЬ див. **ЛАКОТЬ**¹.

ЛАКОТЬ¹, **ЛАКОТЬ** ч. (цсл. лакѣтъ) (мѣра довжини) локіть, локоть: црѣ повѣлѣ(л) скласти великоу громадоу дровѣ. яко девѣти лакоть (1489 *Чет.* 32); вѣзмѣте архоу. а по(д)ѣте с нѣю прѣ(д) лѣдо(м) напре(д) ѿ(т) лѣдѣи на два тисѣща ла́ктѣй (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20).

Див. ще **ЛОКОТЬ**.

ЛАКОТЬ² ж. (стп. *łakoć*) те саме, що **лакотка**: сластолѣбіє: коха(н)єса вѣ рѣскошахъ, або вѣ ла́котѣхъ (1627 *ЛБ* 116).

Див. ще **ЛАКОТА**¹.

ЛАКРАЦИЯ див. **ЛАКРИЦИЯ**.

ЛАКРИЦИЯ, **ЛАКРАЦИЯ** ж. (стп. *lakrusja*, *lukrecja*, лат. *liquiritia*) **1.** (назва рослини) локриця: *glycerato[n]*, древо лакриция (1642 *ЛС* 210).

2. Корінь локриці, солодець голий: *ly-[b]iestason*, лакрация, корѣ(н) сла(д)ки(й) (1642 *ЛС* 259).

ЛАКТУКА ж. (лат. *lactuca*) (вид салату) латук: лактѣка по латы(н)ски... а по рѣ(с)ки салата (XVI ст. *Травн.* 260 зв.); **дикая лактука** — молочай: дикая лактѣка силѣ имѣетѣ аки макѣ черныи (Там же).

ЛАКТУКОВЪ прикм. Латукѣвий: лактоуково листѣіє смѣшено с настѣрсѣієвою травѣю ѿгородноу... и то яди(м) не варивѣ сыро (XVI ст. *Травн.* 260 зв.); **лактукѣва трава** — те саме, що **лактукѣ**: котѣрый члѣкъ... чирѣи на тѣлѣ то(т) да ємлѣ(т)... лактуковѣ травы листѣіє... и тѣ лысты

помазѹ(т) мѣдо(м) прѣсны(м) и прикладываю(т) к тѣмъ чирѣмъ (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

ЛАКУМЪСТВО див. **ЛАКОМСТВО**.

ЛАМАНЄ, ЛАМАНЬЄ с. 1. (розламування, поділ на частини) ламання: Которое благословене и ламане не розумѣтся Тѣломъ Господнимъ быти, але покармомъ простымъ (1603 *Пит.* 48); **ламанє хлѣба** див. **ХЛѢБЪ**;

(подрібнення) ламання, лупання: дрѣковъ железныхъ до ламанья каменья в (Кременецъ, 1552 *Окр. З.* 147).

2. Калічення, нівечення: заставляєть діаво(л) першѹ стѣнѹ на хр(с)тіяны, и мки х'вы якъ // вымыслѣти бѣды... желѣза ѿстрый... кбла до ламана кбстїй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 146 зв.).

3. *Перен.* (відкидання, руйнування чогось усталеного) ламання: Двѣ части перше гишло... а третяя спасається презъ огонь искушенія, презъ терпливость... мордерствъ, утрапеній, ... свободы отыймованя, правъ и волностей ламаня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 819).

ЛАМАНЫЙ, ЛОМАНЫЙ прикм. Зламаний, зломлений: Ложка ломанаа серебрянаа (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 266); Штѣкъ пять ламаныхъ срѣбрныхъ шаблѣ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 265); **серебро ламаное** див. **СЕРЕБРО**; **сребро ламаное** див. **СРЕБРО**.

ЛАМАНЬЄ див. **ЛАМАНЄ**.

ЛАМАТИ, ЛОМАТИ дієсл. недок.

1. (що) (розламувати, розділяти на частини) ламати: онъ [іс]... в'зав'ши семеро хлѣбовъ хвалоу въздавъ ламаль и даваль оученикомъ своимъ абы прѣ(д) кладали. а они клали прѣдъ народомъ (1556-1561 *ПЄ*

156); Трусникъ покрушенный (в *ориг.* накрышенный. — *Прим вид.*) не можъ ламати, и лень, коли ся зажжетъ, не можетъ погасити (XVI ст. *НЄ* 53); А то... пото(м) ламаль хлѣбъ и даваль имъ [апостоломъ] (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 178); **сакраментъ ломати** див. **САКРАМЕНТЪ**;

(що) ламати, наламувати: стали ламати роу(з)кы ѿ(т) финїко(в) и взавши ишли на стрѣтенїє гнѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 40 зв.); дѣти жидовскїи выходачи на дрѣва ламали палмовыи голѣзки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.).

2. (що, чим і без додатка) (псувати, нищити, руйнувати) ламати: той ли(х) где свою волю възметъ... рѣбаєть, лѣмитъ и ро(з)метѣть. Мѣло са в томъ кого радить (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); Са(м)сонъ билъ си(л)нїи, которїй мѣры плечима лама(л) (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Цѣрь Іѣлїа(н) который ѿ(т)стѣпивши Христїанской вѣри... ламаль образы Х'вы (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); некоторые кареты є(г) м(л) достигаючы... // секирами... били секли... ажъ кареты жели(з)ные ламати и гадати з остатъны(м) праве небезпече(н)ствомъ здоров... (текст пошкоджено. — *Прим. ред.*) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 123); *infringo*, ламлю, сокрушаю (1642 *ЛС* 236).

3. (що) (видобувати, лупати) ламати: а то пови(н)ность брати(и) домовы(х)... в гора(х) где будѣ(т) каме(н) ломати (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 45); мѣрарѣ... раховали много штѣ(к) камене з горы красно(в)ское лама(т) на црквѣ (Львів, 1597 *ЛСБ* 1039, 8); той бо тира(н)... жїлы... каза(л) порѣзати и догоры и(х) запровадити и кроушець среберный ламати (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 137); мѣла(р)чыкови що на

мѣ(р) латѣ лама(л): 20 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7); И оумѣслилъ соломѣнь бѣдовѣть дѣмь... и наличѣлъ ѣмѣ мѣжѣмъ што на раменѣхъ носѣли. а ѣмѣ што кѣмѣмъ вѣ го-рахъ ламѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 292 зв.).

4. (що) (завдавати калѣцтва) калѣчити: скоро ягна поживати яли, сапогы на ногы ѡбоули... жадной кости не ламалѣ идоучи барзо сѣ квапили (поч. XVII ст. *УС* № 256, 11 зв.); єдны с перестраховѣ в ва(л) з мосту падали шыи ламали (1636 *Лям. о приг.* 9 зв.).

5. *Перен.* (що) (порушувати щось, не до-тримуватися чого-небудь) ламати: а запи-сом, хто сѣ комѣ ѡпишет, того вжо ѡдме-нат,... ани иными записы... ани жадными причинами ламати и сказити не можѣтъ (Городище, 1549 *АС* VI, 89); не хочѣ(м) никому пра(в) ламати и листо(в) нѣши(х) нарушивати (1566 *ВЛС* 131 зв.); Смотрижъ, яковый то блудъ... взяти хлопу простому церъковъ, и продавати ее и отдаляти отъ церкви соборное, (и ламати права церъ-ковные)! (Вільна, 1599 *Ант.* 933); наконец на сумненѣ наше налѣгаешъ, чим присягу свою ламаешъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); Святыхъ апостолѣ и святыхъ отецъ правило ламлютъ (1626 *Кир. Н.* 28).

6. *Перен.* (кого) убивати, вигублювати: овшем ростирки, васнѣ, кровопролитіє чинят и люд посполитый ламлют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); **ламати карки** див. **КАРКЪ**; **хребетъ ломати** див. **ХРЕ-БЕТЪ**.

7. *Перен.* (ким перед ким) ламатися, прикидатися: пере(д) ѡчи такъ мнѣгимъ знаменѣтымъ мѣжѣмъ непристойнѣ на по-зѣръ себе подѣвши, и розмайте собѣю пе-ре(д) нѣми ѡбѣртѣвши и ламѣвши (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 994)

ЛАМАТИСЕ див. **ЛАМАТИСЯ**.

ЛАМАТИСЯ, ЛАМАТИСЕ, ЛАМАТИСА див. *недок.* 1. (розділятися, розпадатися на частини) ламатися: Дрижала земля, же ажъ ламали сѣ ѡпоки (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26); лѣкъ туго нагѣгнѣный пѣдаѣтъ-сѣ и лѣмлѣ(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв. нѣнум.).

2. (бути ламаним) лупатися: єдна(к) же сѣ камѣ(н) лама(л) и матерѣя то(г) лѣта го-товала дѣла роботи цркѣ(в)ной (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

3. *Перен.* (вламуватися куди-небудь) вди-ратися: кгдажъ на упоминанѣ и прозбу, абыхъ ихъ зѣ замку пустили, дѣбати не хо-тели и вѣ замочокъ сѣ ламати почали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); плѣчима дѣверѣ моц-но подпирайте, И єсли би сѣ ламалѣ, агтловѣ забивайте (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29).

4. *Перен.* (про щось традиційне, уста-лене, звичне) ламатися, порушуватися: те-перъ ѣ ни(х) за тѣмъ полѣманы(м) калѣ(н)-дарѣмъ и постѣ ламѣтисѣ мѣситѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 16); Нѣзличѣные... нѣвые ѡ(д)-мѣны... котѣрими и ѡупѣдокъ дѣшний сѣ готѣтъ, и наѣки цркѣ(в)ной моцъ сѣ лѣмлѣтъ (Євѣе або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.).

ЛАМЕНТЪ див. **ЛЯМЕНТЪ**.

ЛАМПА див. **ЛЯМПА**.

ЛАМПАДА, ЛЯМПАДА ж. (цсл. лам-пада, ламѣбада, сгр. λαμπάδα) лампада: polumi (х)os, многоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320); *Образно:* Бѣ хочѣтъ абы(х) мы сѣ... з ѡними стѣми... знашли, дрѣжачи вѣ роука(х) не то(л)ко ла(м)пады право-слѣвѣемъ палаючи, але и ѡлѣй добры(х) дѣлѣ з собою носѣчи (1598 *Розм. пап.* 2);

свѣтильник, каганецъ: lucerna, lucernula, свѣтильникъ, лямпада (1642 *ЛС* 258).

ЛАНДЪВОЙТОВСКИЙ див. **ЛАНТ-ВОЙТОВЪСКИЙ**.

ЛАНЕТА див. **ЛАНИТА**.

ЛАНИТА, ЛАНЕТА, ЛАНЫТА ж. (цсл. ланита) шока: ланѣты его яко фиалѣ арома(т) прозабающи(х) бл̄говѣніе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); Если та ктѣ оудари(т) в ланитѣ. обер'ніи емоу и дрѣгю (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 242); и око мбе по невѣли слѣзы гѣркѣи на ланыти виливаѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152).

ЛАНІЙ ч. Те саме, що ланя¹: Іспите(р)... оу звѣра скопѣ премѣни(л)... апѣл'ло ѣ кроука,... діаніа, оу ланіа а ѣно в' павѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.).

ЛАНОВОЄ с. Податок, чинш від лану: положило(м) припозо(в)... // а то и(ж) пнзи(и) поборѣ... чере(з) бѣ(р)мистра... выбраное... и при собе затриманое также те(х) пнзе(и) ланово(г) и чопово(г)... выбраны(х) и до ска(р)бѣ неѣ(т)даны(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16 зв.-17); съ которое побору приходило — ланового золотыхъ сто шестьдесятъ и пять (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 414).

ЛАНТВОЙТОВСТВО с. (приміщення земської управи) лантвойтівство: гдеж есми тот домъ войтовский и лантвойтовства места господарского Луцкого, зо всеми платами и пожитки... Станиславу Романовскому в моц в держанье подалъ (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 174).

ЛАНТВОЙТОВСКИЙ, ЛАНДЪВОЙТОВСКИЙ, ЛЕНЪТЪВОИТОВСКИЙ прикм. (який стосується земського управління) лантвойтівський: в котором дей дому я... лантвойтом будучи судил и справовалъ, што на врьд лантвойтовський належало (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 176); ксендзъ Марцинъ... осведчалсе и соленигер протестовал напротивко... Андрееви Загоров-

скому, войтови дедичному Луцькому, и урядови тогож его милости лантвойтовскому славетному Парфенови... и лавъником его (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 493); Матѣфе(и) Михаловичъ... на суде гостыньномъ водлугъ порядьку, описаня и давъного звычайу права ма(и)дебу(р)ского, в дому звыкломъ ленъттво(и)товъскомъ порядъне загаенымъ... свѣдъчилъ (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

ЛАНТВОЙТОВЫЙ прикм. (який належить земському війтові) лантвойтів: за шкоды слуг пана Малинского, в тот же час поделанные, за два кони лантвойтовых... купленных — за сивого десет коп грошей, а за полового шест коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184).

ЛАНТВОЙТЪ, ЛАНТВОТЪ, ЛАНТЪВУТЪ, ЛАНТВѢЙТЪ, ЛЕНТВОЙТЪ, ЛЕНЪТВОЙТЪ, ЛЯНТВОЙТЪ ч. (смп. landwōjt, сѣн. lentvoget) 1. (керівник міського чи сільського самоврядування) лантвійт, земський війт: жаловали на тебе лянтвойтѣ мѣста Кіевского, бурмистри и радцы (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 131); бѣрмистрове и радцы и все посполство мают собѣ лантвойта ѡбирати (Берестя, 1544 *АС* IV, 402); были при то(м) приса(ж)ники и лантву(т) ѡрадѣ сто ю(р)-скому на има ва(с)ко приса(ж)ни(к) (Львів, 1584 *Юр.* 8); Бы(л) при томъ ла(н)тво(т) Лазо(р) (Львів, 1596 *Юр.* 20 зв.); ѣ(с)тѣпи(л) на... го(с)подѣ менованы(и) вои(т) з ла(нт)-во(и)то(м) и писаре(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 47 зв.); товмачъ кролевский Кадыша лантвѣйта бивѣ, а райцы ся поховали: бо злый барзо былѣ (1636-1650 *ХЛ* 78); На врьде кгородском... панъ Стефанъ Кгронъцкий... напротивко... Теодорови Липце ленътвойтови... свѣдчылсе (Луцьк,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72); ксендзъ Петръ Ко-
заковичъ Прошицкий... на противко сла-
ветнымъ, то естъ: Федорови Свинъчикови...,
лентвойтови... Андрееви Малярови... свет-
чилъсе и протестовалъ (Володимир, 1650
АрхЮЗР 6/I, 563).

2. Особова вл. н.: Лу(ц) Ла(н)тво(и)тъ
(1649 *РЗВ* 182 зв.).

ЛАНЦУГЪ див. **ЛАНЦУХЪ**.

ЛАНЦУЖОКЪ див. **ЛАНЦУШОКЪ**.

ЛАНЦУХОВЫЙ прикм. Ланцюговий:
Служба Божія... маєть ся на кшталтъ лан-
цуховыхъ огнівъ вязати и нероздѣлне от-
правовати (1603 *Пит.* 82).

**ЛАНЦУХЪ, ЛАНЦУГЪ, ЛАНЦЮХЪ,
ЛАНЬЦУХЪ, ЛЕНЦУГЪ, ЛЕНЦУХЪ** ч.
(стп. *łańcuch, łańcug, łańcuch, свн. lannzug*)

1. (ряд послідовно з'єднаних металевих кі-
лець) ланцюг: ла(н)цѣхъ до колодеза са-
жонъ лѣв (1552 *ОКЗ* 36); у дверей нутреный
был замокъ, того негъ отодранъ; прегивко
сений потомъ свиренъ, ленцухомъ железн-
нымъ завишонъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI,
161); коте(л) црковны(и) и два ла(н)цѣхи
...тое все... дали до рѣ(к) ѡ(т)цѣ лѣѡ(н)тію
(Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); А по-
то(м) двяза(л) мя ла(н)цѣхо(м) до воза сво-
є(г) за шію (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136,
35, 1 зв.); А в'ше(д)ши ѡгладѣлемъ все:
гдѣмъ тежъ нашѣлъ кадъ мѣданю, на лан-
цѣхъ желѣзномъ оу стѣдни вѣсачю (Віль-
на, 1627 *Дух. б.* 5 зв.); Колодъки, замъки,...
ланъцѣхи, до розъны(х) двере(и) пограбили
(Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.); з спи-
жарни: муки три корци меры володимер-
ское... ланцухи железные... и вѣвес спрятъ
домовый од мала до веля... побрали (Во-
лодимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

2. (прикраса з дорогоцінного металу, що
має вигляд з'єднаних між собою кілець)

ланцюг: малжонокъ мой,... золото, сребро,
пенези готовые, ланцухи, клейноты, перлы,
шаты... записалъ мне на вечность (Сільце,
1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); посагъ еѣ не малый,
яко ѡ сѣмѣ пѣназѣй, так ѡ камени дорогом
и въ клейнотах и ѡ ланцѣгах, в шатах не
малаа сѣма (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Жи-
дове в ко(ш)то(в)ныхъ шата(х) з ла(н)цухи
золотыми... ходити... не маю(т) (1566 *ВЛС*
94 зв.); меновите дей згинуло: ...ленцуговъ
золотых два (Володимир, 1567 *АрхЮЗР*
8/III, 149); А в том рыдване узято скринку
невеликую, в которой были ланцухи зо-
лотые, клейнотки, перстенки золотые (Жи-
томир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); Панъ Юре(и)
Макаровичъ... // ...пограби(л) Ланъцѣховъ
золоты(х) сѣмъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060,
24-24 зв.); ланцѣ(х) с кресто(м) на ѡбразѣ
(Львів, 1637 *Инв. Усп.* 5); для того оферѣ-
мо вѣ дѣри г(с)дніи... пѣрстни, и сѣрги, и
ланцѣхи золотѣи (серед. XVII ст. *Хрон.*
148 зв.).

3. Кайдани; ланцюг, частіше у мн. лан-
цюги: часто поута(н) и рѣтазъми вазанъ. и
быва(ли) ѡ(т) него ланъцоухы рострыгнены,
и поута // поламаны. а ни жадныи его не
могль оукротити (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.-143);
ве(д)же(м) то(л)ко то слыша(л) и(ж) бы(л)
нѣяки(и) чолове(к) в ко(в)лю которого
слышѣ ѡ(т)ца неви(н)не на ла(н)цѣхо(х)...
ѡ везе(н)ю завешоно (Ковель, 1574 *ЖКК* II,
277); пан Аврам тых двоих чоловиковъ... мне
возному... у везеню у ланцугу и в путех
оказовалъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III,
314); тои ночи петръ спа(л) межи двѣма
жо(л)нерами звазаны(и) двѣма ла(н)цухами
(II пол. XVI ст. *КА* 63); я... енера(л) во(з)-
ны(и) зе(м)ли кие(в)ское... за(с)та(л) его
[сѣ(п)рѣна]... ѡ везе(н)ю нога(ми) ѡ колодѣ
за шію ѡ ла(н)цѣзе рѣки наза(д) завязаны

(Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 17); Звѣз-ки соу(т) свѣ(т)скїи на ча(с) бываю(т). хо-чѣй ланцюхо(м) звѣжоу(т) и ѡко́вами ѡкоу-ють (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 141 зв.); **взяти в ланцюхъ** (кого) — ув'яз-нити: ѡнъ [вѣдка] взѣвши того сѣщенника правосла́внаго в ла́нцю(х) на воскр(с)ніе хво́ (1509-1633 *Остр. л.* 130); **в ланцухъ** (до ланцу́ха) **всадити** (**усадити**) (кого) *див. ВСАДИТИ.*

4. Перен. (душевно поневолення, пригні-чення) ланцюг: и ѡ(т) ѡного ланцю́ха надѣи оу(р)вѣвши́са, потоноу́ти, в глѣбѣсти грѣ-ховъ моу́симо (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); Мнѡ-гїи бо дне(с) наро́ди свѣзѣ́ни соу(т) лѣно́с-тю бѣсѡвьскими ланьцю́хами (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 182 зв.); Абѡвѣмъ слѣ́зы такѡ́выи; оугаша́ю(т) ѡгнь ге́енскїй: и сѣгнѣва́ють в ѣ́ нїхъ ланцю́хї пекѣ́лнии (Чернігів, 1646 *Перло* 166).

Див. ще ЛАНЦЪ.

ЛАНЦУШКОВЫЙ *прикм.* (у формі лан-цюжка) ланцюжковий: взяли... другой по-ясъ ланцушковый серебряный позолотистый (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

ЛАНЦУШОКЪ, ЛАНЦУЖОКЪ, ЛАНЬ-ЦУЖОК, ЛАНЬЦУШОКЪ, ЛАНЬЦУ-ШОКЪ, ЛАНЦЮШОКЪ *ч. 1.* (невеличкий ряд послідовно з'єднаних між собою мета-левих кілець) ланцюжок: ножъ ручный ед-ный; ланцюшокъ малый еденъ; ланцюхъ вазовый еденъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); Голѣбъ серебрны(и) з ла(н)цю́ш-ко(м) на(д) престо́ло(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); Кади(л)ница... вся суто злотыстаѣ з ѣ́ дма ла(н)цю́ш(ш)ками (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 8); Ми(р)ница гладко рисо-ваная, з ѣ́ голово́ю... на ла(н)цю́шку завѣ-си(с)тая з ѣ́ве(р)хѣ з шрѣ́бо́ю (Там же, 18 зв.); *Образно:* не́ха(и) се́рце на ланцю́шкоу ма́-

ют; бо такі́хъ гнѣ́влївы(х) нѣ́гды не чека́-е(т) нѡ́ (XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.).

2. (*прикраса з дорогоцінного металу, що має вигляд з'єднаних між собою кілець*) ланцюжок: А которїи ланцю́жки, перѣс-тенки, клейноты мои, што жона мнѣ́ дала... то все ѡтдал есми жонѣ́ моѣ́й (Острог, 1539 *АС* IV, 208); К томѣ́ те́ж ѣ́зял есми ѣ́ Их Милости... вене́ц с перлы..., ланцю́шки (за) пѣ́тдесѣ́т золотыхъ черленыхъ без золотого (Несухойже, 1550 *АС* VI, 5); дѣ́ хрещики ма-лы(х) е́ди(н) ме́жи ними и(з) сѣ́рѣ́брны(м) ланьцю́шкоу (Львів, 1579 *ЛѣБ* 1033); а то де(и) е́(ст) ме́новите́ скры́ня великая, а в не(и) // ...пе́(р)сте́не(и) де(и) золо́ты(х) чоты́ри... ланьцю́жо(к) сѣ́ре(б)ны(и) (1581 *ЖКК* II, 101-102); згынуло в мене́... лань-цю́шо(к) сѣ́ребрѣны(и), плахта напо(л)ная с че́(р)помъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); по- (з)ваны(и) побра(л)... поясо(в) злоци(с)ты(х) три... ла(н)цю́шко(в) два (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Кграбовецкіе при-падши до малжонки моеѣ́... // ...изъ ши́и ланьцушо́къ... зорвали и ме́жи себе́ все розделили (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 428-429); Монїсто: Клейно́тъ ко́тѡро́го на шї́и носѣ́тъ,... коралѣ́,... ѡ́лбо ланцушо́къ (1627 *ЛБ* 65).

ЛАНЦЪ *ч.* (*слц. lānc*) ланцюг, *діал.* ланц: И мовитъ евангелистъ, ажъ ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати (XVI ст. *НС* 101); Якъ привязанъ медѣ́вѣ́дъ однымъ ланцомъ и ко одному (*в рук. однимъ мѣ́ — Прим вид.*) стовпови (Там же, 153).

Див. ще ЛАНЦУХЪ.

ЛАНЦЮХЪ *див. ЛАНЦУХЪ.*

ЛАНЦЮШОКЪ *див. ЛАНЦУШОКЪ.*

ЛАНЬ, ЛАНЬ *ч.* (*ділянка оброблюваної землі, яка має певні межі*) лан: И давали попѣ́ на годъ з ланѣ́ по ѣ́ гроше́(и) (1552

ОВол.З. 198 зв.); Томъ священникъ... на выхованье его, ланы на пашню, которые теперь священникъ Сѣходолский пашеть (1577 AS VI, 80); андре(и)... зозна(л). и(ж) взя(л) ѿ(д) пна фе(д)ка... еї зло(т) в которо(и) сѣмѣ застави(л) // ему ла(н) на вго(р)ско(и) и(з) луками з обо(х) концю(в) (Одрехова, 1596 ЦДІАЛ 37, 6, 4); на все село лановъ двадцать и семь (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 315); а ѿчковичъ иванъ даль оув орищо(х) ланѣ и синожатю по самы глинокопы (I пол. XVII ст. УИ 1911/9, 13); Того жъ року и того жъ мѣсяца 30 дня Ивана, сына пана Малинчина, татаре ра(з)сѣкли за Мытникомъ на лану панскомъ (1636-1650 ХЛ 79); Ива(н) Мадараш... купи(л) пѣ(л) ланѣ ролѣ в чикла васила за золоты(х). Сто (Одрехова, 1644 ЦДІАЛ 37, 2, 54 зв.).

ЛАНѢВА ж. (стп. łanwa) штельвага, штельвага: ланѢва една; ножъ ручный едний (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 297).

ЛАНѢЦУЖОК див. ЛАНЦУШОКЪ.

ЛАНѢЦУХЪ див. ЛАНЦУХЪ.

ЛАНѢЦУШОКЪ див. ЛАНЦУШОКЪ.

ЛАНЬ прикм. у ролі ім. (стп. łannik) (селянин, який обробляє цілий лан поля) ланник: А подданыхъ поступилъ пяти: ланый одинъ Сетчыче, повиненъ робить што день (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/I, 395).

ЛАНЬТА див. ЛАНИТА.

ЛАНѢЦУШОКЪ див. ЛАНЦУШОКЪ.

ЛАНЯ¹ ж. Лань: за оленя або за ла(н)ю ше(ст) рубле(и) гроше(и) (1566 ВЛС 86); дама, ланы, се(р)на (1642 ЛС 151).

Див. ще ЛАНІЙ.

ЛАНЯ² с. (маля лані) оленя: подобный есть милый мой серне а ланяти еленему (поч. XVI ст. Песн. п. 51).

Див. ще ЛАНЯТЬКО.

ЛАНЯТЬКО с. (малятко лані) оленятко: не вратся, милый мой, подобень буди серне алюбю ланятку еленему на горахъ Веѣиль (поч. XVI ст. Песн. п. 51).

Див. ще ЛАНЯ.

ЛАНЯЧИЙ прикм. Який стосується лані: а от скор лосих, зубриных, ланячих, шацѣючи на копу, от копы по грошей два (Вільна, 1568-1573 ПКСДА II, дод. 559).

ЛАПА ж. 1. (стопа, нога тварини) лапа: што хѣдитъ // на лапахъ зо всѣхъ звѣраѣхъ котѣри хѣдаѣ на чѣтырехъ ногѣхъ не чѣсто бѣдетъ вамъ (серед. XVII ст. Хрон. 118 зв.-119).

2. Особова вл. н., ч.: Мещане которые за острогомъ седа(ть) Ива(н) пастѣхъ... лапа ермакъ (1552 ООЗ-2, 48 зв.); У Степана Лапы: рядень пять (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 219); Петро Лапа (1649 РЗВ 323).

♦ медвежая лапа — (назва рослини) плаун, п'ядич: aranga(e), ar(um), ме(д)вежая лапа зеліе (1642 ЛС 89).

Див. ще ЛАБА.

ЛАПАЙ ч. Людина з великими незграбними руками, ногами, діал. лапай. Особова вл. н.: Матвѣй Лапа(и) (1649 РЗВ 177).

ЛАПАНЬЕ с. (стп. łapanie) перен. (осягати що-небудь, добиватися чогось) ловлення, діал. лапане: лапанье фавѣровъ албо якѣго вѣшшого сѣаѣста (бо его вже и такъ дѣсыѣ) ѿ(т) неѣ вѣм не ѿ(т)разить (Острог, 1598-1599 Апокр. 2 зв.).

ЛАПАТИ дієсл. недок. 1. (кого) ловити, хапати, діал. лапати: Што вла(с)не томѣ езерѣ прировняти може(м)... вѣ котро(м) са вганѣе(м) яѣко рѣбы вѣ мѣтѣ една дрѣгоую лапаючи а пожираючи (Львів, 1585 УЄ № 5, 264, на полях); особѣ свѣцкихъ,... где бы их укрили найдуючи,... били, шарпали, уру-

гали и розные знуты, прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити и о смерть приправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); людей простих...войска его кор. мл.... секли, рубали и стреляли вкруг оскочивъшы..., волаючи: “бий, забий, лапай” секли, рубали и стреляли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

2. Перен. (чого) (*сприймати, осягати що-небудь*) хапати: Для чогожъ вы до вызнавцовъ костела Римского удаетесь, и наукъ ихъ лапаете, и вшелякимъ способомъ ласкъ собѣ у нихъ еднаете? (1603 *Пит.* 104).

ЛАПАТЫЙ *прикм. у ролі ім.* Лапаций, -ого. Особова вл. н.: Степанъ Лапаты(и) (1649 *РЗВ* 177).

ЛАПАЧКА *ж. (стп. łapaczka)* викрут, виверт, фортель: тѣе рѣцѣ ѿ власнѣй лапачками и ѡшоуканьемъ смѣле назовоу, котѡрыѣ фѡдаменътъ вѣры вывертають (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24 зв.); Штѡ ёсть Диалѣктикѡ(в) по(д)стѡпный и фалѣчный замѣтъ або лапачка (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 213); тѡй зѣ того а ѣный зѣ ѣного бѡкѡ... шѡтѡ Црѣкѡвнѣю вѣывазенѣю зѣ высокои теологѣи, шарпаемо окрѣтне дѣалектицкимъ оусилованѣемъ, и лапачками бѡдаемъса порожне и мѡрне ѡказѡти (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205).

ЛАПАЧЪ *ч.* Лапаций, -ого. Особова вл. н.: Анѣдрѣ(и) Лапачъ (1649 *РЗВ* 185).

ЛАПКА, ЛАПЪКА *ж. 1. (маленька нога тварини)* лапка: А Мнѣхъ оузрѣзавши шма(ш) (!) подѡшки, и знѡшовъ тѡмъ жѡбѣи лѡпки. и рекъ ѣи што(ж) маѣшь чѡры (1509-1633 *Остр. л.* 132); **лапка заяча** — (*назва рослини*) (*лат. Eriophorum andustifolium*) заячі лапки: гарѣѡилата по ла(т)... или окѡлѡ(с) лѣпарѣ(с) по ла(т). а по рѡ(с)-

ски заяче(и) глазь трава или лапка зая(ч)ѡ (XVI ст. *Травн.* 238).

2. Особова вл. н., ч.: служебникъ пана Дубровского... засталъ тамъ пяти чоловековъ... на ѣмя: Стецка Рокгалу... Мартышка Лапку (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 6/I, 37); у Тимоша Лапки домъ зо всею маетностью згорель (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/I, 245); грыцько Лапъка (1649 *РЗВ* 201 зв.).

ЛАПОКЪ *ч., перен. (те, чим виправдовуються вчинки кого-небудь)* підстава, причина: его мил. панъ Иванъ Попѣль не только мощнымъ архіереємъ, жаднымъ презвитеремъ, и жаднымъ клирикомъ церковнымъ, анѣ тежъ законникомъ не будучи, посвѡщенѣя жадного наинизшихъ простыхъ лапковъ не маючи,... смѣетъ и важитъса,... меновати и писати Премыскимъ и Самборскимъ Епископомъ (Київ, 1634 *КМПИ* I, дод. 556).

ЛАПТА *ж.* Дитяча гра, *діал.* лапта. Особова вл. н., ч.: Гаврыло Ла(п)та (1649 *РЗВ* 193 зв.).

ЛАПЪКА *див. ЛАПКА.*

ЛАСИТИСА *дієсл. недок.* Ластитися, лашитися, *діал.* ласитися: Ласкаѣтъ: Ласитьса (1627 *ЛБ* 57).

ЛАСИЦА *ж. 1. (назва хижої тварини)* ласиця, ласка: gales, ласица (1642 *ЛС* 205).

2. (*шкурка ласиці як товар*) ласиця, ласка: Несте(р)... мель... това(р) сво(и)... выде(р) нѡ... Ласиць ѡде(н) соро(к) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 11).

ЛАСИЧНИЙ *прикм.* Який стосується ласиці: mustellin(us), ласични(й) (1642 *ЛС* 275).

ЛАСКА *ж. 1. (привітне, добре ставлення)* ласка: оуслышав то црѣ. ста(л) смѡтенъ на многъ ча(с). гнѣва напѡлнѣвса.

помолчалъ много. ѿдва са оумакчилъ гнѣво(м). и ярость оу ласкѣ // ѿберноуль (1489 *Чет.* 58-58 зв.); а мы то хочѣмъ вамъ паметовати ласкою нашою (Краків, 1537 *AS IV*, 71); знаючы я от давныхъ часовъ ласку и великое добродѣйство от пана Михаила его милости Свинюского, а не хочы того имени моего..., никому иншому... в руки пустити, одно его милости пану Свинюскому (Свинюхи, 1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 54); Я княз Левъ Александрович Сангѣшкович... дознавши кѣ себе... ласкѣ..., по своей доброй воли, даю и дарѣю... князю Романѣ Сангѣшкѣ... имени свои (Камінь, 1571 *AS VII*, 381); ѿ(т) людѣ(и) свѣйтѣю прихѣ(л)но(ст) и ласкѣ, и ѿ(т) свѣи(х) ѿвѣчо(к) велѣкѣю любо(в), и послѣдѣнство ѿдрѣжите (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 229); ѿ(т) не(г) пѣна ивана боре(ц)кого... по(с)трѣ(л) по(д)няле(м), с которы(м) то сами(м) паномъ ивано(м) боре(ц)ки(м)... ся хочачи въ приязни и ла(с)це приате(л)-ско(и)... жити... ѿномѣ панѣ... то(и) вы(с)тѣпо(к)... ѿ(т)пѣщаю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16); з ласкою — ласкаво, доброзичливо: ра(ч) же вѣмъ мѣи мл(с)тивѣи па(н) тоую мою малѣю працю з ласкою принаѣвши, вѣдѣ(ч)не прочѣтати (1598 *Розм. nap.* 4 зв.); Жичила бы(м) собѣ была, абы ве(н)тѣшѣю сѣмѣ могли(с)мо были по(с)лати..., е(д)на(к)же... ра(ч)те вѣмъ(ст) з ла(с)-кою прынати (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429).

2. Милість, добродѣйство, покровительство: А тую ласку Нашу и волю въ тии годы дали есмо тымъ мѣщаномъ, которыи упадѣ и шкодѣ отъ огню приняли (Краків, 1527 *РЕА I*, 149); Я... маючи ласку и за-поможенѣ от... ключника, городничого и мостовничого Луцкого..., записую малжонце своей... на двохъ частехъ именей моих (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 33); дядко

мой... рачил мя завжды запомагати грошми... и иншими речами; где я, дознавши таковую ласку... до себе, просилом дядка... иж бы ты части именей моих... выкупил (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); на ласку княжати пана воеводы спущатися небезпечно (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Прѣто просили насъ абы... до Войска Подданныхъ ихъ не приймавали..., Што мы... заховуемо подѣ ласкою нашою (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 203, 1, 4, 1); з ласки — а) (*користуючись чиею-небудь милістю*) з ласки: я в томъ имѣ(н)ю... за позволе(н)емъ того сына моего... и з ласки его мешкаючи ажъ досѣ(л) дживаю (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 10); б) (*роблячи милість кому-небудь*) з ласки: *ino my z łaski naszoie, na ich czołom bitie, to wczyniły* (Вільна, 1502 *ŻD VI*, 149); дядко мой... з ласки своее рачил мя завжды допомагати грошми (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); Проси(м) Пода(и)же и(м) руку помощи з милостивое ласки и бачѣня своего (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 1); в) (*завдяки кому-небудь, за допомогою когось*) з ласки: вѣдже я вѣмъ(с) гѣдъ(с)на... прошѣ..., якоже есте(м) того пѣве(н) и(ж) ведле прѣва духѣвного з ласки вѣмъ(с) захова(н) бѣдѣ (Львів, 1593 *ЛСБ* 245); А бное котѣрое Сѣтыхъ естѣ взываніе, не власне са менѣеть, але зѣ трѣфѣнкѣ, и з ласки або привилѣю якого (Київ, бл. 1619 *О обр.* 91); на ласце — на ласці: а фѣдо(р)ка и про(н)ско-го се(ст)ра то е(ст) на ла(с)це его мл(с)ти бо е(ст) на нихъ ласковы(м) пѣно(м) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК I*, 77); што ласка — що ласка: ему за то маѣ(т) дати три(д)ца(т) гроши(и) и во(з) дро(в) или што ла(с)ка его (Львів, 1596 *ЛСБ* 91, 4).

3. Милість, милосердя; помилювання: мы... на то жадны(х) доводѣвъ... не маємо и не мѣжемо справы своеи попира́ти... и

покараємося и ласки и мѣлости... просимо (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); гедѣѡ(н) болобань... зве(р)женію подпаль в чомъ ѡ(н) почѣва-ючиса прибежа(л) к намъ, ласки и мило-сердя... жадати (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Лѣкашъ ба(р)тникови(ч) ѡпокори-вшися пре(д) братією и просачи ласки брате(р)ское абы... его зновѣ до себе при-нали, що панове браство позволили (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); Пнѣ Фере(н)ц Да(ш)-кови(ч) при доко(н)ченію се(с)сии пришо(л), теды на пе(р)шомъ разѣ за показаня(м) ла(с)-ки малы(м) бы(л) кара(н) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32 зв.); **дати са на ласку** — здатися на милість: дрѣзїи... плака́ли, крыча́чи по дѣлицы. абы са дѣли на ласкоу неприяте-ле(м) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

4. (*вияв подружньої любові*) ласка: та(к) те(ж)... и ла(с)ку ма(л)же(н)скую проти(в)-ко мене показыва(л) и показыва(ти) не пе-реставает(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 17); знаючи... ла(с)кѣ ширѣю и мл(с)т)... ма(л)жо(н)ка моего милого кѣ собѣ... пу(с)-тила є(с)ми кнѣзю а(н)дрею... именьє мое (Миленовичі, 1571 *ЖКК* I, 29); мешкаючи я... в стане малженскомъ... дознавала есми // ...великую щодробливую ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 321-322); Если пойметъ члѣвкѣ женѣ, и бѣ-де ю мѣлѣ, и не найде(т) ласки предъ очѣ-ма єѡ... напишетъ листъ розвѣдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

5. (*Божа благодать*) ласка: Оужо вѣды вѣси(х) тѣпатъ ноа(х) вѣ корабль вошѣлѣ. знѣть ижѣ Бгѣ кланалѣса, прото ласкѣ знашѣлѣ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); Показова(л) ласкѣ своѣю бѣ ѡцѣ нѣ(с)нѣй. в старѣ(м) за́конѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 15 зв.); и молоды по(д)да(и)тѣса ста(р)-ши(м)... бо са бо(г) пы(ш)ны(м) противи(т)

а поко(р)ны(м) дає(т) ла(с)ку (II пол. XVI ст. *КА* 192); за (ч)то гѣ бѣ поко(р)не дѣакѣ-є(м): за вси ласки є(г) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 307, 1); На таковыхъ дарѣ ласки Духа Светого изливается (1603 *Пит.* 24); Гойнаа ласка ннѣ, всѣмъ са показала, Котрааса здѣвна ѡ(т) Ба обеща́ла (Львів, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 67); бѣ... ѡто стою пре(д) тобою ѣбѣгѣй нагѣй, ласки жадаючи, и мл(с)рдѣ взываю-чи (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45); Блг(д)тѣ: Ласка (1627 *ЛБ* 8); здарит час гды сланы дожч ѣстѣпит ѡ(т) очѣ а слонце ласки єго мрак ѡ(т)женѣт ноци (Венеція, 1641 *Анаф.* 22); Всѣоды на кѣждѣ(м) мѣсци пока(з)у-є(т)са ласка и мл(с)тѣ га (1645 *УЄ* № 32, 84 зв.); нача(л)ствовати и бѣти по(д) на-чѣло(м) є(ст) вла(с)наа рѣчѣ мѣдрого, и на(и)вы(ш)ши(и) дарѣ и ласка дѣа стѣго (серед. XVII ст. *Кас.* 11); **з божѣе (Божее, божєи) ласки, зѣ (з) ласки Божѣе (божее, Божей, божии, божои)** — з Божѣи ласки: На вряде кѣро(д)скомъ в за(м)ку володи-ме(р)скомъ... ѡтецѣ юзефѣ вѣлями(н) з бо-жѣе ла(с)ки Арѣхиепископѣ рѣ(с)ский... светѣчы(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122); мы Жикгимонт з Божѣе ласки корол Полский... чинимъ знаменито симъ... листомъ (Городно, 1507 *АС* III, 49); воеводина и го(с)подарина з божєи ла(с)ки земли мо(л)да(в)ской ѣчтивѣ на(м) мешча-но(м) православнымъ... здравѣа жичимъ (Го-родно, 1507 *АС* III, 49); Ни чимъ ми тежѣ, зѣ ласки Божѣе нѣхто ѡка вѣ житѣю моемъ цнотливомъ запорошити не можетъ (Во-лодимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1119); Мы Жикгимонт з ласки Божѣе корол Полский ...пан и дѣдич, чинимъ знаменито сим на-шим листомъ (Краків, 1507 *АС* III, 39); Тутъ гды ми ѡ пресвѣтломъ и православномъ Василїи Константиновичу, княжати Ост-

розскомъ, воеводѣ // Кіевскомъ приходить писати, зъ ласки Божей познаваю въ собѣ, же не кроткословнымъ, але зъ достопохвалнымъ пристойтъ ми показати словомъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1134-1135); з ла(с)ки б̄жиі споко(и)но в на(с), и вси єсми здра̄ви (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); Превелебн̄ишемъ его м̄лости Господ̄н̄ ѡ(т)-ц̄ѡ, Арсенію Желиборскомъ з ласки б̄жои Єпископ̄ Лв̄овскомъ (Львів, 1642 *Бут.* 2); **за ласкою божою (Божею, Божією, Божією)** — з Божої ласки: теразъ поєжджа(и)мы за ласкою и волею божою (к. XVI ст. *Розм.* 36); и станеться за ласкою Божею не унія, але унитасъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 718); Я, пане, єстемъ християнинъ и християнскій потомокъ за ласкою Божією (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); якожъ южъ за Ласкою и помоч̄ю Б̄жією т̄й Монастырь є(ст)... зб̄д̄ован̄ый (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); **за ласкою бозскою** — з Божої ласки: за ласкою б̄з̄скою,... гор̄ачо(ст) тел̄снои пожа(д)л̄ивости... м̄же б̄йти затл̄м̄лена (серед. XVII ст. *Кас.* 71).

♦ **ласка ваша (вашей милости, твоя)** — ласка ваша (вашої милості, твоя): а теп̄рь... ѡ не тескл̄ивое и п̄лное ласк̄ вашихъ сл̄д̄х̄ан̄е прош̄ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 22); Зати(м) повторе сл̄д̄(ж)би своє и са(м) себе в ла(с)к̄ вашей мл(с)ти залипаю (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); притомъ ласки твоєи прош̄ абы(с) мя залечи(л) вс̄мъ приятеле(м) мои(м) (к. XVI ст. *Розм.* 63).

ЛАСКАВЕ, ЛАСКАВЪ, ЛАСКОВЕ *присл. (стп. łaskawie)* 1. Ласкаво, лаг̄дно, м'яко: его милость мене, // малжонку свою,... во всемъ ласкаве а добротливе,... показоваль (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); але не было такого н̄кого м̄л(с)т̄ивого жебы ємоу хто да(л) ты(х) ѡдоби(н). але сло-

вомъ не хот̄ль его пот̄шити, ан̄ ла(с)-каве посмотр̄ти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209-209 зв.); Б̄лгооугодителн̄: Ласкаве, ма̄кко, т̄хо (1627 *ЛБ* 9); От̄цъ об̄х̄ сын̄овъ свои(х),... мол̄дшого ласкаве пр̄йм̄ет̄ а стар̄шого... оут̄шне пр̄б̄ситъ (1637 *УЄ Кал.* 35); Т̄б̄и с̄ раб̄ы бремен̄а н̄б̄ситъ, И ласкаве гр̄шниковъ пр̄б̄ситъ. Аб̄ыса пр̄е(д) Б̄гомъ добротл̄ивымъ смӣрили (Чернігів, 1646 *Перло* 75); и поклон̄илис̄ єм̄... а б̄нъ ласкаве їхъ поздор̄б̄ивши, выт̄аль ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

2. Ласкаво, доброзичливо, прихильно: Маєт̄ он̄... к подданым̄ нашим̄ тамошним̄... ласкаве, без их̄ ѡб̄тажливости са заховати (Краків, 1542 *AS* IV, 326); А прото... ваше кнежац̄кое милости прошу: то все... ласкаве принявши, абысь не на злую, але на добрую сторону то розумети и оборочати рачиль (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 991); И чого колвекъ и потымъ до м̄стца святого на фундован̄е и розширен̄е хвалы Божои будеть потреба, охотно и ласкаве ставит̄ся об̄щую (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); Мр̄іа ласкав̄ юдаша пр̄йала (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8 зв.); Оуб̄огимъ фил̄ом̄з̄омъ ласкаве са ст̄авишъ (Київ, 1633 *МІКСВ* 309); Аб̄ов̄мъ при четве(р)тихъ врат̄ехъ; врат̄ници добротл̄ивыи и милос̄тив̄и; ласкаве п̄л̄г̄рим̄овъ з̄м̄ныхъ пр̄йм̄ють (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.).

3. Ласкаво, милостиво: И покорне просимъ В. М. государя нашего, ижъ бы В. М., ...отъ насъ... тотъ малый впоминокъ рачиль ласкове принять (Київ, 1557 *КМПП* I, 24); С которы(м) то писаніє(м) свои(м) послалисмо ко в̄ши(м) м̄л(с)т̄я(м)... мин̄д чернца... прош̄ жебы в̄м̄ рачили Єго до себе вд̄ячне приня(в)ши Ласкаве ѡ(т) себ̄е себе ѡтпускати (Львів, 1585 *ЛСБ* 70);

му..., pozwoliły iesmo łaskawe na ustupenie u podanie iemu... uroczyzcza Netiahy (Варшава, 1599 *АрхЮЗР* 7/І, 260); Розѣмѣю, же при тѣмъ... стѣмъ дарѣ, и мене самѣго... ласкаве принати (Київ, 1623 *МІКСВ* 77).

4. Милосердно, милостиво: бный собѣръ котѣрый вынѣного справѣдливѣ потѣпиль, наvertsяющего и каѣчогоса ласкаве розвѣжетъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36); Ты са(м) есте(с) нѣб(с)ный пѣне котѣрый мѣжешъ мнѣ ратоуѣкоу додати, зѣ мл(с)рдѣа своего стѣго, котѣры(и)... щѣдрѣбливѣ и ласкаве ѣко пѣнъ и тѣврѣа на(ш) кѣрми(ш) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 177 зв.); Тѣлько ты самѣ ѣ Тѣврѣе ра(ч) на(м) скрѣхѣ дат, Рѣчѣ самѣ ласкаве ср(д)цем(ѣ) нѣшимъ керѣвати (Львѣв, 1631 *Розм.* 8 зв.); Бѣѣ // дѣкѣймѣ за ты(х), котѣрыѣ са наvertsяю(т) до нѣго... покѣалѣ са и дѣла тѣѣго лѣгѣдно и ласкаве на нѣго Бѣѣ призираѣтѣ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 37-38); Молю бѣ(з)кѣю мл(с)тѣ твою, Прѣйми ласкаве дѣшѣ моѣ ѣ вѣчнѣю твоѣ ѣборѣнѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 22 зв.).

Див. ще ЛАСКАВО.

ЛАСКАВЕЦЪ ч. Ласкавецъ, благодѣйник: самѣ... роздалѣ, то естѣ менѣвите рѣсходѣ двухѣ сотѣ золѣтыхѣ черленыхѣ,... // наѣпервей: моѣмъ великимъ ласкавѣцѣмъ,... пану Михайлу..., а пану Гаврилу (Луцѣк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 23-24).

ЛАСКАВИЙ див. ЛАСКАВЫЙ.

ЛАСКАВО присл. 1. Те саме, що ласкаве у 1 знач.: тогды цѣрь почалѣ ласкаво. говорити еѣмѣ. штобы пожерлѣ бѣгомѣ еѣго болвано(м). а хр(с)тѣянѣскомоу бѣѣу не поклонилѣса (1489 *Чет.* 30 зв.).

2. Те саме, що ласкаве у 3 знач.: Грѣшницы... смѣлѣ при бѣку тѣвѣмъ сѣдѣаютѣ. А тѣ с тѣми ласкаво мирствѣешѣ, и Гѣѣй-

ныи дѣры нѣмъ нѣѣ дарѣешѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 58).

Див. ще ЛАСКАВЕ.

ЛАСКАВОСТЬ, ЛАСКАВОСТЬ ж. (вияв ласки, нѣжності) ласкавѣсть: Принялѣ насѣ, ѣко отецѣ ласкавый дѣтки свое, сѣ такою милѣстю и ласкавѣстю несказаною чѣго тепѣрь не выпиѣсуетѣ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 482); нехай дастѣ тую моцѣ... мужѣмъ, котѣрие бы... ласкавѣстю и приѣмностью обычаевѣ, и мудрою и снадѣною мѣвою упѣмнетѣ ихѣ могли (Вѣльна, 1597 *РИБ* XIX, 254); оуважѣйте тыжѣ ѣкѣ е(ст) вѣдѣчнаѣ цѣнѣта тѣхо(ст), ласкаво(ст), и лагѣдно(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245); еѣли и моуѣи(т), еѣли и караѣ(т), не (з) гѣѣво(м) то чѣни(т), аѣлѣ з ласкавѣстю велѣко (Острѣг, 1607 *Лѣк.* 17); Кнѣжа... Константиновѣчѣ... // ...пѣстава вѣспанѣлая, — мужѣ обычаевѣ царскихѣ, ласкавѣсти и цѣнѣтѣ побѣжнѣыхѣ полнѣй (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1135-1136); неѣмаѣ(т) зѣ себе покѣзѣвати стрѣху... аѣлѣ рѣчей тѣва(р)ю вѣсѣблою... и дѣши оужалѣ(н)ѣмѣ прѣложѣвши еѣмѣ зѣ ѣдноѣ стороны спрѣбность грѣховѣю, зѣ дрѣгоѣ за(с) ла(с)-кавѣстѣ па(н)скѣю такѣ еѣго подѣви(г)нѣти ку наѣѣи (Львѣв, 1645 *О тайн.* 90).

ЛАСКАВШИЙ, ЛАСКАВШІЙ прикм. в. ст. Ласкавѣший: и та(к) ласкавши(м) ѣ(т)мѣною своѣѣго ѣбѣчаѣ оуѣчѣнѣмо соуѣдѣю (Острѣг, 1607 *Лѣк.* 88); прѣто зѣвѣше ѣкѣзѣѣтѣса бѣѣ справѣдливѣмъ ѣкобы тѣжшѣй: а грѣшнѣко(м) ласкавѣшѣй (Пѣчаѣв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); Пѣси лѣзѣли стрѣпы еѣѣѣ: милѣсерднѣйшими и ласкавѣшими пѣси, жеб-раковѣ бѣдномѣ стѣѣватѣса (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 598).

ЛАСКАВЪ див. ЛАСКАВЫЙ.

ЛАСКАВЫ див. ЛАСКАВЫЙ.

ЛАСКАВЫЙ, ЛАСКАВЫ, ЛАСКАВЫЙ, ЛАСКАВЪ, ЛАСКОВЪ, ЛАСКОВЫЙ *прикм. 1. (який виявляє ласку, ніжність)* ласкавий: Велмо(ж)номѹ па(н)у... и бра(т)у моем(ѹ) миломѹ и до(б)родѣю великом(ѹ) ѿсо(б)но до мене ла(с)кавом(ѹ)... сопѣзе... ра(д) бы(х) дне(с)... слыша(л) здорове твоєи мѣ(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); Велможный княже, к намъ ѿсобливе ласкавый. Здоровѣ, щастѣ... зычимо (Звенигород, 1546 *AS IV*, 499); роздѣлю ѿ томъ и(ж) то в(м) мѣ пѣномъ а бра(т)а(м) моимъ мило(м) а ласкавымъ не та(и)но якоє разорение... в законѣ... дѣе(т) ся (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); еди(н) былъ ба(р)зо ласкавы. а дрѣгы(и) трѣхы бѣлъ сѣрѣшій (XVI ст. УЄ № 29519, 290); Зачымъ абы и ва(м)... Милосѣ(рд)ный Бѣ... по сме(р)ти... Ла(с)кавы(м) и Милостивы(м) ставитися рѣчи(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 358); бѣдѣмоу единому до дрѣгого добры... ласкавы, покорны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 99); А проси(м) бѣга и тебе абы есѣ былъ ласкавы(м) приятеле(м) во(и)ску запоро(з)ко(мѹ) (Черкаси, 1648 *ДБХ* фотокоп. 11).

2. (такий, що виявляє доброзичливість, прихильність) ласкавий: А томѹ Григорію... добрый, а ласкавый россѣдок свой панский чинити (Бабин, [1540] *AS IV*, 245); и за то покорнѣ прошу..., абы ваша милость рачилъ до мене слуги и богомольца своего ласковѣ а милостивѣ быти (Київ, 1559-1567 *АЮЗР I*, 146); прошу короля полского..., ижѣбы его королевская милость, панѣ нашѣ милостивый, памятаючи службы мое, рачилъ ласкавимъ а милостивымъ паномъ оборонцою быти жонѣ моеи (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР 7/I*, 19); ихѣ милостямъ злецаю... абы... малжонку мою милую, дѣти и маестности мое въ своєи ласковой опе-

ци и оборони мети (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР 7/I*, 33); Пришла пани лукашѣвая Крама(р)ка... Прося(ч)... бра(т)ство... за дозволѣня(м) ла(с)кавы(м)... допустити кѣли(и)ку збудовати для переѣ(ш)кованя та(к) вдо(в) а(л)бо и сиротѣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2); при то(м) ѿ(т)даємося ла(с)каво(и) приязни вашо(и) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (у формулі звертання в листах) ласкавий: Нѣши ласкавыѣ пѣве и добродее пѣдми(т)ре а пѣе Саво (Дубно, 1565 *ЛНБ* 46, 14, 1); В дѣмѹ велико(м) (цркви бѣжой) читѣлникѹ ласкавы(и), не то(л)ко нѣчина злѣтыѣ сѣрѣбръныѣ, але деревѣныѣ и глиняныѣ бѣти моуѣсать (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 201); Мнѣ ве(л)це ла(с)кавыи панове мешчанѣ Лво(в)скии Здоровѣа доброго... жычимъ (Устя, 1613 *ЛСБ* 448); В православіи цвитѣщи а мнѣ велице ла(с)кавыи панове братія гражанѣ лво(в)скіѣ (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); На(м) велце ла(с)кавы(и) пѣе Васили(и)... братѣ любимы(и) (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); А при то(м) и тѣ потрѣбно вѣдати тебѣ ла(с)кавы(и) читѣлникѹ; и(ж) тѣа кнѣга... великіи сѣдѣржи(т) вѣ собѣ тайны збавѣню Твоѣмѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

♦ **будь ласкавъ** — (формула прощання) до побачення; бувай: Бѣде(т) мя строжовати matka моѣ Бѣдѣ ласкавъ гермесѣ (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); штожѣ изали продаси не за такѣю ценѣ идѣ тебѣ бѣдѣ ласкава и ты бѣдѣ ласкавъ (Там же, 30); мѣисѣ добре и бѣдѣ ласкавъ (Там же, 66 зв.); **ласкавимъ окомъ пойзрѣти див. ОКО; ласкавымъ окомъ прийняти див. ОКО; ока ласкавого не оказати див. ОКО; окомъ ласкавымъ смотрѣти див. ОКО.**

ЛАСКАВѢ *див. ЛАСКАВЕ.*

ЛАСКАНИЕЄ, ЛАСКАНИЕЄ, ЛАСКАНИЕЄ *с.* (*цсл.* ласкание) лестоші, облесність, облесливість: ѿ(н) во(з)рєвнова(в)ши на ма про(ч) еха(л) и бѣдѣчи во Льове вл(д)ка ласкание(м) его подышо(л) и гости(л) и дарова(л) его спровожение(м) почести великоа є(мѣ) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); ласкание, похлѣбованье, похлѣбство (1596 *ЛЗ* 54); сѣще(н)ници бо твои смѣшаю(т) исти(н)ное слово бжїе со лжею с похлѣбство(м), ласкание(м), лицемѣрие(м) (1596 *Виш. Кн.* 265 зв.); Подобно бысте любїли, кгда бымы ласканиемъ похлѣбства чєсавъ слѣхавашѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.); *palrum*, ла(с)каніє (1642 *ЛС* 298).

Див. ще ЛАСКАНА.

ЛАСКАНИЕЄ *див. ЛАСКАНИЕЄ.*

ЛАСКАНИЕЄ *див. ЛАСКАНИЕЄ.*

ЛАСКАНА *с.* Ласка, вияв любові: не мѣжєтса трѣтізна вѣгнати ѿ(т) ср(д)ца, ажъ лютымъ лѣкарствомъ; такъ и грѣхъ... не ласканамъ зъ дшѣ выгнѣтса, но смѣлостю оучїтеля и остры(м) слѣвомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.).

♦ **ласкана фостомъ** — виляння хвостом: Засъ оучїтеле(м) его называєтъ, жебы латвѣ(и) его звѣль... приазнь и дѣбро(т) змышлѣючи, яко оужъ оусты с ласкана фосто(м) за(с) оукоушаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212).

Див. ще ЛАСКАНИЕЄ.

ЛАСКАТЕЛНИЦА *ж.* Підлесниця: *adulatrix*, ла(с)катє(л)ница (1642 *ЛС* 71).

ЛАСКАТЕЛНЫЙ *прикм.* Облесливий, підлесливий, лестивий: *adulatori(us)*, ласкатє(л)ны(и) (1642 *ЛС* 71).

ЛАСКАТЕЛНѢ *присл.* Принадно, спокусливо: *illicebrose*, ла(с)катє(л)нѣ (1642 *ЛС* 225).

ЛАСКАТЕЛЬ *ч.* Підлесник: ласкатєль, похлѣбца (1596 *ЛЗ* 54); Притрапѣзникъ: Похлѣбца, ласкатєль (1627 *ЛБ* 100); Гдѣ тѣнея(д)ци, ласкатєлѣ прє(д)стоѣщї поби-вѣчѣ, всѣхъ смертнаа сѣтъ помкнѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 123).

ЛАСКАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) Гла-дѣти, пєстити: алекс(а)ндръ шо(л) до него. ѣздѣ вѣложи(л)... лагѣднѣ ласкалѣ. грѣвѣ чєсаль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); *delinio*, ѿбмазую, ла(с)каю, глажу, ѿкро-щаю (1642 *ЛС* 157).

2. *Перен. (лицемірно вихвалити кого-небудь)* лестити: фарисѣи... ласкають ихъ к томоу жъ (1489 *Чет.* 216); лєщѣ, зра-джѣю, ласкаю, похлѣбѣю (1596 *ЛЗ* 54).

ЛАСКОВЕ *див. ЛАСКАВЕ.*

ЛАСКОВѢ *див. ЛАСКАВЫЙ.*

ЛАСКОВЫЙ *див. ЛАСКАВЫЙ.*

ЛАСКОСЕРДИЄ *с.* (*цсл.* ласкосердіє) насолода: не мѣжєм са лишити братиа. тоє радости неїзрє(ч)нныа... ласкосердіа ради оутробная (1489 *Чет.* 305 зв.).

ЛАСКОСЕРДСТВО *с.* Те саме, що **лас-косердіє**: пѣяньство(м). ласкосердствомъ. и прочими похо(т)ми. оусхочємъ дни сїа проводити (1489 *Чет.* 302 зв.).

ЛАСКОТАНЬЄ *с.* (*смп. łaskanie*) лоскотання, лоскїт: Скоктанїє: Ласкотанье, гєзъ, тѣчка, вѣстєкливо(ст) (1627 *ЛБ* 115).

ЛАСКОТЛИВЫЙ *прикм., перен.* Спо-кусливий, звабливий: поѣтѣве, тѣхъ то сїрінѣвъ повѣдають бѣти пѣхѣвъ, але твѣрїй засъ бѣлоголѣвскихъ, котрыє ласкотлївыми а прина́дными оушѣмъ пѣсна-ми своїми... до себе звѣдатъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

ЛАСКУЮЧИЙ *дієприкм.* Лєстячий: они же заповєди бжїєє ѿслоухалиса. послоу-

шавше лес(т)ца дьявола. сла(д)ко ласкою-чого (1489 *Чет.* 250 зв.).

ЛАСТАВИЧИЙ *див.* **ЛАСТОВИЧИЙ**.

ЛАСТИВОЧКА *ж.* Ластівочка. Особова вл. н.: Семанъ Ластивочка (Фольварк, 1606 *НЗ Ужг.* XIV, 226).

ЛАСТОВИЦА *ж.* Ластівка: йныа ж(є) птіца сла́дко пѣснѣиа, на весѣліє слоу́хѣ, яко сла́вѣй, ла́стовицы, ко́сы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); *hirundo*, плавѣца, ла(с)товица (1642 *ЛС* 219).

Див. ще **ЛАСТОВКА**.

ЛАСТОВИЧИЙ, ЛАСТАВИЧИЙ *прикм.*

1. Ластів'ячий: *hirundin(us)*, ла(с)товичи(й) (1642 *ЛС* 219).

2. (*про колір*) світло-синій, сіро-голубо-зелений: *chelidonia*, *chelidonium*, ла(с)товичи(й) каме́н (1642 *ЛС* 120); *glatia*, ла(с)-тавичи(й) каме́н (Там же, 209).

ЛАСТОВКА *ж.* Ластівка. *Образно:* Скоу́ндѣ бы са цѣрковъ Акелда́момъ мѣновала, Кгдѣ́ бы такѡвый злѣ́й йдѣ́ вѣ́ собѣ́ оукоха́ла... А такъ ра́дѣйса Оче́ Ла́стовко́ Стаа́, Пресе́ тебе́ бовѣ́мъ, чѣ́не́тъ зима́ проклатѣ́а. Весна́ Блѣ́гочѣ́стѣ́а, цѣ́квѣ́мъ наста́вѣ́тъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ЛАСТОВИЦА**.

ЛАСТѢ *див.* **ЛАШТѢ**.

ЛАСЫЙ *прикм.* 1. (*який має особливу пристрасть до смачного*) ласий: ла́сы(и), ко́торый та́къ на ла́коты зда(л)са́, же́ и па́лцѣ́ облі́зѣ́тъ и та́рѣ́лѣ́ (1627 *ЛБ* 57).

2. *У ролі ім.* Ласий, -ого. Особова вл. н.: Лѣ́кя(н) Ласы(и) (1649 *РЗВ* 61).

ЛАСѢНЬЄ *с.* (*удавана доброзичливість, нещирість*) лицемі́рство: Лице́мѣ́ріє... облі́д-но(ст), нещѣ́ро(ст), хитла́но(ст), ласѣ́ньє, змышле́(н)є, покритѡ́сть (1627 *ЛБ* 58).

ЛАТА¹ *ж.* (*шматок тканини, яким зашивають дірки в одязі*) лата, латка: Шѣ́тъ:

...бла́зе(н) що́ вѣ́ шаховѣ́но(и) сѣ́кни. Шѣ́б-ра́вецъ, по́лный ла(т)́ або́ пла́тѡ(в), одра́паны(и), оша́рпаны(и), подра́панный, одѣ́р-тый (1627 *ЛБ* 158).

ЛАТА² *ж.* (*стп.* *łata*, *свн.* *latte*, *двн.* *latta*) (*довга дошка, яку кладуть уперек кроков*) лата: Я... хотечи... цѣрковъ Божию... при-оздобити... послаломъ дей былъ колкоде-сятъ подводъ зъ деревомъ: кроквей, латъ, кгонтовъ и иное материи, абы то до замку упроважоном... тымъ цѣрковъ Божию на-правовано (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 300); ѿ ла(т) — гр(ш) ѿ́ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 7 зв.); миха(л) мышка... из сви(р)новъ дво(х) дахи што́ ветръ позди́ра(л) латы́ // крокви бру(с)є́ и ва́(з) ѿ́ по(д)воє́(х) а в ку(х)ни́ и в ы́зба(х) свои́(х) попали́(ти) каза́(л) (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7-7 зв.); за латы́ 24: по два грошѣ́ fr. 1:18 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1045, 18 зв.).

ЛАТА³ *ж.* Особова вл. н. ч.: Гришко лата (1649 *РЗВ* 172).

ЛАТАНЫЙ *дієприкм.* 1. Латаний, лаго-джений: а ѡ́(н) [по(м)пле́сѣ]... в мало́(и) и латано́(и) ло(д)це́ ѿ́те́къ на море́ (1582 *Кр. Стр.* 77 зв.); зѣ́ члѣ́ка доско́на́лого вѣ́-зѣ́лѣ́са члѣ́къ ста́рый, и но́ситѣ́... // ...ла́-таны, обѣ́драны, и шпѣ́тъны́ сѣ́книска́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18-19); Ско́рпѣ́нны(и): Ла́таны(и), скѡ́рпаны(и) (1627 *ЛБ* 115).

2. *У ролі ім.* Латаний, -ого. Особова вл. н.: Яре́ма латаны(и) (1649 *РЗВ* 31 зв.).

ЛАТАТИ¹ *дієсл. недок.* 1. (що) (*усувати пошкодження в чому-небудь*) латати: И слы́шали є́смо́ яко́ тѣ́и ри́битви́ пла́вали в ко́рабли́ и сѣ́ти́ свои́ лата́ли оу́вече́ри в мо́ре (XVI ст. *УЄ* *Триг.* 96).

2. *Перен.* (що) здобувати, примножувати: Мизерные и несчастливые! Поспѡлу́ зѣ́ оны́-ми ко́торые́, сла́ву чело́вѣ́ческую́ собѣ́

латаючи, Христомъ покорнымъ а тихимъ възгоржаєте (1603 *Пит.* 95).

ЛАТАТИ² дієсл. недок. (що) (накладати лати на крокви) латувати, діал. латати: дво(м) тесе(л)чыко(м) цо да(х) латали ты(ж)де(н) fr: 4:18 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 6 зв.).

ЛАТВЄ присл. (стп. *latwie*) 1. Те саме, що латво у 1 знач.: Лátве снóве Рѣвímовы и пóль колѣна Манáси́нна нѣпрі́ателєй звѣ́тажили (Київ, 1625 *МКСВ* 128).

2. Те саме, що латво у 2 знач.: о листь таковый латве завше его отъ приятеля себе кождый способити можетъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 423); в рѣчь сáмѣю хто вѣглáнеть домѣслитса лátве, же тира́на не незгóда хр(с)тіа́(н)скаа мерзѣла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178); Раздѣмѣнный: Роздѣмѣючій, вѣдаючій, лátве а достатѣчне познава́ючій (1627 *ЛБ* 106); То в́се прикладомъ лátве можемъ о(б)́яснити (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

3. (виявляючи схильність; без опору) легко: Бгѣ... вѣдаючи ты(ж) лátве склóн'нѣю натоу́рѣ члѣ́ю до грѣха. помѣсливъ (Дермань, 1604 *Охт.* 3); áле бѣда ты(м), которые не моцне са за жакглѣ, албо машты окре́(н)тѣ ѡймѣю(т), а латве са похо(л)заю(т), и дла доча(с)нои сла́вы ѡпадаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1); нѣ ма́ш'... члѣ́ка кото́рый бы не по(д)лѣ́га(л) грѣхóви, прироже́(н)е бо-вѣ́(м) на́ше скло(н)наа // нѣакаа́сь е́ст' рѣч' до пого(р)шѣ́нья и до грѣха́ лátве оунѣсе́наа (Острог, 1614 *Тест.* 168-169).

4. У ролі присудк. сл. (неважко) легко: Колодеза в замѣкѣ ни при горо(д)кѣ ани пота(и)ника к воде нѣть нижѣли латве ѡводѣ́ бо река Сты(р) подѣ́ горою замѣковою ве́(з)де (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 161).

Див. ще **ЛАТВО**.

Пор. **ЛАТВѢЙ**.

ЛАТВЕЙ див. **ЛАТВѢЙ**.

ЛАТВІЙ див. **ЛАТВѢЙ**.

ЛАТВО присл. 1. (без напруження, не докладаючи великих зусиль) легко: кто розвилъ латво зновѣ зложить (к. XVI ст. *Розм.* 53 зв.); Ведле него(д)ности мои Прáхъ и пѣпель непостоáнный, Латво грѣхóвными вѣхри развѣáній (Чернігів, 1646 *Перло* 27а).

2. (без ускладнення; просто) легко: ле́(ч) богобойнаа и чоуйнаа ѡве́(ч)ка... латво по(с)теречи таковы(х) во(л)ко(в) може́(т)... (1598 *Розм. пп.* 55 зв.); Пане мой здае́(т) ми са аксами́(т) те́нь барзо добры́(и) е́сли ѡны́(и) ѡпѣ́стимъ не латво таки́(и) зна́(и)-демъ (к. XVI ст. *Розм.* 56); Што мо́жемъ в' то́мъ Рѣ́шерѣ́ на́шомъ ѡглада́ти, Же́ та́къ не ина́чей е́сть лátво оузнава́ти (Київ, 1622 *Сак. В.* 41); Прѣ́тож' Калли́сть... По́вчѣ́нїемъ своѣ́мъ ѡбаснѣ́ль, ижъ лátво мо́жетъ ко́ждый доро́ги нѣ́(с)ныѣ́ вѣ́роздѣ́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Подóбно не ко́ждый домѣ́слитса лátво, што хлѣ́бови з' Лили́и за ѡздóба (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

3. Легко, вільно: Абысь напотымъ жадного не потребова(л) тлѣ́мача лечъ латво ѡными самъ мовити моглъ и тобѣ́ выгoдити ѡпатривъши ты́лко розмаитѣ́ю разныхъ наций вымовѣ́ (к. XVI ст. *Розм.* 3); На́д'то в' крóтце до́вѣ́домъ кого по́конáти, Лátво мо́жешъ, и мѣ́дре фѣ́лософовáти (Київ, 1632 *Свх.* 295); И дрѣ́внїѣ́ ѡ(т)ци́ не могучи лátво ѡповѣ́дати сѣ́дбы Бжѣ́їѣ́, стоáли якóбы пре́(д) двѣ́рми Небѣ́сного до́мѣ́ с' кото́рого ѡче́кива́ли Гá (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Што гды бѣ́дешъ Чите́льникѣ́ лáскавый, всѣ́ дхóвныи цнóты заховѣ́ючи ѡ(т)правовáти, лátво са вѣ́бдишъ до розмы́шлѣ́наа до́брoдѣ́ствѣ́ Бжїх' (Київ, 1640 *Тр. П.* 7).

4. (без роздумів, без вагань) швидко: дай ми иныхъ гроше́(и) иншыи грóши не мог-

ла бы(м) тыхъ ѿдати выдати латво можешъ (к. XVI ст. *Розм.* 31); мы... латво, и охотне позволилисмо его милости, яко Старшемъ Братъ,... // только жъ зъ таковымъ варѣнкомъ, абы са той вышменованный радъ... не на радъ Архимандритства Печерского, але тѣлько на... его милости..., // особѣ стагало и разѣмѣло (Канів, 1632 *ПВКРДА* II-1, 137-139); Кто зась Голѣба добре ѿважѣть Лѣюдскость и щирость латво имъ признаѣть (Париж, 1645 *На г. Бр.* 5).

5. У ролі присудк. сл. (неважко, нетрудно) легко: Єднак ла(т)во ѿ лѣску хто хоче(т) пе(с)ка карати (1636 *Лям. о пр.* 5).

Див. ще **ЛАТВОЄ**.

Пор. **ЛАТВѢЙ**.

ЛАТВОПОРУШНЫЙ прикм. Нетривкий, неміцний, хисткий: Але... дивѣюса бѣрзо, якъ мѣдры(м) бѣдѣчи,... и вѣ наѣкахъ бѣглый, на такъ мѣлыхъ, и латвопорѣшны(х) кгрѣнте(х) двѣй (!) до(м) закладѣючи до сего чѣсѣ не розѣмѣ(л) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236).

ЛАТВОСТЬ ж. (стп. *łatwość*) (те, що приходить, дістається без зусиль) легкість: гдѣ оутѣха прѣшлои заплѣты, обмѣвы и насмѣвиска переважѣтъ, тамъ всѣхъ троѣдностей лѣтвость (Острог, 1598 *Отп. КО* 2); Блѣгомошное, іе: Лѣтвость, прѣмѣжность. якѡ вѣ достѣткѣ, довѣдѡвъ, довѣпѣ, бѣстрости розѣмѣ, богѣтства и грѣшый (1627 *ЛБ* 8).

ЛАТВѢЙ прикм. (стп. *łatwy*) **1.** (який не потребує великих зусиль) легкий: яко нѣкоторый нѣпрѣѣте(л), облежѣное мѣсто войною, зо всѣ(х) сторо(н) огледаѣ(т), ѡ(т)-кѣла лѣтвѢй прѣстѣпѣ видѣтъ, ѡ(т)тѣла и штѣрмоѣѣтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5 зв.); Заплѣтоу хвѣлы такоую постановѣлъ, же кѣждоу є(ст) до ѡной латвы(и) вхо(д)

(поч. XVII ст. *Проп. р.* 222 зв.); и тамтѣтѣ ѡ(т) Асѣи ѣ сѣй ѡ(т) Єврѣпы,... срѣжилися на царствѣющее мѣсто, мнѣмѣючи ѣжъ ѣмъ лѣтвое и гѣтѣвое ѣстъ на оуловѣнье (Київ, 1627 *Тр.* 661); ЛатвѢй, *facilis* (Уж. 1643, 8 зв.).

2. (прѣступный для розумѣння; нескладний) легкий: хотѣ(л) гѣ такъ пѣльного и мѣлоуючого себе показѣти вѣ иншого мѣл(с)ти прѣшѣню, жебы кды его такъ мѣл(с)ти нѣшей хтѣвого дознаѣємо латвы(м) дознѣнамъ зѣ дво(х) єднѣ могли оуѣажити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.); Набожѣнства Прѣвило понѣкоимѣ скорѣтѣвши, а бѣрзо потрѣбными и лѣтвыми Наѣками... ѡбѣснѣвши,... до рѣкъ вѣшихъ подаю (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); и такъ онаѣ трѣднаѣ наѣка... стѣласѣ лѣтвою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Кнѣги штѣ бы значѣли, лѣтвѢй дѣмыслѣ (Львів, 1646 *Ном.* 6).

3. Близький, швидкий: ядовитѢй пострѣлы бѣсурманскѢй..., смертѣтворный ядѣ свой // ...во всѣ составѢ и жилѢ мои розливѢши, латвою и уже видимую не ко животу, но ко грѣбу устрѣяють мнѣ до рогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72-73).

4. Спрѣятливый: видѣчы час по тому способный и бѣрзо латвѢй, подчасѣ кгрѣсацыи збунѣтованого хлопства,... намовѣли тоѣжъ хлопѣство своѡлное,... абы оно го с того света знесли, абы тѢм снаднѣй оны тѢе добра по его смерти на свою корѢст обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332).

ЛАТВѢЙ, ЛАТВѢЙ, ЛАТВѢЙ присл. в. ст. **1.** (із меншими зусиллями) легше: и небѣчпечность (!) великаѣ єсть с тѢхъ причинѢ, ѣжъ поганство Татарѡе латвѢй в тѢхъ людѣй пѣшихъ языка могѣтъ достѣти (ВѢльна, 1546 *AS* IV, 456); (т)рѣба абы сѣ

та(к) мѣровало яко се почало... яко би за ти(м) и ла(т)вии а скорѣише се то змѣровало (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1); Гды(ж) внѣтрнюю ѡздѣбѣ ты(м) лѣтвѣй в то(и) часѣ ѡписати боудѣмъ могли, Гды пѣрвѣй позвѣрхѣвнѣю пѣен'кно(ст),... оно(м) до видѣнїа подѣмо (серед. XVII ст. *Кас.* 1).

2. (із меншим ускладненням; простіше) легше: Таковы(м) бовѣ(м) задавана(м) латвѣй ще(и) ро(з)вазана бываѣтъ томоу ѡ чо(м) са пытаѣмъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148); кѣждоѣ лѣтвѣй в' людскомъ ѡцѣ трѣскѣ и зѣлѣ ѡбѣчати, нѣжъ в' свѣомъ грамѣ и колодѣ ѡмѣцати (Львів, 1639 *Апост.* 12 зв. нenum.); а щѣбысь мѣгль лѣтвѣй понѣти, тѣкъ потреба ѡ Бѣѣ роздѣмѣт',... Бѣѣ ѣсть сѣщество, пресѣществѣное, ве(д)лѣ Диѡнісіа Арѣѡпагіти (Чернігів, 1646 *Перло* 11);

(білш доступно) легше: А иж' бы то все, що са мнѣгими словы широко вывело, ср(д)цѣ твоѣ(м)ѣ подѣно бѣти ла(т)вѣи мѣгло,... зберѣ ти... рѣе(ст)рѣ, пре(з) которы(и) бы(с) мѣгль... тоѣ все памѣтати (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

3. (білш реально, білш можливо) легше: Православный: Ужесь килка кротѣ вышшей ѡтѣ мене слышалѣ, ижѣ вашѣ костель если вѣ болшихѣ рѣчахѣ поткнулѣ и спотыкается, далеко латвѣй у меншихѣ (1603 *Пит.* 54); Хс бовѣмѣ длѣ нѣи ѡутѣрпѣлѣ, ворота ѣдовы не змѣгѣтъ противко нѣи. латвѣй Нѣбѣ знѣкнѣти и землѣ погѣбнѣти, анижѣли што злѣе ѡутѣрпѣти Цркви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); Лѣтвѣй ѣст' мѣвити Пѣнѣ Вѣлблѣдови чере(з) иглѣное ѡѣхо пройти, нѣжли богѣтомѣ в' Цр(с)тво Нѣ(с)ное внѣйти (Київ, 1632 *МКСВ* 286).

4. Легше; зручніше: Оудѣбѣе: Лѣтвѣй, лѣцнѣй (1627 *ЛБ* 137).

5. (з більшою охотою) скоріше: я мѣгѣ тобѣ продати якожѣ колвѣкѣ латвѣ(и) анижли кто инши(и) (к. XVI ст. *Розм.* 28 зв.).

6. У ролі присудк. сл. (не настільки важко) легше: Лѣтвѣй и ѡ тѣковѣе, котѣрыѣ... всего собѣ заборѣнѣли; нѣжли ѡ тѣковѣ(х) котѣрыи бы в ѡуживѣнѣю пѣкармо(в)... не пребирѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 65 зв.).

Пор. ЛАТВО, ЛАТВЕ.

ЛАТВѢЙШИЙ прикм. в. ст. 1. (мени складний, простіший) легший: Слово Снѣ Бѣїи пре(д)вѣчныи з'стѣпѣти мѣлѣ и своѣю надкою ѡныѣ всѣ фигѣры ѡ(д)крѣти, и до латвѣйшого выроздѣмѣна подати (Київ, 1637 *УС Кал.* 3); бѣслѣвскаа рѣчѣ и правѣда, латвѣйша прѣсто писа(т): алѣ по(д) мѣтрами бо(з)кѣи рѣчи трѣдно; и бѣрзо трѣдно, ти(л)ко тѣй тѣе знѣѣтъ; кто того ремѣсла заживѣѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 7).

2. Швидший, скоріший: для чоґо онѣ, знову тоѣ мѣстечко своѣ Брусиловѣ ѡсадити и ку лѣпшѣму а латвѣйшѣму запѣможѣнѣю привѣсти хотѣчи, воли на двѣнадцѣть лѣтѣ надати умыслилѣ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); а ѡсобливѣ маючи взгледѣ на спустѣшенѣе тамѣтого имѣнѣя Брусилова ѡтѣ татарѡвѣ... абы... // ...ку латвѣйшому запѣможѣнѣю прѣйти мѣгло... вѣ томѣ прѣрѣчноѣмѣ мѣстечкѣ его Брусиловѣ надались... право мѣстѣское майѣдебѣрское (Там же, 282-283).

Пор. ЛАТВЫЙ.

ЛАТЕРАНСКИЙ прикм. Латеранський.
♦ собѣрѣ латеранский див. СОБОРѢ.

ЛАТИНА, ЛАТЫНА ж. 1. (латинська мова) латина, латинѣ: хлопѣта страшили тѣми крѣкотѣками, в котѣрого была не гѣлосна, мѣселѣ зѣбѣми трѣскѣ докладати, а звѣлаща тѣе котѣрыѣ ѡ(т) падѣрибѣсь ла-

позри чювственным оком сам зраковидне
испытай латинумудрствующих, — не сие
ли мудрование плотское и смертное, от уст
их исходящее, услышиши? (1588-1596 *Виш.*
Кн. 128).

ЛАТИНОМУДРУЮЧІЙ *дієприкм. у ролі*
ім. Поборник католицизму: А ѿ(т)стѣпни-
цы цр̄кве Б̄жеи, латиномѣдрючѣм, всѣ,
жа́днымъ спѣсобомъ... навки // свѣеи...
оуказати... не мѡгѣтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*
29-30).

ЛАТИНСКИЙ, ЛАТИНЬСКИЙ, ЛА-
ТИНЬСКИЙ, ЛАТІНСКІЙ, ЛАТЫНСКИЙ,
ЛАТѢНСКИЙ *прикм.* 1. (*який стосується*
латинської мови) латинський: Дела два
спижааны... кѣла с кѣрачѡе я(и)цо число
на нихъ писмомъ латиньскимъ аф̄лв (1552
Очерк. З. 5 зв.); а там быа (!) и написъ былъ
написанный пісмены грецкими римскими и
еврейскими [то есѣ словенскими и латинскими
ми] жидовскими то естѣ цр̄ь жїдовскій
(Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); кроинїка
ихъ стѣраа латїнскаа вѣкъ шѣстый в листе
сто і едінадесято(м) пішетъ (Острог, 1588
Сур. 65 зв.); Іѡа(н) Боре(ц)ки(и) ѡфѣро-
ва(л)са дѣте(и) кгре(ц)кого и лати(н)скаго
языка ѣчити (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.);
Леонтій Карповичъ... мужъ богодухновен-
ный, въ языку... Латинскомъ знамени-
те бѣглый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 913); Напрас-
но теды отступникъ пашеки на Фотїа ро-
здеръ, сполечникомъ его злости Бардиной
удавочи: то на него зъ Словенского Зонары
доводячи, чого нѣ въ Грецкомъ текстѣ, нѣ
въ Латѣнскомъ переводѣ не найдовиль (Ки-
їв, 1621 *Коп. Пал.* 727); Постигл еси языков
вѣжествїе многих Латинского, Влоского,
и Греков оубоги(х) (Венеція, 1641 *Анаф.*
21).

2. Католицький: было домо(в) всихъ
семьсотъ и три(д)цать це(р)кве(и) гре(ц)-
кихъ з ѿ(д)на латы(н)скаа (1552 *ОБЗ* 142 зв.);
Еще ѡстѣло ѡ чѣдѣ вина в вѣдѣ прѣтво-
реного ѡ(т) ксе́ндза лати(н)ское вѣры, на
правосла́вное вѣры Прт(с)лѣ мшѣ слѣжа́-
чого (1598 *Виш. Кн.* 294); Ато для того
глаголем, чого от искупа навыхом, яко
сварливую диалектику латинскую и сило-
гизмы с поганскими догмат выкрутами, с
которых ся они на препиране будуют (1608-
1609 *Виш. Зач.* 208); ежели латинские мни-
си учат и проповѣдают, не лако́мтєся на
тое,... але лако́мтєся вы, руски народѣ, на
свои мнихи (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244);
латинский костелъ, костелъ латынский
(латинский) *див.* **КОСТЕЛЪ.**

3. Західноєвропейський: ѡнѣ... борзѣ
къ мл̄(с)ти. теплѣ на застѣплѣнїе. в ла-
тиньской земли (1489 *Чет.* 110); Загадка
философом латинским, лядским, также и
вслѣд тых погнавшимися... младенцем
бѣлобрадым руским (1599-1600 *Виш. Кн.*
152); Ато яко, послушай пилне и скажу
вам, иж по всей турской земли тѣх мошей...
умножилось, тогда некоторые пробаторы
вѣры... окружили всѣ предѣла латинские,
Венецкую державу, Рим, во Влошех... и
никакоже не нашли мошей (1608-1609 *Виш.*
Зач. 221).

Див. ще **ЛАЦѢНЬСКИЙ.**

ЛАТИНЪ, ЛАТЫНЪ ч. 1. Те саме, що
латинникъ у 1 знач.: А ваши Латинове,
якъ и во иншихъ скорѣ будучи, зъ лѣпшое
въ горшее нахилияючися, такъ и тутъ Ори-
генову науку принявши изволяюще зъ нимъ
по смерти чиститися надто нижли здѣ што
съ тѣломъ пополненныхъ презъ покаянїе
исправляти (1603 *Пит.* 55); Ѳстѣтокъ по

ра(д)ковъ црковных... котѡрые... тѣлько самѣмъ еп(с)помъ належатъ... якъ прїимати ѡ(т) ро(з)майтыхъ // ересей прихѡдачихъ до вѣры православноѡ ѡ(т) арїанъ...и ѡ(т) латїнъ (Острог, 1606 *Нал. Мол.* 3 зв.-4); **Ѡ** латинѡ, и ѡ папежо(х) котѡры(х) што в ни(х) вымысли(в). Сказанїе ѡ томъ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 47 П/1736, 50).

2. Особова вл. н.: шляхетный Себестиянъ Споцкевичъ... противъко подданым... Вацлава Четвертьтенъского... // Гилейчкови Шумъваркови и сыномъ его, Латынови сынови его, Хвилевому сынови Данилькови слепому,... протестоваль се (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 151-152).

ЛАТИНЪНИКЪ див. **ЛАТИННИКЪ**.

ЛАТИНЪСКИЙ див. **ЛАТИНСКИЙ**.

ЛАТИНЬСКИЙ див. **ЛАТИНСКИЙ**.

ЛАТИНАНИНЪ ч. Те саме, що латинникъ у 2 знач.: Ты(ж) для людїй закону римского, сирѣ(ч) латинанъ иже в нихъ не зываю(т) сѧ зачала єдно // капитоулы (1556-1561 *ПС* 443-443 зв.).

ЛАТИНСКИ присл. По-латинському: Паппа: сѡгѡбоѡ по дѣте(и) бра(ш)но є(ст) ѡ(т) їмене хлѣба, їже латїнски Пѧнісѡ нарицаѣтсѧ (1627 *ЛБ* 80).

ЛАТИННИКЪ див. **ЛАТИННИКЪ**.

ЛАТИНСКІЙ див. **ЛАТИНСКИЙ**.

ЛАТНЫЙ, ЛАТЬНЫЙ прикм. (який стосується покрівельних дощок, лат; призначений для лат) латний. ♦ латное гвозде, гвозде (гвузда) латное див. **ГВОЗДЕ**; гвоздь латный див. **ГВОЗДЬ**.

ЛАТРЕІА ж. (стп. *latrja*, гр. *λατρεία*) слава Бога: Вѣдаѡ(м) бѡвѣмъ їжъ таѧ чѣсть, котѡраѧ // сѧ латрѣіа назывѣѣтъ, самѡмѡ Бѣ приналѣжитъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 92-93).

ЛАТЬНЫЙ див. **ЛАТНЫЙ**.

ЛАТЫНА див. **ЛАТИНА**.

ЛАТЫНОМУДРИЄ с. (католицьке віровизнання) католицизм: Не бо помазася духом латыномудрия, ниже обесчестися ересию, но в красоте апостольской проповѣди неподозрено стоит (1608-1609 *Виш. Зач.* 197).

ЛАТЫННИКЪ див. **ЛАТИННИКЪ**.

ЛАТЫНСКИЙ див. **ЛАТИНСКИЙ**.

ЛАТЫНЪ див. **ЛАТИНЪ**.

ЛАТИННЪКЪ див. **ЛАТИННИКЪ**.

ЛАТЬНСКИЙ див. **ЛАТИНСКИЙ**.

ЛАУРОИСЪ ч. (лат. *Laurus L.*) (нівденна вічнозелена рослина) лавр: лавров(с) по ла(т)... а по рѡ(с)ски древо масленѡе а на не(м) растѡ(т) орѣхи масленые бобковые (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

ЛАЦВО присл. (стп. *łacwo*) (без ускладнення; просто) легко: абовѣмъ, їле єсть невѣдѡмыхъ рѣчїй, и смѣслѡ нашѡмѡ не лацво понѧтыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 31); тилкѡ кѡсти и чѣрви, и, падїнѡ, всѧ привѣдѣнїе и ѡнѡ, всѧ тѣнѡ и дїмѡ; лацво развѣющїи, нѣчтѡже (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

Див. ще **ЛАЦНЕ, ЛАЦНО**.

ЛАЦНЕ присл. (стп. *łacnie*) Те саме, що лацно у 1 знач.: князь... поменялъ... нехай передъ вашою милостью положит и покажетъ, съ которого сѧ лацне с князем козѡкою росправили и // о то суд... досытъ з собою розмов немало мели (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 258-259).

Див. ще **ЛАЦВО, ЛАЦНО**.

ЛАЦНЕЙ див. **ЛАЦНѢЙ**.

ЛАЦНЕЙШИЙ прикм. в. ст. (стп. *łacniejszy*) (із меншим ускладненням) легший: Мостъ чере(з) перекопъ... отъкѡдъ лацне(и)-ши(и) пристѡпъ кѡ за(м)кѡ могло бы быти (1552 *ОКр.* 3. 147 зв.).

ЛАЦНИЙ див. **ЛАЦНЫЙ**.

ЛАЦНО, ЛАЦЬНО присл. (стп. łасно)

1. (без напруження, не докладаючи великих зусиль) легко: а места того што сопьсовалася гора, с̄ сажонъ поправити єе лацно але мешькаючи потомъ са и бо(л)ше(и) ро(з)валаєть (1552 *ООвр. З.* 100 зв.); Не лацно богатому у царство небесное увыйти (XVI ст. *НЄ* 126 зв.); и за(с) для того... в̄ мѣрѣ налаждѣ(т) тѣю... комагѣ оутрѣбнѣю, бо... егда в мѣрѣ бремя наложи(т), тогда лацно плывати може(т), то є(ст) мл̄тиса (п. 1596 *Виш. Кн.* 234); Трѣтѣа стихїа водѣ єстество(м) мѣкра, тѣжка, лацно порѣшїма, ѣ горѣ възносїма (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12); Причїнѣ маючи, ижѣ рѣзныѣ, ѿ(т) розныхъ сторѣнѣ, з̄ рѣзными Релѣгїями приходѣчи, тѣрѣбѣютъ вѣсь слѣвы и пїсмы развращѣными, Котѣрыхъ лѣсти, в̄ лѣсце Бжой, тѣю читѣючи Кнїгѣ, лацно оустерѣчиса мѣжете (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Бѣдѣ безпѣчен̄ Сѣщѣанскїй, Крестѣ з̄ стрѣлѣю маєшь, в̄ Гербѣ, лацно на(д) врагѣмъ горѣ ѿтримаєшь (Київ, 1637 *МІКСВ* 334); лацно levli (*Уж.* 1643 51 зв.).

2. (без ускладнення; просто) легко: Тогда ла(ц)но написати и голы(м) слово(м) мовити, але тепер потреба зна(ч)не показати, чого жа(д)ны(м) способѣ(м) показати не може(ть) (*Житомирщина*, 1595 *ККПС* 63); абы ваша милость тутъ вѣ Києвѣ з̄ рамене своего коштомъ войсковымъ килька особѣ для всякое потреби отзыватися з̄ ласки своеє зоставити рачыли, што єсть велми ла(ц)но войску за помощью Божею (Київ, 1621 *АСД I*, 265); лацно бы(т) можетъ зѣмля розмѣрена на милѣ на стѣбанїа, и на сажѣнѣ а(л)бо стѣпнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44); Гды рѣзѣмъ пойзрїтѣ на вѣчныи мѣки; и бѣлезни тѣжкїи, и помѣслитѣ; яко

презъ покаѣнїе лацно мѣгъ оубѣчи такѣвыхъ мѣжъ; и бѣлезнї(и) тѣжкихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.);

(без великого розумового напруження; просто) легко: ѿ(т) оучѣныхъ и великихъ пїсма стѣго выкладѣчѣвъ абѣ са лацно зрозѣмѣти могла єго влѣсность (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22); Нѣ то лацно ѿ(т)повѣсти мѣжемъ, єсли сѣ хмѣ з̄гожѣются <патрїархѣве>, и з̄ єго наѣукою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50 зв.).

3. (не замислюючись) легко: прожно єс-мѣ мѣ грѣческой релѣѣ лѣудѣ в бѣрестю, на синѣдѣ ро(з)соѣдо(к) о тѣмъ яко ктѣ с тѣхъ штѣ до насѣ приходїли вѣрїлѣ привлащати собѣ мѣли; мл(с)ти тои вѣдаючи бѣити влѣсность, же єсть лѣудскаа, же ничи(м) са не брїдитѣ же всемѣ лацно вѣрїтѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91).

4. Реально, можливо: который то брата-нич мой з̄ оными паненками... праве надѣ надею и мниманье людское, яко пану Богу, з̄ милосердья своего светого учинити єсть лацно,... здоровье свое ухоронили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226).

5. Скоро, швидко: Оучини(м) тѣжѣ рїзѣ подѣ нарамѣнникѣ... оу которое бѣдетѣ ѿжерелье, а брама ѣколо него тканѣ... абѣ са лацно не пошѣрпалѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **ЛАЦВО, ЛАЦНЕ.**

ЛАЦНОСТЬ ж. (стп. łасноść) легкїсть, впевненїсть: надѣа вѣсто бѣазни и рѣспа-чи настѣпївши, оуме(н)шоує(т) стра(х), придає(т) лацности (Острог, 1607 *Лѣк.* 35); Оудѣбство: Лѣцность (1627 *ЛБ* 137).

ЛАЦНЫЙ, ЛАЦНИЙ прикм. (стп. łасну)

1. (неускладнений; без труднощѣв) легкий: тая Вовдя, которая, служачи и наймующи

се ве дворе у ее милости панее Вишневское, подъ часъ неурожаевъ и дорогости..., лацный приступъ до того мела и пана Вишневского струти мела (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 450); Дрѣгаа причіна была для котброй Сп(с)тль нашъ на нѣбо вознѣслъса, // жебы на(м) прѣстѣпъ лацный показаль, жебы двѣры нѣ(с)ные отвориль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205 зв.-206); ово згѣла былебыс-мо сѣми тѣлѣкѣ хотѣли, на многыхъ розмаѣтыхъ и лацныхъ, до збавѣна насъ ведѣчихъ дорогахъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59).

2. (*про їжу*) (*який не обтяжує шлунка*) легкий: блѣгопріа(т)нѣй, до прината лацный и тыжъ вдѣчний мѣлый (1596 *ЛЗ* 30); Блѣгопріятный: До прината лацный, и тыжъ вдѣчны(и), мѣлы(и) (1627 *ЛБ* 9).

3. (*допустимий, дозволений*) можливий: Въ оные часы, кгда Кгрецкіи цесари и Царогородьские патріархове панство мели, моць мели... лацна имъ // была пыха, и подѣнесене, и непослушенство (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 312-313).

4. (*здатний на якісь дії, вчинки*) схильний: Члѣкъ... проу(д)ко оуставаючаа трѣвога. сна(д)не оупадаючѣе вывышѣ(н)ѣ. лацное до оупа(д)ковъ подѣноше(н)ѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); жалѣи же(с) еще... // ...та(к) лацны(и) кѣ смѣхѣви и роспѣстѣ, та(к) тве(р)дый кѣ плачѣ и скрѣсѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-53).

ЛАЦНѢЙ, ЛАЦНЕЙ, ЛАЧНЕЙ *присл. в. ст.* 1. (*із меншими зусиллями*) легше: хотѣлъ людѣ своему мѣломоу бѣгъ двана(д)ца(т) перехѣдовъ наготовѣти жебы ты(м) лацнѣй и рыхлѣй до землѣ ѡбѣца(н)ои прѣ(з) пѣлки перѣшли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241 зв.).

2. (*із меншими ускладненнями; простіше*) легше: если Ваша Милост рачиш зостати

на слѣжбѣ ѡной, теда и привилей на гѣтманство лацней Ваша Милост мѣти бѣдѣш (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Часъ бы са южъ за правды почювати и давно... потомъ коли бѣдетъ трѣднѣй, и помочи бѣдетъ не ла(ч)ней и прочаа (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); Паматаю заправды же(м) того доводѣ прѣ(д) ты(м) оуживаль, але тоежъ частѣй мѣвити, и мнѣ лацнѣй, и кѣ змоцнѣню нашѣмоу вѣжнѣй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); Написано е(ст) если днѣ страви(ш) пожитечне. вѣчо(р) весѣлый ти прѣйде. Лацнѣ(и) е(ст) згѣла мо(л)чати нѣ(ж)ли слѣво(м) выстѣпити (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 18 зв.).

3. (*більш реально; більш можливо*) легше: абѣвѣмъ лацнѣй мѣжетъ вырѣзоумѣнѣе слѣва непѣльного слоухача и читѣльника оутѣчи анѣжли са дати зрѣзоумѣти, мѣвить васѣлѣй велѣкѣй (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.).

Див. ще ЛАЦНѢЙШЕ.

Пор. ЛАЦНО.

ЛАЦНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Те саме, що лацнѣй у 1 знач.: лацнѣ(и)ше естѣ вѣисти-нѣноу вѣльбоуду... скрозъ иглиныи оуши пройти, нижи богатому в цѣр(с)тво бѣвнѣйти (1556-1561 *ПЄ* 301 зв.).

Пор. ЛАЦНО.

ЛАЦНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* 1. (*який вимагає менших зусиль*) легший: то(т) же бѣгъ... чѣ(р)леное... мѣре... на многіе час-ти роздѣлѣ(т),... жебы намъ перѣхо(д) бѣлъ лацнѣ(и)ший (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241 зв.).

2. (*менш ускладнений; простіший*) легший: Надѣи(т) порядкѣ и споражѣнѣа слѣвъ котѣрыи за котѣрыи для лацнѣйшого найдѣючогоса вѣ нѣх рѣзмѣ понатѣа ведлѣгъ Сочинѣнѣа поклѣданы бѣти мають (Євѣе, 1619 *См. Грам.* 2 зв.); Нѣмъ каноны соборовы... ставити показати поступую, для

снаднѣйшей ихъ обороны и для лацнѣйшого... понятя ово первѣй... показую, ижъ жаденъ патриархъ въ другого патриархи дієпезію... вдаватися не маєть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 683).

3. (більш можливий, більш реальний) легший: Чистецъ змышленный мають на слабость грѣшачимъ, а на лацнѣйшое въ пекло схиснене (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

Пор. **ЛАЦНЫЙ**.

ЛАЦНО див. **ЛАЦНО**.

ЛАЦНЬСКИЙ прикм. (смп. *łaciński*) те саме, що латинский у 1 знач.: Лексиконъ альбо трѣдныхъ слѣвъ выкладъ в той кнѣзѣ: елементъ лацнѣйского язѣкѣ; а стихѣи гре(ц)кого єдно слѣво показѣють, живоуль або зложена свѣта сего (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.).

ЛАЧНЄЙ див. **ЛАЦНѢЙ**.

ЛАШТЬ, ЛАШТЬ, ЛАСТЬ ч. (смп. *łaszt*, сзн. *last*) (одиниця виміру сипких тїл) лашт: маєт Хема князю Федорѣ... заплатит за тот попел, за каждый лашть по 1 грошей (Краків, 1531 *AS III*, 390); Продад Єго Милость намъ попелѣ пат сот лаштов, а каждый лашть по чотыри золотих Полскихъ (Володимир, 1552 *AS VI*, 121); того попелу послалъ єсми до Кгданска двадцат и шест лаштов и двѣ бочки (Піддубці, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 103); ѿ(н) же ме(л) на то(м) дереве попелу лашто(в) д не купного дарованого єму ѿ(т) пана миколаа вовчка (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 69); пнѣ ма(р)тинѣ ...де(и) до пе(ти)деся(т) ла(ш)то(в) попелѣ выпали(в)ши ѿ(т) ни(х)... пну Немѣричѣ золоты(х) по(л)тораста за(п)лати(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28).

ЛАШТЬ див. **ЛАШТЬ**.

ЛАЩЬ ч. Лящ. Особова вл. н.: на онъ же часъ панъ Ореховский и панъ Лащъ

пану Кирдееви руками своими записатися мають (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 75); урядъ и възнымъ, шляхтою, до Яна Лаща посылалъ (Городно, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 127).

ЛАЯНЬЄ див. **ЛААНЄ**.

ЛАЯНЬЄ див. **ЛААНЄ**.

ЛАЯТЕЛЬ ч. Наклепник, обмовник: всякого противника... нарушителя... непокаянного лаятеля и злоречителя, вѣчной анаѣмѣ і проклятїю отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); *oblatrator*, *oblatratrix*, лаяте(л), клеѣе(т)никъ, лгате(л) (1642 *ЛС* 285).

ЛАЯТИ, ЛААТИ дієсл. недок. 1. (кого, кому, на кого) (образливими словами висловлювати своє невдоволення, осуд, докори) лаяти: на(с) по(д)даные милянѣвѣцки по(т)кали ѣ воротъ и почали на на(с) фѣкати и лаяти и ки(и)ми грозити (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 100); Не держи ненависть, ... никому не лай, никому не давай раду лихую (XVI ст. *НЄ* 18); а никоторое з ни(х) и лаяти на(м) почали абы(х)-мо с ты(х) кгрѣ(н)товъ зара(з) про(ч) ехали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); А што єсте подруковали много книжокъ, устаивши свое имя, якъ инший нѣкоторый о вас пишет, лаючи каждому и грозючи, мовит: кто противъ вас пишет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Хс Г(с)дѣ бѣдѣчи Риперомъ, никого не билъ, ни шарпалъ, ни зневажалъ, ни лаалъ, и ниакои кривды никѣмѣ не чинилъ (поч. XVII ст. *Пчела* 32); Тепѣрь вѣдачиса зъ брѣтомъ хѣлимѣ его, и якъ зъ лѣоби(м) розмовлѣемѣ; а скѣрѣ о(д)ишѣл, лѣемѣ его, ѿбмовлѣемѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 542).

2. (кого) (картати, сварити) лаяти: венцей дати не могѣ штрофовано бы лаяно бы (XVI ст. *Розм.* 29 зв.); але коли ся єсми

того доведаль, о томъ се дей и самъ фрасоваль и попа есми тутошнего... // за то лаяль, же того... чинити допустиль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 348-349); Зазираю, порицаю: Лаю, карѣ, фѣкаю (1627 *ЛБ* 163); слѣхай я(к) г(с)дѣ прѣ(з) пророка лае(т) и грѣми(т) мѣстѣ іерѣсали(м)скомѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

Пор. **ЛААНЕ**.

ЛАЯТИСЯ дієсл. недок. Лаятися, сваритися: Ано, братя, Бгъ указуєть, што бесме задаръ не иззывали имя Божіе, // тай нѣ лаялися безъ вины (XVI ст. *НС* 212-213).

ЛААНЕ, ЛАЯНЬЕ, ЛАЯНЬЕ, ЛААНЬЕ с. Лаяння, погрози; наклеп, обмова: Юрий Чарторийский... жаловаль... ижъ... всѣхъ однастайне, одно другого в томъ ущипливомъ обмовиску и лаянью кнежать... малжонковъ подпомагаючи злаяли, зсоромитили и желжили (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 556); Запрѣщеніе: Загроже(н)е, бака(н)е, фѣканье, лаа(н)е, Епитіміа, исправленіе (1637 *ЛБ* 42); Клеветѣ: Оклеветаніе, потва(р) лаанье, обмова (Там же, 53); такъ мѣ(т) езекиа, днѣхъ скорби и лаянья и блюжнѣрства днѣхъ сей (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

Пор. **ЛАЯТИ**.

ЛАЯНЬЕ див. **ЛААНЕ**.

ЛАЯНЬЕ див. **ЛААНЕ**.

ЛААНЬЕ див. **ЛААНЕ**.

ЛААТИ див. **ЛАЯТИ**.

ЛВЕНЯ, ЛВЕНА с. Левеня: ски(м)ни лвенята (ІІ пол. XVI ст. *ЛА* 190); скимъни, дѣти лвовы, лвенята (1596 *ЛЗ* 78).

ЛВИЙ прикм. (стп. lwi) те саме, що **ЛВИНЫЙ**: яко писмо стѣе повѣдає(т) скѣпилное вино: придавши к немѣ крѣвѣ лвей

вепровой бараней и малпїей (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Мантикѣра въ индей, маю(т) три рады зоубо(в), а тва(р) члѣчу, а тѣло лвее (Там же, 26); Кѣнь з головою лвѣю, А з ѣсть тогѣ Конѣ; ѡгнь сѣрчаний виходить (Чернігів, 1646 *Перло* 141).

♦ **ЛВИЙ камен** — гатунок мінерала: leontios, лви(й) каме(н) (1642 *ЛС* 253).

Див. ще **ЛВИНЫЙ, ЛВОВЫЙ, ЛВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ**.

ЛВИНЫЙ прикм., перен. (мужній, сміливий) левиний: кланатса тобѣ бѣдѣтъ снѣве оца твоегѣ, // щена лвиное Іѣда (серед. XVII ст. *Хрон.* 76-76 зв.).

Див. ще **ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ**.

ЛВИЦА ж. Левиця: И бѣлъ прѣйшій звѣрь ꙗкобы лвица, и скрѣдла мѣ(л) орловые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 124); Тесалони... хвали(ли) боцана... // Сїріане... голоуба, а оумѣбраѣ лѣвѣцѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); до лѣпѣ снѣ мѣй встѣпѣле(с): ѡ(т)почѣвѣючи лѣглѣ ѣсть ꙗко Левѣ, и ꙗко лвица ктѣ жѣ егѣ възбѣдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); lea, lea(e)na, лвица (1642 *ЛС* 252); *Образно*: хс бовѣ(м) в самѣрїю дѣшѣ любовїю знатый прѣшѣлъ маючи лѣснѣю лвицѣ то є(ст) самаритѣнкѣ грѣшнѣю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182 зв.).

ЛВОВЪ див. **ЛВОВЫЙ**.

ЛВОВЫЙ, ЛВОВЫЙ, ЛВОВЪ прикм. Те саме, що **ЛВИНЫЙ**: подѣ а будешъ корунована, поченши отъ головы а маючи на верху Санирѣ а Гермонѣ з ѡтѣпочиваль лвовыхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); ѡ(т) бѣгодарова(н)ны(х) и бѣгаты(х) во мѣдро(ст) слове(ст)не тала(н)товѣ ваши(х) пи(с)мо... воспишите имене(м) цѣ(р)кве... на загра(ж)-деніе лвовы(х) ѣсть и ѣтве(р)женію чада

моего (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); И дла чѣго ты(ж) малюють *Є̄в̄(г)лїстѡ(в)*, єднѣго в^с пѣстати *Аг̄глской*, дрѣгѣго в^с пѣстати лѡвѡй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 13); А по кѣлкѣ днїй ворочаючиса абы ю понал^с з^сстѣпїль и ѡгледаль стѣрво лѡво (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.).

Див. ще **ЛВИЙ, ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.**

ЛВОВЪ *див. ЛВОВЫЙ.*

ЛВОВЯНЕ *див. ЛВОВЯНЕ.*

ЛВОСИЛЫЙ *прикм.* Який має силу лева: Не про(д)кѣую(т) тоу(т), кѣре(ч)кїи ахи(л)лѣсы, нѣ бнїи лвосїлыи Гєркѣлѣсы (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2).

ЛВАТКО *с.* Левенятко: писари свѣ(д)-ча(т), ижъ лвѣтко свѣжо рѣждѣшееса три дни зѣвше спїть, та(к) ижъ са я(к)о(с) здає(т) бѣти оумрѣлы(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 118 зв.).

ЛГАНЬЄ *с.* Брехня, неправда: Таа лжѣ: Клѣмство... лганье, баламѣтнѣ (1627 *ЛБ* 59).

ЛГАРСКИЙ *прикм. (стп. łgarski)* брехливый, неправдивый: тоє слово проклятый андрей варкѣцкїй въ свой лгарской апологїи проклятой вышпетил (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73).

ЛГАРСТВО *с. (стп. łgarstwo)* брехня, неправда: Нєразмїє: Безсовѣтїє... // ...лгарство, прѣ(н)є, нє(ц)нѣта, нєблагодѣрствїє, нє вдѣчность (1627 *ЛБ* 75-76); патрїѣрхѣ,... ѡкрестїли атихристо(м) (!) що на тїмъ лгѣть явно; якѡ слѣги шатѣнскїи, а тѣго ж^с лгарства, и блюзнѣрства напилисѣ; нѣкотѣрїи из рѣси нѣшей (Чернїгїв, 1646 *Перло* 137).

ЛГАРЪ, ЛГАРЬ, ЛЫГАРЪ *ч. (стп. łgarz)* брехун, наклепник: А єсли бы(х) рѣкль. ижє

не з^снаю єго. то быхъ былъ подобный вамъ лгарь. але знаю єго. и словь єго стерегоу (1556-1561 *ПС* 383 зв.); што то за чоловѣкъ єсть барзо срокги(и)... на(и)ѣбожши(и) лгарь несполиты(и) (к. XVI ст. *Розм.* 48 зв.); Горе им, яко лгаремъ и проклатствѣ своемъ подпадающих! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); Клєвѣтникъ: Ябѣдни(к)... лгарь, ѡбмѡвца, ѡболгѣтель (1627 *ЛБ* 53); злослївыи нѣкоторыи лѣуде,... велємѡвцею єго и лгаремъ звѣти почѣли (Київ, 1627 *Тр.* 557); баламуд лыгар — falsidicus (I пол. XVII ст. *Своб.* 15).

Див. ще **ЛГАТЕЛЬ.**

ЛГАРЬ *див. ЛГАРЪ.*

ЛГАТЕЛЬ *ч.* Те саме, що лгарь: oblatrator, oblatrafrix, лаяте(л), клєвѣтникъ, лга-те(л) (1642 *ЛС* 285).

ЛГАТИ, ЛЫГАТИ *дієсл. недок. 1.* Обманювати, брехати: На тоє ва(м) пнѣве би(с)-кѣпи та(к) ѡ(т)повѣ(м), махлю(и)те я(к) хѣчете, ма(х)лю(и)те и лжѣте, и тѣю(ж) ло(ж) дрѣги(ми) по(д)пора(ми) нєправ(д) (!) боронѣте (1598 *Виш. Кн.* 294 зв.); Лжы, ѡиляете, (тымъ ся не удавишь!) (Вільна, 1599 *Ант.* 819); лжївыє свѣ(д)ки лѣжъ продають, кѣпцѣ напастїи и пенѣ кѣпоую(т), єдїнъ дрѣгомъ лѣгоучи, всѣ прїсаги вѣ-порожнили (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); та(м) штоучнє лгѣти, и фалшїве прїсагѣти, блїжнєго ѡшѣкѣти, и ѡшѣкѣна(м) рѣ(ч) чоужую оукрѣсти пѣнкнє наоучѣ(т)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217); кажѣт або просто лѣудем лгѣть, якобы лѣуде под нами, подъ землею мѣли бѣти (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); Не потварѣймѡ, нє ѡболгѣймѡ, нє лѣжѣмѡ, и на // крївѣ нє прїсагѣймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84-85); ementio лыгати нє-правда (I пол. XVII ст. *Сем.* 77); хто приро-

ження мокрого тотъ много мовить и лжетъ, и рихло повѣдаетъ (серед. XVII ст. Луц. 541).

2. (кого, на кого, кому) (*зводити наклепи*) оббрѣхувати, обмовляти (кого): Ѳео(д)-ри(т) написаль Ижъ, яко его выда(л) иоуда..., та(к) тый его ты(ж) лжа(т) и сромота(т), ктѡрыса... тѣла его плюгавыми роуками дотыкаю(т) (Львів, 1585 УЄ № 5, 112, на полях); за тымъ листо(м) важи(л) са... комисію на братъство... выне(с)ти... нарѣшаючи свободъ и во(л)носте(и) нашихъ, и станы еп(с)кпѣские лжачи... пастыре(и) ...по судехъ... сромотячи... // ...до шкодъ великихъ привель (Вільна, 1594 ЛСБ 251, 1 зв.-2); Іоа(н) Бѣ(л)дога... рѣкѣ вытагаючи до камена порива(л)са, сромотачи лжачи Андрею братаничѣ своемѣ, що бѣгѣ и люде(м) было противно (Львів, 1600 ЛСБ 1043, 2 зв.); Клевѣщѣ: Потварѣю, лгѣ (1627 ЛБ 53); А потомъ самую... панюю подкомориную... лжал и соромотилъ (Житомир, 1629 АрхЮЗР 1/VI, 603); з усть самого пана Кгавловського... слышал, же попи литовизкие... на его милость пана Кгавловського... похвалки чинятъ, лжатъ, сромотятъ и инъные прикрости... чинятъ (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 478).

Див. ще ЛЖИТИ.

ЛГАТІ *див. ЛГАТИ.*

ЛЕБЕДА *ж.* Те саме, що лобода: трава лебеда стѣди́ностна є(ст) (XVI ст. Травн. 23).

ЛЕБЕДЕВЫЙ *прикм.* Те саме, що лебединый: cygneus, лебедевы(й) (1642 ЛС 151).

Див. ще ЛЕБЕДИЙ.

ЛЕБЕДИЙ *прикм.* Те саме, що лебединый: olorin(us), лебеди(й) (1642 ЛС 291).

Див. ще ЛЕБЕДЕВЫЙ.

ЛЕБЕДИНЫЙ *прикм.* Лебединый, лебедячий: тогды тому... заплатити ше(ст) рубле(и) гроше(и)... хто бы з лебединого гне(з)да я(и)ца побрал, або гне(з)до розме-та(л) (1566 ВЛС 87 зв.).

Див. ще ЛЕБЕДЕВЫЙ, ЛЕБЕДИЙ.

ЛЕБЕДКА *див. ЛЕБѢДКА.*

ЛЕБЕДѢ *див. ЛЕБЕДЬ.*

ЛЕБЕДЬ, ЛЕБЕДѢ *ч. 1.* (*великий дикий або домашній водоплавний птах*) лебідь: Лебеди на ста(в)кѣ три (Забороль, 1566 ПВКРДА III, 10); Цена птахамъ домовымъ. Гѣсь три гроши,... лебе(д) домовы(и) три копы гроше(и) (1566 ВЛС 99 зв.); онокрѣ-та(л), пта(х) подббный кшта(л)то(м) лебе-деви, кѣтѡрый пысо(к) оуложи(в)ши вѣ вѣдѣ гѣкае(т) якѣ осѣль (1596 ЛЗ 64); olor, ogis, лебед(ѣ) (1642 ЛС 291); То сѣть кѡтѡрыхъ зѣ пѣаства єсти не маѣте: мѣски, и кракѣмра,... и лебѣда и бѣка (серед. XVII ст. Хрон. 118 зв.).

2. (*геральдичний знак*) лебідь: Лебедь, абдѣнкѣ, подкѡва, и при Кр(с)тѣ стрѣлы, Твоѣй слѣжа(т) дѣлности (Київ, 1625 МІКСВ 134).

3. Особова вл. н.: Степанъ лебедь (1649 РЗВ 445); шляхетный панъ Самуель Радоловичъ... противѣко славетнымъ... Кѣнатови Булижце... Самуелови Лебедеви... // именами и назвисками декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 424-425).

ЛЕБѢДКА, ЛЕБЕДКА *ж. (лат. Origani L.)* материнка, *діал.* лебідка: origanis, лебѣдка трава, лобода (1642 ЛС 295);

назва певної рослини: лебідка, eusterialis, лебедка трава (1642 ЛС 185).

ЛЕВАШИ *мн.* Рід пастили: Терновы лѣваши сохранѣ(м) на го(д) бѣ(з) вре(до)сти (XVI ст. Травн. 33).

ЛЕВВИТЬ *див.* **ЛЕВИТЬ**.

ЛЕВИАФАН *ч.* (за біблійною легендою — морське страховище або крилатий дракон) левіафан: такъ впадѣтъ въ море геены въ пашѣкѣ огнеро(д)номѣ левіафамѣ, въ пожрѣніе дѣшетлѣнномѣ Кѣтѣ, албо Веліорѣбѣви моря огнѣногоу, и покрѣетъ ихъ срамотѣ... пламе(н) вѣчний (Чернігів, 1646 *Перло* 155); тамъ вѣтры бѣрлівыи страшнаго сапана; походящѣ(г): з нѣ(з)дрий; оноу левіафамѣ: смѣка, и веліорѣба, моря // геенскогоу (Там же, 155 зв.-156).

ЛЕВИЗОР *ч.* (стп. lewizor) (особа, яка здійснює ревізію) ревізор: А постерегаючи того, жебы... в тым манастиры... был захован порядок службы божи... што през пастыра... доброго быти не може, яко левизор наш сам видечи, я маючи у себе... залѣцону вярю... и иньшии цноты хрестянскіи у врожного Михаила... листом своимъ ему тот манастир... до живота упевѣнил (Варшава, 1571 *ПФ* 25); че(р)нцѣ... повѣдали иже тые ѣрочища мѣнование были означение и описани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) королевски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.).

Див. ще **РЕВИЗОРЪ**.

ЛЕВИЙ *див.* **ЛѢВЫЙ**.

ЛЕВИТИКЪ *ч.* (стгр. λευιτικόν) (назва третьої із п'яти книг Старого Завіту) Левіт: Мѣвитъ бовѣ(м) въ Левітикѣ, возложѣніа два хлѣбы, з двѣ десатыхъ чѣсте мѣкѣ пшеничной (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 257).

ЛЕВИТСКИЙ, ЛЕВИЦКИЙ *прикм.* Левітський: дома мѣстъ левитски(х) мѣсто маєтности сѣтъ межи сынами Израилевыми (серед. XVII ст. *Хрон.* 126); реклѣ Дѣвдѣ княжатѣмъ левіцкимъ абы постановили з братыи своєи играчи на инструментахъ мѣзыхъ (Там же, 250 зв.).

ЛЕВИТЬ, ЛЕВВИТЬ, ЛЕВИТЬ *ч.* (священнослужитель із покоління Левія) левіт: Пупъ и левітъ, што шили тымъ пупѣмъ, уздрѣли того члѣвѣка и пруйшли, не помагали нѣчѣго (XVI ст. *НЄ* 160); ширѣ(и) ѡка(з)уѣ(т) подобѣ(н)ство которое ѣ(ст) межи хри(с)то(м) и мѣ(л)хиседеко(м) и при(в)на(н)ѣ попо(в)ства и офѣры его з левиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); Самъ чѣстѣю и дѣдицтвомъ Бѣжимъ обрѣлъ собѣ рѣчѣй зоставѣти зъ Левітами (Київ, 1624 *МКСВ* 100); Розошлимо братыи нашої и иншой по всихъ краинахъ Израильскихъ и до сѣениковъ и леввитовъ, которые мѣшкають по предмѣстѣхъ, мѣсткихъ абы са до насъ згромадили (серед. XVII ст. *Хрон.* 249 зв.).

ЛЕВИЦКИЙ *див.* **ЛЕВИТСКИЙ**.

ЛЕВИТИНЪ *ч.* Те саме, що левітъ: былъ Іѡзіиль снѣ захарінь, снѣвъ Ванѣа левітина зъ снѣвъ Асафовы(х), надъ которы(м) сталсе дѣхъ г(с)дній (серед. XVII ст. *Хрон.* 249 зв.).

ЛЕВИТА *ч.* Те саме, що левітъ: не Пѣпѣжъ; не иный албо сѣенникъ, албо Левіта, нѣхтожъ кѣлвекъ, албо приѣтель, албо товѣришъ, тѣтъ оурадъ смѣлъ на себѣ взати (Єв'ѣ або Вільна, 1616 *Прич. отѣх.* 15 зв.).

ЛЕВИТЬ¹ *див.* **ЛЕВИТЬ**.

ЛЕВИТЬ² *ч.* Гриф, орел: Нѣгъ: Грыфъ. леві(т), нѣгпѣтка, орѣлъ велікі(и) (1627 *ЛБ* 78).

ЛЕВИЦА *див.* **ЛѢВИЦА**.

ЛЕВКОВЫЙ, ЛЕВЪКОВЫЙ, ЛЕВКОВЪ *прикм.* Те саме, що лѣвиный: кола ѡкованы были нижѣли з нихъ шины мало не вѣси ѡбодраны само вдольжъ по(л) ѣ пады, левѣковы головы з него дѣ вылиты (1552 *ОЛЗ* 159); Дело спижѣное на вѣжи... на колахъ простыхъ и лихихъ вѣлыми вылиты

з него две голове левъковѣ (Там же, 159 зв.);
♦ левковый талеръ, таларъ левковый
див. ТАЛЕРЪ.

Див. ще ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВСКИЙ.
ЛЕВКОВЪ див. ЛЕВКОВЫЙ.

ЛЕВОКЪ ч. 1. Левеня: Леонїдъ: а, к(ж):
Маль лѣвокъ (1627 ЛБ 219).

2. Голландський талар із зображенням
лева: дали... до рѣ(к) мнѣ... таларо(в) лѣ(в)-
ковы(х) шту(к) 917 кожды(и) левокъ по г(р)
80 раховав(ши) (Львів, 1630 ЛСБ 1052, 1).

ЛЕВСКИЙ, ЛЕВЪСКИЙ прикм. Те саме,
що лвиный: лѣвського ср(д)ца не застра-
шили, крѣкльвыи Трѣмъбы крѣви розелѣлана
и ѿгнѣстыхъ дѣль стрѣлана (Почаїв, 1618
На г. Ярм. т. зв.); Михайль оуста лѣвомъ
заградѣвъ и Данїйла правѣ(д)ногоу с пѣтвар-
и ѿправдѣвъ, и ѿ(т) пожрѣніа лѣвського
сххранѣвъ (Чернігів, 1646 Перло 42 зв.).

Див. ще ЛВИЙ, ЛВОВЫЙ, ЛЕВКО-
ВЫЙ.

ЛЕВЪ ч. 1. (хижий звір) лев: вкиноули
ѣ(г) в ровъ ко львомъ на снѣдѣніе (1489
Чет. 72 зв.); водлѣ... нашего рѣзѣма прї-
имѣмъ ѿ агггѣхъ ї ѿ всѣ(х) сїлахъ нѣ(с)-
ны(х), разѣмѣюч(и) в нїхъ крѣла и пѣрье;
то мѣси(т) бѣти мѣсо и кѣсти. такъ же
ѣсли львѣ и тѣлцы истинно бо змнимъ (!)
ихъ бѣти; нѣжда всѣко пѣзногти рѣгы і
шѣрѣсть // што грѣбѣе сего и нечѣстѣѣе
имать бѣти (Острог, 1588 Сур. 10 зв.-11);
коли левъ дремлетъ, кроликове играютъ
(Вільна, 1599 Ант. 841); кг(д)ы єго левъ
хѣтѣ(л) пожерѣти, ѣпха(л) ємоу рѣкѣ в
гѣртань, и дрѣжа(л) за азы(к) такъ до(л)го
а(ж) лѣва оуморилъ (Львів, поч. XVII ст.
Крон. 61); Перенеслъ Господь... до земли
Ассирійской пророка... Аввакума, абы
зголоднѣлого Данїила въ ровѣ межи лва-
ми накормилъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 1068);

Михайль Архѣггль... Трѣхъ Младѣнцовъ
ѿ(т) спалѣна свободѣвъ, Михайль оуста
лѣвомъ заградѣвъ (Чернігів, 1646 Перло
42 зв.); Тогда припѣлъ дѣхъ г(с)дніи на
Сампсѣна, и роздѣрѣлъ лва, яко бы козла,
на штѣки росторгѣючи (серед. XVII ст. Хрон.
184 зв.); У порівн.: шатѣюса,... дрижѣ,
шѣ(м)лю, и ты(ж) якъ лѣ(в) ричѣ (1596 ЛЗ
88); Дявуль, ворогъ вашъ, яки левъ рычу-
чи, ходитъ нучъ и день, ищучи, кого бы
прожеръ (XVI ст. НС 152); тии люде якъ
левъ а маю(т)ь перси и пѣзгноти якъ коня
(серед. XVII ст. Луц. 531).

2. (зображення лева) лев: дали тог(д)ы
стѣршїи ѣного храмоу оучїнити два лѣвы
мѣдѣаны (Львів, поч. XVII ст. Крон. 91 зв.);
вї Льѿвъ при Престѣлѣ Соломѣновомъ
знайдовѣлоса (Київ, 1625 МКСВ 130); сто-
лицѣ... ѿправилъ єи щїрымъ зѣлотомъ
шѣсть тѣжъ стѣпневъ по котѣрыхъ встѣпо-
вано на столицѣ... и двѣи порѣчїи зѣ обѣхъ
сторѣнъ, а два лвы стоѣчїи оу порѣчѣа
(серед. XVII ст. Хрон. 293);

розпїзнавальний знак на будинку: не фра-
сѣйсѣ я вѣдаю добрѣю господѣ в мѣсте єсть
по(д) червоны(м) лвомъ (к. XVI ст. Розм. 38);
господа твоя єсть пѣне мой по(д) знако(м)
золотого лва на вѣлиці коморной (Там же,
59);

(розпїзнавальне зображення на перснї-
печатцї) лев: снілосѣ ѿѣдъ єго, и(ж) своѣ(и)
женѣ ѿлїмпїадѣ жїво(т) былъ сїкгнито(м)
запѣчатѣова(л), на котѣрой печѣти бы(л)
вѣписѣ(н) лѣвъ (Львів, поч. XVII ст. Крон.
68).

3. Перен. (про безстрашну людину) лев:
Прѣто радѣйтѣсѣ мѣченици... якѣ таковой
славы єстѣсте спѣдѣлѣни, Ижъ вы нїѣ
запѣлчївыми лѣвами нарѣчѣни (Чернігів,
1646 Перло 49 зв.).

4. *Перен.* Володар, цар: Левъ естъ Христосъ. Левъ естъ тежъ антихристъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 160).

5. (*зодіакальний знак*) Лев: Зодіакъ є(ст) окроугъ, або кѡло на нѡѣ, на кѡторыхъ сѡтъ, двана́деса(т) зна́мень вѣкроу(г)... скопъ. быкъ... лѣвъ // козѣй рѡгъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

ЛЕВЪКОВЫЙ *див.* **ЛЕВКОВЫЙ.**

ЛЕВЪСКИЙ *див.* **ЛЕВСКИЙ.**

ЛЕВЫЙ *див.* **ЛѢВЫЙ.**

ЛЕГАЛНИЦА *ж.* Спальня: повивши баба сѣю преч(с)тѣю дѣвицю. положила оу легалниці (1489 *Чет.* 16); анна... положила стое дѣта оу легалниці (Там же, 17).

ЛЕГАНІЄ *див.* **ЛѢГАНІЄ.**

ЛЕГАТЬ *див.* **ЛЕГАТЬ¹.**

ЛЕГАЦІЯ *див.* **ЛЕГАЦІЯ².**

ЛЕГЕНДА *ж.* (*стп.* *legenda*, *слат.* *legenda*) (*опис життя святого*) житіє: Єсть в нихъ [“Соборникахъ”] полно басній зъ “четый”, снатъ, зъ отступническихъ легендъ; бо “легенда” — по-Руску — “четя” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 657); Суть еще и другіи нововиникліи легенди, зъ “Постиль” розныхъ нажебраныи, недавно зъ друку по-Руску виданіи (Там же, 637).

ЛЕГЕНКИЙ *прикм.* 1. Легенький: leuis, leuicul(us), легки(й), леге(н)ки(й) (1642 *ЛС* 254).

2. *У знач. ім.* Особова вл. н.: Я(ц)ко Леге(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 376 зв.).

ЛЕГЕОНЪ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГЕОНЪ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГИОНЪ, ЛЕГЕОНЪ, ЛЕГЕОНЪ, ЛЕГІОНЪ *ч.* (*цсл.* *легеонъ*, *гр.* *λεγεών*, *лат.* *legiō*) 1. (*велике військове з'єднання*) легіон: свезавше легионы неприязныя (1489 *Чет.* 230 зв.); legiō, onis, по(л)чище, леге-ω(н), по(л)къ (1642 *ЛС* 252).

2. (*надзвичайно велика кількість; багато*) легіон: Рекль емоу, легеонъ има мнѣ естъ [або тма] бо на(с) естъ много (1556-1561 *ЛС* 143); пита(л) єго іс мовачи що ти є(ст) іма, а ω(н) ре(к)ль легиω(н) (XVI ст. *УС* № 31, 215); Тоу(ж) стала бы бе(з) ли(ч)бы аггловъ при мнѣ бо(л)ше нѣжли вѣ легіона (XVI ст. *УС Трост.* 59); Тогды рѣкль до не́го іс... азали не могѣ легеонами то є(ст) тма́ми аггловъ ты(м) котріи на ма нахо́да(т) обо-ронѣтиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 91 зв.).

ЛЕГІОНЪ *див.* **ЛЕГИОНЪ.**

ЛЕГКИЙ, ЛЕГКІЙ, ЛЕГКІЙ, ЛЕГЪ-КИЙ *прикм.* 1. (*який має невелику вагу*) легкий: бѣгность матерѣалъного нѣба або твѣрдость: єсть сѡхѡтна, лѣгка рѣдкаа, и проникателнаа матерѣа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.);

невагомий: поиди к легъкому оболокоу. поведати емоу мое(г) прѣхожѣнъ тучю (1489 *Чет.* 159); Вѣскрылаюса, вѣперяюса: Крѣла собѣ розширяю, которими са ширѡкимъ чиню, и лѣгкимъ якъ и пѣрьемъ (1627 *ЛБ* 22); Отѡ Панъ сѣдитъ на оболоцѣ лѣгкомъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 303).

2. (*який не містить важких і грубих частин*) легкий: Подобаетъ же вѣдати ω елеменьтахъ як не соутъ равны; єдины бо-вѣмъ лѣгкого и сѡптѣлъного є(ст)ва... дрѣгги же тѣжшого и гроубшого (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.).

(*який добре перетравлюється*) легкий: Зналь часъ, мѣрѣ, осѡбѣ, комѣ коли хлѣба, Комѣ ма́ккихъ (!) потра́вокъ легкихъ было треба (Вільна, 1620 *Лям. Л.* 13).

3. Легкий, необтяжливый, нетрудный: Иго бо мое сла(д)ко и бремя мое легъко є(ст) (1556-1561 *ЛС* 55); Горѣдачѣ арма хѡа дѡброго знѡсного, и брѣмени лѣгкого ω(т)-стоупѣте, а кѣрки свои по(д) оустѣви...

ново змышлѣнїи... по(д)кладаете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); иго бо мое блго и брѣма мое легко е(ст) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 324); Котрій тяжарь легкій видѣль ми ся быти (Львів, 1630 *Траг. п.* 170).

4. (який не вимагає великих зусиль для виконання) легкий: вшелѣкіє справы если и нѣзбыть соутъ лѣгкіє... зрѣзоу звѣклиса на(м) здавати нелацными бѣрзо (Острог, 1607 *Лѣк.* 35);

(приступний для розуміння, простий для засвоєння, вивчення) легкий: Еслижъ они, которіє въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107).

5. Незначний, невеликий: И паве(л) стый мови(т) и(ж) то короткое а легкое оутрапеніє... дивне великѣю а невымовнѣю на(м) хвалоу готоує (Львів, 1585 УЄ № 5, 233 на полях); абовѣмъ тѣтъ нѣнѣшній лѣгкій фрасоунокъ нашъ нѣзбыть ѡбфѣтоую вѣчноє славы вагоу намъ еднѣетъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 64).

6. (про грѣх) (невеликий, нетяжкий, щоденний, не смертельний) легкий: За нѣкоторые (мовитъ) легкіє выступки первѣй суда чистительный огонь быти вѣруемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); А не дѣаючого и не стѣраючого сѧ Христїанина ѡ крѣвныхъ свои(х) збавѣню, ещѣ гѣршимъ чїнитъ, тѣ якъ лѣгкій грѣ(х) недѣбалство (Київ, бл. 1619 *О обр.* 133); Тѣтъ грѣхъ естъ двоѣкій, повседнѣвный або легкій, и смертѣльный: не къ смѣрѣти, и къ смѣрѣти, яко егѣ назывѣетъ (Львів, 1645 *О тайн.* 50).

7. (рухливий, маневрний) легкий: ни хтѣ самъ собѣю не мѣжетъ перейти, и перебыти мѣра, не маючи лѣгкои и сѣпте(л)ной зѣ

дерева оурѣбленой ло(д)ки (Вільна, 1627 *Дух. б.* 347).

7. Легковажний, легкодумний, несерьйозний: Съ тыхъ теды причинъ наши... дѣтки свои науками ласкамъ вашимъ залеца[ю]тъ, якожъ предся частокротъ утрату або шкоду змѣшаную зѣ отщепенствомъ, про легкое дѣтокъ своихъ опатрене, односятъ (1603 *Пит.* 105).

8. Простий, простацький; грубий: А на бѣольшое обелженѣе — якобы якимъ безецникомъ, не зѣ рукъ въ руцѣ, але на кій узавшы свое писма черезъ особъ легкихъ незнаемыхъ подають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); естли бы те(ж) хто на кого не довелъ то што на него ѣщи(п)ливого мови(л) а то(т) бы ѡвинены(и) бы(ла) ѡсоба легка злого захова(н)я посполити(и) ко(р)чѣ(м)ни(к)... не маєтъ тотъ хто егѣ помовиль жадное тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)виненого терпети (1566 *ВЛС* 110 зв.); А кгда тамъ вошли, неведат, // где се взялъ вышменованный панъ Куликъ пришил до насъ, где заразы почалъ напрод самого егѣ милост... епископа Луцького... словами бѣрзо легкими не по едноразъ лѣжит (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 717-718); ver-nilis, рабски(й), легки(й) (1642 *ЛС* 410).

9. (не обтяжений грѣхом) безгрѣшний: Живот апостолскій лѣгкій и высѣкый и над земныхъ царей предъ богомъ великій (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

10. (який м'яко дїє; слабкий) легкий: мастю легкѣю нама(ж) очы твои абы(с) вѣдѣ(л) то вла(с)не ѡ ваше(м) папѣжи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 154).

11. Лагідний, незлосливий: и перемогли протѣвъ Рѣвоѣмови сѣиновѣ соломѣновѣ, а Рѣвоамъ бѣлъ дѣта и легкогѣ ср(д)ца, и не мѣгль се ѣмъ ѡперетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 306).

12. (про монету) (вагою менший від номінальної вартості) неповноцінний. **легка монета** див. **МОНЕТА**; **пулторакъ легкий** див. **ПУЛТОРАКЪ**; **легъкий чирвоный** див. **ЧЕРВОНЫЙ**.

13. Принизливий. **легкое поважене** (поваженьє) див. **ПОВАЖЕНЄ**; **легкое уважене** (уваженьє, уваженя) див. **УВАЖЕНЄ**.

14. У ролі ім. легкий, -ого: Якъ пчѣлка скрите в̣ оу̣лю сте(н)никъ рѣбитъ та(к) ласка таємне мл(с)тъ свою справдетъ в̣ ср(д)цахъ ѿ(д)мѣнаючи горькое в солѣдкое, а трѣднѣе в̣ легкое (Вільна, 1627 *Дух. б.* 170); Вѣторѣе ѿкнѣ дотъкнѣна; Яко и презъ тѣе познаваѣшъ, силѣ тѣажького: и легкого, горѣчого: и стѣдѣного (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

15. Особова вл. н.: Леско легки(и) (1649 *РЗВ* 187 зв.).

♦ **легкая миля** див. **МИЛЯ**.

Див. ще **ЛЕККИЙ**.

ЛЕГКІЙ див. **ЛЕГКИЙ**.

ЛЕГКІЙ див. **ЛЕГКИЙ**.

ЛЕГКО, ЛЕГЪКО присл. 1. (не докладаючи великих зусиль; просто) легко: Легко людей глупых послѣпили, то вже и рѣсый род слѣпат. Горе им! (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. (делікатно, обережно, м'яко) легко: и дѣкто(р)... є(ст) дѣбрый, гды хѣры(х) в лѣзны коупле(т) и пластры ле(г)ко на рѣны прикладаетъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 35); indulgenter, мягко, легко (1642 *ЛС* 234); Тогда при рѣзлѣченію дѣшѣ егѣ стѣй; ѿ(т) тѣла, в̣ тѣй часѣ прихѣда(т) Агг̄лове Бж̄їи стѣи, пресвѣтлыи, и з веселимъ лицемъ, в̄нимаю(т) лег̄ко с тѣла дѣшѣ егѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.).

3. Швидко: докондъ се спѣшишъ такъ легко до Антверпїи на ярмаркѣ пентекостѣ (XVI ст. *Розм.* 35 зв.).

4. (охоче, без труднощів) легко: Нетѣжестнѣ: ненѣнавистнѣ, лег̄ко, снадне, бѣрзо радѣ, ѿхѣтне (1627 *ЛБ* 76); Але и самѣи Рѣды Збавїтелевы вѣплѣнити оусилѣютъ, тѣ єсть, зо всегѣ са вѣзѣвши, лег̄ко безъ вшелѣкого тѣжѣрѣ и перешкѣды кѣплѣного Сѣла, досконалыи бѣти, хотѣчи, на Па(н)скѣю Вѣчѣрѣ идѣтъ (Київ, 1632 *МКСВ* 285); Недѣла тѣа... ѿзнаймѣющею недѣлею назывѣетъсѣ: котѣраѣ ѿзнаймѣетъ..., и жѣ вѣрѣхлѣ Пѣстный покѣты часѣ прихѣдитъ. Абѣсѣмо... ѿхѣтне и лег̄ко до збавѣнныхъ працѣ Пѣста и повстаг̄ливости шли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2).

5. Приблизно, орієнтовно: па(н) янѣ(ш)... забра(л) такѣе нежѣтые збо(ж)ѣ ро(з)ныє... // пѣна Подкоморо(г), и по(д)даны(х) егѣ м(л) каменого(р)ски(х) ты(х) ле(г)ко шацѣючи было на ше(ст)со(т) копѣ збо(ж)ѣ (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.-104).

6. (вільно, безперешкодно) легко: такъ и дѣша сама пре(з) сѣ... темности намѣтностѣи, перебыти и переплыти не зможѣтъ, єсли сѣбѣтелного нѣ(с)ного // и легко лѣтающего Хр̄(с)това Дѣа... не прїймаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 347-348).

7. Нерозсудливо, бездумно. **легко важити** див. **ВАЖИТИ**.

8. Гордовито, зверхньо. **легко поважити** див. **ПОВАЖИТИ**.

Див. ще **ЛЕГЦЕ**.

Пор. **ЛЕГЧѢЙ, ЛЕГШЕЙ**.

ЛЕГКОВѢРНЫ прикм. Легковѣрний, довірливий: Мѣжѣ легковѣрны слѣвомъ ѣй дѣль мѣстце, а слѣхаючи справы ѿ(т) Іѣсифа казѣль егѣ вести до темнїцы, гдѣ вѣзнѣвъ цр(с)кихъ // стережоно, и бѣль тѣмъ в замкнѣню (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.-65).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало; укладачі: О. Кровицька, М. Онишкевич, Д. Гринчишин, У. Єдлінська, І. Черевко. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 15 (*Конь – Легковѣрны*). – 256 с.

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 978-966-02-5906-5 (Вип. 15)

П'ятнадцятий випуск — частина “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.”. Випуск містить 1176 слів: 979 – на літеру **К** і 197 – на літеру **Л**. Подано семантичну, граматичну і стилістичну характеристику лексем. Ілюстративний матеріал наведено з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. У цитованому матеріалі збережено наголос слів.

ББК 4У (03)

С 48

Комп'ютерна верстка — Ольга Тріль
Комп'ютерний набір — Любов Голощук, Ольга Тріль

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000